4

Biyografi

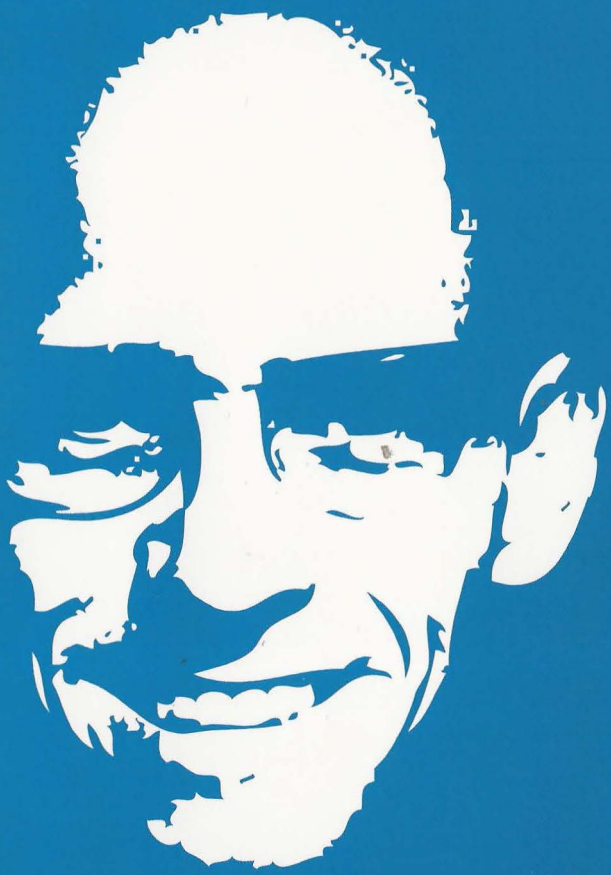
MICHEL FOUCAULT • Didier Eribon

675

Didier Eribon

Michel Foucault

Fransızca'dan Çeviren: Şule Çiltaş

AYRINTI

DIDIER ERIBON

1953 doğumlu yazar ve düşünür Didier Eribon Fransız entelektüel hayatının tarihine ilişkin eserleriyle tanınır. 1991 yılında yazdığı Michel Foucault biyografisi Pierre Bourdieu, Paul Veyne, Paul Rabinow ve Hayden White gibi yazarlardan övgüler almış ve *Le Monde* tarafından en iyi Foucault biyografisi olarak gösterilmiştir. Ayrıca 1988 yılında Claude Levi-Strauss ile yaptığı mülakat kitap olarak yayımlanmış, bu kitap İngilizce'ye de çevrilmiştir.

Dünyanın belli başlı üniversitelerinde dersler veren Didier Eribon, Fransa'da Amiens Üniversitesi'nde hocalık yapıyor.

ESERLERİ:

- *Michel Foucault et ses contemporains* (1994).
- *Réflexions sur la question gay* (1999).
- *Papiers d'identité* (2000).
- *Une morale du minoritaire. Variations sur un thème de Jean Genet* (2001).
- *Hérésies. Essais sur la théorie de la sexualité* (2003).
- *Sur cet instant fragile... Carnets, janvier-août 2004* (2004).
- *Echapper à la psychanalyse* (2005).
- *D'une revolution conservatrice et de ses effets sur la gauche francaise* (2007).
- *Retour à Reims* (2009).
- *De la subversion. Droit, norma et politique* (2010).

Ayrıntı:675
Biyografi Dizisi:4

Michel Foucault
Didier Eribon

Fransızca'dan Çeviren
Şule Çiltaş

Yayıma Hazırlayanlar
Gökçe Çiçek Çetin - Sinan Çınar

© 1989 by Didier Eribon

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Tasarımı
Gökçe Alper

Dizgi
Hediye Gümen

Baskı
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No.: 244
Topkapı/İstanbul Tel.: (0212) 612 31 85
Sertifika No.: 12156

Birinci Basım 2012
Baskı Adedi 2000

ISBN 978-975-539-702-3
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No: 3 Cağaloğlu – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

Michel Foucault

Didier Eribon

Olivier Séguret için

İÇİNDEKİLER

İkinci Basıma Önsöz 7
Giriş 9

Birinci Bölüm
Cehennemde Psikoloji
1- "Doğduğum Kent" 19
2- Hegel'in Sesi 32
3- Ulm Sokağı 42
4- Deliler Karnavalı 61
5- Stalin'in Kunduracısı 71
6- Aşkın Uyumsuz Tınıları 84
7- Uppsala, Varşova, Hamburg 97

İkinci Bölüm
Şeylerin Düzeni
1- Bir Şairin Yeteneği 127
2- Kitap ve İkizleri 142
3- Dandy ve Reformlar 155
4- Bedenleri Açmak 172
5- Burjuvazinin Siperleri 184
6- Açık Deniz 202

Üçüncü Bölüm
"Collége de France'ta Militan ve Profesör..."
1- Vincennes Faslı 217
2- Akrobatın Yalnızlığı 228
3- Karanlıkların Dersi 240
4- Halk Adaleti ve İşçi Belleği 255
5- "Hepimiz Yönetiliyoruz" 283
6- Çıplak Ellerle Devrim 303
7- Kaçırılmış Randevular 319
8- Zen ve Kaliforniya 333
9- Bir Sanat Yapıtı Olarak Yaşam 343

Ek 1- *Deliliğin Tarihi*'nin Doğumu Hakkında 361
Ek 2 363
Ek 3 368
Ek 4- Collège de France 374
Ek 5- Collège de France 381
Bibliyografya 387
Kaynaklar 393
Dizin 398

İkinci Basıma Önsöz

İlk kez 1989 Eylül'ünde yayımlanan bu kitabın, büyük değişikliklere girişmeden bugün yeni bir baskısını yapıyorum. Çalışmam ciddi itirazlarla karşılaşmadı; tam tersine, ortaya koyduğum olayları ya da öne sürdüğüm yorumları destekleyen sayısız tanıkla görüştüm. Bu yüzden, gerek ufak tefek bazı hataları düzeltmek gerek okurların incelik göstererek bana ulaştırdıkları yeni bilgileri mümkün olduğu kadar diğerleriyle bütünleştirmek amacıyla çok küçük değişiklikler yapmakla yetindim. İlk basıma göre asıl değişiklik bazı ek bölümlerin kitaba dahil edilmesi oldu. Kitap boyunca aktardığım bazı yayımlanmamış belgeler hakkında benden bilgi isteyen pek çok mektup aldım. Bu yüzden bunları bir bütün halinde sunmanın faydalı olabileceğini düşündüm. Bu yeni baskıyı hazırlamayı bitirdiğim sırada elime geçen, tarihsel ve entelektüel açıdan bana çok önemli görünen bir mektuptan bazı kısımları da kitaba dahil ettim. Bana yardım eden herkese burada teşekkür ederim.

Giriş

> Ölüm hiçbir gizem barındırmaz. Hiçbir kapıyı açmaz. Bir insanın sonudur. İnsan diğer insanlara verdiği, onların zihninde bıraktığı şeylerle hayatta kalır.
>
> Norbert Elias

Bir Michel Foucault biyografisi yazmak çelişkili görünebilir. Zira Foucault tam da biyografik bir incelemenin olabilirliğini yadsıyarak yazar kavramını pek çok kez reddetmemiş miydi? Bu kitaba başladığım sırada Foucault'nun birçok arkadaşı ve en yakınları bu konuyu gündeme getirdi. Bu itiraz akla yatkın görünmekle birlikte aynı zamanda kendi kendini geçersiz kılıyor gibi geliyor bana. Foucault gerçekten de yazar kavramını sorguladı. Peki bu ne anlama geliyor? O, Batı toplumlarındaki mevcut söylemlerin yazar, eser ve yorum kavramlarının

kısıtlı biçimlerine uymak zorunda olduğunu gösterdi. Kendisini de içinde yaşadığı toplumdan soyutlayamadı: Herkes gibi o da tanımını yaptığı "görevlere" tabiydi. Bu yüzden araştırmalarının tutarlılığını ya da gelişimini aşama aşama kaydeden kitaplarını –önsözler, makaleler ve röportajlar aracılığıyla bunlar arasındaki bağlantıları göstermişti– okurları için imzalamıştı. Çalışmasına adanan konferanslara katılarak, itiraz ve eleştirilere, iyi ve kötü okumalara cevap vererek yorum oyununu oynadı. Michel Foucault, kısacası, bir yazardır. Yoruma açık bir eserler dizisi ortaya koymuştur. Bugün bile, Fransa'da ve başka yerlerde, çalışması hakkında seminerler, toplantılar, tartışmalar düzenleniyor ve "söylenmiş ve yazılmışlar"ı [*dits et écrits*]* tamamlamak için, değişik ülkelerde basılmış metinler bir araya getiriliyor. Collège de France'ta verdiği derslerin ses kayıtlarının kitap haline getirilip getirilmemesi hâlâ tartışılıyor. Öyleyse neden itiraz edilen biçim yalnızca biyografi oluyor? Foucault'nun, kimilerince iddia edildiği gibi, hayatıyla ilgili ayrıntıları paylaşmayı her zaman reddetmiş olması yüzünden mi? Bu doğru değil. Çeşitli mülakatlarda birçok bilgiyi paylaşmış ve üstelik önemli bir kısmı onun entelektüel güzergâhını ele almaya ayrılan bir söyleşi dizisi olan *Colloqui con Foucault*'nun İtalya'da yayımlanmasına izin vermiştir. Ayrıca 1983'te bana, araştırmacıların formasyonlarının ve çalışmalarının nasıl ortaya çıktığından bahsedebilecekleri bir seçki çerçevesinde, kendisiyle daha kapsamlı ve "derli toplu" bir söyleşi kitabı yapmayı önermiştir.

Bu biyografinin yazılmasına yönelik itirazların temel nedeni, kuşkusuz, tartışma yaratabileceği düşünülen homoseksüellik bahsine ilişkin hassasiyettir. Araştırma sürecinde hep aynı soruyla karşılaştım: "Kitapta eşcinsellikten bahsedilecek mi?" Kimileri bunun yanlış anlaşılabileceğini düşünürken kimileri 1989 yılında dahi bu bahsin açıkça ele alınamamasına hayret ediyordu. Belli ki bu kitap, çok fazla şey anlattığını düşünenler ile Foucault'nun örneğin Amerika'daki yaşantısı hakkında daha fazla ayrıntı bekleyenlerin birbirine karşıt yaklaşımlarını ortaya koyacak tepkiler almaya aday. Tercihim ikinci yaklaşımdan yana; ancak diğerlerinin hassasiyetlerini de göz önünde bulundurmak durumundaydım. Gerçekleri gizleme çabası içine girmedim fakat sansasyon yaratacak bir kitap yazma niyetinde de değildim. Dengeyi bulmak kolay olmadı. Bütün yazarların maruz kaldığı yumuşak baskı ve sansüre di-

---

* *Dits et Écrits*: İçinde Foucault'nun kendi kitapları ve ders özetleri dışındaki yazılarının ve konuşmalarının toplandığı dört ciltlik eser. Bu dört ciltlik eserden çevirisi yapılan belli metinler Ayrıntı Yayınları tarafından "Seçme Yazılar" başlığı altında altı ciltlik bir dizi olarak yayımlanmıştır. (y.h.n.)

renmek istiyordum. Özellikle de bu, tüm eserleri "normalleştirme" güçlerine karşı bir isyan olarak okunabilinecek, Foucault hakkında yazılan bir kitap olduğu için direnmek istiyordum. Yine de sergileme ve teşhir etme, bu güçlerin baskısını ve bu baskıda röntgenciliğin oynadığı rolü kabullenmenin bir biçimi değil mi? Bu çifte tehlikeyi bertaraf etmek amacıyla Foucault'nun kariyerinin, çalışmalarının, düşüncesinin, yaşamının ya da ölümünün belirli yönlerini, yalnızca bazı meselelerin anlaşılması için gerekli olduğunda aktarmaya karar verdim. İnsanın ancak kendi varoluşu içinde kavranabilecek gizli alanlarla ilgili olanları sessizlikle geçiştirdim. Yine de bir noktayı açıklığa kavuşturmak yerinde olur: Foucault, Fransa'da olduğu kadar başka ülkelerde de eşcinsel dergilerine kendisini ayrıntılı olarak ifade ettiği röportajları bizzat vermiştir. Benim "ifşaatlarıma" öfkelenmeye hazırlananlar, bunların büyük bir kısmının sadece çeviri ve alıntıdan ibaret olduğunu bilmelidir.

Foucault, René Char'ın şu cümlesini kullanmayı çok severdi: "Meşru tuhaflığınızı görünür kılın." Parlak çalışmalarıyla Fransa ve tüm dünyadaki entelektüel faaliyeti yaklaşık otuz yıldır aydınlatmaya devam eden bir adam ve onun eserlerinden ilham alan bu kitap, Char'ın talimatına uygun olarak yazıldı.

*

Araştırma süreci kendine özgü zorluklar içeriyordu. Öncelikle bu tür soruşturma süreçlerinde karşılaşılması kaçınılmaz engeller vardı; tanıkların zayıflamış hafızaları ve bu tanıkların anılarını gün yüzüne çıkarmaları için sık sık görüşme yapılması gibi. Sayısız resmi izin ya da entrikayla erişilebilecek arşivlerde kaybedilen ya da yakılan belgeler sorunu da cabası. Bütün bu belgeleri bir araya getirmek ve tanıklarla görüşmek, Tunus'tan Poitiers'ye, Lille'den San Francisco'ya, Clermont-Ferrand'dan Uppsala ya da Varşova'ya kadar seyahat etmemi gerektiriyordu. Bu seyahatler, aynı zamanda, Sorbonne'un tanınmış bir bilimler tarihi profesöründen *Libération* gazetesi yöneticisine, İsveçli bir diplomattan avangard bir yazara, Elysée'nin eski genel sekreterinden Vincennes Üniversitesi'nin kurucuları arasında yer alan solcu liderlere çok değişken bir kültürel yelpazede gerçekleşiyordu. Ardından eş dost, meslektaş, öğrenci ve hasımların tanıklıklarını karşılaştırmak gerekiyordu.

Karmaşık ve çok yönlü bir insan olan Foucault'ya özgü güçlükler de söz konusuydu. "Masklar takar ve onları sürekli değiştirirdi" diyordu, onu herhangi birinden daha iyi tanıyan Georges Dumézil. Foucault "ha-

kikatini" ortaya çıkarmaya çabalamadım. Maskın altında daima başka bir mask vardır ve ben birbirini izleyen bu kılık değiştirmelerin altında izini sürebileceğimiz bir kişilik hakikatinin olduğunu düşünmüyorum. Çok sayıda Foucault mu vardı? Dumézil'in ifadesiyle binlerce Foucault mu? Şüphesiz, evet. Onları bana göründükleri haliyle sundum. Genellikle 1979-1984 yılları arasında tanıdığım Foucault'dan epey farklıydılar. Fakat bir yargı taşımaktan, bir tercih sırası ortaya koymaktan kaçındım.

Asıl engel en sinsi, en aldatıcı olandı. Olayları net bir biçimde ortaya koymak için, öncelikli olarak Foucault'yu kuşatan ve bazen belge ve hikâyelerden çıkan, gerçekleri perdeleyecek kadar kişiliğine atfedilmiş söylencelerden kurtulmak gerekliydi. Foucault, 1966 yılında *Les Mots et les Choses*[*] adlı kitabının yayımlanmasından sonra ilgi odağı olmuştu fakat kötü şöhreti, yetmişli yıllardaki politik faaliyetiyle birlikte gelmişti. Üstelik bu andan itibaren hakkında yazılanlar, geçmişteki Foucault'yu geriye dönük olarak tamamen değiştirmiş gibi görünen, gecikmiş bir biçimde oluşturulmuş "angaje filozof" imajının izini taşıyordu daha çok.

Bu noktada amacımı açıklamama izin verin: Eğer bu kitap tortulaşmış efsanelere karşı tarihsel olayları yerine oturtmaya çabalıyorsa, bunun nedeni Foucault'nun eserlerinden yaratıcı gücünü, zenginliğini ve verimliliğini çekip almak değil, tam tersine onlara tüm ışıltısını yeniden kazandırmak içindir. Foucault'nun kırk yılı aşkın bir süre boyunca sürdürdüğü çalışmaların pek çok okuması yapıldı. Bunlar unutuldu, ihmal edildi, tozlu raflara kaldırıldı. Hepsinin yerinde yeller esiyor. Foucault'nun eserlerini onların tek ve çarpıtılmış yorumundan kurtarmak, ona zarar vermek anlamına gelmez. Çok yönlülüklerini yeniden kazanmaları için tarihlerine dönmek, onları yalnızca geliştirip zenginleştirebilir.

*

Bir yaşamı anlatmak sonu gelmez bir iştir. Aradan yirmi yıl geçse bile hâlâ keşfedilecek bir şeyler olacaktır. Onlarca cilt yazılsa da hep bir ekleme gerekecektir. Örneğin, Foucault'nun 1970-1984 yılları arasında imzaladığı tüm bildirilerin burada bir dökümünü yapmak mümkün değildi. Militan eylemlerinin her birini aktarmanın mümkün olmadığı gibi. Claude Mauriac, on ciltlik günlüğü *Le Temps Immobile*'in yüzlerce sayfasını bu konuya ayırmıştı; ancak o da bu eylemlerin yalnız-

* Michel Foucault, *Kelimeler ve Şeyler*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, 2001. (y.h.n.)

ca bazılarına şahit olmuştu. Foucault'nun dünyanın sayısız üniversite kampüsünde yaptığı bütün konuşmaları kaydetmek ya da gazete ve dergilere verdiği tüm söyleşilerin bir listesini yapmak söz konusu değildi. Keza, Michel Foucault'yla tanışan herkesin adını burada sıralamak da. Elbette pek çok insan için Michel Foucault'yla ilişkisi büyük önem taşımıştır. Fakat mademki bir Foucault biyografisi yazıyordum, o halde onu önemli bulanlarla değil, onun için önemli olanlarla ilgilenmeliydim.

Aynı şekilde, sözünü ettiğim olaylar, metinler ve dönemler konusunda da seçici davrandım. Bana daha önemli geldiği için kimi olaylara diğerlerinden daha fazla yer verdim. Yazdığı dönemde Foucault'nun düşüncesini en iyi şekilde ifade ettiğini düşündüğümden, artık erişilmesi güç olduğundan ya da Fransızca baskısı bulunmadığından bir metinden diğerine göre daha uzun alıntı yaptım.

Ele alınan her dönem için, içinde Foucault'nun da geliştiği entelektüel manzarayı yeniden inşa etmeye çalıştım. Kuşkusuz, bir felsefe, kendisini düşünce egzersizine adayan yalnız bir zihinde bütün kavramları ve buluşlarıyla donanmış olarak doğmaz. Entelektüel bir tasarıyı ve onun gelişimini ancak kuramsal, kurumsal ve politik arenayı –Pierre Bourdieu'nün "alan" adını vereceği şey– göz önünde bulundurarak anlayabiliriz. Bu yüzden Foucault'nun kariyerine eşlik eden veya onunla kesişen, çalışmasının ortaya çıkışına şahit olan ve onun evrimini takip eden felsefecilerin tanıklıklarını aynı kitapta bir araya getirip kaynaştırmayı denedim: Henri Gouhier, Georges Canguilhem, Louis Althusser, Gérard Lebrun, Jean Claude Pariente, Jean-Toussaint Desanti, Gilles Deleuze, Jacques Derrida, Jules Vuillemin, Michel Serres'le saatler süren ve çok kez yinelenen görüşmeler yaptım. Diğerleriyse benimle tanıklıkları, öyküleri, önemli bilgi ve belgeleri paylaştı: Başta Georges Dumézil olmak üzere, elbette Paul Veyne, Claude Lévi-Strauss, Pierre Bourdieu, Paul Rabinow, Robert Castel, Jean-Claude Passeron, Mathieu Lindon ve Maurice Pinguet. Bana yardım eden diğer şahısların tümü kitabın sonunda bir liste halinde sunuldu. Bu liste bir hayli kalabalık; zira bu kitap her şeyden önce kolektif bir tarih planı çerçevesinde planlanmıştı. Biyografların da onaylayacağı üzere, kitap yalnızca bir dönemin tasviri değil, aynı zamanda pek çok dönemin ve pek çok kültürel sicilin taslak halindeki tablosu olacaktı: savaş sonrası yılların Ulm Sokağı'nın École Normale Supérieure'u, altmışlı yıllardaki Fransız edebiyatı, yapısalcılık kavgası, 1968 sonrasının aşırı sol ortamları, Fransız üniversite hayatı içinde özel bir kurum olarak Collège de France gibi.

*

Birkaç kez şahsen ben de naklettiğim olayların içinde yer aldım. İlk ağızdan konuşmaktan sistemli olarak kaçındım. Başka türlü yapmanın mümkün olmadığı ender anlar –sanıyorum iki kez– dışında, kendi tanıklığımı olaya tanık olmakla kalmayıp aynı zamanda bilgi sahibi de olan başkalarının tanıklığıyla değiştirdim.

*

Bu kitap bir biyografi olduğundan Foucault'nun eserleri üzerine bir çalışma olarak değerlendirilmemelidir. Ancak bir Foucault biyografisi yazılmasının nedeni elbette Foucault'nun bu kitapları kaleme almış olmasıdır. Başlıca eserleri, bu eserlerin şekil aldığı dönemlerle birlikte sunulmaya çalışılmıştır. Yorum yapmaktan kaçınarak bu metinleri aynen tekrar yazdım. Öte yandan kitapların kendi tarihlerinin bir parçası olduğu için, bunların nasıl alımlandığına geniş yer verdim. Bazen bu tarih, Foucault'nun tezi, *Folie et déraison*'da* olduğu gibi, birbirini izleyen bu alımlamalardan oluşuyordu.

Bu tarihlerin bir tarihçesi olarak bu tasarı, Ludwig Binswanger hakkında şöyle yazan Foucault'nun düşüncesine sanıldığından daha yakındır: "Düşüncenin ilk biçimleri onların kendilerini sunumunda yer alır. Tarihleri yalnızca eleştirel yoruma dayanıklılıkları, alınyazılarıysa yalnızca eleştiridir."

* Michel Foucault, *Deliliğin Tarihi*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, 2006. (y.h.n.)

Parıltı içimde sürüyor.
René Char

Birinci Bölüm

Cehennemde Psikoloji

1
"Doğduğum Kent"

Sahne biraz tuhaf. 9 Ocak 1988 sabahının erken saatlerinde, Montaigne Caddesi'yle Champs-Élysées'nin kesiştiği noktada bulunan bir tiyatronun geniş bir odasında bir araya gelmiş küçük bir kalabalık. İzdihamdan kaçınmak için, toplantı bile isteye sessiz sedasız, hatta yarı gizli yapılıyor olmasına rağmen neredeyse dünyanın her köşesinden yüzden fazla araştırmacı oradaydı. Herkes sessizce yerini aldı ve ufak tefek bir adam ayağa kalktı. Seksen dört yaşında olmasına rağmen bildirisini okumaya başladığında sesi kararlı ve kendinden emindi: "Burada hazır bulunanların sayısı, katılımcıların çeşitliliği ve sorulan soruların yerindeliği Michel Foucault'nun çalışmalarına yönelik kolektif değerlendirme ve sorgulama girişimi çerçevesinde, bu toplantıyı önemli bir olay haline getiriyor..." Georges Canguilhem cümlesinin sonunda

nefes almak için bir an durdu ve devam etti: "Arkalarında yazarından mahrum kalmış yarım bir eser bırakan bütün filozoflar gibi Michel Foucault da sınava, mukayeseye, hatta şüphe uyandırmaya açık bir nesneye dönüşmüştür. Gerçi hayattayken de bunlara maruz kalmıştı. Fakat klişeleşmiş itirazlara verdiği kinayeli karşılıklar, yalnızca bir savunma değil, aynı zamanda bilginin bilinçdışına yaptığı baskınların, sorduğu soruların ve bulduğu yanıtların göz kamaştıran bir parıltısıydı."[1]

Foucault'nun 25 Temmuz 1984 tarihindeki ölümü ile *Deliliğin Tarihi* başlıklı tezini savunduğu üç kişilik jürinin başkanı olan saygın bir bilim adamı tarafından açılan ve yönetilen bu kolokyum arasında yaklaşık dört yıl bulunmaktadır. Bu süre boyunca, Foucault ismi sahneden hiç inmedi.

1986 sonbaharında, Gilles Deleuze'ün sade bir şekilde *Foucault*[2] adını verdiği kitabı epey ses getirdi. O dönemde çeşitli dergiler Foucault üzerine özel dosyalar hazırladı.[3] Bu dosyaların yankısıyla birçok gazete Foucault'nun çalışmalarına yer ayırdı: *Le Monde*'un baş sayfası, *Libération*'un sekiz sayfası, *Le Nouvel Observateur*'ün altı sayfası vs. Kitabının çıkmasından birkaç gün önce verdiği bir mülakatta Gilles Deleuze, açıkça ilan ediyordu: "Foucault bana göre modern felsefenin en büyüklerinden biridir."[4]

"Bir gün yüzyılımız Deleuzecü olacak" diye yazdı 1970'te Foucault. Deleuze bu formülü belki de şöyle söylemek için değiştirmeye çalışıyordu: Tam tersine, bu yüzyıl Foucaultcuydu ve Foucaultcu kalacak. Diğer bir deyişle, Foucault bu yüzyıl üzerinde derin bir etki bıraktı. Foucault'nun etkisi *Kelimeler ve Şeyler*'in sonunda bahsettiği şekliyle kuma çizilen desenlerin bir sonraki gelgitte silindiği gibi yok olmayı reddeder. Ya da ölüm gelip çattığında.

*

"Doğduğum kent şöyle bir yerdi: Başı vurulmuş azizler, ellerinde kitapla adaletin tecellisine ve şatoların güçlü kuvvetli olmasına bekçilik ediyor... İşte bilgeliğimi miras aldığım yer burası."[5] Michel Foucault çocukluğunu ve yeniyetmeliğini geçirdiği Poitiers'yi bu şekilde tasvir

1. Georges Canguilhem, "Filozof Foucault" kolokyumunun açılış konuşması, Paris, 9 Ocak 1988. Yayımlanmamış metin. Canguilhem tarafından ve kolokyumun fiilleri gereği kaleme aldığı "sunum"dan ayrı olarak o sırada ifade edilen sözler, Seuil, 1989.
2. Gilles Deleuze, *Foucault*, Minuit, 1986.
3. *Critique*, sayı 471-472, Ağustos-Eylül 1986; *Le Débat*, sayı 41, Eylül 1986; *Actes. Cahiers d'action juridique*, yaz 1986, sayı 54.
4. Gilles Deleuze, *La Vie comme une oeuvre d'art. Le Nouvel Observateur*, 29 Ağustos 1986.
5. 13 Ağustos 1981 tarihli kartpostal.

etmeyi seviyordu. Romanesk kiliseleri ve gerçekten de başlarını yitirmiş heykellerin bulunduğu XV. yüzyıl *adalet sarayı* ile içine kapalı bir taşra kenti. Tıpkı Balzac'ın öykülerinin birinden fırlayıp çıkmış bir kent gibi. Güzel bir kent. Hiç şüphesiz boğucu; ama güzel. Kentin sarp bir burnun üzerine kurulmuş tarihi merkezi, zamanın akışına ve onunla birlikte gelen altüst oluşlara meydan okur gibi görünüyor.

Foucault ailesinin doğan erkek çocuklarına babadan oğula aynı adı, Paul adını, vermesinin nedeni, belki de zamanın akışını engellemek içindi: Büyükbaba Paul Michel, baba Paul Foucault, oğul Paul Foucault... Fakat Bayan Foucault kocasının ailesinin dayattığı geleneklere bütünüyle teslim olmadı. Oğlunun adı Paul olmalıydı. Peki, olsun. Fakat bu ada bir başkasını; Michel'i ekledi. Resmi evrakta ve okul kayıtlarında adı sadece Paul Foucault'dur. Bu konuyla en alakalı kişi, yani çocuğun kendisi, bir süre sonra yalnızca öteki adını kullanacaktı: Michel. Bayan Foucault için oğlunun adı daima Paul-Michel'di ve ölümünden çok kısa bir zaman öncesine kadar, oğlunu yine bu adla anmıştı. Bugün bile bütün aile kendisinden Paul-Michel diye bahsediyor. Adını neden değiştirdi? "Çünkü adının baş harfleri, Pierre Mendès France gibi P.M.F. harflerinden oluşuyordu" diye yanıtlamıştı bu soruyu Bayan Foucault. Oğlunun ona yaptığı açıklama böyleydi. Dostlarına ise durumu tamamen farklı bir şekilde açıklamıştı: Bir yeniyetme olarak nefret ettiği babasıyla aynı adı taşımak istemiyordu.

Paul Foucault. Poitiers'de cerrahlık ve Tıp Okulu'nda anatomi profesörü olan "babanın adı". Fontainbleau'lü bir cerrahın oğluydu. Tıp Okulu'nda profesör ve Poitiers'li bir cerrahın kızı olan Anne Malapert'le evlendi. Doktor Malapert'in 1903'te yaptırdığı, pek bir özelliği olmayan fakat kent merkezine yakın, büyük beyaz bir evde yaşadılar. Ev, hem Arthur-Ranc Sokağı'na hem de kentin yükseklerinden Clain Vadisi'ne doğru inen Verdun Bulvarı'na bakıyordu. Doktor Paul Foucault ve karısının üç çocukları vardı: En büyükleri Francine, ondan on beş ay sonra, 15 Ekim 1926'da doğan Paul ve ikinci oğul Denys. Çocuklarının üçü de saygın taşra burjuvazisi hayatını sürdürdü. Varlıklı bir aileydi. Bayan Foucault'nun kente yirmi kilometre uzaklıkta, Vendeuvre-du-Poitou'da bir evi vardı. Bahçe içinde, kasabalıların "şato" adını verdikleri muhteşem bir yapıydı bu. Aynı zamanda Bayan Foucault'nun arazileri, çiftlikleri, tarlaları da vardı. Doktor Foucault, Poitiers'nin iki kliniğinde birden gün boyu çalışan çok saygın bir cerrahtı. Kentin ileri gelenlerindendi. Kısacası, Foucault'ların hanesinde para sıkıntısı hiç yoktu. Çocuklardan dadı sorumluydu, evden ise aşçı; hatta bir şoförleri dahi vardı. Bayan Foucault, babası Doktor Malapert'in "Önemli olan insanın kendi ken-

dini yetiştirmesidir" özdeyişini benimsemişse de çocuklarına iyi ama muhafazakâr bir eğitim aldırdı. Yine de çocuklarının eğitim sürecini yönetmekten ve yönlendirmekten kaçınmıştı. Din konusuna gelince, bunun ailenin saplantılarından biri olmadığı aşikârdı. Kuşkusuz, herkes Pazar günleri kentin merkezindeki Saint-Porchaire Kilisesi'ne Pazar ayinine gidiyordu. Fakat Bayan Foucault pek çok kereler kiliseye gitmeyi ihmal eder ve Paul-Michel'le Denys'yi oraya götüren, annesi, büyükanne Francine olurdu. Paul-Michel bir süre, koronun üyesi olarak Pazar ayininde görev aldı. Gelenek böyleydi. Ancak çok sonraları verdiği bir röportajda Michel Foucault, ailesinin kilise karşıtı olduğunu söyleyecekti. Şüphesiz, kurallara olan saygı ile inançtan kopuş aynı anda varoluyordu.

Paul-Michel'in öğrenimine Cizvit papazların gölgesinde başlaması, yalnızca bir talih meselesiydi ya da tarih; ki ikisi çoğunlukla aynı şeydir. Anaokulu ve ilköğretim sınıfları da olan IV. Henri Lisesi, Louis-Renard Sokağı'ndaki Cemaat'e ait eski bir binaydı. Devlet okuluydu fakat büyüklüğü ve görkemli görünüşüyle daha çok manastırı andıran bir kiliseye sırtını dayamıştı. Doktor Foucault'nun oğlu bu okulun kare avlusuna ilk adımını attığında dört yaşından küçüktü. Heybetli iç kapının üzerinden yüzyıllık tarih; taştan oyulmuş kral heykelleri –"kurucu" IV. Henri ve "velinimet" XVI. Louis– gelip geçen çocukları izliyordu. Kralların bu temsilleri öğrencilerin en gençlerini etkilemekteydi. Paul-Michel bu okula resmi olarak kabul edilecek yaşta değildi henüz; ne var ki ablasından ayrılmak istemiyordu. Bayan Foucault durumu aktardığında öğretmen olumlu cevap vermişti: "Onu bize getirebilirsiniz; arka sıraların birinde boya kalemleriyle oynar." 27 Mayıs 1930'da gerçekten de kendisini sınıfın arka sırasında boya kalemleriyle birlikte buldu. "Fakat bu durumdan faydalandı ve okumayı söktü" diye anlatıyor Bayan Foucault. Paul-Michel, 1932'ye kadar "kreş"te eğitim görecekti. İlkokulu okumak için 1936'ya kadar bu okulda kalacaktı. Bu tarihte, tam anlamıyla bu lisenin öğrencisi oldu: ortaokulu okuyordu. 1940'ta, öğretim yılının başında IV. Henri Lisesi'nden ayrıldı ve Saint-Stanislas Koleji'ne girdi. Kötü bir yıl geçiriyordu.

Bu zamana kadar pek bir problem yoktu. Matematikte pek parlak değildi fakat Fransızca, Tarih, Yunanca ve Latince notları büyük ölçüde bu açığı kapatıyor, "takdir belgelerini" kolaylıkla almasına yetiyordu. Peki notlarının onuncu sınıfta bu derece düşmesine ne sebep olmuştu? Bayan Foucault bu durumu, lise müdürü felç geçirmişti ve savaşın yarattığı bu yeni koşullarda artık okulunu idare edemiyordu diye açıklamıştı. Şartların epey değiştiği doğruydu: Ardı ardına gelen mülteci akınından dolayı nüfus artmıştı ve kentin okulları Paris'ten gelen öğrenci ve öğ-

retmenleri kabul etmek zorundaydı. IV. Henri Lisesi, Poitiers'ye taşınan Janson-de-Sailly Lisesi'ni kısmen konuk ediyordu. Eğitimin Poitiers'ye özgü rahat ve güvenli ortamı da ciddi olarak sarsılmıştı. Aynı şekilde, yerleşmiş hiyerarşiler de: Michel Foucault bir gün bir arkadaşına, o zamana kadar hep en iyi öğrenci olmuşken, yeni gelenlerin onun önüne geçip ayağını kaydırmalarından dolayı ne muazzam bir şaşkınlık yaşadığından bahsedecekti... Foucault'nun bazı arkadaşlarının da o döneme ilişkin başka bir açıklaması vardı: Fransızca öğretmeni ondan hoşlanmıyordu. Bay Guyot burjuva çocuklarını pek sevmiyordu. Bu radikal ve Voltaireci, üstelik fazlasıyla "Üçüncü Cumhuriyetçi" öğretmen, seçkin çocuklardan ötürü taşıdığı aşağılama duygusunu gizleme zahmetine pek girmiyordu. Kendi sınıfındaki, Paris'in kibar mahalle çocuklarından nefret etmeye çoktan hazırdı. Hatta kendi kentinde yaşayan, bu grubun az sayıdaki temsilcisini daha büyük bir nefretle karşılıyordu. Paul-Michel Foucault zeminin ayaklarının altından kayıp gittiğini hissetti. Latince tercüme dersi dışında bütün alanlarda notları hızla düştü. Yıl sonunda da okul müdürü, Paul-Michel'in ekim ayında sınavlara tekrar girmesi gerektiğine karar verdi. Bu karar Madam Foucault tarafından kabul edilemezdi. Erken davranmayı tercih etti ve oğlunun kaydını, o zamanlar Jean-Jaurés Sokağı ile l'Ancienne-Comédie'nin köşesinde bulunan ve dini bir kolej olan Saint-Stanislas'ya aldırdı. Burası kentin en saygın dini okulu değildi. Cizvit papazları tarafından yönetilen Saint-Joseph Koleji yüksek burjuvaziden ve bölgenin toprak soylularından gelen öğrencileri kabul etmesiyle ünlüydü. 1869 yılından beri Frères İgnorantins'ler olarak da anılan Hıristiyan Frères des És Tarikatı'nın yönettiği Stanislas Koleji'nin öğrencileri ise bir alt sınıfa mensup büyük tüccar ve küçük sanayicilerin oğullarından oluşuyordu. Eğitim kalitesi de Saint-Joseph Koleji'ne göre daha düşüktü. Paul-Michel Foucault buraya 1940 yılının Eylül ayında giriş yaptığı sırada, kent birkaç haftadır Alman işgali altındaydı. Serbest bölge, Poitiers'ye yirmi kilometre uzaklıktaydı. Buna rağmen sınır çizgisinin öteki tarafı neredeyse başka bir dünya anlamına geliyordu; oraya geçmek için izin belgesi gerekiyordu. Ortaöğretim öğrencileri, Almanya'da Zorunlu Çalışma Hizmeti çerçevesinde askere alınmak için çok gençti. En fazla "kırsal hizmet"le yükümlüydüler ki bu da, yaz tatili boyunca patates böceklerini temizlemek için altı haftalık tarımsal faaliyet anlamına geliyordu... O dönemde kolejin öğrencisi olmuş herkes dikkat çeken öğretmenler arasında sıra dışı tarih öğretmeni Peder Montsabert'in adını verir. Ligugé Manastırı'nda Benedikten tarikatına bağlı bir keşişti ve o çevrenin küçük bir köyü olan Croutelle'in papazıydı. Her yere uzun, kir pas içindeki elbisesi ve hacı bastonuyla

yürüyerek giderdi ve sık sık Poitiers ile Ligugé arasındaki yolda görülürdü. Derbeder görünüşüne rağmen insanlar onu arabalarına alırdı: "Bir keresinde onu ben de almıştım ve aldığım anda arabanın içi pirelerle dolmuştu" diye aktardı Bayan Foucault. Bu kaçık, omzuna geçirdiği kitap dolu heybesiyle dolaşan bir bilgeydi aynı zamanda. Dersleri okul yaşamının en önemli anlarıydı. 1981'de yayımlanan bir anı kitabında, eski öğrencilerinden biri onun hakkında şunları söylüyordu:

> "Dersleri unutulmazdı. Olaylar ve insanlar hakkında hayrete düşüren bilgilerle başlar, zaman zaman açık saçık hikâyelerle süslediği net ve keskin yargılara ulaşırdı. Kendisini, tasvirlerinin canlılığına olduğu kadar anlattığı konuya ve düşüncesinin coşkusuna da kaptırarak, kaçınılmaz bir biçimde gerçek bir panayıra dönüşen gülme krizlerine neden oluyordu. Çok ileri gittiğini fark ettiği anda, düzeni sağlamaktan aciz bir çocuk gibi ağlayarak, 'Sevgili çocuklarım, artık yapamıyorum, olmuyor' diyerek sınıfı terk ettiği de olurdu. Ancak bir daha tekrarlamayacağımıza dair söz verdiğimiz anda gerisingeri dönüyor, tam bir sessizlik içinde ağır ağır yeniden derse başlıyordu. Ta ki kendisini yeniden mevzuya ve onun verdiği esine kaptırana kadar. Sesinin tonu giderek yükseldiğinde acayip bir iki tanım yüzünden yeni bir gülme krizi başlayabiliyordu."[6]

Bayan Foucault'ya göre, Paul-Michel'i az da olsa etkileyen tek öğretmen bu keşiş olsa gerekti. Paul-Michel çok küçük yaşlarından itibaren tarihle ilgilenmeye başlamış, bu dönemde Jacques Bainville'in *Histoire de France*'ını tutkuyla okumuştu ve özellikle Şarlman'dan çok etkilenmişti. On iki yaşından itibaren kız ve erkek kardeşlerine tarih dersi veriyordu. Kısacası, Peder Montsabert tarafından verilen eğitim kesinlikle onun hoşuna gidecek şekildeydi. Aslında küçük hikâyeler ve iyi notlarla süslenmiş bu tarih eğitimi bütün öğrencileri coşturmaya yetiyordu. Zira eski öğrencisi olan tanığımız da hikâyesini şu saptamayla bitirmiştir: "Bu şekilde öğrenilen tarih 'faydalı' olmayabiliyor ama insanın aklına kazınıyor."

Paul-Michel ortaöğretimini Saint-Stanislas'da tamamladı. Yıl sonu ödülleri verildiğinde daima ilk sıralarda yer alıyordu: On birinci sınıftayken Fransızca kompozisyonda üçüncülük ödülü, Fransız Edebiyatı Tarihi, Yunanca, İngilizce, Tarih ve Latince çeviride ikincilik ödülü ve Latin Edebiyatı'nda birincilik ödülü almıştı. Ancak neredeyse her alanda sınıftaki bir arkadaşından, evet, inanılmaz ama halen* Fransa Devlet

6. *Les Collèges Saint-Stanislas et Saint-Joseph de Poitiers. Notes historiques et souvenirs d'anciens*, Jean Vaudel yönetiminde bir araya getirilmiş, "Le bouquiniste" Yayınevi, Poitiers, 1981.

* Kitap ilk olarak Fransa'da 1989 yılında yayımlandığı için, bu çevirideki tüm şimdiki zaman referansları o döneme aittir. (y.h.n.)

Konseyi'nde görev yapan dostu Pierre Rivière'den geride kalıyordu. Foucault, bundan otuz beş yıl sonra, devlet arşivlerinden gün ışığına çıkardığı bir "XIX. yüzyıl akraba katili"nin masalsı hatıratını *Moi, Pierre Rivière, ayant égorgé ma mere, ma soeur, et mon frére** başlığıyla yayımlayarak saygın dostunu tiye almamış mıydı? Kim bilir... Yine de, sınıfta rakip olsalar da bu iki çocuğun arasından su sızmazdı. İkisi de bilgiye açtı ve gayretli birer okurdu. Kitaplarının kaynağı ise Poitiers'nin Pico della Mirandola'sı olarak da anılan, kentin ilginç şahsiyeti Papaz Aigrain'di. Çok sayıda dergiye müzik eleştirileri yazan Angers Katolik Üniversitesi Profesörü Aigrain'in hatırı sayılır bir kütüphanesi vardı. Öğrencileri kendisini ziyaret edebilir, özellikle tarih ve felsefe alanında ondan tavsiye ve ödünç kitap alabilirdi. "Hem Foucault hem de ben Manastır Yöneticisi Aigrain'in düzenli ziyaretçilerindendik" diyen Pierre Rivière, görüşmemizde şu hatırlatmayı yaptı: "Papazın bu kütüphanesi okul müfredatının dışında okunacak pek çok şey içerdiğinden bizim için çok şey ifade ediyordu." Müfredat dışı kitaplar... Ne kadar da cazip! Bir aile dostu ve psikanalizi Fransa'da tanıtmak için büyük çaba sarf eden ilk Freudculardan olan Réne Beauchamp da genç Foucault için Aigrain'e benzer bir kaynaktı.

Paul-Michel, on ikinci sınıfta mükemmel sonuçlar elde etti ve 1942'de lise son sınıftayken yavaş yavaş felsefeyle tanıştı. Felsefe öğretmeni Canon Duret, üniversite profesörlerinin kendisine danışmaktan çekinmediği, dikkate değer bir kişilikti. Bütün öğrenciler onunla geçirmeleri gereken yıldan çok şey beklerdi. Ancak, bir direniş örgütünün içinde yer alan Duret, yeni ders yılının sabahında Gestapo tarafından tutuklandı. O günden sonra kendisini bir daha gören olmadı. Yerini başka bir öğretmen almıştı ki o da birkaç gün sonra hastalandı. Sonunda felsefe öğretmenliği görevini Ligugé Manastırı'ndan Dom Pierrot adlı bir keşiş üstlendi. Doktor Foucault, I. Dünya Savaşı sırasında Doğu Ordusu'nda birlikte askerlik yaptığı pek çok manastır keşişi tanımıştı. Bayan Foucault da bu nedenle felsefe öğretmenliği görevini üstlenebilecek birini Saint-Stanislas'ya göndermeleri için manastıra çağrıda bulunmakta tereddüt etmemişti. Başrahip bu göreve Dom Pierrot'yu atamıştı. Bu şahıs müfredata sıkı sıkıya bağlıydı. Öğrencilerini üniversiteye hazırlamak dışında bir şey yapmaya niyeti yoktu. Ancak, ders dışındaki zamanlarda öğrencilerle sohbet etmekten de hoşlanıyordu. "Vekillik" görevi sona erdiğinde, sık sık Ligugé'ye kadar bisikletle kendisini görmeye gelen,

---

* Michel Foucault, *XIX. Yüzyılda Bir Aile Cinayeti: Annemi, Kız Kardeşimi ve Erkek Kardeşimi Katleden Ben, Pierre Rivière*, Çev. E. Yıldırım & A. Özgüner, Ayrıntı Yayınları, 2007. (y.h.n)

onun tabiriyle "genç Foucault"yu ağırlıyordu. Platon, Descartes, Pascal ve Bergson'dan bahsediyorlardı. Dom Pierrot öğrencisini çok net hatırlıyordu: "Tanıdığım felsefe öğrencilerini iki gruba ayırabilirim: Felsefeyi kendilerine daima bir merak konusu yaparak büyük sistemlerin, büyük eserlerin bilgisini kavramaya yönelenler ile onu daha çok kişisel ve yaşamsal bir kaygı meselesi haline getirenler. Birinciler Descartes, ikinciler Pascal ile belirlenir. Foucault ilk kategoriye giriyordu. Ondaki olağanüstü entelektüel merak hemen hissediliyordu."

Saint-Stanislas Koleji'ndeki felsefe eğitimi bir hayli istikrarsız olduğundan, Bayan Foucault oğluna özel ders vermesi için bir Edebiyat Fakültesi profesöründen kendisine bir öğrenci göndermesini istedi. Felsefe Bölümü ikinci sınıf öğrencisi Louis Girard güzel bir günde Foucault'ların Arthur-Ranc Sokağı'ndaki 10 Numaralı kapısını çaldı: "Haftada üç kez gidiyordum. Fakültede aldığım felsefe eğitimi, tamamen XIX. yüzyıldaki Emile Boutroux'nun neo-Kantçılığına yaslanan muğlak bir Kantçılıktı ve ona öğrettiğim de bu Kantçılık oldu. Yirmi iki yaşında olduğumdan bunu büyük bir mutlulukla yapıyordum ancak ben de felsefe konusunda fazla bir şey bilmiyordum." Öğrencisiyle ilgili olarak anılarında ne kalmıştı? "Kolay kolay tatmin olmazdı. Bana daha yetenekli gelen başka öğrencilerim de oldu sonradan; ancak temel meseleleri bu denli çabuk sezebilen ve düşüncesini böylesine bir kesinlikle düzenleyen biri olmadı."

Öğretim yılının sonunda –Duret trajik yazgısına kavuşmadan önce, Papaz Lucien felsefe eğitimini ele almışken– Foucault felsefe alanında ikincilik ödülünü kazandı. Birincilik, bugün Yüksek Mahkeme üyesi olan Pierre Rivière'nin olmuştu. Foucault coğrafya, tarih, İngilizce ve doğa bilimlerinde birincilik ödülü aldı.

İki felsefe öğretmeninin Almanlar tarafından sürgün edilmesi gerçeğine rağmen Saint-Stanislas Koleji bir "direniş kalesi" değildi. Bütün eğitim kurumları için bir zorunluluk olduğundan, Mareşal Pétain'in* portresi okul duvarlarında asılıydı. Ayrıca, öğrenciler "Mareşal, işte buradayız" adlı marşı söylemek için avluda toplanmak zorundaydı ve canla başla söylemedikleri zaman azarlanıyorlardı. Bazı direniş örgütlerince kimlik kartlarının ya da terhis belgelerinin değiş tokuş edildiği bir buluşma yeri gibi kullanılıyor olsa da, okulda hüküm süren bir "Vichy atmosferi"nden** bahsediliyordu. Pek çok öğrenci tutuklanacaktı.

* Mareşal Pétain: Birinci Dünya Savaşı'nda Almanlarla yapılan Verdun Savaşı'nı kazanarak milli kahraman ilan edilen asker ve devlet adamı. İkinci Dünya Savaşı sırasında işgalci Almanlarla işbirliği yaparak gözden düşmüş, Alman işgalinden sonra vatan hainliği suçundan hüküm giyerek ömür boyu hapse çaptırılmış ve orada ölmüştür. (y.h.n.)

** Vichy Rejimi: İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı 1940-1944 yılları arasında işgalci Mihver Devletleri'yle işbirliği yapan ve başında Pétain'in bulunduğu hükümet. (y.h.n.)

Michel Foucault, gençlik yıllarına ilişkin kişisel düşüncelerini paylaştığı söyleşilerden birinde bu zor dönemden bahsedecekti:

> "O günlere dair izlenimlerimi hatırlamaya çalıştığımda beni en çok etkileyen şey, neredeyse heyecan uyandıran anılarımın hepsinin politik ortama ilişkin olmasıdır. Sanırım ilk büyük korkularımdan birini Şansölye Dollfus 1934'te Naziler tarafından katledildiği zaman hissetmiştim. Bazı şeyler şimdi bizden çok uzak. Ancak, bunun beni fazlasıyla etkilediğini çok iyi hatırlıyorum. Galiba bu benim ölüme ilişkin ilk gerçek korkumdu. İspanya'dan Poitiers'ye gelen sığınmacıları da hatırlıyorum. Benim kuşağımdan gelen kızların ve oğlanların bu büyük tarihsel olayların biçimlendirdiği bir çocukluk yaşadıklarını düşünüyorum. Savaş tehdidinin yarattığı belirsizlik, varoluş çerçevemiz olmuştu. Ardından savaş çıkageldi. Dünyaya ilişkin olarak, hafızamızda aile yaşantısından çok bu olaylar yer almaktaydı. 'Biz' diyorum; çünkü erkek ve kız çocuklarının pek çoğunun o günlerde aynı deneyime sahip olduğundan eminim. Özel yaşantımız tam anlamıyla tehdit altındaydı. Belki de bu yüzden tarih ile kişisel deneyim ve bir parçası olduğumuz bu olaylar arasındaki ilişki beni fazlasıyla etkiledi. Kuramsal eğilimlerimin özünde bunun yer aldığını düşünüyorum."[7]

O dönemde üniversiteye giriş sınavı iki aşamada gerçekleştiriliyordu: Öğrenciler, on ikinci sınıfın sonunda Fransızca, Latince ve Yunanca sınavlarına, sonraki yıl da felsefe, yabancı dil ve coğrafya sınavlarına girdi. Foucault 1942'deki ilk aşamayı ortalamanın üzerinde notlarla geçti. 1943 yılının Haziran ayındaki ikinci aşamada ise tarih ve doğa bilimlerinden yüksek notlar alırken felsefede ortalama sonuçlarla yetinmek zorunda kaldı.

Artık sorun bir sonraki aşamada ne yapılacağıydı. Doktor Foucault, oğlunun kendi izinden gitmesini istiyordu: Paul-Michel doktor olacaktı. Fakat Paul-Michel, babasını düş kırıklığına uğratacak kararı çok önce vermişti. Tarih ve edebiyata tutkusu nedeniyle tıp öğrenimi görme fikri onu korkutuyordu. Kararını açıkladığı gün babasıyla arasında şiddetli bir tartışma patlak verdi. Ancak, Bayan Foucault, babasının "kişinin kendi kararlarının sorumluluğunu üstlenmesi gerektiği" düsturuna daima sadık kalma düşüncesindeydi ve Paul-Michel adına eşine müdahale etti: "Lütfen ısrar etmeyin. Çalışkan bir çocuk. Bırakın istediği şeyi yapsın." Doktor Foucault fazla ısrar etmedi. Günümüzde halen Paris'te cerrah olarak çalışan diğer oğlunun tıp eğitimine başladığını görmek onu yatıştıracaktı. Böylece Paul-Michel seçtiği yola sapabilecekti: Paris'te Ulm Sokağı'nda bulunan École Normale Supérieure'un (ENS) giriş sınavına hazırlanmak. Kuşkusuz, en iyisi, sınavdaki yüksek başarı oranlarıyla nam salmış, Paris'in bilinen liselerinden birinde bu

7. *Ethos*, sonbahar 1983, s. 5.

sınava hazırlık için iki yıl boyunca verilen dersleri takip etmekti. Ancak söz konusu olan savaştı ve Bayan Foucault için on yedi yaşındaki oğlunu başkente göndermek bir hayli zordu. Saint-Stanislas'da geçirdiği üç yılın ardından bir devlet lisesi olan Poitiers'ye kaydını yaptıracaktı. Foucault buraya gelmeden önce geçirdiği üç yıl boyunca kötü hatıralar edinmişti. Genel atmosferden ve aldığı eğitimden, dinden ve din adamlarından nefret etmişti. "Bu dönemden her zaman isyan ve düşmanlıkla bahsediyordu" diye anlatıyor o dönemdeki yakın arkadaşlarından biri.

1943'te, öğretim yılı başında Paul-Michel Foucault École Normale sınavlarına hazırlanmak için Poitiers'ye girdi. İlki *hypokhâgne*, ikincisi *khâgne* olarak anılan iki yıllık hazırlık eğitimi alan otuz öğrenciyle birlikte sınavlara hazırlanmaya başlayan Foucault, iki yıl boyunca Gaston Dez'den aldığı tarih ve Jean Moreau-Reibel'den aldığı felsefe derslerini büyük bir ilgiyle dinleyecekti. Moreau-Reibel, Ulm Sokağı'nda eğitim almıştı ve mülteci olarak arandığı savaş sürecinde Strasbourg Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde ders verirken Clermont-Ferrand Lisesi'nde de öğretmenlik yapıyordu. Başlangıçta uzun, dağınık ve karışık anlatımı nedeniyle öğrencilerinin bir miktar kafasını karıştırmıştı. Bu dağınıklık, 2 Mart 1944'te Moreau-Reibel'in dersi üzerine bir rapor yazan başmüfettişin gözünden kaçmamıştı:

> "Dinlediğim ders, ele alınışı düşünüldüğünde biraz anlaşılmaz bir başlık olarak kalan 'toplumsal irade ve değerler' konulu serinin bir parçasıydı. Moreau-Reibel iyi bir konuşmacı ve muhtemelen bu rahatlıkla kendisini konuşmanın akışına bırakıveriyor. Daha coşkulu ve özenli olabilir. Anafikir konuşmanın akışı içinde kaybolmuş görünüyor. Ayrıntılar da yeterince açık değil. Kuramlara yapılan pek çok anıştırma eksik bir biçimde tanımlanmış. Moreau-Reibel kendisini biraz daha zorlar ve doğaçlamaya daha az yer verirse işinde daha iyi olabilir."

Lucette Rabaté, 1943 yılının Eylül ayındaki ilk derste yaşadığı hayal kırıklığını hâlâ hatırlıyor. Bununla birlikte öğrencileri hocalarının öğretim yöntemini giderek daha iyi anlamaya başlamıştı. Foucault kendisini oyuna kaptırdı; zihni biraz karışık olan bu profesörün üslubuyla daha çok ilgilenmeye ve bahsettiği yazarları okumaya koyuldu: Moreau-Reibel'in özellikle takdir ettiği Bergson, Platon, Descartes, Kant, Spinoza. "Moreau-Reibel dersini söyleşi tarzında işlemeyi sevdiği için muhatap olarak kendisine en iyi şekilde karşılık vereni seçti: Paul-Michel Foucault" diye anlatıyor Lucette Rabaté ve ekliyor: "Diğerleri bir miktar kaybolmuştu."

Foucault'nun önemsediği diğer profesör, Gaston Dez'di. Ortaöğreti me başlayacak öğrenciler için Mallet-Issac hakkında yazılan kitapçığın

hazırlık çalışmalarına katıldı, Batı Dünyası Tarihçileri Topluluğu'nun dergisi için düzenli olarak makaleler kaleme aldı ve 1942'de *Visages du Poitou* başlıklı antolojiye katkıda bulundu. Eğitim yöntemi felsefeci meslektaşından epey farklıydı: Derslerini dikte ederdi; yavaş yavaş yazdırırdı. Bir ders programı olmadığı için yalnızca bütünün küçücük bir parçasını ele alıyordu ve adayları da bu bölümden değerlendirmeye tabi tutuyordu. Bu yüzden öğrenciler bir önceki yılın ders notlarını edinmeye çalışıyordu. Foucault bunları edinmekle kalmaz, aynı zamanda çoğaltırdı ve severek ödünç verirdi.

1943-1945 dönemi kuşkusuz zor ve karışık bir dönemdi. Isınma problemi lise sınıflarındaki yaşamı bütün bir kış boyunca zora sokmuştu. Yatılı öğrenciler gece olunca lisenin bitişiğindeki milis konutlarından geceleri odun çalma tehlikesini göze alıyordu. Onları zan altında kalmaktan kurtarmak için Rabaté ve Foucault müdürün huzuruna çıkıp odunları temin edenin bizzat kendileri olduğunu beyan eden bir kâğıt imzalamıştı. Olay böylece kapanacaktı. "Şansa bak ki, bu odunları nereden bulduğumuzu sormadılar. Ne cevap verirdik bilemiyorum" diyor Lucette Rabaté. Ağır yaşam koşullarına rağmen sınıfa belli bir "öğrenci neşesi" hâkimdi. Öğrenciler her ay şehir tiyatrosunda gerçekleştirilen "klasikler matinesi"ne gidiyordu. Temsiller mi o kadar kötü sahneleniyordu yoksa öğrencilerin o sırada eğlenmeye çok ihtiyacı mı vardı bilinmez, trajediler gülme krizlerine neden oluyordu. "*Andromaque*'ın temsili sırasında Foucault şaka yapmayı ve gülmeyi kesmiyordu" diye anımsıyor Lucette Rabaté. Belki de biraz zorlama bir neşe... Ama her halükârda o, sözlerine şöyle devam ediyor: "Önemli konulardan bahsetmekten, politik meseleleri ele almaktan kaçınıyorduk; zira öğrenciler çok farklı ortamlardan geliyordu. Sınıf arkadaşlarımız arasında, örneğin babasını ve erkek kardeşini sürgün sırasında kaybeden bir kız ve babası Direniş döneminde kurşunlanan bir öğrenci vardı. Bu yüzden herkes birbirine karşı ihtiyatlı davranıyordu." Özellikle de Foucault'nun yalnız kalmayı sevdiğini, tüm zamanını çalışarak geçirdiğini ve diğerleriyle çok az ilişki kurduğunu söylüyor. "Sınavdan bir süre önce, bir gün onunla birlikte üniversite ofisinden bilgi almaya gittim. On beş dakika kadar yürüdük ve bana, 'Bu yıl verdiğim ilk mola bu oldu' dedi." On beş dakikalık bir mola!

En ağırı, en tehlikelisi ve en korkutucu olanı Poitiers kentinin yakasını kurtaramadığı bombardımanlardı. İngiliz orduları istasyonu ve demir yolunu hedef alıyordu. Alarm çalınca öğrenciler sığınaklara koşuyordu. 1944 Temmuz'unda, Arthur-Ranc Sokağı'nın da yer aldığı istasyon civarındaki pek çok mahalle ihtiyati tedbir kararıyla boşaltıldı.

Foucault ailesi de yaz için Vendeuvre'e yerleşti. O yıl dersler erkenden sonlandırıldı: 6 Haziran 1944'te, temizlik görevlisi lisenin koridorlarında çığlık çığlığa koşuyordu: "Karaya çıktılar, karaya çıktılar!" Müttefik orduları Normandiya kıyılarına henüz ayak basmıştı. Öğrenciler sevinç çığlıklarıyla sınıflarından çıktı. Belli ki kimse okulu umursamıyordu. Birkaç gün sonra, savaş bütün bölgeyi kasıp kavurdu ve tüm eğitim kurumlarında eğitim askıya alındı. Bir sonraki yıl ortalık biraz duruldu.

Her şeye rağmen öğrenciler sınava hazırlanıyordu ve Poitiers Akademisi'nden on dört aday, 24 Mayıs-5 Haziran 1945 tarihleri arasında Chaine Sokağı'ndaki Fumé Hotel'in yanı başında, Hukuk Fakültesi'nde gerçekleşecek sınavlara girmek için hazır bulundu. Fransızca sınavı, Sorbonne Üniversitesi'nden bir profesörün konuyu öğrencilerine sınavdan yalnızca birkaç gün önce anlatmış olması ve resmi belgelerin her yere aynı anda ulaştırılamamış olması nedeniyle iki kez iptal edildi. Dolayısıyla bütün adaylar altı saat süren bu sınava üç kez girmek zorunda kaldı. Yazılı sınav sonuçları 16 Temmuz'da açıklandı. Poitiers'den iki öğrenci kabul edilmişti. Ancak aralarında Michel Foucault yoktu. Yazılı sonuçlarına göre yüz birinciydi ve yalnızca yüz aday sözlüye kabul ediliyordu. Paul-Michel Foucault Ulm Sokağı'ndaki École Normale'e giremeyecekti. Cehennem azabı çeker gibi çalışmıştı ama yeterli olmamıştı. Müthiş bir düş kırıklığına uğramıştı. Yine de cesareti kırılmadı. Bir sonraki yıl bir kez daha denemeyi aklına koymuştu. Ancak Poitiers'deki eğitimini burada noktaladı. 1945-46 öğretim yılı, hayatının dönüm noktası oldu: Paris'e yerleşecekti.

*

Poitiers: boğucu kent. O döneme ilişkin bütün tanıklıklarda beliren sözcük. "Bütün çocukluğunu böyle bir atmosferde geçirmesi korkunç olmalı" diyor 1944 yılında Poitiers'ye gelen bir arkadaşı. "Küçük ve bunaltıcı bir kent" diye ekliyor oradan kaçmak isteyen diğerleri. Foucault böylece 1945 sonbaharında Poitiers'yi terk etti. Ancak doğduğu kentle ilişkisini, özellikle de ailesiyle bağlantısını tamamen kesmemek için, asla tam olarak koparmayacaktı. Babasına pek düşkün olmadığı açık. Görünen o ki, zaten Doktor Foucault da çocuklarına çok az zaman ayırıyordu. Neredeyse gece gündüz çalıştığından eve yeterince vakit ayıramıyordu. Bu yüzden bir kopuştan söz edilecekse o da babasıyla arasındakiydi. Michel Foucault bir gün, aileyi; "belli noktalarda mücadeleyi" fakat onu terk ettiğimiz zaman dahi ondan "kurtulmanın mümkün olmadığı bir merkezi temsil eden" bir ilişki olarak anacaktı.[8] Buna karşın tüm hayatı boyunca annesine bağlı kaldı. Öğrencilik yılları

8. In Thierry Voeltzel, *Vingt ans après*, Grasset, 1978, s. 55.

boyunca bütün tatillerinde Poitiers'ye döndü ve sonraları da anne ve babasını düzenli olarak ziyaret etmeye devam etti. Doktor Foucault'nun 1959'daki ölümünün ardından, annesi Piroir'e, Vendeuvre'deki evine çekildiğinde de her yıl tatilini onunla geçirdi. "Bana hep Ağustos ayını ayırıyordu" diye aktarıyor annesi. Noel'de ve ilkbahar mevsiminde birkaç günlüğüne de annesinin yanına gittiği de oluyordu. Evin giriş katında bir odası vardı. Çalışmayı sevdiği bağımsız, bir çeşit küçük daire. Çoğunlukla tek başına, nadiren de bir arkadaşıyla birlikte geliyordu buraya. Bayan Foucault, Roland Barthes'ı konuk ettiklerini hatırlıyor. Foucault 1982'de, o civarda bir ev satın almak istedi. Bu niyetle, bisiklete atlayıp erkek kardeşiyle birlikte köy köy gezerek, satılık olduğunu düşündüğü her eve bakarak, kırlık bölgeyi katetti. Tercihi, Vendeuvre'e birkaç kilometre uzaklıkta bulunan Verrue'deki güzel bir yapıdan yana oldu. Bu, papazın eski eviydi. Foucault gülerek, "Siğil tedavisi" diyordu. Burada yaptığı kelime oyunu* onu çok eğlendiriyordu. Evi satın aldı ve gerekli tamiratlara girişti. Fakat oturmaya ömrü yetmedi.

* Foucault'nun kullandığı *La cure de Verrue* (Siğil tedavisi) ifadesi hem bir tedavi adı olup hem de bölgenin adı Verrue'ye gönderme yapıyor. (y.h.n.)

2
Hegel'in Sesi

Paris'te Panthéon'un arka tarafında, Saint-Étienne-du Mont Kilisesi'nin yanında bulunan ve Fransa'nın en saygın liselerinden biri olan başka bir IV. Henri Lisesi yıllardır, elit tabakadan gelen hazırlık sınıfı öğrencilerini kabul ediyordu. Bayan Foucault Poitiers Üniversitesi'nde, lafı dolandırmadan konuşan bir profesörle tanışmıştı. Profesör açıkça sordu: "Kentin herhangi bir okulundan gelip, École Normale'e girebilen birini gördünüz mü?" Karar hemen verilmişti: Paul-Michel şansını bir kez daha deneyecek ancak bu kez bütün kozlarını oynayacaktı.

1945 yılının sonbaharında, Ulm Sokağı'na girme konusunda elde ettiği zaferlerle ve haşmetli kulesiyle Quartier Latin'e hâkim olan bu tapınağa adımını atmak üzere Paris'e geldi. Genç "taşralı" –sınıf ar-

kadaşları onu böyle görüyordu– tuhaf giyimi ve garip ahşap tabanlı ayakkabılarıyla yaşamın giderek güçleştiği, yiyecek bulmak gibi maddi problemlerin bir türlü aşılamadığı savaş sonrası Paris'ine ayak basmıştı. Üstelik genç Foucault da yaşam koşullarının ağırlığı nedeniyle başkente taşınma konusunda pek istekli değildi. Bayan Foucault ne bir ev satın almayı ne de kiralamayı başarabilmişti. Vendeuvre'lü bir aile dostları olan Janson-de-Sailly Lisesi Edebiyat Öğretmeni Maurice Rat tarafından birkaç gün misafir edildikten sonra, Raspail Meydanı'nda yer alan bir okulun müdürünün kendisine kiraladığı odaya yerleşti. Bu, ona diğer öğrencilerin gözünde tuhaf bir statü kazandırmıştı. Emmanuel Le Roy Ladurie'nin söylediğine bakılırsa, o dönemde Paris'te hazırlık sınıfı öğrencileri iki temel kategoriye ayrılıyordu: Her akşam ailelerinin yanına dönen ve Paris burjuvazisinin çocukları olan gündüzcüler ile kentte bir oda kiralamayı hayal dahi edemeyen, taşradan gelen yatılılar.[1] Foucault'nun anne ve babasının, bu hassas ve değişken yeniyetmeyi, o dönemde hâkir gördüğü komünal yaşamın şokundan kurtarmaya yetecek kadar maddi imkânı vardı. Oturduğu evi doğru dürüst ısıtmakta güçlük çekse de en azından tek başınaydı. Bu seçim, tüm görüşmelerde beliren yalnızlığı seven, gizemli ve içe dönük çocuk imgesiyle de örtüşüyordu. Zaten söz konusu yıl boyunca bütün faaliyetleri, deyim yerindeyse oldukça sınırlı olacaktı: En fazla, kendisi gibi Paris'e yerleşmiş kız kardeşiyle birlikte sinemaya gidiyordu. Her ikisi de savaş nedeniyle mahrum kaldıkları Amerikan filmlerine tutkundu. Vaktinin geri kalanında ise sınavı geçmek için deli gibi çalışıyordu.

IV. Henri Lisesi'nin "K-1" sınıfında bu sınava hazırlanan elli kişi vardı. Ulm Sokağı'na ise toplamda yalnızca otuz sekiz edebiyat öğrencisi kabul edilecekti. Üstelik lisenin bir diğer hazırlık sınıfı "K-2"nin çok sayıda öğrencisini de hesaba katmak gerekiyordu. Komşu ve rakip olan bir diğer büyük lise Louis-le-Grand'ın kendi geleneksel kabul kontenjanı da dahil edildiğinde yarışın çok sert geçeceği iyice anlaşılıyordu. Bu yılın başında, Michel Foucault'yla birlikte IV. Henri Lisesi'nin kapısı önünde bekleşen çok sayıda çocuk arasından kaç tanesi gelecek yaz kesin kabul listesinde yer alacaktı? Seçkin profesörlerden oluşan bir grup, çocukların en iyi şekilde hazırlanmaları için işe koyuldu. Aynı yıl hazırlık sınıflarına giren Le Roy Ladurie, Foucault'ya da hocalık yapmış tarih profesörünü şöyle tasvir ediyor: "Kilise karşıtı 'koyu Cumhuriyetçi tavrı'yla övünen ve sol ya da aşırı sol görüşlü öğrencileri, yani büyük bir çoğunluğu baştan çıkaran André Alba. Bu adam, '1914-1918 yıllarının ağır yaralı eski kurdu' alnında etkileyici ve derin

1. Emmanuel Le Roy Ladurie, *Paris-Montpellier; 1945-1963*, Gallimard, 1982, s. 29.

bir yara izi taşıyordu." Aslında bu bıçak yarası "çocukluğunda" olmuştu.[2] "Neredeyse beynindeki titreşimleri görebilirdiniz" diye bahsediyor ondan, eski öğrencileri.

Foucault, Eski Çağ Tarihi Profesörü Bay Dieny'nin derslerini de takip ediyordu. Bu profesör sayesinde genç dinleyiciler ilk kez, şöhreti uzman çevreleri henüz aşmaya başlamış Dumézil diye birinden bahsedildiğini duymuşlardı. Bir de Fransız edebiyatı alanındaki engin birikimiyle Profesör Jean Boudout vardı. Ortaçağ ve XX. yüzyıla aynı ölçüde hâkimdi. Apollinaire'in şiirlerine kadar genişletiyordu dersinin kapsamını, ki o zamanlar çağdaş yazarlar pek öğretilmezdi.

Ancak bu topluluğa çok güçlü bir biçimde damgasını vuracak olan profesör, sınıfı felsefe sınavına hazırlayan ve Michel Foucault'nun izini sürerken pek çok kez karşılaşacağımız Jean Hyppolite'ti. İki yıl önce bu lisede bulunan Jean d'Ormesson, Hyppolite'i, "kürsüsünün arkasında kambur duran, güler yüzlü, dağınık, hayalperest, utangaç, cümlelerini karamsar iç çekişleriyle uzatan ve belagat yeteneğini kesinlikle kabul etmeyen" biri olarak tasvir ediyordu.[3] Jean Hyppolite, Hegel'i Valéry'nin "*La Jeune Parque* [Genç Parque] ve Mallarmé'nin *Un coup de dés jamais n'abolira le hasard* [Bir Zar Atışı Tesadüfü Asla Ortadan Kaldırmayacaktır]" adlı eserleri aracılığıyla anlatıyordu.[4] Jean d'Ormesson, "derslerde anlatılanların hiçbirini" anlayamamıştı. Şüphesiz pek çoğu aynı şeyi hissediyordu. Buna rağmen Hyppolite öğrencilerini büyülüyordu ve Poitiers'de katlanmak zorunda kaldığı can sıkıcı derslerden sonra, daha gösterişli, esrarengiz ve ilham veren bu üslup Foucault'ya göz kamaştırıcı ve dâhiyane geliyordu. Felsefe dönemin en ilgi çekici alanıydı. Yıl 1945'ti ve Jean d'Ormesson'a kulak verirsek savaşın hemen ertesinde ve takip eden yıl boyunca felsefenin saygınlığı tartışılmazdı. "Onun bizim için temsil ettiği şeyi dışarıdan bakarak ve soğukkanlılıkla ifade etmenin mümkün olabileceğini sanmıyorum. XIX. yüzyıl, belki de, tarihin yüzyılı olmuştu; XX. yüzyılın ortaları ise felsefeye adanmış görünmekteydi... Edebiyat, resim, tarihsel çalışmalar, politika, tiyatro ve sinema felsefenin tesiri altındaydı."[5]

Hyppolite öğrencileri için hem Hegel'in *Phénoménoligie de l'esprit** hem de Descartes'ın *Géometrie* adlı eserini yorumluyordu. Ancak elbette dinleyicilerini en çok etkileyen ve hafızalarına kazınan Hegel üze-

2. A.g.e., s. 27-29.
3. Jean d'Ormesson, *Au revoir et merci*, 2. Basım, Gallimard, 1976, s. 71.
4. A.g.e.
5. A.g.e., s. 76.

* Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, 2011. (y.h.n.)

rine verdiği dersti. Foucault'nun tutkusu tarihti; fakat şimdi, belki de ilk kez, felsefenin çekiciliğine kapılmıştı. Tarihin anlatısına olanak veren ve Aklın ortaya çıkışıyla onu yeniden biçimlendiren; tarihin tümünü, bütün anlamlarıyla içeren bir felsefe gözler önüne seriliyordu. Şüphesiz Jean Hyppolite, Foucault'nun, bir anlamda alınyazısı olan, çalışmalarına ön ayak olmuştur. Foucault, bundan birkaç yıl sonra École Normale'in kadrosunda karşısına çıkacak olan ve Collége de France'ta yerini alacağı bu adama minnettarlığını bizzat beyan etmekten hiç vazgeçmemiştir. 1968'de Hyppolite vefat edince Foucault saygıda kusur etmez: "Savaşın hemen ertesinde hazırlık sınıfında olanlar Bay Hyppolite'in, *Phénoménoligie de l' esprit* üzerine verdiği dersleri hatırlıyordur. Kendi devinimi içinde düşünüyormuşcasına sürekli yeniden başlayan bu seste, yalnızca bir profesörün sesini değil, aynı zamanda Hegel'in sesini ve belki de bizzat felsefenin sesini duyuyorduk. Sabırla yarattığı 'Hegel burada, yanı başımızda' duygusunun unutulmasının mümkün olduğunu sanmıyorum."[6]

Hegel'in sesi, felsefenin sesi! Esin veren bu parlak profesör, Hyppolite, genç öğrencilerindeki merak ve hevesi harekete geçirmiş ve böylelikle, adını en iyi hazırlık sınıfı profesörleri arasına yazdırmıştı. Bu profesörlerin en ünlülerinden bir diğeri de Alain adıyla da tanınan, optimist filozof Emile Chartier'ydi. Jean-François Sirinelli, yaşanan iki savaş arasındaki yıllarda okuyan hazırlık sınıfı öğrencileri ve ENS'teki öğrenciler üzerine yaptığı çalışmasında, bu profesörleri *éveilleurs* [uyandıranlar] olarak adlandırmıştı. Bu tanımlama, "büyük okullara hazırlık sınıfı" denilen ve tümüyle Fransız olan bu kurumlardaki öğretmenlerin öğrencilerin ufkunu genişletmede oynadığı önemli rolü hakkıyla vurguluyordu.[7]

Foucault'nun eski hocası için sonradan beyan edeceği bu borçlu olma hali, yeniyetmelikten çıkarken gerçek mesleğini keşfetmesini sağladığı için duyduğu basit minnettarlığın ötesine geçecekti. Bugün *l'Histoire de la folie à l'âge classique* [Klasik Çağda Deliliğin Tarihi] başlığıyla bilinen tezini 1960 yılında tamamladığında, yazarken ona esin kaynağı olan bazı kişilerin adını anacaktı. Teşekkürlerini sunduğu kişiler; Georges Dumézil, Georges Canguilhem ve Jean Hyppolite'ti.[8] Bu kitabın kaleme alınışından on yıl sonra, Collège de France'taki

6. Michel Foucault, *Jean Hyppolite, 1907-1968*, *Revue de métaphysique et de morale*, c. 14, sayı 2, Nisan-Haziran 1969, s. 131.
7. Jean-François Sirinelli, *Génération intellectuelle. Khâgneux et normaliens dans l'entre-deux guerres*, Fayard, 1988.
8. *Folie et déraison. Histoire de la folie à l'âge classique*. Sosyal Bilimler doktorası ana tez, Plon, 1961, Önsöz, s. x ve xi.

açılış dersinde, bu kez daha çok üzerinde durarak hazırlık sınıfı profesörüne saygılarını sunacaktı. Kimileri, bu kapanış sözlerini, yalnızca akademik geleneğin gereklerini yerine getiren resmi bir konuşma olarak algıladı: Foucault, Hyppolite'in yerini alıyordu ve gelenek, yeni gelenin, ölen ya da emekliye ayrılan selefini övmesini gerektiriyordu. Oysa Foucault, birkaç sözcük ya da birkaç cümleyle yetinebilecekken dersin son bölümünü bütünüyle Hyppolite'e adamıştı. Dahası bundan sonraki çalışmalarının "onun damgası"nı taşıyacağını duyurmuştu.[9] 1975'te, Hyppolite'in ölümünden yedi yıl sonra, *Surveiller et Punir*'in* bir kopyasını şu ithafla beraber Hyppolite'in eşine gönderecekti: "Her şeyi borçlu olduğum insanın anısına."

Foucault'nun eski öğretmenine bu kadar önem vermesi şaşırtıcı görünebilir. Özellikle de Hyppolite'in, IV. Henri Lisesi'nde 1945-1946 öğrenim yılının yalnızca ilk iki ayında ders verdiği düşünülürse. Hyppolite, Jean-Paul Sartre ve Merleau-Ponty'nin çağdaşı ve dostudur: Hyppolite, 1907'de, Sartre 1905'te, Merleau-Ponty 1908'de doğmuştur. Sartre'ın (Raymond Aron, Paul Nizan, Georges Canguilhem'le birlikte) 1924'te, Hyppolite'in 1925'te, Merleau-Ponty'nin 1926'da girdiği École Normale Supérieure'da okul arkadaşıydılar. Ama bu üç adam birbirleriyle pek karşılaştırılmaz: Hyppolite, Sartre ve Merleau-Ponty'nin algılandığı anlamda bir "filozof" değildi; yani düşünce alanında bir yaratıcı, bir üretici olmamıştı. Ancak etkisinin ilk bakışta sanıldığından çok daha önemli olduğunu teslim etmemiz gerekir. Gerçekten de Hyppolite, Fransa'da felsefe derslerinde Hegel adının çok az telaffuz edildiği bir dönemde, öğrencilerine anlattığı *Tinin Görüngübilimi*'nin çevirisine girişmiş ve o gün bugündür bu Heidelberg'li –ya da onu öncelikli olarak ilgilendiren Alman filozofun gençlik eserleri olduğu için daha çok Iéna'lı– düşünürün yorumculuğunu ve sözcülüğünü üstlenmişti. 1939 ve 1941 yıllarında Aubier Yayınevi'nden iki cilt halinde çıkan ve o güne kadar büyük ölçüde bilinmeyen *Tinin Görüngübilimi*'in çevirisiyle Fransa'da felsefe araştırmalarının temel referanslarından birine erişilmesine büyük katkı sağlamıştı. 1947'de savunulan ve basılan *Genèse et structure de la "Phénoménologie de l'esprit"* [Tinin Görüngübiliminin Oluşumu ve Yapısı] başlıklı tezi de dikkate değer bir gelişmeydi. Roland Caillois, 1948'de *Les Temps modernes* dergisinde yayımlanan yazısında eserin önemini vurgulamıştır: "Hegelciliğin büyük bir mesele, felsefenin kendi ölüm kalım meselesi olduğuna

9. Michel Foucault, *L'Ordre du discours*, Gallimard, 1971, s. 80-81.

* Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, 2006. (y.h.n.)

inanmış düşünürler eksik değil. Söz konusu olan, felsefenin kendisidir. Bu yüzden Jean Hyppolite'in tezi özenle üzerinde durulmayı hak ediyor. Yalnızca titiz bir tarih çalışması değil. Aynı zamanda can alıcı bir soruyla da ilgileniyor: Felsefeyle ilgilenmek meşru mudur?"[10] Gerçekten de, savaştan çıkarken, Caillois'nın dediği gibi Hegel'in heykelini dikmeyecek "düşünür yoktu". O dönemde Fransa'da etkisini hissettiren Hegelcilik akımı, on yıllık sürecin ardından bütünüyle değişmişti: Vincent Descombes'a göre "1930'da" Hegel, savları bilimsel ilerleme düşüncesi tarafından uzun zaman önce çürütülmüş romantik bir filozoftu. (Bu görüş Brunschvicg kaynaklıydı.) 1945'te ise klasik felsefenin zirvesine, "modern" olanın kaynağına dönüştü.[11]

Hyppolite, elbette, dönüşümün tek aktörü olmayacaktı. Daha 1929 yılında, Jean Wahl *La conscience malheureuse dans la philosophie de Hegel* [Hegel Felsefesinde Mutsuz Bilinç] adlı kitabıyla Hegel'e dikkat çekmişti; Roland Caillois'nın ifadesine göre bu kitapta "mistik bir Hegel" tasvir edilmişti. 1938'de ise Henri Lefebvre, Hegel diyalektiğini konu alan *Cahiers de Lenine* [Lenin'in Defterleri] üzerine özel bir sayı yayımlamıştı. Dolayısıyla birbirini izleyen yükseliş ve düşüş dönemlerinde Hegelcilik ile psikanalizin Fransa'ya girişini karşılaştıran Elisabeth Roudinesco'nun "uzun bir sindirme" dönemi olarak adlandırdığı süreçte pek çok aşama söz konusuydu.[12] Zira Alexandre Kojève'in École Pratique Des Hautes Etudes'deki semineri başladığında, bu iki hareketin yolu, her biri kendi atılımının önemli bir noktasındayken birbiriyle kesişti. 1933-1939 yılları arasında gerçekleştirilen seminerin dinleyicilerinden sıklıkla bahsedilir: Alexandre Koyré, Georges Bataille, Pierre Klossowski, Jacques Lacan, Raymond Aron, Maurice Merleau-Ponty, Eric Weil ve André Breton.[13] Hyppolite'in tezini savunduğu 1947 yılında, aynı zamanda bu seçkin dinleyicilerden biri olan Raymond Queneau, Kojève'in seminer notlarını *Introduction à la lecture de Hegel** başlığı altında yayımladı. Hegelcilik etrafında gelişen hareket öylesine güçlüydü ki 1948'de Georges Canguilhem şunları yazabilecekti: "Dünya devrimi ve dünya savaşı döneminde Fransa, Fransız Devrimi'yle çağdaş ve büyük ölçüde bu devrimin somut ifadesi olan bir felsefe keşfetti."[14]

---

10. *Les Temps Modernes*, sayı 31, Nisan 1948.
11. Vincent Descombes, *Le Même et l'autre. Quarante-cinq ans de philosophie française (1933-1978)*, Minuit, 1979, s. 24.
12. Élisabeth Roudinesco, *La Bataille de cent ans. Histoire de la psychanalyse en France*, c. 2. Seuil, 1986, s. 150.
13. Raymond Aron, *Mémoires*, Julliard, 1986, s. 94.
* Alexander Kojève, *Hegel Felsefesine Giriş*, Çev. Selahattin Hilav, YKY, 2012, 4. Baskı. (y.h.n.)
14. Georges Canguilhem, *Hegel en France, Revue d'histoire et de philosophie des religions*, Strasbourg, 1948-1949.

Jean Hyppolite bu yüzden, savaş sonrasının Fransa'sında Hegelciliğin zaferinin öncülerinden biriydi. Hyppolite'in kendine çok yakın bulduğunu söylediği ve o dönemde yükselişe geçen varoluşçuluğu güçlendiren bir zafer. Canguilhem bunu, 1955 yılının Aralık ayında, o zamanlar yöneticiliğini Michel Foucault'nun yaptığı, Uppsala'daki Maison de France'ta düzenlenen bir konferans sırasında özellikle hatırlatacaktı. Konferansın teması, "Çağdaş Fransız Düşüncesinde Hegel ve Kierkegaard" olarak belirlenmişti.[15] Bu, aslında, Hegelcilik patlamasının dönüm noktasıydı. Artık Hegel "hocaların hocası", "sistem kurucusu" olarak değil; Feuerbach, Kierkeegard, Marx, Nietzsche gibi kendinden sonrakilerle karşılaştırılacak bir eserin yazarı; felsefi modernitenin kurucusu olarak okunuyordu. 1945 yılının Şubat ayında Jean Hyppolite'in yaptığı "Hegel'de Varoluşçuluk" konuşmasına getirdiği yorumda Merleau-Ponty, bu yeni durumu çok iyi ifade etmiştir: "Geçmiş yüzyılın büyük felsefi düşüncelerinin tümünün –örneğin Marx ve Nietzsche'nin felsefeleri, fenomenoloji, Alman varoluşçuluğu ve psikanaliz– kaynağında Hegel yer alır. İrrasyonelin keşfi ve yüzyılımızda tamamlanması gereken bir görev olarak onun akılla bütünleştirilmesi girişiminin öncüsü Hegel'dir."[16] Merleau-Ponty şöyle devam etmiştir: "Görünen o ki, Hegel'in vârisleri, ona olan borçlarından ziyade reddettikleri mirası vurgulamayı tercih ediyor." Ponty, konuşmasını, "Onu unutmaya çalışan nankör doktrinlerin yeniden Hegelci kökleriyle bağ kurmak" zorunda olduğu sonucuna vararak tamamlamıştır.[17]

Hegel'in bu "keşfi", Marksizmle akrabalığı bakımından büyük önem taşıyordu. 1955'in Aralık ayında, Uppsala'daki Maison de France'ta verdiği bir diğer konferans sırasında Jean Hyppolite, çok daha önemli bir gelişmeye dikkat çekmiştir: "Biz, Fransa dışında bütün Avrupa'yı sarmış olan Hegelciliğe geç ulaşanlardanız. Üstelik Hegel'e daha az tanınan gençlik eserlerinden *Tinin Görüngübilimi* ve Marx'la arasındaki muhtemel ilişki aracılığıyla eriştik. Fransa'dan pek çok sosyalist ve filozof gelip geçti; fakat Hegel ve Marx Fransız felsefesine henüz girmemişti. Bugün bu gerçekleşiyor. Marksizm ve Hegelcilik tartışması artık gündemimizde."[18]

Felsefi alandaki bu kökten değişim ciddi sonuçlar doğuracaktı. Marksizm, Sartre'ın *Critique de la rasion dialectique*'inde [Diyalektik Aklın Eleştirisi] tarif edeceği gibi, "çağımızın aşılmaz ufku"na dönüşmeden önce bu kökten değişim içinde hak ettiği yeri alacak, İkinci Dün-

15. Jean Hyppolite, *Figures de la pensée philosophique*, PUF, 1971, c. 1, s. 196.
16. Maurice Merleau-Ponty, *Sens et non-sens*, Nagel, 1948, s. 109.
17. A.g.e., s. 110.
18. Jean Hyppolite, *Figures...*, c. 2, s. 976.

ya Savaşı'nın bitimini izleyen otuz yıl boyunca da birçok entelektüel bütün meselelerde bu ufkun sınırları içinde kalacaktı.

Böylelikle Hyppolite, Foucault'nun kuşağını etkileyen her şeye açılımı temsil ediyordu: Marx fakat aynı zamanda Nietzsche ve Freud... Ve aslında Michel Foucault, 1970'te Collège de France'taki açılış konuşmasında profesörünü anmak için şunları ifade ettiğinde, Merleau-Ponty'ye o kadar da uzak düşmüyordu:

> "Çağımız, ister mantık ya da epistemoloji ister Marx ya da Nietzsche aracılığıyla olsun, Hegel'i gözden kaçırmaya çalışıyor... Ancak Hegel'den gerçekten kurtulabilmek, ondan kopmanın neye mal olacağını da tamı tamına değerlendirmeyi gerektirir. Hegel'in, belki de sinsice, bize ne kadar yaklaşmış olduğunu bilmeyi gerektirir; Hegel'e karşı düşünmemize imkân veren bilginin hâlâ Hegelci olduğunu bilmeyi gerektirir. Belki de bu mesafenin, Hegel'in, başında hareketsizce bizi beklediği ve anti-Hegelciliğimizle düştüğümüz tuzaklardan biri olduğunu saptamamız gerekir. Eğer bugün pek çoğumuz Jean Hyppolite'e borçluysak, bu; mesafemizi korumak adına Hegel'den kaçtığımız, derken farklı bir açıdan da olsa kendimizi onun peşinde bulduğumuz ve sonunda bir kez daha onu ardımızda bırakmak durumunda kaldığımız yolu, bizim için ve bizden önce, hiç yorulmadan yürümüş olmasındandır."[19]

Merleau-Ponty'nin, felsefeye, Hegel'i inkâr eden düşünceler ile onların Hegelci kaynakları arasında ilişki kurma görevini vermesiyle Foucault'nun, genç bir filozoflar kuşağının eğitiminde önemli rol oynayan Hyppolite'in bunu nasıl başardığını anlattığı 1970 yılı arasında yirmi yıldan fazla zaman geçmişti.

Michel Foucault, 1968 yılının Ekim ayında, Hyppolite'in ölümünün hemen ardından, Louis Althusser tarafından Ulm Sokağı'nda düzenlenen ve metinleri 1969'da *Revue de métaphisique et de morale*'de yayımlanan törende yaptığı anma konuşmasında şunları da söyleyecekti:

> "Bugün sahip olduğumuz bütün meseleleri, düne kadar onun öğrencileri olan bizim ilgilendiğimiz bütün meseleleri ele alan ve her birini apaçık dile getiren kendisidir... Zamanımızın en büyük eserlerinden biri olan *Logique et existence*'da bunları formüle eden yine kendisi olmuştur. Savaşın hemen ertesinde, bize şiddet ile söylem arasındaki ilişkiyi düşünmeyi o öğretmişti; bize, dün, mantık ile varoluş arasındaki ilişkiyi düşünmeyi o öğretmişti ve şimdi, tam şu anda, bize, bilginin içeriği ile biçimsel zorunluluk arasındaki ilişkiyi düşünmeyi önermektedir. Sonuç olarak, bize düşünmenin sonu gelmez bir pratik olduğunu, felsefi olmayanı kullanmaya başlamanın bir yöntemi olduğunu ancak bunu yaparken varoluşun ilk oluştuğu yere yakın durmayı öğretmiştir."[20]

19. Michel Foucault, *L'Ordre du discours*, s. 74-75.
20. Michel Foucault, *Revue de métaphysique et de morale*. Alıntı, s. 136.

Michel Foucault'nun Hyppolite'e bir başka armağanı, editörlüğünü üstlendiği ve Martial Guéroult, Michel Serres, Georges Canguilhem, Jean Laplanche, Suzanne Bachelard, Jean-Claude Pariente'in yazılarına yer verdiği kolektif bir kitaptı.[21] Bu meşhur katkısının *Nietzsche, la généalogie, l'histoire** başlığını taşıması hiç de şaşırtıcı değildir.

*

1945 yılının sonbaharında IV. Henri Lisesi'nde öğrenci olan elli çocuğun kulaklarında aniden yankılanan bu "Hegel sesi", tam anlamıyla düşünsel –ya da daha doğrusu varoluşsal– bir şok etkisi yaratmıştı. Ancak "Hippal", yani Foucault'nun sonraları onu anmaktan hoşlandığı tabirle "Üstat Hippal", Georges Canguilhem'in ders verdiği Strasbourg Edebiyat Fakültesi'ne atandı. Öğrencileri sadece iki ay anlattıklarını dinleyebilmişlerdi. Onları hayranlıklarıyla baş başa bırakıp aniden gitmişti. Foucault, Sorbonne'da ve École Normale'de onunla karşılaşmak için birkaç yıl beklemek zorunda kalacaktı. Hyppolite'in yerini bir hayli donuk biri aldı. Üstelik felsefenin yarattığı o destansı büyüyü baştan başa hissettiren bu parlak meslektaşıyla karşılaştırılmaya dayanmak zorunda olduğunu kendisi de iyi biliyordu. Elli öğrencinin öğretmenlerine duyduğu hayranlığın yerini bu "cüce" ile dalga geçmek almıştı. Bazıları onu "yüzüne bakılmayacak kadar çirkin" diye tasvir ediyordu. Ders notları ve sıkıntı dolu uzun saatler dışında bir şey üretmekten acizdi. Sık sık Boutroux ve Lachelier'den bahsediyordu. Başka hiçbir şey, o dönemde kendisini yeniden keşfeden felsefi modernitenin daha uzağında olamazdı. Öğrenciler de sürekli bağırıp çağırarak, şamata yapıyordu. Bir gün Bay Dreyfus-Lefoyer kelimenin tam anlamıyla darmadağın olmuştu. "Bir Hyppolite etmeyeceğimi biliyorum ama sınavı geçebilmeniz için elimden geleni yapıyorum" diye haykırırken sesi heyecandan ve öfkeden kesik kesik çıkıyordu.

Foucault'ya gelince, artık kendini tutkuyla felsefeye kaptırmıştı. Sınav sonuçları daha parlaktı: İlk üç ayın sonunda, yazılı yoklamadan, sıralamada yirmi ikinci sıraya yerleşerek 9,5 almıştı (hocalarının yorumu ise şöyleydi: "Aldığı nottan daha iyisini hak ediyor; kapalı ifadelere eğilimini aşması gerek, sağlam bir düşünce yapısı var; ödev notları: 14 ila 14,5"). İkinci üç ayın sonunda, aynı sınav notuyla yine yirmi ikinci sıradaydı. Fakat öğretim yılının sonunda 15 alarak en iyiler arasına

21. Hommage à Jean Hyppolite, Michel Foucault yayını, PUF, 1969.
* Michel Foucault, *Nietzsche, Soybilim, Tarih, Felsefe Salınesi-Seçme Yazılar: 5*, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, 2004 içinde s. 230. (y.h.n.)

yerleşti. Elbette profesörünün övgü dolu değerlendirmesiyle: "Seçkin öğrencilerden."

Felsefede olduğu gibi tarih dersinde de "seçkin"di: İlk üç ayda 13 alarak yedinci sıraya yerleşmiş ve şöyle bir takdiri hak etmişti: "İyi çalışma. Ümit veren sonuçlar." Sene sonunda ise 16 alarak, şu yorum eşliğinde ilk sıraya yerleşmişti: "Çok iyi sonuçlar." Profesörler Foucault'nun durumu konusunda hemfikirdi. "Faal bir zihin; edebi zevkini ortaya koyuyor" diye yazmıştı karnesine Fransızca hocası Bay Boudout. Latince'de otuz birincilikten yani "geçer not"tan, onunculuğa yani "mükemmel öğrenci"liğe sıçramıştı. Yunanca'da dördüncüydü. Bu takdirler dizisini okul müdürü, karnesinde şöyle özetlemişti: "Başarıyı hak ediyor."

3
Ulm Sokağı

Bu sefer engeli sorunsuz aşmıştı; yazılı sınavlar yalnızca bir formaliteydi. Nihayet kendisini, 1946 yılının güzel bir Temmuz günü, Ulm Sokağı'ndaki École Normale'in birinci katında yer alan Gösteri Salonu'nda, felsefe sözlüsünü gerçekleştirecek iki görevliye takdim etti: Toulouse Edebiyat Fakültesi'nden Profesör Pierre-Maxime Schuhl ve Strasbourg Edebiyat Fakültesi'nde Bilim Tarihi dersi veren, Fransız üniversite camiasının saygın isimlerinden Georges Canguilhem. Aksi duruşuna tezat oluşturan içten ve sıcakkanlı Güney aksanına sahip bu minik adamla Foucault'nun ilk karşılaşmasıydı bu. İlkti ama son olmayacaktı. Çünkü o günkü randevusu yalnızca Ulm Sokağı ve bu kıymetli kurumun kabul ettiği adaylara sunar göründüğü vaatlerle değildi; bir bakıma kendi kaderiyle de randevusu vardı: Kendi yolunda

ve kişisel tarihinde büyük rol oynayacak kişilerden biriyle tanışıyordu. Foucault, birkaç yıl sonra, öğretmenlik için sözlü sınava girdiğinde Canguilhem'le tekrar karşılaşacaktı. Aslında bu ilk iki karşılaşma onda çok kötü bir izlenim bırakmıştı. Canguilhem'i, ancak *Deliliğin Tarihi* başlıklı tezi için bir danışman seçmek zorunda kaldığı dönemde yakından tanıyabilecekti. Bu dönem, bu iki adam arasında derin bir dostluğun ve saygının başlangıcı olacaktı. 1946 yılında, Canguilhem, Foucault için yalnızca, sınavın sonucuna doğrudan etkisi olan iki kişiden biriydi. Öğrencilerinden birinin izlenimine göre "her şeyi algılamak için fal taşı gibi açtığı gözleriyle neredeyse dik dik bakan" ilginç mizaçlı bir profesördü.[1] Adaylara haşin davranmasıyla nam salmıştı. Foucault henüz yirmi yaşında değildi ve École Normale'li olmayı hak ettiğini onlara ispat etmek için bir saatten az bir süresi vardı.

Birkaç gün sonra, anne baba ya da arkadaşlar eşliğinde, bir aday kalabalığı, kazananlar listesine bakmak için Ulm Sokağı'ndaki okulun kapısı önünde itişip kakışıyordu. Gerilim hat safhadaydı. İki üç yıl boyunca deliler gibi çalışarak her şeyini ortaya koyan on dokuz yirmi yaşlarındaki gençler için bu, neredeyse bir ölüm kalım meselesiydi. Jaurès'nin, Blum'un, Herriot'nun, Jules Romains'in, Jean Paul Sartre'ın hayaleti aralarından süzülüyordu. Herkes sosyal ve entelektüel varlığının bir anda belirleneceği duygusu içindeydi: ya hep ya hiç. Dikdörtgen beyaz kâğıt müstahdem odasının camına asıldı: Birinci sırada Raymond Weil vardı; ikinci Guy Palmade; üçüncü Jean Claude Richard ve dördüncü Paul Foucault'ydu... Foucault, listede kendisinden sonra gelen isimlere göz ucuyla şöyle bir baktı. Kendi sevincine kapılmıştı ve diğer dönem arkadaşlarının kimler olduğunu öğrenmek için daha sonra yeteri kadar vakti olacaktı. Bundan sonraki birkaç yılı birlikte geçireceği, mesleki yaşamında büyük ya da küçük rol oynayacak arkadaşlarının arasında Maurice Agulhon, Paul Viallaneix, Robert Mauzi, Jean Knapp gibi isimler vardı.

Aynı yılın sonbaharında, toplam otuz sekiz öğrenci École Normale Supérieure'un Cumhuriyetçi bir rahibeler evini andıran eski binalarına geçti. IV. Henri Lisesi'nden gelen altı "acemi çaylak" zemin kattaki "daire"lerine yerleşmeye koyuldu. Bir tarafta Jean Papon, Guy Degen ve Guy Verret, diğer tarafta ise Robert Strehler, Maurice Vouzelaud ve Michel Foucault olmak üzere, kapıdan pencereye doğru uzunca bir sıra oluşturdular.

Michel Foucault için katlanmakta epey güçlük çekeceği yeni bir yaşam başlamıştı. Çoğu kez anlaşmazlık yaşayan, diğerleriyle ilişki kur-

---

1. Bertrand de Saint-Sernin, *Georges Canguilhem à la Sorbonne. Revue de métaphysique et de morale*, Ocak-Mart 1985, s. 84.

makta zorlanan, yalnız ve yabani bir çocuktu. Çok huzursuz ve biraz da sağlıksızdı. Belli ki huzursuzluğu okulun dayattığı bu bir arada yaşama zorunluluğundan kaynaklanıyordu. Ulm Sokağı'nın ortamı zaten yeterince hastalıklıydı; kişisel, entelektüel ve politik düzeyde en absürd, en tuhaf hallerin sergilenme merkeziydi. Çünkü okul, tüm öğrencilerin parlak olması ve kendini göstermesi beklentisi içindeydi ve herkesten farklı olduğunu göstermek, geleceğin medarı iftiharı pozu takınmak için her yol mubahtı. Otuz kırk yıl sonra, École Normale'de geçirdikleri yılları acı ve üzüntüyle ananların sayısı azımsanacak gibi değildi. "Okulda herkes ters tarafından kalkmış olurdu" diye hatırlıyor, bugün Sorbonne Üniversitesi'nde profesör olan Jean Deprun. "Herkesin bir arızası vardı" diye destekliyor bunu, uzun yıllar Michel Foucault'yla aynı odayı paylaşmış olan Guy Degen. Foucault ortak yaşama uyum sağlamayı, okulun iç düzeninin gerektirdiği bu sosyalleşme biçimine alışmayı bir türlü başaramadı. Bir gün Maurice Pinguet'ye, bu Ulm Sokağı yıllarının "zaman zaman katlanılmaz" olduğunu itiraf edecekti. Kendi yalnızlığına çekilmişti ve yalnızca diğerleriyle acımazsızca dalga geçmek için dışarı açılıyordu ki çok geçmeden bu konuda dile düşecekti. Özellikle hoşlanmadığı bazı tiplerle sürekli uğraşırdı, onlara küçümseyici isimler takardı; özellikle de sabah kahvaltılarını ve akşam yemeklerini birlikte yedikleri yemekhanede herkesin ortasında onlara yüklenirdi. Herkesle tartışırdı, öfkeliydi; bir büyüklenme duygusunun damgasını vurduğu korkunç saldırganlığını her yöne yansıtıyordu. Taşıdığından emin olduğu dehayı sahneye çıkarmaktan çok hoşlanırdı. Öyle ki çabucak herkesin nefret ettiği biri olup çıkıverdi. Yarı deli geçiniyordu. Garip davranışları hakkında pek çok anekdot anlatılıyordu: Bir gün, bir öğretim görevlisi onu, göğsünü jilet darbeleriyle kestiği bir odada yere serilmiş bir vaziyette bulmuştu. Başka bir kez, gece yarısı elinde bir bıçak okul arkadaşlarından birini kovalarken görülmüştü. 1948'de, intihara teşebbüs ettiğinde, arkadaşlarının pek çoğu için, psikolojik dengesinin bozuk olduğu, en azından hassas biri olduğu fikri doğrulanmıştı. Bu dönemden onu çok iyi tanıyan biri "bütün hayatı boyunca hep deliliğin eşiğinde durduğunu" söyleyecekti. Nitekim okula başlamasından iki yıl sonra, kendisini Sainte-Anne Hastanesi'nde, saygın psikiyatr Profesör Delay'nin odasında buldu. Bir psikiyatri kurumuyla ilk karşılaşması, onu oraya götüren babası Dr. Foucault aracılığıyla gerçekleşmişti. "Deli"yi "akıllı"dan, akıl hastasını aklı başında olandan sanılandan daha muğlak bir biçimde ayıran bu tekinsiz sınıra da ilk kez bu kadar yaklaşmıştı. Bu sancılı süreç, ona pek çoklarının imrendiği bir ayrıcalık kazandırdı: okulun revirinde, onu diğerlerinden ayıracak ve çalışmak için ihtiyaç duyduğu sessizliği

sağlayacak özel bir oda. O revir odasına, daha sonra, 1950-1951 yıllarında ikinci kez öğretmenlik sınavlarına hazırlanacağı ve sonra da ders vereceği sırada yeniden kavuşacaktı; ama bu kez kolaylık olsun diye verilmişti. Arkadaşlarından birinin tanıklığına göre, bu süre zarfında pek çok kez intihar girişiminde bulunan "Foucault bu fikre saplanıp kalmıştı". Bir defasında, "Nereye böyle?" diye soran başka bir okul arkadaşı, ondan "BHV"ye [Bazar de L'Hotel de Ville], kendimi asmak için bir ip almaya" karşılığını alınca şaşkına dönecekti. Okulun doktoru, hastasının gizlilik hakkına atıfta bulunarak "bu bozuklukların kötü deneyimlenen ve kabul edilmesi güç olan bir eşcinsellikten kaynaklandığını" söylemekle yetinmişti. Gerçekteyse hap âlemlerinden ve eşcinsel barlarına yaptığı gece seferlerinden döndüğünde, saatler boyu yorgun, hasta ve utanç içinde olması kuvvetle muhtemeldi. Doktor Étienne, kendisini çaresiz hissetmemesi için onu sık sık ziyaret ediyordu.

Bu dönemde birinin eşcinselliğini yaşaması kolay değildi. 1950'de École Normale'e giren Dominique Fernandez, eşcinsellerin o dönemdeki dokunaklı durumunu şöyle anlatıyor: "Güpegündüz yaşanması yasaklı günahkâr zevklerin gece hayatının karanlık bölgelerine doğru itildiği utanç dolu ve gizli kapaklı zamanlardı." Fernandez, çocukluktan çıkarken hissettiği duyguları şu şekilde özetliyor: "Ötekilerden yavaş yavaş kopacağımı ve ilgilendiğim şeyleri etrafımdaki hiç kimseyle paylaşamayarak büyüyeceğimi, bu durumun sonu gelmez bir işkence olacağını; ancak aynı zamanda gizli ve olağanüstü bir seçimin işareti de olacağını görebiliyordum. Herkes tarafından kınanmaya müsait bir farmasonluk içine girmenin yarattığı gurur ve korku karışımı, yeniyetmelik yıllarımı kargaşaya sürükledi."[2] Ne pahasına olursa olsun, kendi "durumu"yla ilgili kuracağı kütüphaneyi tarif ederken Fernandez şöyle yazmıştı: "1950'de ve onu izleyen on-on beş yıl boyunca topladığım kitaplar yalnızca travma, nevroz, iç yetersizlik ve mutsuzluk eğilimiyle ilgiliydi. Bu metinlerde yer alan sayısız vakada tasvir edilen portre, acı çekmeye mahkûm bir kişinin portresiydi."[3] Ne kadarı bu baskıcı şiddetin kurbanı olmuştu? Ne kadarı yalan söylemek, hatta kendine yalan söylemek durumunda kalmıştı? Ve bunların arasında Foucault da vardı. Okul arkadaşlarının çoğu, Foucault'nun eşcinsel olduğunu sonradan öğrenmişti. Diğerleriyse bundan yalnızca şüphelendiklerini, hatta bunu tesadüfen keşfettiklerini söyledi. Ya da kendileri de öyle oldukları için bunu bildiklerini. Ancak Foucault'nun sorunlarının kesin gerekçesini bilsin ya da bilmesin, hepsi, delilik ile aklıselimlik arasında gerili ipin

2. Dominique Fernandez, *Le Rapt de Ganymède*, Grasset, 1989, s. 291-292.
3. A.g.e., s. 82.

üzerinde güçlükle dengede duran bir Foucault hatırlıyor ve herkes bunu Foucault'nun psikoloji, psikanaliz ve psikiyatriye olan saplantılı ilgisinin açıklaması olarak görüyordu. Bir arkadaşı, "Özel olanla ve menfi olanla ilişki içinde olan şeyi anlamak istiyordu" diyor. "Psikolojiye olan çok belirgin ilgisi, şüphesiz kendi hayatındaki öğelerden kaynaklanıyordu" diyor bir başkası. Ve bir başkası da şunu söylüyor: "*L'Histoire de la folie* çıktığı zaman, onu tanıyan herkes kitabın, onun kişisel tarihiyle yakından ilişkili olduğunu hemen anlamıştı." O dönemdeki yakınlarından biri ise şöyle konuşuyor: "Bir gün mutlaka cinsellik hakkında yazacağını hep düşünürdüm. Madem yaşamında cinsellik başattı, o halde cinselliği çalışmasının da merkezine yerleştirmesi gerekiyordu. Son kitapları tam anlamıyla kendine yönelik bir fetih, biraz kendi kişisel etiği sayılır. Sartre asla kendi Ahlak'ını yazmadı ancak Foucault yazdı. *L'Histoire de la sexualité** adlı kitabında Antik Yunan'a geri dönüş yaparak kendi arkeolojik kaidesini buldu..." Kısacası herkes, Foucault'nun çalışmasının, bizzat araştırmasının kendisinin, École Normale yılları sırasında fazlasıyla dramatik bir şekilde yaşadığı durumdan kaynaklandığı konusunda hemfikirdi. Amerikan üniversitelerinin kimi temsilcilerinin iddia ettiği gibi, Foucault'nun tüm çalışmasını eşcinselliğiyle açıklamak ve ilginç bir şekilde bu iddianın onu gölgelemeye yetebileceğini düşünmek söz konusu olamaz. Basmakalıp bir Marksizme karşılık olarak Sartre'ın verdiği cevabı buraya uyarlayabiliriz: Elbette Paul Valéry bir küçük burjuvadır; ama bütün küçük burjuvalar Paul Valéry değildir. Biraz basitleştirerek entelektüel bir tasarının ilksel olarak nitelendirebileceğimiz deneyim içinde nasıl doğduğunu, entelektüel bir serüvenin bireysel ve toplumsal yaşamın çatışmaları içinde nasıl yaratıldığını anlayabiliriz. Bu çatışmalara saplanıp kalmak gerekmez; onları düşünerek aşabilmeli ve aynı soruyu ironik bir biçimde soruyu yöneltenlere sorarak sorunsallaştırmalıyız: "Kim olduğunuzu iyi biliyor musunuz?" "Aklınızdan, bilimsel kavramlarınızdan, algı kategorilerinizden bu kadar emin misiniz?" Foucault psikiyatrları okumuştur. Psikologlarla çalışmıştır. Onlardan biri olabilirdi. Belki de bu yolu tıkayan şey eşcinselliği oldu. Yine Dominique Fernandez'in yazdığı gibi: "Zaman psikiyatri ve psikolojinin zamanıydı. Görevi papazlardan ve polislerden devralan doktorlar, eşcinsellik üzerine sözümona 'bilimsel' bir otoriteden kaynaklanıyormuş gibi görünen ve babacan bir teveccühle sunulan öylesine cılkı çıkmış yorumlarda bulunuyorlardı ki! Her defasında bir psikolog şöyle yazıyordu: 'Mutlu eşcinsel yoktur.' Bu yargıyı kesin bir hakikat sayı-

* Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, Çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı Yayınları, 4. Basım, 2012. (y.h.n.)

yor ve bahtsızlığımın bilincine biraz daha varıyordum."[4] Ta ki "parya" başkaldırıp, reddedişin sesini yükseltene kadar. Foucault açısından, yolu edebiyat ve kuramdan geçmek zorunda olan bir reddedişti bu. Bir taraftan "ihlal"in, "sınır deneyimi"nin, "aşırılık" ve "harcama"nın yazarlarına hayranlık duymuş; Bataille, Blanchot, Klossowski okuyarak ve *Préface à la transgression*'da* söylediği gibi, ağzından çıkan hararetli sözcüklerle diyalektiği ve pozitiviteleri yakıp kavuran bir "deli filozofun olabilirliği"ni keşfederek kendinden geçmiştir.[5] Diğer taraftan, psikolojik disiplinlerin, tıbbi bakış açısının ve beşeri bilimler külliyatının bilimsel konumu hakkında tarihsel bir sorgulamaya girişmiştir. 1981'de şunu ileri sürecekti: "Ne zaman kuramsal bir çalışma yapmaya kalkışsam, bu, kendi deneyimimin verdiği ipuçlarından kaynaklanmıştır. Her zaman kendi çevremde olup bittiğine tanıklık ettiğim süreçlerle ilişki içinde oldum. Şahit olduğum olaylarda, işimin düştüğü kurumlarda, başkalarıyla ilişkilerimde, çatlakları, gizli ruhsal sarsıntıları, fonksiyon bozukluklarını bulguladığımı düşünmemin, böylesi bir çalışmaya birkaç otobiyografik parçayla girişmemin sebebi budur."[6]

Foucault'nun rahatsızlığı, kendini sürüklenmiş hissettiği çıkmazlardan kurtulmak için duyduğu sürgün arzusuyla da açıklanabilir. Bu, 1955'te İsveç'e gidişinin gerekçelerini hatırlatan tanıklarla açıkça ortaya çıkmış gibi görünüyordu. Baskının buyurucu ağlarından yavaş yavaş kurtulabilmesi için, altmışlı yılları ve o zamanlar başlayacak olan fikri serbestlik hareketini beklemesi gerekecekti. Suskunluğun artık onlara dayatılmadığı bir dönemde, kendi eşcinselliklerinden söz etmeyi geçiştirdikleri için Barthes'ı ve Foucault'yu sert bir dille eleştiren Dominique Fernandez'in gözünde bu serbestleşmenin pek bir kıymeti yoktur. Nobel ödüllü yazar Roger Martin du Gard'ın, kahramanları eşcinsel olan bir romanı yayımlamayarak konuyu örtbas etmek istemesi "yasal tedbir"le açıklanabilirdi. Peki ya Barthes? 1975'te *Barthes par Roland Barthes*** adlı yapıtında bir hayli yansız bir şekilde kaleme aldığı tek bir paragrafı "Tanrıça H"ye adamıştı: "Bir sapkınlığın taşıdığı zevk potansiyeli (bu durumda iki adet H'nin: homoseksüellik ve haşhaş) daima küçümsenir." "Bu ne korkaklık!" diye yorumda bulunur Fernandez ve aynı basiretsizliği Foucault'ya da atfeder: "O da asla kişisel tanıklığı-

4. A.g.e.

* Michel Foucault, *İhlale Önsöz, Sonsuza Giden Dil-Seçme Yazılar: 6*, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, 2006 içinde s. 51. (y.h.n.)

5. Michel Foucault, *Préface à la transgression. Critique*, sayı 195-196, Ağustos-Eylül 1963, s. 762.

6. Michel Foucault, *Est-il important de penser ?*, *Libération*, 30 Mayıs 1981.

** Roland Barthes, *Roland Barthes*, Çev. Sema Rifat, YKY, 1998. (y.h.n.)

nı üstlenme kararı verememiştir."[7] Gerçek olmaktan uzak bir yargıdır bu. Bir önceki dönemi yaşamış olanların, 1968'den sonra gerçekleştirilen "kültürel devrim"i takip etmekte çoğu zaman zorlandıkları kuşku götürmez. Bir örnek vardır ki son derece semboliktir: 1981'de, "gay hareketleri"nin gürültülü patırtılı mücadeleleriyle yörüngesini şaşıran André Baudry, otuz yıl boyunca eşcinselliğin ağırbaşlılık, saygınlık ve "onur"la "kabul edilebilir" hale getirilmesi umudunu temsil eden *Arcadie* dergisine ve 1954'ten beri aynı adla ayağa kaldırdığı harekete son verme kararı alır. O zamana kadar herkes takma ad kullanarak kendini gizliyordu. Yıllar boyu saklı tutmak zorunda olduğu şeyi yüksek sesle ve herkese söyleme ihtarı alan pek çok kişi kendini şaşkın hissedecektir. Jean-Paul Aron'un ölümün kıyısındayken *Le Nouvel Observateur*'ün baş sayfasında AIDS'e yakalandığını ilan etme ve aynı zamanda eşcinselliğini kamuoyu önünde "itiraf" etme isteğinde, bu bilinç bulanıklıklarının dokunaklı yankısını duyarız.[8] Aron, Foucault'yu hastalığının türünü gizlediği için eleştirir, aynı zamanda söz konusu "itiraf"tan kaçmak istediği için ona sitem ederken bizzat bu "itiraf" fikrinin kendisi değil midir Foucault'ya korkunç gelen? Söyleme, konuşma, itiraf etme buyruğunu defetmek, geri çevirmek, ortadan kaldırmak için son kitapları aracılığıyla gösterdiği büyük çabada izini bırakan tiksinti; sanki orada bile, tarihsel bir perspektif ve kuramsal bir araştırmanın kökeninde yer alan gündelik yaşamın acımasız deneyimleri vardır.

Sınıf arkadaşları Foucault'yu anlatırken, onun yalnızca tuhaf ve yoldan çıkmış olduğu konusunda değil aynı zamanda hırsla çalışan biri olduğu konusunda da hemfikir. Bütün vaktini okuyarak geçirirdi, okumakla yetinmeyip not alırdı, yazdığı fişleri kutulara titizlikle ve düzenli olarak yerleştirirdi. Bergson'un felsefe tarihi üzerine verdiği derslerde öğrencilerin tuttuğu notları bile bulup ortaya çıkarmıştı. Kültürü, çalışma azmi, ilgi alanlarının çeşitliliği yüzünden okul arkadaşlarının gözünde istisnai bir kişilikti. Her şeyi okurdu: Klasik filozoflar, elbette Platon, Kant ve 1949'da yükseköğrenim diploma tezine konu olan Hegel. Tezinin başlığı şöyledir: "*La constitution d'un transcendantal historique dans la Phénoménologie de l'ésprit* de *Hegel*" [Hegel'in Tinin Görüngübilimi'nde Tarihsel Aşkınlığın Kuruluşu]. Marx okudu; zira herkes onu okuyordu. Bir süre sonra Husserl ve özellikle Heidegger okuyacaktı. 1942'de Alphonse de Waelhens'in kitabı yayımlanmıştı ve genç filozoflar onun yorumları aracılığıyla Heidegger düşüncesine ısınıyordu. Foucault sırf bu

7. Dominique Fernandez, a.g.e., s. 132-133.
8. Jean-Paul Aron, *Mon sida. Le Nouvel Observateur*, 30 Ekim 1987.

metinleri okuyabilmek için Almanca öğrenmeye başlayacaktı. Heidegger okumak onun için çok önemliydi: "Hegel ve Marx okumaya başladım ve kendimi Heidegger okumaya bıraktım.Heidegger okuduğum sırada tuttuğum notları hâlâ saklarım –bunlardan bir yığın yaptım– ve onlar Hegel ve Marx hakkında tuttuğum notlardan daha ayrı bir yere sahiptir. Bütün felsefi evrimimi belirleyen Heidegger okumaları olmuştur. Ama galip gelenin Nietzsche olduğunu teslim etmeliyim... Nietzsche bilgim Heidegger bilgimden daha iyidir; bunlar sahip olduğum iki temel deneyimdir. Muhtemelen Heidegger okumasaydım Nietzsche de okumayacaktım"[9] diye anlatacaktı, hayatının son günlerinde öğrenim gördüğü yılları anarken (Bkz. Ek 1). Aslında Nietzsche tutkusu onda sonradan belirecekti. O zaman daha çok psikanaliz ve psikolojiyle ilgileniyordu: Freud okuyordu ve Freud, uzunca bir süre en çok sevdiği ve sık sık sohbetlerine konu ettiği yazarlardan biri, en önemli ilgi alanı olmuştu; fakat aynı zamanda Krafft-Eping, Marie Bonapart da okuyordu... Bu kuşağı bütünüyle etkileyecek olan bir kitaba ise özellikle değer verdi: Politzer'nin *Critique des fondements de la psychologie* [Psikolojinin Temellerinin Eleştirisi] adlı kitabı. 1938 yılında basılan bu kitabın doğru düzgün sayılabilecek tek kopyası École Normale'liler arasında elden ele dolaşmış, didik didik edilmişti. Onun için değerli olan başka kitaplar da vardı: Abraham Kardiner'in *L'individu et sa société* [Birey ve Toplum] ve *Les Frontièrs pyschologiques de la société* [Toplumun Psikolojik Sınırları] adlı kitapları. Bu kitaplardaki "temel kişilik" kavramı ve içinde yer aldıkları bireysel tutum ve kültürler arasındaki ilişkiler üzerine tezler Foucault'nun bir sonraki düşünme biçimini besleyecekti. Aynı şekilde, Margaret Mead ve ilkel toplumlarda cinsiyet ayrımıyla ilgilendiği gibi cinsel tutumlar konusundaki Kinsey Raporu'yla da ilgilendi. Elbette kendisi için büyük önem taşıyan Bachelard'ı okurdu. Ayrıca iflah olmaz bir edebiyat tutkunuydu. Bütün bir kuşağın heyecanla keşfedeceği Kafka'yı, dille biraz daha fazla haşır neşir olmak için Almanca'sından okumuştu. Faulkner, Gide, Jouhandeau ve Genet okurdu. Zaten hangi fırtına dalgasının Genet'nin romanlarını estireceği, hangi sevincin ellili yılların başlarında uzun Sartre yorumunu getireceği –ki bu yüzden Proust'dan Genet'ye, doğanın bir laneti şeklinde yaşanan bir eşcinsellikten, dünyanın suratına fırlatılan bir seçim olarak yaşanan bir eşcinselliğe geçilmişti– tahmin edilebilir. Müptelası olmayanlara dönük küçümsemesini yüksek sesle ilan etmeye varıncaya kadar büyük bir zevkle Sade da okurdu.

*

9. *Le Retour de la morale*, Michel Foucault'yle söyleşi, *Les Nouvelles littéraires*, 28 Haziran 1984.

École Normale'liler Sorbonne'daki dersleri nadiren takip ederdi. Foucault da aldırmayacaktı. Kuşkusuz onlara lazım olan, hemen yakındaki eski fakültede lisanslarını tamamlamaktı; ama genel olarak buranın verdiği dersleri takip etmekten kaçınır, yıl sonu sınavlarına katılmakla yetinirlerdi. Bununla birlikte Foucault, psikiyatri bilimindeki kazanımları sergileyen Daniel Lagache ile Julian Ajuriaguerra'yı dinlemeyi ihmal etmezdi. Henri Gohuier'nin XVII. yüzyıl felsefesi üzerine verdiği derslere de katılırdı. Ve elbette 1949 yılından itibaren, aynı yıl Paris Edebiyat Fakültesi'ne atanan Jean Hyppolite'in öğrencisi olacaktı.

Foucault, Ulm Sokağı'nın sunduğu az sayıdaki derse odaklandı. Martin Heidegger'in "*Lettre sur l'humanisme*"* başlıklı mektubunun alıcısı olan Jean Beaufret'yi düzenli olarak dinlemeye gidecekti. Beaufret, Kant'ın *Critique de la faculté de juger*** adlı kitabını yorumluyor; ancak aynı zamanda Heidegger'den de sıkça bahsediyordu; Heidegger'in en sadık müritlerindendi ve onu Fransa'ya ilk tanıtanlardan biriydi. Foucault, Beaufret'den bir hayli etkilenecekti ve arkadaşlarına sıkça ondan söz edecekti. Üç öğrencisi, Gardies, Knapp ve Foucault'ya Platon'un *Parméníde**** diyaloğunu anlatan Jean Wahl'ın derslerini de anmak gerekir. O dönemde Marksizm ile fenomenolojiyi uzlaştırma çabası içinde olan ateşli komünist Jean-Toussaint Desanti'nin dersleri de vardı. Bu çaba, savaş sonrası Fransız felsefesinin en büyük sorunlarından biri olmuştu. Vietnamlı Marksist filozof Tran Duc Thao, aynı bakış açısından yola çıkarak felsefe çevrelerinde büyük yankı uyandıracak bir eser yayımlayacaktı. Desanti parlak bir profesördü: École Normale'in öğrencileri üzerinde büyük bir etki yaratacaktı ve Komünist Parti'ye üyeliğin çekici hale gelmesine katkıda bulunacaktı.

Genç öğrencileri en çok etkileyen "doğal olarak" Merleau-Ponty'nin dersleriydi. Varoluşçuluk ve fenomenoloji en gözde alanlardı ve okulun öğrencileri, herkes gibi, dönemini kasıp kavuran Sartre'dan büyülenmişti. Ancak daha akademik, daha etkili, daha az "kırılıp dökülen" ve bilhassa felsefeyi insani bilimlerin katkısına açma girişiminde daha gözü kara olan Merleau-Ponty'ye fazlasıyla hayrandılar. Foucault, 1947-1948 ve 1948-1949 yılları arasında Maurice Merleau-Ponty'nin École Normale'de verdiği hiçbir konferansı kaçırmadı. Bu dersler *Malebranche, Maine de Brian ve Bergson'da ruh ve beden birliği* ve aynı zamanda dil konusuna yoğunlaşıyordu.[10] Merleau-Ponty dilbilim problemlerine

* Martin Heidegger, *Hümanizmin Özü*. Der. Ahmet Aydoğan, İz Yayıncılık, 2002 içinde s.84. (y.h.n.)

** Immanuel Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea, 2. Basım, 2011. (y.h.n.)

*** Platon, *Parmenides*, Çev. Saffet Babür, İmge Yayınevi, 1996. (y.h.n.)

10. Bu dersler Jean Deprun'nın girişimiyle yayımlanmıştır, Vrin. 1968.

tutkundu ve öğrencilerine Saussure'ün çalışmalarını aktarıyordu. Çok kalabalık bir öğrenci grubu oluyordu; zira o zamanlar Lyon'da profesör olan, *Phénoménologie de la perception* [Algının Fenomenolojisi] adlı eserin yazarını dinleyebilecekleri tek yer Paris'ti. Ancak Merleau-Ponty 1949 öğretim yılı başında, Sorbonne'a, Çocuk Psikolojisi kürsüsüne atandı. Bu yüzden sadık dinleyicileri verdiği dersler için fakülte amfisine doluşuyordu. Merleau-Ponty hem "dil bilinci ve edinimi" konusundan bahsediyordu hem de "beşeri bilimler ile fenomenoloji" arasındaki ilişkiyi ele alıyordu. Ders notları, *Bulletin de psychologie*'de, ilan edildikten hemen sonra yayımlandı. Foucault'nun bunlardan yarar sağladığı şüphe götürmez.[11] Örneğin, Merleau-Ponty'nin 1951-1952 yıllarında okuttuğu ve Husserl, Koffka, Goldstein'in kuramlarını uzun uzadıya anlattığı "Beşeri Bilimler" dersi, o zamanlar tamamen benzer konular etrafında dönüp dolaşan Michel Foucault için şüphesiz bir hayli önemliydi.

Ulm Sokağı'nın genç öğrencileri için bir diğer önemli figür, 1948'de felsefe derslerine "vekil" olarak atanan, yani adayları öğretmenlik sınavlarına hazırlamakla yükümlü olan bir okul arkadaşıydı. O güne dek bu görevi yürüten ve Strasbourg'a öğretmenlik yapmaya giden Georges Gusdorf'un yerine gelmişti. Adı Louis Althusser'di ve o yıllarda –altmışlı yılların ortasına kadar olacağı gibi– bu isim Quartier Latin'in dışında kimseye bir şey ifade etmezdi. Ancak kendi küçük öğrenci çevresinde hatırı sayılır bir etki yaratacaktı. Louis Althusser öğretmenlik sınavını 1948'de geçmişti. O zaman otuz yaşındaydı. École Normale'e çok daha önce, 1939 yılında kabul edilmişti. Ancak, askere alındıktan sonra esir düştü. Beş yılını Almanya'da, savaş esirleri kampında geçirdi. Okula yeniden dönüp öğretmenlik sınavını vermesi ancak savaş sona erdiğinde gerçekleşebildi. İkincilikle kabul edildi okula. Birinci Jean Deprun'ydı. Kazananlar listesinde Gilles Deleuze, François Châtelet gibi isimler vardı. 1948 öğretim yılının başında Althusser vekil öğretmenlik görevini üstlendi. Herkes onun eğitici niteliklerinden övgüyle bahsediyordu. İlk yıl öğrencilerine Platon okutmakla beraber çok az ders verecekti. Ağır psikolojik sorunlarla karşı karşıya kalmıştı ve dersleri kesintiye uğradı. Haftalarca okula uğramadığı oluyordu. Fakat sorumluluklarını üstlendiği genç öğrencilerle özel ilişkisini koparmadı. Onları teker teker, uzun süre odasında kabul etti, dinledi, öğretmenlik sınavı gibi nizami ve kurallı bir yarış heyeti karşısında kendilerini temsil edebilmeleri için onlara önerilerde bulundu, işlerine yarar reçeteler verdi.

---

11. Bu derslerin tümü yakın zamanda yeniden yayımlanmıştır. *Merleau-Ponty à la Sorbonne* içinde, edit. Cynara, 1988.

Michel Foucault, Louis Althusser'le derin bir dostluk kuracaktı. Hastalandığında, psikolojik tedavi görmeyi reddetmesini ona öneren Althusser olmuştu. Komünist Parti'ye üye olma konusunda onu en çok etkileyen de yine Althusser'di. Felsefe derslerine vekâlet etme görevini üstlendiğinde, Althusser henüz komünist değildi. Okulun Katolik grup toplantılarına bile katılıyordu. Bir hayli dindar bir Katolik'ti. Jean Lacroix ve Jean Guitton'un öğrencisi olmuş ve onlarla iyi ilişkilerini her zaman korumuştu. École Normale'in neredeyse tamamının ve Fransız entelektüellerinin büyük bir kesiminin Marksizm ve komünizme kaydığı bir dönemde Althusser de aynı şekilde hareket etti. Marksizm ve Komünist Parti'ye katılmak Fransız akademisyenlerinin kafasını meşgul eden meselelerdendi. Fransa'da felsefenin ve entelektüel problemlerin, her zaman ve aşırı derecede siyasal otorite tarafından şekillendirildiği gözlemlenmektedir. Şüphesiz bu durum, hiçbir zaman işgal sonrası yıllardaki kadar gerçek olmamıştır. École Normale ise, meseleyle arasına mesafe koymak şöyle dursun, onu daha da tırmandırdı. 1945 yılından itibaren, özellikle 1948 itibariyle, Komünist Parti, Ulm Sokağı'na sağlam bir şekilde yerleşti. Hemen savaş sonrasında École Normale'de okuyan Jean-François Revel'in tanıklığına dayanan Emmanuel Le Roy Ladurie, 1945'te komünist etkinin henüz sınırlı olduğunu yazmıştı. Fakat soğuk savaşın en yoğun olduğu zamanda, 1947'nin isyankâr grevleri sökün ettiğinde, herkesten "tarafını seçmesi" istenmişti ve okul tam anlamıyla politikleşmiş, "emekçilerin tarafı"nı, yani Komünist Parti'yi seçmişti.[12] Paul Viallaneix, hazırlık sınıfındayken apolitik olduğunu bildiği gençlerin, tutku ve istekle devrimci hareketin içine daldıkları "gerçek bir din değiştirme vakası"na şahit olduğundan bahseder. Bir süre Çekoslovakya'da bulunan Jacques Le Goff'un uyarıları, arkadaşlarının Marksizm ateşini söndürmeye yetmeyecekti. Öyle büyük bir ateş ki tarihçiler bugün bile École Normale'deki bu "komünist kuşağı" sorguluyor.[13] Kaçı komünisti? Tam olarak belirtmek bir hayli zor; çünkü "katılım" mesafeli, kırılgan bir sempatiden en dizginsiz, en katı militanlaşmaya kadar her türü içinde barındırıyordu. École Normale'e 1949'da giren ve hemen ardından hücre sekreteri olan Emmanuel Le Roy Ladurie, o dönemde her dört ya da beş École Normale'liden birinin, yani "toplam iki yüz kişiden kırk-ellisinin Komünist Parti üyesi" olduğunu söylüyor ve içlerinden ancak yirmisinin toplantılara katıldığını ekliyor. Ulm Sokağı'ndaki komünistlerden dikkat çeken isimler şunlardı: Michel Crouzet, Pierre Juquin, Maurice Caveing.

12. Emmanuel Le Roy Ladurie, a.g.e., s. 44.

13. Jean-François Sirinelli, *Les Normaliens de la rue d'Ulm après 1945: une génération communiste?*, *Revue d'histoire du monde moderne*, c. XXXII, Ekim-Aralık, 1986, s. 569-588.

Neden bu kadar çok entelektüel, Komünist Parti'ye katılıyordu? Öncelikli olarak, o günlerde yapılan genel seçimlerde beş milyon Fransız'ın bu partiye oy verdiğini söylemek gerekir. Bu, toplam seçmen sayısının yüzde 25'inden fazlası demekti. Sonra bir de, Maurice Agulhon'un söyledikleri var:

> "Bu dönemi yaşamamış olan gençler, komünist propagandanın direniş teması üzerinden aldığı mesafeyi, ısrarı, gücü ve hatta söylemeye dilimiz varırsa utanmazlığı tahayyül bile edemezler: 'En kalabalık biz olmuştuk' diyordu Parti; 'en aktif, en etkili, vatan savaşında en içten ve şehit listesi en uzun olan yine bizdik; kurşuna dizilenlerin Partisi adını boşu boşuna almadık...' Parti, vatansever saflığın vahşi koruyucusu olmuştu. İtiraf edelim, eleştiri bilincimizi kaybetmiştik. Üstelik eleştiri bilinci, on sekiz yirmi yaşlarında ve özellikle Direniş'te çarpışmış olmamanın belli belirsiz pişmanlığını ve bunun sonucu olarak sunulan politikalara el atarak, zamanı telafi etme ihtiyacını sahneye çıkararak geliştirilebilecek bir şey değildir."[14]

Genç Normale'liler, böylelikle, iddia ettikleri kadar çok sayıda olmasa da toplu halde partiye üye olmuşlardı. "Aklın partisi", uzun zamandır entelektüellerin buluşma yeri olurken kendisini, araştırma ve düşünme faaliyeti içinde üretilen her şeyi denetleyen, belirleyen, kayıt altında tutan bir parti olarak tasvir ediyordu. Hakikat bu denli tekanlamlı olmaktan uzaktı. Ancak ne olursa olsun, on yıla yakın bir süre zarfında, École Normale'deki her dört ya da beş öğrenciden biri yine de çok sayıda kişi demektir.

Politika ve hararetli tartışmalar okul yaşantısını istila etmişti. Komünist Parti üyelerinin estirdiği "entelektüel terör" havası ziyadesiyle eziciydi. Bu çizgide gitmeyen herkes aforoz ediliyor, açıkça suçlanıyordu. Hücre sekreteri Emmanuel Le Roy Ladurie en tehlikeli isimlerden biriydi. Gerçek bir engizisyoncuydu; emirler yağdırıyor, her zaman her şeyi yargılıyordu, özellikle de öğrencilerin inançlarının sağlamlığını.

Modası geçmiş görünen ve çok büyük kalabalıklar toplayamayan küçük bir sosyalist grup daha vardı. Üyeleri arasında, bugün Riom Belediye Başkanı olan Jean Erhard, Marcel Roncayolo ve Guy Palmade bulunuyordu. Diğerleri 1948'de Jean-Paul Sartre ve David Rousset tarafından başlatılan, kısa ömürlü Devrimci Demokratik Oluşum'a katıldı. Vaktinden önce "Normale'lilerin Partisi" unvanı verilen bir örgütlenmeydi bu. Doğrusunu söylemek gerekirse, çok sayıda öğrenci

14. Maurice Agulhon, *Vu des coulisses, Essais d'ego-histoire*, Gallimard, 1987, s. 21-22.

toplayamamıştı. Hıristiyanlar, "groupe tala" ("*vont-à-la messe*"ten türetilmişti; "ayine gidenler") adında bir örgütlenme bünyesinde birleşti. Sol kanat ve çok küçük bir azınlıktan oluşan sağ kanat olmak üzere ikiye ayrıldılar. Daha kalabalık olan "ilerici Hıristiyanlar" Komünist Parti'nin çekimine kapılmıştı ve en yoksul kimselere ulaşmayı hedefleyen misyoner bir Kilise fikrini savunuyorlardı. François Bédarida "prens tala" idi; 1947'den, okuldaki ikinci yılından itibaren, Katolik grubun başıydı. Aynı zamanda Foucault'nun dönem arkadaşıydı. Çok genç yaşta Direniş'e katılmıştı ve *Témoignage chrétien* gazetesine yakın duruyordu. "İlerici"ydi ve bu yüzden komünizmin çekimine kapıldı. "Zira" diyor bugün, "ilericilik, yani komünizm, zamanın ruhu demekti." Bédarida, komünizm yanlısı bir Hıristiyan'dı. ENA'da* yöneticilik yaptıktan sonra, bugün Sanayi Bakanı olarak atanan Roger Fauroux'nun durumu da aynıydı.

Elbette okulda, öteki kanatta, horlanmış sağda yer alan bir "avuç" Normale'li, Ulm Sokağı'nın "sol konformist" atmosferinin boğucu olduğunu düşünüyordu. "Tuhaf yaratıklar"mış gibi küçük görülen ve diğer herkes tarafından sistemli bir biçimde "faşist" olarak nitelendirilen bu az sayıdaki öğrenci –Jean d'Ormesson, General de Gaulle'ün kabinesinde bakanlık yapmış Jean Charbonnel, bugün Dijon Belediye Başkanı olan Robert Poujade– Gaulle'ün partisinin [Rassemblement pour la France, RPF] savunuculuğunu yapıyordu. "Claude Mauriac ve Maurice Clavel'in yazılarının yer aldığı, Gaullist entelektüellerin dergisi *La Liberté de l'esprit* ile yakından" ilgileniyorlardı.[15]

Louis Althusser, 1948 yılında Fransız Komünist Partisi'ne [Parti Communiste Français, PCF] katıldı. Maria-Antonietta Macciochi'ye yazdığı bir mektupta, Parti'ye girişinin gerekçelerini şöyle açıklıyordu:

> "Lise ve üniversitede, Katolik Hareket'in militanıydım. Kilise, otuzlu yıllarda 'sosyalist' fikirlerin etkisine karşı koymak için kendi gençlik örgütlenmelerini kurdu. Bizim için kutsal bir hizmet veriyordu. Biz, küçük burjuva çocuklarıydık. Papazımız bize 'toplumsal çatışma'dan bahsediyordu. Bu, bizi bir süre oyaladı. Fakat 'tarihin bir hilesi'ydi bu aslında: o dönemde Katolik arkadaşlarımın çoğu komünist oldu. Halk Cephesi, İspanya Savaşı, faşizme karşı savaş ve Direniş, toplumsal kavga neymiş, bize çok yakından gösterdi ve onun gerçek ismini öğrendik: sınıf mücadelesi. 1948'de felsefe profesörü oldum ve Parti'ye katıldım. O günden beri École Normale'de felsefe dersleri veriyorum. 1949

* École Nationale d'Administration [Ulusal Yönetim Okulu], Charles de Gaulle tarafından üst düzey devlet memuriyetine girişi demokratikleştirmek için 1945 yılında kuruldu. Fransa'daki en prestijli yüksekokullardan (Grandes écoles) biridir. (y.h.n.)

15. Jean Charbonnel, *L'Aventure de la fidélité*, Seuil, s. 56-57.

Paskalyası'nda İtalya'ya geldim... Mesleğimi icra ediyor ve komünist olmaya çalışıyordum. Felsefede komünist olmak, Marksist-Leninist bir filozof olmak demektir. Marksist-Leninist bir filozof olmaksa kolay değildir."[16]

Louis Althusser'in, *Kapital*'i "yeniden okuması" ve böylelikle yenilenen "devrimci kuram"ı çevreleyen müritlerini seferber eden Marksist-Leninist bir filozof oluşu 1968 yılından sonrasına denk düşecekti. Ancak bu tarihten önce de bazı École Normale öğrencilerini kendisi gibi Parti'ye katılmaları konusundaki teşvikleri ve bu konudaki etkisi tartışılmazdı. 1950'de katılan Foucault da onlardan biriydi.

Yıl 1950'ydi. Bu, Foucault'nun pek çok okul arkadaşının yaptığını yapmadan dört yıl geçirdiği anlamına geliyordu. Aslında belirtmek gerekir ki okulun ilk yılından itibaren, yani 1947 yılının baharında Parti'ye katılmak istemişti. Maurice Agulhon, Foucault'nun komünist saflara katılmak isterken bir güçlükle karşılaştığını hatırlıyor. Öğrenci sendikasında değil Parti'nin hücresinde çalışmak istiyordu. Katılım talebini incelemekle görevli komite bunu dikkate bile almamış ve talebi reddedilmişti. Foucault, bu yüzden bütün okul hayatı boyunca politik anlamda her türlü örgütlenmenin dışında kalacaktı. Yine de onun Komünist Parti'ye yakın olduğunu hatırlıyor, o dönemler sıkça görüştüğü Jacques Proust. Yakındı yakın olmasına ama Parti'nin Roger Garaudy gibi baskın entelektüel şahsiyetlerini ağır bir dille eleştirmekten de kaçınmıyordu. Çünkü Foucault o günlerde Marksist olmaktan çok Hegelciydi. Mezuniyet sınavı için *Phénoménologie de l'esprit* üzerine derinlemesine çalışmıştı ve bu ilgiyi, bundan birkaç yıl öncesinde Hegel üzerine bir bitirme tezi savunan Louis Althusser'le paylaşıyordu. Keza Althusser'in *Pour Marx** adlı kitabını ithaf ettiği arkadaşı Jacques Martin ve hatta Jean Laplanche da Hegel üzerine çalışmaktaydı.

1950 Foucault'nun yalnızca Komünist Parti'ye katıldığı yıl değil aynı zamanda öğretmenlik sınavlarını veremediği yıldı. Sınava üç yıl yerine dört yılda hazırlanmayı tercih etmişti. 1950 yılının baharındaki yazılı sınavda, "İnsan doğanın bir parçası mıdır?" sorusuna kafa yormak zorunda kaldı ve ardından Auguste Comte'un eserini ele aldı. Fazla zorlanmadan, sözlü sınava kabul edilenler listesinde kendine bir yer buldu. Fakat farkında olmadığı şey, yirmi dokuzuncu sırada yer alıyor olduğu ve bunun, kesin olarak kabul edilecek ilk on beş kişilik gruba dahil olmak için aşılması gereken son derece güç bir engel teşkil ettiğiydi. O zamanlar sözlü sınav iki aşamada yapılıyordu: İlk olarak,

16. *Deux mille ans de bonheur*'de Maria-Antonietta tarafından aktarılan mektup, Grasset, 1983, s. 379-380.

* Louis Althusser, *Marx İçin*, Çev. Işık Ergüden, İthaki Yayınları, 2002. (y.h.n.)

kurayla belirlenen bir konu hakkında "küçük sözlü" ve ardından, bir ders sunumu ve Fransızca, Latince, Yunanca yazılmış üç metnin çözümlenmesi olmak üzere dört ayrı aşamadan oluşan "büyük sözlü". İlk sözlü seçime bağlıydı ve Foucault yarışın bu evresinde pes edecekti. Şansına, pek de hazırlıklı olmadığı bir konu düşmüştü: hipotez. Verilebilecek cevapların zaten belli olduğu geleneksel bir mevzu. Derhal *Parménide*'de geçen hipotezler hakkında uzun mülahazalara girişti ve hipotez kavramının bilimler içindeki yerini bütünüyle savsakladı. Karar verilmişti: Michel Foucault, sözlü sınavın ikinci aşamasına alınacak yirmi öğrenci arasında değildi. Sorbonne Üniversitesi Dekanı Georges Davy, Pierre-Maxime Schuhl ve Baş Müfettiş Bridoux'nun yer aldığı jüri, Claude Bernard'dan bahsetmediği için onu eleştirdi. Foucault daha sonra, "Tavşan çişini anmayı unuttum" diye alaycı bir şekilde konuşacaktı, jürinin ondan bahsetmesini beklediği Bernard'ın meşhur deneyini kastederek. Jüri başkanının reddedilen bu aday hakkındaki raporu bir hayli anlamlıydı. İşte Dekan Davy'nin kendi eliyle yazdığı rapordan bir parça: "Kuşkusuz, aday kültürlü ve seçkin. Başarısızlığı bir talihsizlik olarak düşünülebilir. Fakat yazılıya kötü hazırlanmış. Sözlüde, klasikleşmiş bir metinde kendisine verilen konuyu ele almak yerine derin bilgisini göstermeyi seçmekle hata etti." O yıl okula kabul edilenler arasında Pierre Aubenque, Jean-Pierre Faye, Jean-François Lyotard ve Jean Laplanche vardı... Başarısız olanlar arasında ise Michel Tournier ve Michel Butor.

Foucault'nun bu başarısızlığı büyük yaygara kopmasına neden oldu. Herkes onun ilk sıradakiler arasında kabul edileceğini düşünüyordu. En parlak Normale'lilerden biri sayılırken, nasıl bu şekilde başarısız olduğunu kimse anlayamadı. Bazıları politik nedenlerden ötürü reddedilmiş olabileceği düşüncesini bile ortaya attı. Ancak olayların şekli, tanıkların görüş birliğine varabilmesine izin vermiyordu. O dönemde bu karara ilişkin pek çok yorumun ortada dolaştığı doğruydu. Örneğin, 1951'de *La Nouvelle Critique*, felsefe jürisinin bir üyesine mal edilen şu kararı nakledecekti: "Bu yıl, tek bir komünist bile okula alınmayacaktır." Kesin olan bir şey varsa, o da Foucault'nun, başarısızlığı yüzünden bir hayli üzgün olmasıydı. Öyle ki Louis Althusser, "kötü" bir şey yapmaması için Jean Laplanche ve eşini onunla ilgilenmeleri ve bilhassa gözlem altında tutmaları için görevlendirmişti. Foucault yeni bir kriz döneminden geçecek ancak bunu çabuk atlatacaktı. Bir sonraki sınava hazırlanmak için hemen çalışmaya koyuldu. École Normale öğrencisi olmayan ama dersleri orada takip eden, güzel bir dostluk kurduğu Jean-Paul Aron'la birlikte çalışmaya başladı. Sınavda çıkması olası bütün

konulara ilişkin onlarca ders planı yaptı. Sözlü sınavın maharet istediğinin farkındaydı. 1951 yılı Haziran ayı itibariyle bir kez daha yazılı sınavları göğüslemeye hazırdı. Yedi saat boyunca yazılı olarak yanıtlamak durumunda kaldığı soru şöyleydi: "Deneyim ve kuram: Bu iki kavramın tanımlanmasından hangi felsefi sonuçlar ortaya çıkar ve aralarındaki ilişki nasıl düşünülmelidir?" Ardından bir yedi saat "algı aktivitesi ve bilgi". Nihayet, son yazılı için verilen altı saat boyunca, Bergson ve Spinoza'nın "temiz hatıraların uykuya daldığı ülkede" karşılaştıklarını ve "felsefenin, bu iki kavrama vermek zorunda olduğu mülahaza tarzını belirlemek amacıyla zaman ve sonsuzluk teması üzerine bir konuşmaya girişmek durumunda kaldıklarını kurgulamak zorundaydı. Bu sınavlardan alnının akıyla çıktı ve kendini yeniden kabul edilenler listesinde buldu. Bir önceki yıldan tamamen farklı bir jürinin karşısındaydı. Başkan her zamanki gibi Georges Davy'ydi; ancak aralarına başkan yardımcısı olarak Jean Hyppolite ve ortaöğretim başmüfettişliğine getirilen Georges Canguilhem katılmıştı. Canguilhem, adaylara sunulan konuları biraz modernize etmek istemiş, bunun için mücadele etmek zorunda kalmış ve "cinsellik" gibi temaları benimsetmeyi başarmıştı. "Hepsi Freud okuyor. Ama ne hikmetse bunu yalnızca konuşuyorlar" değerlendirmesinde bulunmuştu biraz diklenerek jüri başkanına. Kaderin cilvesine bakın ki Foucault'nun şansına, tam da bu konu çıkmıştı. Foucault daha o zamanlar École Normale öğrencileri arasında belli bir ayrıcalığa sahip olduğu için bu anlatıma iştirak edecek olan Jean Deprun, çok klasik üç başlıklı bir sunum anımsıyor: doğa olarak cinsellik, kültür olarak cinsellik, tarih olarak cinsellik. Burada tarih, bireysel tarih olarak alınıyordu; zira Foucault psikoloji ve psikanaliz alanlarında yaptığı okumalardan çok etkilenmişti.

Foucault bu kez kabul edildi. Okul arkadaşlarından Jean-Paul Milou'yla aynı dereceyi paylaşmış ve üçüncü olmuştu. Birinci, kendi döneminden başka bir Normale'li Yvon Brès'ydi ve o bunun haksızlık olduğunu düşündüğü için işi Foucault'dan özür dilemeye kadar götürmüştü. Dekan Davy, Foucault'nun bariz huzursuzluğunu jüri raporuna şöyle aktarmıştı: "Adayın kültürlü ve seçkin olduğu kuşku götürmez; ama sınava ikinci kez girdiği için korkuyla ve belki de önyargıyla yaklaşıyor gibiydi." Sonuçların ilan edilmesinin ardından, birincilik alamadığı için öfkelenen Foucault, anlatmak zorunda bırakıldığı konudan ötürü şikâyette bulunacaktı. Öğretmenlik sınavına giren bir öğrenciye cinsellik konusunda sorular sormak da neyin nesiydi!

Sınavı geçtikten sonra, sıra öğretmenlikteydi. Bu yarış, teorik olarak ortaöğretim seviyesinde öğretmenlik yapma olanağı sağlıyordu.

O dönemde, bir süre lisede öğretmenlik yapmak, üniversitede öğretmenlik yapmanın yolunu da açıyordu; bu durum École Normale'lilerce kaçınılmaz bir araf olarak görülüyordu. Foucault, hassas sağlık durumu nedeniyle askerlik hizmetinden muaf tutulduğu için durum onun açısından daha acildi. Yeni mezunların bir liseye atanmayı talep etmesi gerekiyordu ve bunun için başmüfettişle görüşülüyordu. Foucault, Canguilhem'le konuşacak ve öğretmenlik yapmak istemediğini söyleyecekti. İyi bir derece yaptığı için, Thiers Vakfı'na girmeyi umut ediyordu. Burası Adolphe Thiers'in baldızı ve mirasçısı tarafından 1893'te kurulmuş çok özel bir kurumdu. Her yıl birkaç öğrenci –yalnızca erkek çocukları– tezlerini iyi şartlarda hazırlayabilmeleri için, aylık bir burs karşılığında buraya kabul ediliyordu. Savaştan sonra vakfın statüsü biraz değiştirilmişti. Bağışlardan oluşan sermayesindeki para bir hayli değer kaybetmiş ve vakıf, CNRS'nin [*Centre National de la Recherche Scientifique*, Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi] himayesine verilmişti. Artık devlete ait olan bu kurum, yatılı öğrencilerine aydan aya harçlık veriyordu ve öğrenciler de yatak ve yemek için aldıkları harçlığın yarısını kuruma geri ödemek zorunda kalıyordu. Öğrencilere CNRS Araştırma Uzmanı unvanı veriliyordu. Bu unvanı kurumda oldukları süre boyunca taşıyorlardı. Uzun zamandır, kuruma edebiyat, hukuk ya da tıp alanında her yıl beş kişi kabul ediliyordu. 1950 yılının sonbaharında altı kişi alındı. Robert Mauzi, Paul Viallaneix, Jean-Louis Gardies kabul edilen kişiler arasındaydı. 1951'e gelindiğinde ise on kişi kabul edildi ve aralarında Foucault'nun dışında, kabul edilen arkadaşları Jean Charbonnel, Pierre Aubenque, Guy Degen, Jean-Bernard Raimond bulunmaktaydı.

Dauphine Köprüsü'nün hemen yanı başında yer alan, Paris'in 16. Bölgesi'ndeki Chancelier-Adenauer Meydanı'na kurulmuş XIX. yüzyıldan kalma bu büyük yapıya, bu tuhaf eve nasıl giriliyordu? İlk olarak kişinin, mezun olunan üniversitenin yöneticisi tarafından önerilmesi şarttı. Daha sonra bu kişinin, vakfın yöneticisinin, ki o zaman bu kişi Yunan Dili ve Uygarlığı uzmanı Paul Mazon'du, kapısını çalması gerekiyordu. En sonunda da, vakıf her ne kadar CNRS'nin himayesinde olsa da, eskiden olduğu gibi vakfın Fransız Kültür Merkezi'ni oluşturan akademiler tarafından yönetilmeye devam ediyor olması yüzünden, yönetim kurulunu oluşturan her temsilciyle görüşmesi gerekiyordu. Fransız Akademisi, Georges Duhamel tarafından temsil ediliyordu. Foucault'yla aynı yıl vakfa gelen Jean Charbonnel, Duhamel'e yaptığı ziyaretini şöyle anlatıyor: "Kendimi ona tanıtmaya gittiğim zaman, Mauriac'inkini andıran alçak sesiyle bana şöyle demişti: 'Dinleyin beni

genç adam, bir gün zaferi tadar mısınız bilemiyorum; ama bu duyguyu tattığım anlardan birini söylemem gerekirse, bu, torunlarından birinin koşarak eve gelip, 'Büyükbabamın metnini işledik' demesiydi."[17] Romancının bu anekdotunu dinlemeyen aday kalmamıştı.

Bir dizi başvuru ve ziyaretin ardından seçilen talihlilerin en sonunda yerleştikleri "bu yüce, eski püskü ama akla tapınmaya adanmış, cezp edici ev"i Jean Charbonnel şöyle anlatıyor: "Bir oda hizmetçisi, güzel mobilyaları, bilardo masası, piyanosu ve büyük bir parkı vardı. Dekor çok görkemli, bizim olanaklarımızsa kısıtlıydı. Dine adım atar gibi modern bilime adım atmıştık. Yoksulluğa ve bekârlığa ant içmemiz gerekiyordu."[18] Michel Foucault ziyareti sırasında Paul Mazon'a iki araştırma konusundan bahsetmişti: Birincisi "Descartes sonrası dönemde insan bilimleri problemi"ydi, diğeri ise "çağdaş psikolojide kültür kavramı"ydı. "İlki, bana özellikle ilginç gelmişti. Yabancıların, İtalyanların ve Hollandalıların etkisi altında Kartezyenizmin nasıl değişime uğradığı ve bu hareketin Malebranche ve Bayle üzerindeki etkilerinin neler olduğu söz konusuydu"[19] diye yazacaktı Paul Mazon faaliyet raporunda, Foucault vakıftan ayrılacağı sırada. Michel Foucault gerçekten de, Malebranche üzerine ek tezini yönetmesini istemek için Henri Gouhier'ye gitmişti. Paul Mazon'un işaret ettiği gibi, ana tez, çağdaş psikolojinin incelediği gibi kültür problemine yoğunlaşacaktı. Foucault her zamanki ısrarıyla canla başla çalışmaya koyuldu. Her gün Milli Kütüphane'ye gitme alışkanlığı bu zamanlara denk düşüyor. Bu, İsveç'e gidişine ve yeniden Fransa'ya dönüşüne dek yıllar boyu sürdüreceği bir alışkanlıktı. Şüphesiz, Milli Kütüphane Foucault'nun vaktinin çoğunu geçirdiği yerlerden biriydi.

Fakat Foucault, tüzük gereği öngörülen üç yıl yerine, Thiers Vakfı'nda yalnızca bir yıl kalacaktı. Vaktiyle Ulm Sokağı'nda görüp iğrendiği bu komünal yaşama katlanmakta çok güçlük çekti. Herkesin kendine ait bir odası vardı ve görece bir bağımsızlıktan söz edilebilirdi. Ancak her şeye karşın, 1951 yılı için kabul edilen on kişiden ayrı olarak, bir önceki dönemin yatılı öğrencileriyle birlikte yirmi kişinin bir arada yaşamak zorunda olduğu bir yurt söz konusuydu. Bütün yemekler bu grupla birlikte yeniyordu. Foucault orada bile topluca nefret edilen birisiydi. Herkesle dalaşıyor, olay çıkarıyor, kavgalara neden oluyordu. Diğer öğrencilerle ilişkilerini sürekli giriştiği tartışmalar belirliyordu.

17. Jean Charbonnel, a.g.e., s. 39.
18. A.g.e.
19. Paul Mazon'un raporu, *Annuaire de la fondation Thiers*. 1947-1952, yeni dizi, fasikül XLI.

Bardağı taşıran son damla, yurtta kalan bir öğrenciyle yaşadığı, sonu kötü biten bir aşk hikâyesi olmuştu. Foucault'nun, posta kutusundan bir mektup çaldığından şüphe edilmişti. Ne o, evde kalmak istiyordu ne de ev, artık onu istiyordu.

1952'de, öğrenim yılının başında bir süreliğine kalabileceği yeni bir yer buldu. Lille Üniversitesi'nde asistan olmuştu.

4
Deliler Karnavalı

Foucault Ulm Sokağı'na geldiğinde, öğrencileri agregasyon sınavına hazırlayan, felsefe hocası Georges Gusdorf'tu. Kendisi günümüzde Batı'nın düşünce tarihi konusunda bir dizi eseriyle tanınıyor olsa da, o zaman henüz hiçbir şey yayımlamamıştı. Gusdorf daha çok psikolojiyle ilgileniyordu. 1946 ve 1947'de, arkadaşı Georges Daumézon'yla birlikte öğrencileri için bir psikopatolojiye giriş programı hazırladı. Böylelikle Sainte-Anne Hastanesi'ndeki hastaları görebileceklerdi. École Normale'de, Daumézon'nun dışında Lacan ve Ajuriaguerra gibi psikiyatrları da kapsayan bir dizi konferans düzenlenecekti. Gusdorf, öğrencilerine sunacağı deneyimi daha ileri bir seviyeye taşıdı. Daumézon'yla çok yakın –"Her ikimiz de Protestandık"– oldukları için her yıl bir grup Normale'li öğrenciyi, Daumèzon tarafından yönetilen, Orléans yakınlarındaki Fleury-les-Aubrais'de bulunan psikiyatri hastanesine götürdü.

Orada, bir hafta süresince doktorların ve asistanlarının yaptığı analizleri dinliyor ve hastanede geziniyorlardı. Fleury-les-Aubrais'nin pek de öyle hapishaneye benzer yanı yoktu: Geniş bir alana yayılmış, ormanlık bir arazi içinde birbirinden ayrı evciklerden oluşuyordu.

Gusdorf'un yerini aldığında, Althusser de öğrencilerini Sainte-Anne'a götürdü. Orada, bir diğer önde gelen psikiyatr Henri Ey'in derslerine katıldılar. Georges Daumézon ve Henri Ey'le birlikte Michel Foucault, psikiyatrinin yenilikçi akımlarıyla çok erkenden ilişki kuracak ve kendisini, *Évolution psychiatrique* grubunun ve dergisinin etrafında, bu yenilikçilerin disiplinlerinin bilgi ve pratiklerini bir anlamda daha özgür bir şekilde yeniden düşünmeyi deneyen insanların arasında bulacaktı. Dahası, Foucault'nun o dönemde gördüğü psikiyatrinin hiçbir "baskılayıcı" ya da "cezalandırıcı" karakteri yoktu.

Michel Foucault École Normale'deki ilk yıllarından itibaren psikolojiyle çok yakından ilgilenmeye başlamıştı. 1948'de Sorbonne'da aldığı felsefe lisansının ardından, bu defa psikoloji lisansı için çalışmaya başladı. Bu nedenle, Edebiyat Fakültesi'nde Daniel Lagache'ın genel ve sosyal psikoloji derslerini takip ediyordu. Bilimler Fakültesi'nde verilen psiko-fizyoloji sertifikası için gereken dersleri de alıyordu. Ancak buraya istikrarlı bir şekilde devam etmiyordu: André Vergez ve Louis Mazauric'yle bir ekip oluşturmuşlardı ve sırası geldikçe derse not tutmak için gidiyordu. 1949'da lisansını tamamladı ve buna ek olarak aynı yılın Haziran ayında –yine Daniel Lagache'la birlikte çalışarak– Paris Psikoloji Enstitüsü'nden diplomasını aldı.

Lagache, psikoloji biliminin savaş sonrasındaki en büyük isimlerinden birisiydi. Aron, Canguilhem, Nizan ve Sartre'la birlikte Ulm Sokağı'nın 1924 dönemi öğrencilerindendi. Felsefe öğretmenliği sınavını geçmiş ancak klinik psikolojiye yönelmeyi tercih etmişti. Psikanalizi klinik bilimiyle bütünleştirmeye çalışarak, "psikolojinin birliği" üzerine büyük gürültü koparan bir açılış dersiyle 1947'de Sorbonne'a atanmadan önce, uzun süre Strasbourg'da öğretmenlik yaptı. Bu ders 1949'da yayımlandı. Aynı süre zarfında, Psikoloji Enstitüsü'nde ders vermeye başladı.

Foucault büyük bir istekle Lagache'ın derslerini takip ediyordu. Çünkü psikoloji, seçtiği yoldu. Hatta tıp eğitimi almayı bile düşünüyordu ve bunun için Lagache'a akıl danışmaya gitmişti: Psikolojide uzmanlaşmak için tıp doktoru olmak gerekli miydi? Bu soru karşısında Lagache şaşırmamıştı. Kendi yönelimi psikanaliz olan Didier Anzieu durumu şöyle açıklıyor: "O günlerde, yüzünü psikolojiye, psikiyatriye ya da psikanalize dönen pek çok filozof bu problemle boğuşuyordu."

Anzieu tıp eğitimi almadı. Jean Laplanche ise tıp eğitimi almaya karar veren az sayıdaki kişiden biriydi. Foucault da eşikte kalacaktı; zira Lagache, bu noktada kendisine bu soruyu soran herkese verdiği cevabı Foucault'ya da verdi: "Birleşik Devletler'de olsaydık, kesinlikle bunu yapman gerekirdi; ancak Fransa'da gerekmiyor." Foucault, bu görüşmeyi büyük psikiyatra kendi psişik sorunları hakkında sorular sormak için fırsat olarak gördü. Fakat Lagache aynı anda öğrencisinin hem hocası hem de psikoterapisti olmayı reddetti. Foucault'ya bir psikanalistin adresini vermekle yetindi. Ancak, o sıralar bu tavsiye etkisiz kalacaktı. Foucault'nun daha sonra atıldığı "terapi" serüveni en fazla üç hafta sürecekti. Bu, yıllar boyu saplantı haline getireceği sorulardan biri olacaktı: Tedavi görmeli mi yoksa görmemeli miydi?

Foucault, öğretmenlik sınavını geçtikten sonra bilimsel eğitimine ara vermedi. Thiers Vakfı'nda geçirdiği süre zarfında, Psikoloji Enstitüsü'nde yeni bir diploma sınavını geçmek için çalışmaya koyuldu. Ders programında Profesör Poyer ve Delay'nin dersleri, Sainte-Anne Hastanesi'nin büyük amfisinde "hastalarla yüz yüze görüşerek" yapılan "klinik dersler"i ve ayrıca Psikoloji Enstitüsü'nün kendine ait bir merkezi olmadığı için Sainte-Anne Hastanesi'nde Profesör Benassy tarafından verilen "kuramsal psikanaliz" dersi yer alıyordu. 1952'de Patolojik Psikoloji diploması almaya hak kazandı. Bu diplomanın gerekleri arasında yer alan "uygulamalı staj"ları denetleyen Pierre Pichot, Foucault'yu hatırlıyordu ve onu pek de sevdiği söylenemezdi. Öğrencilerini test tekniğine alıştırmak isteyen Pichot, Foucault'nun fazlasıyla "Normale"li olduğunu ve konuya aşırı derecede kuramsal baktığını; psikolojinin deneysel yapısına karşı bir hayli dirençli olduğunu düşünüyordu. Foucault, 1953'te yazılmış ilk makalelerinden birinde, tamamen "bilimsel" bir psikolojiden yana olanlarla arasındaki uyuşmazlıklara ilişkin epey saldırgan atıflarda bulunmuştu. Deneysel psikoloji bataklığına ilk adımını attığında kendisine yöneltilen bir soruyu hatırlatıyordu: "Bilimsel psikoloji mi yoksa Merleau-Ponty psikolojisi mi yapmak istiyorsunuz?" Hiciv dolu şu cevabı verdi: "Burada dikkat etmemiz gereken şey, 'gerçek psikoloji'nin düzensizlik ve bu sorunun varsaydığı köktenci bir şüphecilik olarak tanımlandığı bir dogmatizm değildir. Bilimsel olan bir biyolojik araştırma mı yoksa bilimsel olmayan bir biyolojik araştırma mı yapmak istersiniz?' sorusu tuhaf bir biyologa ait olabilir ancak." Ve ekledi: "Bir araştırma kendi mantıksal seçiminden sorumlu tutulmalıdır; temeli –ki bunun bilimin yerleşik nesnelliği olmadığını biliyoruz– sorgulanmalıdır..."[1]

1. Michel Foucault, *La Recherche du psychologue, Des chercheurs français s'interrogent* içinde, Privat-PUF, 1957, s. 173-175.

Foucault buna rağmen, uzunca bir zaman psikoloji teknikleri ve deneylerine hayranlık duyacaktı; hatta Rorschach testini yapmak için araç gereç bile satın almıştı. Kabul etmek gerekir ki iyi bir okuldaydı; zira Daniel Lagache bu yöntemin Fransa'ya girmesine ön ayak olanlardan biriydi. Fransız Rorschach Topluluğu kurulduğunda da onursal başkanlığına getirilecekti. Foucault École Normale'deyken arkadaşlarını farklı renkli kartonlar üzerindeki mürekkep beneklerine rastgele tepki vermek üzerine kurulu bu "test"e tabi tutmayı seviyordu. Verilen tepkilere bakarak oyuna katılanın derin kişilik tahlilini yapıyordu. "Bu yolla zihinlerinde ne olduğunu öğreneceğim" demişti deneyden yakasını kurtarmayı başaran Maurice Pinguet'ye. Pek çok Normale'li öğrenci, yıllar ve yıllar boyunca bu tutkusunu hiç yitirmeyen Foucault tarafından "test"e tabi tutulduğunu hatırlıyor. Clermont-Ferrand'da olduğu kadar Tunus'ta da, uzun ders saatlerini arkadaşlarının gözünde yalnızca eğlenceden ibaret olan bu şeye ayırıyordu.

Rorschach testleri, Foucault'nun staj yıllarında önemli rol oynayan Jacqueline Verdeaux'nun da tutkusuydu. Verdeaux, Foucault'nun ailesini çok uzun süredir tanıyordu. Anne ve babası Foucault'ların kadim dostuydu. Savaş sırasında babası, erkek kardeşiyle birlikte onu Poitiers'ye sığınmaya göndermişti. Alman işgali Fransa'nın kuzeyine doğru yayıldığı sırada, hem şehrin cerrahı hem de yaralıları kabul etmek üzere Cizvitlerin büyük okuluna kurulan derme çatma hastanenin yöneticisi olarak çalışan Doktor Foucault'nun yardımcı anestezi uzmanı olmuştu. Alman birlikleri Poitiers'ye girdiklerinde, genç kadın kenti terk etmişti. Birkaç yıl sonraki barış ortamında, Bayan Foucault, kendisinden Paris'e yerleşen oğluyla ilgilenmesini istemişti. Foucault, Ulusal Meclis binası yakınlarındaki Saint-Germain Bulvarı'na açılan küçük Villersexel Sokağı'nın 6 Numaralı apartmanına sık sık akşam yemeğine gidiyordu. Jacqueline Verdeaux, Jacques Lacan'la beraber tezini henüz savunmuş olan kocasıyla birlikte çalışıyordu. Jacqueline ve kocası, Sainte-Anne Hastanesi'nde bir elektro-ansefalografi laboratuvarı kurdu. Georges Dumas'nın eski bir öğrencisi olan André Ombredane'la birlikte, Jean Delay'nin hastanenin çatı katında onlar için bulduğu birkaç odaya yerleştiler. Ombredane psiko-diagnostik hakkında bir kitabın çevirisini henüz bitirmişti ve Cermen dilleri uzmanı olan Jacqueline Verdaux'dan bu çeviriyi o zamanlar epey şöhret sahibi, İsveçli bir psikiyatr olan Roland Kuhn'un incelemesine sunmasını istedi. Ombredane çeviriyle birlikte Jacqueline'e Kuhn'un *La Phénoménologie du masque* [Maskın Fenomenolojisi] adlı kitabını da ödünç vermişti. Jacqueline Verdeaux kitabı okudu ve Turgovie'ye, Constance Gölü kıyısındaki

Munsterlingen'e gitti. Ombredane'ın çevirisini Kuhn'a gösteren Verdeaux, kişisel bir arzusunu iletmekten de geri durmadı; büyüleyici bulduğu *Maskın Fenomenolojisi*'ni çevirmek istiyordu. Kuhn bir başka çeviri önerisinde daha bulunarak bu isteği kabul etti: Üç kilometre uzakta oturan bir diğer psikiyatrın kitabını neden çevirmesindi? Kuhn'un sözünü ettiği psikiyatr, Nietzsche'nin tedavi gördüğü Jena Kliniği'ni yöneten Otto Binswanger'in yeğeni olan ve Kreuzlingen'de Bellevue Kliniği'ni yöneten Ludwig Binswanger'di. Ludwig Binswanger, bütünüyle pembe renge boyanmış binaları büyükçe bir parka serpiştirilmiş bu "düşkünler evi" örgütlenmesinden büyülenen Jacqueline Verdeaux'u kabul etti. Kararını vermeden önce ona pek çok soru sordu ve nihayet Fransızca olarak yayımlanacağını görmekten özellikle mutluluk duyacağı metni kitaplığının rafları arasından bulup getirdi. Uzunca bir makaleydi bu. Adı "Le Rêve et l'existence"tı [Rüya ve Varoluş].

Binswanger, "varoluşsal analiz" adını verdiği şeyin düşüncesini çok uzun zaman önce geliştirmişti. Freud, Jung, Jaspers ve Heidegger'le arkadaşlık etmiş ve özellikle bu son isimden çok etkilenmişti. Foucault da arkadaşı Paris'e döndüğünde izini kaybettirmedi ve Binswanger'in eseri felsefe terimleriyle dolup taştığından Verdeaux çeviri için ondan yardım istedi. Gerçekten de Fransızca tercümeyi oturtmak için birlikte çalışacaklardı. Verdeaux, Althusser'in isteği üzerine ders vermeye başladığı için –1952'deyiz– artık École Normale'de bir odası bulunan Foucault'yu her gün görmeye geliyordu ve bazı kavramları bir dilden ötekine aktarmanın en iyi yolunu tartışıyorlardı. Bir akşam, çalışma sonrasında Jacqueline Verdeaux genç çalışma arkadaşını, Binswanger'in ateşli okurlarından biri olan ve daha sonra kendisiyle mektup arkadaşlığı yapacak Gaston Bachelard'ın ziyaretine götürdü.

Jacquline Verdeaux ile Michel Foucault, söz konusu çevirinin farklı aşamalarında Kuhn ve Binswanger'le bir araya gelmek için pek çok kere İsviçre'ye seyahat etti. Tartışmalar özellikle Heidegger terminolojisine yoğunlaşıyordu. *Dasein* teriminin nasıl çevrileceği konusunda saatler boyunca tartışmışlardı. Sonunda tercihlerini, alışılagelmiş "être-là" [orada olmak] yerine basitçe "présence" [mevcudiyet] kelimesinden yana kullanacaklardı. Çeviri bittiğinde, Jacqueline Verdeaux Foucault'ya, "Kitap hoşunuza gittiyse ona bir önsöz yazabilirsiniz" dedi. Foucault da zorluğundan hiç çekinmeden, hemen yazmaya koyuldu.

Çok geçmeden, eşiyle beraber Pâques en Provence'da tatil yaptığı sırada Jacqueline Verdeaux'ya kalınca bir zarf geldi. "İşte Paskalya yumurtanız" yazıyordu, uzunca bir metne iliştirilmiş, Foucault'nun no-

tunda. Bu, önsözdü. Jacqueline Verdeaux sayfa sayısına bakıp şaşkına döndü. Önsöz, eserin kendisinden daha uzundu! Okudukça heyecanlandı ve "dâhice" diye düşünmekten kendini alamadı.

Çevrilmiş metni ve gözden geçirilmiş önsözü kendisine göstermek için, birlikte Binswanger'i görmeye gittiler. Psikiyatr her ikisinden de memnun kalmıştı. Sırada, tanınmamış birinin imzasını taşıyan bu kadar uzun bir önsözü ve Fransa'da herhangi biri sayılan bir yazarın elinden çıkmış kısacık bir kitabı basmayı göze alma konusunda bir yayıncıyı ikna etmek vardı. Ancak Jacqueline Verdeaux mücadele etti ve sonunda kazandı. Eser, 1954'te, Desclée de Brouwer Yayınları'ndan, "Antropolojik Metinler ve Çalışmalar" başlıklı dizi kapsamında yayımlanacaktı.

Foucault, giriş metninin başında René Char'ın *Partage formel*'inden bir alıntıya yer vermişti: "Erişkinlik çağında, ölüm ile yaşam arasındaki duvarda giderek uzayan ve benzersiz bir kök salma gücüyle donanmış bir merdivenin yükseldiğine ve büyüdüğüne şahit oldum: rüya... Ve işte karanlık dağılıyor ve YAŞAMAK, alegorik bir çilecilik formunda, belli belirsiz aştığımızı sandığımız ancak dürüstlük, keskin bir ayırt etme yetisi ve sebat eksikliğinden dolayı tam olarak ifade edemediğimiz olağanüstü güçlerin fethine dönüşüyor." Foucault'nun yazdığı giriş metni, rüyaları anlamak için ona en doğru anahtarı sunmuş görünen *Partage formel*'den yapılan uzun alıntılarla son buluyordu.

Foucault'nun metni, güçlü ve pırıl pırıl bir üslupla kaleme alınmıştı. Freud ve Husserl'in katkılarını harmanlayan ve neredeyse onları aşan bu biçim, Binswanger'in dikkatini çekmişti. Ama Foucault, kendi rüya görüşünde ısrar ediyordu: "Her durumda ölüm, rüyanın mutlak anlamıdır" diye yazdı, "ve varlık, ancak ölüm rüyası içinde kendi hakkında en temel olanı öğrenebilir."[2] "Rüyanın somut insan varlığının antropolojik kavrayışı için mutlak bir önceliğinin olması" fikri buna dayanır. Fakat Foucault, bu önceliği aşma zorunluluğu –"etik bir sorumluluk ve tarihin bir zorunluluğu"– kanısıyla yazısını sonlandırmıştı.[3] Geçerken, Foucault'nun, Minkovski'nin çalışmalarını, Bachelard'ın *L'air et songes*'unu, Mélanie Klein'i ve Lacan'ı zikrettiğini not edelim. Foucault bu dönemden başlayarak sıkı bir Lacan okuru oldu ve Lacan'ın "spéculaire" [aynasal] kavramı üzerine bir tez çalışmasına başlayan Jean-Claude Passeron'a, Lacan'ın *L'Encyclopédie française*'de yayımlanan *Les Complexes familiaux* hakkındaki metnini edinmesini şiddetle tavsiye etti.

Jacqueline Verdeaux ve Michel Foucault 1952-53 yılları arasında İsviçre'de Roland Kuhn ve Ludwig Binswanger'le birçok kez görüş-

2. *Introduction* à Ludwig Binswanger, *Le Rêve et l'existance*, Desclée de Brouwer, 1954, s. 74.
3. A.g.e., s. 126.

me fırsatı buldu. 1952'deki ilk yolculukları Mardi Gras Festivali'ne denk gelen Jacqueline Verdeaux ve Michel Foucault, Munsterlingen Hastanesi'nde Roland Kuhn'u ziyaret etti. Bu festivalde hastaların kostüm ve mask hazırlaması bir gelenekti. Doktorlar, hemşireler ve hastalar gösteri salonuna inip bu giysileri giyerdi. Gecenin sonunda herkes karnaval kişiliğinin kurban edildiği büyük bir ateşin içine maskını atardı. Foucault bu ilginç törenden bir hayli etkilenmişti: "Bu deliler bayramı daha çok ölüler bayramına benziyor" diyecekti arkadaşına.

Foucault ve "karım" diye tanıttığı Verdeaux, Brisago Gölü kıyısında, Tessin'de tatilini geçirdiği sırada Binswanger'i bir kez daha görmeye gitti. İki meslektaş, Floransa'da buluşup Venedik'te birkaç gün geçirdikten sonra, psikiyatrın yazın kullandığı eve gitmek üzere, arabayla yola çıktı. Yolculuk esnasında kilise ve müzeleri ziyaret etme fırsatı buldular. "Resme büyük bir hayranlık duyuyordu. Floransa'daki Masaccio fresklerini anlamama yardımcı olan kendisidir" diyor Jacqueline Verdeaux. Buna karşın, Verdeaux'nun hafızasının bir o kadar net olduğu konu, Foucault'nun tabiattan nefret etmesidir. Ne zaman ona olağanüstü güzel bir manzara, güneşin altında pırıl pırıl parlayan bir göl gösterecek olsa, Foucault'nun, "Ben sırtımı döneyim öyleyse" deyip hiç üzerinde durmadan yürümeye koyulduğunu anlatıyor. Binswanger'le birkaç gün geçirdiler. Binswanger sık sık onları arkadaşlarından birinin, Foucault'nun yazdığı giriş metninde adını andığı Heideggerci filozof Szilazyi'nin evine çay içmeye götürdü. Heidegger, fenomenoloji ve psikanaliz hakkında konuşuyorlardı. Ve elbette, psikanalizin bir bilim olup olmadığına ilişkin büyük soruyu da tartışıyorlardı. Binswanger tüm hayatı boyunca psikanalizin bir bilim olduğunu kanıtlamaya çalışacaktı.

Binswanger ve onun çalışmalarıyla geçirdiği zaman Foucault'nun hayatında çok önemli bir rol oynadı. Kuşkusuz bu "fenomenoloji temelli psikiyatri" yaklaşımından uzaklaşacak olsa da Binswanger'in analizleri, deliliğin altında yatan bir çeşit gerçekliği keşfetmesine yardımcı olacaktı. " 'Varoluşsal analiz' ya da 'fenomenoloji temelli psikiyatri' olarak tanımlanan okumalar, benim için yadsınamaz bir biçimde önemli bir yere sahipti" diye açıklamıştı daha sonradan.

> "Bu, ruh ve sinir hastalıkları hastanelerinde çalıştığım ve tıbbi bakış açısının geleneksel çizgisinden farklı bir şey, bir karşı güç arayışında olduğum dönemdi. Benzersiz ve karşılaştırılamaz temel deneyimler olarak deliliğin bu olağanüstü tanımlamaları kesinlikle benim için belirleyici oldu. Zira Laing'in kendisinin de bütün bunlardan etkilenmiş olduğunu düşünüyorum. O da uzun bir süre varoluşsal analizi referans olarak almıştır (o daha çok Sartrecı, ben daha çok Hei-

deggerciydim)... Sanırım varoluşsal analiz, akademik psikiyatri bilgisi dahilinde ağır ve boğucu olanı belirleyip daha iyi tanımlamama yardımcı olmuştur."[4]

Ne olursa olsun Foucault'nun yazdığı bu yüz yirmi sayfalık giriş bölümü, Foucault'nun o dönemdeki entelektüel yönelimlerinin en güzel yansımasıdır. Daha önemlisi, temel kaygı ve problemlerini kavramak için önemli bir kaynaktır. Belki kendisi için de bu metin, eserinin doğuşunun başlangıç noktası olmuştur. *Cinseliğin Tarihi* adlı kitabının 1983'te Birleşik Devletler'de yayımlanan *Hazların Kullanımı* [*The Use of Pleasure: Vol. II of L'Historie de la sexualité*] başlıklı ikinci cildi için yazdığı önsözün ilk versiyonunda, Binswanger'e ne kadar minnettar olduğunu ve bu fikirlerden hareketle izlediği yolu hatırlatacaktır:

> "Tarihleri içindeki deneyim biçimlerini incelemek, çok eski bir projeden, psikiyatri ve 'akıl hastalığı' alanında varoluşçu analiz yöntemlerini kullanan bir projeden öğrendiğim bir yöntemdir. Birbirlerinden bağımsız olmayan iki gerekçe yüzünden bu proje beni yeterince tatmin etmiyordu: deneyim kavramını detaylandırmada kuramsal olarak yetersizdi ve hem itibar etmeyip hem de doğru varsaydığı bir psikiyatri pratiğiyle belirsizcesine bağlantılıydı. İlk güçlüğü, insan varlığının genel bir teorisine atıfta bulunarak çözmeye çalışabilecektik. İkinci problemi ise, sıklıkla tekrar edildiği gibi 'ekonomik ve toplumsal bağlama' başvurarak, tamamen başka bir şekilde ele alarak çözmeye çalışacaktık. Böylelikle, felsefi bir antropolojinin ve toplumsal bir tarihin o zamanlar hâkim olan ikilemi onay görebilirdi. Ama ben bu alternatife bel bağlamaktan çok, deneyim biçimlerinin bizatihi tarihselliğini düşünmenin mümkün olup olmadığını kendi kendime sordum."

"Deneyim biçimleri tarihi" çerçevesinde düşünmesine izin veren güzergâhı sergileyen uzunca bir gelişme bölümünün ardından şunu eklemiştir: "Ellili yılların başlarında Nietzsche okumalarının, fenomenoloji ve Marksizmin çifte geleneğine sırtını dönerek bu tarz soruların yolunu nasıl açabildiği anlaşılabilir."[5]

Jacqueline Verdeaux'yla birlikte Michel Foucault da, Sainte-Anne Hastanesi'nde psikolog olarak çalışıyordu. Buradaki pozisyonu biraz belirsizdi: "Stajyer"di ve kadrosu olmadığı gibi kendisine ücret de ödenmiyordu. O dönemde Thiers Vakfı'nda yatılıydı ve aynı zamanda Lille Üniversitesi'nde asistanlık yapıyordu. Yani elektro-ansefalografi laboratuvarında bu "staj"ı hayatını idame ettirmek için yapmıyordu.

4. Ducio Trombadori, *Colloqui con Foucault*, a.g.e., s. 41.
5. *L'Histoire de la sexualité*'ye önsöz tasarısı, c. 2 (Fransızca yayımlanmamış metin), Paul Rabinow içinde, *The Foucault Reader*, Penguin Books, s. 334 ve 336. Paul Rabinow'un bana ilettiği Fransızca orijinalinden aktarıyorum.

Test ve deneylerin uygulanmasında Jacqueline Verdeaux'ya yardımcı oluyordu. Buradaki en önemli iş, ölçüm yapmaktı: Beyin dalgaları, avuç içi derisinin dayanıklılığı, nefes alışveriş ritmi ölçülüyordu. Deneyin öznesinin koltuğa kayışlarla bağlı bir şekilde başındaki, ayaklarındaki, ellerindeki elektrotlarla oturması gerekiyordu... Bu gereçler sayesinde psikolog, bedendeki tüm sinirsel tepkimeleri kaydedebiliyordu. Foucault zaman zaman "denek" de oluyordu. Ama daha çok, deneylerin hazırlanmasına ve okunmasına yardım ediyordu. Psikolog ve müzik bilimci olan Robert Francès müzikal algılama konusunda testler yapmak için laboratuvara geliyordu. Francès'nin deneği olmasını istediği Jean Deprun deney yapanların ve teknik elemanların arasında Foucault'yu keşfettiğinde bir hayli şaşıracaktı.

Kuşkusuz, bu laboratuvar sadece renkli deneylere ve arı araştırmalara yönelik değildi: Jean Delay'nin idaresindeydi ve hastane hizmetlerinin ayrılmaz bir parçasıydı. Georges ve Jacqueline Verdeaux ise esas olarak Sainte-Anne'a kapatılan hastalara teşhis koymak ve onları takip etmekle görevliydi.

Foucault, 1982'de kendisiyle yapılan bir söyleşide bu çalışmayı şöyle anlatmıştı:

> "Bir akıl hastanesinde psikologlar için belirgin bir statü yoktu. Psikoloji öğrencisi olarak orada tuhaf bir konumdaydım. Servis şefi bana karşı çok kibardı ve istediğim şeyi yapmama izin veriyordu... Hastalar ile doktorlar arasında bir konumdaydım ve bu benim özel bir yeteneğimden ya da özel bir tutumumdan kaynaklanmıyordu. Konumumdaki bu belirsizliğin sonucunda doktorlarla aramda bir mesafe oluşmuştu. Bunun kişisel yetenekle ilgisi olmadığını biliyorum; çünkü o sıralar bütün bunları bir çeşit rahatsızlık gibi hissediyordum. Yalnızca bundan birkaç yıl sonra, psikiyatri tarihi üzerine bir kitap yazmaya başladığım sırada, bu rahatsızlık, bu kişisel deneyim, benim için tarihsel bir eleştiri ya da yapısal bir analiz biçimini aldı."

Sainte-Anne Hastanesi'nin, herhangi bir çalışanına psikiyatriye ilişkin özellikle olumsuz bir izlenim verip vermediği sorusu sorulunca Michel Foucault şöyle yanıtlamıştı: "Elbette hayır. Tahmin edebileceğiniz gibi tipik bir büyük hastaneydi ve sonraları ziyaret etme fırsatını bulacağım pek çok büyük taşra hastanesinden daha iyiydi diyebilirim. Paris'in en iyilerinden biriydi. Hayır, korkunç hiçbir şey yoktu. En önemli nokta da kesinlikle buydu. Bu tarz bir çalışmayı küçük bir taşra hastanesinde yapmış olsaydım, bu eksiklikler hastanenin bulunduğu yerden ya da yetersizliklerinden kaynaklanıyor diye düşünürdüm."[6]

6. Söyleşi, *Ethos*, alıntılanan mak., s. 5.

Foucault, psikolog olarak yalnızca bir ruh ve sinir hastalıkları hastanesinde değil, cezaevinde de çalıştı. 1950 yılında Sağlık Bakanı, Georges ve Jacqueline Verdeaux'dan, Fransız cezaevi sisteminde tam teşekküllü hastane olarak kullanılan Fresnes Cezaevi'nde bir elektroensefalografi laboratuvarı açmalarını istemişti. Laboratuvarın iki işlevi vardı: Doktorların isteği doğrultusunda olası beyin zedelenmelerini, gizli epilepsi rahatsızlıklarını ve nörolojik problemleri ortaya çıkarmak için hasta hükümlüleri incelemek ve hükümlüleri Melun'daki matbaa benzeri cezaevi okullarına yönlendirmek için bir dizi testten geçirmek. Jacqueline Verdeaux haftanın her günü oradaydı ve arkadaşı Foucault'yu da beraberinde götürüyordu. İki yıl boyunca asistanı olarak ona, hasta kabul testlerini uygulamayı ve sonuçları yorumlamayı gösterdi. Birlikte vakaları tartışıp, incelenen her hasta için fiş düzenlediler.

Bütün bu dönem boyunca Foucault, deneysel psikolojinin mesleki atmosferinde pişti. Çıraklığını sadece akademik çerçeveyle sınırlı bırakmadı ve kendisini, bir etnoloğun söyleyeceği gibi, "alan"da buldu. Hastalık gerçekliği ve hasta insanların varlığıyla yüzleşti. İki tip kapatılma biçimi olduğunu gördü: "deliler"in ve "suçlular"ın kapatılması. Ve kendisi de belirsiz ve tam olarak tanımlanmayan konumu, uygulamayı öğrendiği psikologluk mesleğine karşı biraz mesafeli durmasına neden olsa da, bizzat "bakan", "inceleyen", "tespit eden"ler arasındaydı.

5
Stalin'in Kunduracısı

Michel Foucault, Lille'e atanmadan önce École Normale Supérieure'da psikoloji öğretmenliğine çoktan başlamıştı. Sınavı geçer geçmez öğretmenliğe başlaması, Louis Althusser'in ricasıyla gerçekleşmişti elbette. 1951 sonbaharı ile 1955 ilkbaharı arasında küçük Cavaillès Salonu'nda pazartesi akşamları ders verdi. Katılım, École Normale göz önüne alındığında, bir hayli genişti. Derslere genelde beş ya da altı öğrenci katılıyorken onun dersinde bu sayı on beş ila yirmi beş kişiye ulaşıyordu. Kalabalık ve bu yüzden de epey heyecanlı bir dinleyici kitlesiydiler. "Büyüleyici" diye haykırmıştı bir gün Foucault'nun ders çıkışında Jean-Claude Passeron. Paul Veyne ise o günleri şöyle aktarıyor: "Onun dersleri öylesine şöhretliydi ki, gösteriye gider gibi giderdik." Jacques Derrida da şöyle ekliyor: "Pek çokları gibi ben de onun

konuşma yeteneğinden çok etkilenmiştim. Hitabet gücü, hâkimiyeti ve dehası etkileyiciydi." Foucault'nun verdiği derslerin anatemaları, bu dönemde yazacağı metinlerde de kendini gösterecekti: Alfred Weber'in *l'Histoire de la philosophie*'sini [Felsefe Tarihi] güncelleştirmek isteyen Denis Huisman'ın isteği üzerine, 1953'te kaleme aldığı, psikolojinin 1850 ile 1950 arasındaki seyrini anlatan sunuşunda ve aynı zamanda, neredeyse aynı dönemde yazdığı ilk kitabı, *Maladie mentale et personnalité*'de [Akıl Hastalığı ve Kişilik] benzer temalar görülecekti.

Foucault, hasta sunumlarını izlemeleri için öğrencilerini Sainte-Anne Hastanesi'ne götürerek geleneği bozmadı. Mesela Jean-Claude Passeron, Daumézon'nun tartışmalarına katılmıştı. Jacques Derrida da bir hayli dokunaklı olan bu tartışmaların hatırasını canlı tutmuştu: "Foucault bizi oraya üçerli ya da dörderli gruplara bölerek götürüyordu. Öğrencilerine klinik muayene becerilerini geliştirmek için pratik yaptıran Daumézon'nun odasına gidiyorduk. Odaya bir hasta getirilmiş olurdu ve genç bir doktor tarafından hastaya sorular sorulur, böylece hasta muayene edilirdi. Biz de süreci izlemek için orada olurduk. Sarsıcı bir deneyimdi. Doktor bir süre sonra çıkıp giderdi ve gözlemlerini kaleme aldıktan sonra, Daumézon'ya ders notuna benzer notlarını getirirdi."

Bu dönem boyunca Foucault, Normale'li küçük bir komünist öğrenci topluluğunun başı olmasa da, topluluğun ilgi odağı haline geldi. Grup, Paul Veyne, Jean-Claude Passeron, Gérard Genette, Maurice Pinguet, Jean Molino ve genç profesörün sağ kolu olarak görülen Jean-Louis Van Regemorter'den oluşuyordu. Foucault'dan en az üç dört yaş küçüklerdi ve neredeyse ona tapıyorlardı. Hepsi komünisti fakat oyunu kuralına göre oynadıkları söylenemezdi. Ortodoks olan diğer Normale'li komünistler, onları "folklorik bir grup", hatta "Saint-Germain-des-Prés Marksistleri" olarak adlandırıyordu. Okulun giriş salonunda ya da avluda saatler boyunca dur durak bilmeksizin tartışırlardı ve "Fouk's" – Foucault'ya verdikleri isimdi bu (*Fuchs* Almanca'da "tilki" anlamına gelir)– evet "Fouk's", Ulm Sokağı'na geldiğinde onlarla uzun zaman geçirirdi. Dussane Salonu'nun üzerinde, kullanılmayan eski dans salonunda bir çalışma odası ayarlamıştı. Ancak "psikoloji laboratuvarı" adını verdiği bu küçük odada, ayakkabı kutusundaki fareden başka bir araç gereç yoktu. Ziyaretçilerine kutuyu işaret edip gülerek, "İşte laboratuvar orası" derdi. Duvarlardaki raflar, uzunçalarlar çıktıktan sonra işe yaramaz hale gelen, üstleri tozlu 78'lik plaklarla doluydu. Öğrencileri, arkadaşları onu bu odada ziyaret ederdi. Seneler sonra *La Mort volontaire au Japon* adlı güzel bir kitap yazan, o dönemdeki sırdaşı Maurice Pinguet'yle birlikte orada saatler geçirirlerdi.

"Folklorik grup" üyelerinin yaptığı gibi, Foucault da Komünist Parti'ye katıldı. Daha sonraları bu geçici üyelikten pek bahsetmedi. Mesela, 1978'de Ducio Trombadori'yle yaptığı söyleşilerde, o dönemin politik durumuna ilişkin şunları söylemişti:

> "Savaş bittiğinde yirmi yaşında olanlar için, bu trajediye fazlasıyla maruz kalanlar için politika neyi temsil edebilirdi? Stalin'in Sovyetler'iyle Truman'ın Amerika'sı arasında seçim yapmak söz konusu olduğunda politika neyi temsil edebilirdi? Ya da Fransız eski SFIO'su [Sosyalist Parti] ile Hıristiyan Demokratlar arasında?.. Pek çok genç entelektüel, ki onlardan biri de benim, burjuva tarzı –öğretmen, gazeteci, yazar vb– mesleki bir geleceği katlanılmaz buluyordu. Ve deneyimin kendisi, bildiğimizden tamamıyla farklı bir toplum yaratmanın gerekliliğini ve aciliyetini ortaya koymuştu. Bu toplum, kendisine fahişelik eden Nazizme katlanıp, daha sonra topluca de Gaulle tarafına geçen bir toplumdu. Tüm bunlarla yüzleşince, Fransız gençliğinin büyük bir kısmı topyekûn ret ile karşılık vermişti..."[1]

Foucault, bu sözleriyle, neden Komünist Parti'ye katıldığını değil, onun için Hegelcilik ve fenomenolojinin temsil ettiği felsefenin geleneksel biçimlerinden koparak neden Nietzsche ve Bataille'yle ilgilendiğini açıklıyordu. Bunun üzerine, söyleşiyi yapan bu yanıtı şaşkınlıkla karşılayıp dönemin Marksist kültüründe ısrar edince, Foucault şöyle demişti:

> "Genç entelektüeller olarak çoğumuza göre, Nietzsche'ye ya da Bataille'ye olan bu ilgi Marksizm ya da komünizmden uzaklaşmak anlamına gelmiyordu. Tam tersine bu, iletişime giden tek yoldu. Komünizmden beklememiz gerektiğini sandığımız şeye erişmenin tek yoluydu. İçinde yaşamak zorunda olduğumuz dünyayı bu topyekûn reddetme gereksinimi, kuşkusuz Hegel felsefesi tarafından giderilmiş değildi. Bir taraftan da tamamen başka bir şeyin şekillenir ya da var olur gibi göründüğü o noktaya tam olarak ulaşmak için başka entelektüel yolların peşine düşmüştük: yani komünizmin. Marx'ı doğru dürüst tanımadan, Hegelciliği reddederek, varoluşçuluğun sınırlarından ötürü rahatsızlık duyarak Komünist Parti'ye katılma kararı almıştım. 1950 senesindeydik; o zamanlar 'Nietzscheci komünist' olmak! Tahammül edilebilir olanın ötesinde, deyim yerindeyse biraz komik bir şey. Bunu bizzat biliyordum."[2]

Öyle görünüyor ki Foucault entelektüel ve politik güzergâhını adamakıllı yeniden inşa etmişti; zira Komünist Parti'ye katılması Nietzsche'ye duyduğu hayranlık yüzünden olmamıştı. Nietzsche okumaları çok sonraları işin içine girecekti ve ne olursa olsun

1. Ducio Trombadori, *Colloqui con Foucault*, s. 27-29.
2. A.g.e., s. 30

Nietzsche'nin onun üzerindeki belirleyici etkisi, dönemin tanıklarına bakılırsa, 1953 yılına tekabül edecekti. Maurice Pinguet, 1953 yılı yaz tatili sırasında, İtalyan plajlarında Foucault'nun Nietzsche'yi keşfini anlatmıştı: "Nietzsche'yle tanıştığında, yani 1953'te Foucault'nun referans çerçevesi Hegel, Marx, Freud ve Heidegger'den oluşuyordu: Michel Foucault'yu hâlâ, Civitavecchia Plajı'nda Nietzsche'nin *Considérations intempestives*'ini [Zamansız Düşünceler] okurken hayal edebiliyorum."[3] Paul Veyne, 1983'te Foucault'yla uzun konuşmalar yaptığını, bunları günlüğüne kaydettiğini söyleyerek bunu teyit etti. Foucault kendisine, Nietzsche okumaya başladığı tarihi 1953 olarak belirtmiş ve Veyne'e şöyle demişti: "Komünist Parti'deyken Marksizm doktrin olarak bana aklıselim geliyordu."

Ayrıca bu dönemde, metinlerinde "Nietzschecilik" kesinlikle yer almazken Foucault, kendisini tam anlamıyla Marksist olarak tanımlamak imkânsız olsa da Marksist terimlere ve konulara yer veriyordu. Mesela bunu tespit etmek için *Maladie mentale et personnalité*'nin (ki birkaç yerde buna değineceğiz) ilk baskısına bakmak yeterlidir. Bununla birlikte, Michel Foucault'nun Komünist Parti'ye katılmasının, kalabalık bir grup okul arkadaşının katılmasıyla aynı şey olmadığına dikkat çekmek gerekir. Hücre toplantılarına çok nadir katılıyordu. "Bir akşam Contrescarpe Meydanı'ndaki küçük kafenin üst katında onun da olduğunu hatırlıyorum. Birdenbire, kömür-çelik paktını eleştiren ateşli fikirlerini paylaşmaya başladı" diye yazıyor Maurice Pinguet.[4] Fakat Foucault hiçbir zaman militan eylemlere katılmadı. Hiç kimse onu *L'Humanité* satarken, el ilanı dağıtırken ya da gösterilere katılırken görmemişti. Bir kez hariç, diye açıklık getirdi, *L'Humanité*'nin toplatıldığı bir gün, Quartier Latin'de el ilanı dağıtmak için gazete merkezi önünde Foucault ve birkaç arkadaşıyla buluşan Jean-Louis Gardies. "Fakat ne o ne de ben bunun için uygun adamlardık. Militan ruha sahip değildik" diye de ekledi. Üstelik Foucault'yu, ne entelektüel ne de politik anlamda kendilerini "Stalinciler" olarak tanımlayanların arasında görmek de mümkün değildi. Bunların en seçkinlerinden biri olan Le Roy Ladurie anılarında şöyle yazmıştı: "Michel Foucault, Stalinciliğin aşırılıklarına o dönemde kendini en az kaptıranlardandı."[5]

Buna rağmen, Jean-Claude Passeron ve Alexandre Matheron, Foucault'nun, Saint-Sulpice Meydanı'nındaki Edebiyatçılar Evi'nde

3. Maurice Pinguet, *Les Années d'apprentissage*, *Le Débat*, Eylül-Kasım 1986, sayı 41, s. 129-130.
4. A.g.e., s. 127.
5. Emmanuel Le Roy Ladurie, a.g.e., s. 46.

bir dizi konferansa katıldığını hatırlıyor. Matheron'a göre, "Felsefe öğretmeni adayı olan komünistler, Desanti, Vernant vs gibi, Parti'nin filozof üyelerinden bazılarının konuşma yapmayı kabul ettiği bir çalışma grubu oluşturmuşlardı. O zamanlar Lille'de asistan olan ve Ulm Sokağı'nda ders veren Foucault da psikiyatri üzerine bir sunum çerçevesinde, daha sonra *Maladie mentale et personnalité*'nin VII. Bölüm'ünü oluşturacak olan Pavlov'dan bahsetmişti". Kuşkusuz, diye ekledi Passeron, bu sunum dönemin Marksist ortodoksi çizgisinde yer almadı; ama Foucault yine de burada Stalin'i anmıştı. Ruhsal patolojilerin yoksulluk ve sömürünün bir sonucu olduğunu ve yalnızca yaşam şartlarının kökten bir değişiminin buna bir son verebileceğini açıklamak için, sözlerini, karısını ve çocuklarını döven alkolik ve yoksul bir kunduracı hakkında Stalin'in söylediği bir cümleye yaptığı göndermeyle bitirmişti. Passeron'un belirttiği gibi, konferansa katılan "folklorik gruba" bu "göz kırpışı" atlamamak gerekir. Ya da basit bir şekilde, konusu ne olursa olsun, Parti tarafından düzenlenen bir konferansta Stalin'in adını unutmanın mümkün olmadığını. Foucault biraz özel bir konumdan yararlanıyordu: hiç kimse onu hücre toplantılarında bulunmadığından, hatta daha da kötüsü, Sovyetler Birliği konusunda *L'Humanité*'nin makalelerini Jean-Louis Van Regemorter'le birlikte hicvetmesinden ötürü suçlayamazdı.

Dönemin bütün tanıklıklarına bakılırsa, Foucault çok ateşli bir militan değildi. Hatta epey uzak durduğu bile söylenebilir. O halde Claude Mauriac'in güncesinde aktardığı şu ilginç konuşmayı nasıl açıklamalı? Olay 1971 senesinde geçmektedir ve Foucault, Jean-Claude Passeron'a şöyle der: "*La Nouvelle Critique*'te büyük isimler adına yazı yazdığımız zamanları hatırlıyor musun? Peki ya hep üzerine konuştuğumuz o meşhur makaleyi: 'Il faut régler son compte à Merleau-Ponty' [Merleau-Ponty'yle hesaplaşmak gerek] ifadesini kullanmıştık. Sanırım bu makale hiçbir zaman yazılmadı. Ama *La Nouvelle Critique*'in başka pek çok sayfasının yazarı biziz." Bu konuşmaya dahil olan Claude Mauriac da şunları ekler: "Soruyorum size, bunlar rastgele bir şekilde Kanapa imzasını taşımıyorlar mıydı?"[6] *Le Temps Immobile*'in bu sayısının yayımlanmasının ardından, Foucault'nun Jean Kanapa imzasıyla bazı makaleler yazmış olabileceği fikri su götürmez bir gerçek gibi iyice yerleşti. Kanapa *La Nouvelle Critique*'in baş editörüydü. Sartre tarafından 1954'te *Les Temps Modernes*'de kendisine "aptal" diye isim takılan bir Stalinci apparatçik idi. Zira Foucault, durumun bu şekilde algılanışını

6. Claude Mauriac, *Le Temps Immobile*, c. III, *Et comme l'espérance est violente*, Grasset, 1977, s. 318-319.

hiçbir zaman yalanlamadı. Mauriac'e olayların aslında başka türlü geliştiğini de söylemedi. *Le Temps Immobile*'in sonraki sayısında, Claude Mauriac'in anlattığına bakılırsa yalnızca şunu belirtti: "Kanapa imzalı bütün metinleri ben yazmıyordum. Hepsi hepsi bir iki metin. Doğru konuşmak gerekirse..." Foucault'nun cümlesini Mauriac yarım bıraktı çünkü bir önceki sayıda aktarılan cümleye tepki vermeden geçtiğine dikkat çekmek için onun sözünü burada kesmişti.[7]

Bu hikâyenin ayrıntısına girildikçe olaylar daha da bulanıklaşıyor. İlk gerekçe tamamen basit gelebilir: Kanapa, makalelerini yazsın diye yerine adam tutacak bir insan değildi. Derginin yayın kurulunda yer alan Pierre Daix, Kanapa'nın, makalelerini, ayrıntısına varıncaya kadar büyük bir özenle kendisinin yazdığını ve hiç kimsenin onun yazma eylemine etki edemeyeceğini açıkça ifade etmişti. En fazla "birkaç kelimesini değiştirtmek mümkün olurdu, o da saatlerce tartıştıktan sonra". Jean Kanapa'nın oğlu Jérôme, yetmişli yıllarda Foucault'yla karşılaşmıştı. Foucault onun kim olduğunu biliyor olsa da bu mevzuya ilişkin hiçbir imada bulunmamıştı. Dahası, Jérôme, babasına Foucault'yla karşılaştığını söylediğinde, Jean Kanapa filozofla ilgili ne bir bağlantıdan ne de eski bir tanışıklıktan bahsetmişti. Desanti'ye gelince, soru karşısında kahkahalarla gülecek ve "Bu Foucault'nun muzipliğinden başka bir şey olamaz" diyecekti. Belki de başka bir ihtimal vardı: Foucault *La Nouvelle Critique* için Kanapa makalelerini değil, takma isimle başka makaleler yazmış olabilirdi. Fakat yayın kurulu üyelerinden hiçbiri ya da o dönemde aralarında Annie Kriegel, Jean-Toussaint Desanti, Francis Cohen, Victor Leduc ya da yayın sekreteri ve Kanapa'nın çok yakın çalışma arkadaşı olan Gilberte Rodrigues gibi isimlerin yer aldığı dergi çalışanları, Foucault'yu gördüklerine ya da ondan konuşulduğuna dair herhangi bir şey hatırlamayacaktı. Dergi için çalışmış olduğunu düşünen kimse yoktu. *La Nouvelle Critique* için düzenli olarak yazı yazan 1948 döneminin Normale'li filozofu Michel Verret, böyle bir şeyin mümkün olmadığı konusunda hemfikirdi. Zira söylediğine göre, takma isimle yazı yazma geleneği idari kadrolara, yüksek dereceli devlet memurlarına ya da askerlere atfediliyordu. Verret, 1949'da Louis Aragon'un *Communistes*'ine yazdığı övgüde, Alexandre Matheron ve François Furet'yle birlikte kaleme alıp imzaladığı Alman-Sovyet Paktı savunusunda olduğu gibi, kendi makalelerini de genellikle kendi ismiyle imzalıyordu. École Normale'deki bir diğer önde gelen komünist figür Maurice Caveing, ne olursa olsun onun mizacıyla uyuşmadığını ekleyerek, Foucault'nun Parti'nin entelektüel dergisine yazı yazabileceği

7. Claude Mauriac, *Le Temps Immobile*. c. IX, *Mauriac et fils*, Grasset, 1986, s. 290.

fikrini kabul etmedi. Hücre sekreterliği yapan Michel Crouzet de aynı şekilde böyle bir şeyden haberi olmadığını açıkladı. Geriye, Claude Mauriac tarafından nakledilen cümlenin muhatabı olan kişi kalmıştı, yani Jean-Claude Passeron. Fakat o da, şu ya da bu biçimde, hiçbir zaman *La Nouvelle Critique* için yazmadığını ve aynı şekilde Foucault'nun da böyle bir şey yaptığını sanmadığını söyledi. Yalnızca Normale'lilerin kaleme almış olabileceği küçük notları, derginin büyük kalemlerinin makaleleri için kullanılabilen taslakları hatırlattı. Aynı zamanda o dönemin *La Nouvelle Critique* sayılarının son sayfalarında yer alan ve Quartier Latin ya da École Normale'de geçen olaylardan bahseden imzasız metinler de vardı. Fakat hiçbir durumda Passeron, Foucault'nun bunların yazarlarından biri olabileceğini düşünmüyordu. Louis Althusser'in kategorik bir biçimde iddia ettiği şey de buydu ve eğer bu durumdan haberi olan bir tek kişi varsa bunun Althusser olacağı söylenebilirdi. "Sanırım" diye açıkladı Althusser, "Foucault, 'Kanapizm'den bizim sorumlu olduğumuzu söylemek istedi."

Öyleyse? Claude Mauriac bugün, yazdığı şeyin tarihsel gerçekliğe uygun düştüğünü iddia etmiyor. Mauriac'in belirttiği tek şey, Foucault'nun bu sözleri gerçekten kendisine söylemiş olmasıydı. Savaş sonrasında École Normale'deki komünist öğrenciler hakkında yaptığı bir inceleme dolayısıyla, 1981'de Foucault'yu sorgulayan Jean-François Sirinelli de Foucault'nun, öğrencilerin *La Nouvelle Critique* için yazdığını ifade ettiğini ve bunu söylerken kendisini de bu gruba dahil edermiş gibi konuştuğunu aktarmıştı. Sır perdesi olduğu gibi kalıyor. Olayları yerli yerine oturtmak şimdilik pek mümkün görünmüyor.

Kesin olan sadece iki şey var. Birincisi, Foucault, yöneticisi Michel Verret'nin isteği üzerine komünist öğrencilerin gazetesi *Clarté* için Descartes hakkında bir makale yazmıştı. Fakat yayın kurulundan Alexandre Matheron'un tanıklığına bakılırsa, bu "göz kamaştırıcı" metin "öğrenci kitlesi için bir hayli zorlayıcı" bulunmuş; Matheron ve Verret'nin destekleyici telkinlerine rağmen yayımlanmamıştı. İkincisi, yine 1981'de bizzat kendisinin Jean-François Sirinelli'ye söylediği gibi, Foucault'nun üyeliği çok "marjinal"di. Dahası Sirinelli bu üyeliğin çok da kısa sürmüş olduğunu ekledi. Bu iddiaya gelirsek, Foucault'nun Parti'de kalış süresi, konuştuğu muhataba göre değişmekteydi: üç ay, altı ay, on sekiz ay. Oysa Foucault, Parti'den 1953'te ayrılmıştı. Bu kopuşun sayısız nedeni vardı elbette. Öncelikli olarak şu noktayı atlamamak gerekir: Foucault, eşcinselliği burjuvazinin bir ahlaksızlığı, bir çöküş işareti olarak kınayıp reddeden bir partide kendini rahat hissetmiyor olabilirdi. Eşcinsel oluşunun kendisini Parti'den ayırdığını düşünüyordu. O dö-

nemde aynı nedenden ötürü hücrelerinden dışlanmış başkaları da vardı. Bu yorum, özel bir tanık olan Louis Althusser tarafından iyiden iyiye güçlendirildi. Foucault neden Komünist Parti'den ayrıldı sorusuna hiç tereddüt etmeksizin "eşcinselliği yüzünden" diye karşılık verdi.

Foucault bir başka neden daha göstermişti: "Beyaz Önlüklüler Komplosu" [Complot des blouses blanches] nedeniyle duyduğu rahatsızlık. Stalin'in çoğunluğu Yahudi olan doktorları 1952'de "halkın sevgilisi"nin yaşamına kastetmekle suçlandılar. İhbar antisemitizm kokuyordu. Fakat Foucault da dahil olmak üzere Komünist Parti'nin bütün üyeleri hikâyenin resmi Sovyet versiyonuna inandı. Ducio Trombadori'yle yaptığı söyleşide Foucault, bu olaydan nasıl etkilendiğini şöyle anlatmıştı:

> "Komünist Parti'den ayrıldığım zaman, Stalin'in doktorları hakkında açılan o meşhur davadan sonraki 1952 kışıydı ve bu, sürekli hale gelen bir rahatsızlık duygusundan kaynaklanmıştı. Stalin'in ölümünden hemen önce, bir grup doktorun onun canına kastettiği haberi yayılmıştı. André Wurmser, bu komplonun nasıl gerçekleştiğini açıklamak için öğrenci hücremizde bir toplantı düzenlemişti. İkna olmasak da hepimiz bize söylenenlere kendimizi inandırmaya çalışıyorduk. Yıkıcı olarak nitelendirebileceğim; ancak ne yazık ki, bana da sirayet etmiş bir tavırdı. Parti'de var olma biçimim buydu. İnandırıcılığı tamamen kuşkulu bir gerçeğin arkasında durmak zorunda olmak, 'benin yıkımı' pratiğinin ve 'öteki' olmanın yolunu aramanın parçasıydı. Sonuç olarak, Wurmser'in konuşmasına itibar etmiştik. Fakat Stalin'in ölümünden üç ay sonra anladık ki doktorlar davası tamamen düzmeceymiş. Ne olup bitmişti? Wurmser'e bu komplonun aslını astarını gelip bize anlatmasını isteyen bir mektup yazdık ama herhangi bir yanıt alamadık. Bana diyeceksiniz ki olur böyle vakalar, küçük yol kazaları... Gerçek şu ki, o andan itibaren Parti'den uzaklaştım."[8]

Stalin'in 5 Mart 1953'teki ölümünden sonra, aynı yılın yaz ya da sonbaharını, Foucault'nun tarif ettiği soğumanın miladı olarak alabiliriz. Jean-Paul Aron 1953 yılı Nisan ayında, Foucault henüz Parti üyesiyken geçen bir anekdotu anlattı. Bu tarihte, aynı André Wurmser Lille'de bir toplantı düzenlemişti. Bu defa saldırısının konusu, Louis Aragon'un yöneticiliğini yaptığı Komünist Parti'nin kültür dergisi *Lettres françaises*'in kapağında yer alan, Picasso'nun Stalin portresiydi. Toplantıda Michel Simon ve Michel Foucault da vardı. Wurmser dinleyicilere şöyle dedi: "Thorez tarafından kınanan bu portre kendi kendini yok etmektedir, kendi hatasının ya da aynı şekilde kendi kötülüğünün kurbanıdır." Jean-Paul Aron'a bakılırsa, Foucault bu akıl

8. Ducio Trombadorie, *Colloqui...*, a.g.e., s. 33.

yürütme tarzı karşısında "sarsılma"ya "başlamış"tı.[9] Başlamak mı! Fakat ne olursa olsun, Wermer'in konuştuğu toplantılara gitmeye devam ediyordu. Parti'ye 1950'de katıldığına göre, yaklaşık üç yıl boyunca Komünist Parti'de kaldığı netlik kazanıyor. Marksizmden kopuşu ise bundan çok daha uzun sürdü. Michel Simon, 1950'de, Foucault'nun komünist bir öğrenci grubunun karşısında, "Marksizm bir felsefe değil, felsefeye giden yol üzerindeki bir deneyimdir" deyişini işittiğini hatırlıyor. École Normale komünistlerinden Étienne Verley de Marksist bir psikoloji elkitabı hazırlamakla yükümlü bir grup oluşturmak amacıyla, Althusser'in düzenlediği bir toplantıya Foucault'yla birlikte katılmıştı. Verley'ye göre, bu toplantı *Maladie mentale et personnalité*'nin yayımlanmasından hemen sonra, yani 1954 yılının ilkbaharında gerçekleşmişti.

Toparlarsak, Foucault Parti'den ayrılmıştı ve 1955 yazında İsveç'e gitmeden önce Marksizm'e sırtını dönmüştü. Fakat Louis Althusser'le arasındaki yakın ilişkiyi koparmayacaktı. "Partiden ayrıldığımda beni hiçbir zaman aforoz edilmiş biri gibi görmedi; benimle olan ilişkisini koparmak istemedi."[10] Althusser'le olan bu ilişkinin, hiç şüphe yok ki iki adam için de önemi büyüktü. 1964'te, *Lire Le Capital*[*] yayımlandığında Althusser, "Bilginin eserlerini bize okumayı öğreten, ustalarımız; vaktiyle Gaston Bachelard ve Cavaillès, bugünse Georges Canguilhem ve Michel Foucault" diyerek Foucault'ya saygılarını sunacaktı. Althusser ya da Foucault'nun deyişiyle "Tuss" ve zaman zaman "Koca Alt", öğrencisinin ilk kitapları karşısında heyecanını gizleyememişti. 1961 ve 1963'te *Deliliğin Tarihi* ve *Naissance de la clinique*[**] yayımlandığında kendisi henüz tek bir kitap dahi yayımlamamıştı. Foucault'ya "öncü eserinden" ve "özgürleşme"den bahsettiği sıcak mektuplar yazıyordu. Fakat Foucault'nun, 1966'da yayımlanan *Kelimeler ve Şeyler* adlı yapıtında Marksizme savurduğu yıkıcı darbeler, çalışmalarını yeni yeni yayımlamaya hazırlanan, Ulm Sokağı'nın vekil öğretmeninin kayıtsız kalmamasına neden olacaktı. Foucault alaycı bir tavırla çocukların havuzunu dalgalandıran teorik fırtınalardan bahsettiğinde, herkes kastedilenin École Normale avlusu olduğunu anlamıştı.[11] Bu yüzden Althusser, *Kapitali Okumak* adlı kitabının 1970'teki İngilizce baskısına, Foucault'ya ilişkin olarak uyarıya benzer bir not

9. Jean-Paul Aron, *Les Modernes*, Gallimard, 1984, s. 65-66.
10. Ducio Trombadorie, a.g.e., s. 33.
[*] Étienne Balibar, Jacques Ranciere, Louis Althusser, Pierre Macherey, Roger Establet, *Kapitali Okumak*, Çev. Işık Ergüden, İthaki Yayınları, 2007. (y.h.n.)
[**] Michel Foucault, *Kliniğin Doğuşu*, Çev. İnci Malak Uysal, Epos Yayınları, 2002. (y.h.n.)
11. Michel Foucault, *Kelimeler ve Şeyler*, Gallimard, 1966, s. 274.

ekleyecekti: "Kendisi öğrencilerimden biriydi ve araştırmalarımdan bazıları ve kimi formülasyonlarım onun çalışmalarında yer aldı. Ama onun düşüncesinde ve kaleminde, benden ödünç aldığı terimlerin anlamı, benim onlara yüklediğim anlamlardan tamamen farklı bir şeye dönüşmüştür."[12] İhtiyatlı ve ılımlı bir biçimde açığa vurulan, kuramsal yaklaşımlardaki bu uyuşmazlıklara rağmen, Althusser ve Foucault dost kalacaklardı. Foucault, Althusser'e daima büyük bir sevgi ve saygı besleyecekti. Rüzgâr başka yönden esmeye ve Marksizm gözden düşmeye başladığında profesörüyle dalga geçenleri sözünü hiç sakınmadan eleştirecekti.

Eğer Foucault "Nietzscheci bir komünist" olduğunu söylüyorsa bunun nedeni büyülenip özdeşlik kuracağı ve her fırsatta alıntı yapacağı büyük çağdaş yazarları, Georges Bataille ve Maurice Blanchot'yu, keşfettiği sıralarda henüz fenomenoloji ve Marksizm tarafından tanımlanmış kuramsal alandan çıkamamış olmasıydı. Bataille ve Blanchot sayesinde kendisini hâlâ felsefe ve politikanın yerleşik alanında tutan bağları tam olarak koparacaktı. Her ne kadar o dönemde bu yazarların keşfi, 1948'de onlara ayırdığı uzun bir yorumla *Situations I* [Durumlar 1] adlı yapıtını yayımlayan Sartre aracılığıyla gerçekleşmiş olsa da. "Sartre *aracılığıyla* Bataille ve Blanchot'ya ulaştık, Sartre'a *karşı* onları okuyoruz" diye açıklıyor bugün Jacques Derrida. Ne olursa olsun, sonradan pek çok kez söyleyeceği gibi, Foucault için onlar "Nietzscheciliğe" ulaşmanın gerçek yolu olmuştur. Aynı zamanda René Char'ı ve Beckett'in eserlerini de keşfetti. 1953 yılında Beckett'in *En attendant Godot** oyunu "nefes kesici bir gösteri" olarak selamlanıyordu.[13]

Böylece Foucault için, altmışlı yılların sonuna kadar gücünü hissettiren ve sonradan yerini daha politik bir bakış açısına bırakacak olan, edebiyatla ilgilendiği dönem başladı. Bir keresinde, Foucault ellili yılları Paul Veyne'e şöyle tanımlamıştı: "O dönemde Blanchot olmayı hayal ediyordum." Yazarın, *La Nouvelle Revue française*'de 1953 yılı Ocak ayından başlayarak düzenli olarak yazdığı yazıları tutkuyla okuduğunu da aktarmıştı. Blanchot 1953 yılında Samuel Beckett'in L'*Innommable*'ı** için uzun bir yorum yazmış ve bu metinde "ben"in ve

12. *Le Magazine littéraire*'den alıntılanmıştır, sayı 207, Mayıs 1984, s. 57.

* Samuel Beckett, *Godot'yu Beklerken*, Çev. Uğur Ün-Tarık Ünsel, Kabalcı Yayınevi, 2. Basım, 2006. (y.h.n.)

13. Söyleşi, *Le Magazine littéraire*, sayı 221, Temmuz-Ağustos 1985.

** Samuel Beckett, *Üçleme* (Molloy, Malone Ölüyor, Adlandırılamayan), Çev. Uğur Ün, Ayrıntı Yayınları, 2. Basım, 2011. (y.h.n.)

"yazar"ın yok oluşunu çözümlemişti.[14] 1970'te Collège de France'taki açılış dersinde olduğu gibi, yazarına atıfta bulunmadan da olsa, sonraları sık sık alıntı yapacağı bu kitabı keşfetmesi belki de Blanchot sayesinde olmuştu. Yine 1953'te, bir Blanchot metni, Karl Jaspers'in *Strindberg, Van Gogh, Hölderlin, Swedenborg* adlı kitabının çevirisi için önsöz olarak kullanılacaktı. Foucault uzun zamandır Jaspers'in dikkatli bir okuruydu ve ilk makalelerinde onun *Psycho-pathologie générale*'inden sıklıkla alıntılar yaptı. *Strinberg, Van Gogh* adlı eserinde Jaspers, delilik formlarının tarihini ana hatlarıyla ele almıştı: "Histeri ile XVIII. yüzyıldan önce hâkim olan ruh arasında ve şizofreni ile zamanımızın ruhu arasında özel bir benzerlikten bahsetmek mümkündür."[15] Blanchot'nun *La Folie par excellence* [Mükemmel Delilik] başlıklı bu kitap için yazdığı önsözde şöyle bir bölüm vardı: "Bilimin nedenler aracılığıyla açıkladığı şey o kadar anlaşılır değildir. Anlayış, kendisinden uzaklaşan şeyin peşine düşer, artık anlamanın mümkün olmadığı ve tüm somut gerçekliğiyle olgunun, bulanık ve akıl ermez hale geldiği ana doğru güçlü bir şekilde ve ara vermeden ilerler."[16] Blanchot, bu yıllarda, Foucault'nun çalışmasını anlamak adına kesinlikle temel kaynaklardan biridir.

Char'ın şiirlerine gelince, Foucault'nun, en eski tarihli olanından tutun da en son yazılmış olanına kadar tüm metinlerinde bu şiirlerin izine sık sık rastlamak mümkün. En eski tarih olarak 1953'te Binswanger'in metni *Rüya ve Varoluş* için kaleme aldığı girişte; sonlara gelindiğinde, 1961'de yazdığı *Deliliğin Tarihi*'nin önsözünde rastlanır. Burada Foucault konuya şöyle açıklık getirmiştir: "Kullandığım tek kural ve yöntem, hakikatin en önemli ve en ölçülü tanımının da görülebileceği bir Char metninde yer almaktadır: 'Şeylerden kendilerini bizden korumak için ürettikleri yanılsamayı almalı ve onlara bize bağışladıkları kısmı bırakmalıyım.' "[17] Önsöz, Char'dan başka bir alıntıyla son bulmaktadır. Tırnak içine alınmış üç satır ama bu defa yazara atıfta bulunmadan: "Güç bela mırıldanan ümitsiz arkadaşlar, sönmüş ışığınızla gidin ve mücevherleri geri getirin. Yeni bir gizem işliyor iliklerinize. Meşru tuhaflığınızı görünür kılın."[18] Son kitapları, *L'Usage des pla-*

14. Maurice Blanchot, *Où maintenant, qui maintenant*, *NRF*, sayı 10, 1953. *Le Livre à venir* içinde, Gallimard, 1959. Blanchot'nun gazete yazıları ve eleştirileri, değişikliklerle beraber *L'Espace littéraire*, *Le Livre à venir* ve *L'Entretien infini* adlı kitaplarında bir araya getirilmiştir. Bunlara ilişkin, tarihleri ve kaynaklarıyla birlikte tüm liste için bkz. Françoise Collin, *Maurice Blanchot et la question de l'écriture*, Gallimard, 1986.

15. Karl Jaspers, *Strindberg, Van Gogh, Hölderlin*, Swedenborg, Maurice Blanchot'nun önsözü, Minuit, 1953, s. 232-236.

16. A.g.e., s.12.

17. Michel Foucault, *Folie et déraison*, Plon, 1961. Önsöz, s. x.

18. A.g.e., s. XI. Char'ın bu dizeleri *Partage formel*'den alınmıştır (Krş. *Œuvres complètes*, Gallimard, Pléiade, s.160).

isirs [Hazların Kullanımı] ve *le Souci de soi*'nin [Kendilik Kaygısı] kapağında, 1984'te René Char'la yeniden karşılaşıyoruz. Paul Veyne, Foucault'nun, ellili yılların başlarında Char'ın şiirlerini ezbere bildiğinden ve her zaman *Le Requin et la mouette*'den alıntı yaptığından bahsetmiştir. Birkaç yıl sonra İsveç'te, Foucault onu ziyaret eden öğrenci ve arkadaşlarına Char şiirlerini ezbere okumayı kendi ortamına girebilmeleri için şart koşacaktı.

Fakat garip bir şekilde, onca insanı tanıyan ve bu kişilerle yolu kesişen Foucault, idollerinin hiçbiriyle hiçbir zaman karşılaşmamıştı. Bataille, Foucault'nun Fransa'ya dönmesinin ardından ölmüştü. Blanchot ya da Char'la da hiç bağlantısı olmamıştı. Foucault'nun ölümünden sonra *Michel Foucault tel que je l'imagine** adıyla yayımladığı eserinde Blanchot, sadece bir kez konuştuklarından bahsetmişti: "Michel Foucault'yla hiçbir zaman kişisel ilişkim olmadı. Mayıs 68 olayları için Haziran ya da Temmuz ayında düzenlenen etkinlik sırasında Sorbonne'un avlusundaki karşılaşmamızı saymazsak, ki orada ona bir iki soru yöneltirken benim kim olduğumdan habersizdi, onunla hiç karşılaşmadım."[19] Blanchot ilk olarak, yayımlanır yayımlanmaz *Deliliğin Tarihi* için ve iki yıl sonra da *Raymond Roussel* hakkında *NRF*** için eleştiri yazıları yazmıştı. Foucault da 1966 yılında yazdığı "La Pensée du dehor" [Dışarının Düşüncesi] başlıklı uzun makalesinde Blanchot'nun eserini inceleyecekti. İkilinin karşılıklı konuşmaları yalnızca makaleler ve kitaplar aracılığıyla olacaktı. "Hep ıskaladık birbirimizi" demişti Blanchot.[20] Aslında, belki de istedikleri böyle olmasıydı.

Foucault, René Char'la da hiç karşılaşmamıştı. Ona telefon bile etmemiştir, diye aktarıyor her ikisine de yakın olan Paul Veyne. Veyne ve Foucault 1980 yılının ilkbaharında, Char'ı Collège de France'a aldırmak için birlikte "entrika" çeviriyordu. Ancak bu entrikayı pek fazla ileri götüremediler. Çünkü şairin emeklilik yaşını çoktan geçtiğini fark etmişlerdi. René Char ise filozofa derin bir saygı duymaktaydı ve onun *Deliliğin Tarihi* adlı yapıtı karşısında büyülenmişti. Öyle ki, filozofun ölümü üzerine son şiirlerinden birini "Michel Foucault'ya" ithaf edecekti. Aslında, "Demi-jour en Creuse" adlı bu şiir Foucault için yazılmamıştı. Yazılışı, 21 Haziran 1984 tarihine, Foucault'nun ölümünden

---

* Maurice Blanchot & Michel Foucault, *Hayalimdeki Michel Foucault/Dışarının Düşüncesi*, Çev. Ayşe Meral, Kabalcı Yayınevi, 2005. (y.h.n.)

19. Maurice Blanchot, *Michel Foucault tel quel je l'imagine*, Fata Morgana, 1986, s. 9.

** *La Nouvelle Revue Française* (NRF): 1909 yılında André Gide, Jacques Copeau gibi bir grup entelektüel tarafından kurulmuş, Fransız kültüründe eşsiz bir yere sahip olan en önemli edebiyat dergilerinden biridir. (y.h.n.)

20. A.g.e., s. 10.

dört gün öncesine denk düşüyordu. Char, Fransa'nın güneyinde bir köyde, kendisine çok yakın oturan Veyne'e bu şiiri kendi el yazısıyla takdim etmişti. Dostunun ölümü karşısında acısını hafifletmesi için bir armağandı.

Bir çift tilki çiftleştikleri dünyanın kıyısında
Çiğnedikleri karı altüst eder;
Gecede, haşin bir aşk amansız bir susamışlığı ele verir
Her yanı kaplayan kan damlalarıyla.

Bu mısraları okuduğunda Paul Veyne'in gözleri yaşlarla dolmuş ve şaire dönerek, "Foucault'ya 'le Fuchs' [Almanca'da tilki] diye hitap ederdik" demişti. Bunun üzerine Char şiire ithafı ekledi ve Foucault'nun Vandeuvre-du-Poitou'daki cenazesi sırasında bu şiir okundu. Çok eskiye dayanan bir efsanenin tersine, Char ile Foucault arasında, bu *post mortem* [ölüm sonrası] rastlantı dışında yakın bir bağ yoktu. "Buna inanmak hoş olurdu" diye aktarıyor şu günlerde René Char üzerine bir kitap hazırlığında olan Paul Veyne. "Fakat yine de uzatmamak yerinde olur."[21]

[21] Eser 1990'da, *Réne Char en ses poèmes* alt başlığıyla yayımlanmıştır.

6
Aşkın Uyumsuz Tınıları

Ellili yılların eşiğinde Lille Üniversitesi'ndeki felsefe hocası sayısı üç ya da dördü geçmiyordu. Fransız üniversitelerindeki eğitim kadrosu, on beş yirmi yıl sonraki halini almamıştı henüz. Raymond Polin, Olivier Lacombe ve Yvon Belaval, psikoloji öğretmenliği yapmaya ne eğilimli ne de hevesli olduklarından, bu görevi üstlenecek, bu yükü onların sırtından alacak birini işe almaya karar verdiler. Aradıkları ideal adayı şöyle tanımlamışlardı: Klinik psikologdan ziyade psikolojiyle ilgilenen bir filozof. Raymond Polin bu meseleyi çalışma arkadaşlarından Jules Vuillemin'ya çıtlattı, o da Foucault'yu önerdi. Foucault'nun kariyerinde çok önemli bir rol oynayacak olan Vuillemin –ilerleyen bölümlerde kendisiyle yeniden karşılaşma fırsatımız olacak– Althusser'in arkadaşıydı ve Ulm Sokağı'nda hocalık yapıyordu. Aynı zamanda Sa-

int-Cloud'daki École Normale Supérieure'da ders veriyordu ve yine orada ders veren Polin'le burada tanışmışlardı. Polin, Foucault'yla bağlantı kurdu ve Foucault kabul edildi. Foucault ona "psikoloji felsefesi" hakkında bir tez hazırladığından bahsetmişti. Bunu duyduğuna çok sevinen hoca, yankıları kendisine kadar ulaşan şöhreti nedeniyle Foucault'nun bu işe fazlasıyla uygun olduğunu düşünüyordu. Üstelik, başvuranın kırılgan psikolojik sıhhati konusunda yine kulağına gelen dedikodular nedeniyle taşıdığı kaygılara rağmen.

Michel Foucault böylece Lille Üniversitesi'ne psikoloji asistanı olarak atanmış oldu ve 1952 Ekim'inde görevinin başına geçti. Ama bu şehirde hiç "ikamet" etmeyecekti. Diğer profesörlerin yaptığı gibi, tren garına yakın küçük bir otelde konaklayacak ve okula, haftalık ders programını sıkıştırdığı iki üç gün için gelip gidecekti.

Edebiyat Fakültesi binası, kentin merkezinde, Güzel Sanatlar Sarayı'nın arkasındaki Auguste-Angelier Sokağı'nda büyük, gri taştan bir yapıydı. Binanın ön cephesi bir alınlıkla süslüydü ve giriş holü iki dizi sütuna açılıyordu. Gösterişli, azametli ve tekinsiz bir mekândı. Foucault burada psikoloji ve psikoloji tarihi dersleri veriyordu. Kuramları açıklayıp tüm yazarlara değiniyor, Gestalt ya da Rorschach testlerinin yanı sıra psikopatolojiden de bahsediyordu. Psikanalize girişte "Peau d'âne"* adlı masalı anlatması öğrencilerinin şaşırmasına neden olmuştu. Fakat bunun hemen arkasından uzun süre Freud üzerinde durmuş ve dinleyicilerine *Cinq Psychanalyses*'i [Beş Psikanaliz Vakası] okumalarını önermişti. "Varoluşçu psikiyatri" ile Kuhn ve Binswanger'in çalışmalarına da bir o kadar eğilmişti. Son olarak, Pavlov geleneğinde çalışan Sovyet fizyolojistleri anarak yıl boyunca verdiği dersleri bitirdi. "Dinlediğim şey, çok açık bir biçimde Marksist yönelimliydi" diyor, derslerinden birine tamamen şans eseri katılan Gilles Deleuze. Deleuze o sıralarda Amiens Lisesi'nde öğretmenlik yapıyordu. Lille'e arkadaşı Jean-Pierre Bamberger'i ziyaret etmeye gelmiş, Bamberger onu Foucault'yu dinlemeye götürmüştü. Bu ilk karşılaşmalarıydı. Jean-Pierre Bamberger onları kendi evinde akşam yemeğine davet edecek ama Deleuze ve Foucault birbirlerine pek ısınamadıkları için yemek umdukları gibi geçmeyecekti. Üstelik, yollarının yeniden kesişmesi için aradan uzun zaman geçmesi gerekecekti.

* "Çizmeli Kedi" ve "Külkedisi" gibi masalların da yazarı olan Charles Perrault'nun, ilk kez 1694 tarihinde yayımlanan Peau d'âne, tam tercümesiyle "Eşek Derisi" adlı masalıdır. Masalda çok sevdiği karısını kaybeden Kral'ın karısının vasiyeti üzerine karısı gibi akıllı ve güzel bir kraliçe arayışına girmesi, bu arayışın sonuçsuz kalması üzerine karısına benzerliği nedeniyle kızına duyduğu ensest aşkı ve prensesin bu aşktan kaçmak için olmayacak isteklerde bulunması anlatılmaktadır. (y.h.n.)

Foucault olabildiğince özgür ders anlatıyordu. Raymond Polin, sene başında ona, hangi konuları ele alacağını sormakla yetiniyor ve kendi programını sürdürebilmesi için gereken esnekliği sağlıyordu. En iyi yol buydu; zira bölümün profesörleri ile psikoloji asistanı arasındaki ilişki gözle görülür bir biçimde gerilimliydi. Her ne olursa olsun, Foucault'nun öğretmenliği, 1954 Nisan'ında, Edebiyat Fakültesi dekanının resmi değerlendirmesine layık olacak kadar etkili ve dikkat çekiciydi: "Dinamizm dolu genç bir asistan. Bilimsel psikoloji eğitimini büyük bir ustalıkla gerçekleştiriyor. Yükselmeyi fazlasıyla hak ediyor." Gerçekten de öğretim görevlisi olmak için gençti. Unutmamak gerekir ki Foucault atandığında yirmi altı, İsveç'e gitmek için görevinden ayrıldığındaysa yirmi dokuz yaşındaydı.

Okul yıllarından birkaç arkadaşıyla Lille'de yeniden karşılaşmıştı: 1947 döneminin filozofu Michel Simon, Lille'deki Faidherbe Lisesi'nde; Jean-Paul Aron, Tourcoing Lisesi'nde eğitim veriyordu. 1954'te, Foucault'yla IV. Henri Lisesi'nde hazırlık okuyan Marcel Neveux da Faidherbe Lisesi'ne atanacaktı. Bu küçük kalabalık, öğle yemeklerinde hep birlikte olmayı alışkanlık haline getirmişti. Sıklıkla politikadan –Neveux ve Simon Komünist Parti üyesiydi– ve elbette edebiyattan konuşuyorlardı. Simon, Stendhal'a, Foucault ve Aron Balzac'a tutkundu. Hepsi de Foucault'nun bir başka yazarı, Jacques Chardonne'u ateşli bir şekilde savunduğunu hatırlıyor. "*Claire* bir başyapıttır" diye yinelermiş arkadaşlarına.

1952 Ekim'inden 1955 Haziran'ına uzanan bu Lille döneminin sonunda, Foucault, Nietzsche'den ve yeni felsefe tutkusuna adamak istediği kitaptan giderek daha çok söz eder oldu. Fakat Nietzsche'ye tutulmadan önce, ilgisi özellikle psikoloji üzerine yoğunlaşmıştı.

Psikolog Foucault mu? Yoksa psikoloji filozofu Foucault mu? 1952-1953 yılları arasında sürdürdüğü (üzerinde çalıştığı, tamamladığı ve öngördüğü) çalışmaların dökümü olarak hazırladığı iki sayfalık liste Foucault'nun bakış açısı konusunda yeterince aydınlatıcıdır. Foucault'nun elinden çıkmış haliyle bu liste, Lille Üniversitesi'nin arşivlerinde saklanmaktadır:

1952-1953 YILLARI ARASINDAKİ ÇALIŞMALARI:

1. *Maladie mentale et personnalité*. Tamamlanmış kitap. (Baskıda, Presses Universitaires Françaises.)
2. "Éléments pour une histoire de la psychologie", A. Weber'in *l'Histoire de la philosophie*'sinin yeni baskısı için makale. Tamamlandı. Baskıda.
3. *Psychiatrie et analyse existentielle* (ek tez). Tamamlanmış kitap. (Baskıda, Desclée Yayınevi.)

4. Von Weizsacker'in *Gestaltkreis*'inin çevirisi. Temmuz'da yayımlanacak.
5. *Traum und Existenz*'e giriş. Temmuz'da Desclée Yayınevi'nden çıkacak inceleme.

Bu listenin her iki sayfasına da tarih atılmamıştı: 1952-1953 öğretim yılının sonunda, yani 1953 Mayıs'ı ya da Haziran'ında ya da daha sonra, bir sonraki öğrenim dönemi olan aynı yılın Eylül ya da Ekim ayında yazılmış olmalılar. Belirtilen basım tarihleri de denk düşmüyordu. *Maladie mentale et personnalité* ve Foucault'nun "Giriş" yazısıyla birlikte yayımlanan Binswanger'in *Rüya ve Varoluş* çalışması 1954'te çıkmıştı. Öte yandan von Weizsäcker'in *Gestaltkreis* adlı çalışmasının *Cycle de la structure* başlıklı çevirisi ve psikoloji tarihi makalesi de 1957 senesinde basılmadı. Listenin 3 numarasına gelince, hiçbir zaman yayımlanmamış ve hiç kimse, listede "baskıda" ifadesiyle yer almasına rağmen bu tezden bahsedildiğini bile duymamıştı. Binswanger'in kitabına yazdığı "Giriş" yazısında Foucault, "varoluşçu analizi çağdaş düşüncenin insan konusundaki gelişimi içinde ele almayı deneyen bir sonraki eser"e dikkat çekmiş fakat bu bir "sonraki" eser de asla gün yüzüne çıkmamıştır.[1] Zaten, ek tezini ancak 1961'de savunacaktı, yani *Folie et déraison* üzerine ana tezini tamamladığında. Ve bu tez, psikoloji ve psikiyatri meselelerine değil Kant'ın *Antropologi*'sine yoğunlaşacaktı. Anlaşılan bu listeye ihtiyatlı yaklaşmak gerekiyor. Belki de Foucault listeyi yersiz bir biçimde uzatmak için aynı metni, Binswanger için yazdığı "Giriş"i, iki kez hesaba katmıştı. Kuşkusuz bu önsöz, "*Rüya ve Varoluş*'un dışında" yazılmış "psikiyatri ve varoluşçu analiz" teması hakkında doğru düzgün, genel bir incelemeydi.[2]

Bitmiş olarak ilan edilen kitaplardan biri Lille listesinden çıkarılmış olsa bile bu kadar kısa sürede kaleme alınan metinlerin sayısı etkileyiciliğini korumakta ve Michel Foucault'nun olağanüstü çalışma kapasitesini ortaya koymaktadır. Foucault okur, yazar ve öğretir. Bu çerçevede, hayatının akışı pek değişmez.

Daha önce adı geçen, Nietzsche hakkındaki kitabın dışında başka kitap tasarıları da ortaya çıkacaktır. İsveç'e giderken yanında iki proje götürmüştür. Her zaman olduğu gibi yine Jacqueline Verdeaux, genç filozofla birlikte Table Ronde Yayınları'nda çalışan Colette Duhamel'i ziyaret etmiş, Duhamel de Foucault'ya yapması için iki küçük proje vermiştir. Bu kitaplardan biri ölümün tarihine, diğeri de deliliğin tarihine odaklanacaktır.

*

1. Michel Foucault, *Introduction à Le Rève et l'existance*, Desclée de Brouwer, 1954, s. 9-10.
2. A.g.e., s. 9.

1951 Temmuz'unun sonunda, birkaç yıldır kültür merkezi olarak kullanılan Royaumont Manastırı'nda on günlük bir müzik festivali düzenleniyordu. Genç bir kompozitör olan Pierre Boulez de katılımcılar arasındaydı. Bir akşam, piyanonun başına geçmiş ve Mozart'ın bir sonatını seslendirmişti. Kendisini çevreleyen küçük dinleyici kitlesi bundan çok etkilenmişti. Boulez uzun zamandır Paris müzik çevrelerinde önemli bir şahsiyetti. Louis Althusser de Michel Foucault ve Jean-Paul Aron'un yanı sıra birkaç Normale'liyle birlikte oradaydı. École Normale'in vekil öğretmeni, öğrencilerini, çalışmak için ideal olan bu yere götürmeyi alışkanlık haline getirmişti. Yazılı yoklamalardan geçtikten sonra, öğretmenlik sınavı sözlüsüne en iyi şartlarda çalışmalarına olanak tanıyan yer burasıydı onun için. Foucault ikinci kez son sınav yazılılarını hazırlamaya gelmişti. Jean-Paul Aron, École Normale'li olmasa da, Foucault'yla dostluğu sayesinde gruba dahil edilmişti. Aron, Boulez ile Foucault arasındaki ilk karşılaşmayı *Les Modernes*'de anlatmıştır:

> "Ateşli bir şekilde edebiyat tartışan, etrafı insanlarla çevrili genç bir adamın sesini duyuyordum. Bir önceki yıl ölen Gide hakkında ileri geri konuşuyordu. Bu asabi, asıp kesen, kendinden emin ama bir o kadar da küstah adamın kim olduğunu sordum. Bana adının Boulez olduğunu, çevresinde tanınmış biri olduğunu, küçük yaşta, bir *Livre pour quatuor* [Dörtlü Albümü] yayımladığını ve Messiaen tarafından en iyisinin iyisi ilan edilen iki piyano sonatı bestelediğini söylediler. 1945'ten sonra, Avrupa müziğinin candamarını Fransa'ya doğru kaydıran, Viyana'nın halefi olduğu iddiasıyla bir patlama yaşayan Paris okulundan Stockhausen ve Xenakis gibi pek çoklarının içinde, yirmi yedi yaşındaki Boulez'nin kendini seçilmişler arasında görmesinde şaşılacak bir şey olmadığı doğrudur... Her sorgulama döneminde gayet doğal olduğu üzere, o da yeni önderler ortaya attı: Char ve Mallarmé. Bir süre sonra, iki önemli bestesini onlara ithaf etti: 1955'te Char'ın eski bir şiirinden yola çıkarak yazılan *Le Marteau sans maître* ve 1960'ta Mallarmé'nin ünlü bir şiirinin esiniyle yazılmış *Pli selon pli*. Bu ilişki Foucault'nun yürüdüğü yolda önemli sonuçlar doğuracaktı. [Foucault için] müzik her zaman zayıf noktası olmuştu. Müziğin içine ancak söylem üzerinden girebiliyordu. Zamansız göçüp giden Jean Barraqué ve müzik dünyasındaki değişiklikler nedeniyle ayrı düştüğü Boulez'nin ekip arkadaşları Michel Fano ve Gilbert Amy'yle arkadaş olmadan önce Boulez onun müzikle haşır neşir olmasını sağlamıştı."[3]

Aslında Aron, Foucault'nun formasyonunda Boulez'nin rolünü açık bir şekilde abartıyordu; hiç şüphesiz, hakikati ifade etmekten çok duyduğu kinle hareket ettiği için gündemi bunu gerektiriyordu. Zira Boulez ile Foucault arasında bir ilişki ancak yetmişli yılların sonuna doğru söz konusu olacaktı, yani yaklaşık otuz yıl sonra. Ayrıca bu ilişki, hiçbir za-

3. Jean-Paul Aron, *Les Modernes*, Gallimard, 1984, s. 64-65.

man sıkı bir dostluğa dönüşmedi. Foucault, Boulez'nin 1975'te Collège de France'a seçilmesinin arkasında olacaktı. Ne var ki Foucault bu teklifi yapmak için onunla iletişime geçtiğinde birbirlerini yirmi yıldan bu yana görmüyorlardı. Zaten resmi aday raporunu hazırlayan kişi de Le Roy Ladurie'ydi. Boulez 1978 yılında Barthes, Deleuze ve Foucault'nun katılacağı bir kolokyum düzenleyecek, 1983'te ise Foucault'yla birlikte müzik konusunda Beaubourg Müzesi'nin çıkardığı dergiye bir söyleşi vereceklerdi.[4] Ancak ellili yılların başlarında nadiren bir araya gelmişlerdi. Hiç durmadan konuşuluyor olmasına rağmen, Boulez ile Foucault arasında bu eskiye dayanan dostluk tablosu kesinlikle basit bir kurgudan ibarettir. Zaten Boulez de böyle bir fikri besleyecek bir şey yapmamıştı: "Buluşmaktan çok birbirimizi görüyor ya da rastlaşıyorduk" diye aktarıyor bugün, o dönemi anımsadığında. Jean-Paul Aron tarafından aktarılan Royaumont sahnesini çok iyi hatırlıyor. Fakat bu, bir kereye mahsus bir buluşmaydı. Jean Barraqué'nin ender vesilelerle ve sınırlı girişimlerini saymazsak, Foucault'yu hemen hemen hiç görmemişti. Ayrıca, çıktığında *Rüya ve Varoluş*'u okumasının nedeni Barraqué'nin kitabı ona ödünç vermiş olmasıydı. Zira Foucault için büyük önem taşıyan kompozitör Boulez değil, Messiaen'ın diğer öğrencisi, kariyerinin başındayken sık sık Boulez'yle karşılaştırılan Jean Barraqué'ydi.

Jean Barraqué 1928 doğumluydu. Yirmi yaşındayken, Paris Konservatuvarı'nda Messiaen'ın verdiği müzikal analiz dersini almaya başladı. 1951-1954 yılları arasında, Boulez ve Yvette Grimaux'yla birlikte Groupe de Recherche sur la Musique Contemporaine'de [Çağdaş Müzik Üzerine Araştırma Grubu] eğitim gördü. 1952'de kendi piyano sonatını tamamladı. Michel Foucault'yla karşılaması büyük ihtimalle bu yıl içerisinde olmuştu. Yavaş yavaş, tutkuyla yaşanan bir aşk ilişkisine dönüşmeden önce iki iyi dost oldukları anlaşılıyor.

1952'den 1955'e kadar, etraflarında Michel Fano ve karısının da yer aldığı küçük bir çevre oluşmuştu. Foucault, bu genç müzisyenler için gerçek bir ritüel olan Messiaen'ın dersinin bitiminde onları almaya gidiyor ve hep birlikte öğle ya da akşam yemeğine çıkıyorlardı. Ciddi mevzular değildi konuştukları; yalnızca gülüp eğleniyor, birbirlerine takılıyor, şamata yapıyorlardı... "Sonu gelmeyen bir tiyatro oyunu yaşıyorduk" diye aktarırken Michel Fano, Foucault'nun, yorumladıkları bu yeni müzikten pek de hoşlanmadığını anımsıyor. Düzenli olarak Foucault'yla birlikte konsere giden Jacqueline Verdeaux'nun söylediğine göre, Bach'ı tercih ediyordu. Fakat genç müzisyen ile genç filozof arasındaki ilişki her iki-

4. *Messieurs, faites vos jeux*, *CNAC Magazine*, Mayıs-Haziran 1983, *Le Débat* içinde, sayı 41, Eylül-Kasım 1986, s. 178-188.

sinin çalışmalarını da derinden etkileyecekti. Hayata bakış açıları birbirine bir hayli benzer görünüyordu. Zira Barraqué için müzik, "dramdır, patetiktir, ölümdür. Kusursuz bir oyun, intihara götüren bir sarsıntıdır. Eğer müzik bu değilse, eğer müzik sınırların zorlanması demek değilse, hiçbir şey demektir".[5] Foucault, Hermann Broch'un, Fransızca çevirisi 1955 yılının başlarında yapılan *La Mort de Virgile*'ini [Virgilius'un Ölümü] okuması için Barraqué'ye verdi. Barraqué bu kitaptan ilham alarak sayısız beste yapacaktı: ilk halini 1957'de tamamladığı *Le Temps restitué*, hemen arkasından 1961'de *Discours* ve 1966'da *Chant après chant*. Daha sonra, yine Hermann Broch temaları üzerinde çalışmaya devam edecek ve ölümü nedeniyle yarım kalacak olan *L'Homme couché* adlı lirik eserine başlayacaktı. 1955'teki *Séquence*'ına koyduğu Nietzsche şiirlerini de ona veren yine Foucault olacaktı:

Donmuş kalmışsın
Kim bilir ne zamandır geriye bakıyorsun.
Yoksa deli misin sen
Dünyadan kaçıp gitmek için... kıştan önce ?

Dünya... açılan bir kapı
Dilsiz ve buz gibi ıssızlığın ortasına.
Çoktan yitirmiş olan
Benim yitirdiğimi hiçbir yerde durmuyor.

Sapsarı kesilmiş duruyorsun,
Kış ortasında, başıboşluğa mahkûm
Durmaksızın daha soğuk göklerin arayışındaki bulutlar misali.

Foucault için, o zamanlar keşfettiği müziğin etkisi bir hayli belirleyici olacaktı. 1983'te *Ethos*'da yayımlanan, Stephen Riggins'le yaptığı söyleşide şunları söylemişti: "Şimdi hayatta olmayan kompozitör bir arkadaşım vardı. Bütün bir Boulez kuşağını onun sayesinde tanıma fırsatım oldu. Bu benim için çok önemli bir deneyimdi."[6] 1982'de "Boulez hakkında" adlı yazısında bunu dile getirecekti. Paris Sonbahar Festivali'nin onuncu yılı dolayısıyla kaleme alınan Boulez hakkındaki metin, isim vermediği için karanlıkta kalsa da, her satırda aslında Barraqué'den söz ediyor. Mesela makalenin bütün bir giriş kısmı, sanıldığı gibi Boulez değil, Jean Barraqué figürünü hatırlatır nitelikte:

5. Jean Barraqué, *Propos impromptus*, *Courrier musical de France*, sayı 26, 1969, s. 78. Jean Barraqué için bkz. *Entretemps* dergisinin 1987'de ona ayırdığı özel sayıya ve özellikle burada geçen Barraqué metinlerinin referanslarını borçlu olduğum Rose-Marie Janzen'in orada sergilediği biyografik eskize.
6. Söyleşi, *Ethos*, sonbahar 1983, s. 7.

"Bundan yaklaşık otuz yıl önce, tesadüfen kurulan bir dostluğun ayrıcalığı sayesinde, müzikte neler olup bittiğini biraz olsun fark etmiş olmanın ne anlama geldiğini mi soruyorsunuz bana? Bir miktar şaşkınlık içinde, pek de çağdaşı olamayacağını hissettiğim bu şeye katılıyor olmanın verdiği garip duygu ve merakla oradan şöyle bir geçtim yalnızca... O halde artık müzikten söz edemem. Görebildiğim, çoğunlukla da bir başkası aracılığıyla görebildiğim için bildiğim tek şey Boulez tarafında ne olup bittiği. İçinde yetiştiğim, ait olduğum ve pek çokları gibi benim için de apaçık olan düşüncenin dünyasında kendimi bir yabancı gibi hissedebiliyorum... Bize anlamın, yaşanmışlığın, tensel olanın, ilk deneyimin, öznel içeriklerin ya da toplumsal imlerin ayrıcalıklarının öğretildiği bir dönemde Boulez ve müzikle karşılaşmak, XX. yüzyılı tanıdık olmayan bir bakış açısından görmek demekti. Biçimsel olanın etrafında sürdürülen uzun çarpışmanın bakış açısından; bu, müzik aracılığıyla, Rusya'da, Almanya'da, Avusturya'da, Orta Avrupa'da resmin, mimarinin, felsefenin, dilbilimin, mitolojinin, biçimselin incelenmesinin eski problemleri nasıl ortaya çıkardığını ve düşünme biçimlerini nasıl altüst ettiğini tanımak demekti."[7]

Şimdiye kadar içinde rahat ettiği kültürel değerleri benimsemesinde bir çatlak yaratan müzik, bundan böyle Foucault için, fenomenoloji ve Marksizmin etkisinden kurtulma yolunda ilerlemesinin tetikleyicisi olacaktı. Bu anlamda, 1967'de, Paolo Caruso tarafından kendisine yöneltilen bir soruya, müziğin kendisi için Nietzsche okumak kadar önemli bir rol oynadığı karşılığını verecekti. Ardından, sözlerine açıklık getirmek için, "şimdiki kuşağın en parlak, en değeri anlaşılmamış müzisyenlerinden biri olan" Jean Barraqué'ye Nietzsche'nin şiirlerini verdiğini belirtecekti.[8]

Foucault, Barraqué'yle ilişkisini sürdüreceği iki ya da üç yıl süresince, bu biraz coşkulu sanatsal yenilik iklimine ve kişiliklerin kendini göstermeye başladığı ve eserlerin ortaya çıktığı bu ilham verici sorgulama atmosferine kendini kaptırmıştı. Fakat İsveç'e gitmesinin ardından Barraqué'yle ilişkileri eskisi gibi olmadı. Foucault aşkına sadık kalmıştı. Her gün genç müzisyene mektup yazıyordu. Barraqué'nin arşivinde saklı olan bu mektuplar hissettiği duyguların şiddetini gözler önüne sermektedir. Foucault'nun mektupları bir gün yayımlanmayı hak edecek denli tutkulu bir tarzda yazılmıştır ve aşk edebiyatının en güzel örnekleridir. İlk mektuplar, Paris'ten uzak kalmanın sıkıntısını dile getirmektedir. 29 Ağustos 1955'te, yani Uppsala'ya varışından üç gün sonra, tek arzusunun, Fransa'ya dönebilmek için tezinde yeterince ilerlemek olduğunu yazmıştır. "Yalnızca tek bir hayatımız var. Belki de hep aynı kalacak bir hayat. Onu kaybetmeye, boşa harcamaya neredey-

7. *Boulez ou l'écran traversé*, *Le Nouvel Observateur*, 2 Ekim 1982.
8. Paolo Caruso, Michel Foucault'yla söyleşi, *La Fiera Leteraria*, 28 Eylül 1967.

se hakkımız yok" der ona. Birkaç gün sonra Barraqué'ye, eğer o isterse, Mayıs ayında Fransa'ya kesin olarak geri dönebileceğini söylemek için yeniden yazar.

Foucault 1955 Aralık'ı ile 1956 Ocak'ını kapsayan kış tatilini Fransa'da geçirdi. Bu tatilin bir kısmını Poitiers'de, anne babasının yanında geçirdikten sonra Paris'e döndü. Fakat Barraqué'yle görüştüğü zaman her şey ters gitmeye başladı. Birkaç hafta sonra, 10-11 Mart 1956'da, Foucault'nun katılamadığı için üzüntü duyduğu, Petit Marigny'deki *Séquence* temsili sonrası, Barraqué ona bir veda mektubu yazdı: "Artık sadece 'Aralık' ayında ziyaret edilen biri olmak istemiyorum; artık bu küçük düşürülüşün oyuncusu ya da seyircisi olmak istemiyorum. Bu delilik sarhoşluğundan ayıldım." Yakınlarından birine yazdığı mektuba karşılık, Barraqué şu öğüdü cevap olarak aldı: "Kendinize yanlış sorular ya da daha açık olmak gerekirse, sizinle ilgisi olmayan sorular soruyorsunuz. O bir filozof ve siz de bir müzisyensiniz; bunlar onun sorunları, sizin değil. Kendisini mahvettikten sonra sizi de mahvetmesine izin vermeyin. Sizi mahvedebileceğini sanmıyorum; çünkü siz güçlüsünüz."

Michel Foucault 1965 Mayıs'ında son bir girişimde daha bulundu: Tatil için Fransa'ya döneceğini söyleyip, Barraqué'ye önceden sözleştikleri gibi yazı birlikte geçirebilir miyiz, diye sordu. Cevap hayır oldu. Her şeye rağmen, Barraqué hiçbir zaman Foucault'yu unutmadı. Paris'teki evinde, onu 1966'daki haliyle gösteren, fazla bilinmeyen fotoğraflarından biri asılı. Kitaplığının raflarında, *Kelimeler ve Şeyler* üzerine bir yazı vesilesiyle Foucault'nun büyük bir fotoğrafının bulunduğu, bir gazete sayfası göze çarpıyor. Şüphesiz, eski arkadaşıyla yaptığı konuşmaları anılarında saklayacaktı. 1969'da, kendisiyle yapılan bir söyleşide Barraqué'nin sözlerinde Foucault'nun sesi uzaktan duyulmaktadır: "Bir keresinde biri bana Genet'nin şu sözlerini söylemişti: 'Deha, umutsuzluğa kitlenmektir.' "[9]

*

Fransa'dan uzunca bir dönem için ayrılmaya hazırlandığı sırada, 1955 yılının ortasına gelindiğinde, Foucault hangi noktaya gelmişti? Derleme kitaplar için iki uzun makale yazmış, Binswanger'in kitabı için bir "Giriş" yazısı hazırlamış ve ilk kitabı *Maladie mentale et personnalité*'yi [Akıl Hastalıkları ve Kişilik] yayımlamıştı. Bir hayli mütevazı olan bu eser, 1954'te, Jean Lacroix'nun editörlüğünü yaptığı

9. Jean Barraqué, *alıntılanan makale*, s. 80.

"Initiation Philosophique" [Felsefeye Giriş] dizisi altında Presses Universitaires de France'tan çıktı. Aslında bu siparişi gerçekleştiren, Katolik düşünüre bağlılığıyla bilinen Louis Althusser'di. Dizinin on ikinci kitabı olacaktı. İlki Georges Gusdorf imzasını taşıyan *La Parole*'dü. Dizideki diğer kitaplardan bir ikisini saymak gerekirse, mesela, Maurice Nédoncelle tarafından yazılan *Introduction à l'esthétique* [Estetiğe Giriş] altıncı kitapken, Gaston Berger'in kaleme aldığı *Caractère et personnalité* [Karakter ve Kişilik] sekizinci kitaptı.

Dizinin kuralları gereği, kitap yüz on dört sayfayı geçmemeliydi. "Zihinsel ve bedensel patolojik durumların birbirinden farklı analiz yöntemleri gerektirdiğini ve bir dil oyunu sayesinde 'beden hastalıkları'na ve 'ruh hastalıkları'na aynı mantığın uygulanabileceğini göstermek istedik" diye yazmıştı kitabın başında Foucault.[10] Bu cümlenin, o dönemde Maurice Merleau-Ponty kadar Georges Canguilhem'in de ilham aldığı Goldstein teorilerine bir eleştiri olarak anlaşılması gerekmektedir. Foucault ardından, biraz daha fazla desteklediği ve onun nazarında psikiyatriye büyük bir adım attıran "varoluşçu analiz" üzerinde uzun uzadıya durdu. Buna karşın psikanalizi bir hayli sert bir şekilde eleştirerek, onu "insanın çevresiyle ilişkilerini gerçeklikten uzaklaştırdığı" için reddetti. Ardından sıra, Pavlov ve Pavlovizm'deydi. Bütün bir bölüm buna ayrılmıştı ve dönemin revaçtaki psikolojik verilerine bir referanstan çok daha fazlasını ortaya koymaktaydı. Bu tamamen politik bir tavırdı. Zira bu yıllarda Pavlov, Komünist Parti'nin "materyalist psikoloji bilimi"ni kurma girişimleri için bir bayrak işlevi görmekteydi. Marksist psikologlar tarafından kurulan, yayın kuruluna Henri Wallon'un başkanlık ettiği ve Louis le Guillant'ın yazı işleri sorumlusu olduğu *La Raison-Cahiers de psychopathologie scientifique* dergisi, geniş ölçüde psikanaliz aleyhinde gelişen bu eğilimin net bir ifadesiydi. İlk sayının içindekiler kısmında, Pavlov'un bir metninin çevirisi, "La Psychiatrie et l'enfance" [Psikiyatri ve Çocuk] ve Sven Follin'in bir makalesi, "L'Apport de Pavlov à la psychiatrie" [Pavlov'un Psikiyatri'ye Katkıları] yer alıyordu. Bu ilk sayının başyazısı 1951'de *La Nouvelle Critique*'te yayımlanmıştı ve "Pavlov ve takipçilerinin dikkate değer çalışmaları" hakkında övgülerle doluydu: "İnsan toplumsal bir varlıktır ve onun sosyal yaşantısı, başına gelen şeyden ve bilhassa hastalığından asla ayrı düşünülemez." Sosyal yaşamdan anlaşılması gereken şey hakkında ise şunlar eklenmişti: "materyal ve ideolojik gerçeklikler" yani "daha pahalı ekmek, daha düşük ücret, daha kesin savaş..."[11]

10. Michel Foucault, *Maladie mentale et personnalité*, PUF, 1954, s. 12.
11. *La Nouvelle Critique*, Nisan 1951.

Foucault'nun kitabındaki formülasyonlar şaşırtıcı bir biçimde bu başyazıyı andırıyordu. Mesela, Pavlov'un tezlerini ortaya koyduktan sonra, "La Psychologie du conflit" [Çatışmanın Psikolojisi] adlı bölümde şöyle yazmıştır: "Çevre şartları, uyarıma ve ketlemenin normal diyalektiğine artık izin vermez olduğunda, savunmacı bir biçimde ketleme oluşur... Hastalık, savunma biçimlerinden biridir."[12] Bu, "yabancılaşmış olduğumuz için hasta olduğumuz değil, hasta olduğumuz için yabancılaştığımız" anlamına gelir. Birkaç sayfa öncesinde Kuhn ve Binswanger tarafından önerilen vaka incelemelerinden bahsederken, bunları yeniden Marksist bir bakış açısına oturtmak amacıyla şunu ileri sürer: "Eğer hastalık, çelişkili davranışlar ağının içerisinde ayrıcalıklı bir ifade tarzı buluyorsa, bunun nedeni çelişkinin unsurlarının, insan bilinçaltının paradoksal bir doğası şeklinde karşılaştırma yapmak için yan yana sıralanmış olması değil, yalnızca insanın, insanı çelişkili bir deneyim haline getirmesidir; rekabet, sömürü, emperyalist savaşlar, sınıf mücadelesi kılığında aktüel ekonominin belirlediği toplumsal ilişkiler insana, ensesinde hep çelişkinin olduğu bir insan çevresi deneyimi sunar."[13] Bu yüzden de akıl hastalığını "insanın, içinde yaşarken tarihsel olarak yabancılaştığı toplumsal çelişkilerin sonucu" olarak tanımlar.[14] Bundan dolayı da, tedavi yöntemlerine yeni bir yön vermek gerekir: "Hastanın artık yabancılaşmanın yazgısına boyun eğmeyeceği gün gelirse, insanın kişiliğindeki hastalığın diyalektiğini öngörmek mümkün olur."[15] Foucault, ardından şöyle bağlar: "Çevreyle yeni ilişkiler geliştirmenin getirdiği iyileşme dışında başka bir iyileşme yoktur... Her bilim gibi, amacının yabancılaşmaktan kurtulmak olduğu doğruysa, gerçek psikoloji de psikolojizmden kurtulmak zorundadır."[16]

İlk kez bu kitabında, "arkeoloji" terimini, psikanalizin, bireyin evriminde "arkaik evreler" olarak tanımlandığı şeye referans olarak kullandığını belirtelim: "Psikanaliz, yetişkin patalojisi ortaya koyarak bir çocuk psikolojisi yazabileceğine inanmıştı... Libidoya ilişkin olan her evre patalojik bir potansiyel yapı demektir. Nevroz, libidonun spontane bir arkeolojisidir."[17]

Foucault bu kitabın yeniden basılmasını istemeyecek ve *Deliliğin Tarihi*'nin yayımlanmasının ardından, 1962'de, *Maladie mentale et*

12. *Maladie*..., s. 100-101
13. A.g.e., s. 86.
14. A.g.e.,s. 104.
15. A.g.e., s. 83.
16. A.g.e., s. 108-110.
17. A.g.e., s. 23-26.

psychologie [Akıl Hastalığı ve Psikoloji]* adıyla, yeni bir versiyonunu yapacaktı. Bu yeni versiyonunda kitabın son bölümünün tamamı değiştirilecekti. İsveç'te yazdığı ve doktora tezi olarak savunduğu çalışmanın bir özetiyle değiştirilince, Pavlov bir kenara atılmıştı. "Hastalığın Reel Durumları" başlığını taşıyan kitabın ikinci kısmı, "Delilik ve Kültür" olacaktı. "Yabancılaşmanın Tarihsel Anlamı" ve "Çatışmanın Psikolojisi" adlı ikinci kısmın bölümleri de, "Akıl Hastalığının Tarihsel Oluşumu" ve "Delilik, Bütünsel Yapı" olacaktı.[18] Fakat bu yeni basım öylesine melez bir kitaba dönüşecekti ki, Foucault aynı şekilde bunun da basılmasını yasaklayacak ancak İngilizce'ye çevrilmesine engel olamayacaktı. Foucault bu kitabı hiçbir şekilde tanımaz: Kendisiyle yapılan söyleşilerde "ilk kitabından" söz edeceği zaman, 1954'te basılan bu küçük yapıtını ve onun 1962'deki yeni basımını tarihin derinliklerine ve kütüphane arşivlerine göndererek, her zaman *Deliliğin Tarihi*'nden bahsedecektir.

1954'te kitap çıktığı sıralarda, Foucault sık sık, o yıl École Normale'in yöneticiliğine getirilen Jean Hyppolite'le psikoloji meselelerini tartışıyordu. O zamanlar, pek çok filozof gibi Hyppolite de bu konu üzerinde yoğunlaşıyordu. Zira Foucault'nun eserinin can alıcı noktasını oluşturan "yabancılaşma" teması, felsefi tartışmalara hâkim olan bir temaydı. Hyppolite psikiyatriye öylesine tutkundu ki, bütün bir yıl boyunca Charenton Akıl Hastanesi'nde Profesör Baruk'un konsültasyonlarını izlemeye gitmişti. 1955'teki bir konferans sırasında şu açıklamayı yapmıştı: "Deliliğin –en derin anlamıyla yabancılaşmanın– incelenmesinin, bir antropolojinin, insan üzerine bir incelemenin odağında olduğu düşüncesinde haklı çıktım. Tımarhane, insanlar-arası çevremizde artık yaşayamaz hale gelmiş kimselerin sığınağıdır. Bu yüzden, bu çevreyi ve bu çevrenin hiç durmaksızın normal insana yönelttiği problemleri dolaylı olarak anlamanın bir aracıdır."[19] Hyppolite, 1951 itibariyle Lacan'ın evinde yalnızca birkaç dinleyicinin katılımıyla başlayan, 1953'te Sainte-Anne Hastanesi'ne taşınarak daha geniş bir kitleye ulaşan Lacan'ın seminerlerine de katıldı. Lacan ve Hyppolite arasında Hegelci Felsefe ve dilbilim konusunda 1954'te iki kez kamuya açık bir tartışma gerçekleşti. Lacancı teorinin olgunlaşması açısından önemli sayılan anlardır bunlar.[20] Maurice Pinguet'ye bakılırsa Michel

---

* Bu kitap, Ayrıntı Yayınları'nın 2013 listesine alınmıştır.

18. Kitabın 1954'teki bir analizi ve iki baskı arasındaki değişimler için bkz. Pierre Macherey'in makalesi, *Aux sources de l' "Histoire de la folie", une rectification et ses limites*'e, *Critique*, sayı 471-472, Ağustos-Eylül 1986, s. 772-754 ve "Kaliforniya baskısı", *Mental Illness and Psychology*, University of California Press, Berkeley, 1987.

19. Jean Hyppolite, *Figures de la pensée philosophique*, PUF, sayı 2, s. 885-890.

20. Krş. Élisabeth Roudinesco, *l'Histoire de la psychanalyse en France*, c. 2, s. 310-311.

Foucault, o dönemde henüz şöhret olmayan psikiyatrı "her hafta" dinlemeye gidiyordu. Oysa Ducio Trombadori'yle söyleşilerinde Michel Foucault, Lacan'ın seminerlerine katılmadığı izlenimi uyandırır. Aslında, 1978'de sorunun yöneltildiği andaki orijinal kayda bakılacak olursa, daha çok, Lacan'ı doğru dürüst anlamaya yetecek kadar katılmadığını söylemektedir. Bir şey kesindir: Foucault 1953'ten beri Lacan adını biliyor, onu okuyor ve ondan alıntılar yapıyordu... Üstelik, önceden de gördüğümüz gibi, o dönemde Sainte-Anne'a sık sık gittiği için bunda şaşılacak bir şey de yoktur. 1961'de *Deliliğin Tarihi*'ni yayımladığında, etkilendiği kişiler arasında Blanchot, Roussel ve Dumézil'le birlikte Lacan'ın adını da belirtmiştir.

Jean Hyppolite'e geri dönersek, psikiyatri ve psikanalize olan bu ilgiyi somutlaştırmak için, filozof ve psikologlardan oluşan bir düşünür grubu oluşturmayı deneyecekti. Toplantı 5 Şubat 1955'te École Normale'de gerçekleşti. Yvon Brès o günü hatırlıyor: Mendès France hükümetinin düştüğü gündü. Katılanlar arasında Ombredane, Francès ve Foucault bulunuyordu...

Fakat Foucault Fransa'yı terk etmek üzereydi. *Akıl Hastalığı ve Kişilik* ile aynı zamanda yazılmış fakat tamamen farklı bir tonun hâkim olduğu *Des chercheurs s'interrogent* kolektif seçkisi için yazdığı makalesinde psikolojiyle sınırlandırdığı programı tamamlayacağını belki henüz kendisi de bilmiyordu. Testleri ve araştırma yöntemlerini çeşitlendirdiği için bilimsel statü elde ettiği ilan edilen positivist psikolojiye karşı çıkmak için bu teknolojik iyileşmenin, tam tersine, "insanın negativitesini unuttuğunun"[21] işaretinden başka bir şey olmadığını, yani hareket noktası ve "çıkış yeri" olan çelişkilerin analizinin es geçilmesi olduğunu hatırlattı. "Zihinsel patoloji, daima psikolojik deneyimin kaynaklarından biri olmuş ve hâlâ o şekilde kalmışsa, bunun nedeni hastalığın, gizli yapıları ortaya çıkarması değildir... başka bir deyişle bunun nedeni insanın burada kendi hakikatinin yüzünü daha kolay fark etmesi değil, tam tersine bu hakikatin karanlık yüzünü ve bu hakikatin çelişkisindeki salt gerçeği keşfetmesidir. Hastalık, *insani çelişkiden* kaynaklandığı ölçüde sağlığın psikolojik hakikatidir."[22] Köklerini unutmuş bu psikoloji bilimini "ebediyen şeytani" kalacak görev çağrısını hatırlamaya zorlamak gerekir. Foucault şu sonuca vardı: "Psikoloji, ancak cehenneme dönüşle kurtarılacaktır."[23]

21. Michel Foucault, *La Recherche scientifique et la psychologie, Des chercheurs français s'interrogent* içinde, Privat-PUF, 1957, s. 201.
22. A.g.e., s. 193.
23. A.g.e., s. 201.

7
Uppsala, Varşova, Hamburg

Georges Dumézil, "Siz lisans diplomanızı ne zaman aldınız?" diye sordu, unvanların askıya alındığı törensel seremonilerle alay edercesine. Ardından kendi mezuniyet tarihinin onunkinden çok daha eski (otuz yıldan fazla) olduğunu anlayınca, "Birbirimize sen demeyi öneriyorum" dedi muhatabına. Michel Foucault da bal likörü olmadığından içtiği snaps kadehini kaldırarak, "Tack ska du ha", yani "Teşekkürler sana" diye karşılık verdi. Foucault daha yirmi dokuz yaşındayken Hint-Avrupa mitolojisinin büyük araştırmacısı Dumézil altmışına merdiven dayamıştı. Ama İsveç'te, yaş ya da derece gözetmeksizin, üniversite öğretim üyeleri birbirlerine sen diye hitap eder. Bunun için daha "yaşlı" olanın ön ayak olması yeterlidir.

Şimdi artık İsveç'teyiz. Bu sahne 1956 yılının ilkbaharında, Stockholm'un kuzeyine yetmiş kilometre uzaklıktaki Uppsala'da ger-

çekleşmişti. Collège de France'ın tanınmış profesörü ile *l'Histoire de la folie*'nin müstakbel filozofunun ilk karşılaşmasıydı. Ancak, Foucault'nun İsveç'in bu küçük kentindeki üniversiteye gelmesine Dumézil ön ayak olmuştu ve o zamanlar birbirlerini henüz tanımıyorlardı bile. Gerçekte bu yolculuğun asıl başlangıcı daha eskilere, 1934 yılına dayanıyordu. Foucault henüz sekiz yaşındaydı ve Dumézil üçüncü kitabı *Ouranos-Varuna*'yı daha yeni yayımlamıştı. Sylvain Lévi, her Perşembe bir tartışma toplantısı gerçekleştirilen Hint Uygarlığı Enstitüsü'ne çalışmasını sunmaya davet etmişti onu. Salonda, tarih, filoloji ve dilbilim disiplinlerinin önemli temsilcileri bulunuyordu: Jules Bloch, Marcel Granet, Émile Benveniste... Benveniste o yıllarda Dumézil'in tezlerine karşı düşmanca bir tutum sergiliyordu ve aslına bakılırsa Dumézil'in kendisi birkaç yıl sonra bu tezlerinden vazgeçecekti. Tartışma giderek hararetli bir hal aldı ve öğrenciler salonu terk etmeye başladıkları sırada içlerinden biri, konuşmacıyla sohbete koyuldu. Adı Raoul Curiel'di ve sonradan çok ünlü bir arkeolog olacaktı. Öğleden sonraki ihtilafın konusunu oluşturan birkaç nokta hakkında konuşuyordu. Her ikisi de mason olduğu için birbirlerini hemen "tanıdı"lar ve uzun soluklu, sağlam bir dostluğun temelini atmış oldular.

Dumézil yurtdışına yaptığı uzun bir geziden yeni dönmüştü. Altı yıl Türkiye'de, iki yıl da (1931-1933 yılları arasında) Uppsala Üniversitesi'nde Fransızca okutmanı olarak İsveç'te yaşamıştı. Great North'daki dostlarıyla ilişkisini kesmemişti. II. Dünya Savaşı'nın ardından, çalışmalarının olağanüstü bir başarı elde ettiği İsveç'e sık sık gidip gelecekti. Oradaki ilk ikamet ettiği tarihten yirmi yıl sonra, Roman Dilleri Enstitüsü yöneticisi olan Profesör Falk, Fransızca okutmanlık görevini layıkıyla üstlenecek birini tanıyıp tanımadığını mektupla sormuştu. Yıl 1954 idi ve Dumézil şaşırıp kalmıştı: Yeni kuşak Normale'lilerden hiç kimseyi tanımıyordu. Tam olumsuz cevap verecekken Raoul Curiel ona yeni tanıştığı ve kısa bir gönül ilişkisi yaşadığı genç bir filozoftan bahsetti. "Tanıdığım en zeki insan" diye anlatacaktı Dumézil'e. Dumézil ikna olmuştu ve Paul Falk'a "Aradığınız adamı buldum" diye cevap yazdı. Foucault'ya da şu mesajı göndermişti: "Adınızı nereden öğrendiğimi sormayın. Ama eğer isterseniz İsveç'te bir kadronun sizi beklediğini bilin yeter." Birbirlerini görmeye fırsat bulamadılar çünkü Dumézil, Galler'e, kendi deyişiyle, "aranmaya" gitmişti. Zaten işler yoluna konduğu için de Foucault 26 Ağustos 1955'te görevine başladı.

"Fransız toplumsal ve kültürel yaşamının kimi özelliklerine katlanmakta her zaman güçlük çektim ve bu yüzden 1955'te Fransa'yı terk ettim" diyecekti daha sonradan, neden gittiğini açıklamak için. "O

zamanlar İsveç daha özgür bir ülke geçiniyordu. Orada da bellibaşlı özgürlük biçimlerinin baskıcı bir toplumla tam olarak olmasa da aynı kısıtlayıcı etkiyi yarattığını çabucak keşfettim" diye de eklemişti.[1] Aslında kaygıdan ve varoluş sıkıntısından kaçmak için Fransa'dan uzakta olmak istese de, Uppsala'da geçireceği üç yıl ona bir hayli zor gelmişti. Öncelikle iklim yüzünden. İskandinav kışının dondurucu soğuğuna alışması zaman aldı: "Ben XX. yüzyılın Descartes'ıyım ve burada öleceğim. Neyse ki Kraliçe Kristina* yok" diyecekti dondurucu soğukta bir arada olduğu arkadaşlarına. Dahası, kasım ayında öğleden sonra saat üçte, aralık ayında ise saat ikide akşam karanlığı çöküyordu... Ve bu doğal olay, bu duruma alışkın olmayan herkeste bir sersemlik duygusu, kurtulması güç bir efkâr yaratıyordu. Dahası, Uppsala Üniversitesi Kuzey Avrupa'nın en prestijli üniversitelerinden biriydi ve tıpkı şehrin kendisi gibi, feci halde küçük bir kasaba havasındaydı; o dönemde yetmiş bin kent sakini ve altı yedi bin öğrenci vardı. Ortam bir hayli sertti, hatta boğucuydu: Lutherci püritanizm bütün ağırlığıyla hissediliyordu. Oraya vardıktan birkaç gün sonra Foucault, Jean Barraqué'ye şöyle yazmıştı: "Uppsala'da yaşam acı bir şekilde üniversite yaşamından farksız." Fransa'da o dönemde henüz varolmayan bir açık görüşlülüğü orada bulmayı hayal etmiş olsa da, kısa zamanda hayal kırıklığına uğramış olmalıydı: Eşcinsellik Uppsala'da Paris'te olduğundan daha iyi karşılanmıyordu, hatta daha kötü karşılandığı bile söylenebilirdi. Foucault kendini mutsuz hissediyordu ama yine de kalmaya devam etti. Ve gelişinden birkaç ay sonra, büyük araştırmacılardan biri olan Georges Dumézil'le nihayet tanışacaktı. 1947 yılından itibaren her yıl, Collége de France'taki derslerini bitirdikten sonra, Dumézil iki üç aylığına İsveç'e çalışmaya geliyordu. Üniversite ona küçük bir daire tahsis etmişti. Foucault, Uppsala'da geçen üç yıl süresince onu düzenli olarak uzun saatler boyunca ziyaret etti ve aralarında sıkı bir dostluk, hatta bir suçortaklığı kuruldu. Dumézil'in çalışmasına derin bir hayranlık duyan Foucault, Dumézil'in kendisine de büyük bir hayranlık besliyordu. Foucault onu biraz da kendine model olarak alıyordu. Çalışmaya olan bağlılığı, sabrı, çok çeşitli ilgi alanlarının olması ve arşivlere büyük itina göstermesi ona örnek teşkil ediyordu. Şüphesiz Dumézil, Foucault'nun düşüncesinin gelişiminde temel bir öneme sahip olacaktı ve Foucault da bunu hiçbir zaman gizlemeyecekti. *Deliliğin Tarihi*'nin önsözünde

1. Söyleşi, *Ethos*, sayı 2, Sonbahar 1983, s. 4.

* İsveç Kraliçesi Kristina'nın daveti üzerine kraliçeye felsefe dersleri vermek için saraya geldikten birkaç ay sonra, Descartes 1650 yılı Şubat ayında zatürreye yakalandı ve on gün içinde öldü. Kraliçe Kristina filozofun ölümünden kendini sorumlu tuttu. (y.h.n.)

şöyle yazmıştı: "İnsanı biraz yalnız bırakan bu çalışmada, bana yardım eden herkes minnettarlığımı hak ediyor. Ve en başta Georges Dumézil. Onsuz bu çalışmaya girişilemezdi."[2] Bunun gerekli bir teşekkür olduğu düşünülebilirdi çünkü bu kitabın tamamlanmasına izin veren şartlardan Foucault'nun faydalanmasını sağlayan kişi Dumézil'di. Fakat kitap yayımlandıktan sonra *Le Monde* gazetesinde 22 Temmuz 1961'de yayımlanan röportajda entelektüel düzeyde duyduğu bu derin vefa borcunu yineleyecekti. Kendisi üzerinde etkisi olan isimler konusundaki bir soruya karşılık olarak Blanchot, Roussel ve Lacan'ı andıktan sonra şöyle eklemişti: "Ama her zaman ve öncelikli olarak Dumézil." Röportajı yapan gazeteci şaşırmıştı: "Bir dinler tarihi araştırmacısı nasıl olur da deliliğin tarihi üzerine bir çalışmanın esin kaynağı olabilir?" Foucault şöyle açıklamıştı: "Yapı anlayışıyla. Tıpkı Dumézil'in mitler bağlamında yaptığı gibi, şeması çeşitli düzeylerde yapılan değişiklerle ortaya çıkabilen deneyimin yapılandırılmış normlarını keşfetmeyi denedim."[3] Foucault, Collége de France'ta verdiği açılış dersi boyunca pek çok kere bu vefa borcunu hatırlatacaktı: "Mösyö Dumézil'e çok şey borçlu olduğumu düşünüyorum; zira yazmanın bir eğlence olduğunu sandığım bir dönemde beni çalışmaya teşvik eden kendisidir. Ama aynı şekilde eserine de çok şey borçluyum... Bir söylemin iç ekonomisini geleneksel yorumlama yöntemlerinden ya da dilbilimsel biçimcilik tekniklerinden tamamen başka bir biçimde analiz etmeyi bana öğreten o olmuştur; bir söylemin dönüşümlerini ve kurumla ilişkilerini nasıl tanımlamak gerektiğini de kendisinden öğrendim..."[4]

Dumézil'in söyleyeceği gibi "gölge düşmeden ve yara almadan" sürecek ve ancak filozofun ölümüyle kesintiye uğrayacak bu güçlü entelektüel etki ve sağlam dostluk yaklaşık otuz yıl boyunca devam edecekti. Bu dostluğun Foucault'nun üniversite kariyerinin oluşmasında, özellikle Collége de France'a seçilmesi sırasında bir rolü olacaktı; hem de ne rol!

İki adamın ilk karşılaşması Uppsala'daki Maison de France yerleşkesinde gerçekleşmişti. Fransızca okutmanı olan Foucault, bu küçük üniversite kentinde çok uzun zamandır varolan bu kültür merkezini canlandırma görevini de üstlenmişti. Görevi, bütün kültür merkezlerinde olduğu gibiydi: Konferanslar, tartışmalar, yaratıcı aktivitelerle Fransız dilini ve kültürünü tanıtmak... Uppsala'daki Maison de France, bir tarafta üniversite diğer tarafta konutlar olmak üzere iki kısıma ayrılıyor ve şehri ikiye ayıran Fyris Nehri'nin iki adım uzağında, aristokratlara ait

2. Michel Foucault, *Folie et déraison*, Plon, 1961. Önsöz, s. X.
3. *Le Monde*, 22 Temmuz 1961.
4. *L'Ordre du discours*, s. 73.

Saint-Johannes Sokağı'nın 22 Numaralı, XIX. yüzyıldan kalma burjuva tarzı bir apartmanın dördüncü katında yer alıyordu. Binanın ön cephesi zemin katta kırmızı, üst katlarda ise pembe taşlarla kaplıydı. Ana giriş kapısının üzerinde bir aslan heykeli duruyordu. Dördüncü kattaki daire ikiye bölünmüştü: birkaç kabul odası, bir kütüphane, bir müzik odası, bir toplantı salonundan oluşan Fransız Kültür Merkezi'nin halka açık kısmı ve yöneticinin kullanımına tahsis edilen iki "özel" odanın bulunduğu kısım. İşte Foucault'nun İsveç'te ikamet ettiği sırada sıklıkla bulunacağı yer bu iki oda olacaktı.

Kentin hüznüne ve Kuzey'in küçük Cambridge'ine karşın Foucault gitgide yeni yaşantısına alışmıştı ve mümkün olduğunca tasasız ruh halini korumaya gayret ediyordu. Onunla aynı zamanda gelen genç biyolojist Jean-François Miquel'le ilk günlerde tanışmış ve kısa sürede yemeklerini birlikte yeme kararı almışlardı. Sonradan aralarına üçüncü bir fırlama, fırtınalar ve yıldırımlar konusunda çalışan ve "Bir Yıldırım Aşkı Teorisine Matematiksel Katkı" başlıklı şahane teziyle bir fizikçi, Jacques Papet-Lépine katılacaktı. Saint-Johannes Sokağı'nda sırayla yemek pişiriyorlardı. İtalyanca okutmanı, "Mimi" dedikleri Costanza Pasquali ve Avrupa şiiri uzmanı ve aynı zamanda büyük bir opera âşığı olan İngilizce okutmanı Peter Fyson sürekli onlara eşlik ediyordu. Bu küçük grup, cuma günü akşam, pazar günü ise öğle vakti olmak üzere haftada iki kez, çok sevdikleri Forum adlı restoranda buluşuyordu. Bir gün burada Maurice Chevalier'yi konuk ettiler. Michel Foucault ve Jean-François Miquel, Stockholm'de bir resital veren şarkıcıyı dinlemeye gitmişler, gösteri sona erdikten sonra, şarkıcıyla konuşmak üzere kulisin yolunu tutmuşlardı ve birkaç dakika sonra hep birlikte yemek sofrasındaydılar. Bu misafirperverliğe cevaben, Foucault ve Miquel yıldızı, şehri gezdirdikten sonra hep birlikte Forum'da akşam yemeği yemek üzere Uppsala'ya davet ettiler.

Ruhani liderleri Dumézil onların küçük dünyasına girdikten sonra, onları her ziyarete geliş ve gidişini kutladıkları yer yine burası olacaktı. Foucault'nun da hayatında ilk kez dahil olmayı kabul ettiği, gerçek bir komün yaşantısı söz konusuydu. Kabul etmenin de ötesinde, bu dost çevresinin merkezinde bizzat kendisi yer alıyordu. Maison de France, işten sonra ya da hafta sonları herkesin birbirini görmeyi sevdiği bir buluşma yerine dönüşmüştü.

Grubun oluşmasından çok kısa bir süre sonra, iki yeni şahsiyet komün yaşantılarına gümbürtülü bir giriş yapmış ve ortalığı şamataya boğmuştu. Michel Foucault için bu büyük bir mutluluktu. İlki Fransa'dan gelen İsveçli genç bir öğrenciydi. Babası Paris'teki İsveç elçiliğinde

çalışıyordu ve bu yüzden öğrenimini Janson-de-Sailly Lisesi'nde yapmıştı. Hukuk eğitimi için Uppsala'ya geldikten sonra diplomatik personel olmaya niyetlenmişti. Ve dediğini yapmış, Vietnam Savaşı'nın en civcivli döneminde Hanoi Büyükelçisi olup, İsveç dış politikasının önemli figürlerinden birine dönüşmüştü. Jean-Christophe Oberg şu sıralar Varşova Büyükelçisi'dir. Ancak, o dönemde on sekiz yaşındaydı ve Maison de France'ta Foucault'nun sekreterliğini yapıyordu. Sonraki yıl Fransız arkadaşlarından birini getirdi. Dani isimli bu genç kızı Foucault hemen benimsedi. Jean-Christophe sekreterlik görevini yavaş yavaş ona devretti. Foucault onlarla harika zaman geçiriyordu. Bir gün, Jean-Christophe'u yanına alıp Stockholm'e araba almaya gitmiş ve bej renkli bir Jaguar'la çıkagelmişlerdi. Kemer sıkması beklenen –katı üniversite hiyerarşisinde en alt kademede yer alan– okutmanın böylesi bir zenginlik gösterisi yapması Uppsala yüksek sosyetesini şaşkına çevirmişti. Dumézil, Foucault'nun para sıkıntısı çekmediğini (ailesi ona yardım etmeye devam ediyordu) ve hiçbir zaman bir münzevi ya da dünya nimetlerinden elini eteğini çekmiş biri olmadığını hatırlatmaktan özellikle hoşlanıyordu. Restoranlarda istediği gibi yemek yiyor, içki içmeyi de seviyordu. O dönemdeki yakınları, mesela bir akşam yemeğinin sonunda kadeh kaldırmak için ayağa kalktığı sırada yere kapaklandığı günde olduğu gibi, unutulmaz "demlenme"lerinden bazılarını hatırlıyorlar. Dani'yi kente alışveriş yapmaya götürmek için şoför kılığına girdiği de vakiydi. Jaguar'ı, onu tanıyan bütün Uppsala ahalisi için bir efsaneye dönüşmüştü. Herkes deli gibi araba kullandığını anlatıyor. Dumézil bir gün onu bir çukurda bulduklarını anımsıyor. Foucault'nun, kar ve buzun etkisiyle felaketle neticelenecekken direkten dönen buna benzer sayısız kaza hikâyesi vardı.

Fakat Uppsala Foucault için her şeyden önce çalışmak demekti. Mesleki faaliyetleri üç kısma ayrılmıştı. Öncelikli olarak okutmanlık görevini yerine getirmesi gerekiyordu. Bunu çok güzel bir şekilde gerçekleştiriyordu. Dumézil, atanmasına yardımcı olduğu bu genç adamı tanıdığı zaman başarısından bir hayli etkilenmişti: Herkese açık olan dersleri, kalabalık ve heyecanlı bir katılımcı grubunun ilgisini çekiyordu. Kentin bütün eğitimli kesimi oraya yığılıyordu; hatta kadınlar evlilik çağına gelmiş kızlarını getiriyorlardı derslere. Bununla birlikte, her Perşembe saat 6'da, kırmızı taşlı katedralin karşısında bulunan üniversitenin ana binasında gerçekleştirilen bu konferanslar dizisi tam anlamıyla geleneksel bir yöntemle yapılmıyordu. En azından başlangıçta. Gerçekten de ilk yıl Foucault "Marquis de Sade'dan Jean Genet'ye Fransız Edebiyatında Aşk" temasını ele almış ve tahmin edileceği üzere

üniversite cemaatinin kafasını karıştırmıştı. Bir sonraki yıl daha az tehlikeli konulara eğilmişti: "Çağdaş Fransız Tiyatrosu" ve nihayet 1957-1958'de "Chateaubriand'dan Bernanos'a Fransız Edebiyatı'nda din deneyimi". Yine de bu son başlık, sıkı Protestanlığı ile meşhur bir ülkede kimilerinin dişlerini sıkmasına neden olmuştu.[5]

Foucault haftada altı saat ders veriyordu (bu derslere 4 saatlik "konuşma" dersini de eklemek gerekir). Üç saat, yeni başlayanlara ve tüm disiplinlerden Fransızca'ya giriş yapmak isteyenlere yönelikti. Diğer üç saat ise, edebiyat üzerineydi. Bu üç saatin bir saati, o meşhur herkese açık olan dersti ve geri kalan iki saat ise uzmanlık alanı olarak Fransızca'yı seçmiş öğrencilere yönelik seminerdi. 1956 yılında bu seminerler, "XVII. Yüzyılda Fransız Tiyatrosu", özellikle de Racine ve *Andromaque –l'Histoire de la folie*'de Oreste'nin aklını kaçırmasına ilişkin sayfaların kaynağı şüphesiz burasıydı– ya da "çağdaş tiyatro" üzerineydi. Herkese açık dersler yüz kadar dinleyiciye ulaşıyor, hatta bu sayıyı geçiyorsa da, öğrencilere yönelik dersler kuşkusuz daha az kalabalık çekiyordu. Ama bütün tanıklıkların ortaya çıkardığı kesin bir şey vardı: Okutman-filozofun söylediklerinden bir şey anlayan dinleyiciler azınlıktaydı; iyi bir okutman için şüphesiz fazla filozoftu. Bu dersler genç çalışma arkadaşlarının takdirini toplasa da, Alliance Française'in yöneticisi Perşembe konferanslarının yarattığı "entelektüel coşku"dan bahsetse de, bazı öğrenciler Foucault'nun karmaşık uzun bir söylev şeklindeki derslerinden hiçbir şey anlamıyordu. Fransızca konusunda yalnızca ön bilgilere sahipken Sade'ın eserinin ya da Racine'deki deliliğin baş döndürücü yorumlarına karşılık vermesi beklenen on sekiz-yirmi yaşındaki öğrencilerin halini varın siz düşünün! Bu dersleri hatırlayan pek çok öğrencinin sesindeki öfke bugün bile duyuluyor: "İnsanı Fransızca'dan nefret ettirmeye yeterdi"; "Derslere girmek gerçekten acıklıydı." Henüz şoku üzerinden atamamış diğerleri ise Foucault'dan hayranlıkla bahsediyor. Ancak derslere ve seminerlere katılımcı sayısında yıl boyunca gözle görünür bir azalma yaşanmıştı çünkü öğrencilerin hevesi kırılmıştı. Foucault'nun çalışma arkadaşları, öğrencileri tarafından onun yüzüstü bırakılışına şahit oldukları için bir miktar utanç duyuyorlardı ama ellerinden bir şey gelmiyordu. Foucault'nun kendisi de sıkıntı ve rahatsızlık içindeydi. Ama düşüncesini değiştirmeye niyeti yoktu. Aslına bakılırsa onu ilgilendiren kendisini izleyen bir avuç dinleyiciydi. Ötekilere ise o tanıdık acı iğnelemelerini layık görüyordu.

5. Bu dersler hiçbir zaman yayımlanmamıştır. Georges Dumézil'in, Foucault'nun ölümü üzerine *Le Nouvel Observateur*'de, "yayımlanmış dersler"i hatırlattığı makalesi, ne yazık ki bir baskı hatasıdır. Aslında "herkese açık olan dersler" demiştir.

Foucault'nun işleri öğretmenlikle sınırlı kalmadı. Maison de France'ı canlandırmayı da üstlenmişti. Uppsala'ya geldiği zaman *Uppsala Nya Tidning* adlı yerel gazetenin temsilcisine kendi programının ana hatlarını açıklayacak (ilk röportajı!) ve 1956 Şubat'ında büyükelçiye gönderdiği çok sayfalı raporunda projelerini uzun uzadıya anlatacaktı. Bu raporda öncelikli olarak dersliklerin durumunu bildirmiş ve arkasından eyleminin gerektirdiği hareket tarzını anlatmıştı. Sömestrin başında Maison de France'a birkaç öğrenciden fazlası gelmezken, bu girişimin ardından bu sayı otuz-otuz beş kişiyi geçmişti. Fakat, toplam öğrenci sayısı düşünüldüğünde bu sayı ona yine çok yetersiz geldiği için şunu önermişti:

1. Gerektiğinde uygun materyalleri (plak, kitap, pikap vb) bakanlıktan temin edip, yaratıcı aktiviteleri (film gösterimleri, plak dinletileri vb) çoğaltarak öğrencilerin Maison de France'a olan ilgisi artırılmalı;
2. Maison de France'ta öğrenciler için bir çeşit dinlenme yeri oluşturulmalı: Bir bölüm çalışma odası haline getirilmeli ve gazete ya da dergilere abonelik sayısı artırılmalı. Maison de France haftanın belirli akşamları açık olmalı ve mümkün olabildiğince, İsveçli öğrenciler yaratıcı konferanslar ya da seminerler sonrasında Fransızca olarak gerçekleştirilecek olan tartışmalara davet edilmeli;
3. Kütüphane zenginleştirilmeli.

Foucault'ya göre, Maison de France Uppsala'da, üniversitenin Roman Dilleri Enstitüsü'nün sahip olduğundan daha geniş bir kitleye ulaşmalıydı. Fransız kültürünün bilimsel alanlardaki ya da felsefi olmayan disiplinler üzerindeki etkisini yitirdiği doğruysa, diyordu, bu durum düzeltilemez anlamına gelmez. Bu yüzden de, uzmanlık alanlarına bakılmaksızın, çalışmaları ve seyahatleri yüzünden Fransızca'ya ihtiyaç duyabilecek öğrencilere ya da genç araştırma görevlilerine başlangıç seviyesinde sınıflar açmayı öneriyordu.

Foucault'nun idari ya da yönetime ilişkin görevlerden uzak kalmadığını görüyoruz. Animatörlük tarafı ise azımsanır gibi değildi. Uppsala yaşantısının kültürel noktalarından biri haline getirmek istediği Maison de France'ta geceler düzenliyordu. Filmler gösterip bunları yorumluyordu. Dumézil, Sartre'ın *Mains sales* [Kirli Eller] adlı yapıtının film uyarlaması üzerine göz alıcı bir doğaçlamayı anlatmayı seviyordu. Foucault çoğunlukla, öğleden sonra saat dört olduğunda bile hangi filmi göstereceğine karar vermemiş oluyordu. Ve akşam, büyülenmiş bir topluluk karşısında ateşli bir biçimde filmi konuşuyordu. Sonra tiyatro vardı elbette. Analiz edilen değil sahnelenen tiyatro. Jean-Christophe

Oberg'le birlikte, oyunlar çıkaran ve temsiller veren küçük bir tiyatro topluluğuna can verdi. Labiche'in *La Grammaire*, Giraudoux'nun *Cantique des Cantiques*, Musset'nin *Les Caprices de Marianne* ve Jean Anouilh'nin *Le Bal des voleurs* adlı oyunları birbirini takip edecekti. Foucault sahneye koyuyor, Jean-Christophe Oberg oynuyordu. Oyunlar önce Uppsala'da, ardından "turnede", Stockholm ve Sundvall'da sergileniyordu... Turne esnasında Foucault valizleri taşıyıp, kostümlerle ilgileniyordu... Stockholm'e sayısız yolculuk yapıldı; çünkü Foucault buradaki Fransız Kültür Merkezi'nde pek çok konferans veriyordu. Oraya arabayla ya da topluluk kalabalıksa trenle gidiliyordu. Geri dönerken nasıl bir halde olduklarını ifade etmek için trene "ayyaş" adını takmıştı. "Her zaman eğleniyorduk" diye anlatıyor, o zamanlar Foucault'nun en yakınlarından biri olan Erik Nilsson. O dönemde Uppsala'da askerlik hizmeti yapıyordu ve Maison de France'tan ödünç kitap almaya geliyordu. Grup tarafından çabucak benimsenmişti ve özellikle de tiyatro çalışmalarına katılıyordu. Foucault, birkaç yıl sonra yayımlanacak olan *Deliliğin Tarihi*'ni, içten bir sevgi beslediği bu genç adama ithaf edecekti.

Foucault'nun, Fransız Elçiliği'nin davetlisi olarak gelen konferans konuşmacılarını Uppsala'da karşılaması gerekiyordu. Eski hocası Jean Hyppolite'i ve Marguerite Duras, Claude Simon gibi ün kazanmış yazarları karşılamaktan mutluluk duyardı. Pierre Mendès France gibi politikacıları da karşılardı elbette. Aynı şekilde, Albert Camus'yü de karşılamak onun göreviydi. Fransız yazar 1957 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanmıştı. Uppsala'daki geleneksel ödül konferansı biraz gergin bir atmosferde gerçekleşti: Camus, iki gün önce Stockholm'de, sömürgecilik konusundaki sessiz tavrı dolayısıyla onu eleştiren bir Cezayirli tarafından hırpalanmıştı. Meşhur cevabını o zaman verdi: "Terörü her zaman kınadım. Cezayir sokaklarında körü körüne uygulanan ve belki de bir gün benim annemi ya da ailemi hedef alacak olan terörizmi de kınamalıyım. Adalete inanıyorum; ama adaleti savunmadan önce annemi savunmak durumundayım." Uppsala'da işler daha iyi gitmişti: Öğrenciler politik sorular sormamıştı. Ama herkesin kafasında Stockholm'de yaşananlar vardı. Ve Jean-Christophe Oberg, Foucault'nun, Camus'nün sarf ettiği sözlerle ilgili olarak çekincesini bildirmemesine ve Maison de France'ta verilen resepsiyon boyunca meseleyi ele almaktan kaçınmasına çok şaşıracaktı. Zira şimdiye kadar, daha çok Mendès France'ın düşüncelerini paylaşan, kesin bir biçimde sömürgecilik karşıtı bir Foucault tanımıştı. Fakat belki de Maison de France gibi bir kurumun yöneticisinin tarafsız kalması ve gerçek hissiyatını ele vermemesi gerekirdi.

Birkaç kez Roland Barthes'ın ziyareti de söz konusu olmuştu. Bu kez onu davet ettiren Foucault'ydu. Foucault'nun Noel tatili için Paris'e döndüğü 1955 senesinin sonunda tanışmışlardı: Ulm Sokağı'ndan eski bir arkadaşı olan Robert Mauzi onları bir araya getirmişti. Barthes 1953'teki *Le Degré zéro de l'ecriture** dışında bir eser yayımlamamıştı. Aynı şekilde, Foucault'nun da *Akıl Hastalığı ve Kişilik* adlı kitabı eldeki tek kitabıydı.

Barthes ile Foucault arasında mesafeli de olsa dostluk ilişkisi hemen başladı. Sık sık Quartier Latin'deki restoranlarda yemek yiyorlardı, Foucault ne zaman Paris'e gitse Saint-Germain Bulvarı'ndaki gece kulüplerine gidiyorlardı. Tatillerini birlikte Fas'ta geçiriyorlardı... Fakat bu dostluk, ilişkilerini zora sokacak entelektüel ve kişisel bir çeşit rekabet yüzünden birdenbire zehirlenecekti. Çok farklı yapıdaydılar ve pek çok noktada birbirlerinden ayrılıyorlardı. Öyle ki, izleyen yıllarda bozuşma anları anlaşma anlarından fazla olacaktı. Yine de Foucault, 1975 yılında Barthes'ın Collège de France'a seçilmesini sağlayacaktı. Her ikisini de son derece iyi tanıyanlara göre, Foucault bunu Barthes'ın eserine duyduğu hayranlıktan dolayı değil, daha çok eski bir dostluğun hatırına yapmıştı. Kesin bir şey varsa o da, Barthes'ın adaylığını önermiş olmasa bile, adayın övgüsünü bizzat Foucault'nun kendisinin yapmış olmasıydı. Pierre Nora, Foucault'nun kendisine bir gün şöyle söylediğini anımsıyordu: "Canım çok sıkkın, Barthes'la görüşmem gerekiyor; Barthes, Collège de France'a kendini takdim etmek istiyor. Onu uzun zamandır görmüyorum. Benimle birlikte gelir misiniz?" Her şey yolunda gidecekti ve Nora on dakika sonra onların yanından ayrılacaktı. Foucault, Barthes'ı meslektaşlarına tanıtmak için iki rapor kaleme aldı. Bu raporlardan birinin sonunda, saygıdeğer kurumda adayın "sosyetik" olduğu yönünde ortaya çıkan eleştirilere cevap vermeye çalıştı: "Şunu da eklemek isterim ki, söyledikleri gibi onun okur kitlesi gerçekten de yüksek tabakadan insanlardan oluşabilir. Fakat hangi tarihçi bir modanın, büyük bir ilginin, bir hevesin, hatta abartıların, belli bir zamanda, bir kültür içinde üretken bir odağın varlığına ihanet etmeyeceğine inandırılabilir. Bu duyduğumuz, kulak verdiğimiz sesler, sayısı çok da fazla olmayan bu sesler üniversitenin dışından yükseliyor. Günümüz tarihinin bir parçası olmadıklarını, geçmişlerimizin bir parçası olmaları gerekmediğini mi düşünüyorsunuz?"[6] Ama Foucault'nun sesi duyulmuştu ve Barthes, Collège de France'a kabul edildi. Ve Barthes'ın

---

* Roland Barthes, *Yazının Sıfır Derecesi*, Çev. Tahsin Yücel, Metis Yayınları, 3. Basım, 2006. (y.h.n.)

6. Yayımlanmamış metin.

yaşamında çok önemli olan bu olaydan sonra, pek tabiidir ki, dostluklarının daha temiz ve gölge düşmemiş bir dönemi başlayacaktı. Ta ki 26 Mart 1980'de Écoles Sokağı'nda Barthes'a bir kamyonet çarpana kadar. Foucault Collège de France'ta, profesörler heyeti önünde yaptığı cenaze konuşmasında şu sözlere yer verdi:

> "Bu 1980 Nisan'ından birkaç yıl önce, kabul etmeniz için onu size önerdiğimde, yirmi yıldan fazla bir zamandır kabul görmüş bir mükemmellikle yürütülmüş bir çalışmanın özgünlüğü ve önemi, bu isteğime arka çıkmak için dostluğumuzu kullanmamı gerektirmiyordu. Onu unutmamıştım. Eseri oradaydı. Fakat şu andan itibaren sadece eseri var. O konuşmaya devam edecek; başkaları onu konuşturacak ve onun hakkında konuşacak. Bu nedenle, şimdi izin verirseniz, yalnızca dostluğu öne çıkarayım. Bu dostluk en azından çok konuşmamak konusunda nefret ettiği ölüme benzer. Onu seçtiğiniz zaman onu tanıyordunuz. Zekâ ve yaratının ender rastlanan dengesini seçtiğinizi biliyordunuz. Şeyleri oldukları gibi anlama ve onları eşi görülmemiş bir serinkanlılıkla yorumlayabilme konusunda paradoksal gücü olan birini seçtiğinizi de biliyordunuz. Büyük bir yazar ve bir profesör seçtiğinizin farkındaydınız; onun öğretmenliği, dersini alanlar için sadece bir ders değil deneyimdi... Kader, şeylerin acımasız şiddetinin –onun nefret duyabileceği tek gerçeklik– tüm bunlara bir son vereceğini buyurdu, hem de tam onu kabul etmenizi istediğim bu kuruluşun eşiğinde. Burada bulunmaktan dolayı mutlu olduğunu bilmeseydim ve ondan size, duyduğumuz acının üzerine, dostluğun hafifçe gülümseten işaretini taşıma hakkını kendimde görmemiş olsaydım, acı gerçekten katlanılmaz olurdu."[7]

*

Foucault, Uppsala'daki resmi görevlerini çok ciddiye alıyordu. Bu görevleri yerine getirirken gerçekten yorgun düşüyordu. Genel Müfettiş Santelli 26 Ocak 1956'da Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda şöyle yazacaktı: "Titizlik ve kendini adama gerektiren bu görevde Mösyö Foucault'nun yorgun yüz ifadesi aşırı çalıştığını ve kendine dinlenme hakkı tanımadığını gösteriyor." Kültür danışmanı Mösyö Gouyon ise bir yıl sonra şu değerlendirmeyi iletti: "Sayın Foucault, çok başarılı bir şekilde etkisinin hem Uppsala'da hem de Stockholm'de hissedilmesini sağlamıştır. Ve buralardaki kültür merkezi ve devlet okulunda Foucault'nun enfes dersleri tartışılmaya devam ediliyor. Fakat başarısının ve dur durak bilmez enerjisinin kurbanı olup, deyim yerindeyse kendini çalışarak tüketmesinden korkuyoruz: Kültür merkezinde bir makamın oluşturulması (ya Foucault bu görevi kabul eder ve Uppsa-

7. Michel Foucault, *Roland Barthes, 1915-1980, Annuaire du Collège de France*, 1979-1980 (80. Yıl).

la'daki görevlerinden azat edilir ya da tam tersine tayin edilecek memur Stockholm'deki görevlerinden onu azat eder) kendisi için mutlak bir zorunluluktur" (6 Mayıs 1957). Ve 1958 yılının Mayıs ayında, Kültür Danışmanı Mösyö Cheval, Uppsala'daki Maison de France'ın yöneticisine şu raporu gönderdi: "Sayın Foucault Fransız kültürünün yurtdışındaki önemli temsilcilerinden biridir. Öğretmen ve öğrencilerin güvenini kazandığı Uppsala'da olağanüstü bir başarı sağladı. Gün gelir Kuzey ikliminden sıkılırsa, onun yerini kimin alabileceği konusunda elde olmaksızın endişeleniyoruz. Her halükârda Sayın Foucault, kendisine yurtdışında çok önemli bir makam emanet edilebilecek az sayıdaki kişilerden biridir" (25 Mart 1958).

Fakat Michel Foucault için Uppsala ikameti, bilhassa tezinin kaleme alınışı anlamına geliyordu. Zira *Deliliğin Tarihi*'ne başladığı yer burasıydı. 1958'de oradan ayrıldığı zaman, kitap taslağı neredeyse tamamlamıştı. *Akıl Hastalığı ve Kişilik* ile birlikte Foucault, çağdaş psikiyatrik düşünce için yabancılaşmanın temsil ettiği şeyi tanımlamak; tıbbi ve psikolojik teorilerin eleştirisini Binswanger'in düşünceleriyle renklendirilmiş bir Marksizm açısından ortaya koymak istiyordu. O dönemde, daha önceden de gördüğümüz gibi, psikiyatri hastanelerinde çalıştı. Doktorlar ona, kendi disiplinlerinin bir tarihini yazmayı önerdiyseler de psikiyatrlardan çok delilerle ilgileniyordu. Özellikle de doktor-hasta ilişkisi ilgisini çekiyordu, diğer bir deyişle akıl ile bizzat aklın sözünü ettiği şeyin, yani deliliğin arasındaki ilişki. Ve tabii bir de, Colette Duhamel'in sipariş ettiği iş vardı. Böylece, Uppsala'nın büyük kütüphanesi Carolina Rediviva'da bulunan hazineden gözlerinin kamaşması için tüm unsurlar bir aradaydı. Gerçekten de ne hazineydi ama! 1950'de Doktor Erik Waller isimli bir koleksiyoncu senelerce biriktirdiği koleksiyonlarını buraya bağışlamıştı. Bunlar, XVI. yüzyıldan XX. yüzyılın başlarına kadar uzanan parçalardan oluşmaktaydı. Tam olarak yirmi bir bin doküman söz konusuydu: mektuplar, el yazmaları, nadir kitaplar, bilimsel incelemeler... Ve bilhassa Waller'ın tıp tarihi üzerine önemli bir koleksiyonu bulunuyordu. Bu koleksiyonda, 1800'den önce yayımlanmış önemli neredeyse her şey ve bu tarihten sonra yayımlananların hatırı sayılır bir bölümü bulunuyordu. "Bibliotheca Walleriana" kataloğu 1955'te basılmıştı ve bu inanılmaz bir şanstı. Foucault bu hakiki madeni keşfeder keşfetmez, onu sistemli bir biçimde incelemeye koyuldu. Üzerinde çalışmaya başladığı tezini bununla besleyecekti. Sekreteriyle –ya Jean-Christophe ya da Dani– bir saat çalıştıktan sonra, her gün saat onda Carolina'ya gidiyordu. Öğleden sonra saat üçe, dörde kadar

kütüphanede kalıp, sayfalar dolusu yazıyordu. Yazmaya akşamları da devam ediyordu. Elbette müzik eşliğinde. *Variations Goldberg*'i dinlemediği tek bir akşam yoktu. Zira onun için müzik Bach ya da Mozart demekti. Sayfalarca yazıp, sonra bunları titizlikle temize çekiyor ve sürekli üzerlerinde çalışıyordu: Sol tarafında tekrar üzerinden geçeceği sayfalar yığını, sağ tarafında ise, gitgide yükselen, üzerinden geçilmiş sayfalar yığını... Kitap biçimlenmeye başladıkça tezini İsveç'te savunmayı düşünmeye başladı. Orada, Fransız üniversitelerinde karşı karşıya kalmaktan nefret ettiklerinden daha anlayışlı bir jüri heyeti bulmayı umut ediyordu. Tam da bu sıralarda, Düşünce ve Bilimler Tarihi Kürsüsü Başkanı Profesör Lindroth'la kütüphanede karşılaştı. Lindroth, Uppsala Üniversitesi'nin önemli şahsiyetlerinden biriydi. Ortak ilgi alanları vardı: Stirn Lindroth, Rönesans'ta tıp ve bilimin yanı sıra Paracelsus hakkında çalışmalar yapmıştı. Biraz sohbetin ardından, Foucault'yu akşam yemeğine davet etti. Foucault ondan, yazdıklarını okumasını rica etti ve sonra yanında, incecik kâğıtlara el yazısıyla yazılmış devasa bir kâğıt destesinden oluşan birkaç bölüm götürdü. Büyük spekülasyonların adamı olmayan Lindroth sıkı bir pozitivistti. Kendisine takdim edilen sayfalardaki üslup ve içerik onu dehşete düşürmüştü. Gördüğü, "karmakarışık" bir metinden başka bir şey değildi ve bazı bölümlerini okuduğu bu kitabın doktora muvaffakiyeti için sunulabileceğini düşünemiyordu bile. İzlenimlerini paylaşmak için Foucault'ya bir mektup yazdı. Foucault projesini açık seçik ortaya koymak ve açıklamak için bir hamle daha yaptı. Fakat sonucu değiştiremedi. 10 Ağustos 1957 tarihli cevap mektubunda yaptığı açıklamaların bazıları şöyleydi:

> "Mektubunuz, çalışmamdaki eksikliklerin farkına varmam için çok faydalı oldu; size teşekkür borçluyum. Fakat şunu söylemeliyim ki, ilk kusurum bunun bir 'kitap fragmanı' değil, yalnızca kabataslak bir çalışma olduğu, her halükârda, yeniden ele almayı tasarladığım bir ilk taslak olduğu konusunda sizi yeterince uyarmamış olmamdır. Üslubumun katlanılmaz olduğuna aynen katılıyorum (eksikliklerimden biri de doğuştan net olmamamdır). Bu yüzden, gözden kaçırdığım tüm 'karmakarışık' ifadelerden kurtulmak niyetindeyim. Üsluba rağmen, bilginin niteliği ve temel fikirler hakkında çok önemsediğim düşüncelerinizi almak için bu denemeyi size sunmuştum; sizin fikirleriniz benim için çok değerli. Çok açık ki, sıkıntı yaratan bu son nokta oldu. Orada bile, projemi tanımlamakta hata ettim. Yapmak istediğim, psikiyatri *biliminin* gösterdiği gelişmelerin bir tarihini değil, daha çok, içinde geliştiği *sosyal, ahlaki* ve *imgesel* bağlamın bir tarihini yazmaktır. Zira bana öyle geliyor ki, şimdiye kadar demek için, XIX. yüzyıla kadar, delilik hakkında nesnel bir bilgi edinilmemiş, Akıldışının, bilimsel analoji açısından, belli bir deneyiminin (ahlaki, sosyal vb) formülasyonu sadece söz konusu olmuştur. Meseleyi ele alışımın bu denli az objektif, bu denli az

bilimsel, bu denli az tarihsel olmasının sebebi budur. Fakat belki de bu girişimin kendisi daha başlarken saçma ve kusurludur.
Nihayet üçüncü büyük hatam, 'kurumlar'ın alanı açık seçik anlatılmamışken (ve bu diğer alanlarda daha ayrıntılı olmama yardımcı olacakken) ilk önce, tıbbi teorilere yoğunlaşan sayfaları hazırlamam oldu. Bana izin vermek istediğinize göre, yaz tatili süresince kurumlar konusunda yaptıklarımı size göstereceğim... Tanımlanması çok daha kolay ve psikiyatrinin başlangıcının sosyal koşullarını ortaya koyan bir alandayız..."

Profesör pek tatmin olmamıştı ve Foucault tezini Uppsala'da savunmayacaktı. Malzemelerinin altında ezildiği bir gerçekti ve kitabını bir araya getirmekte çok güçlük çekiyordu. Çalışmasını yakından takip eden ve kendisinden her zaman yenilikler bekleyen, yeni yazdığı sayfaları dahi okuyup değerlendiren Dumézil de Foucault'ya tezini İsveç'te savunma konusunda ısrar etmemesini önermişti zaten. "Bu tezi Fransa'da yayımlat" demişti, kısaca. İsveçlilerin çekincelerinin neler olduğunu iyi biliyordu; onları herkesten daha iyi tanıyordu. Aynı zamanda Profesör Hasselroth'un, Foucault'ya, çalışma arkadaşlarını kastederek, "Bunu onlara asla kabul ettiremezsiniz" demekte haklı olduğunu da biliyordu. Jean-Christophe Oberg'e bakılırsa, Foucault, tezini İsveç'te savunmayı ciddi olarak hiç düşünmemişti. Jean-François Miquel'e göre ise, Foucault tam tersine, Lindroth'un reddetmesine üzülmüştü ve bu olay ayrılmasının asıl gerekçelerinden birisiydi. Ne olursa olsun İsveçliler Foucault'nun yeni doğan eserine kayıtsız kalmıştı. Zavallı Lindroth'u ziyadesiyle takatsiz bırakan başka bir polemik ise yeni yeni başlayacaktı. Böylesi bir dehanın işaretlerine nasıl kayıtsız kalabilmişti? Belki de bilimler tarihi geleneği, "edebiyat" karşısında suskun kalan ve Alman tarafı ağır basan bu profesörün, kitabın önemini anlamasına engel olmuştu. Kimileri bu durumu eleştirirken, kimileri de hafifletici sebepleri layık gördü. Ama ortada bir gerçek vardı: Foucault tezini savunmak için birkaç yıl beklemek zorunda kalacaktı. Hiç dostane bulmadığını açık seçik ifade ettiği bu ülkeyi, İsveç'i 1958'de terk ettiğinde, çalışması dokümantasyon açısından neredeyse bitmişti. Metnin düzene konması ve yazımı açısından, yapılacak hâlâ çok şey vardı (Bkz. Ek 1).

Foucault'nun Uppsala ikameti sırasında belki de başka bir kitabın hazırlığına başlanmıştı. Bu küçük kentin birkaç kilometre uzağında Carl Linnaeus'nün* evi bulunuyordu. Bu ev görüp görebileceği en gü-

* Carl Linnaeus (1707-1778): İsveçli biyolog, hekim ve fizikçi. Uppsala Üniversitesi'nde okumuştur. Biyoloji ve botanikte sınıflandırma düşüncesini ortaya atmış ve bütün canlıları bir cetvelde göstermiştir. Binomial nomenklatür (İkili adlandırma) ile türleri adlandırmıştır. (y.h.n.)

zel doğa manzaralarından birinin içinde yitip gitmiş ahşap bir evdi. Foucault, sık sık küçük arkadaş grubunu bilimler tarihinin bu kutsal Mekke'sine hacca götürüyordu. *Kelimeler ve* Şeyler'in Linnaeus'ye adanmış bölümü bu bitkin düşüren uzun yürüyüşlere çok şey borçluydu.

Foucault'nun bilime olan ilgisini ortaya koyduğu başka fırsatlar da olmuştu. Uppsala Üniversitesi için kimyacı Theodor Svedberg ve öğrencisi Arne Tisélius övünç kaynağıydı. Sırasıyla 1926 ve 1948 yıllarında Kimya dalında Nobel ödülünü kazanmışlardı ve Foucault onlarla arkadaş olmuştu. Svedberg, Foucault'yu Uppsala Deney Merkezi'nin eksi üçüncü katına götürdü ve bir hafta boyunca kiklotronun işleyişini anlattı. Ve Michel Foucault Jean-François Miquel'in yanında şu yorumu yaptı: "Felsefe yerine niye bilim eğitimi almadım ki sanki?"

*

Foucault neden Uppsala'dan ayrılmaya karar verdi? İlk sözleşmesi iki yıllık bir süreyi kapsıyordu ve diğer iki yıl için de süresi uzatılmıştı. Gunnar Bröberg'e göre gerekçe bir hayli basitti: Ders verme zorunluluğu haftada 12 saate çıkarılmıştı ve sonuç olarak Foucault'nun kendi tezine çalışması mümkün olmuyordu. Tezini İsveç'te savunamayacağını da bildiğinden üçüncü yılın sonunda istifasını verdi. Üniversite yönetimi, 1958 yılının Ekim ayında başlayan dönemin başında Michel Foucault'nun verdiği dersleri yine de ilan etti. Perşembe derslerinin adı yine, "Fransız Edebiyatı'nda Chateaubriand'dan Bernanos'a Dinsel Deneyim"di. Fakat bu dersler hiç gerçekleşmedi. Foucault Uppsala'dan ayrıldı. Pek çok tanığa bakılırsa, kurduğu dostluklara (Jean-François ve Christina Miquel, Jean-Christophe Oberg ve Erik Nilsson ile ilişkilerini bilhassa sürdürecekti...) ve bitirmek üzere olduğu tezine rağmen akılda kalan kötü hatıralar olacaktı. Yolculuğundaki bir sonraki durak Polonya'ydı.

*

Michel Foucault'nun, 1958 Haziran'ını kapsayan, Paris'teki uzun süreli ziyareti sırasında Varşova'ya yapacağı yolculuğun detaylarıyla ilgilenmek için bir hayli vakti olmuştu. Bu tuhaf, hatta hiç düşünmeden gerçekleştirilen ziyarete, Michel Foucault ile Jean-Christophe Oberg –üstlerinde smokinleri– Uppsala yakınlarındaki bir şatoda verilen resepsiyonda güzel bir mayıs akşamı karar verdiler. Genç Fransız okutmana gönlünü kaptıran, İsveç'in en büyük servetlerinden birinin

mirasçısı tarafından davet edilmişlerdi. Yemek sırasında Jean-Christophe Oberg radyo haberlerini dinlemek üzere bir köşeye çekilmişti. Geri dönüp geldiğinde, Foucault'ya, "Fransa'da bir şeyler oluyor" dedi. Olup biteni çok kibar bir şekilde dile getirmişti: Fransız Cezayiri taraftarlarınca desteklenen General De Gaulle iktidara gelmek üzereydi. Birkaç dakika içinde, hiç tereddüt etmeden birbirlerine "gidiyoruz" dediler. Uppsala'ya geri döndüler, kıyafetlerini değiştirmeye yetecek kadar vakit harcayıp hemen Jaguar'a atladılar ve Fransa'ya doğru yola çıktılar. Jean-Christophe Oberg bu çılgın serüveni şöyle anlatıyor:

> "Michel ve ben 28 Mayıs 1958 Çarşamba günü yola çıktık. Geceyi Danimarka Tappernöje'de bir otelde geçirdik. Ertesi gün, 29 Mayıs sabahı, Danimarka'daki Gedser ile Almanya'daki Grossenbrode'u feribotla geçtik. İkinci geceyi Belçika Calamine'de küçük bir otel olan Select'te geçirdik. Ardından, yolumuza devam ettik ve öğleden sonra üçe doğru Paris'e vardık. Tarih 30 Mayıs'tı. Paris tam bir karışıklık içindeydi. Fakat buna hiç gerek yoktu; zira oyun çoktan oynanmıştı. V. George metro durağında polis tarafından kapatılan Bassano Sokağı'nı geçip Champs-Élysée'ye doğru yöneldik. Jaguar'ı Marceau Meydanı'na bıraktık. Polis kordonunun arasından sıyrıldık ve Champs-Élysée'de yürümeye başladık. Bir gösterici dalgası tarafından çabucak yutuluverdik: Etrafı ellerinde mavi-beyaz-kırmızı bayraklar sallayan gençlerle çevrili Michel'i takip ettiğim sırada, kendimi Zafer Takı'na doğru çıkan bir arabanın tepesine tünemiş halde buldum. Étoile Meydanı da aynı şekilde polis tarafından kapatılmıştı ve araba iki tur atmak zorunda kaldı. Yere atlamak için bundan faydalandım ama Michel kalabalığın içinde kaybolmuştu. Sonunda Jaguar'ın önünde birbirimizi bulduk ve Saint-Germain-des-Prés'de yemek yemeye gittik. Sonra ayrıldık: Ben, nerede olduğumuzu, başımıza bir şey gelip gelmediğini bilmemenin verdiği endişeyle bekleyen anne ve babamın yanına, İsveç Konsolosluğu'na döndüm. Michel de birlikte yaşadığı erkek kardeşinin yanına gitti."

Michel Foucault tam bir ay Paris'te kaldı ve sonra Uppsala'ya geri döndü, sadece valizlerini topladı ve ardından, son üç yılını birlikte geçirdiği küçük grubuyla birlikte içkinin su gibi aktığı bir yemek yedi.

Neden Varşova? Bunun da arkasında Dumézil vardı. Büyük hocanın her yerde dostları mevcuttu! Quai d'Orsay'de [Dışişleri Bakanlığı] yurtdışında Fransızca eğitimi servisinin yöneticisi olarak çalışan, eski bir Normale'li Philippe Rebeyrol de bu dostlardan biriydi. Fransız hükümeti, Rebeyrol aracılığıyla, Varşova Üniversitesi'nde bir Fransız Kültür Merkezi oluşturulmasını öngören kültürel anlaşmayı henüz yapmıştı. Anlaşmaya göre, bu merkezde anadili Fransızca olan bir okutman bulunması gerekiyordu; bu okutmanın kendisine ait bir çalışma odası ve bir kütüphanesi de olacaktı ve aynı zamanda kültürel etkinlikler dü-

zenleyecekti. Gerilimli geçen dönemlerin ardından Doğu-Batı ilişkilerinin düzelmesi açısından diplomatik bir başarı olarak görülmüş, bir hayli sıra dışı bir uygulamaydı bu o zaman için.

Fakat bir okutman kadrosu oluşturmak yetmiyordu; aynı zamanda bu kadroya yaraşır birini bulmak da gerekiyordu. Görev, temkinli olmayı gerektiriyordu. Dumézil, Philippe Rebeyrol'den bu görevi Foucault'ya vermesini istemişti. Rebeyrol de kabul etmişti çünkü öncelikle Dumézil'in görüşlerine güveni tamdı. İkinci bir neden de, Foucault'nun İsveç'teki çalışmaları hakkında övgü dolu resmi değerlendirmelerdi.

Michel Foucault 1958 Ekim'inde Varşova'ya uçakla gitti. Polonya başkentine yeni atanmış Fransa Konsolosu Étienne Burin des Roziers'ye kendini takdim edecekti. "Güler yüzlü genç bir adam hatırlıyorum" diyor Rozier, "en başından beri üstlendiği görevin gerektirdiği ciddiyet ve ağırlığın bilincindeydi; bu görevi üstlenmekten dolayı rahat, mutlu ve memnundu."[8]

İlk başta, Krakov Meydanı'nda bulunan üniversitenin hemen yanındaki Hotel Bristol'da küçük bir odaya yerleştirilen Foucault, daha sonra, yine çalıştığı yere yakın bir eve geçti. Bir taraftan tezini bitirmeye çalışırken, diğer taraftan üniversiteyle ilgili idari görevlerini yerine getiriyordu. Yapılacak ilk iş "Fransız Uygarlığı Merkezi"ni canlandırmaktı. Sıralar, masalar, kitap ve dergiler getirtmek gerekiyordu. Foucault bir taraftan da, modern felsefe fakültesinin Roman Dilleri Enstitüsü'ne bağlı olan üniversitede ders ve konferanslar veriyordu. Çağdaş Fransız tiyatrosu üzerine Uppsala'da başlattığı dersleri burada devam ettirdi. Zekâsı, ciddiyeti ve nezaketiyle öğrencilerini ve çalışma arkadaşlarını kendine çekmesi fazla zaman almadı. Her fırsatta kanıtladığı o eşsiz nezaketi bugün hâlâ konuşuluyor. Viyana Çevresi'nin teorilerinden etkilendiği için "burjuva filozof" adı verilen, Polonya Üniversitesi'nin seçkin figürü, Bilimler Akademisi Başkanı Profesör Kotarbinski'yle de dostluk kuracaktı.

Foucault'nun rolü yavaş yavaş değişti. Konsolosun kültür ateşesi Jean Bourilly doktora tezini hazırlayabilmek için izne ayrılmıştı. Burin des Roziers'yle çok iyi anlaştığı için Foucault yaklaşık bir yıl boyunca kültür ateşesi görevini bilfiil yerine getirecekti. Bu görevdeyken, Apollinaire'in kırkıncı ölüm yıldönümü sebebiyle Profesör Zurowski tarafından tasarlanan sergiyi sunmak üzere Gdansk'tan Krakov'a kadar düzenlenen tur sırasında Foucault şair hakkında bir dizi konferans verdi.

8. Étienne Burin des Roziers, *Une rencontre à Varsovie*, *Le Débat*, sayı 41, Eylül-Kasım 1986, s. 133.

"Bence, bu görevi [kültür ateşesi] büyük bir içtenlikle üstlenmişti" dedi Burin des Roziers ve şöyle devam etti: "Hoşnutsuz olmadan, kendi kişiliğinden bir şeyler katarak, Polonya'nın dört bir yanındaki kültürel etkinliklerde hazır bulunarak, diplomatik rutinin abesle iştigal ritüellerine belli bir müsamaha ve eğlenceyle bakarak ifa etmişti bu görevi."[9] Sonuç olarak, Jean Bourilly tezini bitirip Sorbonne'da bir kürsüye atanmayı beklediğini söyleyerek görevinden kesin olarak ayrılmak istediğini bildirince, konsolos bu görevi Foucault'ya teklif etti. Fakat Foucault bu teklifi kabul etmeden önce bazı şartlar öne sürdü. Burin des Roziers bu konuda şunları söyledi: "Foucault'ya göre, Quai d'Orsay'nin, yurtdışındaki kültürel faaliyetlerimizden sorumlu görevli kadrosunu oluştururken yanlış bir yol izliyordu. Sanki bu görevliler çok yönlüymüş gibi, bir kültür ateşesi ya da bir Fransızca öğretmeni Güney Amerika'da, İskandinav Ülkeleri'nde, Slav Dünyası'nda ya da Orta Doğu'da kayıtsız şartsız hizmet vermeye yatkınmış gibi ele alınıyorlardı. Michel Foucault Polonya'daki çalışmalarına devam etmek için yönetici olarak kalmaya istekliydi ve sadece, Varşova, Krakov ve ülkenin bütününde ona yardımcı olabilecek Slav gençlerini işe almasına izin verilmesi koşuluyla kalmayı kabul etmişti."[10]

Bu projenin arkası gelmedi çünkü Foucault apar topar Polonya topraklarını terk etmek zorunda kaldı. Hikâye biraz karışıktı ama öyle görünüyor ki, bir Doğu ülkesi için bir o kadar da sıradandı: Bir delikanlıyla tanışmıştı ve bu hüzünlü, boğucu ülkede mutlu günler yaşamaya başlamıştı. Fakat bu genç adam polis için çalışıyordu; niyeti Batı diplomatik servislerine sızmaktı. Burin des Roziers bir sabah Foucault'ya tehlikeyi haber verdi: "Polonya'yı terk etmek zorundasınız!" "Ne zaman?" sorusuna ise Roziers "Derhal!" karşılığını vermişti.

Bir kez daha Foucault, Jean Bourilly tarafından kaleme alınan övgü dolu bir raporla görevinden ayrılmıştı:

> "Açık fikirli, titiz ve girişken, zengin bir kültüre sahip olan Michel Foucault otoritenin anlamını veriyor. İster öğretmenlik ister idari sorumlulukları içeren bir kadro olsun, yurtdışında önemli görevleri layıkıyla yerine getirecek meziyettedir. Üniversite'deki Araştırma Merkezi'nin yönetimini üstlendiği 1958-1959 döneminde, (merkez için yer bulunmayışı, hatta uzunca bir süre kendi kalacak yerinin olmayışı gibi) fiziksel koşulların yanı sıra merkezin kendi faaliyetlerine özgü formaliteler ve hedeflerle ilgili sayısız zorluklarla baş etmek zorunda kalmıştır. Yine de, bu yeni Fransa-Polonya organizasyonu için mutlu bir başlangıç temin etmeyi bilmiştir."

*

9. A.g.e., s. 134.
10. A.g.e., s. 136.

Michel Foucault, Philippe Rebeyrol'u görmek üzere Quai d'Orsay'ye gitti. Almanya'ya gitmek istediğini söyledi. École Normale'deyken Husserl ve Heidegger okuyabilmek için Foucault Almanca dersleri almıştı. Ardından Nietzsche'ye tutulmuştu. Foucault üzerinde Almanya'nın özel bir etki yaratmış olması anlaşılır nedenlere bağlıdır. Böylelikle, Sartre ve Aron'un ayak izlerini takip edebilecekti: Savaştan önce her ikisi de bir yıl boyunca büyük bir Alman kentinde kalmıştı. Philippe Rebeyrol ona Münih ve Hamburg da dahil olmak üzere çeşitli alternatifler sundu. Almanya'da Fransız kültür merkezleri ağı bir hayli yoğundu. Foucault Hamburg'u seçti.

Michel Foucault'nun Hamburg'daki görevleri, neredeyse Uppsala ve Varşova'dakilerle aynıydı: Kültür Merkezi'nin yönetimi, konferans konuşmacılarını ağırlamak (Alain Robbe-Grillet'yi bu sayede tanıyacaktı) ve bizim eski edebiyat fakültelerinin dengi sayılan felsefe fakültesinin Roman Dilleri Bölümü'nde ders vermek bu görevlerin arasındaydı.

Öğrencileri, bekleneceği üzere derslerinde Fransız edebiyatına yoğunlaştığını ve favori mevzularından biri olduğu için elbette çağdaş tiyatro üzerine konuştuğu zamanları; Sartre ve Camus yorumlarını hiç unutmaz. Ardından uzun uzun XVIII. yüzyıl üzerinde duruyordu. Verdiği ders "ek ders" statüsünde olduğundan ve sınav zorunluluğu olmadığı için Foucault'nun fazla dinleyicisi yoktu. Derse on-on beş kişi katılıyordu. Bunlar gerçek edebiyat tutkunu öğrencilerdi ve bu durum onun için Uppsala'da yaşadığı şeyden daha keyif vericiydi. Üstelik haftada iki saat ders veriyordu.

Aslında öncelikli olarak Heidemer Strasse 55 adresindeki Fransız Kültür Merkezi'yle ilgileniyordu. Foucault 1959-1960 arası dönemi yönetici odasında geçirdi; oda neredeyse bütün bir ikinci kata yayılmıştı. Yöneticinin yanı sıra, Kültür Merkezi'nin eğitim kadrosu kentte ya da merkezin birimlerinde Fransızca dersi veren dört öğretmenden oluşuyordu. Bunlar arasında, bugün Collège de France'ta Alman Uygarlığı Kürsüsü'nde profesör olan Jean-Marie Zemb ve Léon Brunschvicg'in yeğeni ve Simone Weil'in yakın dostu Gilbert Kahn'ı saymak gerekir.

Foucault, Uppsala'da olduğu gibi, Gilbert Kahn'nın bir araya getirdiği küçük bir toplulukla zamanının bir kısmını tiyatroya ayırıyordu. Önerisi üzerine, Cocteau'nun *L'École des veuves* adlı oyunu 1960 Temmuz'unda sahneye koyuldu. Bazı öğrencileriyle uzun uzadıya Cocteau'yu tartışıyordu. Tiyatro grubunun iki önemli ismi Jurgen Schmidt ve Irene Staps gibi bazı öğrencileriyle arkadaş oldu

Şaşırtıcı olmamakla birlikte zamanının çoğunu üniversitenin kütüphanesinde geçiriyordu. Ana tezi *Deliliğin Tarihi*'ni bitirmişti. "Tez danışmanı" olarak seçmeyi düşündüğü Jean Hyppolite'e tezini göstermek için Paris'e, Hamburg'da yaşadığı sırada gitmişti. Foucault şimdi ikinci tezini yazmaya yoğunlaşıyordu: uzun tarihsel bir önsözü takiben Kant'ın *Antropoloji*'sinin tercümesi. Bu iki tezi bitme aşamasındayken ve savunma sınavından geçmeye hazırlanıyorken Fransız yükseköğreniminde bir kadro bulacaktı. Fakat henüz savunmasını yapmadığı için "profesör" unvanıyla değil, Fransa'da yardımcı doçent olarak adlandırılan unvana yakın bir pozisyonda, "öğretim görevlisi" olarak çalışacaktı. Bu teklif Clermont-Ferrand'dan gelmişti ve Foucault Fransa dışındaki sürgün hayatını geçici olarak sona erdirmeye karar verdi.

*

Bundan böyle kısa sürede bırakacağı idari ya da kültürel görevler üstlenmeyecekti. Buna rağmen pek çok kere yeni görev teklifleri söz konusu olacaktı. 1967'de Étienne Burin des Roziers Roma'ya konsolos olarak atanınca, kültür danışmanı olmasını teklif etmek üzere, o sırada Tunus'ta bulunan Foucault'ya telefon etti. Foucault hemen baştan çıkacak fakat ufukta Collège de France belirdiği için proje yarıda kesilecekti. 1963'te Tokyo Fransız Kültür Merkezi'yle ilgilenmeyi kabul etti. Fakat Clermont-Ferrand Fakültesi Dekanı, kurumunun düzgün işlemesi için, yeri doldurulamaz bir profesörü elinden almaması için bakana yalvarmıştı. Çok sonraları, 1981'de Fransa'da sol iktidara geldiğinde, Foucault'nun New York'a kültür müşaviri olarak atanmasından bile bahsedilecekti. Fakat bu girişimlerden bir sonuç çıkmadı.

İdari raporlarda yazılanlara bakılırsa, Foucault başka konumlarda, "Fransız kültürünün dünyadaki elçisi olma" görevini sürdürecekti: Tunus'ta öğretmen olarak, onlarca ülkede ders veren okutman olarak ve özellikle de kitapları ve onların olağanüstü uluslararası başarıları sayesinde.

*

Foucault, sürgün denmese de, yaşamının bundan böyle yolculuğun hükümranlığı altında biçimleneceği duygusuyla, 1955'te Fransa'dan ayrıldı. Başka yerde, hep başka yerde olmak, takıntısı olmuştu sanki. Artık hiç Fransa'da yaşamayacak anlamına mı geliyordu bu? Belki de evet; ama çatışmalı ilişkilere girdiği bu ülkeyi stratejik üs olarak kulla-

narak dünyanın başka bölgelerine uzun ya da kısa süreli geziler düzenlemek niyetindeydi. 1968'de, bir dizi konferans için İsveç'e döndüğü sırada verdiği bir röportajda, 1955'te Fransa'yı terk ederken hayatının geri kalanını "iki valiz arasında" geçirmekte, tüm dünyayı dolaşmakta "ve özellikle asla kaleme dokunmamakta" kesin kararlı olduğundan bahsedecekti: "Hayatımı yazı yazmaya adama fikri o zamanlar tamamen saçma geliyordu bana, bunu hiç düşünmüyordum. Her gün beş altı saat boyunca yazı yazma çılgınlığına tutulmam uzun İsveç gecelerinin bana yadigârıdır."[11] O zamanlar kendini "dünya üzerinde yararsız ve faydasız bir çeşit turist gibi" hissediyordu. 1968'in başlarında ise şunları ekliyordu: "Kendimi aynı şekilde faydasız hissetmeye devam ediyorum, tek farkla ki artık turist değilim. Şimdi çalışma masama çivilenmiş haldeyim."[12] Michel Foucault 1955'te hiçbir şekilde aklında yazma fikri olmayan bir turist miydi? Daha önceden epey metin yayımlamış olduğuna göre belki de bu bir abartıdır. Fakat asla yazar olmayı ciddi anlamda seçmediğine bütün yaşamı boyunca dikkat çektiği doğrudur. Bin bir zorluk, kararsızlık, pişmanlık, hatta belki de kendi içinde duyduğu bir parça can sıkıntısı, her şeyi yüzüstü bırakma arzusu içinde son kitaplarına çalıştığı sıralarda, bu konu arkadaşlarıyla yaptığı konuşmalarda sıklıkla gündeme gelecekti: "Ben tesadüfen yazmaya başladım. Ve bir kez başladığınız zaman bu uğraşın tutsağı oluyor, bundan kaçamıyorsunuz." Pek çok kere bu mecburiyetler bütününden kaçma girişimleri olacaktı. Fakat insanın tüm varlığını adadığı rollerden kaçması kolay olabilir miydi?

Foucault 1955 Ağustos'unda Fransa'yı terk etti. 1960 yılının yaz aylarındaysa oraya yeniden döndü. Henüz otuz dört yaşında bile değildi. Ülkesinde bulunmadığı bu süre zarfında, neler olup bitmişti? Öncelikle iki şey: Birincisi bizzat ülkesinde bulunmayışı. Bunun sonucunda da Foucault, iktidarın General de Gaulle tarafından ele geçirilmesi ve Cezayir Savaşı sırasında Fransa'da ortaya çıkan bütün politik dönüşümlerin dışında kalmıştı. Güçlü bir sendikal öğrenci hareketinin başlamasıyla ve komünizmin etkisinin dışındaki siyasal akımların özellikle de üniversitelerde ortaya çıkışıyla solu meşgul eden tüm toplumsal karışıklıklardan, 68 Mayıs olaylarının patlak vermesine neden olan hadiselerden uzak kalmıştı. Foucault'nun yurtdışında olduğu yıllarda, birkaç yıl sonra Fransız toplumunu derinden sarsacak gizli çatlaklar oluşmaya başlamıştı. Foucault bu yıllarda da Fransa'da bulunmayacaktı. Cezayir Savaşı nedeniyle Fransa'yı birbirine düşüren fikir ayrılıkları yaşanırken

11. Michel Foucault'yla Söyleşi, *Bonniers Literära Magasin*, Stockholm, Mart 1968, s. 204.
12. A.g.e.

bile Foucault İsveç, Polonya ya da Almanya'daydı. Mart, Nisan ve Mayıs 1968'de ülkenin sosyal, siyasal ve kurumsal çerçevesi paramparça edilirken, Foucault Tunus'ta olacaktı.

İkinci önemli nokta, kuşkusuz Michel Foucault'nun *Folie et déraison. L'Histoire de la folie à l'âge classique* [Deliliğin Tarihi] başlıklı tezini başlayıp bitirmesiydi. Aslında çalışmasının adını, önsözünün açılış cümlesi olarak kullandığı, Pascal'dan alıntıya bir gönderme yaparak *L'Autre tour de folie* [Deliliğin Bir Başka Biçimi] olarak adlandıracaktı. Fakat söz konusu olan jüri önünde savunması yapılması gereken bir tez olduğu için Foucault sonunda daha akademik bir başlık tercih etmişti.

Kitap şöyle başlıyor:

> "Pascal: 'İnsanlar, öyle kaçınılmazcasına delidir ki, deli olmamak deliliğin bir başka biçimiyle deli olmaktır.' Ve bir başka cümle de Dostoyevski'nin *Journal d'un écrivain** adlı kitabından: 'Kendi akıl sağlığından emin olmanın yolu komşunu bir yere kapatmak değildir.'
> İnsanların, egemen aklın bir eylemi olarak komşularını bir yere kapattıkları, delilik-olmayanın acımasız dili aracılığıyla iletişime geçip, birbirlerini tanıdığı bu öteki deliliğin tarihini artık yazmamız gerekiyor; bunun nedeni de bu komplo anını, hakikat alanına kalıcı olarak yerleştirilmeden önce, protestonun lirizmiyle yeniden canlandırılmadan önce tanımlamaktır. Tarihte, deliliğin seyrinin sıfır noktasına geri dönmeyi denemeliyiz. Bu noktada delilik farklılaşmamış bir deneyimdir, ayrıma henüz tabi tutulmamış bir deneyimdir. Akıl ve Deliliği eyleminin her iki tarafından, bundan böyle dışsal, her değişime kulağını tıkamış, birbirleri için ölü sayılan şeyler olarak yüzüstü bırakan bu 'öteki deliliğin' tanımını yörüngesinin başlangıcından itibaren yapmalıyız."

Bu "tekinsiz bölgeyi" keşfetmek için, Foucault işe başlar başlamaz, "nihai hakikatlerin rahatlığından vazgeçmenin", yani çağdaş psikopatolojide geliştirilen kavramlardan kurtulmanın gerekli olacağını ifade ediyor: "Asıl önemli olan deliliği paylaşıma sokan jesttir; bu paylaşımın yapıldığını ve sonra tekrar huzur sağlandığını gösteren bilim değildir." Tıbbi kategoriler deliyi deliliğinde izole eder. Deli ile akılla hareket eden adam artık birbirleriyle konuşmaz: "Ortak bir dile gelirsek, öyle bir şey yoktur; ya da artık öyle bir şey yoktur. XVIII. yüzyılın sonunda, deliliğin akıl hastalığı olarak yapılandırılması, kopmuş bir diyaloğun kanıtına işaret eder, ayrımın halihazırda yürürlükte olduğunu gösterir ve delilik ile akıl arasında değiş tokuşun yapıldığı belli bir sözdizimi

---

* Fyodor Dostoyevski, *Bir Yazarın Günlüğü*, Çev. Kayhan Yükseler, YKY, 2005. (y.h.n.)

olmaksızın gevelenmiş tüm o kusurlu sözcükleri unutulmuşluğa gönderir. Aklın delilik üzerine monoloğu olan psikiyatrinin dili, ancak böylesi bir sessizliğin üzerine inşa edilmiştir." Arkasından, sık sık alıntılanan, Foucault'nun kendi projesini tanımladığı muhteşem beyanat gelir: "Ben, bu dilin tarihini yazmak istemiyorum. Yazmak istediğim daha çok bu sessizliğin arkeolojisidir."[13]

Bu sessizliğin arkeolojisini yazmak, bütün bir Batı kültürünün kazısını yapmak demektir; çünkü "Avrupalı insanın, ortaçağın başlangıcından beri, ayrım gözetmeksizin Delilik, Bunama, Akıldışı olarak adlandırdığı şeyle bir ilişkisi bulunmaktadır" ve kabul etmek gerekir ki, Akıl-Akıldışı ilişkisi bu kültür için "özgünlüğünün boyutlarından birini" oluşturur ve onu tehdit eden derinliğiyle tanımlanır. Foucault, bizi bu derinliklere, kültürün özdeşliğinden çok kültürün sınırlarının söz konusu olduğu bu bölgeye" sürüklemek niyetindedir. "Bu sınırların tarihi" yazılmalıdır; "kendisi için Dışarı anlamına gelecek kimi şeyleri reddeden bir kültür aracılığıyla, gerçekleşir gerçekleşmez unutulmaya mahkûm, bu muğlak eylemlerin tarihi yazılmalıdır. Ve bütün bir tarihi boyunca bu boş delik, o kültürün kendisini ayrı tuttuğu bu beyaz uzam kültürü aynı zamanda da bütün değerlerini gösterir... Bir kültürü uç noktalardaki deneyimleri açısından ele almak, onu tarihin sınırları açısından, tarihinin başlangıcı gibi olan bir kopuş açısından sorgulamak demektir".

Foucault bu noktada, çalışmasını Nietzsche'nin çalışmalarına bağlıyor: "Batı dünyasının bu uç noktalardaki deneyimlerinin merkezinden elbette trajik olanın bizzat kendisi ortaya çıkıverir. Nietzsche, Batı dünyası tarihinin üzerine kurulu olduğu bu trajik yapının, trajedinin reddi ve unutulması ve sessizce ortadan kaybolmasından başka bir şey olmadığını göstermiştir." Fakat "pek çok başka deneyim bu deneyimin merkezinde toplanır" ve bunların her biri kültürümüzün sınırlarında "aynı zamanda kökensel bir ayrılmayı işaret eden bir sınırı" belirler. Foucault bütün bu tehditkâr ama reddedilmiş, bastırılmış, unutulmuş ve her zaman varolan deneyimlerin arkeoloğu olmak istiyordu. Bu yolda "Büyük Nietzscheci araştırmanın ışığında", üzerine kültürümüzün inşa edildiği öteki ayrımları keşfetmek ve anlatmak amacıyla bir inceleme dizisi öne sürdü. Bahsettiği bu incelemelerin ikisinden şu şekilde söz ediyor: İlki, "rüyanın mutlak ayrımı: İnsan –ister alınyazısı ister vicdanı olsun– kendi hakikatini sorgulamaktan kendini alamaz ancak bunu temel bir reddedişin öteki tarafından, rüyanın halüsinasyon olarak yapılandırılıp bastırıldığı taraftan sorgular"; ikincisi "sadece etnoloji

13. Michel Foucault, *Folie et déraison*, Önsöz, s. I-V.

açısından olmamakla birlikte cinsel yasaklamalar tarihi: Ahlak ya da hoşgörünün kronolojik bir tarihini yazmak için değil, Batı dünyasının sınırı ve ahlakının kökeni olarak mutlu dünyanın ve arzunun trajik paylaşımını ortaya koymak için, kendi kültürümüzdeki baskının sürekli değişen ve buyurucu biçimlerinden bahsetmek." Fakat geriye hayati bir görev kalıyordu: "Delilik deneyiminden bahsetmek", onu bilgi ve bilimsel söylemle ele geçirilmeden önce yeniden keşfetmek ve hatta daha da önemlisi, kendini ifade etmesine izin vermek, "dilin altından çıkagelen ve söze dökülmeye mecal bulamamış bu kelimeler, bu metinler aracılığıyla konuşmasını sağlamak".[14]

Foucault'nun on sayfalık bu uzun önsözünde ilan ettiği, 1972 basımından çıkarılan bu projeydi. Peki ya kitabın kendisi? Kuşkusuz, altı yüz sayfayı geçen Fransızca baskısındaki tüm analizleri yeniden yapılandırmak mümkün değil. Bu analizler çok zengin, çok yoğun ve çok karmaşık, hatta kimi zaman hem beklenmedik hem de aykırıdır ve güçlü bir argüman ortaya koymak için hukuki ya da sanatsal açıdan olduğu kadar ekonomik açıdan da konuyu tartışırken bir belgeden diğerine geçilir (Foucault'nun kitapları tarihsel yapıdadır; ne var ki şaşırtıcı bir şekilde kitaplarında ekonomiye de uzandığı görülmektedir). Her ne kadar buradaki üslubu ileride dönüşeceği halinden bir hayli farklı olsa da, her şeyden önce, özellikle de Foucault'nun sesini işitilir kılmak için bu geniş ispatlama sürecinde söylediği bazı şeyler alıntılamaya değer.

Deliliğin toplumda bir yeri olduğu dönemlerde bile, yani Rönesans'ın ortalarında, iki delilik biçimi arasında bir bölünme bulunmaktaydı. Bir taraftan Bosch'un, Breughel ya da Dürer'in tablolarındaki delilik vardı. İçinde görünüşler dünyasının hakikatini yok edecek derin sırrı ifşa edermiş gibi görünen sıkıntılı, saplantılı ve tehditkâr, kötülüğün ve karanlığın güçleriyle bağı olan bir delilik, Şeytan'ın zaferine benzeyen bir delilik. Diğer taraftan, Erasmus'un *Deliliğe Övgü*'sünde* karşılaştığımız türden bir delilik. Akıl burada delilikle diyalog halindedir; fakat bu delilik halihazırda belli bir mesafeye yerleştirilmiş, söylem evreninde ele geçirilmiş, eleştirel gücünü yalnızca insanoğlunun yanılsamasına ve kibrine yöneltmek için harekete geçirilmiş bir deliliktir. Bir tarafta derinlemesine trajik olan bir delilik. Diğer tarafta neredeyse evcilleştirilmiş, hümanistin ironik bakışı altında şiddeti azaltılmış bir delilik. Boşluk halihazırda vardır ve yüzyıllar geçtikçe bu boşluk yalnızca derinleşecektir. Belki de burası, iki yolun ayrıldığı noktadır. Biri, tıp bilimine götüren eleştirel bilincin yolu. Diğeri, sessiz kalması beklenir-

14. A.g.e., s. IX.

* Erasmus, *Deliliğe Övgü*, Çev. Nusret Hızır, Kabalcı Kitabevi, 2000. (y.h.n.)

ken, Goya'nın, Van Gogh'un, Nietzsche'nin ve Artaud'nun eserlerinde yeniden ortaya çıkan trajik figürlerin gittiği yol. Fakat ne olursa olsun ve her şeye rağmen, delilik kopmanın çoktan gerçekleştiği şu anda bile mevcut ve tanıdıktır.

XVIII. yüzyılla birlikte değişen, deliliğin kendini reddedilmiş ve aforoz edilmiş bulmasıdır. Foucault'nun "klasik olay" [*événement classique*] adını verdiği bu hareket iki "yön" içerir.[15] Bir taraftan, Descartes'ın ilk *Méditation*'da* düşüncenin açık ve seçik algıladığı hakikatlere yönelik olası bir şüphenin temellerini anlatıp, ardından onları reddettiği sırada "bunlar deli insanlardır" paradigmatik cümlesiyle birlikte delilik, onu dışlayan ve sessizliğe mahkûm eden egemen aklın eylemi tarafından reddedilir. Bir insan, düşüncenin yasalarını tehlikeye sokmaksızın elbette deli olabilir. Diğer taraftan da delilik akıl hastanesine kapatılıp, hapsedilmiştir. Bu durumda ekonomik, politik, ahlaki ve dinsel sebepler bütün ağırlıklarını hissettirir: XVII. yüzyıl boyunca süren bu "büyük kapatılma" sırasında yoksullar, aylaklar, dilenciler ve serserilerin yanı sıra zamparalar, zührevi hastalık taşıyanlar, çapkınlar, eşcinseller kendilerini hastane duvarlarının arkasında delilerle bir arada buluvereceklerdi. "Belki de günümüzde delinin alınyazısı olarak deneyimlediği, doktorun ise doğa hakikati olarak bulguladığı, bu yüzyıllardır süregelen, akıldışı ile suçluluk arasında yakınlığın kurulduğu yer burasıdır" diye yazacaktı Foucault.[16] Her nedense, delilikten akıldışına, deliliğin kendi özgüllüğü olduğu dönemden deliliğin kapatılanlar grubuna, "düzeltilmesi" gerekenler grubuna dayanan bir döneme geçildi. Zira, bu kapatılma, oraya gönderilenler için tıbbi tedavi sağlamaktansa ceza ve dayağı bir arada tertipliyordu.

Ancak, suçlanacak şeyin niteliklerini belirlemede ve bunun kökten bir şekilde toplumdan men edilmesinde "büyük kapatılma" sadece olumsuz bir rol oynamadı. Aynı zamanda, "eski kültürlerin aralarında hiçbir benzerlik göremediği kişilik ve değerleri bir alanda birleştirerek" onları bir araya getirdiği "bir deneyim alanı inşa etti; onları zihinsel özürlülerin ait olduğu kümeye halihazırda dahil edilmiş olarak ortaya koyduğu bir deneyim hazırlayarak, belli belirsiz bir şekilde deliliğe doğru kaydırdı."[17]

---

15. *L'Histoire de la folie*, Gallimard, 1972, s. 58-59. Referansları birleştirmek için Gallimard baskısını alıyorum; yalnızca 1961 Plon baskısında yer alan, ilk Önsöz'ün söz konusu olduğu zaman hariç.

* Descartes, *Meditasyonlar-İlk Felsefe Üzerine*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, 4. Baskı, 2011. (y.h.n.)

16. S. 100.

17. S. 96.

Öte yandan, akıldışı kendi somut mevcudiyeti içine yerleşmiş olup, serbesttir. "Algı nesnesi"ne dönüşebilir. Ve hiç şüphesiz bu Foucault'nun kitabında can alıcı bir noktadır:

> "Akıldışı hangi görüş noktasından algılanmıştır? Kuşkusuz, sosyal bir gerçeklik noktasından. XVII. yüzyıldan başlayarak, akıldışı artık dünyanın büyük fobisi değildir; aklın serüvenlerinin doğal bir boyutu olmaktan da vazgeçer; toplumsal türlerin arasında insani bir olgunun, kendiliğinden ortaya çıkan bir cinsin biçimini alır. Vaktiyle, şeyler, insan dili, onun aklı ve ülkesi için kaçınılmaz bir tehlike olan şey, şimdi bir kişiliğin ya da daha çok kişiliklerin suretini alıyordu. Akılla hareket etmeyen insanlar toplumun tanıdığı ve tecrit ettiği tiplerdir: Zampara, savurgan, eşcinsel, büyücü, intihar müptelası, ahlaksız vardır. Akıldışı, toplumsal normdan belli bir sapma şeklinde değerlendirilmeye başlanır... İşte en önemli nokta: Delilik toplumsal bir dünyayla birdenbire kuşatılmıştır; neredeyse artık yalnızca burada gözükmektedir ve burası onun ayrıcalıklı alanı olmuştur; günden güne herkesin onu tanıyabileceği ve ifşa edebileceği sınırlı bir alan atfedilmiştir ona; bütün sınırlarda başıboş dolaştığı görülen ve en bildik yerlerde gizlice barındığı düşünülen bir niteliğe bürünmüştür; o gün bugündür, artık onu bedenine girdiği kişilerin içinden asayiş önlemleri ve düzeni sağlamaya yönelik tedbirlerle çıkarmak mümkündür."

Ve Foucault bu noktada soruyu sorar: "Akıldışının, geçmişte toplum dışına itilme nesnesi olmasıyla bilgi nesnesine dönüşebilmesi kültürümüz açısından manidar değil midir?"[18]

Fakat akıldışını oluşturan bu bütünün içinde, deliliğin figürü yavaş yavaş özel bir yer edinmeye başlayacaktır. Çünkü ekonomik bakış açısından kapatılmanın değerinin sorgulanması noktasına gelinmiş ve en iyi politikanın, çalışmaya uygun olanların hepsini iş piyasasına kazandırmak olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hapse kapatmak vasıtasıyla yoksulluğa nasıl çare bulunur? Bu eylemde, delilik kendini yeniden, akıldışının bütünü içinde ve onunla bir arada bulunan öteki formlardan ayrılmış halde bulacak ve paylaştığı bu kapatılma yerlerini işgal etmekte yalnız kalacaktır. Deliler, kendileriyle ilgilenen doktorlarla birlikte yapayalnız bulurlar kendilerini. Bu, tımarhanenin, kapatılmanın tıbbi tedavi yöntemlerinin ve deliliğin "zihinsel rahatsızlık" olarak inşası için verili şartların doğuşudur. Deliler zincirlerinden kurtulacaklardır; fakat bu özgürlüğün erdemlerinin şarkısını yapan ve bunu bir onur sayan pozitivist söylenceyi naif bir biçimde kabul etmekten sakınmak gereklidir: "Onu kurmuş olduğu için Pinel'e şükran duyulan rasyonel çağın tımarhanesi, özgür bir gözetim, teşhis ve tedavi alanı değildir;

18. S. 117-119.

suçlanılan, yargılanılan ve mahkûm olunan adli bir mekândır ve ancak bu uzantının psikolojik derinlikteki versiyonu olan pişmanlıkla oradan kurtulmak mümkündür. Delilik, dışarıda aklanmışsa, tımarhanede cezalandırılacaktır. Uzun zaman için, en azından günümüze gelinceye kadar ahlaki bir dünyaya hapsedilmiştir." Ve Foucault ekler: "Tuke ve Pinel'in tımarhaneyi tıp bilgisine açtıkları sanılır. Onlar buraya bir bilimi değil, yetkileri bu bilgiden yalnızca gerçeği perdelemeyi ya da onları doğrulamayı ödünç alan bir kişiliği dahil etmişlerdir... Tıp kişisi deliliği kuşatabiliyorsa, onu tanıdığından değil onu kontrol altına aldığındandır ve rasyonellik açısından nesnellik figürünü oluşturacak olan şey, bu hâkimiyetin öteki yüzü, sonucudur ancak."[19]

Tıp bilimi zaferini uluorta ilan etmiş olmasına rağmen oyunu alamamıştır. Zira Foucault için, Pinel tarafından inşa edilmiş olan tımarhane, deliliğin modern dünyasını korumaya hizmet etmeyecektir. Delilik artık, gün ışığı karşısında gece gibi değil, normal insanın hakikat olarak adlandırdığı gözlemlenir bir gerçeklik olarak ortaya konuluyorsa, karşılık olarak kabul etmek gereklidir ki, bu hakikatın bizzat kendisi deliliğe sıkı sıkıya bağlıdır: "Günümüzde insan, yalnızca delinin deli olup olmadığı bilmecesindeki hakikate sahip; her deli kendi insanlığının sonucu çerçevesinde gözler önüne serdiği bu insan hakikatini içinde taşır ya da taşımaz." Kısacası: "İnsan ve deli, karşılıklı ve bağdaşmaz bir hakikatin bu somut olmayan bağıyla birbirine bağlıdır." Dahası özellikle, akıldışının yok olmaya aday gibi göründüğü zamanlarda, onun meşalesini tutanlara kulak vermek gerekir. Karanlıkların, gecenin, sonu gelmez reddin meşalesini tutanlara. İşte Goya ve "onunla çağdaş olan deneyime böylesi yabancı olan bu delilik", "hiçliğin ve gecenin söz konusu olduğu, klasik akıldışının daha yeni yeni işitilen bu çığlık ve bağırtı karışmış sözlerini, onu memnuniyetle karşılayanlara –Nietzsche ve Artaud– ulaştırmaz mı? Fakat bunlara bir ifade, bir yaşam hakkı, Batı kültürü üzerinde bir etkileme gücü vererek, bütün görüş ayrılıkları ve topyekûn itiraz ona dayanarak mümkün olmamış mıdır? İlkel vahşiliklerini onlara yeniden iade etmemiş midir?" İşte Sade! Onda da tıpkı Goya'da olduğu gibi, "akıldışı, kendi gecesinde sabahlamaya devam ediyor". Ama "bu sabahlayışla beraber o, genç güçlerle sıkıca düğümleniyor". Goya ve Sade aracılığıyla "Batı dünyası, aklını şiddet içinde aşmak ve trajik deneyi diyalektiğin vaatlerinin ötesinde bulma olanağını yakalamıştır".

19. S. 523-525.

Foucault'nun kitabı şu ifşaatla son bulur: "Deliliğin hilesi ve yeni zaferi: Psikoloji aracılığıyla onu ölçüp tarttığına ve doğruladığına inanan bu dünya, onun karşısında kendini haklı çıkarmak zorundadır; zira çabasının ve tartışmalarının içinde, Nietzsche, Van Gogh ve Artaud'nunki gibi eserlerle oransızca boy ölçüşür. Ve ondaki hiçbir şey, bilhassa delilik hakkında bilebilecekleri, yalnızca bu delilik eserlerinin onu meşrulaştıracağını garanti eder."[20]

20. S. 549-557.

İkinci Bölüm

Şeylerin Düzeni

1
Bir Şairin Yeteneği

İsveç geceleri boyunca üzerinde çalıştığı ve "Polonya özgürlüğünün inatçı güneşi altında"[1] tamamladığı *Deliliğin Tarihi*, yaklaşık bin sayfalık muazzam bir taslak kitaba dönüşür. "Eklemeler ve kaynakçayla birlikte tam olarak dokuz yüz kırk üç sayfa" diyor Georges Canguilhem. Metnin kendisinden sonra kaleme alınan önsöz, "Hamburg, 5 Ocak 1960" tarihlidir. O zamanlar doktora sahibi olmak için iki tezi birden sunmak ve eserin ana tezi ihtiva etmesi şarttı. Daktilo edilmiş yüz yirmi sekiz sayfalık uzunca bir girişe eklenmiş Kant'ın *Antropoloji*'si ek tez işi görecektir.

Foucault yeniden Fransa'ya yerleşmeden önce, "tez danışmanı" rolünü layıkıyla oynamak isteyen, artık idare edilecek hiçbir şey olmadı-

1. *Folie et déraison*, Önsöz, s. XI.

ğından –her iki çalışma da çoktan bitmiştir– yalnızca savunma "raportörü" olmakla yetinecek bir "hami" arayacaktır. Kısa bir Paris seyahati esnasında Jean Hyppolite'i ziyaret eder ve ondan kendisine hamilik etmesini ister. O zamanlar École Normale Supérieure'da yönetici olan Hyppolite ek tezi üstlenir: Alman düşüncesi ve felsefe tarihini çok iyi bilmektedir; bu onun alanıdır. Ama "hayranlıkla okuduğu"[2] ana tezi bir de eski öğrencisi Georges Canguilhem'in görmesini ister. Canguilhem birkaç yıldır Sorbonne'da bilim tarihi dersi vermektedir. Hyppolite, klasik bir felsefe tezi görünümü arz etmeyen delilik hakkındaki bu büyük freske, akademik destek vermesinin çok yerinde olacağına dikkat çeker. Bu tezin, kendisi de *Le Normal et pathologique* [Normal ve Patolojik] adlı bir tıp tezini bizzat savunmuş olan Canguilhem'in ilgisini çekeceğini düşünür. Michel Foucault üniversite kariyerindeki ilk iki giriş ritüeline damgasını vuran –École Normale Supérieure'a giriş ve öğretmenlik sözlü sınavı– bu adamla böylelikle karşılaşacaktır. Buluşma, Canguilhem'in bir süre sonra ders vermeye hazırlanacağı eski Sorbonne'un amfiteatrlarının birinin lobisinde gerçekleşmiştir. Foucault ona yapmak istediği şeyi ana hatlarıyla anlatır: Klasik rasyonalizmin zuhur etmesiyle birlikte deliliği saf dışı bırakan ayrılmanın nasıl ortaya çıktığı ve psikiyatri biliminin, kendi konusu olan akıl hastalığını nasıl yarattığı, biçimlendirdiği ve budadığı. Canguilhem onu dinler ve Foucault'nun hoşlandığı kaba saba sesiyle, tek cümlelik yorumunu yapar: "Eğer doğruysa bu sonuca varılabilir." Fakat eseri okur ve "gerçek bir şok" yaşar. Gözünün önünde birinci sınıf bir çalışma durduğuna ikna olur. Hiç tereddüt etmeden raportör olmayı kabul eder. Yalnızca, fazla tekrar edildiğini düşündüğü bazı formülleri değiştirmesini ya da hafifletmesini salık verir. Fakat, eserine verdiği edebi biçime fazlasıyla sadık görünen Foucault hiçbir şeyi değiştirmez. Tez savunulacak ve eser Canguilhem'in okuduğu bu ilk biçimiyle yayımlanacaktır.

Onu "üniversite hocası" statüsüne götüren bu kurumsal güzergâhın sonuncu engeli sırasında Foucault'yu yeniden sorgulayacak ve değerlendirecek olan bu şahsiyet üzerinde biraz durmak gerekir belki de. Foucault, ilk iki karşılaşmalarından sonra, École Normale'de söyledikleri gibi "Cang"a bir iki defa ters davransa da, hemen arkasından çalışmalarını okuyup ondan faydalanmasını bilmiştir. Althusser, varoluşçuların borusunun öttüğü bir dönemde, öğrencilerinin dikkatini bu bilimler felsefesi müjdecisine çekmek için tek bir fırsatı kaçırmazken, bu çalışmalardan hiç haberdar olmaması nasıl mümkün olabilirdi? Böy-

2. Krş. Georges Canguilhem, *Sur l'Histoire de la folie en tant qu'événement*, *Le Débat*, sayı 46, s. 38.

lelikle Foucault, şahsi kızgınlığını aşıp *Normal ve Patolojik*'i okuyacak ve Canguilhem'in uzmanlaşmış dergilerde zaman zaman yayımlattığı makaleleri takip edecektir. Zira Canguilhem her şeyden önce bir profesör, hatta Desanti'nin ifadesiyle "felsefe kabilesinin bir örgütçüsü"dür. Yayımladığı çok fazla şey yoktur. Devasa kitapları değil, bellibaşlı katkıları vardır; sonradan, profesyonel çevrelerde oldukça ün kazanacak kitaplarını yavaş adımlarla inşa eder: *La Connaissance de la vie, Études d'histoire et philosophie des sciences, Idéologie et rationalité dans les sciences de vie*... Michel Foucault *Deliliğin Tarihi*'nin önsözünde Canguilhem'i ustalarından biri olarak anar ve 1970 Aralık'ında Collège de France'taki açılış dersinde bu hürmeti bir kez daha dile getirir. Aslında Canguilhem'in onun üzerindeki etkisi öncelikli olarak bu iki an arasında ve esas olarak *Deliliğin Tarihi*'den çok *Kliniğin Doğuşu*'na olmuştur. Foucault, 1965 Temmuz'unda Canguilhem'e yazdığı bir mektupta bunu ifade ediyor gibidir:

> "On yıl önce çalışmaya başladığım zaman sizi ve kitaplarınızı tanımıyordum. Kuşkusuz, sizi okumamış olsaydım, o günden beri yaptığım şeyi yapamayacaktım. [Çalışmam] bütün derinliğiyle sizin izinizi taşıyor. Size bunun nasıl, tam olarak hangi yerlerde ya da 'metodun' hangi noktalarında olduğunu iyi ifade edemem. Benim karşı duruşlarım –mesela dirimselcilik üzerine– tam olarak ve özellikle yaptığınız şeyden, ortaya attığınız bu analiz katmanından, yarattığınız bu 'epistemolojik biçim'den yola çıkarak ancak mümkün olabildi. Gerçekten de *Klinik* ve devamı oradan kaynaklıdır ve belki de bütünüyle oraya yerleşir. Bir gün bu ilişkinin adamakıllı farkına varmayı başarmam gerekecek."

"Bu ilişkinin tam olarak farkına varmak" ve bu silik profesörün bütün bir filozoflar kuşağı üzerindeki etkisini anlamak için, Foucault'nun *Normal ve Patolojik*'in 1977 Amerika baskısı için kaleme aldığı uzun önsöze başvurmak gerekir. Foucault bu metinde, altmış ve yetmişli yıllar Fransız düşüncesi etrafında dönen tartışmalarda Canguilhem'in rolüne özel bir önem verir: "Eseri yalın, bile isteye sınırlı tutulmuş ve ne olursa olsun büyük seyirci kitlesine yönelik bir disiplin olarak geçinmeyen bilimler tarihindeki özel bir alana titizlikle kendini adamış olan bu adam, kaçtıkça içine çekildiği tartışmalarda yer almıştır zaman zaman."[3] Yine de Canguilhem bir kez, sadece bir kez çıkacaktır ortaya: *Kelimeler ve Şeyler*'i yorumladığı epey sağlam, epey dikkat çekici bir makalenin yayımlanması esnasında.[4] "Sartreçıların Foucault'ya yö-

3. Michel Foucault, *La Vie: l'expérience et la science, Revue de métaphysique et de morale*, Ocak-Mart 1985, s. 3.

4. Georges Canguilhem, *Mort de l'homme ou épuisement du cogito, Critique*, sayı 242, Temmuz 1967, s. 599-618.

nelik eleştirileri canımı sıkmıştı" diye hatırlatıyor bugün Canguilhem. Foucault'nun ölümünden sonra, *Deliliğin Tarihi*'den başlayarak *Cinselliğin Tarihi*'nin son ciltlerine varıncaya kadar, Foucaultcu düşüncenin tutarlılığını dile getiren olağanüstü bir makalede, göçüp giden dostuna saygılarını sunacaktır.[5] Ocak 1988'de, "Filozof Foucault" teması çerçevesinde Paris'te gerçekleştirilecek ve tüm dünyadan araştırmacıları bir araya getirecek olan kolokyumu da yine o yönetecektir.

Georges Canguilhem 1904'te, Fransa'nın güneydoğusunda, Castelnaudary'de dünyaya gelmiştir. Aron, Sartre ve Nizan'la birlikte École Normale Supérieure'un "meşhur 1924 dönemi" üyesidir. Felsefe öğretmenliği sınavını geçtikten sonra tıp eğitimine başlamış ve 1943'te tez savunmasını yapmıştır. Yani savaşın tam ortasında ve işgal altındaki Fransa'da. Eğitmenlik yaptığı Strasbourg Üniversitesi o zamanlar Clermont-Ferrand'a taşınmıştır. Canguilhem, Direniş'e aktif olarak katılmayı ihmal etmeyerek oradaki öğretmenliğini gerektiği gibi yerine getirir. İşgal sonrasında, ulusal eğitim genel müfettişliğine getirilmeden önce, Strasbourg'daki derslerine yeniden döner. Bu dönemde, pedagojik yeterliliklerini değerlendirme görevini üstlendiği ortaokul öğretmenlerinin derin düşmanlığını üzerine çekecektir. Öfke nöbetleri, kaba hareketleri onu korkulan hatta nefret edilen birine dönüştürür. İsmi bile öğrenciler arasında güvensizlik yaratan "müfettişlik" görevi sırasında yaptığı işlerle ve söyledikleriyle ilgili pek çok nahoş hikâye bugün bile anlatılır durur. Neyse ki, 1955'te, Gaston Bachelard'ın yerine Sorbonne'a atanır ve hiç kuşkusuz bu tarihten itibaren etkisini Fransız felsefe çevresinde iyiden iyiye hissettirecektir: Gizli, neredeyse belli belirsiz bir etkidir bu; Foucault'nun gün ışığına çıkarmasına kadar karanlıkta kalacak bir etki. Zira Canguilhem bütün hayatı boyunca fiziği bir yana atıp kendi adına yaşam bilimlerine yoğunlaşarak, Bachelard tarafından çizilen yolda, bilimsel pratiğin meseleleri üzerine kafa yormuştur. İdeoloji ve rasyonalite arasındaki ilişkiler, keşif süreçleri ve aynı şekilde sorguladığı bir kavram olan "hakikat"in araştırılmasında hatanın payı özellikle ilgilendiği mevzular olmuştur... 1977 tarihli metninde belirttiği gibi, Foucault böylelikle Sartre ve Merleau-Ponty, varoluşçular ve fenomenologlar tarafından temsil edilen deneyim ve anlam felsefesine oldukça uzun zamandır temelden karşı çıkan Bachelard, Cavaillès ve Koyré gibi kavram filozoflarıyla aynı çizgide yer alır.

Canguilhem böylelikle birleşme noktası hizmeti görmüş ve ismi, özne felsefesinin bayatlamış yöntemlerinden kaçmaya çalışan herkes

5. G. Canguilhem, *Sur l'Histoire de la folie en tant qu'événement*, alıntılanan makale.

için, yani ellili yıllardan seksenli yıllara kadar, felsefenin, sosyolojinin ya da psikanalizin kuramsal söylemini yeniden inşa etmeyi deneyen herkes için bir slogana, bir militan parolasına dönüşmüştür... Denilebilir ki, Canguilhem bir ölçüde yapılsalcılığın öncüsüdür, hatta yapısal bilimler tarihi adını verebileceğimiz şeyi onlara sergileyerek, sayısız genç araştırmacıyı yapısalcılığa dönüşmek üzere olan şeyle tanıştırmıştır.

*

O günlerde bir tezin savunulabilmesi için yayımlanmış olması gerekiyordu. Doktor unvanı vermeye yetkili olan fakülte dekanı da yayımlanmış bu tezi onaylamalıydı. Bu yüzden Canguilhem "sosyal bilimler doktorası için ana tez yayımlatma izninin elde edilmesi için gerekli rapor"u kaleme almayı üstlenmiştir. 19 Nisan 1960'ta, övgülere boğduğu eseri özetlemek amacıyla sıkışık bir yazıyla daktilo edilmiş sayfalarca yazı yazacaktır. Kendi kişisel arşivinde sakladığı bu uzun metnin bir parçasını değerlendirelim: "Bu çalışmanın özgünlüğünün nereden kaynaklandığı ortada. Rönesans'tan günümüze kadar, plastik sanatların, edebiyatın ve felsefenin aynasında deliliğin modern insana yansıttığı çehrelerin çeşitliliğini hiçbir zaman gözden kaçırmaması ve bir çıkış yolu zenginliğini kimi kez çözüp kimi kez dolaştırdığı için, Bay Foucault'nun tezi, ağırlığı kolay bir okumayı mümkün kılmayan fakat zekâyı her zaman ödüllendiren eşanlı bir inceleme ve sentez çalışması olarak kendini ortaya koyuyor." Canguilhem ekliyor:

> "Malzemesine gelince, Bay Foucault bir taraftan hatırı sayılır bir arşiv yığınını yeniden okumuş ve gözden geçirmiş, diğer taraftan bundan ilk kez faydalanan yine kendisi olmuştur. Profesyonel bir tarihçi, genç bir filozofun ilk el dokümanlara ulaşma çabasına sempati duymaktan geri kalmayacaktır. Buna karşın, hiçbir filozof Bay Foucault'yu, tarihsel bilginin kaynaklarına boyun eğdiği için felsefi anlayışın otonomisine yabancılaşmış olmakla suçlayamayacaktır. Bay Foucault'nun düşüncesi, kısmen tarihin Hegelci vizyonuna duyduğu sempatiden ve *Tinin Görüngübilimi* ile kurduğu yakınlıktan gelen sağlam bir diyalektiği baştan başa muhafaza etmiştir. Bu çalışmanın özgünlüğü, şimdiye kadar filozoflar ve psikoloji tarihçileri tarafından, sıklıkla yöntem ya da temel ilke meseleleri yüzünden, onların 'uzmanlıklarının' tarih ya da tarihöncesini ilgilendiren psikiyatrlarınkinin takdirine bırakılan bir malzemenin felsefi düşüncenin en üst seviyesinde ele alınışında yatar."

Ve Georges Canguilhem resmi icaplara cevap veren bir formülasyonla açıklamasını sona erdiriyor: "Bay Foucault'nun çalışmalarının önemine duyduğum inançla, sanırım artık çalışmasının sosyal bilimler

fakültesi jürisi önünde savunulmayı hak ettiği sonucuna varıyor ve dekana, tezin basılmasına izin vermesini öneriyorum"[6] (Bakınız Ek 2).

Söylemeye gerek yok, izin verilmiştir. Fakat şimdi de bir yayıncı bulmak gerekmektedir. Michel Foucault uzun bir zaman önce seçimini yapmıştır: Özellikle Sartre ve Merleau-Ponty gibi bir önceki kuşağın büyük isimlerinin eserlerinin yayımlandığı Gallimard'ın düşünü kurmaktadır. Böylelikle kitap taslağını, Sébastien-Bottin Sokağı'ndaki yayınevinin yayın kurulunun üyesi Brice Parain'e önerir. Brice Parain Georges Dumézil'in dostudur. İki adam, I. Dünya Savaşı sonrası askerler terhis edildiğinde, bütün dönemlerden École Normale'lilerin bir araya toplandığı Ulm Sokağı'nda tanışmıştır. Parain 1941-1949 yılları arasında, Dumézil'in pek çok kitabını basmıştır. Fakat çıkardığı diziler az satmaları nedeniyle kısa ömürlü olur.[7] Brice Parain'in üniversite çalışması görüntüsü arz eden her şeye karşı mesafeli duruşunun nedeni bu başarısızlığın kötü hatırası mıydı? Parain ellili yılların başında, o zamanlar *Structure élémentaires de la paranté* adlı tek bir kitabın yazarı olan bir etnologun yayımlatmak istediği makale seçkisini reddetmişti. Söz konusu etnolog Claude Lévi-Strauss'du ve bu seçkiyi Plon Yayınları'ndan, sonrasında şöhret kazanacak *Anthropologie structural* [Yapısal Antropoloji] ismi altında yayımlatabilmek için yıllarca beklemek zorunda kalacaktı.[8] Aynı nedenden ve kariyerinin tüm aşamalarında Foucault'nun yanında olmaktan vazgeçmeyen Dumézil'in himayesine rağmen, Brice Parain genç filozofun kendisine önerdiği kitabı reddedecektir. "Tez yayımlamıyoruz" açıklamasında bulunur kısaca. Foucault çok incinir ve hikâyeyi seneler boyu dostlarına sık sık şöyle anlatacaktır: "Sayfa altlarına tuttuğum notlardan dolayı kitabımdan hazzetmemişlerdi." Buna rağmen, Gallimard Yayınları'ndan gelen bu ret o kadar da hayırsız olmaz. Zira yayınevinin diğer bir lektörü olan Roger Caillois da yoklanır. Onun da Dumézil'le iyi ilişkileri vardır. École Pratique des Hautes Études'ün beşinci kısmında öğrencisi olmuştur. Caillois "Eleştiri Ödülleri" jürisine mensuptur ve bu görkemli kitap taslağını jürinin başka bir üyesi olan Maurice Blanchot'ya okutmaya karar verir. Böyle bir eserin ödül alma şansı var mıdır? Blanchot'nun kitabı bütünüyle okumaya vakti yoktur. Ama yine de kapsamını tayin edebilecek kadar okur ve coşkusunu Caillois'yla paylaşır. Kitap bir sonraki yıl yayımlandığında, bunu açık açık bir kez daha söyleyecektir.

6. Yayınlanmamış metin.
7. Georges Dumézil, *Entretiens avec Didier Eribon*, Gallimard, Folio-Essais, 1987, s. 95-97.
8. Claude Lévi Strauss, Didier Eribon, *De près et de loin*, Odile Jacob, 1988, s. 100-101.

Blanchot'nun lehte görüş ve tavsiyesi Foucault'nun "Eleştiri Ödülü" almasına yetmez. Aynı şekilde Caillois'nın çabaları da kitabın Gallimard'da yayımlanmasına yetmez. Fakat Foucault bir çaresini bulacaktır. Tam bu sırada Jean Delay, kitabı Presses Universitaires de France için hazırladığı bir diziye dahil etmeyi önerir. Oysa Foucault, kitabının tezler gettosundan sıyrılmasını istemektedir. Claude Lévi-Strauss'un başarısı karşısında çok etkilenmiştir ve sonradan bunu içtenlikle ifade edecektir: Onun, akademik çalışmaların uzmanlaşmış kesimi ile kültürlü geniş kesimi birbirinden ayıran sınırı dağıtmayı bilen tarzına hayranlık duymaktadır. Lévi-Strauss, Gallimard'ın ret cevabının ardından, 1955'te *Tristes Tropiques*'i* ve sonra 1958'de *Anthropologie structurale*'i yayımlayan Plon Yayınevi'ni bir sığınak olarak görmüştür.

Michel Foucault'nun Plon Yayınları'nda edebiyat danışmanı olan Jacques Bellefroid'yı iyi tanıdığı ortaya çıkar. Onunla Lille'de karşılaşmıştır. O zamanlar Bellefroid henüz bir lise öğrencisidir ve Jean-Paul Aron'a oldukça yakındır. Sonradan Paris'e yerleşecek, editörlük ve yayıncılık kariyerine başlayacaktır. Foucault'ya kitap taslağını, Lévi-Strauss'un çalışmasını tanıtan editöre bırakmasını salık verir. Foucault bu olayı yirmi yıldan fazla bir zaman sonra bizzat kendi anlatmıştır: "Bir arkadaşın önerisiyle kitap taslağımı Plon Yayınevi'ne bıraktım. Birkaç ay sonra akıbetini öğrenmeye gittim. Taslağı iade etmeden önce bulmaları gerektiğini söylediler. Sonra bir gün benim metin bir çekmecede bulunmuş ve bunun bir tarih kitabı olduğu anlaşılmış. Nihayet Ariès'ye okutmuşlar. Onunla tanışmam bu şekilde oldu."[9]

Philippe Ariès "Dünün ve Bugünün Uygarlığı" başlıklı bir seçkiyi yönetmektedir. Plon Yayınevi prestij toplu eserlerin yenilenmesini ve geliştirilmesini planlar: Eric de Dampierre sosyolojiyle ilgilenir ve özellikle Max Weber çevirileri yayımlar. Jean Malaurie "Terre Humaine" isimli bir toplu eserler derlemesi çıkaracaktır. Ariès de tarih alanına el atar. Louis Chevalier'nin *Classes laborieuses, classes dangereuses* ve *L'Enfant et la famille sous l'Ancien Régime* adlı kitapları onun toplu eserleri içinde yayımlanmıştır. "Güzel bir günde" diye yazacaktır anılarında "koskoca bir kitap taslağı çıkageldi. Adını bilmediğim bir yazarın, klasik çağda delilik ile akıldışı arasındaki ilişkiler üzerine bir felsefe tezi. Okur okumaz etkilendim. Ama metni kabul ettirebilmem için bana bir haç, bir de bayrak lazımdı."[10] Zira Plon'da esen değişim rüzgârları uzun süreli olmaz ve yayınevi yönetimini üstlenen yeni pat-

* Claude Lévi-Strauss, *Hüzünlü Dönenceler*, Çev. Ömer Bozkurt, YKY, 2000. (y.h.n.)

9. Michel Foucault, *Le Style de l'histoire*, Söyleşi, Le Matin, 21 Şubat 1894.

10. Philippe Ariès, *Un historien du dimanche*, Seuil, 1982, s. 145.

ronlar kuşkusuz prestijli fakat çok az kâr getiren bu toplu eserlere itibar etmez. Bellefroid'nın itelemesiyle Ariès hır çıkarır ve kavga dövüş davayı kazanır. Böylelikle *Deliliğin Tarihi* Plon etiketiyle yayımlanır.

Foucault herkesin düşman kesilmiş göründüğü bu adama sonsuza dek büyük bir minnettarlık duyacaktır. Zira bu iki insanın karşılaşması sıradan bir karşılaşma değildir. Gece ve gündüz, şeytan ve melek gibidirler. Ariès Katolik ve tutucudur. Uzun zaman monarşist olmuş ve aşırı sağ demeye dili varmasa da sağcı fikirlerini her zaman açık açık ilan etmiştir. Ondan daha gelenekçi birini tahayyül etmek zordur. Ama yine de kürsüye ihtiyaç duymayan bu tarihçi, üniversite kurumlarına mesafeli duran, kendini "Pazar günü tarihçisi" olarak tanımlayan bu sıra dışı adam, kendisine dayatılan üniversite kategorileştirmelerine ayak direyen, sınıflandırılamaz bir eserdeki yeniliğin gücünü keşfetme konusunda belki de en yetenekli insandı.

Ariès'nin ölümü üzerine Michel Foucault şöyle yazacaktır: "Philippe Ariès sevmemenin mümkün olmadığı bir insandı: Vatikan II'nin soğuk ayin şakalarına katlanmak zorunda kalmamak için kulak tıkaçlarını ihmal etmeyerek bağlı bulunduğu kilisenin ayinine gitmeye can atardı..." Ve tarihçinin kitaplarından bahsederek şunları ekleyecektir:

> "Sırasıyla, ilkin demografik verileri, bir toplumun biyolojik arka planı olarak değil, bizzat kendisinin, geçmişinin ve geleceğinin karşısında hareket etme biçimi olarak inceledi; daha sonra, yetişkin dünyasının tavır ve anlayışının parçalara ayırdığı, kendine göre değerlendirdiği ve biçimlendirdiği, onun için yaşamın bir figürü olan çocukluğu; ve nihayet, insanların ritüelleştirdiği, sahneye çıkardığı, yücelttiği ve kimi zaman, bugün de olduğu gibi, nötr hale getirip geçersizleştirdiği ölümü inceledi. 'Zihniyetler Tarihi' tanımı kendisine aittir. Kitaplarından anlaşılacağı üzere 'pratiklerin tarihini' yazmıştır, görkemli bir sanatı oluşturabilen pratikler kadar mütevazı ve dirençli alışkanlık biçimine sahip olan pratiklerin; ve birbirlerinin kaynağında var olabilen tutumu, gerçekleşme, olma, eyleme ya da hissetme biçimini açığa çıkarmaya çalışmıştır. Bir müzede yalnız başına uyuyan bir eserdeki gibi, binlerce yıldır aralıksız süren bir dilsiz jeste karşı duyarlı olmuş ve bir varoluş üslubunun ilkesini kurmuştur; yani insanın, sayelerinde, diri ya da ölü olma alınyazısının içinde, kendini ortaya çıkardığı, yarattığı, kendini unuttuğu ya da inkâr ettiği biçimler üzerine bir araştırmanın ilkesini ortaya koymuştur."[11]

Şubat 1984 tarihli bu metin, kendine has bir terminoloji içinde kuşkusuz Foucault'nun hislerine tercüman oluyor: Kendini yönetme sanatı üzerine, kendilik estetiği üzerine o sıralar bitirmek üzere olduğu ve dört ay sonra, kendi ölümü arifesinde *Hazların Kullanımı* ve *Kendilik Kay-*

11. Michel Foucault, *Le Souci de la vérité, Le Nouvel Observateur*, 17 Şubat 1984.

gısı başlıklı iki kitapla son bulacak olan çalışmanın ruhuna son derece uygun bir metin. Öte yandan, iki adam arasında uzun süreli ve ilk bakışta alışılmamış gelen ilişkiye yön veren nedenler kolayca görülüyor. Foucault'nun Ariès'ye duyduğu gerçek ve içten hayranlığın boyutu ve "boynunun borcu" olan "minnettar"lığı birçok kere dile getirmekte ne derece yükümlü olduğu da son derece aşikâr.[12]

*

20 Mayıs 1961 Cumartesi: "Delilikten söz etmek için bir ozanın yeteneğine sahip olmak gerekir." Çalışmasının göz kamaştırıcı sunumuyla jürisini ve dinleyicileri hayran bırakan Michel Foucault sözlerini bu cümleyle bitirir. "Ama siz bu yeteneğe zaten sahipsiniz" karşılığını verir Canguilhem. Bu iki adamın, Sorbonne'un amfilerinden birinin fuayesinde bu savunmadan bahsetmek için buluştukları an ile adayın, yoğun bir sorgulamaya tabi tutulmadan önce, ritüel gereği, araştırmasının ana hatlarını jüri üyelerine sunduğu bu ilkbahar öğle sonrası arasında bir yıldan az bir zaman geçmiştir. Toplantı, yüksek sahnesi ve bu sahneyi bir uçtan bir uca kaplayan uzun kürsüsü, eskiden kalma lambrileri, bir İtalyan tiyatrosunun locası gibi her iki taraftan sarkar vaziyetteki koltuk dizileri, donuk ve kasvetli –neredeyse karanlık– aydınlatmasıyla heybetli bir görünüm arz eden, önemli tezlere ayrılmış Louis-Liard Salonu'nda, bir buçukta başlamıştır... On yıl sonra, Collège de France'taki açılış dersi için gelen kalabalıkla karşılaştırmak zor olsa da katılım bir hayli yüksektir. Neredeyse yüze yakın insan, küçük bir "hadise"ye tanıklık etmenin bilinci içinde buraya gelmiştir.

Jüriye başkanlık eden Henri Gohuier'dir. 1948'den beri Sorbonne'da görev yapan bir felsefe tarihçisidir ve jüri üyeleri arasında "en yüksek kıdemli en eski profesör" kendisi olduğu için "başkan" olarak tayin edilmiştir. Kural budur. Gouhier cana yakın, açıksözlü bir adam; çok yönlü ve daima kılı kırk yaran bir bilgedir. Descartes, Malebranche ve Maine de Brian üzerine çalışmaları ve aynı şekilde *Auguste Comte et la naissance du positivisme* [Auguste Comte ve Pozitivizmin Doğuşu] adlı birkaç ciltlik kitaplarıyla ünlüdür. Tiyatro tutkusu ise başka bir özelliğidir. 1952'de "Le Théâtre et l'existence", 1958'de ise "L'Oeuvre théâtrale" adlı bir deneme yayımlamıştır. Ayrıca bu dönemde, *La Table Ronde* dergisinde tiyatro yazıları kaleme almaktadır. Etrafında, elbette Georges Canguilhem ve Foucault'yla birlikte, psikoloji eğitimi alan ve sonra Sorbonne'da psikopatoloji kürsüsünü işgal eden Daniel Lagache

12. A.g.e.

vardır. Canguilhem ve Lagache eski sırdaştır. Ulm Sokağı'ndan tanışırlar ve her ikisi de yalnızca Sorbonne'da değil, aynı zamanda savaş sırasında da birlikte eğitmenlik yapmıştır. Lagache 1939'da adli tıp doktoru olarak askere alınmıştır. Tutsak düşer, kaçar ve Clermont-Ferrand'a taşınan Strasbourg Üniversitesi'ne ulaşır. Bu kentte, derslerine ve hasta takdimlerine katılmış olan Georges Canguilhem'le karşılaşır. Canguilhem kendi tıp tezini hazırladığı sırada, Lagache, *Strasbourg Edebiyat Fakültesi Bülteni* içinde bu tezle ilgili bir tanıtım yazısı, birkaç ay sonra ise *Revue da la métaphysique et de morale* dergisinde yayımlanan bir makale yazacaktır.[13] 1946'da *La Jalousie amoureuse* başlıklı doktora tezini savunmuş ve böylelikle bir sonraki yıl, gördüğümüz gibi, Sorbonne'a atanmıştır. 1953'te, iki adamı karşı karşıya getiren görüş ayrılıklarına rağmen Jaques Lacan'la beraber Fransız Psikanaliz Derneği'nin kurucularından biri olmuştur. 1958'de *La Psychanalyse et la structure de la personnalité* isimli bir kitapçık yayımlar ve iki genç çalışma arkadaşı, Jean Laplanche ve Jean-Bertrand Pontalis'nin de yardımlarıyla büyük "Psikanaliz Sözlüğü" projesini hazırlar.

Gouhier, Canguilhem, Lagache. Bu seçkin uzman triosunu aşmak zorunda olan aday için, mücadelenin hiçbir tehlike arz etmemesi mümkün görünmemektedir. Savunmanın, kaçınılmaz yoklamaları ve lüzumlu tuzaklarıyla başlangıç ritüeli kadar entelektüel tartışmalarla da geçtiği düşünülecek olursa eğer.

Fakat dinleyiciler *Deliliğin Tarihi* üzerine söylev ve fikir alışverişlerinin keyfini çıkarmadan önce sabretmelidir. Foucault ilk önce Kant'ın *Antropoloji*'sine yönelik sorulara cevap vermek zorundadır çünkü savunma "küçük tez" ile başlamak durumundadır. Karşısında Jean Hyppolite'le birlikte ortaçağ ve Rönesans uzmanı, pek çok Almanca metnin çevirmeni Profesör Maurice de Gandillac durmaktadır. Foucault yapmak istediği şeyi anlatır ve yaklaşık yirmi beş yıl süresince yazılmış, elden geçirilmiş, üzerinde değişiklik yapılmış Kant'ın bu metnini anlamak için yapısal analiz ile kökensel analizi karşı karşıya getirmek gerektiğinin altını çizer. Bu son eser nasıl hazırlanmış, birbiri ardına gelen hangi kalıntılardan beslenmiştir: Bunun yanıtı kökensel analizdedir. Bu eserin Kant sisteminin bütünsel ve iç düzeninde yeri nedir? Bu *Antropoloji*'nin Kant tarafından ortaya konan "eleştiri" hareketiyle ilişkisi nedir? Bu da yapısal analizin konusudur. Bu sözlü sunumda –ve bizzat tezin kendi metninde– Foucault, sonradan meşhur olacak bir söz dağarını bol bol kullanır. "Kant metninin arkeolojisini yapmak"tan bahseder, onun "derin jeolojisi"nin "katmanları"nı

13. Daniel Lagache, *Oeuvres*, c. I, PUF, 1977, s. 439-456.

sorgular. Bu "küçük tez" hiçbir zaman yayımlanmayacaktır. Foucault, jürinin bazı itirazları karşısında, yayımlama amaçlı gerçekleştirilmediğini, felsefi bir antropolojinin mümkün olabilirliği üzerine genel bir sorgulamanın demirleme noktasından başka bir şey olmadığını ifade etse de, yalnızca Kant'ın metninin çevirisi 1963'te Vrin Yayınları'ndan çıkacaktır. Sonuç olarak, Foucault, önsözünün yüz otuz sayfasını bugün hâlâ bulundukları yerde, Sorbonne'un arşivlerinde uyumaya terk eder. Ama bu bizi yanıltmasın: Bu sayfalar ölü bir belge olarak kalmayacaktır. Bu denemenin ve ondan çıkarılabilecek olan pek çok şeyin gerçek değeri anlaşılacaktır. Zira *Kelimeler ve Şeyler*'de daha sonra yer alacak pek çok bölümün kaynağını görmenin gerekli olduğu yer belki de orasıdır.

Fakat, şimdilik bu sayfalar yalnızca "küçük tez"den başka bir şey değildir, seremoninin mezesi gibidir. Artık ana yemeğe, "büyük tez"e geçilebilir.

Birkaç dakikalık bir molanın ardından gösteri yeniden başlar. Jüri başkanı sözü adaya bırakır. Foucault'nun gergin ve sinirli sesi yükselir, ahenkli, ritmik bir sıralanışla salona yayılır; formüller elmas misali işlenir: Bu araştırmanın başlangıcında öncelikli olarak doktorlardan çok deliler hakkında bir kitap fikri vardı diyecektir. Fakat deliliğin sesi bastırıldığı, delilik sessizliğe mahkûm edildiği için bu kitabı yapmak imkânsızlaştı. Bu yüzden akıl ile akıldışı arasında süregiden bir tartışmanın işaretlerini bir araya toplamak, kendini ifade etmek için hâlâ bir dili ve sözcükleri olmayan şeyi konuşturmak gerekiyordu: Dokümanlara zorunlu bir dalış yapmanın nedeni budur. Ve tozlu dokümanlarda keşfedilen hakikat, "deliliğin bir doğa olgusu değil", "uygarlık olgusu" olduğudur. Verili bir toplumda delilik her zaman, "*başka* bir tutum", "*başka* bir dil" olmuştur. Dolayısıyla, "deliliği delilik olarak tarif eden ve onu ezen kültürlerin bir tarihini yapmaksızın" deliliğin tarihini yapmak söz konusu olamaz. Ve Foucault ekler: "Bu soruşturmayı hakkıyla sürdürebilmek için öncelikli olarak günümüz psikiyatrisinin kavramlarından kurtulmak gerekir; çünkü tıp bilimi yalnızca 'aklın delilikle ilişkisinin tarihsel biçimlerinden biri' olarak işin içine dahil olur." Foucault, sonuç olarak meseleyi ortaya koyar: Söz konusu olan, bir kültürün delilikle giriştiği tartışmada tehlikeye attığı şeyi görmektir.

Bu başlangıç sunumunun ardından, tartışma hızla yol alır. O ana kadar sıklıkla Lagache'ın itirazları söz konusu olmuştur. Altmışlı yılların başında, bilginin ve psikopatolojik kurumun doğrularının dinamitçisiyle karşı karşıya gelen geleneksel Fransız psikiyatri tıbbının temsilcisinin gösterdiği anlayış eksikliğiyle dalga geçmek bugün alışkanlık olmuştur.

Nitekim Canguilhem, pek çok uyarı dolu ön raporunda, bu noktanın altını çizmiştir: "Psikolojinin bilimsel statüsünün kaynaklarının tartışma konusu olması, bu araştırmanın neden olacağı sürprizlerin en küçüğü olmayacaktır." Gerçekten de Lagache pek çok itiraz ortaya atmış ve çekinceler ileri sürmüştür. Fakat tartışma sırasında Henri Gouhier tarafından tutulan notlara bakılırsa, baştan sona aşırı özenli bir tutum sergilediğini hatırlatmak gerekir. Eleştirileri bilhassa ayrıntılar üzerinde yoğunlaşır, uyarıları asla saldırganlık içermez ve aslında Foucault'nun projesine ne ciddi bir biçimde karşı çıkmış ne de onu mahkûm etmiştir. Müdahaleleri kitabın tam anlamıyla tıbbi, psikiyatrik ya da psikanalitik bilgilendirmesinin yetersizliklerini açığa çıkarmak ve yazarın da, iddia ettiğinin aksine, çağdaş kavramlardan bütünüyle uzaklaşamadığının altını çizmekten ibarettir. Her ne olursa olsun kendisine tamamen yabancı gelen Foucault'nun bütünsel anlayışının geçersiz olduğunu ilan etmiyormuş gibi görünür.

Bu unutulmaz toplantı esnasında en önemli itirazcının belki de jüri başkanının ta kendisi olduğunu özellikle hatırlatmak gerekir. Adaya ya da onun çalışmasına karşı bir düşmanlıktan dolayı değil, yalnızca entelektüel ve mesleki titizlikten dolayı. "Jüriye felsefe tarihi uzmanı olarak katılmam istendi benden; oynamak zorunda olduğum rol buydu" diye açıklıyor. Gouhier'nin seromoninin gerçekleşmesinde üstleneceği açık bir görevi vardı ve rolünün hakkını verdiği doğrudur. Soruları ve yorumları ikiye katlar. Metinlerin ya da eserlerin bazı yorumlarına karşı çıkar ("Bir metnin felsefesini mi veriyoruz yoksa bir metin hakkında felsefe mi yapıyoruz bunu bilmek gerekir" demiştir adaya), tarihsel bilgileri düzeltir... Profesör tarafından öne sürülen itirazların hepsini burada vermek ya da yeteneği, üslubunun zarafeti ve hitabeti konusunda fikir edineceği muhatabına karşı koymak için derin bilgisinin seferber ettiği bütün bu referansları zikretmek mümkün değildir. Uyarıları kitabın bütün yönlerinedir. Eleştirileri özellikle kutsal metinlere ilişkin sayfalara olacaktır: "Yorumlarınız beni tatmin etmedi. Kutsal metinlerden ve bu metinleri yorumlayan Aziz Vincent de Paul'den yaptığınız alıntılar İsa'nın kendisini deli ilan ettiğini söylemiyor; fakat bazı tutkuların görünümlerini almak istediğini, bu şekilde kabul görmek istediğini söylüyor" der. Ve devam eder: "Delilere ayrılmış bölümde 'Kutsal Çarmıh'ın deliliği'ni ele almış olmanın bir hata olduğu düşüncesindeyim; zira üstün bir bilgelik fikri her zaman vardır." Gouhier, Foucault'nun, edebiyatta ya da resimsel temsillerde deliliğin gülünçlüğünün ölümün yerini almış olabileceği fikrini reddederek "ölüm dansı" temasını da tartışır. "Nedeni ortadadır. Sizin için felsefi devamlılık vardır: Delilik,

hâlâ ölüm demektir. Ve siz şöyle aktarıyorsunuz: Sanat tarihinde süreklilik." Onun gözünde bunun bir kıymeti yoktur. Bosch'un tablolarının betimlenişi konusunda da aynı fikirde değildir. Üstelik bazı noktaların unutulmuş olmasına şaşırmıştır: "Shakespeare'i zikrederken, *La Coeur brisé*'de Penthea'nın deliliğini es geçmişsiniz." Foucault'nun *Neveu de Rameau*'ya* ilişkin önerdiği okuma onun için abesle iştigal demektir. Adayın Diderot'nun kahramanlarına söylettiği şey ona göre metnin çarpıtılmasıdır. Aynı şey Descartes için de geçerlidir ve Gouhier'nin argümanlarının en gelişmiş noktalarından biri işte burasıdır. Örneğin *Méditations*'daki "Habis Cin" [*Malin génie*] hipotezine bakalım:

> "Habis cin, yanlışlığına rağmen 3 ile 2'nin toplamının 5 sonucunu verdiği absürd bir dünya hipotezini sembolize eder. Ama ben burada hiçbir biçimde bir delilik sembolizmi görmüyorum: Fikir, kötülük kavramını kadiri mutlak kavramıyla birleştirerek üretilmiş. Kişiliğin psikolojisi *Méditation*'un dördüncüsünün başlangıcında çizilmiştir: Bu, varoluşun temel yasasında bulunan, Makyavelizm soslu bir temsilin esinlediği kadiri mutlak fikridir. Orada bir akıldışı tehdidi görürüz. Hayır, bu yalnızca başka bir aklın mümkün olabilmesidir. Bu hipotezin metafizik temeli orasıdır."

Gouhier, *Méditation*'un birincisinde, Descartes'ın "Ama nihayetinde onlar delidir" tümcesinde, aklı akıldışı olandan ayıracak büyük ayrılmanın kurucu eylemini görmeyi de reddeder. Foucault'nun bu sayfalarının, yapıtının ana iskeletini oluşturduğunu iyi görebildiği için, Gouhier, Descartes konusunda ısrarcı olur. Fakat Foucault'yu "alegorilerle düşünmek"le de suçlar: "Delilik kişileştirilmiş, mitolojik kavramların aracılığıyla dönüşüme uğramıştır: Ortaçağ, Rönesans, Klasik Çağ, Batılı İnsan, Alınyazısı, Hiçlik, İnsan Hafızası... Bunlar, tarihe dönük bir çeşit metafizik istilaya izin verecek olan ve bir felsefeyi canlandırarak, anlatıyı neredeyse bir destana, tarihi de alegorik drama dönüştürecek kişileştirmelerdir." Ve sonuç olarak, jüri başkanı profesör, yazara şunu bildirir: "Deliliği bir eser yokluğu olarak tanımladığınızda söylemek istediğiniz şeyi anlamadım." Şüphesiz Foucault bu son uyarının geçerliliğini kabul edecektir; zira bir süre sonra bu formülü açıklamak için uzunca bir makale yazacak[14] ve *Deliliğin Tarihi*'nin ikinci baskısında bunu, "Benim tarafımdan biraz körü körüne kullanılan bir tabir" diye nitelendirecektir.[15]

---

* Denis Diderot, *Rameau'nun Yeğeni*, Çev. Adnan Cemgil, Engin Yayıncılık, 1991. (y.h.n.)

14. Michel Foucault, *La Folie, l'absence d'oeuvre*, *La Table Ronde*, Mayıs 1964. *Histore de la folie*'ye ek, 2. Basım, Gallimard, 1972, s. 575-582.

15. Michel Foucault, *l'Histoire de la folie*, 2. Basım, Gallimard, 1972. Önsöz, s. 8.

Seramoni sona ermiştir. Başkanın sesiyle ve dinleyicilerin önünde, jüri, "övgüye değer" üstün derecesiyle sosyal bilimler alanında doktor unvanını adaya takdim eder. Birkaç gün sonra Henri Gouhier savunmanın tutanağı niyetiyle resmi bir rapor kaleme alır. İşte Foucault'nun doğmakta olan eserine ilk tepkileri ifade ettiği için bütünüyle aktarmaya değer olan bu metin:

"20 Mayıs, Clermont-Ferrand Edebiyat ve Beşeri Bilimler Fakültesi'nde öğretim görevlisi Bay Michel Foucault, doktora amaçlı tezini sunmuştur:

- Kant: *Antropoloji*. Giriş, çeviri ve notlar. Mösyö Hyppolite tarafından rapor edilmiş ek tez.
- *Delilliğin Tarihi*. Mösyö Canguilhem tarafından rapor edilmiş ve ikinci okuması Mösyö Lagache tarafından yapılmış ana tez.

Jüride, ek tez için Mösyö de Gandillac ve ana tez için başkan da bulunuyordu.

Bay Foucault tarafından sunulan iki eser oldukça farklı; bununla birlikte övgüler ve eleştiriler oldukça titiz olacaktır. Büyük bir kültür, güçlü bir kişilik, entelektüel bir zenginlik; işte Bay Foucault'nun en belirgin nitelikleri. Savunma yalnızca şu yargıları teyit edebilecektir: Her iki sunuşu da, açıklığı, anlaşılırlığı, nereye gittiğini bilen, tereddüt etmeden ilerleyen, hâkim olunduğu anlaşılan bir düşüncenin zarif kusursuzluğu ile dikkate değer olacaktır. Fakat kimi yerlerde, en yüksek düzeyde çalışmalarda bulunması zaruri gerekliliklere karşı bir miktar kayıtsızlık fark ediliyor: Tercüme hatasız ama biraz aceleye gelmiş; Kant'ın metni 'rafine' değil; yalnızca bir iki olguya dayanan ayartıcı fakat çabucak hazırlanmış düşünceler. Bay Foucault bir yorumcu ya da tarihçiden daha felsefidir.

Ek tezin iki hakemi, bu tezden arka arkaya iki eser çıkaracaktır:

1. Antropoloji üzerine, Kant'dan ziyade Nietzsche'den ilham almış, bir kitabın eskizi olan tarihsel bir tanıtım yazısına dikkat çeker Bay Hyppolite.
2. Bahane işlevine indirgenmiş Kant'ın metninin çevirisi gözden geçirilmiş olmalıydı.

Bay Gandillac adaya, yayımlanması amacıyla, giriş adı altında eskiz haline getirilmiş olan kitaba bütün zenginliğini veren bu iki parçanın birbirinden ayrılmasını önerir ve ayrıca Kant'ın metninin gerçekten eleştirel bir baskısını teklif eder.

Ana tezle uzman gözüyle ilgilenen üç denetçi eserin özgünlüğünü teslim eder. Yazar bir dönemin insanlarının delilik konusunda gerçekleştirdiği düşünceyi bilinçte aramıştır ve 'klasik çağda', yani XVII. ve XVIII. yüzyılda ve XIX. yüzyılın başlangıcında pek çok zihinsel 'yapı' tespit eder. Burada yalnızca eserinin ortaya çıkardığı meseleler hatırlatılacaktır. Sadece şunlara işaret edelim: 'Bu yapıların bir diyalektiği mi yoksa tarihi mi söz konusudur?' diye sorar Bay

Canguilhem. Yazar, kendi yapılarını tanımlamak ve tarihi freskini çizmek için çağdaş psikolojinin hazırladığı kavramlardan kendini gerçekten de uzak tutabilmiş midir, sorusu ise Lagache'a aittir.

Jüri başkanı, adayı, araştırmasında kendini tali olarak hissettiren metafizik hakkında bir açıklama yapmaya iter: Delilik deneyiminin Antonin Artaud, Nietzsche ya da Van Gogh'unkine benzer bir durumun ışığında belli bir 'değerlendirmesi'.

Bu savunmada bilhassa akılda tutulması gereken şey, herkesin adayda teslim ettiği tartışmasız yetenek ile bütün bir görüşme boyunca dile getirilen çekincelerin çeşitliliği arasındaki şaşırtıcı çelişkidir. Kuşkusuz Bay Foucault bir yazardır; fakat Bay Canguilhem bazı parçalara ilişkin retorikten bahseder ve jüri başkanı onu 'netice'yi arama noktasında fazla pimpirikli bulur.

Adayın derin bilgisi kuşku götürmez; fakat başkan olguların ötesine geçmekte spontan bir eğilimi ortaya koyan durumlara örnek vermiştir: Jüri bir sanat tarihçisi, bir edebiyat tarihçisi ve bir kurumlar tarihçisinden müteşekkil olsaydı bu türden eleştirilerin daha da fazla olabileceği düşüncesindeyiz. Bay Foucault'nun psikolojiye temayülü ortadadır: Bununla birlikte Bay Lagache psikiyatrik bilgiyi biraz sınırlı, Freud hakkındaki sayfaları ise aceleye gelmiş bulmuştur.

Böylelikle, bir daha düşünülüp, bir daha tespit edildi ki, bu iki tez çok sayıda ve ciddi eleştiriye neden olmuştur. Bununla birlikte, gerçek bir özgün ana tezle, kişiliğinin, entelektüel 'dinamizminin', sergileme yeteneğinin yükseköğretime yettiği bir insanla karşı karşıya bulunuyoruz. Bundan dolayı, bütün çekincelere rağmen 'övgüye değer' üstün derecesi oy birliğiyle verilmiştir."

Henri Gouhier, 25 Mayıs 1961

Jüri başkanının raporunun ifade ettiği gibi "çekincelere rağmen", *Deliliğin Tarihi* CNRS'nin [Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi] bir madalyasıyla ödüllendirilir. Her yıl bir eserin tümüne altın, tez sonrası çalışmalara gümüş ve her disiplindeki en iyi yirmi dört tez için bronz madalya verilmektedir. Felsefe alanında bronz madalya Michel Foucault'nun olur. Foucault artık "doktor" olduğu için Clermont Üniversitesi'ne "asil öğretmen" olarak atanabilecektir. Bu 1962 yılının sonbaharında gerçekleşecektir. Gerisi, tuhaf ve çalkantılı bir seyir esnasında okurunu bulacak kitaba; onun üzerinde yoğunlaşacak ve bu "olayı", bu birdenbire ortaya çıkışı, okumalar yavaş yavaş çeşitlenmeye, yayılmaya ve farklılaşmaya başladıkça, başka pek çok olayın çıkış noktası haline getirecek olan yorumların ortasında kendi statüsünü ya da daha çok statülerini bulmaya kalır.[16]

16. Georges Canguilhem'in "*l'Histoire de la folie*'den *bir olay olarak*" bahsettiği anlamda, alıntılanan makale.

2
Kitap ve İkizleri

Yetmişli yıllarda, Foucault pek çok kere yayımlanışı sırasında *Deliliğin Tarihi*'ne verilen tepkilerden şikâyetçi olmuştur. Mesela 1975'te verdiği bir mülakatta şunları söyler: "Toplumsal gerçekliğin biraz ayaktakımı sayılan bu kesimiyle ilgilenmeye başladığım sırada, Barthes, Blanchot ve İngiliz antipsikiyatrları gibi bir iki sayılı araştırmacı bununla ilgilendi. Fakat ne felsefe ne de politika camiasının bu işlere kulak asmadığını özellikle belirtmem gerek. Felsefe çevresinin en küçük kıpırdanışını dahi kayda geçirmeye hevesli olan kurumsal dergilerden hiçbiri bununla ilgilenmedi."[1] Foucault burada hiçbir zaman içinin ısınmadığı *Les Temps Modernes* ve *Esprit* dergilerine saldırır. Bu iki derginin, kitabından bahsetmediği ve eserinin kültürlü geniş kesi-

1. *Les Nouvelles littéraires*, 17 Mart 1975.

min gözünden kaçtığı doğrudur. Fakat Foucault tersinin olmasını gerçekten bekliyor muydu? Foucault, kitabına ilişkin bir geçiştirme olarak düşündüğü şeyi açıklayan gerekçeleri ortaya koymak için bu sözlerini 1977'de genişletecektir. Sorumlusu, Komünist Parti'nin ve Marksist ideolojinin, entelektüellerin tavırlarında ve dolayısıyla sınırları keskin bir şekilde belirli olan bu çevrenin gözünden kaçan bir kitabın eleştirel gücünü algılama kapasitelerinde yarattığı engellemedir.[2]

Fakat onun hayal kırıklığı –belki de geriye dönük olarak– gerçekten de yerinde midir? Ne olursa olsun, yalnızca marjinal şahsiyetlerin, çalışmasının hakkını verdiğini söylediğinde ona hak vermek güçtür. Foucault'nun anıştırmalarda bulunduğu Blanchot'[3] ve Barthes'ın[4] makalelerine, Michel Serres'nin bir makalesini[5] ve *Annales* dergisinde yayımlanan Robert Mandrou imzalı uzun bir yorumu eklemek yerinde olur.[6] Bu son makalenin, yeni tarihsel araştırmanın papası olan Fernand Braudel'in kitabın yazarını kutsadığı bir "not"unun arkasından geldiğini –bu hiç de yabana atılır değildir– aynı şekilde belirtmek gerekir.[7]

Tezin savunulması sırasında Georges Canguilhem ve Henri Gouhier tarafından yazılan resmi –ve gizli; zira bu raporlar ilgiliye teslim edilmeyeceklerdir– değerlendirmelerden sonra, kitabın çıkmasını selamlayan tanıtım yazıları Foucault'nun eserine verilen ilk kamusal tepkiyi oluşturur. Ondan birkaç bölüm alıntılamak ilginç olacaktır. Zira Foucault henüz tanınmamış biridir ve okumalar önceden oluşturulmuş bir imgenin filtresinden geçirilip deforme edilmemiştir. Michel Serres, Foucault'nun kitabını Dumézil'in eseriyle ilişkilendirir: "Aslında deliliğin tarihi hiçbir zaman psikiyatrik kategorilerin bir doğuşu olarak, klasik çağda pozitif fikirler beklentisinin bir araştırması olarak anlaşılmayacaktır... Daha çok bu çifte alan ailesine dayandırmanın mümkün olduğu, aslında ona dayandırılmış olan bir yapı çeşitliliğinin tanımı yapılır: ayrılma, birleşme, kaynaşma, taban, karşılıklılık, dışarıda bırakma yapısı" der.[8] Fakat Serres kitabın diğer bir esin veren tarafına da kayıtsız kalmaz:

2. *Vérité et pouvoir, L'Arc*, sayı 70, 1977, s. 16.
3. Maurice Blanchot, *L'Oubli, la déraison, NRF*, Ekim 1961, s. 676-686, *L'Entretien infini*, Gallimard, 1969.
4. Roland Barthes, *Savoir et folie, Critique*, sayı 17, 1961, s. 915-922. *Essais critiques, Seuil*, 1964.
5. Michel Serres, *Géométrie de la folie, Mercure de France*, sayı 1188, Ağustos 1962, s. 683-696 ve sayı 1189, Eylül 1962, s. 63-81. *Hermès ou la communication*, Minuit, 1968.
6. Robert Mandrou, *Trois Clés pour comprendre l' "Histoire de la folie à l'époque classique", Annales, ESC*, 17. Yıl, sayı 4, Temmuz-Ağustos 1962, s. 761-771.
7. Fernand Braudel, *Note*, A.g.e., s. 771-772.
8. Michel Serres, *Hermès...*, a.g.e., s. 167.

"Yapısal anlayışının ötesinde, daha içe kapalı bir vizyon ve daha coşkulu bir yaklaşıma kendini bırakmasaydı, mimarisinin bu sağlamlığı boşa gidecekti. Eser kusursuz olacak fakat doğruluk içermeyecekti. Bu yüzden, mantıksal akıl yürütmelerin tam ortasında, tarihsel incelemenin kılı kırk yaran derin bilgisinin ortasında, sınırsızca yakın olanı, kendi ötekini gören bu tanımlanmamış kimselere karşı yalnızca insani değil adeta yürekten, derin bir aşk dolaşır. Bu yüzden bu kitap aynı zamanda bir çığlıktır... Dolayısıyla bu geçirgen geometri, ortadan kaldırmanın, gözden düşürmenin, sürgünün, karantinaya almanın, afarozun, toplum dışına itmenin o büyük işkencesine katlanan insanların dokunaklı dilidir."[9]

Kısacası, "işte bütün yalnızlıkların kitabı".[10] Serres, Nietzsche'nin etkisini kutlamayı da ihmal etmez: "Michel Foucault'nun kitabı, Nietzscheci yöntem trajedi ve Helenik kültür için ne ise klasik (ve daha genel olarak klasik kültür) trajedi için odur: Apollonvari ışığın altındaki gizli bahar şenliklerini aşikâr eder."[11] Diğer taraftan Barthes, "tarihi bir 'doğa' parçası haline getirdiği ve tıbbi bir olgu olarak kabul ettiğimiz deliliği bir uygarlık olgusuna dönüştürdüğü için",[12] Lucien Febvre'in Foucault'nun kitabını sevmiş olmasını hayal etmekten çok hoşlanır ve daha sonra şunları ekler: "Aslında Michel Foucault hiçbir şekilde deliliği tarif etmez; delilik, tarihinin ele geçirilmesinin gerekli olduğu bir bilginin nesnesi değildir; hatta bizzat bu bilginin kendisinden başka hiçbir şey değildir. Delilik bir hastalık değildir; değişebilen ya da yüzyıllara göre heterojen kalabilen bir duygudur. Michel Foucault, deliliği asla işlevsel bir gerçeklik olarak ele almaz. Onun için delilik akıl ve akıldışı, bakan ve bakılan yoluyla oluşturulmuş bir çiftin saf işlevidir."[13] Fakat Barthes bir taraftan da Foucault'nun bu büyük kitabının "bir tarih kitabından başka bir şey" olduğunu, "yalnızca deliden bahseden kişiye değil, arındırıcı bir soru olarak bilgiye, bütünüyle bilgiye yöneltilen bir soru"[14] olduğunu iyi bilir. Ardından bunun, bilgi üzerine bu yerinde sorgulamanın yanında, gelecek yılların Foucaultcu araştırmasının bir diğer teması olacağını hatırlatır ve "Michel Foucault'nun, yalnızca delilikle temasta değil aynı zamanda insanın, mesafesini alarak, dünyaya başka bir şey olarak baktığı her seferde, yani yazdığı her seferde ortaya çıkan, göz alıcı bir parıltının içine sürüklediği söyleminin bu baş döndürücülüğüne"[15] işaret ederek sözlerini sonlandırır.

9. S. 176.
10. A.g.e.
11. S. 178.
12. Roland Barthes, *Essais critiques, Points-Seuil*, s. 168.
13. A.g.e.
14. S. 172.
15. S. 174.

Barthes ve Serres'nin makaleleri, farklı stillerden ve değişik açılardan zihin açıcı, keskin ve dikkate değer *Deliliğin Tarihi* okumalarıdır. Fakat Barthes'ın Foucault'nun yakın dostu, Serres'nin de Clermont'daki meslektaşı olduğu söylenecektir. Doğrudur; fakat kitaptan, "Neredeyse akıl almaz boyutlara varan kaçınılmaz tekrarlarıyla, olağanüstü, zengin, ısrarcı" diye bahseden ve yaptığı yorumu Bataille'yi hatırlatarak bitiren Blanchot için durum bu değildi.[16] Mandrou ya da Braudel için de durum aynı değildi. Mandrou öncelikli olarak kitaba, "parlak formüllerinden" ziyade Binswanger'in kitabına yazdığı önsözden geçerek girmeyi önerir. "Orada rüya, bir anlamda uyanık aklınkine paralel bir yöntem gereği, bir bilme aracı olarak incelenmiştir... Oysa rüya gibi delilik de onun tarafından bir bilme aracı olarak, hem başka hem de başka-olmayan bir hakikat olarak ele alınmıştır; Nerval'den Artaud'ya kadar, lirik bir formülasyonda dahi çağdaş dünyamızda artık yerinin bulunmaması elbette yazarımızı korkutan şeydir; ve bu dışarıda bırakmaya şiddetle karşı çıkar" der Mandrou.[17] Foucault'nun *Le Monde*'daki söyleşisinde buna yaptığı değinmeyi hatırlatarak, Dumézil'e de göndermede bulunur ve *Deliliğin Tarihi*'nin bilhassa Dumézil havası taşıyan şu tümcesini aktarır: "Akıldışı, halkların büyük hafızası, geçmişe olan büyük sadakatleri olmalıydı."[18] Makalesini Foucault'nun kendisi hakkındaki şu yorumla bitirir: "Kitabı kendisini, hem onun hem de bizim tutkumuz olan araştırmaların zirvesine taşıyor."[19]

Bunu Braudel'in notu izler:

> "Michel Foucault'nun kitabının özgünlüğünün ve yol gösterici niteliğinin altını çizmek için adı geçen rapora birkaç satır ekliyorum. Orada, tarihçinin eşine az rastlanır bir biçimde ele aldığı ve Lucien Febvre'den sonra canı gönülden istediğimiz bu kolektif psikoloji çalışmalarından birini görmüyorum sadece. Bir problemi, zaman zaman maddi izleği içerisinde ortaya çıkması hatalı olan (akıl yürütmesinin akışına dikkat etmek gerekir) bir muğlaklık içinde –gerçi bu muğlaklık bütün kolektif fenomenlerde vardır– üç dört değişik yolla ele alma konusundaki ender yeteneğini teslim ediyor ve hayranlıklarımı bildiriyorum. Herhangi bir uygarlık hakikati çelişkili, bilinçli ve bilinçsiz bir motivasyonlar karanlığına dalıyor. Özel bir fenomen olan delilik hakkındaki bu olağanüstü kitap, bir uygarlığın zihinsel yapılarının gizemli güzergâhının ne olabileceğinin izini sürmeyi deniyor; delilik nasıl bizzat kendi yarısından kopmak, uzaklaşmak ve kendi geçmişinin ona uzattığı şeyde, saklamak istediği şey ile itmek, görmezden gelmek, unutmak istediği şey arasında bir ayırma yapmak zorunda kalmıştır. Bu zorlu takip için, yalnızca bir tarihçi, bir filozof, bir psikolog, bir

16. Maurice Blanchot, a.g.e., s. 291.
17. Robert Mandrou, *alıntılanan makale*, s. 762.
18. A.g.e.
19. A.g.e., s. 771.

sosyolog olmaya yetebilecek değil, bunların hepsini sırasıyla olmaya muktedir bir zihin gerekliydi... Bu metodu örnek olarak teklif edemezdik: O herkesin anlayabileceği bir şey değildir, yetenekten fazlasını gerektirir."[20]

Deliliğin Tarihi gözden kaçan bir kitap mıydı? Daha olumlu tepkileri ifade eden başka tanıklıklardan da bahsedilebilir. Eserinin bir kopyasını kendisine ileten Foucault'ya, Bachelard'ın gönderdiği samimi mektup gibi. 1 Ağustos 1961'de, kendini bilimler tarihi ile "poetik" vizyonun kesişmesini anlamaya adamış ünlü filozof, Foucault'ya şöyle yazar: "Bugün büyük eserinizi okumayı bitirdim... Sosyologlar ilkel kavimleri incelemek için epey uzaklara gider. Vahşi bir karışım olduğumuzu onlara kanıtlıyorsunuz. Gerçek bir kâşifsiniz. XIX. yüzyılı keşfetme projenizden (sayfa 624) epey not çıkardım..." Mektubuna şu davetle son verir: "Olağanüstü güzellikteki Paris'i terk etmek zorundayım; fakat ekim ayında beni görmeye gelmelisiniz. Sizi yüksek sesle kutlamak, yazdıklarınızı okumaktan duyduğum sonsuz mutluluğu yüksek sesle size tekrar tekrar dile getirmek isterim. En içten dileklerimle."[21] Tepkiler arasında, Ulm Sokağı'nda Foucault'nun öğrencisi olan ve aynı zamanda Sorbonne'da Jean Wahl'ın asistanlığını yapan gencecik bir filozofunkini bilhassa değerlendirmek gerekir: Jacques Derrida. Özellikle değerlendirmek gerekir çünkü izleyen yıllarda Fransız felsefesi üzerinde güçlü bir etkisi olacaktır. Jean Wahl, asistanından kendisinin yönettiği Felsefe Akademisi'nde konuşmasını isteyecektir. Derrida *Deliliğin Tarihi*'ni ve özellikle kitabın Descartes'a ayrılan bölümünü yorumlamayı tercih eder; zira "Foucault'nun bütün projesinin, kinayeli ve birazcık da gizemli olan bu birkaç sayfada toplandığını" ve "bize önerilen Descartes ve kartezyen cogito okumasının, niyetinin içeriği ve imkânının koşulları çerçevesinde, kendi problematiği içinde *Deliliğin Tarihi*'nin bütününü vaat ettiğini" düşünmektedir.[22] Derrida'nın 4 Mart 1963'te verdiği "Cogito ve Deliliğin Tarihi" isimli meşhur konferans işte budur. İlk sözcüklerden başlayarak "fikren ve şeklen güçlü olan bu kitabı" tartışmaya girişmenin ne derece hassas olduğunu hatırlatır ve "Geçmişte Michel Foucault'dan ders alma şansına sahip olduğum için, hayranlık dolu ve müteşekkir öğrenci anlayışını koruduğumdan dolayı da göz korkutucu" diye ekler.[23] Sonra şöyle devam eder: "Öğrencinin bilinci, öğrenci –tartışmaya demeyeyim de– hocayla diyaloğa girmeye

20. Fernand Braudel, *alıntılanan makale*, s. 771-772.
21. *Michel Foucault, une histoire de la vérité*'de de bahsi geçer. Syros, 1985, s. 119.
22. Jacques Derrida, *Cogito et histoire de la folie, L'Écriture et la différence, Points-Seuil*, 1967, s. 52-53.
23. A.g.e., s. 51.

ya da daha çok, onu öğrenci kılan sonu gelmez ve sessiz bir diyaloğu ifade etmeye başladığında, öğrencinin bilinci işte o zaman talihsiz bir bilinçtir."[24] Derrida ardından "diyaloğun –haksız bir biçimde– bir karşı çıkış olarak algılanmasını engelleyemeden bu diyaloğa giremeyen öğrencinin sonu gelmez bahtsızlığını" anımsatır.[25] Belki de haksız yere; fakat başka türlü yapmak oldukça zordur: Konferansın tonu giderek hararetli, kimi zaman ağır bir hal alır. "Anıtsal"[26] eserine duyduğu hayranlığa rağmen, "öğrenci" "hoca"yı harcamaya hazırdır. Tez savunması sırasında Henri Gouhier'nin yaptığı gibi, Derrida, Descartes'ın "onlar delidir" haykırışında deliliğin karşısına çıkarılmış bir afarozun kaba iddiasını görmeyi reddeder. Onun nazarında bu, kartezyen metnin oldukça "naif" bir okumasıdır. Ama aynı zamanda, bir metnin içine "tarihsel bir yapıyı", "bütünsel bir tarihsel projeyi" kaydettiğini iddia eden ve yeri gelince, "rasyonalistlere ve duyuya, 'sağduyu'ya ilişkin" bir saldırıyı gerçekleştirecek tehlikeli bir okuma.[27] Derrida birkaç hitabet önlemi alarak, aşağıdaki formülü ağzından kaçırmaya kadar gider: "Yapısalcı totalitarizm burada klasik çağın şiddet uygulamalarınınkiyle benzer tipte bir cogitonun kapatılma eylemini gerçekleştiriyordu."[28] Bu sözleri işiten Foucault'nun duyguları ne olabilirdi? Zira kendisi salonda hazır bulunuyordu! Pek çok tanığa bakılırsa o sırada efsanevi alınganlığı uykuya yatmış olmalıydı ve argümanlarıyla birlikte bu saldırıdan dolayı eski öğrencisine diş bilemeyecekti. Konferansın metni birkaç ay sonra *Revue de métaphysique et de morale*'de yayımlanır.[29] Foucault o zaman bile bundan pirelenmeyecektir. Derrida bu metni 1967'de *L'Écriture et la différence* [Yazı ve Fark] içinde yayımlayacağı zaman da tepki göstermez.[30] Hatta Foucault kitaba verilen tepkiyi dile getirmek için ona oldukça dostane bir mektup da gönderir. Buna rağmen gümbürtü çıkacaktır. Fakat gecikmeli bir biçimde. Hangi nedenler yüzünden? Foucault, şimdiye dek oldukça sınırlı bir kesime hitap eden bu konferansı bir kitapta görmekten nihayet öfkelenmiş midir? Herkes ortaya bir hipotez atıyor, biz de öyle yapalım. Fakat Foucault'da ani bir tavır değişikliği olarak ortaya çıkan şeyi tek başına açıklamaya yeteceğini iddia etmeden yapalım bunu. *Yazı ve Fark* yayımlandığı zaman, Foucault ve Derrida *Critique* dergisinin yayın kurulunun iki üyesidir.

24. S. 52.
25. S. 52.
26. S. 95.
27. S. 95.
28. S. 88.
29. *Révue de métaphysique et de morale*, 1963, sayı 4, Ekim-Aralık.
30. *L'Écriture et la différence*, a.g.e.

Dergi merkezine Derrida'nın derlemesi hakkında Gérard Granel'in bir makalesi gelir. Makale Derrida'ya övgüler içerdiği gibi bundan rahatsızlık duyan ve Derrida'dan makalenin yayımlanmasına engel olmasını isteyen Foucault'ya yönelik kin dolu ifadeler de içermektedir. Bir yayın kurulu üyesi olarak Derrida, onu ilgilendiren bir makale hakkında konuşmaktan imtina ederek araya girmeyi reddeder. Makale yayımlanacaktır. Foucault da, 1963 tarihli Derrida konferansına çok şiddetli bir cevap kaleme alır. 1972'de *Deliliğin Tarihi*'nin yeni basımının sonuna eklenmeden önce, 1971'de *Paideia* dergisinde, "Mon corps, ce papier, ce feu" başlığıyla yayımlanacak olan işte bu makaledir.[31] Foucault bir iki ithaf sözcüğüyle Derrida'ya kitabının yeni basımını gönderir: "Bu gecikmiş cevap için beni bağışla." Dokuz yıl sonra! Foucault'nun metni neredeyse bir savaş ilanı gibi son bulur. Roller değişmiş, yargılama sırası ona gelmiştir:

> "En azından tek bir şey konusunda ikna oldum: Bu hiç de, Derrida ve ondan önceki klasik yorumcuların Descartes'tan yapılan bu alıntıyı silme özensizliklerinin bir sonucu değil; sistem yüzündendir. Derrida'nın, sonsuz ihtişamıyla bugün en kararlı temsilcisi olduğu sistem: Düşünsel pratiklerin metinsel izlere indirgenmesi; yalnızca sembollerden ibaret olan bir okumayı hedefleyerek vuku bulan olayların atlanması; öznenin söylemler içine dahil olma biçimlerini analiz etmekten kaçınmak için metnin gerisinde fikir arayışları; söylemsel pratikleri, gerçekleştikleri dönüşümlerin alanına yeniden yerleştirmemek için öze ilişkin olanın söylenmiş ve söylenmemiş şeklinde metne tahsis edilmesi."[32]

Ve Foucault son hükmünü verir: "Bunun bir metafizik olduğunu ya da bu metafiziğin söylemsel pratiklerin 'metinleşmesi'nde gizlenen bir kapanışı olduğunu söylemeyeceğim. Ben daha da ileri gideceğim ve bunun, gözle görünür biçimde, tarihsel açıdan iyi belirlenmiş, kendini ortaya koyan küçük bir pedagoji olduğunu söyleyeceğim. Öğrenciye metnin dışında hiçbir şey olmadığını öğreten pedagoji... Metni sonsuza dek tekrar etmesine izin veren bu sınırsız hâkimiyeti ustaların sesine emanet eden pedagoji."[33] İşte, geleneğin ve otoritenin "restorasyon"una gönderen Derridacı "yapısöküm". İki filozof arasındaki kopma bu andan itibaren külliyen, mutlak, radikal olacak ve yaklaşık on yıl sürecektir. Aralarındaki ilişkinin yeniden başlaması için Derrida'nın 1981'de, ayrılıkçılar tarafından düzenlenen bir seminere katılmaya giderken "uyuşturucu kaçakçılığı" suçlamasıyla Prag'da yakalanması gereke-

31. M. Foucault, *l'Histoire de la folie*, s. 583-603 (ve ilkin Paideia'da, Eylül 1971).
32. S. 602.
33. A.g.e.

cektir. Fransa'da heyecan had safhadadır ve Çek yetkililerin yanında hükümet çevreleri de işin içine karıştığı sırada, Fransız entelektüel çevrelerinde protesto çağrıları yükselir. Foucault ilk imza verenler arasında olacak ve Derrida'nın eylemini desteklemek için bir radyo konuşması gerçekleştirecektir. Birkaç gün sonra Paris'e geri döndüğünde, Derrida Foucault'ya teşekkür etmek için telefon eder ve değişik vesilelerle yeniden görüşmeye başlarlar.

Fakat biz *Deliliğin Tarihi*'ne ya da Mayıs 1961'de çıkan başlığıyla *Folie et dérasion*'a [Delilik ve Akıldışı] dönelim. Az önce hatırlatılan tanıtım yazılarının dışında, *Le Monde*'un[34] Foucault'yla bir söyleşi yapacağını ve *Times Literary Supplement*'de bir makalesinin yayımlanacağını eklemek gerekir.[35] Oysa kitap, okunması gerçekten zor bir kitaptır. Bütün okurlar, eseri ilgi ve sevecenlikle karşılayanlar bile, ağır, karmaşık, kimi zaman içinden çıkılmaz hatta anlaşılmaz tarafının altını çizmektedir. Foucault'nun kendisi bile, 1972 yılındaki yeni baskısı sırasında Claude Mauriac'e şöyle söyleyecektir: "Bugün bu kitabı yeniden yazma şansım olsaydı daha az belagatla yetinirdim."[36] Elbette muazzam satışlar yakalayamamıştır. Başlangıç tirajı, 1961 Mayıs'ında üç bin kopya olarak belirlenmiştir. Şubat 1964'te ise bin iki yüz kopyalık yeni baskısı gerçekleştirilir. Fakat bu tarihte, kısaltılmış bir cep basımı yapılır; tam metnin yeni baskısının önüne geçecek ve *Kelimeler ve Şeyler*'in 1966'da yayımlanıp şaşırtıcı bir biçimde yankı uyandırmasından sonra özellikle başarı kazanacak sekiz yıllık süre boyunca, pek çok okur için Foucault'nun eserine giriş yollarından biri kabul edilecek bir basımı.

Ne yazık ki, 1965'te *Madness and Civilization* [Delilik ve Medeniyet] adı altında İngilizce'ye çevrilecek olan metin bu kısaltılmış basımdır. Fakat, İngiliz dilindeki bu yayın, kitabının Fransa'da yankı bulmamasından şikâyetçi olan Foucault'nun da altını çizdiği gibi, her şeye karşın "antipsikiyatr"ların çabucak ilgisini çekmiştir. Eser, ironik bir biçimde Ronald Laing'in, "Studies in Existentialism and Phenomenology" [Varoluşçuluk ve Fenomenoloji Üzerine Çalışmalar] başlığı altında yayıma hazırladığı derleme içinde yayımlanır ve önsözü David Cooper tarafından kaleme alınır. Laing ve Cooper, Londra'da, altmışlı yılların başında ortaya çıkacak olan "antipsikiyatri" akımını kurmak üzeredir. Bir grup psikiyatr, klinikçi, psikanalist deneyimlerini karşı karşıya getirir. Onlar için, geniş ölçüde yaygınlaşan şizofreni, aile ve

34. *Le Monde*, alıntılanan makale.
35. Richard Howard, *The Story of Unreason*, TLS, 6 Ekim 1961, s. 653-654.
36. Claude Mauriac, *Et comme l'espérance est violente*, Grasset, 1977, s. 375.

toplum tarafından sergilenen tamamen baskıcı bir tertibatın sonucudur. Bu "ilksel şiddet"e, psikiyatri kurumuna götüren sürgün süreçleri karşılık gelir. Ve onların gözünde klasik psikiyatri, zincirin son halkasını, ultra-baskılamayı temsil eder. Antipsikiyatrların referansları Nietzsche, Kierkegaard, Heidegger ama bilhassa Laing ve Cooper'nin kendisine bir kitap adadıkları Sartre'dır. Cooper, geleneksel psikiyatri çevresinde bir deneye yeltenecek ilk isimdir. Kuzey Londra'da bir hastanede çalışır ve hastalarını tek bir koğuşta toplamaya başlar. Fakat deney, hastane çevresinin düşmanca tutumu nedeniyle çabucak yarıda kesilecektir. Ve o andan itibaren, antipsikiyatrlar kendi kabul yerlerini oluşturmak amacıyla Philadelphia Association'ı kurarlar. Böylece en ünlüsü Kingsley Hall olan pek çok "barınak" açılmasına ön ayak olurlar. Aynı zamanda bu psikiyatrlar, mesela 1967'de, "Özgürlüğün Uluslararası Diyalektik Kongresi"nin örgütlenişiyle son bulacak, açık bir şekilde sola angaje bir politik düşünce geliştirmişlerdir. Laing ve Cooper örgütleyiciler arasındadır. Fakat aralarına Gregory Bateson ve Herbert Marcuse de katılır[37]... Foucault'nun kitabı her şeye rağmen Laing ve Cooper'nin gözünden kaçmaz. Bugüne dek Fransa'da okunuşundan oldukça farklı bir anlam atfederek, esere yeni bir gözle bakarlar. Ve elbette şimdiye kadar algılanandan da farklı bir gözle! Zira bu kitap yayımlandığı zaman, Foucault'nun yetmişli yıllarda serzenişle hatırlattığı gibi, politik çevrelerce hoş karşılanmadıysa büyük ölçüde bu bakış açısıyla yazılmadığı içindi. Robert Castel, *Deliliğin Tarihi*'nin akıbetine adadığı makalede ısrarla şunu ifade eder:

> "Kimi kurumsal pratikleri tartışma hareketi içinde Michel Foucault'ya biçilen öncülük rolü öncelikli olarak tarihsel sürece yerleşir. Eserinin ani bir etkisi olmamıştır... *Deliliğin Tarihi* akademik sorular soran akademik bir eserin karşılacağı bir kadere mahkûm olmuştur. Bunu dile getirmekle ne küçültücü ne de eserin özgünlüğü konusunda kuşku duyulacak bir şey söylüyoruz. Fakat onun yeniliği, öncelikli olarak dönemin entelektüel alanı tarafından mükemmel bir biçimde sınırları çizilen epistemolojik bir sorgulama çerçevesine kaydolur. Foucault'nun takipçisi olduğu (Brunschvicg, Bachelard, Canguilhem) akademik gelenek, bilimsel söylemlerin hakikat iddiasını ve bilimlerin klasik tarihinin, tinin saf üretimlerinin bir araya gelişi şeklinde ortaya çıkmasını sağlayan düşünümsellik eşiğinin dışında ortaya çıkabilecek olasılık koşullarını sorgular."[38]

Ve Castel ekler: "O halde, Foucault'nun analizlerinin, altmışlı yılların başlarında, psikiyatri ve delilik konusunda oluşturabileceğimiz

37. Krş. Antipsikiyatriye ayrılan *La Nef* in özel sayısı, sayı 42, Ocak-Mayıs 1971.
38. Robert Castel, *Les Aventures de la pratique, Le Débat*, sayı 41, s. 42-43.

temsile bir etkisinin olabilmesi yalnızca pratik olmayan bir alanla sınırlıdır."[39] Castel kitaba verilen ilk tepkinin ne olduğunu ve bunlardan hangilerinin Foucault için ilham alanı sayıldığını oldukça güzel özetler:

> "Böylelikle altmışlı yılların ortasında *Deliliğin Tarihi* hem Bachelard ve Canguilhem'in epistemolojik çalışmalarının uzantısında bir üniversite tezi hem de Lautréamont ve Antonin Artaud tarzında yasaklamanın karanlık güçlerinin bir hatırlatılması olarak okunabilecekti. Bu paradoksal kurgu birilerini büyüleyip, diğerlerini çileden çıkararak ya da her ikisini de yaparak esere benzersiz statüsünü veriyor. Fakat eserin tezlerine verilen onay ne açık politik tercih ne de pratik dönüşüm projesi içeriyordu."[40]

Bu yüzden ancak 1968 ve o zaman söylendiği gibi "sektörel muhalefetlerin" –hapishane, psikiyatri– gelişimi sonrasındadır ki bu kitap tamamen farklı bir okumayı empoze edecek ve ona yayımlandığı esnada sahip olmadığı politik bir erim kazandıracak toplumsal eylemler tarafından deyim yerindeyse ele geçirilecektir. Foucault kesinlikle bunun farkındaydı. 1972'de kitabının yeni basımı yapıldığında, 1960'ta yazılan önsözü kaldırır, antipsikiyatrik hareketi hesaba katarak yeni bir önsöz yazıp yazmamakta uzun süre tereddüt ettikten sonra, onun yerini kısa bir "önsöz-olmayan" ile doldurmaya karar verir ve bir yazarın bir kitabın doğru kullanım kılavuzuna sahip olmaması yüzünden giriş sözünü güncelleştirmek istemeyişinin gerekçesini açıklar:

> "Ortada bir kitap vardır. Bu önemsiz bir olay, ele avuca sığan küçük bir nesnedir. Oluştuğu andan itibaren sonu gelmez bir tekrar oyununa kendini kaptırır; ikizleri onun etrafında ve ondan çok uzakta çoğalmaya başlar; her okuma, bir an için, ona elle tutulamayan ve eşsiz bir beden kazandırır; onun yerine geçen, onu neredeyse tamamen içerdiği iddiasında olan fragmanları yayılır ve bu fragmanlarda kendisine bir sığınak bulduğu da vakidir; yorumlarla ve nihayet olduğu şekliyle ortaya çıktığı, söylemekten kaçındığı şeyi itiraf ettiği, içine girdiği pozdan kurtulduğu şu diğer söylemlerle ikiye katlanır."[41]

Sonuç olarak ne "bu eski kitabı haklılaştırmaya ne de onu yeniden bugüne kaydetmeye" çalışmak en iyisidir; ait olduğu ve gerçek yasasını oluşturan olaylar dizisi kapanmış olmaktan uzaktır".[41] Bir kitabın değiştiğini daha iyi nasıl ifade ederiz? Ve ne olursa olsun bu kitap değişmiş midir?

---

39. A.g.e.
40. S. 44.
41. Michel Foucault, a.g.e., Önsöz s. 7-8.

Aynı şekilde Fransız doktor-psikiyatrların Foucault'ya yönelik tepkisi de değişivermiştir. Zira onun ortaya çıkışını mahkûm etmekte, onu yakılacak odunlar arasına katmakta fikir birliğine varamadılar. Bu konuda Foucault'nun kendi sözlerine kulak verelim: "Doktorlar ile psikiyatrlar arasında farklı tepkiler söz konusu oldu: Liberal ve Marksist yönelimli kimileri tarafından gösterilen belli bir ilgi, buna karşılık daha muhafazakâr cenahtan gelen topyekûn bir ret."[42] Foucault, daha önce gördüğümüz gibi, öğrencilik yılları sırasında, savaş sonrası yıllardan başlayarak söylemlerini ve pratiklerini yenilemeye çabalayan bu ilerici psikiyatri çevrelerine yaklaşmıştı. Elbette kitabı bu eğilimle pek de uyuşmuyordu. Robert Castel'in bir kez daha işaret ettiği gibi, "dönemin en ilerici psikiyatrları", pratiklerinin kendilerine özgü yenileme formülünü kullanıyor ya da kullandıklarını sanıyorlardı. "Sektörel muhalefet politikasını" ortaya atıp, tımarhanenin duvarlarını yıkarak ve akıl hastalarına yardımı nüfusun açığa çıkardığı ihtiyaçlar düzeyinde cemaat içinde örgütleyerek psikiyatriyi kendi yüzyılı ile uzlaştırabilecek bir "üçüncü psikiyatrik devrim"i (Pinel'inki ve Freud'unkinden sonra) gerçekleştirdiklerini iddia edeceklerdi.[43] Bu, böylesi ilerici bir iyimserlikte tam tersine deliliğin tümden farklılığını inkâr eden, deliliği suskunluğa indirgeyen pozitivizmin yeni bir işaretini gören Foucault'nun tezleriyle uyuşmayan bir anlayıştır. Her ne olursa olsun Psikiyatrik Evrim Grubu'nun doktorları *Deliliğin Tarihi*'ni sıcak karşılamış görünür. Fakat saldırılar kitabın bambaşka bir anlam kazanmaya ve psikiyatrik kurumların radikal bir kritiğinin araçlarını orada arayan ve orada bulan eylemler için Foucault'nun söylemekten hoşlandığı gibi bir "araç gereç kutusu" vazifesi görmeye başladığı anı beklemektedir. Foucault'nun gayretine olumlu bakanlar bile o andan itibaren, düşüncelerini gözden geçireceklerdir. Antipsikiyatrik dalga, İngiltere'den başlayarak, pek çok gecikme senesinin ardından yükseldiğinde Foucault'nun kitabının hedefindeki insanlar düşmanlıklarında inat eder ve onlara inançlarının ve tavırlarının dinamitçisi olarak sunulan kitabı hedef alırlar. Foucault tarafından, çıktığı andan itibaren kitabına olumlu tepki gösterenlerden biri olarak gösterilen ve buna rağmen, sözcüğü sözcüğüne "*Deliliğin Tarihi*'nin ideolojik düşüncesi"ni aforoz etmek amacıyla Psikiyatrik Gelişim Grubu'nun Toulouse'da 1969 yılının 6 ve 7 Eylül'ünde düzenlediği yıllık çalışmalarına katılan Komünist Parti üyesi Lucien Bonnafé bunlardan biridir. Fakat Foucault tenkitçilerinin onu dillerine doladıkları buluşmada yoktur. İlk sıradakilerin arasında yer alan Henri Ey şunu beyan eder:

42. Ducio Trombadori, *Colloqui con Foucault*, s. 39.
43. Robert Castel, *alıntılanan makale*, s. 43.

"Burada, bizzat insan düşüncesi açısından sonucu oldukça ağır olan psikiyatrik bir pozisyon söz konusudur ki, aramızda Michel Foucault'nun bulunmasını çok arzu ederdik. Hem düşüncesinin sistematik gelişim seyri nedeniyle ona olan hayranlığımızı dile getirmek hem de 'akıl hastalığı'nın, deliliğin olağanüstü bir gösterisi olarak ya da daha istisnai bir şekilde şiirsel dehanın parıltısı olarak –zira o kültürel bir fenomenden başka bir şeydir– değerlendirilebiliyor olmasını tartışmak için. Kendi konumlarının kırılganlığından rahatsızlık duyan ya da Bay Foucault'nun göz alıcı paradokslarına kendini kaptıran aramızdan bazıları bu tartışmanın muhatabı olmamayı umsalarda kendi adıma yüz yüze olamadığımız için üzgünüm. Bugün için Toulouse'da olamayacağını bildiren Michel Foucault da bizim kadar üzgün. O halde buradaymış gibi yapacağız. Bir fikir tartışmasında sadece düşünceleri çarpışanların fiziki varoluşlarının pek bir önemi yoktur."[44]

Foucault Profesör Baruk'un da öfkesini üzerine çekecektir. Baruk kitaplarından makalelerine, konferanslarından söyleşilerine, Pinel tarafından ortaya konan hümanist ve özgürleştirici tıbbı yıkmaya çalışan bütün bu "yeteneksiz" insan takımının kışkırtıcısı olarak bakacağı, antipsikiyatrinin kurucu babası Foucault'nun zararlı rolünü ele vermekten vazgeçmeyecektir.[45]

Foucault, kitabının konu olduğu bütün tepkileri üstlenecektir. 1968 sonrası antipsikiyatrik hareketlere yakın durur, hatta kimi zaman onlarla kol kola yürür; en uçtaki kimi temsilcilerinin çocukça davranışlarından dolayı sıklıkla canı sıkılsa da. Zira bu yakınlaşma Foucault 1971'de Hapishaneler Üzerine Enformasyon Grubu'nu kuracağı zaman gerçekleşecektir. Fakat tımarhane etrafında gelişecek militan aktivizmine dönük angajmanı cezaevi meselesi hakkındaki müdahalelerine asla benzemeyecektir. Eylemlere katılmayacak, biraz uzakta durup onlara eşlik etmekle, daha çok onları yüreklendirmekle yetinecektir.[46] Cooper ya da Basaglia gibi isimlerle de mesaisi olur. 1976'da bir dizi konferans için Cooper'yi Collège de France'a davet ettirecek ve aynı şekilde *Change* dergisinin girişimiyle Jean-Pierre Faye tarafından düzenlenen bir tartışmaya Cooper'yle birlikte katılacaktır.[47] Thomas Szasz'ın kitaplarının Fransızca tercümelerini destekleyecek, radikal İtalyan psikiyatrlar tarafından kurulmuş bir kurumsal eleştiri grubuna katılacak ve İtalyan adaletiyle dalaşında Basaglia'ya destek vermek için *Crimini di*

---

44. *La Conception idéologique de l' "Histoire de la folie" de Michel Foucault, Journées annuelles de l'évolution psychiatrique*, 6 ve 7 Aralık 1969, *Évolution psychiatrique, Cahiers de psychopathologie générale*, 36, sayı 2, 1971.
45. Özellikle Henri Baruk, *La Psychiatrie sociale*, PUF, 1974.
46. Robert Castel, *alıntılanan makale*, s. 47.
47. *La Folie encerclée. Dialogue sur l'enfermement et le répression psychiatrique, Change*, sayı 32-33, 1977.

pace kolektif seçkisine bir katkı yazısı kaleme alacaktır. Bu seçkinin diğer isimleri Sartre, Goffman, Chomsky ve Castel'dir...[48] Her ne olursa olsun, Robert Castel'in ifadesiyle, antipsikiyatrik[49] eylemi ilgilendiren taleplere çok az düzeyde karşılık verse de, birkaç yıl sonraki bilanço vaktinde "psikiyatride elde edilen önemli sonuçları"[50] lokal ve spesifik mücadelelerin teminatına taşıyabileceği için, Foucault böylesi tartışmalar içinde kısmen de olsa kendini bulmuştur.

Bu tepkilerden pek çok sonuç çıkarılabilir. Öncelikle, bu gelişmeleri, Robert Castel'in gördüğü şekliyle, kitabın "kısırlaştırılması" olarak yorumlayabiliriz. Geniş bir yelpazede hareket ediyordu ve bu noktada kitap hakkında "yapısal tarih"ten bahsedilebilirdi: Anlamlarını bu şekilde kazanan, ekonomik, kurumsal, politik, felsefi, bilimsel alanlardaki farklı düzenlerin unsurlarını birbiriyle ilişkiye sokuyordu. Şimdiyse kitabı yalnızca baskıcı güçlerin bir ifşası olmaya indirgeniyor: "Kuramsal yan yollarının zenginliği ve durum analizlerinin ustalığı, basitleştirilmiş bazı formüllere yenik düşüyor ve taklitçilerinin argümanları tekrarlanır oluyor. Her yerde ve daima baskıdan, şiddetten, keyfiyetten, kapatılmaktan ve parçalamaktan, ayırmaktan ve dışarıda bırakmaktan başka hiçbir şey yok."[51] O halde bir zayıflık ya da belki de, Foucault'nun "iktidar" kavramının ve "bilgi-iktidar" çiftinin etrafında, bu ve bundan sonraki yıllarda araştırmasına vereceği bütünlüğün demirleme noktası söz konusudur. 1970'ten sonra, daha eski kitaplarını yeniden gözden geçirecek olması böylesi bir bütünlük çerçevesinde olur. Ducio Trombadori'ye şunları söylemiştir: "Bütün bunlar, görünmez bir mürekkeple yazılan ve doğru bir reaktif eklendiğinde sayfa üzerinde belirmeye başlayan bir şeyler gibi su yüzüne çıkıyordu. Ortaya çıkmakta olan şey İKTİDAR kelimesiydi."[52]

48. Einaudi, 1973 (Fransızca tercüme: PUF, 1980).
49. Robert Castel, *alıntılanan makale*. s. 47.
50. M. Foucault, *Vérité et pouvoir*, s. 25.
51. Robert Castel, *alıntılanan makale*. s. 45.
52. Ducio Trombadori, *Colloqui con Foucault*, s. 77-78. Orijinal Fransızca baskıyı alıyorum.

3
Dandy ve Reformlar

Michel Foucault'nun tezi, dikkatli okurlar bulmak için basılmayı beklememiştir. Kitap taslağı öncelikli olarak dost çevresini dolaşmış ve kuşkusuz bundan ilk haberdar olanlardan biri Louis Althusser olmuştur. Kitabı okumuş, beğenmiş ve onaylamıştır. Althusser eseri, o zamanlar Clermont-Ferrand Üniversitesi'nde Felsefe Bölümü'nü yöneten Jules Vuillemin'ya ödünç verir. Althusser ve Vuillemin birbirlerini uzun zamandır tanımaktadır. 1939'da École Normale Supérieure'a aynı dönemde kabul edilmişlerdir. O zamanki karşılaşmaları çok kısa olmuştur. Kendisinden iki yaş büyük Althusser apar topar askere alınmış ve bir savaş suçluları kampında beş yıl geçirmiştir. Fakat iki adam savaş sonrası birbirlerini yeniden bulur. Althusser vekil öğretmenlik görevine başlayınca pek çok kereler Vuillemin'yı konferans vermeye davet eder.

Daha önceki sayfalarda bahsi geçmişti, Foucault, Lille kadrosunu Althusser ve Vuillemin arasındaki bu dostluk sayesinde elde etmişti. Vuillemin, Merleau-Ponty'nin de yakınıdır ve ellili yılların başlangıcına kadar varoluşçuluk ve Marksizme yakın durmuştur. 1948'de savunduğu iki tezi, bu çifte etkinin izini taşır ve başlıkları da bizi yalancı çıkarmaz: "Ölümün Anlamı Üzerine Bir Deneme" ve "Varlık ve Çalışma". Estetik konusunda incelemeler yayımladığı *Temps modernes* dergisiyle birlikte çalışmıştır. Merleau-Ponty'ye sıkı sıkıya bağlı kalan Vuillemin bu dönemden itibaren çok değişmiştir. Elbette öncelikli olarak entelektüel açıdan değişmiştir: bilim felsefesi, matematik ve mantıkla yakından ilgilenmeye başlamıştır... Şüphesiz politik açıdan da bazı değişimler geçirmiştir. Fakat Althusser ile Vuillemin'yı birbirine bağlayan karşılıklı saygı, kökten farklı gelişimleri yüzünden zarar görmemiştir. 1968 öncesi yıllarda, Fransız üniversite çevresi politik ve ideolojik ayrılıkçılar tarafından henüz ikiye ayrılmamıştır.

Jules Vuillemin 1951'de Clermont-Ferrand'a atanmıştır. Bu kadroya getirilmesi Merleau-Ponty sayesinde olur. *Humanisme et terreur*'ün [Hümanizm ve Terör] yazarı, öğrencisi ve dostunun, Sorbonne'da öğretmenlik yapmak için bırakacağı, Lyon'daki kendi yerini almasını çok istemiştir. Fakat akademik çekişmeler projenin gerçekleşmesine engel olmuştur. Bunun üzerine Merleau-Ponty, Vuillemin için bir kürsü bulunması amacıyla bakanlıkla şahsen irtibata geçmiştir. Vuillemin bir süre sonra kendisine şu açıklamayı yapan yükseköğrenim kurumu yöneticisi tarafından kabul edilir: "Clermont-Ferrand'da size uygun bir kadro mevcut. Bu bir psikoloji kürsüsü. Fakat bir şartımız var: Oraya yerleşmek zorundasınız." Vuillemin kabul eder ve Auvergne'in merkezine yerleşir. Bakanlık tarafından, uykuya dalmış bir üniversiteyi uyandırmak isteyen başka öğretmenlerin de oraya gönderildiği olur. Tarihçi Jacques Droz, Yunan tarihi uzmanı Francis Vian bunlar arasındadır. Vuillemin, felsefe öğretmenliğine atanmadan ve ardından kendini bütün bir bölümün sorumlusu olarak bulmadan önce birkaç yıl boyunca psikoloji öğretmenliğini üstlenir. Ciddiyete önem veren ve her şeyden önce eğitimin kalitesi üzerinde duran sıkı akademisyen, bu yüzden kendi felsefe bölümünü bir çeşit deney laboratuvarına çevirmek için etrafında parlak bir ekip toplayacaktır. Ulm Sokağı çevresinden araştıracağı genç çalışma arkadaşlarını görüşmeye çağırır. Michel Serres, Maurice Clavelin, Jean-Claude Pariente, Henri Joly, Jean-Marie Beyssade gibi isimleri işe alır... Hepsi parlak kariyerler yapacaktır: Serres, Clavelin ve Beyssade bugün Sorbonne ve Nanterre'de öğretmenlik yapmaktadır... Şimdi hayatta olmayan Joly, Grenoble'de uzun süre öğretmenlik yapacak

ve tanınmış bir antik felsefe uzmanı olacaktır. Foucault son kitaplarını yazdığı sıralarda onu sık sık yoklayacaktır. Pariente hâlâ Clermont'dadır ve öğretmenlik sınavı jürisini idare etmektedir. Jules Vuillemin, Althusser'i de getirtmeyi tasarlar; fakat o, giderek daha da kırılganlaşan psikolojik durumu yüzünden École Normale'in korunaklı alanında kalmayı tercih eder. Vuillemin'nın tercihi 1960 senesinde Michel Foucault üzerine yoğunlaşır. *Deliliğin Tarihi*'nin taslağını yeni okumuştur ve o zaman Hamburg'da olan yazara şöyle yazar: "Clermont'da psikoloji öğretmenliği görevini üstlenmeyi kabul eder misiniz?" Foucault hemen evet der. Uzun yurtdışı seyahatinin ardından Fransa'da uygun bir yer bulma ihtiyacı içindedir. Son derece isteyerek kabul eder çünkü "ikamet etme" zorunluluğu olmayacak ve böylelikle Paris'te oturabilecektir. Bir iki formalitenin ardından her şey çok çabuk ve sorunsuz bir şekilde olup biter. Bir yükseköğrenim kadrosuna atanmış olabilmek için öncelikle bir "yeterlik listesi"ne kayıtlı olmak gerekir. Foucault'nun adaylığı hakkındaki raporu kaleme alma görevi filozof Georges Bastide'e verilir. 15 Temmuz 1960'ta Bastide şöyle yazar: "Michel Foucault daha önce bazı ufak tefek eserler vermiştir: Almanca'dan yaptığı tercümeler ve özellikle psikolojinin tarihi, yöntemleri ve yaygınlaşması üzerine yazdıkları bunlardan bazılarıdır. Bütün bunlar zaten düzgün işler. Fakat onun en iyi işlerini bir araya getiren bu adayın tezleridir." Ve şöyle bitirir: "Bay Foucault'yu geniş bir listenin içine dahil ediyoruz (psikoloji ya da bilim tarihiyle sınırlandırmaya gerek var mı?) Müzakere edilecek olan budur."[1] Foucault'nun adaylığını desteklemek için, Canguilhem, Bastide'in raporuna, *Deliliğin Tarihi*'ni basma iznini almak için henüz kaleme aldığı kendi raporunu, Hyppolite de bir tavsiye mektubu ekler. Mesele şimdi halledilmiştir ve Foucault, bakanlığın resmi açıklaması uyarınca "uzun süreli izne ayrılan Mösyö Cesari'nin yerine felsefe kürsüsüne öğretim görevlisi" olarak "1 Ekim 1960 itibariyle" Clermont'a atanabilecektir. Profesörün ölümünün ardından da, 1 Mayıs 1962'de "boş kalan felsefe kürsüsünün sorumluluğunu" üstlenecektir. Foucault'nun alanı bütün idari belgelerde "felsefe" diye geçer. Çünkü o dönemde psikoloji, üniversite disiplini olarak kendi otonom statüsünü kazanmamıştır ve tıpkı sosyoloji gibi felsefe bölümlerine bağlanmıştır. Fakat Foucault'nun, öğretmenlik yapmak zorunda olacağı alan, selefinin kürsüde yaptığı gibi, aslında psikolojidir. 1962'de sorumlu sıfatıyla atanmasını isteyen dekanın raporu bunu daha iyi ortaya koymaktadır: "Uzmanlık alanı psikopatalojidir." Michel Foucault

1. Yetenek tespit raporu, tezlerini daha önce savunan adaylara yönelik eğitimci kadroları için "sınırlı", öğretim görevlilerine yönelik kadrolar için "geniş" olmak üzere iki kategoriye ayrılır.

Clermont-Ferrand'da geçireceği zaman boyunca, sıra kendisine geldiğinde bundan sıvışmanın bir yolunu bulsa da (fakat tahmin edilenden az yoğunlukta) resmi olarak psikoloji eğitmenliğiyle yükümlü olacaktır.

Onun için yeni bir yaşam başlar: 1960 sonbaharından 1966 ilkbaharına kadar, otelde yalnızca bir gece geçirmek için, verdiği dersleri tek bir günde toplayarak, akademik takvim çerçevesinde her hafta Paris ile Clermont arasında gidip gelecektir. Yol altı saat sürmektedir ve dönemin trenleri konfordan bir hayli yoksundur: "Burbon stili" vagonlar yolcuları öyle bir sallamaktadır ki, Paris'ten gelen öğretmenler --onlara "sputnik" ismi verilir zira "turbo-profesör" terimi henüz icat edilmemiştir– kendilerini epey eğlendiren küçük bir oyun icat etmişlerdir: Etrafa sıçratmadan bir fincan kahveyi içebilmek. Foucault işin "hilesini" bulmuştur; çay kaşığını eliyle sabitleyerek bu riskli uygulamada muvaffak olur.

O yıllarda Clermont Üniversitesi, Bergson'un öğretmenlik yaptığı Blaise-Pascal Lisesi'ne iki adım uzaklıktaki Carnot Bulvarı'nın beyaz taş bir binasında yer almaktadır. Bina 1936 tarihlidir ve dönem öyle gerektirdiği için minyatür bir Chaillot Sarayı'na benzer. İç yüzeyler daha çok gri taştandır. Avluya girer girmez her şey hüzünlü ve kasvetlidir; kara taşlı katedrali, Foucault'nun ilk defa gördüğünde söyleyeceği üzere onlara "yas çağrısı" havası veren Volvic lavından siyah bordürlerle süslü sarımtırak evleriyle, kentin üstünü kaplamış gibi duran siyah bir toz bulutunu andırmaktadır. Felsefe departmanı Carnot Bulvarı'ndaki binanın giriş katındadır ve küçük bir koridor boyunca uzanır: Büro ve dersliklerden oluşan birkaç odadan ibarettir. Bu koridor oldum olası felsefe bölümüne "aittir". Georges Canguilhem savaş sırasında orada çalıştığını anımsıyor. Fakat 1963'te filozoflar ekibi kendi alanlarını terk etmek ve prefabrik bir karargâha, çirkince ve bugün bile ayakta olduğuna ve idari hizmetler için kullanıldığına göre uzun süreliğine yapılmış prefabrik yapılardan birine, göç etmek zorunda kalacaklardır. Foucault'nun, *Kelimeler ve Şeyler* kitabında ele alacağı konuların ana hatlarını fazla kalabalık olmayan öğrencilerine aktaracağı yer işte bu sevimsiz sığınaktır. Felsefe bölümünde kayıtlı taş çatlasa on kişi vardır. On felsefe öğrencisine, mesela hemşirelik ya da sosyal hizmet görevlisi diploması almak için yalnızca psikoloji derslerini takip etmek isteyen öğrenciler eklendiğinden Foucault'nun dinleyicileri biraz daha kalabalıklaşacaktır. Yine de hepi topu otuza yakın öğrencidir.

Clermont tarzı bu yaşamın ilk iki yılında, Foucault Jules Vuillemin'yla oldukça sıkı bir dostluk kuracaktır. Eski kentin sokak-

larında uzun yürüyüşler yaparlar, sık sık birlikte ya da bölümden arkadaşlarının eşliğinde öğle yemeklerinde buluşurlar. On kişilik öğle ve akşam yemekleri nadir değildir. Vuillemin ve Foucault mükemmel anlaşmaktadır ve yakın ilişkilerin ve sıcak dostlukların hüküm sürdüğü Clermont'un küçük felsefe çevresinde sudaki balıklar gibi evrim geçirirler. Buna rağmen pek çok şey iki öğretmenin yollarını ayırmalarına neden olacaktır. Vuillemin'nın bilim felsefesine yöneldiğini gördük. Yüzünü Anglosakson analitik geleneğe döner, Bertrand Russel'ın yazılarıyla, mantıkla ve matematikle ilgilenir... Bu yıllarda *Philosophie de l'algèbre* [Cebir Felsefesi] adlı eserinin iki cildini yayımlar. Politik açıdan da giderek uzaklaşırlar: Vuillemin yavaş yavaş sağa kayar; Foucault ise, az ya da çok, bir solcudur. Çok tartışırlar ve Foucault görüş alışverişlerini sıklıkla şu uyarıyla sonlandırır: "Aslında sen sağcı bense solcu bir anarşistiz." Mantıkla ilgilenen bu sağcı ile Blanchot, Roussel ve Bataille üzerine yazılar yazan bu solcu arasında nasıl bir ortak nokta olabilir? Foucault ve Vuillemin aynı ciddiyet gerekliliğini paylaşırlar ve birbirlerine duydukları entelektüel saygı bütün görüş ayrılıklarının önüne geçer. Pek çok noktada aynı dalga boyundadırlar.

Bu ilişki uzun süre devam edecek ve Foucault'nun kariyeri açısından önemli sonuçlar doğuracaktır. Jules Vuillemin 1962'de Clermont'u terk eder. Maurice Merleau-Ponty ani bir kalp krizi sonucu aralarından ayrılır ve Vuillemin onun yerini almaya Collège de France'a çağrılır. Üstelik Foucault'nun bu seçime katkısı olmuştur: Dumézil'den Clermont'lu çalışma arkadaşını desteklemesini istemiş ve ünlü söylenbilimcinin harekete geçirdiği oylar Vuillemin'nın işine yaramıştır. Vuillemin böylelikle seçilmiş olur. Adaylığını yeniden koymadan önce, senelerce beklemek zorunda kalan Raymond Aron'un tersine. Vuillemin'dan bir yıl sonra Collège de France'a girme sırası Jean Hyppolite'in olacaktır. İki filozof omuz omuza verip, Foucault'yu Fransa'da akademik zaferin kutsal tapınağı sayılan Okul Sokağı'nın bu en prestijli kurumuna kabul ettirmenin yollarını araştırmaya başlayacaktır. Elbette Georges Dumézil'in desteğiyle. Oylama 1969'da gerçekleşecektir. Bu arada 68 Mayıs'ı olayları patlak verecek ve Vuillemin ile Foucault arasındaki anlaşmazlıkları derinleştirecektir. Fakat, öğrenci isyanlarına şiddetle karşı çıkan Vuillemin –1968 sonunda yayımlanacak ve *Rebâtir l'univesité* adını taşıyacak olan bir kitapta bunu ifade edecektir– eserin değerlendirilmesinden önce politik boyuta geçilmesini daima reddedecektir.

68 öncesi onları karşı karşıya getiren ya da daha doğrusu anlaşmazlığa sürükleyen şey ne olabilirdi? Tabii ki politikadan oldukça sık bahsediyorlardı. Fakat ne o ne öteki bir partiye kayıtlı değildi, militan an-

gajmanları yoktu ve politika varoluşlarını ve düşüncelerini belirlemekten uzaktı. O zamanki Foucault'yu sonraki Foucault ile karıştırmaktan özellikle kaçınmak gerekir. O dönemden arkadaşları onu genelde "daha çok sola" yakıştırmakta hemfikirler; her ne kadar bu tanımlamada görüş birliğine varamamış olsalar da. Fakat onu, politikayla fazlasıyla haşır neşir olmasına rağmen, öncelikle bütün bu militan angajmanların oldukça uzağında biri olarak tanımlıyorlar. Aşırı sola kaymasından ve yetmişli yıllarla birlikte aldığı radikal tavırdan şaşkınlık duyacaklardır. 1962-1966 yılları arasında dört yıl boyunca asistanlığını yapmış olan Francine Pariente, "Buna hiçbir zaman gerçekten inanmayı başaramadım" diyor bugün. Fakat bir şey kesindir: Foucault'nun sola yönelmesine işaret eden hiçbir gelişme dikkatlerini çekmemiştir.

O zamanlar onu iyi tanıyanlar arasından bazıları, kendisine başka bir politik etiket yapıştırmakta tereddüt etmez: Foucault, De Gaullecüydü derler. Jules Vuillemin bu fikre karşı çıkar. Hiç de öyle olmadığını bilecek kadar Foucault'yla gevezelik etmiştir. Bazılarının buna inanma nedeni Foucault'nun Étienne Burin des Roziers ile arasının iyi olmasıydı. Fransa'nın Varşova Büyükelçisi, Élysée Sarayı'nın genel sekreteri olmak için Foucault'dan çok kısa bir süre sonra Polonya'yı terk etmişti. Bu, üst düzey politik bir mevkiydi: bir tür gölge başbakanlık. Foucault iktidar kulislerine yakın olma ve Faubourg-Saint-Honoré Sokağı'ndaki başkanlık sarayına davet edilme fırsatını kaçırmaz. "1962'de ziyaretime geldiğinde yükseköğrenimimizin geleceğini önemsiyordu. Genel sekreterlik merkezinde, üniversiteyi ilgilendiren dosyalardan sorumlu Jacques Narbonne'la tanışmayı heyecanla kabul etti" diye yazar Burin des Roziers.[2] Gerçekten de Jacques Narbonne onu kabul eder ve üniversitelere ilişkin olası bir reform hakkında düşüncelerini sorar. Fakat bu görüş alışverişi ne resmi ne de yarı resmi hiçbir raporda yer almaz.

De Gaullecü iktidarla bu ilişkiler izleyen yıllarda daha ileri gidecektir. Örneğin Foucault'nun yükseköğrenimlerden sorumlu olarak Milli Eğitim Bakanlığı'na atanması söz konusu olmuştur. İş tamam gibi görünmektedir. Akademi'nin pek çok eğitim sorumlusu ona tebrik mektupları gönderir. Ne yazık ki vakitsiz mektuplar! Foucault'nun atanması bir ret cephesine takılır. Sorbonne'un en sözü geçen dekanlarından biri olan Marcel Durry ve ondan aşağı kalmayan, Sèvres'de kızlara yönelik École Normale Supérieure'un yöneticisi olan karısı Marie-Jeanne Durry'nin ilk sırada yer aldığı karşı çıkanlar, söz konusu şahsın "özel" tabiatını ileri sürmüşlerdir. Bundan eşcinselliğini anlıyoruz. "Eşcinsel bir yükseköğrenim yöneticisi düşünebiliyor musunuz?" diye haykırır

2. Étienne Burin des Roziers, *Une rencontre à Varsovie*, s. 135-136.

Foucault'nun tenkitçileri, Polonya macerasını hatırlatmaktan çekinmeyerek. Foucault atanmamıştır. Fakat anekdot yabana atılır gibi değildir. O yıllarda Foucault'nun nasıl birisi olduğunu bu olaylar vesilesiyle anlayabiliriz: Politik ve idari yükseköğrenim yardımcılığı görevlerinden tiksinmeyen, kelimenin tam anlamıyla bir akademisyen. "Akademisyen" bir Foucault'dan söz edilebilir mi? Bu biraz şaşırtabilir. Fakat o dönemde bile, Ulm Sokağı'ndaki École Normale Supérieure'a giriş sınavı jürisinde ve ENA'yı [École Normale d'Administration] bitirme jürisinde yer aldığının vaki olduğunu unutmamak gerekir. Evet, şu ENA! Onun kuruma ya da kurumun ona karşı aldığı mesafeli tavırda eşcinselliğin rolü çok açık bir biçimde görülür. Belki de burada söz konusu olan Foucault'nun bütün bir felsefi ve politik güzergâhıdır. O halde bir bakanlıkta yüksek memur olarak çalışan bir Foucault neye benzerdi? Ya da birkaç yıl sonra kendisine teklif edileceği üzere ORTF'nin yöneticisi olsaydı? Geçmişe dair olasılıkları bir kenara bırakalım!

Ve o yılların gerçek hikâyesine dönelim: Foucault 1965'te, Milli Eğitim Bakanı Christian Fouchet tarafından başlatılan üniversite reform hazırlığına katılacaktır. Bu reform De Gaulle'ün ve özellikle Başbakan Georges Pompidou'nun büyük projelerinden biri olmuştur. Seneler boyunca zapt edilmiş tutkuları zincirlerinden boşaltan bir proje.

> "Fouchet-Aigrain Reformu, her dalın bilimsel ve mesleki uzmanlaşma ilkeleri, eğitim dönemleri ve programlarının revizyonu, öğrencilerin seçme yoluyla fakültelere giriş yoğunluğu göz önüne alınarak 1963'te başlatılmıştır. 1964'te eğitim sendikalarının ve UNEF'in, düşünce kuruluşlarının (Jean Moulin Kulübü), dergilerin (*Esprit*'nin Mayıs-Haziran 1964 özel sayısı) anında işin içine sızdığı ve bundan böyle genişleyerek devam edecek olan bir tartışmaya hız verir. Üniversiteyi 1965'ten itibaren güncel kılan tartışmanın gelip dayandığı yer bu Fouchet Projesi olur."[3]

Gerçekten de Christian Fouchet problemleri etraflıca ele almak için bir Yükseköğrenim İnceleme Komisyonu oluşturmuştu. "On Sekizler Komisyonu" denilen bu grup 1963 Kasım ayı ile 1964 Mart ayı arasında toplanmıştı. Reformun ana hatları orada tanımlanmıştı ve geriye bunları uygulamak kalıyordu. Bunun için Ocak 1965'te "Edebi ve Bilimsel Eğitimler" adıyla hazırlanan yeni bir komisyon oluşturuldu. Amacı reformun somut şartlarını hazırlamaktı. Bu yeni komisyonun üyeleri arasında, Collège de France'ın profesörleri, Fernand Braudel, André Lichnérowicz ve ilk toplantıdan sonra istifasını verecek olan Jules Vu-

3. Jean-Claude Passeron, *1950-1980. L'université mise à la question: changement de décor ou changement de cap*, J. Verger, *Histoire des univérsités en France*, Privat, 1986, s. 373-374.

illemin, pek çok dekan, Paris Hukuk Fakültesi'nden Georges Vedel, Bilimler Fakültesi'nden Marc Zamansky gibi isimler ye alıyordu... Aynı zamanda École Normale Supérieure'un yöneticisi Robert Flacellière ve tüm disiplinlerden profesörler bulunuyordu. Elbette Michel Foucault da. Oraya nasıl gelmiştir? Bakanın teknik danışmanlığını yapan ve Ulm Sokağı'nda dönem arkadaşı olan Jean Knapp'ın önerisi üzerine. Jean Knapp 1962'de Kopenhag'da kültür danışmanıydı ve Foucault'yu *Deliliğin Tarihi* üzerine bir konferans vermeye davet etmişti. O zamanlar Fransa'nın Danimarka Büyükelçisi, Foucault'nun konuşmasının yarattığı güçlü etkinin yankılarını duyan Christian Fouchet'ydi. Eğitim Bakanı olarak atandığında Jean Knapp'ı kendi kabinesine getirir ve Knapp ona, komisyona katılması için Foucault'nun ismini önerir. Bunda şaşılacak bir şey yok: Fransız akademik, kültürel ve politik yaşamında dayanışmaların ve Ècole Normale ağlarının önemini ilk defa tespit etmiyoruz. Foucault, Vuillemin'nın da katılması şartıyla kabul eder. Komisyonun ilk toplantısı 22 Ocak 1965'te gerçekleşir ve 1966 yılının başına kadar bakanlık kabinesinin kütüphanesinde ayda bir kez olmak üzere devam eder. Foucault bütün bu çalışma toplantılarına büyük bir hevesle iştirak eder. Komisyon tutanakları kimi müdahalelerinin izlerini taşır. Mesela şu 5 Nisan 1965 tarihli, ortaöğretim müfredatı hakkındaki tartışmaya bakalım: "Bay Foucault eğitimin örgütlenmesinde, vurgunun, yükseköğretimin hazırlayıcısı olan derslerden çok, formasyon kazandıran disiplinlere yapılmasını istiyor. Temel konuların kapsamlarının genişletilmesini temenni ediyor." Ya da öğretmenlik sınavı [*agrégation*] hakkındaki şu yargısını okuyalım: "Bu sınav adayların araştırmaya yöneltilmesi konusunda katkı sağlamıyor. Başlıbaşına bir zekâ testi." Bununla birlikte Foucault sınavın "bir yarışma formunu muhafaza etmesinde" hemfikir. Son toplantı 17 Şubat 1966'da bakanın katılımıyla gerçekleşecektir. Toplantı raporları okunduğunda, Foucault'nun ne reformun genel yönelimleriyle ne de çalışmalar sonrası benimsenen sentez çözümlerle derin bir uyumsuzluğunun ortaya çıkmadığı görülür; komisyona katılan Yunan Dilleri uzmanı François Chamoux yazılı kaynaklardan çıkan bu kanaati destekler. Üstelik Foucault komisyon çalışmalarını hazırlamak için sayısız rapor yazmıştır. François Chamoux ile birlikte yazılan 31 Mart 1965 tarihli bir rapor, fakülte düzenlemelerine ilişkin problemleri ve çok hantal, zamanı geçmiş olarak değerlendirilen ve zaman içinde kademeli bir yayın sistemiyle değiştirilmesinin söz konusu olabileceği doktora tezi sistemini sorgular: "Ana tezin tamamlanması, yazarın, hayatının geri kalanını bununla tükettiği böylesi uzun bir çabanın ödüllendirilmesi anlamına gelme tehlikesi taşımayacaktı artık." Tek başına Foucault tara-

fından kaleme alınan bir diğer rapor, felsefe derslerinin konulandırılması üzerine yoğunlaşır. Yükseköğrenimin farklı senelerinde öğretilmek zorunda olan derslerin ayrıntılı bir planını önerir. Ortaöğrenim için de çift zamanlı başka bir program: Felsefe dersleri, psikolojiyi de içerecek şekilde birinci sınıftan itibaren başlamalı ve tam olarak tarif edilen felsefe problemlerini dikkate alarak ve beşeri bilimlerin (psikanaliz, sosyoloji, dilbilim...) çağdaş katkılarıyla birlikte ilerlemelidir.

Bakanlık birimlerindeki bu komisyon toplantılarına paralel olarak, tartışmanın daha geniş bir boyut alması amacıyla neredeyse her yerde sayısız öğrenci toplantısı yapılır. Zira tartışmalar yoğundur. Bilim çevreleri açısından her şey yolunda ve gözle görünür bir uzlaşma içinde geçse de, reform projesi diğer disiplinlerden gelen pek çok muhalefetle karşılaşır. Henri Gouhier, Fransa'nın bütün üniversite temsilcilerinin hazır bulunduğu bir Ulm Sokağı toplantısı sırasında, çalışma arkadaşlarını gerçekçi olmaya davet eden bir Foucault hatırlıyor: "Departmanlar şeklinde bir üniversite yapılanmasına doğru gittiğimizi unutmayınız." Bu yüzden Foucault, reformun hazırlanmasına katkıda bulunmayı oldukça ciddiye almıştır. Söz konusu yıl boyunca Paris'te gerçekleşen tartışmalardan öğrencilerine sıklıkla bahseder. Derse başlamadan önce, "Reformun hangi aşamada olduğunu bilmek ister misiniz?" diye sorar. Ve tam yirmi dakika boyunca, hedeflerinin, ortaya çıkan problemlerin, getirilen cevapların neler olduğunu onlara anlatır.

Reform 1967'de yürürlüğe girmiştir. 1964 Aralık ayından itibaren, UNEF [Fransa Ulusal Öğrenciler Birliği] reformun ana hatlarına karşı çıkan mitingler düzenler. Mart 1966'da, SNESUP [Öğretmen Sendikası] komisyonların ve bakanlığın kararlarına karşı üç günlük bir protesto grevi örgütler. *Le Monde*'un yazdıklarına bakılacak olursa, giderek yaygınlaşan bir hareket ortaya çıkmıştı. Sonradan sıkça söylendiği gibi, bu "Fouchet Reformu"nda 68 Mayıs'ını tetikleyen ilkelerden birini mi görmeliyiz? Böylesi karmaşık bir fenomenin anlaşılması için son derece basit bir açıklama olurdu bu. Fakat Foucault'nun onun hazırlığına katıldığını düşünmek oldukça eğlendirici. Laf aramızda bu, altmışlı yıllarda Foucault tarafından yayımlanan eserler içinde olaylarla sıkı bir biçimde bağıntılı olan bir "68 düşüncesi"nin ana şemasını görmek isteyen deneme yazarlarını tamamen komik duruma düşürür.[4] Foucault *Kelimeler ve Şeyleri*'i yazdığı zaman devrime hazırlanmıyor, barikatları düşünmüyordu... Hayır, De Gaulle yanlısı bir bakanın odasında Fransa'da orta ve yükseköğretimin geleceğini tartışıyordu.

*

4. Luc Ferry ve Alain Renaut, *La pensée 68*, Gallimard, 1985.

Buna rağmen bütün herkesin üzerinde mutabakata vardığı politik bir eğilimi vardı: Foucault iflah olmaz bir antikomünistti. Komünist Parti'yi terk ettiğinden ve özellikle Polonya'da yaşadığından beri, kendisine uzaktan veya yakından komünizmi hatırlatabilecek her şeye karşı acımasız bir öfke geliştirmişti. Clermont tarzı üniversite yaşamının değişik biçimleri ona bunu ifade etme fırsatı verecektir. Jules Vuillemin Collège de France'a seçildiğinde kendi kendine yerini kimin alabileceğini sorar. Foucault, Deleuze ismini önerir. Foucault ve Deleuze neredeyse on yıl önce Lille'de yedikleri akşam yemeğinden beri görüşmemişlerdir. Fakat Deleuze Foucault'nun hemen ilgisini çeken bir kitabı daha yeni yayımlamıştır. O zamanlar Deleuze, bir sonraki eserinde su yüzüne çıkacak olan özgünlüğünün çoktandır filizlendiğinin farkına varılsa da, klasik anlamda bir felsefe tarihçisidir. Profesyonel çevrelerde oldukça dikkat çeken ve Foucault'yu da derinden etkileyecek olan *Nietzsche et la philosophie** adlı çalışması çıktığı zaman yalnızca Hume üzerine küçük bir kitap yazmıştır. Vuillemin bu öneri karşısında hemen ikna olur; ağır bir hastalıktan belini henüz doğrultan Deleuze'e yazar. O da bir süre sonra Foucault ve Vuillemin'yla bir gün geçirmek üzere Clermont'a gelir. Karşılaşma çok iyi geçer ve hepsi memnun kalır. Deleuze'ün adaylığı felsefe bölümünde oy birliğiyle kabul edilmiştir; Vuillemin bunu fakülte komisyonuna da onaylatacaktır... Buna rağmen kadro, ezici bir çoğunlukla seçilmiş olan adayın elinden alınacaktır. Bakanlığın desteklediği başka bir aday vardır: Kürsü, Komünist Parti Politbüro Üyesi Roger Garaudy'ye tahsis edilir. Garaudy, Stalinizmin en güzel zamanlarında teorik Marksist ortodoksluğun uzunca bir süre savunucusu olmuştur. Bakan neden kendi adına araya girmiş ve istemedikleri bir şeyi Clermontlulara zorla kabul ettirmiştir? Söylentiler bu değişikliğin Başbakan Georges Pompidou'nun acil emriyle gerçekleştiğini bildirir. Nasıl bir pazarlık karşılığında? İşte burası bir sır. Fakülte dekanı resmi yollardan karşı çıkar. Hiçbir şey değişmeyecektir. Garaudy atanır ve Clermont'a yerleşir. Fakat vay haline! Zira Foucault'nun keskin düşmanlığını aşmak zorundadır. Vuillemin'nın çıkışı ve Deleuze'ün başarısızlığından sonra, Foucault Clermont'u terk etmenin yollarını arar; fakat daha önce Garaudy'ye karşı bir yıpratma mücadelesine, Vuillemin'dan devraldığı felsefe bölümünün yöneticisi olarak son derece etkili bir savaşa girişir. Öfkesini boşaltmak için bütün fırsatları ve bahaneleri kullanır. Dindirilemez, acımasız bir nef-

* Gilles Deleuze, *Nietzsche ve Felsefe*, Çev. Ferhat Taylan, Norgunk Yayıncılık, 2011. (y.h.n.)

ret. Garaudy yaşananları düzeltmeye çalışır. Bir akşam Foucault'nun Paris'teki evinin kapısını çalar ve onunla görüşmek istediğini söyler. Foucault kapıyı suratına kapatmaya yeltenir. Garaudy ayağını dayar ve ısrar eder. Yüzleşme, karşılıklı küfürleşmelerle son bulur. Foucault'nun iki türlü gerekçesi vardır. Bir taraftan, yeni profesörün "entelektüel yetersizliği"ne sövüp sayar: "Bir filozof değil; burada ona ihtiyacımız yok." Bu, uluorta çıkışlarında öne çıkardığı resmi gerekçedir. Diğer taraftan, kendisini bu şekilde davranmaya iten öteki gerekçeyi yakınlarından saklamaz: Bir zamanlar Marksist etkiye ve Komünist Parti'ye katılım hareketine kendisini kaptırdığında, Fransız tarzı Stalinizmin görevini ilk saflarda icra eden bu acınacak haldeki temsilcisinin onda uyandırdığı derin iğrenme hissi. Foucault'nun Garaudy'yle görülecek hesabı vardır. Ve görecektir de...

Garaudy, yöneticisinin dehasının kendisine karşı icat ettiği ne kadar iğneleme ne kadar beddua varsa hepsine katlanmak zorunda kalır. Öfkesine de göğüs germelidir. Diyelim ki kaynakçada yazım yanlışı yaptı, yeteneksizliğini eleştiren Foucault tarafından acilen çağırtılır. Felsefe bölümünde yaşam bu tarz münferit olayların izini taşır. Asıl gümbürtü Garaudy'nin bir öğrenciden, Marcus Aurelius'in Yunanca yazılmış olan eseri *Pensées*'yi* Latince'den çevirmesini istediği zaman kopar. Michel Serres, Garaudy'yle aynı odayı paylaştığı için sahneye tanık olmuştur. Garaudy Foucault'ya bu olayı anlattığında, kelimenin tam anlamıyla kendini kaybeden Foucault, Garaudy'ye ağzına geleni söyler, hatta onu mesleki gafı yüzünden idari mahkemeye vermekle tehdit eder... Ve militan yıllarında bunun gibi pek çok badire atlatmış Stalinci aparatçik, Foucault'nun tekrar eden ve giderek dozu yükselen saldırıları karşısında pes eder, "başka bir eş makama" tayinini ister. Bakanlığın güç oyunu oynayarak onu atamasından iki yıl sonra, Poitiers'de öğretmenlik yapmak üzere kenti terk eder. Foucault bayram eder. Düşmanını alt etmiş, aynı zamanda da bir dost kazanmıştır. Zira, sonunda Lyon'a atanan Deleuze'le yakın dostlukları bu tarihlere dayanır. Deleuze Paris'e geldikçe görüşürler. Fazla senli benli olmamakla birlikte, kendisi orada bulunmadığında dairesini pek çok kereler Deleuze ve karısına bırakacak kadar yakın ilişki içindedirler.

Clermont yılları süresince Foucault, Michel Serres'le de sıkı dost olmuştur. Serres Leibniz üzerine çalışmaktadır ve filozoflar arasında eşine az rastlanır bilimsel bir kültüre sahiptir. Oluşum aşamasında, *Ke-*

---

* Marcus Aurelius, *Düşünceler*, Çev. Şadan Karadeniz, YKY, 2009. (y.h.n.)

limeler ve Şeyleri'in pek çok bölümünü Foucault'yla tartışır... Serres bunları inceler, yorumlar, eleştirir. Saatlerce bu şekilde çalışırlar. Foucault, Clermont'dan ayrıldıktan sonra birbirlerini kaybedecek ve ancak 1969'da Vincennes'de tekrar karşılaşacaklardır.

*

Bir "dandy"dir Foucault –sözcük şaşırtabilir; fakat çalışma arkadaşları ve öğrencilerin tanıklıklarında dönüp dolaşıp karşımıza çıkar– her hafta Clermont'a ders vermeye gelen bir dandy. Siyah kadifeden bir giysisi vardır; beyaz bisiklet yaka kazak, yeşil yün kumaştan bir harmani giyer... École Normale döneminde onu yakından tanıyanlar, anılarında sakladıkları, sıkıntılı, hastalıklı, bedeninden hoşnutsuz yeniyetmeyi tanımakta güçlük çeker. Beş altı yıl geçmiş ve bu süre zarfında eski çalışma arkadaşlarını gözden kaybetmişlerdir. Yurtdışında olduğunu, tezini hazırladığını ve savunmaya hazırlandığını bilmektedirler... Fakat işte bu uzun ortadan kayboluşun ardından bambaşka, açılmış, olgun ve neşeli bir Foucault'yu karşılarında bulurlar. İğnelemekten ve kışkırtmaktan hâlâ zevk alan fakat pek çoklarının gözündeki gizemini hiçbir zaman kaybetmemek için, en azından kendisi ve başkalarıyla barışmış gibi görünen bir kişilikle bütünleşen bir adam.

Michel Foucault, canını sıkan bütün olaylardan kaçınma düşüncesiyle çalışmasını organize etmişti. 1962'de iki asistanı, Nelly Viallaneix ve Francine Pariente'i işe aldı; fakültede "Foucault'nun kız kardeşleri" adını takacakları bu hanımlar Foucault'nun ders vermekten nefret ettiği iki konu olan sosyal psikoloji ve çocuk psikolojisi derslerini üstlenecekti. "Genel psikoloji" dersi ona kaldı. Kapsamını istediği gibi belirlediği oldukça belirsiz bir terimdi bu. Öğrencilerini "Genel psikoloji, genel olan her şey gibi, mevcut değildir" diye uyarmamış mıydı? O halde dilden ve psikanalizle birlikte dilbilimsel teorilerin tarihinden uzun uzadıya bahsedebilecekti. Bir gün Francine Pariente'e şöyle der: "Bu sene hukuk tarihi konusunda dersler vereceğim." Dediğini yapar. Delilik hakkındaki çalışmasının eli kulağındadır ve gelecekteki kitaplarının yol göstericisi olacaktır. 1960'tan 1966'ya kadar verdiği dersler, yapılmış ve yapılacak olan arasındaki, geçmiş ile gelecek arasındaki, yayımlanmış araştırmalar ile hazırlık aşamasında olan eser arasındaki bu gerilimin daimi izini taşır. Bu, sonradan farklı biçimler alsa da düşüncesinin oldukça temel düzeyde bölünmez olduğunu gösterir. Freud ve çocuk cinselliği teorisi üzerine de ders verir. Bu konu hakkında *Deliliğin Tarihi* adlı çalışması çerçevesinde bir eser yazmayı tasarladığını

saklamaz. *Hapishanenin Doğuşu*'nun 1976'da yayımlanmasının hemen ardından, *Cinselliğin Tarihi* genel başlığıyla ilan edilen büyük çalışmanın ilk kitabı yayımlanacağı zaman, bir araştırmadan diğerine nasıl geçtiği ve bunları birbirlerine bağlayan şeyin ne olduğu hakkında ona pek çok soru yöneltilecektir. Aslında bu kaygılar altmışlı yıllarda da bir arada durur. Cinsellikten hukuka, hukuktan cinselliğe geçen dersleri, bunun dışavurumudur. Foucault üniversite derslerinde psikanalize geniş yer verir. Epey uzun bir zamandır Marx'ı reddetse de Freud'a bağlı kalır. *Cinq Psychanalyse* ve *Interprétation des rêves** üzerine sürekli yorum faaliyetinde bulunur. Sıkça Lacan'dan alıntılar yapar ve öğrencilerine *Psychanalyse* dergisinde çıkmış makalelerini önerir. Bu arada, bir psikoloji eğitmeni olarak öğrencilerine, uzun yıllar, haftada bir ya da iki ders saati ayırdığı Rorschach testleri üzerine ciddiyetle eğilmelerini önermeyi unutmaz. "Algının ve duyumun güncel teorileri" üzerinde de uzun uzadıya durur. Oldukça önemli bir nokta, Foucault'nun bütün derslerinin son derece pedagojik olmasıdır. Dinleyicilerin kafasında etkileyici muhteşem tiradların ya da anlaşılması zor konuşmaların uçuştuğu sanılmasın. Uppsala'da değiliz artık! Bu dersleri, yalnızca gösteriden, yeni bir araştırmaya deneme tahtası işlevi görmekten ibaret olan, Collège de France'ta vereceği derslerle karıştırmamak gerekir. Foucault Clérmont'da neredeyse her zaman belli bir programı takip eder, kavramları tanımlar, farklı teorileri ele alır, çözüme dayalı özetler yapar. Bunu anlayabilmek için öğrencilerinin aldığı notları okumak yeterlidir: Her şey, açıklamalı küçük şemalar ve paragraflar halinde düzenlenmiştir. Dersi, kelimenin tam manasıyla öğrenciye yöneliktir ve oynadığı öğretmenlik rolüyle arasına koyduğu mesafeye, üniversite normları düşünüldüğünde sahip olduğu özgürlüklere rağmen oldukça geleneksel bir öğretmen olarak kalır. Öğrencilerine sunduğu, basit ve kesin bir biçimde gerçek bir çalışma sezgisidir. Kuşkusuz, hazırlık aşamasındaki kitapları için düzenlediği malzemeyi kullanır ve mesela "dilin çağdaş problemleri" hakkındaki dersi, *Kelimeler ve Şeyler*'de bulacağımız pek çok temanın hareket noktasıdır; fakat iki faaliyeti birbirine karıştırmaz, iki söylem alanının muhatapları farklıdır: ders ve yazı.

Michel Foucault büyüleyici bir öğretmendi. Ders verdiği platformda bir ileri bir geri yürür, hiç durmadan konuşur ve masasına bıraktığı notlara nadiren dönüp bakardı: Kısa bir göz atışın ardından sesi yeniden yükselir, hızlı ritmini tekrar yakalardı. Ardından sesi, ortaya koyduğu

* Sigmund Freud, *Düşlerin Yorumu 1-2*, Çev. Emre Kapkın. Payel Yayınları, 2001-2004. (y.h.n.)

problemlere verdiği cevabın yarattığı güvenli ses değişikliğiyle alçalmak üzere, cümlesinin sonuna doğru havada dağılırdı. Foucault öğrencilerinin kafasını karıştırmaktan çok hoşlanırdı. Ders sırasında aniden durur ve onlara, "Yapısalcılığın ne demek olduğunu bilmek ister misiniz?" diye sorardı. Hiç kimse cevap vermeye cesaret edemediği için oluşan suskunluk anının ardından dinleyicilerini ağzı açık bırakan uzun bir açıklamaya girişirdi. En erken yirmi dakika sonra da kaldığı yere geri dönerdi. Öğrencilerin en çok korktuğu ders –zira büyülenseler de hep bir miktar endişe duyarlar– öğretmenlerinin Rorschach'a ayırdığı akşam dersiydi; sabah hukuk ya da cinsellik ve öğleden sonra psikanaliz, dil ya da beşeri bilimler hakkında konuşurdu. Öğrencilerini yedişerli gruplara ayırırdı. Her zaman fazladan iki ya da üç öğrenci kalacağı için onları bir kenara alır ve "bedeviler" adını taktığı bu sürgünleri bütün bir ders boyunca soru bombardımanına tutardı. Yanlış cevap verdiklerinde alaya alır, doğru cevaplandırdıklarında ise "Matmazel filancaya bir şeker" diye ödüllendirirdi. Öğrenciler için durum son derece açıktır ve çözüm, "bedevi" durumuna düşmemek için her şeyi yapmaktır. Fakat tez konularından nasıl kaçılır? Konuların zor olduğu ortadaydı. Mesela Nevrotik Aile, yani kısaca aile konusu bunlardan biriydi. Kimse bu bataklığa dalma cesareti gösteremeyecek ve Foucault hiçbir ödevi düzeltmek zorunda kalmayacaktı: Herkes huzursuzdu. Daha korkutucusu, sene sonu sınavı için yapılan sözlü yoklamaydı. Çekingenliği yüzünden epey tedirgin olan bir öğrenciye imtihan sorusu olarak, "Büyüyünce ne olacaksınız?" diye sorardı mesela. Öğrenci bir cevap bulmaya çalışırken araya girer, "Bana Freud tarafından tanımı yapılan beş nevroz vakası örnekleyebilir misiniz?" deyiverirdi. Öğrenci denileni yapar ve sınav sona ererdi.

Her şeye rağmen öğrenciler hocalarını severdi. Derslerden sonra onunla gevezelik etmeye gelir, istasyona kadar ona eşlik eder, gitmeden önce son bir kahve içerlerdi... Clermont'daki son yılında Foucault her dersin sonunda alkışlanıyordu. Auvergne tarihinde görülmemiş bir şey! Bir daha da asla görülmeyecektir.

Foucault'nun yöntemleri, tavrı, öğrencileriyle tuhaf ilişkileri, tipine göre not verme eğilimi meslektaşlarının hepsinin hoşuna gitmez. Felsefe bölümünde kendisine çok değer verilse de, fakültenin geri kalanında pek dostu yoktur. Bazıları için, ne eksik ne fazla, şeytanın cisimleşmiş halidir. Ve kendisini tanıyanların zihinlerinde canlandırdıkları gibi, daha önce anımsattığımız onun bu dandy tarafına "alaycı" gülüşünü, her zaman ve her yerde sergilediği "kibrini" ve aynı şekilde

"egzantrik" hallerini –bunlar tanıkların ifadesidir– eklemek gerekir. Bütün bunlar, oldukça taşralı olan bu fakülteyi zıvanadan çıkarmaya, "Parisli entelektüeller"e karşı garezlerini onun şahsına yöneltmelerine katkıda bulunur. "Parisli entelektüel!" Asıl mesele budur işte. Paris'te oturmaktadır –15. Bölge'deki Docteur-Finlay Sokağı'na yerleşmiştir– ve avangard edebi çevrelerle içli dışlıdır; Bataille, Blanchot, Klossowski üzerine yazılar yazdığı *Critique*, *Tel Quel*, *NRF* gibi dergilerle işbirliği yapmaktadır... Gerçekten de bu kendi içine kapalı şahıs, uzak yerde öğretmenlik yapacak biri değil gibi görünmektedir. Olaylar bugün geçseydi öğrencileri ve öteki öğretmenler belki de daha az şaşırırlardı. Fakat 1968'den önce, Foucault'nun varlığı cezp edici olmaktan çok, şoke edicidir. Küçük bir meslektaş ve arkadaş grubunun dışında ona çok kötü gözle bakılır, hatta kıyasıya eleştirilir. Felsefe bölümüne asistan olarak atanması için Daniel Defert'e yardımcı olması asla bağışlanmaz. Foucault Almanya'dan dönüşü sonrasında onunla karşılaştığı zaman, Defert, École Normale de Saint-Cloud'da öğrencisidir. Onunla ölümüne dek sürecek bir aşk ilişkisi yaşamıştır. Daniel Defert yaklaşık yirmi beş yıl boyunca Foucault'nun yaşamını paylaşacaktır. Ve Foucault sıkıntılı ya da güç anlara rağmen sonuna dek onu sevmiştir. Pek çok tanık, ayrılmalarının onu tüketme noktasına getirdiği anlarda Foucault'nun çektiği azap ve umutsuzluğu çok iyi hatırlıyor. Fakat bir öyle bir böyle derken, ilişki sınavdan geçmiştir. Foucault 1981'de Alman sinemacı Werner Schroeter'le yaptığı bir söyleşide bu ilişkinin yoğunluğundan bahsedecektir: "Karşılıklı bir tutku hali yaşıyorum. Belki de zamanla bu tutku aşk mahiyetini aldı. Aslında ikimizin arasında bir tutku hali söz konusu; kendini tüketmekten başka nedeni olmayan, benden geçen, beni ele geçiren daimi bir hal. Dünyada, onu bulmaya, onunla konuşmaya gitmek söz konusu olduğunda beni durdurabilecek tek bir şeyin olduğunu sanmıyorum."[5] Foucault Clermont'dayken bu ilişki daha başlangıç aşamasındadır ve sevgilisine bir asistan kadrosu ayarlayabilmek için bölüm sorumlusu statüsünün kendisine verdiği ayrıcalıkları kullanmaktan çekinmez. Üniversitenin şimşeklerini üzerine çekmesine aldırmaz ve daha yaşlı, daha vasıflı bir kadın aday varken bu adayın hangi kriterlere göre seçildiğini soran bir fakülte heyeti üyesine, "Çünkü biz burada yaşlı kızları sevmeyiz" cevabını verir.

*

5. Gérard Courant, *Werner Schroeter*, Goethe Institut Cinémathèque française, 1981.

Tüm bunların nedeni psikoloji dersi vermekten sıkılması mıydı? Bu dar çevrede kendini rahatsız mı hissediyordu? Ya da tamamen basit bir şekilde, dostlarından birine söylediği gibi, "orada artık yerinin olmadığını mı düşünüyordu?" Bütün bu gerekçeler 1965-1966 öğrenim yılının sonunda, Clermont macerasına bir son vermesi için yeter de artar bile. Aslına bakılırsa pek çok kereler biraz boğucu bulduğu bu üniversite kadrosundan kaçmayı denemişti. 1963'te Tokyo Fransız Kültür Merkezi'ne atanmak üzereydi. Fakat kalmasını isteyen fakülte dekanının ısrarlarına boyun eğdi. Dekan, öğretmenlerinin ellerinden alınmaması için 2 Eylül'de bakanlığa bir mektup yazdı:

> "Bay Foucault'nun gitmesi, fakültemizde telafisi imkânsız bir boşluğa sebebiyet verecektir. Gelecek öğretim yılı için yerine birini bulmak mümkün olmadığı gibi Clermont Felsefe Bölümü'nün fazlasıyla kritik durumu –pek çok kere size ifade ettiğim durum– önümüzdeki sene için bölüm yöneticisinin kalmasını gerektiriyor. Şunu da eklemeliyim ki, Bay Foucault psikolog vasfı ile, giriştiğimiz Uygulamalı Psikoloji Enstitüsü'nün yeniden örgütlenmesi hedefini gerçekleştirecek tek insandır. Bu koşullarda Bay Foucault'yu aldığı teklifi kabul etmeme konusunda dört bir yandan sıkıştırma vazifesini üzerime aldım. Bir kez daha takdir ettiğim objektifliğiyle, ona sunduğum argümanların ikna ediciliğini kabul etmek durumunda kaldı."

Foucault 1965'te bir kez daha Clermont'dan ayrılmayı düşünür: Sosyolog Georges Gurvitch, Sorbonne'a aday olması telkininde bulunur ve onu destekleyebileceğini söyler. Fakat Canguilhem, durumu daha da kötüleştirebileceği için Foucault'ya asla böyle bir şey yapmamasını önerir: Foucault, felsefeciler kadar sosyolog ve psikologları da gruplaştıran felsefe bölümünün büyük bir kısmını karşısına alacaktır. Bir taraftan, Sorbonne Foucault'yu kabul etmeye pek de hazır görünmez, diğer taraftan Gurvitch, öne sürdüğü adayı reddederek ona kumpas kurmaktan çekinmeyecek olan meslektaşları tarafından o kadar da sevilmez. Foucault adaylığını koymaktan vazgeçer ve Georges Canguilhem'e, onu uyardığından ötürü teşekkür etmek için uzunca bir mektup yazar: "Gurvitch'in beni ittiği aptallığı yapmama engel olarak bana *sonsuz* bir 'iyilikte' bulundunuz. Şimdi sizin sayenizde, her şeyi tüm açıklığıyla görebiliyorum." Foucault böylece Clermont'da kalacaktır. Fakat pek çok kereler, yurtdışı Fransızca eğitimi sorumlusu Jean Sirinelli'ye, kendisi için boş bir kadro araştırmasını istemek için gidecektir. Foucault Sirinelli'yi, ellili yılların başında, her ikisi de ders verdiği sırada Ulm Sokağı'nda tanımıştır. Sirinelli, Barthes'ın da arkadaşıdır. Böylece her şey sorunsuz hallolur. Yalnızca Sirinelli, üniversitesinin Louvain'li

eğitmenlerin etkisi altında olan Congo-Kinshasa'da Foucault'nun kimlerle karşılaşacağını kestiremez ve Foucault'ya şiddetle oraya yerleşmemesini önerir.

Foucault Brezilya'da yaşamaya da gitmeyecektir: 1954 yılında Ulm Sokağı'ndan öğrencisi olan ve bugün hâlâ yaşadığı ve ders verdiği São Palo'ya yerleşen Gérard Lebrun'nın davetiyle 1965'te orada iki ay konaklar ve bir dizi konferans verir. Hayır, hiç kuşku yok ki Foucault yerinde duramaz ve 1966'da Tunus'a tayini gerçekleşir. *Kelimeler ve Şeyler* daha yeni çıkmıştır ve büyük yankı uyandıran beklenmedik bir başarı elde eder. İçerdiği konulara ilkin Clermont'lu öğrencilerinin aşina olduğu bu kitabın çıkmasına eşlik eden hayhuy içerisinde Foucault kente veda eder.

4
Bedenleri Açmak

Bütün vaktini *Deliliğin Tarihi*'ni yazmaya ayıran Michel Foucault, İsveç, Polonya ve Almanya'da kaldığı bu birkaç yıl süresince hiçbir şey yayımlamaz. Fransa'ya yeniden yerleşir yerleşmez yeni kitapları ya da kitap projeleri, makale ve giriş yazıları için hemen çalışmaya başlar... Tunus'a gidişinden hemen önce, 1966'da *Kelimeler ve Şeyler*'in yayımlanması bu sürecin zirve noktasını oluşturacaktır.

Öncelikle projeler vardır ve bunların sayısı oldukça fazladır. İçlerinden ilki *Deliliğin Tarihi*'nin bir devamı niteliğindedir. O zamanlar Julliard Yayınevi'nde çalışan Pierre Nora, tarihçilerden, belli bir konu ya da dönem hakkındaki belgeleri bir araya getirmelerini ve yorumlamalarını isteyerek yeni bir seçki olan "Arşivler"i çıkarmak istemektedir. *Deliliğin Tarihi*'ni okumuştur ve Foucault'ya yazar. Pierre Nora ilk

karşılaşmalarını hatırlıyor: Foucault "baştan aşağı simsiyah giyinmişti", başında "bir fötr şapka" ve "altın kol düğmeleri" vardı... Ama en önemlisi, yayıncının önerisini kabul etmişti. "Hapse atılanlar" hakkında metinler çıkarmayı tasarlar. Eser, dizinin ilk kitapları içinde yer alan "çok yakında çıkacak" listesinde ilan edilmiştir: "*Deliler. Michel Foucault XVII. yüzyıldan XIX. yüzyıla, Bastille'den Sainte-Anne'a gecenin sonuna yolculuğu anlatıyor.*" "Çok yakında çıkacak..." Ne yazık ki bu kitap hiç çıkmayacaktır. Değişik biçimler altında ortaya çıkmadan kaybolup gidecek başka projeler de olacaktır. Şubat 1964'te sözleşmesini imzaladığı, Fernand Braudel'in yönettiği "Yeni Bilimsel Kütüphane" serisi kapsamında Flammarion Yayınları'ndan çıkacak olan *Histoire de l'hystérie* [Histerinin Tarihi] mesela. Önceki sayfalarda gördük, büyük tarihçi Fernand Braudel'in genç filozofun yeteneğini fark etmesi fazla zaman almamıştı. Kitap taslağını teslim etmek için öngörülen tarih 1965 sonbaharıdır. Fakat Foucault projesini tez elden değiştirir ve başka bir kitap için yeni bir sözleşme imzalar. Bu defa *L'idée de décadence* [Çöküş Fikri] isimli bir çalışma söz konusudur. Bu iki metin arasındaki tek ortak yön her ikisinin de yayımlanmayacak olmasıdır.

Foucault yine de çalışmaktan imtina etmez. 1963'te birbirinden tamamen ayrı iki kitap yayımlar: Georges Lambrichs'in editörlüğündeki "Le chemin" seçkisi içinde Gallimard Yayınları'ndan çıkan Raymond Roussel incelemesi ve *Kliniğin Doğuşu*. Bunları aynı gün çıkarmaya özen göstermiştir. İki ilgi alanının da kendisi için aynı derecede önemli olduğunu ortaya koymak için mi? Ya da daha derin bir biçimde, orda burda aynı şeyden bahsettiğini göstermek için mi?

*

Roussel hakkındaki kitap çok çeşitli işlerden oluşan bir bütünün belli bir parçasını oluşturmaktadır. Yetmişli yıllarda, makale, önsöz, söyleşi takımyıldızının bir kitabın etrafında parlamasıyla oluşturulan bir "hapishane çevrimi" söz konusu olacağı gibi, bir "edebi çevrim"den de bahsedilebilecektir... 1962-1966 yılları arasında Foucault yazarlar üzerine bir makale dizisi yayımlar. "Roussel vakası"nı bu inceleme dizisinden ayrı tutmak imkânsız olsa da yine de adına kitap yazdığı tek yazar olacaktır. Bu yazar bir filozof olmadığı gibi hayran olduğu yazarların en az filozof olanı, en esrarengiz ve en gizli olanıdır. O zamanlar neredeyse tanınmayan ve avangard romancıların, Michel Leiris'nin *Biffures*'ü ile buna ön ayak olmasıyla, seleflerinden biri olarak yeniden keşfettikleri bir şair ve dramaturg. Otobiyografisinin 1948'de yayımlanan ilk ki-

tabında Leiris, çok yakından tanıdığı Roussel'in hatırasını uzun uzadıya yâd eder. Fakat Foucault Roussel'i neden ve nasıl keşfetmiştir? 1983'te, kitabının Amerika baskısına sonsöz niyetine kendisiyle yapılan bir mülakatta, "tesadüfen" diye açıklayacaktır:

> "Onu nasıl keşfettiğimi hatırlıyorum: İsveç'te yaşadığım bir dönemdi ve yaz tatili için Fransa'ya gelmiştim. Hangi kitap için hatırlamıyorum fakat bir gün José Corti Kitabevi'ne gitmiştim. Büyükçe bir masanın arkasında oturan, artık iyiden iyiye yaşlanmış José Corti de oradaydı ve bir arkadaşıyla laflıyordu. Sabırla konuşmasını bitirmesini beklediğim sırada, geçen yüzyıl yayınevlerinin geleneksel rengi olan sarı kapağıyla artık iyice modası geçmiş bir dizi kitap dikkatimi çekti. Lemerre Yayınevi'nin kitaplarıydı bunlar. José Corti'nin bugün bir hayli eskimiş olan bu Lemerre'den hangi kitapları satabildiğini merak ederek bunlardan birini aldım ve daha önce hiç duymadığım bir yazarın adıyla karşılaştım: Raymond Roussel. Kitabın adı *La Vue* idi. İlk satırlardan itibaren olağanüstü güzel ve o dönemde daha yeni yeni kitap çıkarmaya başlayan Robbe-Grillet'ninkine şaşırtıcı şekilde benzeyen bir nesir fark ettim. *La Vue* ile Robbe-Grillet'nin özellikle *Le Voyeur*'ü arasında bir çeşit benzerlik yakaladım. José Corti konuşmasını bitirdiğinde, çekinerek Raymond Roussel'in kim olduğunu sordum. Yüzüme acıyarak baktı ve 'Nasıl olur, Roussel işte...' dedi. Roussel'in kim olduğunu öğrenmem gerektiğini anladım ve yine çekinerek, satılıyorsa bu kitabı alıp alamayacağımı sordum. Çok pahalı olduğunu gördüğüm için şaşırmış ve bozulmuştum. O gün José Corti'nin bana şunu söylemek durumunda kaldığını da hatırlıyorum: '*Kitaplarımdan bazılarını nasıl yazdım*'ı da okumalısınız.' Bu olayın ardından, sistemli bir şekilde fakat ağır ağır Raymond Roussel kitapları almaya başladım ve bu beni ziyadesiyle meşgul etti. Gerisinde ne olduğunu bile bilmeden derin bir güzellik bulduğum bu nesirle büyülenmiştim. Dahası Raymond Roussel'in yazım yöntemlerini ve tekniklerini keşfettiğim zaman, şüphesiz bendeki saplantılı taraf ikinci kez cezp edilmiş oldu."[1]

Raymond Roussel 1877'de Paris'te doğmuştu. Kendini mürekkep ve kaleme hapsetmek ve yazmak için on yedi yaşında her şeyi yüzüstü bıraktığında müzik eğitimi almaktaydı. İçinde hissettiği ve farkına varmak için başkalarına ihtiyaç duymadığı sıcak ve yakıcı zaferin kendi etrafında parıldamasına imkân tanımıştı. Onun bu durumu, *De l'angoisse à l'extase* adlı kitabında Roussel'in parıltılarını tahlil eden seçkin psikiyatr Pierre Janet'nin çok ilgisini çekmiş ve bu edebi yücelme halini dini vecd haliyle karşılaştırmıştır. 1897'de Roussel, bir dublörün hayatını anlatan uzun şiiri, *La Doublure*'ü yayımlamıştır. Ardından, gözünü sadece resmedildiği yüzeye yakınlaştıran birisi tarafından görülebilen bir peyzajı tasvir eden *La Vue* çıkagelecektir. *Kitaplarımdan*

1. *Raymond Roussel*'in Amerika baskısına Sonsöz için Charles Ruas ile söyleşi, *Le Magazine littéraire*, sayı 221, Temmuz-Ağustos 1985.

bazılarını nasıl yazdım'ın takdiminde Hubert Juin'in söylediği gibi, dış dünyaya hiçbir şey borçlu olmayan Roussel, şiiri karşısında tek başınadır.[2] Ölümünden sonra yayımlanan bu eserinde anahtarını vereceği yöntemler sayesinde yazılan romanlarıyla da tek başınadır: Bunlardan ilki 1910 yılına ait *Impressions d'Affrique*, ikincisi, Avustralya ve Yeni Zelanda'ya yapacağı yolculuklar sırasında yazdığı *Nouvelles Impression d'Affrique*'dür. Bu yolculuk esnasında Roussel, tüm perdeleri indirilmiş bir gemi kamarasına kendisini hapsetmiş ve manzara seyretmeyi inatla reddetmiştir. Tiyatroyla da ilgilenir. Oyunları ya büyük başarısızlıklar yaşar ya da sürrealistlerin desteğini alan büyük şamatalar koparır... Ölümüyle neredeyse tamamen unutulacaktır, ta ki Leiris'nin bu çabucak sönen alevi yeniden canlandırdığı güne kadar. Ve tabii "zafer parıltıları"nın, delilik üzerine bir kitap yazdığı sırada deli gibi davranan herkese söz vermek isteyen, İsveç'te sürgün ve yolu Paris'ten geçen genç bir filozofun gözlerini kamaştırdığı güne kadar. Roussel'in Pierre Janet'nin hastası olduğunu öğrendiğinde Foucault nasıl da büyülenmiş olmalı! Aynı şekilde Roussel'in, 1933'te tedavi olmak için Kreuzlingen'deki Binswanger'in kliğini seçtiğini fakat İsviçre'ye gitmeden önce bir karar değişikliğiyle Palermo'ya sapıp, kaldığı otel odasında ölü bulunduğunu öğrendiğinde de çok şaşırmıştı. Resmi kaynaklara göre intihar etmişti. Kimilerine göreyse tek gecelik bir ilişki yaşadığı biri tarafından öldürülmüştü. Foucault kendi adına, eseri, Roussel'in tasarladığı seremoniyle açıldığı ve kapandığı için intihar tezini kabul eder: ölüme hazırlanmak ve yayımcısına kitaplarını nasıl yazdığını açıklayan bir yapıt göndermek. Foucault 1964'te *Le Monde*'da yayımlayacağı makalede de Roussel'in intiharından bahseder.[3]

Esasen, Roussel tarafından sahneye konan bu tuhaf eylemde, yazının ölümle bu alışverişi dışında Foucault'nun kitabı biyografik verilerle çok az ilgilenir. Onu yalnızca edebi mekanizmalar, Roussel tarafından kullanılan yöntemler ve dil oyunları kendine çeker. *Kitaplarımdan bazılarını nasıl yazdım*'da tanımı yapılan ve dili sonsuza açacak denli çoğaltabilecek şu aygıt dikkatini çekmiştir. "Roussel, yöntemden ayrı olarak, her dilin ölümle sürdürdüğü, çözüme kavuşturduğu ve ele geçirdiği gözle görünür ve derin ilişkiden başka şüphesiz hiçbir gize sahip olmayan dil aygıtları icat etmiştir."[4]

2. Raymond Roussel, *Comment j'ai ecrit certains de mes livres* içinde, 10/18.
3. M. Foucault, *Pourquoi réédite-t-on Raymond Roussel? Un précurseur de Notre littérature moderne, Le Monde*, 22 Ağustos 1964.
4. M. Foucault, *Raymond Roussel*, Gallimard, 1963, s. 71.

Michel Foucault bu kitaba başlamadan önce yazar ve eser konusunda kendisinden bilgi istemek için Michel Leiris'yi ziyaret etmiştir. Fakat filozofun analizleri Leiris'yi pek de ikna etmez: "Roussel'e hiç sahip olmadığı felsefi fikirler yüklüyordu" der. Zira, Foucault tarafından tasavvur edilen bu Roussel'e mesafe koymak için kendi makale seçkisine şu başlığı koymuştur: *Roussel l'ingénu*.[5] Robbe-Grillet ise pek de coşkulu görünmeyecektir. Foucault'nun kitabının çıkması vesilesiyle, Roussel hakkında uzun bir makale kaleme alacak fakat bu "ilgi çekici deneme" konusunda bir şey söylememeye gayret edecektir. Roussel'in eseri hakkında kendi yorumunu ortaya koymadan önce, ona gösterilen ilginin işareti olarak, ondan tek cümleyle "modern romanın tartışmasız atası" olarak bahseder.[6] Bugün bile Foucault'nun analizlerinden fazla hoşlanmadığını ifade eder. Buna karşın Blanchot, "Roussel'in eserinin, bize yeniden Foucault'nun kitabından bahsetme fırsatı verdiğini" anımsatır. Ve kendi araştırmasını boylu boyunca kateden temaların yankısını ve bir yansımasını bulduğu şu Foucault tümcesini hayranlıkla alıntılar: "Bu ışıldayan çukur Roussel'in dilinin uzamıdır ve aynı zamanda bahsettiği boşluktur. Bu çukur, eserin ve deliliğin birbiriyle buluştuğu ve birbirini dışladığı yokluktur. Ve bu boşluktan kastım bir metafor değil: Adlandırdıkları şeylerden çok daha az sayıda olan ve bu ekonomiye bir şeyler söyleme borcu olan tasarruflu bir sözcük kullanımı söz konusudur."[7]

Fakat Foucault, Roussel'e dikkat çekmek uğruna *Impressions d'Afrique*'in yazarından daha önce gelen yazarları unutmaz. Mesela Bataille'nin ölümü üzerine, *Critique* dergisinin özel bir sayısında çıkacak olan "Préface à la transgression" [İhlale Önsöz] adlı uzun bir makale yazacaktır. Bataille derginin kurucularındandır ve Jean Piel'in çağrısı üzerine Michel Leiris, Alfred Métraux, Raymond Queneau, Maurice Blanchot, Pierre Klossowski, Roland Barthes, Jean Wahl, Philippe Sollers, André Masson gibi isimler onun anısına bu özel sayıda bir araya gelir... Bu metinde Foucault, on on beş yıl önce keşfettiği bu yazar grubuna olan ilgisinin –ve elbette tutkusunun– derin gerekçelerini bir kez daha ifade eder:

5. Michel Leiris, *Roussel l'ingénu*, Fata Morgana, 1988.
6. Alain-Robbet Grillet, *Énigmes et transparence chez Raymond Roussel, Critique*, Aralık 1963, s. 1027-1033.
7. Maurice Blanchot, *Le Problème de Wittgenstein, NRF*, sayı 131, 1963. *L'Entretien infini* içinde, Gallimard, 1969, s. 493.

"Bizi, diyalektik ve antropoloji yüklü uykumuzdan uyandırmak için, trajiğin ve Dionysos'un, Tanrı'nın ölümünün, filozofun çekicinin, güvercin adımlarıyla yaklaşan üst-insanın, Ebedi Döngü'nün Nietzscheci figürleri gerekli olmuştur. Fakat bu figürleri hazırda tutmak ve kendini onlarda sürdürmek söz konusu olduğunda, söylemsel dil günümüzde neden böylesine yoksun kalıyor? Neden onlar karşısında neredeyse dilsizliğe indirgenmiş ve bu figürler sözcüklerini bulmaya devam etsin diye, sözü, Bataille'nin, Blanchot'nun, Klossowski'nin içine yerleştiği ve düşüncenin zirvelerini oluşturduğu bu en uç dil formlarına bırakmaya zorlanmıştır?"[8]

Foucault için, Bataille'nin özgürleştirici gücü ve şiddeti, konuşan özne fikrini parçalayarak geleneksel felsefi dili dinamitlemiş olmasıdır: "Sokrates'den başlayarak bütün bir Batı bilgeliğini destekleyen hareketin tamı tamına zıddıdır bu: Felsefi dil, bu bilgeliğe, onda üstünlük kuran, onunla ve onun içinden geçerek kendini bütünüyle inşa eden bir öznelliğin dingin bütünlüğünü vaat ediyordu." Belki de Bataille, "konuşan öznenin, kendini ifade etmek yerine, kendini sergilediği bir deneyim alanını tanımladığında, kendi sonluluğunun arkasından gider ve her sözcükle kendi ölümüne göndermede bulunur".[9] Foucault tarafından 1963'te yazılan bu makalede, cinselliğin arkeolojisinin eskizlerinin ortaya çıktığının altını çizmek fazla abartılı bir tutum olmaz. Fakat Foucault hâlâ yasaklama ve ihlalin terimleriyle düşündüğü için, biz şu anda sonradan *Bilme İstenci*'ne dönüşecek şeyin uzağındayız: "Cinselliğin keşfi, Sade'ın onu en başından yerleştirdiği gerçekdışı tanımlanamaz gökyüzü, yine cinselliğin şu anda aldığını bildiğimiz sistematik yasaklama biçimleri, bütün kültürlerde onun nesnesi ve aracı olan ihlal, oldukça buyurucu bir biçimde, diyalektiğin dilinin cinselliğin bizim için şekillendirdiği temel deneyime dahil edilmesinin imkânsızlığını işaret eder."[10]

Foucault, ilki 1970'te Gallimard Yayınları'ndan çıkacak olan Bataille'nin *Toplu Eserleri* serisine bir "sunuş" da yazacaktır. "Bataille, kendi yüzyılının en önemli yazarlarından biridir: *Histoire de l'oeil* ve *Madame Edwarda*, hiçbir zaman vuku bulmayan şeyi anlatmak için öykü akışını bozmuştur. *Somme athéologique*, düşünceyi sınırın, en uçta olanın, zirvenin, ihlal edilmişin riskli oyununa dahil eder. *Érotisme* bizi Sade'a yaklaştırıp daha sıkıntılı kılar. Yaşadığımız anın büyük bir kısmını Bataille'ye borçluyuz... Yapılacak, düşünülecek, söylenecek ne varsa hep ona boçlu oldu; uzun zaman da öyle olacak..."[11]

8. M. Foucault, *Préface à la transgression*, *Critique*, sayı 195-196, Ağustos-Eylül 1963, s. 758.
9. A.g.e., s. 768.
10. A.g.e., s. 767.
11. M. Foucault, *Présentation*, Georges Bataille, *Oeuvres complètes* içinde, c. I, Gallimard, 1970, s. 5.

Haziran 1966'da ve yine *Critique*'te Blanchot hakkında "Dışarının Düşüncesi" başlıklı bir metin yayımlanacaktır. Foucault şunu yazar:

> "Öznenin dışlandığı bir dile geçit, dilin kendi varlığında ortaya çıkması ile benin kendi kimliği içindeki bilinci arasında belki de olanaksız bir uyuşmazlığın gün ışığına çıkması, bu, bugün kültürün oldukça farklı noktalarında kendini gösteren bir deneyimdir: dili biçimselleştirme eğilimlerinde olduğu gibi, tek başına yazı eyleminde, söylencelerin incelenmesinde ve psikanalizde... İşte uzun zaman bizim için görünmez kalan bir boşluğun karşısında buluyoruz kendimizi: dilin varlığı, ancak özne yitip gittiğinde kendisi için ortaya çıkıyor."[12]

Foucault bu üç ismi; Blanchot, Bataille, Klossowski'yi birbiriyle ilişkilendirmekten vazgeçmediği için, Klossowski hakkındaki makaleyi de zikretmek gerekir. "La Prose d'Actéon", Mart 1964'te, *NRF*'de çıkar. Foucault, Klossowski'yi yorumlamakla kalmaz, kendisiyle sık sık görüşür. Onunla Barthes'ın aracılığıyla 1963'te karşılaşmıştır. Barthes ile Foucault arasında anlaşmazlık çıkana kadar pek çok kereler üçü birlikte yemek yer. Klossowski, Foucault'ya yazmaya devam ettiği bir kitaptan bölümler okur: *Le Baphomet*.* Roman 1965'te çıkacak ve Foucault'ya ithaf edilecektir: "Çünkü o, kitabın ilk dinleyicisi ve ilk okuru olmuştu" der Klossowski. Aynı dönemde Klossowski Nietzsche üzerine çalışır. Sonradan *Nietzsche ou le cercle vicieux*** adını vereceği çalışmasını kaleme alır, *Gai savoir*'ın*** ve onun farklı versiyonlarının çevirilerini bir araya getiren bir cilt hazırlar ve Gallimard Yayınları için Nietzsche'nin *Toplu Eserler*'inin basımını üstlenir. İç sayfada yazdığı üzere, "Gilles Deleuze ve Michel Foucault'nun katkılarıyla gerçekleştirilen" bir yayım faaliyeti olmuştur. Bu birinci cilde –tamamı beş cilt şeklinde tasarlanmıştır– iki filozofun kısa bir önsözü eşlik eder. Zira dünya küçüktür! Deleuze de o zamanlar Klossowski'ye oldukça yakındır ve *Logique du sens*'da yer alacak bir makalesini aynı şekilde ona ithaf edecektir.

1969 ve 1970'te *Kısırdöngü* ve *La Monnaie vivante* hakkında ona gönderdiği mektupların gösterdiği gibi, Foucault, Klossowski'ye daima büyük bir hayranlık besleyecektir. Klossowski'nin *Kısırdöngü* adlı kitabı için "Nietzsche'nin kendisi de dahil, okuduğum en büyük felsefe kitabı" diye yazar 1969 Temmuz'unda. 1970 kışında ise *La Monnai vivante*, hakkında şunları yazar:

---

12. Michel Foucault, *La Pensée du dehors*, *Critique*, sayı 229, Haziran 1966. 1987'de aynı isim altında Fata Morgana'da yeniden basılmıştır. Ben bu baskıyı alıyorum: s. 15.

* Pierre Klossowski, *Baphomet*, Çev. Mukadder Yakupoğlu, Mor Yayınları, 1999. (y.h.n.)

** Pierre Klossowski, *Nietzsche ve Kısırdöngü*, Çev. Mukadder Yakupoğlu, Kabalcı Yayınevi, 1999. (y.h.n.)

*** Friedrich Nietzsche, *Şen Bilim*, Çev. Ahmet İnam, Say Yayınları, 2011. (y.h.n.)

"Öyle ya da böyle –Blanchot, Bataille ve *İyinin ve Kötünün Ötesinde* de dahil buna– hesaba kattığımız her şeyin hissettirmeden oraya doğru ilerlediği düşüncesindeydik: İşte şimdi söylenmesi gereken söylenmişti... Düşünmemiz gerekenler şunlardı: arzu, değer ve simülakr. Bunlar bizi ele geçiren ve şüphesiz yüzyıllar boyunca tarihimiz içinde bizi oluşturan üçlüydü. Freud-ve-Marx diye tutturmuş olanlar kendi köstebek yuvalarında öfkeleniyorlardı: Buna şimdi gülebiliyor ve nedenini de biliyoruz. Siz olmasaydınız Pierre, Sade'ın pek çok kereler işaret ettiği ve sizden önce başka hiç kimsenin sınırlarını çizmediği –doğruyu söylemek gerekirse kimsenin yanına yaklaşamadığı– bu duvara toslamaktan başka çaremiz olmayacaktı."[13]

1981'de sol iktidara geleceği sırada, Tunus'ta ve Vincennes'de çalışma arkadaşı olacak Jean Gattegno, Kültür Bakanlığı'na kitap sorumlusu olarak atanacaktır. Foucault'ya telefonla ulaşır ve ona şunu sorar: "Ulusal Edebiyat Büyük Ödülü'nü kime vermemizi uygun buluyorsunuz?" Foucault'nun cevabı şu olacaktır: "Kabul ederse Klossowski'ye verin." Klossowski de ödülü kabul edecektir.

Nietzsche'ye referans, bu dönemdeki bütün Foucault metinlerini boylu boyunca kateder. Foucault'nun, 4-8 Temmuz 1964 tarihleri arasında Martial Guéroult yönetiminde Royaumont'da gerçekleşen Nietzsche üzerine bir söyleşi çerçevesinde sonradan meşhur olacak "Nietzsche, Marx, Freud"* konuşması da o zamana rastlar. Foucault bu üç isimden birincisini yeğlediğini saklamaz. Sunumunu, şu ilginç diyaloğun araya girdiği bir tartışma takip eder:

Bay Demonbynes: "Delilik hakkında, delilik deneyiminin mutlak bilginin en yakın noktası olduğunu söylediniz... Söylemek istediğiniz gerçekten bu mu?"
Bay Foucault: "Evet."
Bay Demonbynes: "Deliliğin 'bilinci' ya da 'önbili'si ya da 'önsezi'si demek istememiş miydiniz? Yani gerçekten... Nietzsche gibi büyük dehâların 'delilik deneyimine' sahip olabileceklerine inanıyorsunuz, öyle mi?"
Bay Foucault: "Evet, evet."[14]

Birkaç yıl sonra, 1971'de, Jean Hyppolite'e armağan kitabında Foucault'nun "Nietzsche, Soybilim, Tarih" adlı metni yayımlanacaktır.

13. Bu mektuplar *Pierre Klossowski* içinde yayımlanmıştır. *Cahiers pour un temps*, Centre Georges-Pompidou, 1985, s. 85-90.
* Michel Foucault, *Felsefe Salnesi-Seçme Yazılar: 5*, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, 2004 içinde s. 46. (y.h.n.)
14. Michel Foucault, *Nietzsche, Marx, Freud, Cahiers de Royaumont, Nietzsche*, Minuit, 1968, s. 182-192. Tartışma 193-200 sayfaları arasında, burada geçen sözlerse 199. sayfada yer alıyor.

Bu "yazınsal" dönem boyunca, Foucault aynı zamanda, Hamburg'daki tanışmalarından itibaren ilişkisini koparmadığı Robbe-Grillet, Philippe Sollers, *Tel Quel* (1963'te, roman ve şiir konusunda derginin düzenlediği bir söyleşiye katılır) çevresindeki avangard yazarlar, Roger Laporte Butor ve Le Clézio ve elbette klasik yazarlar üzerine yazar: Rousseau'nun bir tür delilik eseri sayılabilecek *Dialogues*'larına bir önsöz yazar, Flaubert'i, Jules Verne'i, Nerval'i, Mallarmé'yi yorumlar. Bu uzun dizinin birinci metni, 1962'de *Critique*'te çıkacak olan Hölderlin hakkında "Le Non du père" adlı bir makaledir. Dergiyi yeniden canlandıran Jean Piel, *Deliliğin Tarihi*'ni çok sevmiştir ve başka makaleler istemek üzere Foucault'yla ilişkiye geçer. Savaş sonrası Poitiers'ye vali olduğundan Foucault'nun ailesini uzun süredir tanımaktaydı. Hatta Doktor Foucault tarafından ameliyat edilmişti. Kayınbiraderi Georges Bataille'nin 1962'deki ölümünün ardından, derginin sorumluluğunu tek başına üstlenmek istemeyen Jean Piel, Foucault'dan, Roland Barthes ve Michel Deguy ile birlikte bir yazı kurulu oluşturmasını ister. Kurul toplantıları kahvaltı eşliğinde Jean Piel'in evinde gerçekleşecektir. Foucault'nun ilk girişimi Jules Vuillemin, Pierre Kaufmann ve André Green'den, Aralık 1964'te çıkacak bir sayı için, Merleau-Ponty'nin ölümünden sonra yayımlanan kitabı *Le visible et l'invisible* [Görünür ile Görünmez] hakkında makale istemek olur. Derginin yayın kurulu 1967'de Jacques Derrida'nın katılımıyla genişleyecektir. Foucault'nun son makalesi 1970'te yayımlanacak olan "Théatrum philosophicum" olur ve Gilles Deleuze'ün iki kitabı hakkındadır. Makale şu sözlerle biter: "Lüksemburg Bahçesi'nin nöbetçi kulübesinde, Duns Scotus değirmi bir gözlük takar; gür bıyıkları vardır; bu bıyıklar Klossowski kılığına girmiş Nietzsche'nin bıyıklarıdır."[15]

*

1963'te *Kliniğin Doğuşu* çıkar. Babası 1959'da ölmüştür. Bu tıp arşivlerine dalış Foucault için, kendi geçmişine dönüş yapmanın ya da göçüp gitmiş babayla hesaplaşmanın bir yolu mudur? Ya da hayattayken ifade etmeyi beceremediği şükran duygularını ifade etmenin? Foucault bu kitabın da, tıpkı diğerleri gibi, kişisel deneyimlerden kaynaklandığını söylemiştir. Fakat fazla açıklık getirmemiştir. O halde biz de onun yerine konuşmayalım.

15. M. Foucault, *Theatrum philosophicum*, *Critique*, sayı 282, Eylül 1970, s. 908.

Giriş şu sözlerle başlar: "Bu kitapta söz konusu olan, dil, uzam ve ölümdür; söz konusu olan bakıştır."[16] Kitapta edebiyat hakkındaki metinleri takıntı yapan temaların ve söz dağarcığının tuhaf yankısı vardır. Yine de burada söz konusu olan bilimler tarihidir. Eser Georges Canguilhem'in Presses universitaires de France için editörlüğünü yapacağı "Galien" seçkisi arasından çıkar ve alt başlığı *Une archéologie du regard médical* [Tıbbi Bakışın Bir Arkeolojisi] adını taşır. Aslında bu kitap, zaman zaman söz edildiği gibi Canguilhem'in bir siparişi doğrultusunda yazılmamıştır: "Foucault'ya asla hiçbir şey 'sipariş' etmedim. Foucault kitabı bitirdikten sonra bana önerdi." Her neyse! Klossowski ile Canguilhem arasında nasıl bir ilişki olabilirdi? Belki de bu ilişki ortak bir kökene dayanmaktadır: Nietzsche. Foucault'nun araştırması içinde bu iki farklı yolun birlikte bulunması karşısında şaşkınlıklarını gizlemeyenlere, onun Nietzsche'den aldığı ilham ile bilim tarihi geleneği arasında bir çelişki görenlere, Foucault'nun cevabı çok net olmuştur: Canguilhem'in bizzat kendisinin araştırmalarını Nietzsche'nin düşünce çizgisine bağladığını bilmiyor musunuz? Bunu Canguilhem de doğrulamıştır. Aslında, edebiyat üzerine metinlerin yanında *Kliniğin Doğuşu*'nda göze çarpan şey, iki araştırma yöntemi arasında çelişki değil şaşırtıcı bir yakınlaşmanın olmasıdır. Bu yakınlık birkaç yıl sonra *Kelimeler ve Şeyler*'de kendini daha da açık bir biçimde gösterecektir.

Kliniğin Doğuşu, hem *Deliliğin Tarihi*'nin devamı hem de sonraki kitaplara bir geçiştir. Devamıdır çünkü zihinsel tıbbın kavramlarına uygulanan analizleri genel tıbba yayar; amacı bu kavramların ortaya çıkışlarını, imkân koşullarını sorgulamaktır... Altı yüzü aşkın sayfa boyunca birkaç yüzyılı kucaklayan *Deliliğin Tarihi*'nin tersine, iki yüz sayfalık küçük bir kitap olan *Kliniğin Doğuşu* söylemek istediklerini, XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın başlangıcı arasındaki zaman dilimiyle sınırlandırır. Bu zaman dilimi içerisinde patolojik anatominin bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmasıyla, tıp kendini pratik ve bilimsel bir alan olarak yeniden örgütlemiştir. Fakat orada bile, söyleme ve görme biçimlerinin tümünü, daha derin olarak, verili bir dönemde söylemenin ve görmenin mümkün olabildiği şeyi, görünür ve ifade edilir olanı etkileyen dönüşümleri gün ışığına çıkarmak amacıyla farklı alanların –ekonomik, sosyal, politik, ideolojik, kültürel– ilişkiye sokulduğu "yapısal tarih" prensipleriyle karşılaşırız. Hastanelerle ilgili alanın yeniden örgütlenmesi, tıp eğitiminin altüst edilmesi, bilimsel teoriler ve pratikler,

16. M. Foucault, *Naissance de la clinique. Une archéologie du regard médical*, PUF, 1963. Önsöz, s. v.

ekonomik kaygılar, hepsi kendini hazırlayan kopuşa katkıda bulunur... Büyük dönüm noktası, kadavraları kesip incelemek ihtiyacı duyulduğu vakit kendini gösterir. Doktorun "bakışı" semptomları derinlemesine deşifre edebilsin diye, kaynağı bedenin içinde aramalıdır. Bu, Bichat tarafından sarf edilen ve Foucault'nun açıklık kazandırdığı beyanattır: "Birkaç kadavra kesin, gözlemin tek başına dağıtamayacağı karanlığın hemen ortadan kalktığını göreceksiniz." Foucault, Bichat'nın bu sözlerini, bütün ötekiler gibi bu kitabında da fazlasıyla yer alan şu muhteşem formüllerden biriyle yorumlar: "Yaşayan gece, ölümün aydınlığında yitip gider."[17] Şu halde, "yaşam, hastalık ve ölüm, teknik ve kavramsal bir teslisi oluşturur. Yaşama, hastalık tehdidine ve hastalığa, yakın gelecekteki ölümü reva gören bin yıl saplantılarının eski senaryosu geçerliğini yitirmiştir; onun yerine, en üst noktası ölümle belirlenen bir üçlü figür eklemlenir. Organik bağlantılar ve patolojik kesitler ölümün üzerinden görülebilir ve analiz edilebilir".[18] Bir diğer dönüşüm bu kez dilin düzeninde gerçekleşir: Foucault bu noktada Pinel'in metinleri ve hastalıkların ve bunları taşıyan bedenlerin doğru ve eksiksiz tanımına ulaşıldığı müjdesini veren iradeleri ile karşılaşır. Bu çifte eylemde, yalnızca tıbbi teknolojilerin bir dönüşümü söz konusu değildir. Burada yeniden örgütlenen bütün bir tıp, bunun ötesinde, bütün bir yaşam ve ölüm algısı ve hatta bilginin temelleri söz konusudur: "Uzamın, dilin ve ölümün –netice itibariyle anatomi-klinik metodu adı verilen şey– eklemlendiği bu yapı, kendini ortaya koyan ve müspet olarak algıladığımız bir tıp kolunun tarihsel koşulunu oluşturur..."[19]

Kliniğin Doğuşu bu noktada Foucault'nun gelecekteki çalışmalarının habercisi olur. Bu eser gerçekten de, bir "birey bilgisi"nin mümkün olabilirliğinin nasıl tesis edildiğini gösterir: "Birey hakkında yapılan ilk bilimsel söylemin bu ölüm anından geçmek zorunda olması, kültürümüz açısından şüphesiz belirleyici olacaktır. Bu, Batılı insanın kendi yıkımıyla ilişki içinde, kendi gözüyle kendini bilim nesnesi olarak inşa edebilmesi, kendi dili içinde tutulu kalması ve yalnızca onda ve onun aracılığıyla söylemsel bir varoluşu temsil etmesi anlamına gelir: Akıldışının tecrübesinden bütün psikolojiler ve hatta bir psikoloji ihtimali doğmuştur; ölümün tıp düşüncesine yerleşmesi sonucu bireyin bilimi olarak temsil edilebilen bir tıp dalı doğmuştur" der Foucault.[20] Foucault'nun, burada bütün beşeri bilimlerin üzerine dayanacağı temeli

17. A.g.e., s. 149.
18. S. 146.
19. S. 200.
20. A.g.e., s. 200-201.

tanımlamasıyla *Kelimeler ve Şeyler*'e giden yol böylelikle açılır: İnsanın aynı anda hem özne hem de bilginin nesnesi olma imkânı ortaya çıkmıştır.

Fakat yanılmayalım, diye ekler. Pozitif tıbbın, medikal pratiği ham hayalin etkisinden uzaklaştıran bilimselliğin bu doğuşu, bu yeni bilginin ortaya çıkışı çağdaş kültürümüz içinde ölümü bireyin kalbine yerleştiren daha genel bir hareketin çağdaşı ve yandaşıdır:

> "Modern kültürde bireysellik deneyimi ölüm deneyimine sıkı sıkıya bağlıdır: Hölderlin'in Empedokles'inden Nietzsche'nin Zerdüşt'üne ve ardından Freud'un betimlediği insana kadar, ölüme saplantılı bir ilişki tekil yüzünü evrensele bırakır ve herkesin sözüne belirsiz bir biçimde duyulur olma gücü verir... İlk bakışta biraz tuhaf görülebilen bir biçimde, XIX. yüzyılın lirizmini destekleyen hareket, insanın onun sayesinde kendi pozitif bilgisinin farkına varmasıyla bütünleşir; fakat bilginin ve dilin figürlerinin aynı derin yasaya itaat etmelerine, aynı şekilde, sonluluk saldırısının, burada rasyonel bir biçim altında bilimsel bir söyleme izin veren ve başka yerde tanrıların yokluğuyla oluşan boşluğa açılan bir dilin kaynağını açan, insanın ölümle bu ilişkisini vurgulamasına şaşmak gerekir mi?"[21]

Kliniğin Doğuşu pek yankı uyandırmaz. Fakat uzun bir seminer esnasında bundan etraflıca söz eden Jacques Lacan'ın gözünden kaçmayacaktır. İzleyen günlerde, kitabın onlarca baskısı yapılır. Foucault, aralarında sıkı ilişki kurulmasa da Lacan'ın evine pek çok kez yemeğe gidecektir. Sylvia Lacan, bir akşam Lille Sokağı'ndaki evlerinde Foucault'nun söylediği bir cümleyi anımsatır: "Erkekler arasında evlilik kabul edilmediği sürece uygarlıktan bahsedilemez."

21. S. 202.

5
Burjuvazinin Siperleri

Ağustos-Eylül 1965: Michel Foucault Brezilya, São Paulo'dadır. Gérard Lebrun'ya okuması için devasa bir kitap taslağı bırakır. Bu bir bilirkişiye müracaat sayılır; zira Lebrun, Kant ve Hegel'in yanı sıra fenomenoloji ve Merleau-Ponty konusunda da uzmandır... Foucault'nun kendisine verdiği taslağı okur ve üzerinde tartışırlar... Birkaç ay sonra kitap çıktığında, okuduğu versiyonda yer almayan bir ilk bölümle karşılaşınca şaşıracaktır. Kitapta geçen temaların işlendiği bir "açılış"tır bu: Foucault, Velásquez'in bir tablosunu, *Les Ménines*'i inceler. Son anda eklenen bu cesur parça, şüphesiz kitabın başarısında büyük bir rol oynayacaktır. Aslında Foucault'nun *Le Mercure de France*'ta yayımlanan bir makalesidir söz konusu olan. Eklemeden önce epey tereddüt ettiğinden bahseder Pierre Nora. "Bu makaleyi kitabı için çok edebi

buluyordu fakat benim çok hoşuma gitmişti." Foucault, eserine başlık olarak, ikinci bölüme başlık olacak *La Prose du monde*'u [Dünyanın Düzyazısı] vermeyi ister. Fakat Merleau-Ponty de, ölümünün ardından çekmecesinde bulunan bir metne aynı ismi vermeyi planlamıştır.[1] Foucault, uzun zaman hayranlık beslediği filozofun etkisinde fazla kalmış gibi görünmek istemez ve *L'Ordre des choses* [Şeylerin Düzeni] ile Kelimeler ve Şeyler arasında kalır; birincisini tercih eder. Pierre Nora ise Les mots et les choses [Kelimeler ve Şeyler] başlığında ısrarcı olur. Foucault onun argümanlarına teslim olur. İngilizce çeviri *L'Ordre des choses* [The Order of Things] başlığıyla çıkacak ve Foucault pek çok söyleşisinde aslında bu başlığın en iyisi olduğunun altını çizecektir.

*

"Foucault, peynir ekmek gibi satıyor." Bu, *Le Nouvel Observateur*'ün 1966 yazının en iyi satış yakalayan kitabına atfettiği başlıktır.[2] Ne denli şaşırtıcı olursa olsun, *Kelimeler ve Şeyler* olağanüstü bir başarı elde eder. Yazar ve yayımcısı buna ilk şaşıranlardandır. Bilimler tarihiyle ilgilenen sınırlı bir çevreye yönelik, anlaşılması epey güç bir eserdir söz konusu olan.

Kitap 1966 Nisan'ında, Foucault'nun Roussel hakkındaki çalışmasını yayımladığı Gallimard Yayınları'ndan çıkar. Bu yeni kitabı Georges Lambrichs'e göndermiştir ve Pierre Nora, Gallimard Yayınevi adına bir "Beşeri Bilimler Kitaplığı" serisi hazırlamak için Julliard Yayınları'ndan ayrıldığı için *Kelimeler ve Şeyler*'in bu serinin ilk kitabı olacağı hemen anlaşılır. Foucault'nun bütün kitapları bundan böyle bu başlık ya da ikiz kardeşi "Tarih Kitaplığı" adı altında çıkacak ve koleksiyona daha başlar başlamaz ölümüne dek sürecek bir kalite ve prestij kazandıracaktır.

Üç bin beş yüz kopyalık ilk baskı çabucak tükenir. Haziran ayından itibaren beş binlik yeni bir baskı yapılır. Ardından Temmuz ayında bir üç bin. Ve Eylül'de bir üç bin beş yüz daha. Aynı şekilde Kasım'da da. Hareket izleyen yıl devam eder: Mart 1967'de dört bin, Kasım'da beş bin. Nisan 1968'de altı bin, Haziran 1969'da altı bin vs. Bir felsefe kitabının böylesi rakamlara ulaşması enderdir. Bugüne kadarki toplam satış rakamı ise yüz on bin kopyadan fazladır.

---

1. Merleau-Ponty'nin bu metni hakkında, 1969'daki Gallimard baskısından *La Prose du monde* başlığı altında çıkan Claude Lefort'un sunuş yazısına bakınız.
2. *Foucault comme des petits pains, Le Nouvel Observateur*, 10 Ağustos 1966.

İlk övgüler elbette öncelikli olarak felsefe çevrelerinden gelir: 1966 Kasım'ında, Jean Lacroix *Le Monde* gazetesinde, *agrégation* tezlerinde en çok alıntı yapılan iki ismin Althusser ve Foucault olduğunu aktarır. Bu büyük çaplı bir başarıdır. Dönemin gazetelerinde yayımlanan betimlemelere bakılırsa, Foucault'nun kitabı plajlarda okunmakta ya da "böylesi bir hadiseden haberim var" havasıyla kahve masalarında sergilenmektedir... *Kelimeler ve Şeyler* öyle bir gürültü koparır ki, yankısı Louis Aragon'un 1968'de yayımlanan *Blanche ou l'Oubli*'sinde, 1967'de Jean-Luc Godard'ın, o günkü modayla ciddi şekilde dalga geçtiği *La Chinoise*'ında [Çinli Kız] görülecektir... Hatta Jean-Luc Godard kendisiyle yapılan bir görüşmede "Muhterem Peder Foucault" gibi insanlara karşı filmler yapmak istediğini ilan eder. "Foucault'yu fazla sevmiyor oluşumun nedeni şudur: Dediğine göre filan zamanda insanlar şunu ya da bunu düşünüyordu, filan tarihten itibaren de başka bir şey düşündüler. Ben kendim bu düşünceyi kabul ederim; fakat bundan o kadar emin olabilir miyiz? Tam da bu sebepten filmler yapmaya kalkışıyoruz: Geleceğin Foucault'ları bu kadar böbürlenerek böyle şeyler beyan etmesinler diye."[3]

*

Daha önce bahsetmiştik: 1961'de, Foucault Kant'ın *Antropoloji*'sine yazdığı sunuşu yayımlamayı tercih etmemişti. Bu daktilo edilmiş uzun metnin bütün bir son kısmı hararetli bir biçimde bir "antropoloji" –Lévi-Strauss'un antropolojisi anlamında değil, Sartre ve Merleau-Ponty'nin girişimleri anlamında– kurmaya çalışan çağdaş eğilimlere saldırmakta, bu girişimlere ilişkin "illüzyonları" reddetmekte ve bunların bir "eleştirisini" yapmaya yeltenmeksizin başarılı olabilmeleri beklentisine şaşırmaktadır.

Her şeye rağmen, "yarım yüzyıldan fazla zamandır bu eleştiriyi model aldık. Nietzscheci girişim, nihayet insan hakkındaki sorgulamanın artışına bir son vermiştir. Tanrı'nın ölümü, mutlak olana son vererek, aynı zamanda bizzat insanı öldüren çifte bir jest içinde ortaya çıkmıştır. Kendi sonluluğu içinde insan, sonsuzdan ayrı düşünülemez; zira sonsuzun hem yadsınışı hem de benimsenişidir. Bu, insanın ölümünde Tanrı'nın ölümünün gerçekleşmesi demektir" sonucuna varacaktı. Kantçı "insan nedir?" sorusuna ve Husserl'den Merleau-Ponty'ye çağdaş düşünce içinde etkili olanlara, "bu soruyu reddeden ve etkisizleştiren bir cevapla, *Der Übermensch*" [Üst-insan] ile karşı çıkmak gere-

3. Jean-Luc Godard, *Lutter sur deux front*, *Cahiers du Cinéma*, sayı 194, Ekim 1967.

kiyordu o halde.[4] Bu "küçük tez"in son sayfaları, Jean-Paul Sartre'ın 1960'ta yayımlanan fakat 1958'den itibaren *Les Temps Modernes*'de ortaya çıkmaya başlayan *Critique de la rasion dialectique*'ine [Diyalektik Aklın Eleştirisi] ve çok daha kesin olarak Merleau-Ponty'nin çalışmalarına karşı çıkış izlenimi verir ve Foucault'nun 1966'da yayımlanan *Kelimeler ve Şeyler*'inin çıkış noktasını oluşturur. Üstelik neredeyse üzerinde hiçbir değişiklik yapılmadan kitaba alınmışlardır: "Nietzsche düşüncesinin ilan ettiği şey, Tanrı'nın ölümünden çok, onun katilinin sonudur; insanın yüzünün kahkahada, maskların geri dönüşünde dağılması anlamına gelir..."[5] Gérard Lebrun, *Kelimeler ve Şeyler*'in hangi noktada Merleau-Ponty'nin olumsuz etkisinden kendini kurtaramadığını daha yeni hatırlatmıştır. Foucault'nun kitabı, baştan sona Husserl düşüncesine ve Maurice Merleau-Ponty'nin bu düşünceyle ilgili olarak yaptığı yoruma karşı canlandırılan bir polemikten esinlenmiş ve teşvik edilmiştir. *Kelimeler ve Şeyler* öncelikli olarak bir ret, fenomenolojinin reddedilmesi hareketidir. Bir "kopma"nın göz alıcılığı! O zamanlar çoktan gerilerde kaldığı için de, Lebrun, 1988'deki konferansında, fenomenolojik dalganın uzun süredir geri çekildiğini, kuşkusuz *Kelimeler ve Şeyler*'in "polemik lezzeti"ni epey yitirdiğini ifade edecektir: "Bugünün okuru, öncelikli olarak bir kavga kitabının, bir felsefe kitabının söz konusu olduğunu görmezden gelmeye ve unutmaya –yaşına uygun olarak– meyilli." O halde bu kitabın neden "yeni bir metot denemesi olarak değil de, bir taarruz olarak algılandığını" anlamamıza imkân tanıyan bu önemli noktayı hatırlatmak gerekli.[6] Ocak 1988'de, Paris'te, Foucault hakkındaki kolokyumda yapılan bu konuşmayı izleyen tartışma sırasında, Raymond Bellour, yayımlanmasından hemen önce kitabın baskı provalarını okuduğunu anlatmıştır: "Sartre karşıtı sayısız saldırı içeriyordu; Foucault bunları sonradan iptal etti."

Epey gürültü koparacak olan bu eser, *Bir beşeri bilimler arkeolojisi* –alt başlığı budur– olarak takdim edilir. Söz konusu olan, insan üzerine sorgulamanın Batı kültüründe hangi anda ortaya çıktığıdır; bilgi nesnesi olarak insan hangi anda belirmiştir. Böylelikle XVI. yüzyılın başından günümüze kadar, yüzyılları kateden bilgi formlarının muhteşem betimlemeleri sayfalar boyunca sıralanır. Nefes kesen bir bilgeliğin gözler

4. Michel Foucault, *Introduction à l' "Anthropologie" de Kant*. Sosyal Bilimler doktorası ek tez, Paris Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, s. 126-128.
5. *Les mots et les choses*, s. 396-397.
6. Gérard Lebrun, *Note sur la phénoménologie dans "Les Mots et les choses"*. "Filozof Foucault" Kolokyumu'ndaki bildiri, Paris, 9-11 Ocak 1988. Kolokyum belgeleri içinde yayımlanan versiyon biraz değişiktir (Seuil, 1989).

önüne serildiği dört yüz sayfa. Özetlemeye (!) çalışalım. Her dönem kendi kültürünü şekillendiren bir alt biçimlenme tarafından karakterize edilir; her bilimsel söylemi, her sözce üretimini mümkün kılan bir bilgi şeması ortaya konur. Foucault bu "tarihsel a priori"yi *episteme** adı altında tanımlar. *Episteme* bir dönemin düşünebildiği ya da düşünemediği şeyi tanımlayan ve sınırlarını çizen esaslı kurallar bütünüdür. Her bilim bir *episteme* çerçevesinde gelişir ve onun çağdaşı olan öteki bilimlerle ilintilidir. Foucault'nun bakışı, klasik *episteme* içinde gelişen üç bilgi alanı üzerinde yoğunlaşmıştır: genel dilbilgisi, zenginliklerin analizi ve doğa tarihi. XIX. yüzyılda bu üç alan, yerini, formasyon alanlarını o zamanlar oluşan yeni bir bilgi şeması içinde bulan diğer üçüne bırakır: filoloji, politik ekonomi ve biyoloji. Foucault, bilgi nesnesi olarak insan figürünün bu alanların hazırlanışları içine nasıl yerleştiğini göstermiştir: konuşan insan, çalışan insan, yaşayan insan.

"Beşeri bilimler" *epistemen*in bu bütünsel yeniden dağıtımı içinde kendi doğum yerlerini bulur. Fakat bu hısımlık yüzünden, gerçek bir bilimsel statüye erişebilme olanağını bütünüyle yitirir: "Bilim olma vasfı taşımazlar" der Foucault; çünkü "ileriye dönük yansıtmalar"dan başka bir şey olmayan biyoloji, ekonomi ya da filoloji karşısında bir tek onlar bu "yakınlık" durumunu mümkün kılarlar.[7] Buna rağmen, modern epistemeye arkeolojik kök salışları onları bilimsel görünmeye mecbur bırakır; onları yıpratan da bu çelişkidir. "Batı kültürü, tek ve aynı akıl oyunu yoluyla, insan adı altında, bilginin pozitif alanı olma zorunluluğu taşıyan ve bilim nesnesi olamayan bir varlığı inşa etmiştir."[8]

Bu genelleştirilmiş "beşeri bilimler" araştırmasında Foucault, psikanaliz ve etnolojiye ayrı bir yer verir ve onlara ayrıcalıklı bir "karşı-bilim" statüsü atfeder: Psikanaliz ve etnoloji öteki beşeri bilimleri "karşı-akıntı"ya sürükler; "kendi pozitivitesini beşeri bilimler içinde kuran ve yeniden kuran bu insanı bozmayı" sürdürürler. Foucault ekler: "Lévi-Strauss'un etnoloji hakkında söylediği şey her ikisi için de söylenebilir: Bu iki disiplin insanı çözer." Ve bu iki bilimin üzerinde ya da daha çok onların yanında, bir üçüncüsü, beşeri bilimler alanını tedirgin edecek ve daha genel bir tartışma yaratacaktır: dilbilim. "Bu üçü bir arada bizzat insanın tanınmasına izin vermiş olan şeyi sergiliyerek tehlikeye sokmaktadır. Böylece, insanın kaderi gözlerimizin önünde dokunmakta ama bu tersine olmaktadır; bu garip mekiklerin üzerinde, doğumunun biçimlerine, onu mümkün kılmış olan vatana geri götürülmektedir. Fa-

---

* Yunanca'da bilgi anlamına gelen sözcük.

7. *Les mots et les choses*, s. 377-378.

8. A.g.e., s. 378.

kat, bu onu sonuna taşımanın bir biçimi değil midir? Çünkü dil, insanın kendinden, psikanaliz ve etnolojiden daha fazla söz etmemektedir."[9]

Dilbilime atfedilen bu ayrıcalık, bizi, Foucault'nun altmışlı yılların başlangıcından itibaren, edebiyat üzerine makalelerinde hatırlatmaktan vazgeçmediği meselelere götürür: "Nietzsche 'Kim konuşuyor' diye sorduğunda ve Mallarmé de buna 'Kelimenin kendisi' cevabını verdiğinde işaret ettikleri bu yere çok daha uzun ve çok daha belirsiz bir yoldan, yeniden varılmış olunmaktadır." Dilbilim üzerine bu sorgulama böylece iki ufka açılır: düşünceyi biçimselleştirme girişimleri ve kültürün diğer kutbundaki modern edebiyat: "Günümüzün edebiyatının dilin varlığıyla büyülenmesinde ne bir amacın işareti ne de bir köktencileşme kanıtı görülebilir. Bu, zorunluluğu, bilgimizin bütün yapısını şekillendiren çok geniş bir biçimlenme içinde yer alan bir fenomendir." Ve Foucault'nun kaleminde, sahneye giriş sırasına göre tekrar ortaya çıkarlar: Artaud, Roussel, Kafka, Bataille, Blanchot.[10]

Çağdaş kültürün birbirine zıt ve birbiriyle dayanışık bu deneyimleri; bilgilerin dilbilimsel modele göre teşekkülü ve şiddet, aşırılık, çığlık, edebiyatın "un ufak edilmiş dili", belki de insanın bilgide ortaya çıkışına işaret eden *epistemen*in sonunu ilan eder. Kitabın son sayfası o kadar sık alıntılanmıştır ki, yeniden söz etmekte tereddüt ediyoruz: "Ne olursa olsun bir şey kesindir; o da insanın insan bilgisine yöneltilmiş olan ne en eski ne de en değişmez soru olduğudur. Görece kısa bir kronolojiyi ve sınırlı bir coğrafi kesiti –XVI. yüzyıldan itibaren Avrupa kültürü– alarak burada insanın yeni bir icat olduğundan emin olabiliriz. Bilginin uzun zaman ve anlaşılmaz bir biçimde insanın ve onun gizlerinin etrafında dönmesi demek değildir bu... İnsan, düşüncemizin arkeolojisinin yakın tarihli olduğunu rahatlıkla gösterdiği bir icattır. Bu arkeoloji belki de insanın yakın gelecekteki sonunu da imler."[11]

Işıltılı ve karmaşık yazım stiliyle bu cafcaflı kitap, çıkar çıkmaz müthiş bir başarı yakaladı. Onunla ilgili tanıtım yazılarının, makalelerin, eleştirilerin, tartışmaların dökümünü yapmakla bitiremeyiz. Kitaptan bahsedenler sadece günlük gazeteler ve dergiler değildir. Foucault, Pierre Dumayet'nin "Okumaya Davet" adlı programına bile konuk edilir. İşte o dönemde basında yer alan birkaç alıntı: "Foucault'nun eseri zamanımızın en önemlilerinden biridir" diye yazar *Le Monde*'un fel-

9. A.g.e., s. 390-393.
10. A.g.e., s. 393-395.
11. A.g.e., s. 398.

sefe sütununda.[12] *Kelimeler ve Şeyler* "hayranlık uyandıran" bir başyapıt yorumunda bulunur *Le Figaro*'dan Robert Kanters.[13] Ve *Le Nouvel Observateur*'de, kitabın çok farklı yönlerinin parlak bir resmini çizdikten sonra makalesini şu sözlerle bitirir Gilles Deleuze: "Felsefede yeniden olup biten ne sorusuna Foucault'nun kitapları kendi adlarına en canlı, en müspet cevabı veriyor. *Kelimeler ve Şeyler*'in yeni düşünceler konusunda çok önemli bir kitap olduğuna inanıyoruz."[14] François Châtelet, nisan ayı itibariyle, *La Quinzaine littéraire*'de yazarak hareketi biraz daha öteye taşımıştır: "Michel Foucault'nun sağlamlığı, özgünlüğü, esini su götürmez olduğu gibi son kitabının yorumundan Batı kültürünün geçmişine yeni bir köktenci bakış, bugünkü karmaşasından daha berrak bir anlayış ortaya çıkıyor."[15]

Kelimeler ve Şeyler'in başarısı, kitabın ortaya çıktığı kültürel ortamda kısmen yerini alır: "Yapısalcılık" tartışması 1966'da zirveye ulaşır. Claude Lévi-Strauss'un *Anthropologie structurale*'i [Yapısal Antropoloji] 1958'de yeni bir ekolun, yeni bir "felsefi" akımın manifestosu olarak ortaya çıkmıştır. Lévi-Strauss 1962'de duruma netlik kazandırmıştır: hasmının felsefesini çağdaş bir söylenceye indirgeyerek, *La Pensée Sauvage*'ın* son bölümünde Sartre'ı sert bir dille eleştirir. Sartre'ın tek başına yirmi yıldır sürdürdüğü, Fransız entelektüel alanındaki hâkimiyeti, ilk defa ciddi tehlike altındadır. Genç araştırmacıların ne kadarı bu itirazı bir özgürleşme olarak algılamıştı? Mesela Pierre Bourdieu, Lévi-Strauss'un eserinin yarattığı coşkuyu ve bu coşkunun bilhassa bütün bir kuşağa empoze ettiği "entelektüel faaliyeti tasarlamanın yeni biçimini" *Sens pratique* [Pratik Anlayış] adlı kitabının önsözünde hatırlatır.[16] Lévi-Strauss'un kitaplarının kültürün bütün alanlarında yarattığı şokun sayısız tanığından bahsedilebilir. Etnolog, Amerika dönüşü, Roman Jakobson dilbilimini Fransa'ya taşımış ve hazırlık aşamasındaki kuramının bazı önemli hususlarını dostu Lacan –ki seneler boyunca yayımlanmış metinlerini toparlayarak, 1966'da bunları "Écrits" adı altında yayımlamıştır– ile paylaşmıştır. Bütün entelektüel dergiler altmışlı yılların başından itibaren, özel dosya ya da sayılar ayırmadıkları zaman bile yapısalcılıktan bahseder. Yapısalcılık ve Marksizm, Marksizme karşı yapısalcılık, yapısalcılık ve varoluşçuluk,

12. Jean Lacroix, *La Fin de l'humanisme*, *Le Monde*, 9 Haziran 1966.
13. Robert Kanters, *Tu causes, tu causes, c'est tout ce que tu sais faire*, *Le Figaro*, 23 Haziran 1966.
14. Gilles Deleuze, *L'homme, une existence douteuse*, *Le Nouvel Observateur*, 1 Haziran 1966.
15. François Châtelet, *L'Homme, ce Narcisse incertain*, *La Quinzaina littéraire*, sayı 2, 1 Nisan 1966.
* Claude Lévi-Strauss, *Yaban Düşünce*, Çev. Tahsin Yücel, YKY, 2000. (y.h.n.)
16. Pierre Bourdieu, *Le Sens pratique*, Minuit, 1980, s. 8.

varoluşçuluğa karşı yapısalcılık... İttifaklar, karşı çıkışlar ve sentez girişimleri... Bütün entelektüel alanlarda her biri bir tutum almak zorunda hisseder kendini ya da daha çok bu tutumu benimsetmek için can atmaktadır. Kültürel kaynaşma bir hayli yoğun olacaktır.

Perdenin, "insanın ölümü"nün tutkuları zincirlerinden boşalttığı bu yeni çarpışmaya açılması için dekor hazırdır. Foucault oldukça dikkat çekici pek çok mülakat verir. Özellikle de 15 Nisan 1966'da *La Quinzaine littéraire*'de yayımlanan dikkat çekicidir: "Sartre kuşağını, yaşamın, politikanın, varoluşun tutkusuna sahip olan cesaretli ve cömert bir kuşak olarak yaşadık. Fakat biz, başka bir şey, başka bir tutku keşfettik: kavram ve "sistem" tutkusu.

> Soru: Filozof olarak Sartre'ın ilgilendiği neydi?
> Cevap: Kaba hatlarıyla, artık kendini orada tanıyamayan burjuva geleneğinin absürd olarak görmek istediği tarihsel bir dünyaya karşı, Sartre, tam tersine, her yerde "*anlam*"ın olduğunu göstermek istemiştir...
> Soru: "Anlam"a inanmaktan ne zaman vazgeçtiniz?
> Cevap: Kopma noktası, Lévi-Strauss'un toplumlar ve Lacan'ın bilinçaltı için "anlam"ın bir çeşit yüzey etkisi, bir hareleniş, bir köpükten başka bir şey olmadığını ve bizi boylu boyunca katedenin, bizden önce gelenin, zamanda ve uzamda bizi destekleyen şeyin sistem olduğunu gösterdikleri gün gerçekleşti.

Adlandırmadığı fakat herkesin tanıyabileceği bu sistemi Foucault, Dumézil ve Leroi-Gourhan'ın çalışmalarına atıfta bulunarak ve sonra yine Lacan'a başvurarak tanımlamıştır:

> ...Lacan'ın önemi, hastanın söylemi ve nevrozunun semptomları aracılığıyla bunların nasıl konuşan dilin bizzat sistemi –öznesi değil– olan yapılar haline geldiklerini göstermesinden kaynaklanır... Bütün bir insan varoluşundan önce bir bilgi, keşfedeceğimiz bir sistem olmalıydı...
> Soru: O halde bu sistemi kim üretiyor?
> Cevap: Öznesi olmayan bu tarifsiz sistem nedir, düşünen nedir? "Ben" ortaya çıktı –modern edebiyata bakabilirsiniz– bu "vardır"ın [il ya] keşfidir. *Birisi* vardır. Bir biçimde buradan XVII. yüzyılın bakış açısına ulaşırız; şu, insanı Tanrı'nın yerine değil, öznesiz bilginin, kimliksiz kuramın anonim bir düşüncesini koyma meselesine...[17]

Temmuz 1966'da gerçekleştirilen bir diğer mülakatta namlunun ucunda yine Sartre vardır: "*Diyalektik Aklın Eleştirisi*, bir XIX. yüzyıl insanının olağanüstü ve dokunaklı bir biçimde XX. yüzyılı düşünme çabasıdır. Bu anlamda Sartre, son Hegelci, hatta son Marksisttir.[18]

17. Söyleşi, *La Quinzaine littéraire*, sayı 5, 15 Mayıs 1966.
18. *L'homme est-il mort? Arts et loisirs*, 15 Haziran 1966.

Bu mülakatlar boyunca Foucault, kendi eserini yerleştirdiği kuramsal alanı açık bir biçimde sergiler. Hep aynı sancakları taşır: Lacan, bilhassa Lévi-Strauss, aynı şekilde Dumézil, Ön Asya, etnoloji ya da Roma mitolojisinde yetkin eserlerle birlikte Foucault'nun düşünce dünyasına nasıl eklemlendiği burada net bir biçimde görülen "çağdaş edebiyat". Zaman zaman Roussel'i ve "analitik aklı", formel mantığı, bilgi teorisini, Canguilhem ve bilimler tarihini, Althusser ve onun Teilhard de Chardin soslu Hıristiyanlaşmış bir Marksizmin tozunu almak amaçlı "cüretkâr girişimlerini" de ekler... Kısacası, açık olarak görülmektedir ki Foucault, ayağını "yapısalcı" galaksiye tam olarak basmıştır.

Tepkiler gecikmeyecektir. Marksistler karşı atağa geçer. Kitabı Parti çevresinde aforoz edilir. "Marksizm, XIX. yüzyılın düşüncesinde sudaki balık gibidir, yani başka her yerde solumayı bırakır" beyanından ötürü affedilmeyecektir. Jacque Milhau, *Cahiers du communisme*'de şöyle yazar: "Michel Foucault'nun tarih-karşıtı peşin hükmü, anlaşılsın ya da anlaşılmasın, bütün çıkarını geleceğin nesnel eylem biçimlerini tıkamakta gören bir sınıfın amaçlarına fazlasıyla hizmet eden, neo-Nietzscheci bir ideoloji tarafından temellendirilmiş olmasına dayanır yalnızca."[19] Jeanette Colombel, *La Nouvelle Critique*'te Foucault'ya saldırır fakat makalesi daha ölçülüdür. Özellikle zamansallığı ve tarihi ihmal ettiğinden ve "kıyamet" vizyonu ile *statu quo*'ya ve "insanın çözülmesinin" ilanına ayrıcalık tanıdığından ötürü onu eleştirir: "Foucault dünyayı bir gösteri, bir oyun gibi sunuyor. Bizi büyülenmiş bir tavır alışa davet ediyor... Bu şekilde anlaşılmış olan yapısalcılık, kurulu düzenin sürdürülmesine yardımcı olacaktır."[20] Fakat "politik" komünist çevrelerden uzaklaşıp Parti'nin "entelektüel" dergilerine gelindiğinde, eleştiri profesyonelce yapılır: Pierre Daix yönetimindeki *Les Lettres françaises*, bu lanetli esere sıcak bir karşılamada bulunur. Mart 1966'dan başlayarak, Raymond Bellour, Foucault'yla dergi için bir mülakat yapacak, ertesi yıl ayarlanan bir "ikinci görüşme"de sorularına devam edecektir.[21]

Katolikler de tartışmaya dahil olur. *Esprit* dergisinin yöneticisi Jean-Marie Domenach bu yeni "tutku"yu sorgular ve yorumlar: "Michel Foucault'nun *La Quinzaine littéraire*'ye verdiği mülakat yeni bir ekolün manifestosu olarak anlaşılıyor ve ona göndermede bulunmaktan kendimizi alamıyoruz. Sormamız gereken ne kadar çok sorumuz

19. Jacques Milhau, *Les mots et les choses, Cahiers du communisme*, Şubat 1968. Komünist Parti'nin "yapısalcı" tezlere nasıl tepki gösterdiği hakkındaki bir yorum için bkz. Jeannine Verdès-Leroux, *Le Réveil des somnambules*. Fayard-Minuit, 1987.
20. Jeannette Colombel, *Les Mots de Foucault et les choses, La Nouvelle Critique*, Nisan 1967.
21. *Les Lettres françaises*, sayı 1125, 31 Mart 1966 ve sayı 1187, 15 Haziran 1967.

var! Soracağımız ne kadar çok soru! Bu arada bu gelişmeyi selamlamak gerekiyor."[22] Jean-Marie Domenach bu soruları gerçekten Michel Foucault'ya iletecek, o da içlerinden on birinci ve son soruyu seçecektir: "Sistemin zorlamasını ve süreksizliği düşünce tarihine dahil eden bir düşünce, bütün kaideyi yenilikçi politik müdahalenin elinden almaz mı? Sonu şu ikilemle, ya sistemin kabulüyle ya da vahşi hadiseye, sistemi altüst edecek olan tek şeye, bir dış şiddetin zaptına çağrıyla son bulmaz mı?" Foucault "yenilikçi politika"nın onun nazarında ne olabileceğini açıklayarak cevap verecektir: "Başka politikaların yalnızca ideal zorunlulukları, tek anlamlı saptamaları tespit ettiği yerde, bir pratiğin tarihsel koşullarını ve spesifikleşmiş kurallarını belirleyen bir politika ya da kişisel girişimlerin özgür oyunu..." Gönderene iade. Fakat Mayıs 1968'deki bir sayıda çıkmasına rağmen bu önemli metin biraz gözden kaçacaktır. Foucault cevabının temel gerekçelerini *Bilginin Arkeolojisi*'nde yeniden ele alacaktır. "Söylemin tarihsel problemleri" üzerine, başlığını *Le Passé et le present. Une autre archéologie des sciences humaines* [Geçmiş ve Şimdi. Beşeri Bilimlerin Bir Başka Arkeolojisi] olarak tasarladığı fakat hiçbir zaman gün yüzüne çıkmayacak bambaşka bir kitabı da ilan edeceği bir cevaptır bu.[23]

François Mauriac da Foucault'nun tezlerine yönelik temayülü *Figaro littéraire*'deki meşhur *Bloc-notes*'unda yorumlar: "Eğer bu bilinç oluştuysa, artık ortada görünmemesine yol açan nedir? En sonunda, düşmanınız olan Sartre'ı kendime daha yakın bulmaya başlayacağım."[24]

Peki tam olarak Sartre'ın durumu nedir? *Critique*'te ilan edilen ikinci kitabı yazmak ve varoluşçuluk ile Marksizm arasında gerçekleştirmeyi denediği sentezin etkisini göstermek konusunda bin bir güçlükle cebelleşen Sartre'ın? Elbette Sartre cevap verir. Bu, *Arc* dergisinin kendisine ayırdığı özel sayıda çıkan mülakatın başlığıdır. Evet: "Sartre cevap veriyor." Foucault'nun saldırılarını aratmayacak bir şiddetle.

Bernard Pingaud'un sorusu: Sizin açınızdan, genç kuşağın tutumunda ortak bir esinlenme görüyor musunuz?

Sartre'ın cevabı:

> "En azından baskın bir eğilim; zira fenomen yaygın değil. Bu tarihin reddi demektir. Michel Foucault'nun son kitabında yakalanan başarı tipiktir. *Kelimeler ve Şeyler*'de ne buluyoruz? Bir beşeri bilimler 'arkeolojisi' değil. Arkeolog, kaybolmuş bir uygarlığın izlerini, onu yeniden inşa etmek amacıyla araştıran kimsedir... Foucault'nun bize sunduğu, Kanters'in de doğru gördüğü üzere, bir

22. Jean-Marie Domenach, *Une nouvelle passion, Esprit*, Temmuz-Ağustos 1966.
23. Michel Foucault, *Réponse à une question, Esprit*, Mayıs 1968.
24. François Mauriac, *Bloc-notes, Le Figaro*, 15 Eylül 1966.

jeolojidir: 'Toprağımızı' biçimlendiren birbiri ardına dizili tabakalar. Bu tabakalardan her biri belli bir dönem boyunca egemen olan belli bir düşünce tarzının olabilirlik koşullarını tanımlar. Fakat Foucault bize asıl ilginç olan şeyi söylemez. Şöyle ki: Nasıl olur da her düşünce bu koşullar çerçevesinde oluşturulur ya da insanlar bir düşünceden diğerine nasıl geçer? Bunun için praksisi, dolayısıyla da tarihi devreye sokması gerekiyordu ve bu tam da reddettiği şeydir. Kuşkusuz, perspektifi tarihsel kalır. Dönemleri önce ve sonra olmak üzere ayırıyor. Fakat sinemanın yerini büyülü fenerle, devinimi bir hareketsizlik dizisiyle dolduruyor. Kitabının başarısı bunun beklenildiğini fazlasıyla ispat ediyor. Oysa gerçekten özgün bir düşünce asla beklenilmez. Foucault insanlara ihtiyaç duydukları şeyi veriyor: Tarihsel bir düşüncenin olanaksızlığını ispatlamak için, Robbe-Grillet'nin, yapısalcılığın, dilbilimin, Lacan'ın, *Tel Quel*'in sırayla kullanıldığı eklektik bir sentez."

Ve elbette Sartre, tarihe verilen bu izin ile Marksizmin reddi arasındaki yakınlaşmayı gerçekleştirir: "Hedef alınan Marksizmdir. Yeni bir ideolojiyi, burjuvazinin Marx'a karşı yeni baştan çekebileceği son seti inşa etmek söz konusudur."[25]

Zaten açık bir şekilde görülmektedir ki, *Kelimeler ve Şeyler*, çıktığı andan itibaren sıklıkla "sağda duran" bir kitap olarak algılanmıştır. Bu tanım, yetmişli yıllarda Foucault'ya yakın isimlerden biri olacak Robert Castel'in, Marcuse'nin kitabının Fransızca baskısı *Raison et révolution** için Mart 1968'de kaleme aldığı önsözde geçmektedir. "Hâlâ insandan, onun egemenliğinden ve özgürlüğünden... bütün bu sol ve solcu düşünme biçimlerinden bahsetmek isteyenlere" filozofça ve sessiz bir kahkahayla karşılık veren Foucault'nun cümlesi gözünden kaçmamıştır. Castel orada Marcuse'a doğrudan saldırıda bulunmuştur.[26]

Kitabımdan başka siperi olmayan zavallı burjuvazi, diye dalgasını geçecektir Foucault daha sonradan. 1968 yılının başında France-Inter'in bir yayını dolayısıyla Jean-Pierre Elkabbach'ın sorularını yanıtlar ve tarihin garip cilvesine bakın ki, komünistlerin varoluşçuluğu aforoz etmek için on beş yıl önce kullandığı sözleri Sartre'ın kendisine karşı kullandığının altını çizer. Foucault, Jean-Paul Sartre'ın saldırılarına oldukça sert karşılık verecektir: "Sartre, başarılması çok büyük önem taşıyan eserlerin --edebi, felsefi, siyasi bir eser– sahibidir; benim kitabımı mı okuyacak? Okumamıştır. Bu yüzden söylediği şey bana akla yatkın görünmüyor." Gazeteci, Sartre'ın "tarihin reddi" konusundaki formülünü hatırlattığında Foucault şöyle cevap verir:

---

25. *Jean-Paul Sartre répond, L'Arc*, sayı 30, 1966.

* Herbert Marcuse, *Us ve Devrim*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, 2000. (y.h.n.)

26. Robert Castel, *Introduction*, Herbert Marcuse, *Raison et révolution* içinde, Minuit, 1968.

"Hiçbir tarihçi bana bu yaklaşımda bulunmadı. Filozoflar için bir çeşit Tarih miti vardır. Siz de bilirsiniz, filozoflar genelde kendilerine ait olmayan bütün disiplinlerden bihaberdir. Filozoflar için bir matematik, filozoflar için bir biyoloji vardır; ve evet yine filozoflar için bir tarih vardır. Filozoflar için tarih, bireylerin özgürlüğü ile ekonomik ve toplumsal belirlenimlerin birbirine karıştığı büyük ve geniş bir tür süreklilik demektir. Bu büyük temalardan birkaçına –süreklilik, insan özgürlüğünün mevcut işleyişi, kişisel özgürlüğün toplumsal belirlenimlere eklemlenmesi– dokunduğumuzda, bu üç mitten birine dokunulduğunda, gözü pek insanlar anında Tarihe tecavüz edildi ya da Tarih katledildi diye canhıraş bağırmaya girişiveriyor. Aslında Marc Bloch ve Lucien Febvre gibi önemli insanlar ya da İngiliz tarihçiler bu Tarih mitine son vereli epey zaman oldu. Tarihi tamamen başka bir kip üzerinden uyguluyorlar. İşte bu yüzden, Tarihin felsefi mitini, öldürmekle suçlandığım bu miti, ben öldürdüysem çok memnun olurum. Öldürmek istediğim tam da buydu zaten, kesinlikle genel olarak tarih değil. Tarih öldürülmez; fakat filozoflar için olan Tarihi öldürmeye, buna evet işte, kesinlikle onu öldürmek isterim."

Bu şoke edici kaydın tam metninin *La Quinzaine littéraire*'de yayımlanması büyük gürültü koparacak, Foucault bu yayına izin vermediğini ve yazılanlarla söylediklerinin ilgisi olmadığını söylemek için dergiye bir yazı gönderecektir.[27] Belki de, tartışmayı yatıştırmak niyetindeydi.

Bir yıl önce, Ocak 1967'de, *Les Temps modernes*, *Kelimeler ve Şeyler* üzerine, Michel Amiot ve Sylvie Le Bon imzalı oldukça sert iki makale yayımlamıştır. Sartre taraftarlarının bu seferberliğine karşılık vermek için Canguilhem çekingenliğini üzerinden atmaya karar verir. *Critique*'te Foucault üzerine uzun bir inceleme yazısı yayımlar. Hiç şüphesiz, daha önce onun hakkında yazılanların en güzellerinden biridir bu. "Bugün en iyi düşünürler arasında saydıklarımızdan bazılarının yaptığı gibi soğukkanlılığı yitirmek mi gerekir? Üniversite rutinine göre yaşamayı reddettiğimiz zaman, görevinden alınması an meselesi olan öfkeli bir akademisyen gibi mi davranmak gerekir?" diye soracaktır, École Normale'den eski yoldaşı Sartre'ın tavrına şaşırarak. Bu *ad hominem* [kişiliğe ilişkin] uyarılar sonrasında asıl konuda karşı atağa geçer: "Foucault'nun tenkitçilerinin pek çoğunun söylediği şeye rağmen, arkeoloji terimi söylemek istediği şeyi çok iyi ifade ediyor. Bu, içinde olay kavramının barındığı fakat olayların insanları değil kavramları etkilediği başka bir tarih durumudur." Canguilhem makalesini, tartışmanın politik tarafıyla bitirir. "İnsan yerine 'sistem' dediği için Foucault'nun gerici olduğu söylenmedi mi? Fakat seçkin epistemolog, mantıkçı Jean Cavaillés'nin yirmi yıl önce felsefeye atfettiği görev şu

27. *La Quinzaine littéraire*, 1 Mart 1968. Foucault'nun açıklaması için: 15 Mart 1968.

değil miydi: 'Yaşanan ya da temaşa edilen bilincin önceliğinin yerine kavramın, sistemin ya da yapının önceliğini koymak?' Hani şu Almanlar tarafından kurşuna dizilen büyük direnişçi Cavaillès'nin. 'Varoluşsal anlamda tarihe inanmayan' ve buna rağmen 'ölünceye kadar trajik bir biçimde yaşanmış olan tarihe iştirak etmesi yüzünden, öteki kabahatleri arasında, tamamlanmış olan karşısında eylemsizliğe neden olmakla suçlayarak yapısalcılık adını verdikleri şeyi gözden düşürmeye çalışanların argümanını peşin peşin çürüten' Cavaillès'nin."[28] Canguilhem'in bu makalesi, hafife alınmayacak tarihsel bir önem taşır. Zira bu makale, bilim tarihi filozofunun Fransız düşüncesinde oynadığı gizli fakat başat rolü aşikâr kılar. Aslında, biraz daha zorlarsak, ellili ve altmışlı yıllarda, felsefenin uzmanlaşmış alanlarını kateden gerçek çatışmanın Sartre ve Canguilhem tarafından temsil edilen bu iki kutup arasında örgütlendiğini söyleyebiliriz. Unutmamak gerekir ki Canguilhem'in kuramsal enstrümanlarını tam olarak varoluşçuluğa ve kişilikçiliğe karşı kullanan hatırı sayılır yandaşı olmuştur. Althusser'in ve Lacan'ın öğrencilerinin École Normale Supérieure'da bir "Epistemoloji Çevresi" organize edişleri ve 1966'da *Cahiers pour l'analyse* –bu dergi her bir sayısının başlığında Canguilhem'den bir alıntıya yer verirdi– serisini yayımlamaya başlaması dikkate alınırsa eski genel müfettişin önemi daha iyi anlaşılır.[29]

Zira sol düşüncenin büyük bir kısmı tarafından "sağa" gönderilse de yapısalcılık, her şeye rağmen, Louis Althusser'in etrafında dönen, 1968'den biraz önce ve izleyen yıllarda Maocu aşırı sol hareketlerin çekirdek kurucularına dönüşecek olan bazı gruplar içinde gelişir.

28. Georges Canguilhem, *Mort de l'homme ou épuisement du cogito, Critique*, sayı 242, Temmuz 1967. Bu tavır alışla, 28 Ekim 1969'da France-Culture'de ifade edilen Jean Cavaillès'yi anma konuşmasında çok açık bir biçimde karşılaşılır: "Ondan bahsetmek bir miktar utanç duygusunu da beraberinde getirir, eğer onun bıraktıklarıyla geçinip gidiyorsak ondan daha azını gerçekleştirdiğimizdendir. Bu kaba saba taahhüt ile arkasını kollamadan gerçekleştirilen eylem arasındaki farkı ortaya çıkaracak olan ondan bahsetmiyorsak eğer, sonuçta Direniş'lerinden bir tek kendileri söz edebildikleri için kendilerinden bu denli bahseden bu entelektüel direnişçi 'Direniş'i bu denli gizlenmiş midir? Bazı filozoflar Özne'siz bir felsefe düşüncesini oluşturduklarından diğerleri öfke çığlıkları atıyor. Cavaillès'nin felsefi eseri bu fikrin desteğine başvurabilmiştir. Bu fikrin matematik felsefesi, eğreti bir biçimde Jean Cavaillès ile özdeşleştirilmeye uygun bir iki Özne'ye göndermede bulunarak oluşturulmamıştır. Cavaillès'nin radikal bir biçimde namevcut olduğu bu felsefe, onu, mantığın sıkışık yollarından, geri dönülemez bu geçite kadar götüren bir eylem biçimini idare etmiştir. Jean Cavaillès, Direniş'in ölünceye kadar yaşamış mantığıdır. Gerisini de varoluş ya da varlık felsefecileri yapsın bakalım, eğer yapabiliyorlarsa!

29. Epistemoloji Grup'unun *Kelimeler ve Şeyler* hakkında Foucault'ya yönelteceği sorular açık bir biçimde Canguilhem'in makalesini referans alır. Foucault'nun cevapları *Cahiers pour l'analyse*'in 1968 Temmuz sayısında yayımlanır ve *Archéologie du savoir*'ın hazırlığı mahiyetindedir.

Althusser'in altmış ve yetmişli yıllarda bütün bir Normale kuşağı üzerinde nasıl bir etki yarattığını tahayyül etmekte bugün güçlük çekiyoruz. Jeannine Verdès-Leroux'nun *Marx İçin* ve *Kapital'i Okumak* yayımlanır yayımlanmaz yazacağı gibi, Althusser "bir tutkunun, bir hayranlığın, hiçbir çağdaşının yakalayamadığı bir benzersizliğin" konusunu oluşturur.[30] Bu tutku hem kuramsal hem de politik bir içeriğe sahip, kararlı bir biçimde solda, hatta aşırı solda konumlanan bir tutkudur. Foucault 1968 Mart'ında İsveç'te yayımlanan bir mülakatta bu nokta üzerinde ısrarla durur: Garaudy tarafından savunulan "ruhsuz, yavan, hümanist" Marksizmin karşısına "Parti'nin sol kanadını" temsil eden ve yapısalcı tezlerden yana olan Althusser'in öğrencilerinin dinamik ve yenilikçi Marksizmini çıkarır. "Yapısalcılığın tipik bir sağ ideoloji olduğunu iddia ettikleri zaman, Sartre ve Garaudy'nin manevrasının neden ibaret olduğunu anlarsınız. Bu, aslında onlara, onların solunda duran insanları sağın suçortakları olarak tanımlamalarına, kendilerini Fransız ve komünist solun tek temsilcileri olarak görmelerine izin verir. Fakat bir manevradan başka bir şey değildir." Foucault, politik eylem ile kuramsal düşüncenin, yapı terimleriyle sürdürdüğü ilişkiyi daha genel bir biçimde de tanımlamayı dener: "Ekonomik, politik ve ideolojik yapıların işleyiş tarzının sıkı bir kuramsal analizinin, politik eylemin yapıları manipüle etme ve gerektiğinde değiştirme, sarsma ve dönüştürme biçimi olduğu ölçüde, politik eylemin zorunlu koşullarından biri olduğunu sanıyorum... Yapısalcılığı kendi köşelerine çekilmiş entelektüeller için sırf teorik bir eylem saymıyorum; uygulamalara eklemlenebileceğini ve eklemlenmek zorunda olduğunu düşünüyorum." Mülakatın ilerleyen kısmında ise şunları söyler: "Yapısalcılık bütün bir politik eyleme kaçınılmaz bir tahlil aracı sunabilmelidir. Politika yalnızca bilgisizliğe hasredilemez."[31]

Foucault yapısalcı olarak tanımlanmayı çok çabuk reddedecek ve bu etiket altında tanınıyor olma durumunu bir saldırı sayacaktır. Bu kontrol edilemez adlandırmadan ve anlaşılmaz olduğu kadar şiddetli de olan bu tartışmalardan, Foucault'nun da karıştırıldığı bütün bu polemiklerden ne anlam çıkarmak gerekir? Yapısalcı mıydı, değil miydi? Claude Lévi-Strauss bugün, Foucault'nun yapısalcı olarak tanımlanmasına karşı çıkmakta haklı olduğunu zira hiçbir şekilde onların eserleriyle arasında bir yakınlık olmadığını söyler ve bir grup araştırmacı etrafında,

30. Althusser hakkında özellikle bkz. Jeannine Verdès-Leroux, *Le Réveil des somnambules*, s. 283-302.
31. *Bonniers litterära Magasin*, Stockholm, Mart 1968.

herkesin gözü önünde cereyan eden bütün bu itiş kakışın gelip geçici bir modadan başka bir şey olmadığını da ekler. Kesin olan bir şey varsa o da Foucault'nun bütün yorumcular tarafından "yapısalcı kabile"ye canı gönülden dahil edilmesidir. *La Quinzaine littéraire*'de[32] Lévi-Strauss'un, Lacan'ın, Barthes'ın ve Foucault'nun yerli kabile giysileri içinde söyleşirken görüldükleri, Maurice Henry'nin meşhur karikatürü bir durumun daha genel ifadesinden başka bir şey değildir: Gazete ve dergiler yapısalcılık ve yapısalcılardan bahsedip üyelerini birleştiren ya da ayıran şeyin ne olduğu sorusunu sormuşlardır. İşin özü nedir? Tespit edebiliriz:

İlk olarak Foucault'nun bu yapısalcı terimiyle anılmasına bakalım. Bir Tunus gazetesinde 2 Nisan 1967'de yayımlanan mülakatta bu meseleyi enine boyuna ele alır. Kendisine yöneltilen "Geniş bir kesim tarafından yapısalcılığın savunucusu olarak görülmektesiniz; bunun sebebi nedir?" sorusuna şöyle cevap verecektir: "Ben tam olarak yapısalcılığın 'koro çocuğu'yum. Diyelim ki ben çanı salladım ve müminler diz çöktü, münafıklar çığlık attı. İyi de ayin uzun zaman önce zaten başlamıştı." Şakayı bir yana bırakıp, iki yapısalcılık biçimini tanımlayarak devam eder: Bir taraftan, dilbilim, dinler tarihi ya da etnoloji gibi özel alanlarda son derece verimli olan bir yöntem vardır... Diğer taraftan, "uzman olmayan kuramcıların, kültürümüzün şu ya da bu unsuru arasında, şu ya da bu bilimi, şu pratik alanı veya bu kuramsal alanı arasında ortaya çıkabilecek mevcut ilişkileri tanımlamaya çalıştıkları bir faaliyet olarak" yapısalcılık vardır. Başka bir deyişle, genelleştirilmiş ve artık belli bir bilimsel alanla sınırlandırılmayan bir yapısalcılık söz konusu olacaktır. Bu aynı zamanda "kültürümüzü bizimle, bugünkü dünyamızla, modernitemizi tanımlayan kuramsal ya da pratik ilişkiler bütünüyle ilişkilendiren" bir yapısalcılık olacaktır. "Felsefenin rolünün tanılamak olduğunu kabul edersek, bu noktada yapısalcılık felsefi bir aktivite olarak değerlendirilebilir." Böylelikle yapısalcı filozof, "bugünün ne olduğu" teşhisini koyan kimse olacaktır. Yolu yeniden politikayla kesişeceği zaman Foucault'nun entelektüelin rolü konusunda önereceği pek çok tanımlamanın müjdecisi olan öncü metindir bu. Fakat ne olursa olsun, açık bir biçimde kendini bir "yapısalcı" olarak tanımladığı metin.[33]

İkinci nokta, Foucault'nun yalnızca "düşmanları" tarafından değil, yaygın olarak böyle algılanmış olmasıdır. Örneğin, 1967'de kaleme alınan ve "Yapısalcılık nedir?" sorusuna cevap vermeye çalışan bir metinde Gilles Deleuze, Lévi-Strauss ve Lacan'ın yanı sıra Althusser ve

32. *La Quinzaine littéraire*, 1 Temmuz 1967.
33. Michel Foucault, "*Je suis tout au plus...*", *La Presse de Tunis*, 2 Nisan 1967.

Foucault'yu da anar. Aralarında büyük farklar olduğunu da bilir. Bu yüzden makalesini "Yapısalcılığı neye göre tanımlayabiliriz?" temasına yoğunlaştırır; yönelim ve kaygıları farklı olan eserler de bu akımla ilintili ana hatları saptamaya imkân tanıyan belli sayıda formel kriteri tanımlar.[34]

Üçüncü olarak, Foucault'nun çok çabuk ve giderek daha kesin bir biçimde bu etiketi reddettiği doğrudur. "Bu, farklı çalışmaları tanımlamak niyetiyle, birilerinin bizim için de aynı 'yapısalcı' etiketini kullanmasıyla ilgili bir durumdur. Bilmeceyi bilirsiniz: Bernard Shaw ile Charlie Chaplin arasında ne fark vardır? Hiçbir fark yoktur çünkü ikisinin de sakalı vardır; Chaplin hariç, elbette!" diye karşılık verir 1969'da kendisiyle yapılan bir söyleşide.[35] 1981'de, kendisi hakkında bir kitap hazırlayan Hubert Dreyfus ve Paul Rabinow'a, asla yapısalcı olmadığı gibi, beşeri bilimlerin bir pratisyeni olmaktan çok kendisini dışarıda tutan bir gözlemci olarak eserine "Yapısalcılığın Arkeolojisi" ismini vermeyi düşündüğünü söyleyecektir. Bu iki Amerikalı yazara, olsa olsa sadece "yapısalcı söz dağarcığının cazibesine fazla karşı koyamadığını" ifade eder. Bu, Dreyfus ve Rabinow'u, kitabın bütün bir bölümünü onun yapısalcı dönemine ve bundan doğan "başarısız"lığa adamaktan alıkoymaz.[36]

Hemen hemen aynı dönemde Foucault, Fransa'da yapısalcı akımın ayağa kaldırdığı düşmanlığı analiz etmeye çalışacaktır. Sartre'ın formülünü tersine çevirerek, orada, fikirlerin kaçınılmaz ilerleyişine direnen Marksizmin son girişimini görecektir. Yapısalcılık Marksist dogmatizmin tehlike çanını çalıyordu ve komünist etki altındaki Fransız kültürü bunun acı veren şiddetini iliklerine kadar hissetmişti. 1978'de Ducio Trombadori'yle yaptığı söyleşide, yapısalcılığa yönelik tepkiyi şaşırtıcı bulmayan Foucault şunları söyler: Yapısalcılık öncelikli olarak bize Doğu'dan (kendi de Rus olan Jakobson'dan, Rus biçimcilerden) gelen bir harekettir ve bütün bir Stalin geleneği onu bastırmaya ve doğum yerinde ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Foucault bu sözlerini doğrulamak için şu anekdotu anlatır: 1967'de Macaristan'a bir konferans vermeye gitmiştir. Her şey yolundadır ve amfide epey kalabalık toplanmıştır. Ta ki yapısalcılıktan bahsetmeye niyet ettiği ana kadar. Üniversite rektörü ona, konferansın kendi odasında ve tanıdıklar arasında devam etmek

34. Gilles Deleuze, *A quoi reconnaît-on le structuralisme?*, François Chatêlet'nin *Histoire de la philosophie*'si içinde, c. IV, *La Philosophie au XX. Siècle*, Marabout-Université, s. 293-329.
35. Michel Foucault, *La Naissance d'un monde. Le Monde*, 3 Mayıs 1969.
36. Hubert Dreyfus ve Paul Rabinow, *Michel Foucault. Un parcours philosophique*, Gallimard, 1984.

durumunda olduğunu söyler; çünkü konu öğrencilerin anlayamayacağı kadar karmaşıktır. "Bu sözcükte, bu temalarda, bu fikirde bu denli korkutucu olan şey neydi?" diye sorar Foucault.[37]

*

Başarı Foucault'nun keyfini yerine getirir. 1966 yılının ilkbaharında onunla karşılaşan herkes mutlu bir adamın tarifini yapar. Başarısından ve yeni doğan zaferinden gözle görülür bir biçimde memnundur. Kitabından da aynı şekilde memnun mudur? İlk heyecan yitip gittikten sonra, ona şöhret getirecek olan fakat buna rağmen yazdığına pek de memnun olmadığı bu kitaba daha soğukkanlı bakacaktır. Pierre Nora'dan artık yeni baskı yapılmamasını isteyerek kitabı reddedeceği bir sürece dahi girecektir. *Akıl Hastalığı ve Kişilik*'in yayımlanmasına izin vermediğini görmüştük. Bu kitabın yeniden gözden geçirilmiş ikinci bir versiyonunu gerçekleştirmiş ve sonunda onu da yasaklamıştır. *Deliliğin Tarihi* açısından özeleştirisi başka bir yol izleyecektir: Kitabın yayımlanışından on bir yıl sonraki ikinci baskı sırasında, deliliğin ilksel bir "deneyimi" üzerine fazlasıyla ısrarcı olan ilk önsözü ortadan kaldırır. *Kelimeler ve Şeyler* açısından meseleyi enine boyuna tartışmak için başka bir eserin katkısı gerekecektir. Maruz kaldığını düşündüğü kötü okumalara cevap vermek, bazı yanlış anlamaları ortadan kaldırmak, problemi ortaya koyan kavramlara açıklık getirmek ve "yapısalcılık"tan uzaklaşmak için, tamamen başka bir kitabı, 1969'da yayımlanacak olan *Bilginin Arkeolojisi*'ni kaleme alır. Ve 1972'de, *Kliniğin Doğuşu*'nun yeni basımı vesilesiyle, aynı şekilde bir iki ifade değişikliğine girişecektir. Mesela, "Burada, belli bir döneme ait olan bir gösterilenin –tıp deneyimi ile ilgili olan– yapısal bir analizini denemek istiyoruz..." cümlesi, "Burada, belli bir döneme ait olan bir söylem –tıp deneyimiyle ilgili olan– türünün analizini denemek istiyoruz..." olacaktır. Yapısal inceleme kavramı ilerleyen sayfalarda aynı şekilde ortadan kaybolacaktır.[38]

Foucault her aşamaya birbirini takip eden değişikliklerle giriyor görünmektedir. Sürekli çalışır ve yazdıklarını değiştirir. *Bilginin Arkeolojisi*'ne yazdığı önsözde bunu bir hak olarak ortaya koyar:

> "Ne yani, yazmaktan hem bu kadar acı hem bu kadar zevk alabileceğimi sanıyorsunuz öyle mi? Kendimi koyverdiğim, sözlerimi aktardığım, bu sözlere dehlizler açtığım, bizzat onu uzağa ittiğim, onun güzergâhını özetleyen ve de-

37. Ducio Trombadori, *Colloqui con Foucault*, s. 49-60.
38. *Naissance de la clinique*. Önsöz, s. XIV ve XV.

forme eden fazlalıklar bulduğum, artık asla karşılaşmak zorunda olmadığım gözlerde kendimi kaybettiğim ve yeniden ortaya çıktığım labirenti hazırlamasaydım –biraz ateşli bir elle– başım eğik, bunda ısrar edeceğimi düşünüyorsunuz? Pek çokları, hiç kuşkusuz, benim gibi, artık bir yüze sahip olmamak için yazıyor. Bana kim olduğumu sormayın ve aynı kalmamı söylemeyin: Bu sıradan kamu ahlakıdır; kimlik kartlarımızı yönetir. Bari yazmak söz konusu olduğu zaman bizi rahat bıraksalar."[39]

Fakat bir şey kesindir: Daha sonradan, eserine geriye dönük olarak eğileceği zaman önceliklerine yön verecek olan, "biçimci" döneminin bu iki kitabı, *Kelimeler ve Şeyler* ve *Bilginin Arkeolojisi* olmayacaktır.

Kelimeler ve Şeyler'in neden olduğu bütün tepkiler arasında, Foucault'nun tam kalbine isabet eden bir tanesi vardır. René Magritte'in bir mektubu. Ressam ona, aynılık ve benzeşim kavramları hakkında bir iki uyarı gönderir ve aralarında *Ceci n'est pas une pipe* [Bu bir pipo değildir] reprodüksiyonunun da bulunduğu birkaç çizimini de bu mektuba eklemeyi unutmaz. Foucault bir teşekkür mektubu kaleme alır ve ondan, özellikle ilgilendiği, Manet'nin *Le Balcon*'undan esinlenerek yaptığı resimlerden biri hakkında bilgi ister. Bu mektup alışverişinden, *Cahiers du chemin* içinde 1973'te yayımlanacak ve daha sonra küçük bir kitap şeklini alacak olan Foucault'nun *Bu bir pipo değildir** isimli çalışması doğacaktır. Magritte'in Manet hakkındaki cevabına gelince, Foucault bunu yazmaya başlayacağı başka bir kitaba saklar.[40]

39. *L'Archéologie du savoir*, s. 28.

* Michel Foucault, *Bu Bir Pipo Değildir*, Çev. Selahattin Hilav, YKY, 9. Basım, 2012. (y.h.n.)

40. Michel Foucault, *Ceci n'est pas une pipe. Cahiers du chemin*, Ocak 1968. Fata Morgana Yayınları'ndan (Magritte'in iki mektubu eşliğinde) yeniden basımı, 1973. Foucault'nun mektubu René Magritte'in "Toplu Eserleri" içinde yayımlanmıştır, Flammarion, 1979, s. 521.

6
Açık Deniz

Michel Foucault *Kelimeler ve Şeyler*'in zafer halesiyle Tunus'a gelir. Nasıl olmuşta kendini yeniden Fransa'dan uzakta bulmuştur? Kuşkusuz, artık Clermont-Ferrand'da ders verme isteği duymuyordu. Fakat başka yerde bir kadro bulmak, daha önce de gördüğümüz gibi kolay iş değildi. Neden Tunus? Tuhaf bir biçimde bir kez daha uygun şartlar bir araya gelmiştir. Felsefe bölümü o zamanlar, Anglosakson yazarlar konusunda yetkin bir Fransız olan Gérard Deledalle tarafından idare ediliyordu. 1963'te Tunus'a gelmiş ve o zamana kadar var olmayan, felsefe bölümünü kurmuştur. 1964'te eski hocası Jean Wahl'ı Wittgenstein üzerine bir dizi söyleşiye katılması için davet eder ve bu vesileyle kendisinden Tunus'ta öğretmenlik yapmaya, yanlarına gelmesini ister. Jean Wahl kabul eder fakat ailevi gerekçeler ve yurt özleminin ağır basması yüzünden altı ay sonra Paris'e dönmeye karar verir. Foucault'nun

yurtdışına gitmeye uğraştığını öğrendiğindeyse kadronun hâlâ boş olup olmadığını öğrenmek için Deledalle'e yazar. Evet, kadro boştur. Fakat durumlar o kadar da basit değildir! Öncelikli olarak Tunus yetkililerini bir yoklamak gerekir. Olur dediklerinde, Foucault resmi olarak adaylığını sunabilecektir. Fransız tarafında bir sorun yoktur: Jean Sirinelli her şeyle ilgilenir. Foucault böylelikle, Dışişleri Bakanlığı eliyle Clermont-Ferrand ile bağını idari olarak "koparmış" olacaktır. Öngörülen sözleşme üç yıllıktır. Fakat Foucault için bu yeni gönüllü sürgün daha çok bir bekleme pozisyonu demektir. Asıl istediği Paris'te bir kadrodur.

1966 Eylül'ünün sonunda Tunus'a gelir. "Tarihle kutsanmış; Hannibal ve Aziz Augustin'in yaşadıklarına şahit olmak için sonsuza dek yaşamayı hak eden bir ülke" diyecektir Jelia Hafsia'ya, açık deniz ve gözleri kör eden güneşle birlikte, karşı konulmaz bir zamanın ve dünyanın derinine dalma duygusu veren, baş döndürücü güzellikte arkeolojik bir kent olan Kartaca'nın yıkıntıları arasında bir gezinti sırasında.[1] Fakat Kartaca'dan önce, göz kamaştırıcı başka bir manzarayı keşfedecektir. Gérard Deledalle ve karısı havaalanına Foucault'yu karşılamaya gelir ve yaşadıkları Sidi Bou Saïd'e götürürler: Foucault'yu önce, odaları kare bir avlunun etrafına dizili, yasemin ve portakal ağacı kokularının birbirine karıştığı küçük bir otel olan Dar Saïd'e yerleştirirler. Foucault Tunus'ta geçireceği iki yıl süresince bu köyde yaşayacaktır. Tunus'a birkaç kilometre uzaklıkta, körfeze yukarıdan bakan bir tepeye kurulmuş bu köyde. Aynı beyaz duvarlar, aynı mavi panjurlarla, neredeyse birbirinin aynı üç evin arka arkaya sıralandığı bir rüya köşesinde. O zamanlar kendisiyle karşılaşan Jean Daniel bu konuda şunları yazacaktır:

> "Mutlu olduğu bu köyde, herkes onu sabahın köründe evinin körfeze açılan pencereleri önünde çalışma alışkanlığı ve güneşle temas halinde olmaya ve ondan keyif alınaya duyduğu açlıkla tanıyordu. Seyahatlerimin her birinde, sevdiği, hızlı, enerjik ve uzun gezintilerden birine çıkarmak üzere onu almaya geliyordum. İtinayla serin ve loş tutulan bir odaya alıyordu beni. Dip tarafta, Araplarda ve Japonlardaki gibi yatak işlevi gören ve gün içinde katlayıp kaldırdığı bir hasırın yayılı olduğu yüksekçe bir döşeme taşı vardı... Tunus'a ne zaman gelsem Foucault'nun sırdaşı Daniel Defert ile karşılaşıyordum. Kumsalın bütün insanlığa bekçilik ettiği yarımada şeklindeki bir plaja gidiyorduk üçümüz. Düş misali bir çölde, hem toprak rengini hem de ay ışığını andıran bir aydınlık, Foucault'ya *Le Rivage des Syrtes*'i hatırlatıyordu. Son gidişimde, Foucault, Julien Gracq ve dostu Roland Barthes'ın sevecenlikle yeniden keşfettiği Gide'i andı. Bu dekor içinde felsefeden kaçıp edebiyata sığınmış gibi görünüyordu..."[2]

1. Jelila Hafsia, *Quand la passion de l'intelligence illuminait Sidi Bou Saïd, La Presse de Tunis*, 6 Temmuz 1984.
2. Jean Daniel, *La Passion de Michel Foucault, Le Nouvel Observateur*, 29 Haziran 1984.

Fakat Foucault Tunus'a felsefe öğretmenliği yapmaya gelmiştir ve bu görevi hakkıyla gerçekleştirecektir. Edebiyat ve Beşeri Bilimler Fakültesi 9 Nisan Bulvarı üzerinde, ellili yıllardan kalma büyük bir binada yer almaktadır. Casbah ve Sijoumi Gölü'ne tepeden bakmaktadır. Foucault ilk başlarda Sidi Bou Saïd'den Tunus'a trenle gidip gelir. Yürümeyi, Médina'yı boylu boyunca katetmeyi, Bourguiba Meydanı'na çıkmayı sevmektedir. Sonradan üstü açılır beyaz bir Peugeot 404 alacaktır. Dersleri öğrenciler tarafından büyük bir hevesle takip edilmektedir. Temalar oldukça çeşitlidir; zira bütün lisans sınıflarına ders vermektedir. Bazılarına Nietzsche'den, bazılarına ise Descartes'tan bahseder, aynı zamanda Husserl'in *Méditations cartésiennes* [Kartezyen Meditasyonlar] kitabını okutur. Estetiğe bir ders ayırır ve slaytlarını gösterdiği tabloları yorumlayarak, Rönesans'tan Manet'ye kadar resmin evrimini inceler. Psikolojiye o kadar da boş vermez: Bir ders "yansıtma"ya yoğunlaşır ve aynı zamanda psikolojinin, psikiyatrinin ve psikanalizin verilerini sergiler. Zorunlu Rorschach Testleri arasını da unutmamak gerekir. Ve sonra elbette, eski öğrencilerinin bugün bile hayranlıkla hatırladığı, "Batı düşüncesinde insan" konulu herkese açık o ünlü dersi vardır. *Kelimeler ve Şeyler* uzak değildir! Dinleyicileri epey kalabalık –her Cuma iki yüz kişiden fazla– ve çeşitlidir: Uppsala'da olduğu gibi, bu konferans serileri de her yaş ve meslek grubundan olmak üzere kentin kültürlü kesimi tarafından rağbet görür. Derslerine katılan genç öğrenciler onun eğitmenliğinden çok etkilenmiş olsalar da, politik görüşleri konusunda çekimser kalırlar. Tanıkların bugün söylediklerine bakılacak olursa, uzun zaman "Tunus'u anlamak konusunda oldukça Batılı", "De Gaullecü teknokratizmin saf bir temsilcisi" olarak algılanmıştır. Marksizme olan düşmanlığı, onu seve seve "sağa" çeken fakat olur olmaz Nietzsche'den alıntı yapmasına pek bir anlam veremeyen, hatta bunu kendilerine karşı bir provokasyon olarak algılayan öğrencilerini şaşırtır.

Foucault üniversitenin ve Tunus'un entelektüel yaşamına aktif olarak katılır. Elbette, kentte görevli olan Fransız öğretmenlerle içli dışlıdır; Gérard Deledalle, karısı ve daha sonra Vincennes'de yine karşısına çıkacak Jean Gattegno ile de sıkı dostluk kurar... Fakülte öğrencilerinin kurduğu Felsefe Kulübü'yle birlikte çalışır. Pasteur Bulvarı'ndaki Club Tahar Hadad'da, Fransız felsefesine yakınlık duyan Jelia Hafsia tarafından yönetilen konferanslar verir. Orada iki konferans verecektir: İlki, Şubat 1967'de gerçekleştirilecek olan "Yapısalcılık ve Edebi Analiz", ikincisi ise aynı yılın Nisan ayında yapılan "Delilik ve Medeniyet"tir.

1967'de Jean Hyppolite'i fakültenin davetlisi olarak kabul eder. O zamanlar Foucault'nun asistanı olan Fatma Haddad eski hocasını dinleyicilere takdim ettiğinde Foucault'nun yaşadığı heyecanı çok iyi hatırlamaktadır. Hyppolite "Hegel ve Modern Felsefe" konusunda konuşacaktır. Başlamadan önce, yanında oturan Foucault'yu işaret ederek, "Beni davet etmekle hata etmiş olmalısınız; zira modern felsefe yanı başımda oturuyor" der. Foucault konferans konusunu şu sözlerle takdim eder: "Bugün tüm felsefi düşünce Hegel'le karşılıklı bir diyaloğa girişmekten ve Hegel felsefesinin tarihini yapmaktan ibarettir. Modern felsefe pratiği tümüyle bundan ibarettir." Buna karşın Paul Ricoeur ile "karşılaşma", yapısalcılık tartışmasının tam orta yerinde iki düşünür arasında heyecanlı bir çatışma bekleyen Tunuslularda daha az görkemli bir anı bırakmıştır. Ricoeur dil felsefesi hakkında bir konferans dizisi için Kartaca Kültür Merkezi tarafından davet edilmiştir. Foucault bu konuşmalardan birine katılmak üzere Gérard Deledalle'a eşlik eder: "Benim yanıma oturmuştu ve komik eleştiriler yapmaktan vazgeçmiyordu. Ricoeur bunu fark etti" diye anlatır Deledalle. Fakat sunumun ardından tartışma başladığı zaman, Foucault tek söz etmez. Deledalle o zaman, iki filozofu aynı akşam kendi evine yemeğe davet etmenin pek de iyi bir fikir olmadığını anlar. Bütün bir akşamı zehirleyen berbat ve gergin atmosferin anısını hiç unutmaz. En ufak bir entelektüel mevzuyu ele almanın imkânı yoktur. Ricoeur, Tunus'tan ayrıldığı sırada Foucault'nun da kendisiyle aynı uçağa binmeye hazırlandığını fark eder. Havaalanına kadar ona eşlik eden Kartaca Kültür Merkezi'nin organizatörüne, "Tartışmaya uçakta devam edeceğiz" der. Birkaç gün sonra davetine bir teşekkür mektubu yazacak ve sözünü ettiği tartışmanın gerçekleşmediğini ona anlatacaktır: Foucault onu görmezden gelmiş ve uçağın diğer ucuna yerleşmiştir. Foucault "fikir tartışması" oyununu oynamayı reddetse de düşündüğü şeyi öğrencilerinin karşısında ifade etmekten kaçınmaz. "Ricoeur'ün söylediği şeyi özetleyeceğim" der onlara. Özete noktası noktasına sadık kalıp kalmadığını sorar onlara. Ve tam ikna oldukları vakit, "Haydi öyleyse, şimdi bütün bunları yıkalım" der.

Foucault'nun derslerinde resim tarihinden çokça söz etmesinin nedeni belki de Manet hakkında yazmak istediği bir kitabın ilk taslaklarını orada sergilemesidir. Tunus'a gitmeden, yani *Kelimeler ve Şeyler*'in yayımlanmasından birkaç ay önce, 15 Haziran 1966'da ismi "Le Noir et la surface" olarak düşünülen, "Manet üzerine bir deneme" için, Minuit Yayınları'nın yöneticisi Jérôme Lindon ile bir sözleşme imzalamıştır. Kitap hiçbir zaman yayımlanmamış fakat Foucault, Manet'nin

resimlerinde ilgisini çeken şeyi açıkladığı sayısız konuşma yapmıştır. *Bal à l'Opéra, Bar des Folies-Bergères* ya da *Balcon*'un yaratıcısında ilgisini çeken, empresyonizmi mümkün kılan resim değil, empresyonizmin ötesinde, bütün bir modern sanatı mümkün kılan resimdir. Çünkü Manet, Kuatroçento'dan başlayarak, ressama, resmin belli bir alan parçası, duvar ya da tablo üzerine yerleştirilmiş, çizilmiş olması olgusunu unutturmaya, engellemeye, görmezden gelmeye zorlayan yerleşmiş bir kuraldan kopmuştur. Manet bu uzlaşı bütününü yıkmış, tablo-nesneyi, kendi maddiliğini temsil eden tuali yaratmıştır. Temsil içinde tualin temel maddi elemanlarını harekete geçirmiş, resimsel fiziği temsil edilen sahneyle bütünleştirmiştir: dışarıdan gelen ışık, tablonun boyutunu iki katına çıkaran büyük yatay ve düşey hatlar, tualin dokusu. Derinliği ortadan kaldırmış ve tablo, seyredenin, önünde devinebildiği ve devinmek zorunda kaldığı bir uzama dönüşmüştür. Kuşkusuz, temsili olmayan resmi Manet icat etmemiştir. Onda her şey temsilidir. Fakat temsille beraber bir kopuşun koşullarını sunarak, temsile ağır gelen uzlaşımların resmini serbest bırakmıştır. Resim Manet sayesinde, uzamın özellikleriyle oynayabilecekti; bizzat onlara hasredilmiş, kendi maddi, saf özellikleriyle.

Foucault'yu en çok meşgul eden, *Bilginin Arkeolojisi*'ni yazmaktı, kuşkusuz. Azimle yazdı ve sözce, söylemsel oluşum, düzenlilik ve strateji kavramlarının ortasında çırpınıp durdu... Tüm bu sözdağarını kurmaya ve sabitlemeye çalışıp kavramlar grubunu tanımlamaya ve söze dökmeye çabaladı. Çalışmasını kitabın kapağında şu sözlerle takdim edecekti:

> "Yapmak istediğim şeyi, pek çok şeyin hâlâ karanlıkta kaldığı kitaplarda açıklamak mı? Sadece bu değil, tam olarak değil; fakat biraz daha uzağa giderek, başladığım şeyin yanında, sanki yeni bir sarmaldan geri dönüş yapmak; konuştuğum yerden göstermek; bu araştırmaları ve belki de hiçbir zaman tamamlayamayacağım başkalarını mümkün kılan alanı tayin etmek; kısacası boş bıraktığım bu arkeoloji sözcüğüne anlam vermek... Düşünceler tarihinin, metinleri, düşüncenin (yavaş seyrini, kavgalarını ve yeniden nüksedişlerini, kenarından dolaşılan engellerini) gizli eylemlerini deşifre ederek açığa çıkarmaya çalıştığı yerde, kendi özgüllüğü içinde, 'söylenen şeyler'in derecesini ortaya çıkarmak istiyordum: ortaya çıkış şartlarını, birleştirilme biçimlerini ve birbirlerini takip etmelerini, dönüşüm kurallarını, bunları vurgulayan süreksizliklerini. Söylenen şeylerin alanı, *arşiv* dediğimiz şeydir; arkeoloji bunun analizini yapmak için hazır bekler."[3]

3. *L'Archéologie du savoir*, Gallimard, 1969.

Foucault hedeflerin bir hayli önemli olduğunu bilmektedir. Sartre'ın yerine geçen düşünür olarak gösterilmiş ve tartışmalı üstat sert bir şekilde karşı saldırıya geçmiştir. Oyun başlamıştır ve Foucault kazanmak istiyorsa gelecek sert tartışmayı gözleyen aceleci bir seyirci topluluğunun beklentilerini geri çevirmemelidir. İşbaşındadır: Sabahın erken saatlerinde, evinde, masasının başında. Öğleden sonra Milli Kütüphane'de; evet, Tunus'ta da! Kuşkusuz, aynı zamanda sık sık bölüm yöneticisiyle tartışır; zira kitabı, dil ve dil felsefesi açısından onun kaygılarıyla örtüşen sorunlara yoğunlaşmaktadır. Foucault pek tanımadığı Anglosakson felsefelerinin bir uzmanı olarak onun fikrini alır. Gérard Deledalle neredeyse her gün Sidi Bou Saïd'de yaptığı gezintiler sırasında ona bir merhaba demek için uğrar ve bu ziyaretlerinin her birinde düştüğü notlar yüzünden okunmaz olmuş kâğıt yığınlarının yükseldiğine şahit olur. Foucault, formüllerini bir kuyumcu hassasiyetiyle inceden inceye işlemektedir. Kitap hazırlanır. Foucault Tunus'tan ayrılacağı vakit bitmiş olacak, 1969 yılının başında yayımlanacaktır.

Fakat Foucault için Tunus, güneşin verdiği mutluluk ile felsefi çile arasında paylaşım olmayacaktır yalnızca. Politikadan el çektiği andan itibaren, bir gün politika onu yeniden yakalayacaktır. Ve yaşamın tesadüfleri bunun orada, Tunus'ta, Fransız entelektüellerinin "68 Mayıs"ı fırtınasına tutulduğu ve Foucault'nun hiçbir şekilde şahit olmayacağı –mayıs ayının sonunda yalnızca birkaç gün için Paris'e dönmüştür– sırada gerçekleşmesini istemiştir. Vakit, aşırı solcu grupların De Gaullecü iktidarı düşürmek umuduyla Pierre Mendès France'la birlikte, Charléty Stadı mitingine katılma vaktidir. Foucault, Jean Daniel'le birlikte sokaklarda dolaşırken, "Onlar devrim yapmıyor, onlar devrimin ta kendisi" diyecektir *Le Nouvel Observateur*'ün yöneticisine, bir öğrenci kortejinin geçişi sırasında. Foucault, De Gaullecü dönemin sona ermekte olduğu, solun iktidara geleceği ve Mendès France ya da Mitterrand'ın ülkenin geleceğinde çok önemli bir rol üstleneceği kesin inancı içinde Tunus'a geri döner.

Fakat hükümetin devrileceğine inansa da, bunun Tunus rejimi için aynı olmayacağını bilir. Olaylar Tunus Üniversitesi'nde 1966 Aralık'ında başlamıştır: Otobüs bileti ücreti ödemeyi reddeden bir öğrenci polisler tarafından tartaklanır. Bu olay fitili ateşleyecek ve isyan bütün fakülteleri saracaktır. 1967 Haziran'ında sorunlar daha da ağırlaşır. "Altı Gün Savaşı"nda Arap ordusunun İsrail birlikleri karşısındaki bozgunu sonrasında, bir şiddet alevi Tunus'un başkentini iyiden iyiye saracaktır: Filistin yanlısı gösteriler antisemitik bir başkaldırıya dönüşür. Foucault

bu esef verici olaylar karşısında oldukça sarsılır. Tiksintisini 7 Haziran 1967 tarihli bir mektupla Georges Canguilhem'e şöyle ifade eder:

> "Geçen pazartesi burada Yahudilere yönelik bir pogrom girişimi (yarım gün süren) yaşandı. Olay, *Le Monde*'un bahsettiği, elliden fazla yangından daha ağırdı. 150-200 mağaza –elbette, en yoksulları– yağmalandı. Delik deşik edilmiş bir sinagog, sokaklarda sürüklenen çiğnenmiş ve yakılmış halılar, kalabalığın ateşe vermek istediği bir binaya sığınmak isterken oraya buraya koşuşan insanlar. Ve o günden sonra sessizlik hâkim oldu. Kepenkler indi ve sokaklarda, kırılmış oyuncaklarıyla oynayan çocuklardan başka neredeyse hiç kimse yoktu. Hükümetin tepkisi anında ve kesin oldu; samimi de sayılırdı. Oysa bu besbelli organize edilmiş bir şeydi. Herkes bu pogromun haftalar, aylar boyunca, hükümetin haberi olmadan ve hükümete karşı etraflıca hazırlandığını anladı. Ne olursa olsun milliyetçilik ve ırkçılık tümüyle tüyler ürperticidir. 'Goşist eğilimlerinden dolayı' öğrencilerin de bütün bunlara yardımcı olması (hatta biraz fazlası) eklendiğinde manzara daha da hüzünlü bir hal alıyor. Ve Marksizmin, tarihin hangi tuhaf dalaverası (ya da aptallığı) yoluyla buna fırsat (hatta bir söz dağarcığı) verebildiğini insan kendi kendine soruyor."

Michel Foucault bu tür eylemlerin kendisinde uyandırdığı tiksintiyi öğrencilerinden saklamaz. Fakat 1967 Haziran isyanları, bir yıldan fazla bir süre üniversiteyi sürekli bir gerilim ortamında tutacak olan bir ajitasyon dalgasının çıkış noktasından başka bir şey değildir. Perspektifler Hareketi çatısı altında bir araya gelen Marksist öğrenciler önce çoğunlukla Troçkistler, ardından gitgide Maocular tarafından ilgi gösterilen "Filistinli kardeşleri" için harekete geçer ve zamanla, gitgide daha radikal bir biçimde hükümete ve başkan Bourguiba rejimine karşı tavır alırlar. 1968 Mart'ı ile Haziran'ı arasında, Amerikan Başkan Yardımcısı Humphrey'in Tunus'a yaptığı ziyaretin neden olduğu bir dizi eylemin ardından, üzerlerindeki baskı iyiden iyiye artacaktır. Hapse atılanlar arasında Foucault'nun pek çok öğrencisi bulunmaktadır. Fransız eğitmenler tutuklamaları ve işkenceleri protesto etmek için bir araya gelir. Fakat bu kadarı, dayanışmalarını göstermek için daha görünür, daha güçlü eylemlerden yana olan aralarından bazılarına oldukça korkakça gelir. "Sendikal birlik" tarafından çağrılan Fransız eğitmenlerinin genel kurulu sırasında, Michel Foucault ve Jean Gattegno yabancı bir ülkede susmayı talep eden meslektaşları karşısında azınlık durumuna düşer. Foucault, araya girmesini istemek için Fransız konsolosunu görmeye gidecektir. Diplomat, Tunus'un içişlerine karışmasının kesin olarak mümkün olmadığı cevabını verir.

Foucault, Gattegno ve öteki birkaç kişi pasif kalmak niyetinde değildir. Baskınlardan kaçan öğrencilere yardımcı olur, onları evlerinde ko-

nuk ederler. Mesela Foucault, grubun fotokopi makinesini saklayacak ve pek çok bildiri onun bahçesinde basılacaktır. 1968 yaz tatili sonrası Tunus'a döndüğü zaman öğrencilerin davasında tanıklık etmeyi dener. Mahkemede Ahmed Ben Othman lehine okumak istediği bir bildiri hazırlamıştır. Fakat buna izin verilmeyecek ve gizli oturum gerçekleşecektir. Foucault'nun bu tutumu pek çok kereler sivil polisler –ya da polis destek güçleri mi demeli?– tarafından tehdit edilmesine neden olur ve hatta bir defasında Sidi Bou Saïd'e giden yolda durdurulup ciddi şekilde tartaklanır. Bunlar Tunuslu yetkililer tarafından protokole uygun olmayan bir şekilde kendisine yöneltilen ihtarlardır. Fakat resmi anlamda endişeli değildir; epey saygın bir konuma sahiptir ve hükümetin ona çatması zordur. Georges Lapassade sınır dışı edilmiştir ve Foucault'yu çok gevşek davranmakla suçlayacaktır. Fakat Foucault, sorumsuzca ve bilhassa başarısızlığa aday bir tutum olarak gördüğü şeye karşı, etkili ve göze batmayan eylemi tercih edecektir. Kendi hesabına Jean Gattegno, 1968 Temmuz ayı sonunda sözleşmesinin iptal edildiğine şahit olmuştur ve gıyaben beş yıl hapis cezasına çarptırılacaktır. Öğrenciler ağır ve şaşırtıcı cezalar alır. Foucault 1971'de Tunus'a yeniden geldiğinde, kendisinden görüşme talep edeceği İçişleri Bakanı'ndan randevu almaya çalışır. Boşuna! Bu yüzden, politik tutuklular serbest bırakılmadıkça bu ülkeye adım atmama kararı alır. Bir şey son derece net ve açıktır: Bu olaylardan çok etkilenmiştir. Ducio Trombadori ile konuşmalarında, politik güzergâhının ve deneyimlerinin altını çizerek bütün açıklığıyla şunu ifade eder:

> "Hayatta fırsatlarım oldu: İsveç'te 'iyi' işleyen sosyal demokrat bir ülke gördüm; Polonya'da 'kötü' işleyen bir halk demokrasisi. Bunu, 60'lı yıllarda şaha kalktığı sırada Almanya'da gördüm. Ardından bir üçüncü dünya ülkesi Tunus'u. Orada iki buçuk yıl yaşadım. Büyüleyiciydi: Fransa'da Mayıs ayında olup biten şeyden haftalar önce, şiddetli, oldukça yoğun öğrenci isyanlarına katıldım. Bu 68 Mart'ındaydı. Öğrenci olayları bütün bir yıl sürdü: grevler, ders boykotları, tutuklamalar. Ve yine Mart ayındaki genel öğrenci grevi. Polis üniversiteye girdi, öğrencileri copladı, içlerinden pek çoğu ağır yaralandı ve tutuklamalar başladı. Bazı öğrencilerin sekiz, on, hatta on dört yıla çarptırıldığı duruşmalar yaşandı. Dünya üniversitelerinde olup bitenlerin önemi konusunda, Fransız olma olgusunun otoriteler karşısında belli bir koruma sağlaması ölçüsünde doğrudan ve açık bir fikir sahibi oldum ve bu bazı şeyleri gerçekleştirmeme (pek çok meslektaşımın yaptığı şey), ne olup bittiğini görmeme, yönetimlerin ve Fransız Hükümeti'nin bütün bunlara nasıl tepki gösterdiğini anlamama imkân tanıdı... Bu pek güzel değildi. Bir el ilanı yazarak, onu dağıtarak ya da greve çağrı yaparak çok büyük riskler alan... gerçek anlamda özgürlükten yoksun olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan bu çocukların beni

ziyadesiyle etkilediğini söylemeliyim. Bu benim için politik bir tecrübe oldu. Psikiyatri hakkında ortaya koymak istediğim meselelerle karşılaştırdığımda, Komünist Parti'ye üye olduğum dönemden, Almanya'da görebildiğim şeyden, Fransa'ya geri döndüğüm zaman, benim için olayların aldığı biçimden... bütün bunlardan birazcık acı bir politik deneyim, oldukça spekülatif bir parça kuşkuculuk çıkardım, bunu inkâr edemem... Oraya, Tunus'a, öğrencilere somut bir yardımım dokunsun diye gitmiştim... Neredeyse politik tartışmalara katılmak zorunda kaldım."

Foucault gözü önünde cereyan eden bu dikkat çekici Tunus başkaldırısında politik ideoloji tarafından oynanan role özellikle duyarlıydı. Öğrenciler konusunda şunu ifade ediyordu: "Hepsi, büyük bir şiddet, bir yoğunluk, tam anlamıyla dikkat çekici bir tutkuyla kendini Marksist sayıyordu. Onlar için bu, yalnızca olayların en iyi analizini değil, aynı zamanda tam anlamıyla göze çarpan bir çeşit moral enerjiyi, bir varoluş fiilini inşa ediyordu." Ardından şunu ekler (görüşme 1978 yılının sonunda kayda alınmıştır; yani İran Devrimi'nin boyutunu övdüğü aynı anda):

"Şu an yaşadığımız dünyada, herhangi bir kazanç, herhangi bir hırs, bir iktidar açlığından şüphelenmeden, herhangi birine mutlak bir kendini adama ihtiyacını, tadını, kapasitesini, olasılığını verebilen nedir? Bütün bunları Tunus'ta gördüm. Mitin zorunlu oluşunun apaçıklığını... Politik bir ideoloji ya da dünyanın, insan ilişkilerinin, durumların politik açıdan algılanması, mücadeleye katılmak için kesinlikle kaçınılmazdı. Buna karşın teorinin kusursuzluğu ve onun bilimsel değeri bütünüyle ikincildi ve tartışmalar içinde eksiksiz ve doğru gerçek bir yönelim prensibinden çok bir tuzak inşa ediyordu..."[4]

1968 yılının sonunda Fransa'ya dönüp, söylemlerin "aşırı Marksistleşmesi"ni keşfeden Foucault'nun bu söyleşiyi kendi şaşırmışlığından, sersemlemesinden bahsederek sürdürebilmesi anlaşılır bir şeydir: "Bir kuram, söylem, karşı saldırı, dışlama, gruplaşma hezeyanı beni tam anlamıyla sarstı... 1968-1969 yılları arasında Fransa'da gördüğüm şey, Mart 1968'de Tunus'ta beni ilgilendiren şeyle taban tabana zıddı." Bu onun, zirvalardan ve gereksiz ayrıntılardan uzak, her zaman somut, zamanında yapılan, açık mücadeleleri sürdürme iradesini açıklayacaktır.

*

4. Ducio Trombadori, *Colloqui con Foucault*, s. 71-75. Orada da, ilk baştaki Fransızca kaydın metnini veriyorum.

Foucault 1968 sonbaharında kesin olarak Fransa'ya dönecektir. Sidi Bou Saïd'deki evini kapatmaz; fakat Tunus topraklarında istenmediğinin de farkındadır. Paris yakınlarında boş bir yer bulmuştur. Didier Anzieu, ondan, Nanterre'de yeni kurduğu psikoloji departmanına katılmasını istemiştir. Foucault pek çok nedenden ötürü kararsız kalır. İlk olarak, savaş sırasında Direniş hareketi içinde mücadele ettiği bilinen Lacancı psikanalist Pierre Kauffmann'a karşı aday olmaktan son derece rahatsızlık duyduğu için. Foucault, katıldığı antisemitik isyanları Canguilhem'e anlattığı mektubunu, bu karşı karşıya geliş "üniversitenin gerektirdiği medeni bir formatta" gerçekleşse de, "fiziksel olarak bir Yahudi'ye karşı olmanın dayanılmaz" olduğunu söyleyerek sonlandırır. Şüphesiz, başka nedenler de vardır: Foucault psikoloji dersi vermeye pek de hevesli değildir: "Psikoloji bana göre değil" der, Nanterre'deki eğitmenlerden biri olan ve Foucault'daki tartışmasız "kararsızlık dansı"ndan bahseden Robert Francès'e. Foucault'ya pek çok fırsat doğar. Sorbonne'da yeniden bir kürsü boşalır. École Pratique des Hautes Études söz konusudur. Ve bilhassa, Vuillemin ve Hyppolite'in Collège de France girişimleri... Fakat sonunda Anzieu'nun teklifini kabul eder; böylelikle seçilmiş ve Nanterre'e atanmıştır. Burası Vincennes Üniversitesi'nin kurucu ekibine katılmayı tercih edeceği için gitmeyeceği yer olacaktır. 18 Kasım 1968'de, bakanlığın kendisine yalnızca üç gün önceden tebliğ ettiği, fakülteye "atama" kararından vazgeçtiğini Nanterre Dekanı'na haber verecektir; zira Vincennes Deneme Merkezi, kendisine, "halihazırda varolan felsefe kürsüsüyle ilgilenmesini teklif etmiştir". Bu olay tuhaf bir bürokratik ve mali soruna dönüşür: Tunus'taki görev süresinin bitiş tarihi olan 1 Ekim 1968 ile Vincennes'e fiilen atandığı tarih olan 1 Aralık 1968 arasında Foucault'ya ücretini kim ödeyecektir? Milli Eğitim Bakanı, Nanterre Dekanı'na oldukça sert bir mektup gönderir: Michel Foucault'nun ücretini verecek olan sizsiniz; zira görev yapmamış olsa bile, söz konusu tarihte idari olarak bağlı bulunduğu kişi sizsiniz.

Foucault sonuçta Didier Anzieu'nun teklifini kabul etmiş ve arkasından Vincennes'de karar kılmış olsa da, bunun nedeni hiç kuşkusuz yeni hamlesinin bir öncekinden daha fazla başarıya ulaşmadığı Sorbonne cephesinde olayların daha da kötü gitmesidir. Her zaman vefalı Georges Canguilhem, konuyu felsefe bölümündeki meslektaşlarından birine açar: Raymond Aron. Kendisi Foucault'yu birkaç ay önce gerçekleştirilen seminerine davet etmiştir. "Ortalama seviyesi yüksek ve sizi ilgilendiren şeyden –mesela bilgi olarak beşeri bilimler anlayışınızdan– nasıl isterseniz öyle bahsedeceğiniz elli kadar bir dinleyici top-

luluğunu size teslim etmekten mutluluk duyacağım. Ben her türlü polemikten sakınacağıma ve sizi dostane bir biçimde genç kurtlara –eğer varsa– teslim edeceğime peşinen söz veriyorum" diye yazacaktı ona Aron, 27 Şubat 1967'de. Ve Foucault 7 Mart'ta cevap verir: "Mademki bana söz verme inceliğini gösteriyorsunuz, büyük bir minnettarlıkla bu tehlikeyi göze alıyorum. Gerçekleştirmeyi denediğim bu 'bilgi' tanımının muğlak yönlerinden birkaçını ortadan kaldırmayı deneyeceğim. Ve inancım odur ki, genç kurtlarınız tarafından parçalara ayrılsam da, ne olursa olsun, onları dinlemekten büyük zevk alacağım." Seminer 17 Mart'ta gerçekleşecek ve çok iyi geçecektir. "Foucault, Aron'un karşısında küçük bir çocuk gibiydi" diyor bu sahnenin bir tanığı.

Aron, Canguilhem'in talebini sempatiyle karşılamış görünür ve 28 Nisan 1967'de, Sidi Bou Saïd'de bulunan Foucault'ya şu mektubu gönderir:

> "Sevgili Dostum, Georges Canguilhem ve ben, gelecek yıl için Paris'te bir kürsü elde etme şansınızı konuştuk. Size söylemek durumunda kaldığı gibi, Paris'te şansımız düşük. Bu yüzden ben École Pratique des Hautes Études'de bir yöneticilik düşündüm. Heller bana, Braudel'in sizi canı gönülden kabul etmeye hazırlandığını fakat sizi, dördüncü departmanın baskın olması yüzünden ciddiye alınmayan altıncı departmana [École des Études'ün] sokarak Collège de France'taki sonraki şansınızı tehlikeye atmaktan korktuğunu bildirdi. Elbette seçim size ait ve duygularınızı ve genel durumunuzu bana bildirmeden önce hiçbir girişimde bulunmayacağım. Üniversite kariyerini ciddiye almıyorum; fakat, bizzat eseriniz adına bu çeşit kaygıları görmezden gelebilmenizi ve göz kamaştırıcı yetenek ve başarınızın rahatsız ettiği meslektaşlarınızın faal düşmanlığını umursamamanızı diliyorum. Pek tabii ki bu tarz düşmanlıkları kolaylıkla geçiştirebileceğinize inanıyorum. Fakat iç denge ve bilimsel çalışmanın iyiliği adına savunma reflekslerini köreltmek en iyisidir."

Şubat ayındaki tartışmayı bir anıştırmayla bitirecektir: "Konuşmalarımızdan büyük zevk aldım ve umarım takılmalarımı ciddiye almadınız. Görüşmek ümidiyle ve en içten dileklerimle."

Fakat, gerçekten de bir "sempati"nin ifadesi olan bu mektubu Foucault bir ret olarak algılar. Birkaç gün sonra Canguilhem'e şunları yazacaktır: "Size zaman kaybettirdiğim ve sizi işin içine bu kadar soktuğum için üzgünüm. Bu sabah Bay Aron'dan aldığım mektubu size iletmek en doğrusu gibi geliyor bana. Evet mi, hayır mı, Sorbonne mu, Collège mı diye sorduğundan ötürü çok açık ve bana göre çok namuslu görünüyor." Ve ekler: "Collège bana biraz büyük lokma gibi geliyor, bunu üstlenmek için yeterince hazırlıklı değilim. Sorbonne'a gelince, filozofların büyük çoğunluğu bana hak vermese de, çok açık ki şansım

yok. Olduğum yerde ve aslında Mösyö Hyppolite'in size söylediği gibi, rahatsızlık duymadığım yerde kalma tercihimin sebebi budur." Mektup 2 Mayıs 1967 tarihlidir. Clemens Heller, Braudel'in tavrına ilişkin, ne olursa olsun Raymond Aron tarafından verilmiş bilgileri teyit etmektedir: Kendisinin Foucault'ya büyük saygısı vardı ve Collège de France'a girme şansını kaçırmasını istemiyordu. Zaten, seçim sonuçlandıktan sonra, yardımları için teşekkür etmek niyetiyle 27 Aralık 1969'da Foucault'nun ona göndereceği mektubun doğrulayacağı gibi, onun adaylığını canla başla destekleyecektir.

1968 sonu. Foucault Tunus'u terk eder. Sidi Bou Saïd'i terk eder ve Casbah'a hâkim tepelerin üzerine kurulmuş fakülteyi arkasında bırakır. O kadar sevdiği güneşten ve denizden kopacaktır. Fransa'ya dönecek ve kısa süreli seyahatler dışında artık buradan ayrılmayacaktır. Dönüşünden bir süre sonra Adolphe-Chérioux Meydanı'nın karşısında, 15. Bölge'deki Vaugirard Sokağı'nda yer alan modern bir binanın sekizinci katında, büyük bir daireye yerleşecektir. Devasa yekpare camlar bütün bir Batı Paris'in muhteşem manzarasını sunmaktadır ona. Salon ve çalışma odası boyunca açılan büyük balkonda sık sık güneşlenecektir. Arkasında, artık Sidi Bou Saïd'in yüksek tepeleri değil, kitap ve dergi dizileriyle dolu bir duvar olacaktır.

Üçüncü Bölüm

"Collége de France'ta Militan ve Profesör..."

1
Vincennes Faslı

CRS'nin [Fransız Özel Timi] düzenli birlikleri, 23 Ocak 1969'da, birkaç ayda Vincennes ormanı kıyısında bitiveren bu tuhaf inşaat yığınına doğru ilerlediğinde gece inmiştir. Yeni üniversite kapılarını henüz açmıştır. Bu kısa süre içerisinde öğrencileri ilk grevlerini örgütlemiş, derslikleri işgal etmiş ve polisle ilk çatışmasını yaşamıştır. 23 Ocak 1969: Michel Foucault o gece goşist harekete ilk adımını atacak, daha sonra da katılacaktır; zira tarihi, gelenekleri, simgeleri çoktan oluşmuştur. Kayıtsız şartsız olmamak kaydıyla, yan yana yürümek için, birlik olmak adına onlara katılır. Durum ortadadır: Harekete katılır ve yetmişli yıllarda kendi güzergâhının büyükçe bir kısmını oraya kaydedecektir.

Büyük Mayıs 68 korkusunun ardından hükümet, gedikleri tıkamak ister ve hızla bir "yükseköğrenim reformu"na girişir. Yeni Eğitim Ba-

kanı Edgar Faure tarafından öğretim yılı başlar başlamaz takdim edilen ve 10 Ekim 1968'de oylanan meşhur "yönelim yasası"nın sebebi budur. Üniversiteler bundan böyle özerklik, çokdisiplinlilik ve yararlananların katılımı prensiplerine göre yönetilecektir. Fakat bakan, adını taşıyacak olan yasanın oylanmasını beklemeden, yenilik yapmaya çoktan başlamıştır: Ağustos ayından itibaren, Dauphine Metrosu yanında ve Vincennes ormanında "deney merkezleri" olarak kullanılmak üzere yeni binalar inşa ettirmeye karar vermiştir. İlk olarak NATO'nun izin verdiği alanlarda, daha sonra, yüzyılı aşkın bir zamandır orduya ait olan araziler üzerinde. "Vincennes Deney Merkezi"ne yerleşme imkânı sağlayacak prefabrik modern barakaların inşa edileceği yer, işte bu dört buçuk hektarı geçen alandır. Edgar Faure, Sorbonne'da dekan olan meşhur İngilizceci Raymond Las Vergnas'ı bu yeni üniversitenin Paris'in hemen yakınına kurulmasını gerçekleştirmekle görevlendirmiştir. Böylelikle 1968 Ekim ayının başında, yirmi kadar ismin yer aldığı bir Yönelim Komisyonu –bu resmi ismidir– Vergnas'nın etrafında toplanır. Bunlar arasında Jean-Pierre Vernant, Georges Canguilhem, Emmanuel Le Roy Ladurie, Roland Barthes, Jacques Derrida bulunmaktadır... Görevleri, yeni başlayacak ilk eğitmen kadrosunu tayin etmek ve ardından, fakültede görev alacak öğretmenleri, okutmanları ve asistanları seçmektir. Bu komisyon kurulur kurulmaz sağcı basın ve popüler gazeteler tarafından aşırı solun ittifakı olarak ilan edilir. "Vincennes deneysel fakültesinde işe alınanlar büyük çoğunlukla solcu" başlığını atar *Paris Presse*.[1] Ve bu etiketin altına "yapısalcı ekolün liderlerinden biri ve aşırı solcu" Roland Barthes kadar, "ultra-solcu manifestonun büyük ismi" Vladimir Jankélévitch keyifle sıralanacaktır... Başlama vuruşu yapılmıştır, polemik her durumda başlayacaktır! Bu düşmanlık iklimine rağmen, şu an için komisyon, "seçici kurul"u oluşturacak eğitmenler listesini kararlaştırmak için bir araya gelir.

Olay, kavga gürültü sürdürülür. İzleyen haftalarda on, on iki kişi atanacaktır. Jean-Claude Passeron sosyolojiye, Jean Bouvier ve Jacques Droz tarihe, Jean-Pierre Richard Fransızca'ya... Ve elbette Georges Canguilhem'in desteğiyle Michel Foucault felsefeye. Haber sansasyon yaratır; zira Foucault daha yeni ünlü olmuştur ve ismi dikkat çekecektir. Özellikle goşistlerin dikkatini çeker; zira onların yanında Foucault'nun şöhreti pek de parlak değildir. Foucault'ya çok angaje bir insan gibi bakılmaz; bu, 68 sonrasının "kızıl burç"una dönüşecek şeyi kuşatmak için akın eden bütün eğilimlerden aktivistlerin gözünde en büyük günahtır. "De Gaullecü" olduğu söylenir, 68 Mayıs'ında "hiçbir şey yap-

1. *Paris-Presse, L'intransigeant*, 8 Ekim 1968.

madığı" için suçlanır. Fransa'da bulunamadığı için bu doğrudur da. Ve 6 Kasım'da Sorbonne'da –Vincennes henüz açılmamıştır– Deneysel Merkez'i hale yola koymanın koşullarını ele alacak geniş çaplı bir genel kurul toplantısı yapıldığında, Foucault kendisini suçlayanlarla yüz yüze gelir. Dekan Las Vergnas'nın öğrencilerin yeni üniversiteye kayıtlarını düzenleme görevini verdiği Jean Gattegno'ya, "Onlara, 'Siz Quartier Latin'deki barikatlarınızda eğlenirken ben Tunus'ta ciddi işlerle uğraşıyordum' diyeceğim" diye fısıldar. Fakat Tunus'tan eski meslektaşı onu caydıracaktır: "Bu hiçbir şeye yaramaz." Foucault susar. Fakat bundan sonra onu bekleyen şeyi bilir. Bunu o kadar iyi bilir ki, aralarında Jean-Marc Salmon, Raymond Aron'un eski bir öğrencisi olan ve sonradan en aşırı, en ortodoks sola çark edecek André Glucksmann ve başka diğerleri *Action* gazetesinin Kasım sayısında kendi "platform"larını yayımlamıştır. Asıl metinden önceki açıklama yazısında şöyle denecektir: "Edgar Faure gerçeği perdelemeye girişiyor: 'Yeni fakülte pilot üniversite olacak; XX. yüzyılın üniversitesi.' 'Yapısalcılığın' yıldızlarından biri olan ve felsefe departmanını yönetecek Michel Foucault gibi ünlü hocaların atandığı ilan edildi. Bakanlık, okul ya da kilise tartışmalarıyla kamuoyunu meşgul etmeyi umuyor; tıpkı liselerdeki özgürlükten değil de altıncı sınıflarda Latince'nin kaldırılmasından bahsetmesi gibi, *France-Soir* geri kalanı unutturmak umuduyla başlıklarını yapısalcılık lehine ya da ona karşı atacak." Sert saldırılar şu sözlerle son bulmaktadır: "Öğrenci hareketini ilgilendiren şey bu değildir."[2] Öğrenci hareketini ilgilendiren şey oldukça basittir. Genel kurul sırasında, platformun raportörlerinden biri, *Le Monde* tarafından aktarılan şu beyanatta bulunur: "Vincennes eğitiminin, politik düşünce ve formasyonu, dışarıya yönelik bir eylem temeli oluşturacak biçimde geliştireceğini empoze etmeliyiz"[3]

Foucault çoktan işbaşındadır ve yakınlarından bazılarına söylediği gibi, "felsefe konusunda bugün Fransa'da en iyiyi" temsil eden insanları kendi etrafında toplamaya çalışır. Vuillemin'nın on yıl evvel Clermont-Ferrand'da yapmak istediği şeyin benzeridir bu. İşe Deleuze'e başvurmakla başlar. Fakat kendisi yeniden hastalanmıştır ve Foucault'nun teklifini kabul edecek durumda değildir. İki yıl sonra Vincennes'e geldiğinde Foucault çoktan gitmiş olacaktır. Buna karşın Michel Serres hemen katılır. Üstelik resmi olarak "seçici kurul" üyesidir fakat atama sürecinden uzak kalmayı yeğler. Foucault ardından, özellikle *Cahiers pour l'analyse*'i yaratan grup içindeki Althus-

2. *Action*, Kasım 1968.
3. *Le Monde*, 12 Ocak 1968.

ser ve Lacan'ın öğrencileri arasından, yeni kuşak gençleri işe almaya çalışır. En azından mümkün olduğunca; zira işe almak istediklerinden pek çoğu –örneğin Alain Grosrichard– askerlik hizmeti yapmaktadır. "Eğer ben atanmışsam, bunun nedeni bu sorunun bana sorulmamış olması yüzündendir!" der, gülerek Judith Miller. Lacan'ın kızından başka, Alain Badiou, Jacques Rancière, François Regnault ve başka isimler de gelecektir. Fakat entelektüel kriterlere sürekli olarak politik kriterler eklenir. Vincennes'de felsefe öğretmenliği yapmak için ille de 68 Mayıs'ına "katılmış" olmak, büyük özgürlük dalgasının geri çekilişi sonrasında hızla çoğalan ve birbiriyle çatışan kliklerden birine ait olmak gerekir. Zaten gidişatı biraz dengelemek için, yani felsefe bölümünün, kendi insiyatifleriyle bir araya gelen filozoflar grubu içindeki büyük çoğunluk Maocular tarafından bütünüyle ele geçirilmemesi için Foucault, o zamanlar Troçkist olan Henri Weber'e çağrıda bulunur. Kendisine görev verilen Étienne Balibar'ın da Komünist Parti'ye bağlılığı yüzünden hayatı kolay olmayacaktır. Nihayet Foucault, bu saldırganca militan ortamda moderatör rolü oynaması için, pedagojik vasıflarıyla olduğu kadar birleştirici nitelikleriyle de tanınan bir bilgeye, François Châtelet'ye başvurur.

Foucault yalnızca kendi departmanıyla ilgilenmez. Dekan Las Vergnas ya da seçici kurula "delege" olarak seçilen fakat olayların aldığı sol içerikten korkup çabucak istifa edecek olan Jean Baptiste gibi isimlerin etrafında, Sorbonne'da yapılan Merkez'in açılışı için hazırlık toplantılarına katılır. Toplantılar Las Vergnas'ya yakınlığıyla bilinen ve bu projede önemli bir rol oynayan Hélène Cixous'nun evinde de gerçekleşir. Foucault'nun en büyük kaygılarından biri, bir psikanaliz bölümüne kadro ve ödenek ayırmak için psikologları ve psikolojiyi ekarte etmektir. Castel ve Passeron'un desteğiyle, Serge Leclaire'in aday olması için uğraşır. Tartışmalar uzlaşmayla sonuçlanacaktır: İki departman –psikoloji ve psikanaliz– oluşturulur. Herkes onun, tartışmalardaki "strateji" yeteneğine, "manevra sanatına" ve –kimilerine göre– "manipülatör" yönüne dikkat etmiştir.

Fakat Foucault'nun bir kez daha resmi olarak aday gösterilmesi gerekmektedir. Diğer disiplinlerde her şey normal bir biçimde olup biterken, öğretim görevlilerinin kariyerinden sorumlu resmi bir temsilcilik olan Üniversiteler Danışma Kurulu'nun felsefe bölümü, bizzat kendisi işveren olduğu için Foucault'nun felsefe kürsüsünün sorumlusu olarak işe alınamayacağına hükmeder. Dekan Vergnas 9 Kasım 1968'de Eğitim Bakanı'na şunları yazacaktır:

"25.10.68'de toplanan Yönelim Komisyonu'nun tebligatı üzerine, Michel Foucault'nun, Vincennes 'seçici kurulunun' üyesi olarak görevlendirilmesini ve felsefe kürsüsüne aday olmasını size önermiştim. CCU'nun (Üniversiteler Danışma Kurulu) 5 Kasım 68'deki oturumu esnasında alınan olumsuz kararın ardından Michel Foucault, kendisinden sonraki meslektaşlarının onun hakkında bir oylama yapabilmeleri için 'seçici kurul'dan çekilme kararını tarafıma bildirmiştir. Bu oylama 16 Kasım 68'de gerçekleşmiştir. 15.11.68 tarihi itibariyle Vincennes Üniversite Merkezi'ne atandıklarına dair tebliğ almış olan görevli öğretmenlerin sayısı on birdir. Çıkan sonuç şöyledir:

Oy verenler: On kişi (bir eksik). Michel Foucault: On oy.
Michel Foucault'nun Vincennes CUE'nin Felsefe Kürsüsü'ne atanması önerimi yineliyor ve durumunu yeniden Üniversiteler Danışma Kurulu'nda onaya sunmanızı rica ediyorum."

Bu kez her şey kazasız belasız atlatılır. Foucault'nun atanması 1 Aralık'ta yürürlüğe girer.

Vincennes Üniversitesi kapılarını –her ne olursa olsun yönetimce kararlaştırılan– 1968 Aralık'ında açar. İlk dersler Ocak 1969'da başlar. Fakat asıl başlangıç Şubat ve Mart aylarında gerçekleşecektir. 15 Ocak'ta *Le Monde*, "Vincennes'deki atmosfer herkesin kendi yerini aradığı uğultulu bir arı kovanını andırıyor" diye yazar. Fakat bu uğultu yerini bir süre sonra tam anlamıyla bir kaosa terk edecektir. Zira bu gerilim iklimi yalnızca Vincennes'le sınırlı değildir. 1968 öğretim yılı başlangıcından bütün bir 1968-1969 kışı boyunca, *Le Monde* gazetesi "üniversite olayları" sütununa her gün bir, iki, zaman zaman da üç tam sayfa ayırır. Paris ya da taşrada, lise ve fakültelerde grevlerin, mitinglerin, sonu gelmeyen yangınların ve polisle girişilen şiddeti değişen çatışmaların ardı arkası kesilmez. Vincennes'liler valse katılmakta gecikmeyecektir. 23 Ocak'ta, Saint-Louis Lisesi eylem komitesi 68 Mayıs'ı üzerine filmlerin gösterileceği bir toplantı düzenlemeye karar verir. Rektörlük toplantıyı yasaklar ve elektriği keser. Fakat üç yüz liseli yanlarında bir jeneratörle kuruma girer. Filmleri gösterirler ve polis müdahelesinden kaçınmak için, oraya birkaç metre uzaklıktaki Saint-Michel Bulvarı'nın diğer tarafında, Sorbonne'un avlusunda yeni başlayan bir toplantıya katılarak kortejden ayrılırlar. Ardından bir söylenti yayılır: Çalışma odaları eski Sorbonne binaları içinde yer alan rektörlük işgal edilecektir. İşgal kısa sürede gerçekleşir. Fakat polis müdahale eder ve binayı boşaltır. Bu sırada Quartier Latin'de arbede çıkar. Birkaç yüz Vincennes'li öğrenci ile bazı öğretmenler dayanışma içinde fakültelerini işgal etmeye karar verir ve ne buldularsa koydukları barikatların

arkasına sığınırlar. Her şey kullanılır: masalar, sandalyeler, dolaplar, televizyonlar... daha yeni yerleştirilen gıcır gıcır bütün eşyalar. Ve gece vakti polis –toplam iki bin polis– müdahale ettiğinde, Vincennes ilk çatışmasıyla tanışır. Bir taraftan göz yaşartıcı bombalar, diğer taraftan taşlar ve her çeşit patlayıcı madde. Polis güçleri yavaş yavaş merkezi işgal eder; öğrencileri ve öğretmenleri büyük amfiteatr içinde toplar. Michel Foucault ve Daniel Defert en son sorguya çekilenler arasındadır. Gaz yüzünden ikisinin de gözleri kıpkırmızı olmuştur. Foucault Passeron'a, "Çalışma odandaki her şeyi kırdılar" der. Sonra herkes arabalara bindirilir ve Paris polisinin kontrol merkezi Beaujon'a "tıkılır": Toplam iki yüz yirmi kişi. Michel Foucault da ötekiler gibi gece yarısından sonra salıverilecektir.

Hükümetin ve basının tepkisi oldukça ağır olur: Edgar Faure bu münferit olayların "yakışıksızlığını" ifade eder ve üniversite merkezlerinde gerçekleşen hasar ve tahribatın boyutuna üzülür. Oysa muhafazakâr kesimler bakanı "liberalizm"i yüzünden eleştirecek ve onu düzensizliğin ve "kırılma"nın asıl sorumlusu ilan edecektir. O günlerde, Sorbonne'da Philippe de Champaigne'nin meşhur Richelieu portresi üzerine yapılan grafitiler, bıkıp usanmadan dile getirilen bu "solcu vandalizmi"ni hatırlatan sembole dönüşecektir. Olaylar sonrasında otuz dört öğrenci üniversiteden uzaklaştırılacak ve yüz seksen biri hakkında dava açılacaktır. 10 Şubat 1969'da bu disiplin önlemlerini protesto etmek için Mutualité'de büyük bir miting düzenlenir. Hıncahınç dolu bir salonda Jean-Paul Sartre ve Michel Foucault söz alır. *Le Monde*'a göre, polis güçlerinin provokasyonunu ve "hesaplı kitaplı baskıyı" itham eden, en sert konuşmacılardan biri Foucault'dur.

Biraz gürültü koparan bu açılışın ardından Vincennes, sık sık genel kurulların, gösterilerin, polisle girişilen çatışmaların, komünistler ile solcular (ya da solcu cemaatler) arasındaki meydan savaşlarının havasını soluyacaktır. Fakat dersler, sıklıkla psikodramaya, sözlü saldırıya, sonu gelmez tartışmalara, devrim, sınıf mücadelesi, proletarya üzerine abuk sabuk gereksiz düşünce alışverişine dönüşse de, yine de devam eder... Michel Serres ilk yıl biter bitmez Vincennes'i terk edecektir; bu dönemden kendisine sevimsiz bir anı kalmıştır: "Ulm Sokağı'nda öğrenciyken Stalin taraftarlarının estirdikleri aynı entelektüel terör atmosferine dalmış gibiydim" diyecektir. Buna rağmen dersini görev addeder ve sınavlarını yapar.

Michel Foucault, "yönetim" fikrinin böyle bir ortamda pek bir anlamı olmasa da, felsefe departmanının "yönetici"liğini yapar. Ne olursa olsun bir ders programı ilan edilir. Bu ders listesi, dönemin entelektüel

atmosferi ve "Vincennes"lilerin dünyayı algılama vizyonları açısından oldukça aydınlatıcıdır. İşte 1968-1969 senesi ders başlıklarından birkaç örnek:

Jacques Rancière, "Revizyonculuk-Solculuk"; Étienne Balibar, "Sosyal Formasyon Bilimleri ve Marksist Felsefe"; Judith Miller, "Kültürel Devrimler"; Alain Badiou, "İdeolojik Mücadele". Şüphesiz, birkaç öğretmen daha klasik ve üniversite normlarına daha uygun bir çalışma gerçekleştirmeyi dener: Michel Serres pozitif bilim teorilerini ve Grek rasyonalitesi ile matematik bilimleri arasındaki ilişkileri tartışır; François Châtelet "Yunan Politik Düşüncesi" ya da "Yunan Felsefesi'nde Kimlik ve Çelişki" dersini verir. Bu arada Michel Foucault "Cinsellik Söylemi"ni ve "Metafiziğin Sonu"nu analiz eder. Bir sonraki yılın (1969-1970) konu başlıkları aynı minvalde devam eder ve birkaç ekleme yapılır: Jacques Rancière,"Marksizm-Leninizm'in İkinci Aşama Kuramı: Stalinizm" ve Judith Miller "Marksizm-Leninizm'in Üçüncü Aşaması: Maoizm"; Henri Weber'den "XX. Yüzyılın Marksizmine Bir Giriş: Lenin, Troçki ve Bolşevik Akım"; Alain Badiou'dan "Marksist Diyalektik". Bu arada François Châtelet "Yunan Spekülatif Düşüncesinin Bir Eleştirisi"yle antik düşünceyi incelemeye ya da "Tarihsel Bilimlerin Epistemolojik Problemleri"ni ele almaya dirençle devam eder. Foucault'nun dersleri "Yaşam Bilimlerinin Epistemolojisi" ve Nietzsche üzerine yoğunlaşır. Bu son ders, 1971'de yayımlayacağı Jean Hyppolite'e armağan kitabı içindeki "Nietzsche, Soybilim, Tarih" adlı metne malzeme sağlayacaktır. İlk yıl dersine altı yüzden fazla kişi katılınca, ertesi yıl kayıt sayısını sınırlandırmayı deneyecektir. "Yirmi beşten fazla olmaz" der, Bölüm Sekreteri Assia Melamed'e. Daha küçük bir salon tercih etmesine rağmen elliye yakın kişinin kendisini dinlemeye gelmesine engel olamayacaktır.

Daha önce gördüğümüz gibi, bazıları dışında, ders konuları epey şaşkınlık yaratmıştır. 15 Ocak 1970'te Edgar Faure'un yerini alan Eğitim Bakanı Olivier Guichard, 1968-1969 senesinde içinde felsefenin de yer aldığı eğitim koşullarını eleştirir; verilen derslerin "Marksist-Leninist" eğilimini itham eder ve Vincennes Üniversitesi tarafından bu disipline ayrılan diplomaların "ulusal geçerliğini" yok sayma kararı verir. Açıkçası, bu öğrenciler artık ortaokul öğretmenliği sınavlarına –CAPES ve öğretmenlik sınavı– katılamayacaktır. Bakanın sözleri, özellikle radyoda birkaç ders örneği verdiği zaman şaşırtıcı olmuştur. Michel Foucault 24 Ocak'ta öğretmenler tarafından düzenlenen bir basın toplantısı sırasında ona şu yanıtı verir: Vincennes'in niyeti çağdaş dünyayı incelemekse nasıl olur da felsefe bölümü "politika konusunda

bir düşünce" yaratmaktan kaçınabilir? "Kendi" departmanını savunmak için birkaç gün sonra bir kez daha sahneye çıkacaktır: "950 öğrenciye karşılık 8 öğretmenle nasıl gelişmiş ve farklılaşmış bir eğitim verilebilir" der, *Le Nouvel Observateur* tarafından yayımlanan bir mülakatta. "Bana açıkça, felsefenin neden ibaret olduğu söylensin. Ne adına, hangi metin, hangi kriter, hangi hakikat adına yaptığımız şey reddediliyor" diye de ekler. Ardından karşı saldırıya geçer: "Bakanın söylediği şeyde önemli olan öne sürdüğü gerekçeler değildir; almak istediği karardır. Karar açıktır: Vincennes'de eğitim görecek olan öğrenciler ortaöğretimde öğretmenlik yapma hakkına sahip olamayacaklar. Soru sorma sırası bende: Bu güvenlik çemberi neden? Onu bin bir özenle uzakta tutmak isteyecek kadar felsefeyi (felsefe sınıfını) bu kadar tehlikeli yapan ne? Vincennes'lilerde bu kadar tehlikeli olan ne?" Bu arada, üniversite yetkililerinin ve politikacıların, bölüme ne istiyorsan yap diyerek ve bu özgürlük kendini gerçekleştirir gerçekleştirmez onu baskı altına alarak Vincennes felsefe departmanına kurdukları "tuzağı" da ifşa etmiş olur.[4]

Foucault cezasını daha çekmemiştir. Zira kısa bir süre sonra, bakışları yeniden Vincennes Üniversitesi'ne ve felsefe bölümüne çeken yeni bir olay patlak verir. Derslerin kendisi kadar, pedagojik denetim yöntemleri ve sınav prosedürleri de bakanlık yetkililerinin öfkesine neden olmuştur. Ders kredilerinin tamamlanması bir kıstasa tabi olmaksızın yapılır. Öğretmenler için sınav yapmak söz konusu değildir. Felsefe bölümünün eski sekreteri durumu şu şekilde anlatmaktadır: "İlk yıl, öğretmenler bir salona kapanıyor ve öğrenciler üzerinde isimleri bulunan bir kâğıdı kapının altından itekliyordu. Onları kabul edilenler listesine kaydediyorduk. İkinci yıl, bir kabul edilenler listesi hazırladık; fakat bu listede yer almak için istemek yeterli oluyordu." Judith Miller, *Des professeurs pour qoui faire* isimli kitapları vesilesiyle Madeleine Chapsal ve Michèle Manceaux ile yaptığı mülakatta, "üniversitenin kapitalist toplumun bir parçası" olduğunun ve "giderek daha da kötü" işlemesi için elinden ne geliyorsa yapacağının altını çizip, ders kredilerini otobüste dağıttığını anlattığı zaman yeni bir skandal patlak verir. Kitaptan bir bölümün *L'Express*'de yayımlanması şok etkisi yaratır ve bakanlık için bu artık çok fazladır.

Proleter sol Maocu hareketin ön saflarında mücadele eden Jacques Lacan'ın kızı, 3 Nisan 1970'te "üniversitedeki görevine son verildiğine" ve daha önce bağlı bulunduğu ortaöğretime gönderileceğine dair bir bakanlık mektubu alır. Hiç kuşkusuz, bu bakanlık kararı Vincennes'de yeni bir gerilim dalgası yaratır. Merkezlerin işgali, tahliye için polis müdahalesi...

4. *Le Piège de Vincennes, Le Nouvel Observateur*, 9 Şubat 1970.

Bu çeşit olaylar, başka pek çokları gibi, Vincennes tarihçesinin tuzu biberi sayılır ve Vincennes Üniversitesi etrafındaki polemikleri besler. Üniversitenin yöneticisi Jacques Droz, 8 Ekim 1969 tarihinde şu ihtarı yapmıştır: "Sorumsuz tutumlarla ilgili olarak öğrencilere karşı bir önlem alınmazsa, korkarım, Vincennes bir felakete sürüklenecek ve onu kapatmak zorunda kalacağız." Zaten gazete başlıkları da, yıllar boyunca mütemadiyen bu meseleye yeniden dönecektir. Gazeteler politik görüşleri doğrultusunda haberler yaparlar: Vincennes kapatılacak (ya da kapatılmalı) mı? "Tecilli Vincennes", "Vincennes Yaşamalı". Bu türden haberler aylar boyunca, her olay sonrasında sonu gelmez bir ayin gibi tekrarlanır. Evet, her şeye rağmen Vincennes yaşayacaktır fakat bu, başlar başlamaz –ve uzun süre– oluşturulan bir şiddet ortamında gerçekleşecektir.

Bütün tanıklara bakılırsa, felsefe bölümü bu sonu gelmez karışıklıklara aşina olmuştur. Fakültenin kuruluşunda yer alan bir öğretmen, bu bölümün "daha kurulur kurulmaz kendi kendini yıkan bir baş dönmesine yakalandığını" söyler ve bu ultra-solcu tartışma içinde belli bir rahatlıkla evrilen ve fırsat geldikçe, onun her gün icat ettiği gösterilerden büyük sevinç duyuyor görünen Michel Foucault'nun bütün bunlara derin onayı değilse de en azından katılımı ya da desteği olduğunu da ekler. En azından başlangıçta. Zira çabucak yorgun düşmüş görünmektedir. Hatta bazıları, bu Vincennes deneyiminden, Fransız öğretmenlerin rol aldığı sonu gelmez tartışmalardan oldukça sarsıldığını düşünür. Elbette, komünist militanlarla boğaz boğaza gelmeye hazır, elinde demir çubukla görülmüş; elbette, polislere taş atmıştır... Fakat Vincennes ortamı uzunca bir süre kendini iyi hissedeceği bir yer değildir. "Etrafım yarı delilerle çevriliydi" diyecektir, ayrılışından kısa bir süre sonra dostlarından birine. Her ne olursa olsun, öğrencilerle temastan fazla hoşlanmamaktadır. Milli Kütüphane'deki keşiflerini sürdürebilmek için kampüste mümkün olduğunca az zaman geçirmeye gayret etmektedir. Aslında, kalıcı olmadığını bildiği bu yerden ayrılmak onu mutlu edecektir. Zira aynı zamanda Collège de France'a seçilme mücadelesini de sürdürmektedir: Aday tanıtım kitapçığını hazırlar, hocaları yerinde ziyaret eder, bu prestijli kurum tarafından, oraya girmeyi arzulayan herkesten istenen ritüellere boyun eğer.

Foucault Vincennes'de iki yıl kalmıştır. Yaşamında, kariyerinde, eserinde iz bırakacak çalkantılı bir iki yıl. Zira gerçekten politikaya döneceği, bizzat kendi yaptığı ve Jules Vuillemin'nın Collège de France'taki cenaze konuşmasında hatırlattığı tasvire göre "denizin dibine

bırakılan ve ani bir fırtınanın kıyıya fırlattığı dalgıç giysisi misali", tarihle buluşacağı yer işte burası olmuştur.[5] Yüzeye çıkışını ve politikaya girişini Maocu hareket içinde yetişmiş ve Vincennes'de sosyoloji asistanı olarak işe başlayan Daniel Defert'e borçludur. Gerçekten de bu önemli dönüm noktasında tamamen başka bir Foucault doğacaktır. Bakanlık komisyonlarına katılan ya da ENA'nın (Ulusal İdare Okulu) sözlüsünden geçen akademisyenin uzağındadır artık. O adam yavaş yavaş kaybolup kendini unutturacak ve eylemden düşünceye dek, müdahalesi her alanda etkili olan anlaşılması güç Vincennes'liden angaje filozof ortaya çıkacaktır. Foucault 1969 yılından itibaren militan entelektüel figürünü temsil etmeye başlayacaktır. Herkesin tanıdığı, gösterilerin, manifestoların, "mücadele"lerin Foucault'sunun yaratıldığı ve Collège de France kürsüsünün bunları sağlamlaştırıp daha da güçlendirdiği dönem başlamıştır. Bu "politikaya dalış" şimdilik tam anlamıyla entelektüel alana etki etmese de... Foucault, Vincennes'de Nietzsche üzerine ders verir ve 1970 Aralık'ında Collège de France'taki açılış dersi, iktidar hakkındaki sonraki hazırlıklarından çok, *Bilginin Arkeolojisi*'nin kaygılarına daha yakın durur. Bu dönemde yayımladığı makaleler ya da verdiği konferanslar şaşırtıcı bir biçimde kuramsal endişelerinin ve önceki stilinin izini taşır. 22 Şubat 1969'da Fransız Felsefe Topluluğu karşısında verilen şu konferansta olduğu gibi: "Yazar Nedir?"* Doğal olarak Beckett'in formülasyonundan hareket etmekteydi: "Kimin konuştuğunun ne önemi var, birisi söyledi işte, kimin konuştuğunun ne önemi var." İçinde, "belki de çağdaş yazının en temel etik prensibinin kendini gösterdiği" bir kayıtsızlık, diyecektir Foucault. Ve bu kayıtsızlığa ikinci bir temayı, "ölüm ile yazının akrabalığı"nı ekler. Konuşmayı izleyen tartışma hatırlanmaya değerdir: Lucien Goldmann ile Foucault arasında gerçekleşen oldukça hararetli bir tartışmadır bu. Goldmann "yapısalcılığı" eleştirir ve 1968 Mayıs'ında bir öğrenci tarafından Sorbonne'un bir dersliğinde tahtaya yazılan şu cümleyi alıntılayarak sözünü bitirir: "Yapılar sokağa inmez." Ardından şunu ekler: "Tarihi yapan asla yapılar değil, insanlardır." Foucault oldukça sert bir karşılık verecektir: "Ben, kendi adıma, bu yapı sözcüğünü hiçbir zaman kullanmadım. O halde tüm yapısalcılık kolaycılığı benden uzak dursun." Ardından "insanın ölümü"nü yorumlar. "Bu, insan kavramının bilgi içinde nasıl işlediğini açıklamaya izin veren bir temadır. İnsanın öldüğünü iddia

5. Jules Vuillemin, *Michel Foucault* (1926-1984), *Annuaire du Collège de France*, 1984-1985, 85. Yıl.

* Michel Foucault, *Sonsuza Giden Dil-Seçme Yazılar: 6*, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, 2006 içinde s. 224. (y.h.n.)

etmek değil, insan kavramının hangi biçimde, hangi kurala göre biçim aldığını ve işlediğini anlamak söz konusudur. Aynı şeyi yazar kavramı için de yaptım. O zaman gözyaşlarınıza hâkim olalım." Foucault'nun imdadına başka bir müdahil yetişir: Jacques Lacan. "Yapıların sokağa inmediğini söylemenin hiçbir haklı gerekçesinin olmadığını düşünüyorum; çünkü Mayıs olaylarının gösterdiği bir şey varsa, bu, tam da yapıların sokağa inmesidir. Bunun, bu sokağa inişin gerçekleştiği aynı yerde yazılır olması, basit bir biçimde, eylem dediğimiz şeye ilişkin, çok sık hatta olabildiğince sık olan şeyden başka hiçbir şeyi kanıtlamaz, bu, o şahsın kendini tanımadığını gösterir."[6]

Foucault'nun Vincennes faslından geriye ne kalacaktır? Bu dönem ona, Fransız entelektüel yaşamında kalıcı etkiler yapabilecek bazı düzenlemeleri gerçekleştirme fırsatı vermiştir. Zira karışıklıklara rağmen Vincennes ağır aksak yürüyüşüne devam etmektedir ve felsefe bölümü, Deleuze, Lyotard, Scherer'in katılımlarıyla belli bir parıltıyı tatmıştır... Aynı şekilde Foucault'nun "daha iyi olanı" buraya çekme hedefi tam anlamıyla boş bir çaba olmayacaktır... Ve felsefe departmanı kısa bir süre içinde Lacancı parıltının odak noktalarından biri haline gelecektir. Zira, École Normale kendisini uzun süreliğine kabul etmeyi reddettiğinde, Foucault 1969 Temmuz'unda, Lacan'ı Vincennes'deki seminerini izlemeye davet etmiştir. Seminer Panthéon Meydanı'ndaki hukuk fakültesinde yapılsa da Lacan bir dizi konferans için Vincennes'e gelmeyi kabul edecektir. 13 Aralık 1969'daki ilk oturumla birlikte aniden son bulacak bir dizidir bu. Öğrenciler tarafından alaya alınan ve şiddetle eleştirilen Lacan onlara şu meşhur çıkışını yapmıştır: "Devrimciler olarak amaçladığınız şey, bir öğretmen olmaktır. Olacaksınız." Sonra ayağa kalkmış ve salonu terk etmiştir. Şubat başı için düşündüğü bir sonraki konferanstan "karnaval nedeniyle" vazgeçtiğini ve bütün diğerlerini iptal ettiğini bildirmek için felsefe departmanına telefon etmekle yetinecektir.

Vincennes felsefe departmanını François Châtelet'nin ellerine bırakan Foucault, idaresi oldukça güç bir miras bıraktığını bilmektedir. Ardında bir anlaşmazlık yumağı bırakmıştır. Fakat aynı zamanda entelektüel bir kaynaşma ocağı.

---

6. Michel Foucault, *Qu'est-ce qu'un auteur? Bulletin de la SFP*'deki tartışmanın ardından. Temmuz-Eylül 1969, s. 73-104.

2
Akrobatın Yalnızlığı

"Sayın Yönetici, Sevgili Çalışma Arkadaşlarım, Bayanlar ve Baylar..." Salona sessizlik hâkim olmuş ve konuşmacının heyecandan boğuk ve gergin, sinirden neredeyse deforme olmuş sesi yükselmeye başlamıştır. İfade edilmekten çok gevelenen bir söz: "... bugün yapmak zorunda olduğum konuşmada ve belki de burada seneler boyunca yapmak zorunda kalacağım konuşmalarda..." Tarih 2 Aralık 1970. Michel Foucault, Collège de France'taki açılış dersi konuşmasını yapmaktadır.

Yüzlerce insan, geleneksel seremoninin gerçekleştiği ve eski ahşap sıraları ve bir parça kasvetli atmosferiyle, avizelerine varıncaya kadar –yenilenmeden önceki halleriyle– hiç değişmemiş görünen büyük amfiteatra yığılmıştır. Bu epey çalkantılı yıllarda sıklıkla olduğu

gibi, o gün de Quartier Latin Bölgesi çevrilmiştir. Tüm dinleyiciler, Sorbonne'a yakın sokaklarda polis arabalarından, kaskları ve coplarıyla birlikte CRS birliklerinden oluşan ve bir süre sonra "kapatılma", "iktidar", "norm" sözcüklerinin havada uçuşacağı konuşmayla tuhaf bir dekor yaratan barikatları aşmak zorunda kalmıştır. Polis elbette Foucault yüzünden orada değildir! Fakat bununla ilgi kurulmayacak gibi de değildir. Birkaç gün sonra, *Les Lettres françaises*'de, filozofu dinlemek için itişip kakışan "büyük kalabalık"tan bahsedecek olan Pierre Dax, "Çoğunluğunu gençlerin oluşturduğu bu ayakta dinleyici kitlesi sanki 68 Mayıs'ında epey oturaklı bir meclise gönderilmiş sağlam delegasyonları hatırlatıyordu" anıştırmasında bulunmaktan kaçınmayacaktır.[1] Marcelin-Berthelot Meydanı'nın görkemli binasının temsil ettiği bu "özgürlük ülkesi"ne yeni adım atana hoş geldin demek niyetiyle, Collège de France'ın idarecisi Étienne Wolff tarafından gerçekleştirilen söylevi alaylı bir fısıltıyla karşılayarak kendini hemen belli eden Mayıs delegasyonlarını...

Foucault, Bergson'un salona hâkim bronz profilinin donuk bakışları altında metnini okumaya başlar: "Benim arkamda (çok önceden söze başlamış, söyleyeceğim şeyleri önceden söylemiş) bir sesin şöyle demesini isterdim: 'Sürdürmek gerekiyor, ben sürdüremem, sürdürmeniz gerekiyor, sürdüreceğim ben de, sözcükler söylemek gerekiyor, sözcükler olduğu sürece, onlar beni bulana kadar, bana tuhaf acıyı, tuhaf günahı söyleyene kadar, sürdürmeniz gerekiyor, belki de yaptılar bunu, belki de söylediler bunu bana, belki de öykümün eşiğine kadar getirdiler beni, öyküme açılan kapının önüne kadar getirdiler, şaşırtırdı beni kapının açılması...' " Foucault böylelikle kendini Beckett'in *Adlandırılamayan* kitabının tümcelerine bırakarak dinleyicisini etkisi altına alır.* Aralarında elbette Georges Dumézil, Claude Lévi-Strauss, Fernand Braudel, François Jacob, Gilles Deleuze bulunmaktadır...

Michel Foucault, Fransız üniversite kurumunun kutsal tapınağına girişini gerçekleştirmiştir. Aynı seremoni bir önceki gün oldukça farklı bir dinleyici karşısında gerçekleşmiştir: Raymond Aron'un kabulü söz konusu olmuştur. İki gün sonra, 4 Aralık'ta, Collège, Georges Duby'i kabul edecektir. Foucault ve Aron'un derslerinden dolayı tarihlerin çakışması tamamen tesadüf değildir. Aynı gün, aynı profesörler kurulu tarafından seçilmişlerdir. Ve durum o kadar aleni bir biçimde cereyan

1. Pierre Daix, *Les Lettres françaises*, 9 Aralık 1970.

* Foucault burada Beckett'in "Üçleme"sinin sonuncusu olan "Adlandırılamayan" adlı metninin kapanış cümlelerine atıfta bulunuyor. "Üçleme"nin Ayrıntı Yayınları baskısında s. 434. (y.h.n.)

etmese de, birçok kişi bu iki ismin taraftarları arasında bir çeşit uzlaşmanın söz konusu olduğunu düşünmeye eğilimlidir: Yani al gülüm ver gülüm.

Fakat Michel Foucault'nun seçilmesini açıklayabilmek için birkaç yıl önceye, Georges Dumézil'le aralarındaki dostluğa uzanmak gereklidir. Dumézil emeklilik yaşına geldiği için, oy verme esnasında Collège'den ayrılmıştır. Öğretmenlik yapmaya gittiği Birleşik Devletler'den, ikna edeceğini düşündüğü ve adayın şaibeli durumu yüzünden çekingen ve biraz endişeli bulduğu eski çalışma arkadaşlarından bazılarına beş altı mektup göndermekle yetinir. Dumézil olağanüstü bir saygınlığa sahiptir ve şüphesiz müdahaleleri oldukça etkili olmuştur. Aslına bakılırsa oradan ayrılmadan çok önceleri Foucault'nun adaylığını hatırlatmaya, arkasından desteklemeye başlamıştır.

Diğer yandan Jean Hyppolite de, Foucault'nun seçilmesini gündeme getirmek için 1966'dan başlayarak *Kelimeler ve Şeyler*'in yakaladığı büyük başarıyı kullanagelmiştir. Planının başarıya ulaşması için gereken adımları atmış, herkese böylesi bir adaylık ihtimalinden bahsetmeye, tepkileri ölçmeye başlamıştır. Bu çabasında felsefe kürsüsünün bir diğer sorumlusu Jules Vuillemin'nın desteğini alır. Dumézil, Hyppolite, Vuillemin destek üçlüsü hız kesmez. Buna bir de gayretini esirgemeyen Fernand Braudel'i eklemek gerekir. Ne yazık ki girişiminin sonunu getiremeyen Hyppolite 27 Ekim 1968'de ölür. Ayrılışıyla boş kalan kürsüye birini bulmak söz konusu olduğunda, doğal olarak gözler Foucault'ya dönecek, Vuillemin Clermont'dan eski çalışma arkadaşının adaylığını resmi olarak takdim edecektir. Daha doğrusu, profesörler heyetine, sonradan başına Foucault'nun getirileceği bir kürsünün oluşturulmasını önerecektir. Çünkü Collège de France'ta seçimler iki etapta yapılmaktadır. İlkinde, kürsü için göreve getirilecek olanın ismi görünmeksizin oylama yapılır; ikincisinde ise bu kürsüde görev alacak kişi kararlaştırılır.

Profesörler 30 Kasım 1969'da biri sosyoloji, diğeri felsefe olmak üzere iki kürsünün oluşturulmasına karar vermek için bir araya gelir. Felsefe için, üç aday birbiriyle yarışma halindedir. Diğer iki filozof Jean Hyppolite'in yerini almak için yarışma halindedir: Paul Ricoeur ve Yvon Beleval. Foucault, yapması gerektiği gibi, kendi *Başlık ve Çalışmalar*'ını sergilemek, eğitim programının ana hatlarını çizmek ve yer almayı umduğu kürsü için seçtiği başlığı –Düşünce Sistemleri Tarihi– açıklamak üzere bir kitapçık kaleme almıştır. On sayfalık bu kitapçık Collège'in bütün hocalarına gönderilmiştir. Foucault orada öncelikli olarak akademisyen kimliğini ifade eder: incelemeleri, aldığı diplo-

malar, bulunduğu görevler... Ardından, *Deliliğin Tarihi*'nden *Bilginin Arkeolojisi*'ne kadar daha önceki araştırmalarını özetler.

Kırk kopya olarak basılması ve satış amaçlı olmaması yüzünden ulaşılması epey zahmetli olan bu oldukça önemli ve uzun uzadıya alıntılanmayı hak eden belgede araştırmasının mantığını şöyle ortaya koymuştur:

"*Deliliğin Tarihi*'nde, verili bir dönemde akıl hastalığından ne anlayabileceğimizi saptamak istedim. Böylesi bir bilgi elbette farklı patalojik tipleri isimlendiren, sınıflandıran ve bunları açıklamayı deneyen tıp teorileri içinde ortaya çıkar; kanaat fenomenleri içinde de ortaya çıktığı görülür: Delilerin neden olduğu bu eski korkuda, onları çevreleyen saflık oyununda, tiyatroda ya da edebiyatta temsil edildikleri biçimde. Başka tarihçiler tarafından orada burada yapılan analizler bana kılavuzluk edebilirdi. Fakat bir boyut bana keşfedilmemiş göründü: Ayrı tutulan, toplumdan dışlanan, alıkonan ve tedavi altına alınan delilerin nasıl tespit edildiğini araştırmak gerekiyordu; hangi kurumlar onları kabul etmeye, alıkoymaya, zaman zaman tedavi etmeye yönelikti; deli olduklarına hangi makamlar karar veriyordu ve hangi kriterler, hangi yöntemler onlara baskı yapmak, onları cezalandırmak ya da iyileştirmek için kullanılmıştı; kısacası hangi kurumsal ya da pratik ağ içinde, deli kendini hem ele geçirilmiş hem de tanımlanmış buluyordu. Ancak, işleyişini ve o dönemde bu işleyişe verilen onamaları incelediğimiz zaman, bu ağın çok tutarlı ve birbirine çok iyi eklemlenmiş olduğu ortaya çıkar: Kesin ve birbirine eklemlenmiş her bir bilgi kendini ona bağımlı halde bulur. Böylece benim için bir amaç şekillenmişti: Karmaşık kurum sistemleri içinde kuşatılmış bilgi. Ve bir yöntem kendini dayatıyordu: Seve seve yapıldığı üzere, yalnızca bilimsel kitaplardan oluşan kütüphaneyi katetmek yerine, kararnameler, yönetmelikler, hastane ya da hapishane kayıtları ve hukuki belgelerden oluşan bir arşiv bütününü incelemek gerekliydi. Görünür gövdesi ne kuramsal ya da bilimsel söylem ne de edebiyattan değil, gündelik ve düzenli bir pratikten oluşan bir bilginin analizine giriştiğim yer Arsenal Kütüphanesi ya da ulusal arşivlerdir.

Bununla birlikte delilik örneği bana yetersiz bir biçimde genel göründü; XVII. ve XVIII. yüzyıllarda psikopatoloji, onu basit bir geleneksel kanaat oyunundan ayırabilmemiz için hâlâ oldukça ilkeldir; bana öyle gelmişti ki, klinik tıp ortaya çıktığında meseleyi daha kesin ifadelerle ortaya koyuyordu; aslında XIX. yüzyılın başlarında, biyoloji, fizyoloji ya da patolojik anatomi gibi oluşturulmuş ya da oluşturulmakta olan bilimlere bağlanmıştır; fakat bir taraftan da hastaneler, yardım kuruluşları, eğitim klinikleri gibi bir kurumlar bütününe bağlanmıştır; idari anketler şeklindeki pratiklere de. Kendi kendime, bu iki işaret noktası arasında, bilimsel kurama yeni gözlem alanları, daha önce yayımlanmamış problemler, şimdiye dek gözden kaçan şeyler öneren bir bilginin hangi yolla doğabileceğini, kendini dönüştüreceğini ve gelişeceğini sordum; fakat diğer yandan, bilimsel bilgiler oraya nasıl taşınmış, nasıl öneri ve etik norm değeri almışlardı. Tıbbın uygulanışı, istikrarsız bir karışım şeklinde, kesin bir bilim ile müphem bir geleneği bileştirmekle sınırlı değildir; kendi dengesi ve kendi tutarlılığı olan bir sistem şeklinde biçim alır.

O halde, basit zihinsel alışkanlıklar olmasalar da, bilimlerle tam olarak özdeşleştirilmeyecek olan bilgi alanlarının farkına varabilirdik. Bu yüzden *Kelimeler ve Şeyler*'de aksi bir deneyime giriştim: Bir gün yeniden ona dönme tasarısından vazgeçmeksizin, bütün bir pratik ve kurumsal tarafı tarafsızlaştırmak, verili bir dönemde bu bilgilerin pek çoğunun çerçevesini çizmek (doğal sınıflandırmalar, genel dilbilgisi ve XVII. ve XVIII. yüzyılda zenginliklerin analizi) ve ortaya koydukları problemleri, kullandıkları kavramları, sınamadan geçirdikleri kuramları tanımlamak amacıyla sırası geldiğince onları incelemek. Tek tek ele alınmış bu alanların her birinin iç 'arkeolojisi'ni tanımlamakla kalınmıyor, betimlemenin gerekli olduğu kimlikler, analojiler, farklılık bütünleri birinden ötekine, fark ediliyordu. Bütünsel bir şekillenme ortaya çıkıyordu. Kuşkusuz, genel anlamıyla klasik görüşü karakterize etmekten uzaktı; fakat tutarlı bir biçimde bütün bir ampirik bilgi alanını düzenliyordu.

Böylece kendimi, birbirinden oldukça farklı iki sonuç grubu karşısında buldum: Bir taraftan 'kuşatılmış bilgi'nin spesifik ve görece otonom varoluşunu saptamıştım; diğer taraftan onların her birine ait mimarisi içindeki sistematik ilişkilerin farkına varmıştım. Bir nokta kaçınılmaz hale geliyordu. *Bilginin Arkeolojisi*'nde bunu kabataslak ifade ettim: Kanaat ile bilimsel bilgi arasında, bilginin seviyesini adlandırmak için önerebileceğimiz, özel bir seviyenin varlığını tespit edebiliriz. Bu bilgi, yalnızca kuramsal metinler ya da deneyim araçları içinde değil aynı zamanda bütün bir pratikler ve kurumlar bütünü içinde vücut bulur; buna rağmen bunların basit bir sonucu, kısmen bilinçli ifadesi değildir; aslında, varoluşunu, işleyişini ve tarihini bu şekilde karakterize eden kendine ait kurallar içerir; bu kurallardan bazıları tek bir alana özgüdür, ötekiler pek çok alanda ortaktır; diğerlerinin bir dönem için genel olduğu da vakidir; nihayet bu bilginin gelişmesi ve onun dönüşümleri karmaşık nedensellik ilişkilerini devreye sokar...[2]

"Ön çalışmaları"nı bu şekilde sergiledikten sonra, Foucault "eğitim projesi"ni takdim eder. İki gerekliliğe boyun eğecek olan bir eğitim, der: "İnceleme için deneme alanı görevi görebilecek somut bir örneğe başvuruyu gözden uzak tutmamak; rastladığım ya da karşılaşma fırsatı yakalayacağım kuramsal problemleri hazırlamak."[3]

Foucault'nun "belli bir zaman dilimi"ni meşgul edecek somut örnek, "kalıtımın bilgisi"dir.[4] Kuramsal problemler de şu şekilde olacaktır: "Bu bilgiye bir statü vermeye çalışmak: Onu nerede, hangi sınırlar arasında saptadığı ve bunun tanımını yapmak için hangi araçları tercih ettiği..." Ardından, "bu bilginin bilimsel söylem şeklindeki hazırlanışı"nı sorgulamak gerekecektir; yani "onu aşkın terimlerle değil, tarihin terimleriyle analiz etmek istediğimizde bir bilimin oluşumu"nun ne anla-

2. Michel Foucault, *Titres et travaux*. Collège de France'a adaylığı için basılan kitapçık, Paris, 1969, s. 4-6.
3. A.g.e., s. 7.
4. A.g.e., s. 8.

ma geldiğini sorgulamak gereklidir.[5] Ve üçüncü kuramsal alan "bilginin düzeni içindeki nedenselliği" ilgilendirecektir: Bilginin, seçim ya da değiştirme olmaksızın, şimdiye dek onun dışında kalan fenomenleri nasıl –hangi kanal ve hangi yasalarla– kayda geçirdiğini, nasıl kendisine yabancı olan süreçleri alımlayabilir olduğunu saptamak...[6]

Foucault sunuşunu şu şekilde sonlandırır: "Daha önce oluşturulmuş (sıklıkla tarihi yapılanlar) bilimler ile kanaat (tarihçilerin işlemeyi bildikleri) fenomenleri arasında, düşünce sistemlerinin tarihine girişmek gerekliydi." Bu aynı zamanda, daha genel olarak, "bilgiyi, onun koşullarını ve bilen öznenin konumunu yeniden sorgulamaya" götürecektir.[7] Foucault burada işaret ettiği programı takip etmeyecektir. Zira 1971'den itibaren başka bir "somut" problem onu meşgul eder: hapishane ve kalıtımsal olmayan. Artık yalnızca arşivler değil, aynı zamanda cezaevi sistemini sarsacak toplumsal eylemlerle doğrudan ilintili olarak sürdüreceği politik eylemler de söz konusu olacağı için oldukça "somut" bir problemdir bu (Bakınız Ek 3).

Şimdilik pek bir önemi yoktur. Rapor yazılmış, basılmış ve bütün profesörlere gönderilmiştir... Kürsünün kurulmasını profesörler heyeti önünde savunmak Jules Vuillemin'ya düşer. Yapacağı konuşmayı hazırlamak için, Vuillemin arka arkaya pek çok akşam Foucault'yu Marais'deki küçük dairesinde kabul eder. Açıklığa kavuşturulması gereken tarafları tartışırlar. Vuillemin çok açık ve tüm disiplinlerdeki çalışma arkadaşları tarafından anlaşılır bir rapor sunma kaygısı taşıdığı için, Foucault'dan, kendisine anlaşılmaz gelen pek çok noktayı aydınlatmasını ve açıklamasını ister. Her şey yolunda gitmektedir, ta ki *Bilginin Arkeolojisi*'nde önerildiği şekliyle, "sözce" kavramı söz konusu olana kadar. O noktada aday ve "hamisi" ciddi anlamda birbirine düşer. Foucault nafile bir şekilde söylemek istediğini açıklamaya, yeniden açıklamaya çalışır; Vuillemin bu kavramı anlaşılmaz bulmaya devam eder. Foucault öfkelenir ve Vuillemin'yı kötü niyetli olmakla suçlayarak kapıyı çarpıp çıkar. İki adamın yeniden çalışmaya başlaması ve Vuillemin'nın raporunu bitirmesi için "bir barışma seromonisi" gerekecektir.

Sıkı aralıklı daktilo edilmiş yedi sayfa: Vuillemin'nın raporu sağlamlığı ve gücüyle oldukça etkileyicidir. Rapor Foucault düşüncesinin sentetik bir anlayışını ifade eder; güçlü anlarına ve evrimine dikkat çeker. Vuillemin raporunu, kitaplarının adını anmadan –çünkü yalnızca

5. A.g.e., s. 7.
6. A.g.e., s. 8.
7. A.g.e., s. 9

kurulacak olan bir kürsünün genel ilkelerini tanımlamak söz konusudur– *Kelimeler ve Şeyler* ile *Bilginin Arkeolojisi*'nde ortaya çıktığı şekliyle Foucaultcu eğilimin şu tanımıyla bitirir: "Düşünce sistemleri tarihi o halde hiç de bunları düşünen insanın ya da insanların tarihi değildir. Hasılı, bu son alternatifin terimleri içinde sıkışıp kalması yüzündendir ki, materyalizm ile spiritüalizm arasındaki çatışma düşman kardeşleri karşı karşıya getirir, yani aynı meselede ayırır: Düşüncelerin öznesi olarak, bireyler ya da gruplar tercih edilir fakat daima özneler tercih edilir. Bundan şüphe duymaya yeltenenler, oldukça sınırlı olsa da, evi önce kafasında inşa ettiği için, arıyı mimardan ayıran Marx'ın özdeyişini okusunlar. Düalizmden vazgeçiş ve kartezyen olmayan bir epistemolojinin oluşturulması, gördüğümüz gibi fazlasını gerektirir: Düşünceleri gözeterek özneyi dışarıda bırakmak ve insani doğa olmaksızın bir tarihi inşa etmeye çabalamak"[8] (Bakınız Ek 4).

Profesörler heyeti 30 Kasım 1969 Pazar günü Saat 14.30'da toplanır. Önerilen diğer iki kürsü Foucault'nunkiyle yarışacaktır: Latin Edebiyatı Profesörü Pierre Courcelle tarafından savunulan ve Paul Ricoeur için düşünülen "Eylem Felsefesi" kürsüsü ve nöropsikoloji profesörü Alfred Fessard tarafından desteklenen ve Yvon Belaval için düşünülen "Rasyonel Düşünce Tarihi" kürsüsü. Bu son isim, emekliye ayrılan fakat sırf bu nedenle harekete geçen Martial Gueroult tarafından şiddetle desteklenmektedir. Ona hamilik eden, yakın dostu Vuillemin olsa bile Foucault'nun Collège de France'a girmesine katlanamaz. Üç takdimci sırası geldikçe konuşur: Çekilen kura gereği önce Pierre Courcelle ardından Jules Vuillemin, son olarak da Alfred Fessard söz alır ve nihayet oylamaya geçilir. Kırk altı kişi oy kullanır. Birinci turda kürsüler için verilen oylar şöyledir:

- Eylem Felsefesi Kürsüsü: 11 oy
- Düşünce Sistemleri Tarihi Kürsüsü: 21 oy
- Rasyonel Düşünce Tarihi Kürsüsü: 10 oy
- Bir çizgi çekilmiş beyaz oy pusulaları (yani varolan adayları reddedenler): 4

Gereken çoğunluk yirmi dört oy (bir oy fazlası salt çoğunluktur) olduğundan, ikinci tura geçmek gerekir. Sonuçlar aşağıdaki gibi olacaktır:

- Eylem Felsefesi Kürsüsü: 10
- Düşünce Sistemleri Tarihi Kürsüsü: 25
- Rasyonel Düşünce Tarihi Kürsüsü: 9
- Bir çizgi çekilmiş beyaz oy pusulaları: 2

8. Yayımlanmamış metin.

Vuillemin kazanmıştır. Foucault seçilir. Kırk üç yaşındadır. Kariyerini, görevden göreve daimi bir yolculuk, kentten kente yapılan bir aylaklık şeklinde tahayyül eden o, bundan böyle, Paris'in tam ortasında, bilgi tapınaklarının en görkemlisine bağlanmıştır.

Geriye yalnızca profesörler kurulunun, onu, kurulan kürsünün resmi sorumlusu olarak ataması kalır. Bu yüzden 12 Nisan 1970'te yeni bir oylama gerçekleştirilir. Vuillemin, bu kez Foucault'nun kitaplarının her birini ele alarak ve *Ana Başlıklar ve Çalışmalar* kitapçığında Foucault'nun kendisinin işaret ettiği noktalar üzerinde durarak yeniden uzun bir rapor kaleme alır[9] (Bakınız Ek 5). Hemen ardından oylama gelir. Otuz dokuz kişi oy kullanır. Foucault yirmi dört oy alır. Yanı sıra, bir çizgi çekili on beş beyaz pusula vardır ve bu da güçlü bir profesör azınlığın alt edilmez düşmanlığının işaretidir. Tercihini bakanın kararına sunmadan önce, Collège'in, bir kez daha Fransız Enstitüsü'nü oluşturan akademilerden birinin onayını istemesi gerekir. Bu seçim hakkında görüş bildirecek olan, Ahlak ve Politik Bilimler Akademisi'dir. Gelenek olduğu üzere, tamanen istişari bir başvurudur bu; zira bakan her zaman Collège profesörlerinin oyuyla yetinir. İyi ki de istişari! Foucault, toplam yirmi yedi kişinin hiçbirinden oy alamaz: Yirmi iki pusulaya bir çizgi atılmıştır ve beşi de tamamen beyazdır. Ahlak ve Politik Bilimler Akademisi Daimi Sekreteri Pierre Clarac bu tuhaf oylamayı bakana gönderilen bir raporda şu terimlerle değerlendirmiştir: "Akademi, bir çizgi çekilmiş 15 pusulanın varlığını tespit etti, yani oy kullananların [Collège'in ikinci oylaması sırasında] üçte birinden fazlası... Ve bu şartlarda, bu kürsü için hiçbir adayı önermemeye karar verdi." Bakan, elbette, bu redde rağmen Foucault'yu atamaya karar verir.

Böylelikle, 2 Aralık 1970'te, oldukça saygın bir kalabalık önünde, Collège de France'ın profesörlerinin, akademik ve kültürel çevreden pek çok şahsiyetin fakat aynı zamanda karma bir genç hayran topluluğunun karşısında, Michel Foucault dinleyiciyi afallatan boğuk ve tutuk bir sesle söz alır. Bu, kendine ayrılan süreyi aşmamak için atlamak durumunda kaldığı bölümleri dahil ederek, Foucault'nun az bir zaman sonra "Söylemin Düzeni" meşhur başlığıyla yayımlayacağı açılış dersidir. Bu söylemin konusu, bizzat *söylemin* kendisidir. Foucault, durumun bir çeşit ironik hatırlatması olarak, konuşma korkusundan, söze başlama anında yaşanan endişeden ve içini rahatlatmak, "ciddi başlangıçları" mümkün kılmak ve konuşmacının kaygılarını gidermek için orada bulunan meclisten bahsederek başlar konuşmasına: "Öyleyse, insanların konuşuyor olması ve söylemlerinin sonsuz bir biçimde hızla çoğal-

9. Yayımlanmamış metin.

ması olgusunda bu denli tehlikeli olan ne? O halde tehlike nerede?" diye sorar Foucault.[10] Ve bir cevap önerir: "İşte yaptığım çalışmanın alanını –ya da belki çok geçici bir sahnesini– sabitleştirmek üzere bu akşam ileri sürmek istediğim varsayım: Bana göre, söylemin üretimi, sanırım her toplumda, görevleri onun gücünü ve tehlikelerini önlemek, gelişigüzel vuku buluşuna engel olmak, ağır, baş edilmez maddiliğini savuşturmak olan birtakım yollarla hem denetlenmiş hem ayıklanmış hem de örgütlenmiş ve yeniden paylaştırılmıştır."[11] Foucault bu "ders" boyunca söylemlerin bütün bu denetim ve kontrol aygıtlarını [dispositifs] ele alır. Ve söz konusu olan tarih veya kendi tarihimiz değildir: "Acaba bugüne kadar ortaya çıkmış hangi uygarlık bizimkinden daha çok saygı duymuştur söyleme? Söylem nerede bizde olduğundan daha çok önemsenmiş ve daha çok onurlandırılmıştır? Daha köktenci bir biçimde baskılardan kurtarıldığı ve evrenselleştirildiği bir başka yer daha var mıdır acaba? Şimdi bana öyle görünüyor ki, söylemin bu apaçık yüceltilişinin, bu apaçık logofilinin altında bir çeşit endişe gizleniyor. Her şey, sanki yasaklar, engeller, eşikler ve sınırlar, en azından kısmen, söylemin büyük üreyişi dizginlenmiş olsun diye, içerdiği zenginlik en tehlikeli bölümlerinden boşaltılmış olsun ve düzensizliği en denetlenemeyecek olanları savuşturan figürlere uygun biçimde düzenlenmiş olsun diye cereyan ediyor; her şey, sanki düşüncenin ve dilin oyunları arasından fışkıranın işaretlerine varıncaya dek, her şeyi silmek istermişçesine cereyan ediyor. Hiç kuşkusuz, bizim toplumumuzda ve sanırım bütün ötekilerde de, ancak farklı bir profil ve vurgulamalarla, derin bir logofobi, bu olagelişlere karşı, söylenmiş şeylerin oluşturduğu bu yığına karşı, bütün o ifadelerin ortaya çıkıvermesine karşı, şiddetli, kesikli, kavgacı, aynı zamanda da düzensiz ve tehlikeli ne olabilirse ona karşı söylemin o kesintisiz ve düzensiz büyük uğultusuna karşı bir çeşit sağır endişe var."[12]

Foucault söylemin bu büyük fışkırmasını yatıştırmak için toplum tarafından ayağa kaldırılan baskı sistemlerini üç kategoriye ayırmıştır. Öncelikli olarak, *dışarıda bırakma*'nın dışsal uygulamaları: *yasak* ve *tabu* (her şey söylenilmez), *ayırma* ve *reddetme* (örneğin delinin sözüne itibar etmeyen) ve nihayet yüzyıllardır güçlenmekten vazgeçmeyen ve bununla beraber kendisinden en az bahsettiğimiz baskı aygıtı [dispositif] olan, "dışlama amacıyla kurulmuş olağanüstü bir mekanizma", *hakikat istenci* [volonté de vérité]. "Tarihimizde adım adım; bu hakikat

10. *L'Ordre du discours*, a.g.e., s. 10.
11. A.g.e., s. 10-11.
12. A.g.e., s. 51-52.

istencini çerçevelemeye ve onu hakikatin karşısında, tam da hakikatin yasağı meşrulaştırmaya ve deliliği tanımlamaya çalıştığı bir noktada sorgulamaya çalışanların tümü, Nietzsche'den Artaud ve Bataille'ye kadar, şimdi artık birer nirengi noktası olarak, hiç kuşkusuz, tepeden bakan birer nirengi noktası olarak, bize günlük çalışmalarımızda yardımcı olmalıdır."[13]

İkinci grup sınırlama ilkeleri, yani bizzat söylemin içinde faaliyet halinde olanlar: Tesadüfi karakterini geçersiz kılmak için metni ya da sözü iki katına çıkaran *yorum*; bunun tuhaf benzersizliğini *ben*'in ve *bireyselliğin* teşhis edilebilir özdeşliğine taşıyan *yazar* kavramı; sonuç olarak, bilgiyi düzenleyen ve sınıflandıran ve asimile edemedikleri her şeyi kendi dışlarına iten bilimsel ya da başka *disiplinler*.

Son grup ise, kendini söyleme dayatan gerçekleşim kuralları. Söylemin toplum içinde gerçekleşme ritüelleri, konuşma hakkı ya da kapasitesinde olmadan önce karşılanması gerekli olan ihtiyaçlar: "Aklınıza teknik ya da bilimsel gizlilik gelsin; tıbbi söylemin dolaşım biçimleri, ekonomik ya da politik söyleme mal edilmiş olanlar gelsin."[14] Ya da hatta okulun rolü gelsin: "Bütün eğitim sistemi, kendileriyle birlikte alıp getirdikleri bilgi ve tahakkümle, söylemlerin onaylanmasını sürdürme ve onda değişiklik yapma politikası biçimidir."[15]

Burada düzensizliğe bütün haklarını yeniden teslim etmek mi söz konusudur? "Söylemin düzeni"ni kuran baskının sıkı ağına karşı sürdürmek istediği mücadelede, Foucault'nun kendini adadığı görev belki de buydu: Bu düzeni yıkmak değilse de, en azından onu analiz etmek ve görünür kılmak için arkasına gizlendiği apaçıklık maskesini indirmek. Ve felsefeler, özellikle de savaş sonrasında hâkim olanlar, kurucu özne, kökensel deneyim ya da evrensel dolayım fikriyle, dışlama eylemini yinelemekten ve güçlendirmekten başka bir şey yapmadıkları için, Foucault felsefi değerler tablosunun gerçek bir altüst oluşuna davet eder. İzleyen senelerde sürdüreceği çalışmalarını tamamlamak için çifte bir yöntemden bahseder. Öncelikli olarak, söylemin içinde kapalı kaldığı yasakların, dışlamaların ve sınırlandırmaların yapısını çözmek zorunda olan *eleştiri* yöntemi. Ardından, söylemi, baskı sistemlerine rağmen veyahut onlarla birlikte ortaya çıktığı yerde, bizzat beliriverdiği haliyle yakalamak için *soykütüksel* yöntem.

Sonuç olarak Foucault'nun araştırma programı kendini pek çok yönelime göre düzenler. İlk olarak, bu dışlama ilkelerinin güçlü bağ-

13. A.g.e., s. 22-23.
14. A.g.e., s 43.
15. A.g.e., s. 46.

lantılarını analiz etmek: hakikat istenci ve bilgi istenci. Ve yine bu çerçevede, "bilimsel –tıbbi, psikiyatrik söylem, aynı zamanda sosyolojik söylem– olma iddiasındaki bir söylemin, ceza sisteminin oluşturduğu uygulamalar ve buyruksal söylemler bütününe etkisi"ni incelemek. Bu, psikiyatri uzmanlarının ve bu incelemeye çıkış noktası ve temel malzeme görevi görecek olan cezalandırma içindeki rollerinin araştırılmasıdır. Bu, eleştirel tarafıydı. Soykütüksel taraf için, ayrımı oturtmak güç olmasına rağmen, daha önce aday kitapçığında belirttiği "kalıtımı ilgilendiren söylem"in analizini ve eleştirel olduğu kadar soykütüksel bir inceleme olan "cinsellik söylemini ilgilendiren yasaklamalar"ı anımsatır. Çünkü "bu incelemeyi, cinselliğin söz konusu olduğu ve onun adlandırılmış, betimlenmiş, metaforlaştırılmış, açıklanmış, yargılanmış bulunduğu edebi, dini veya etik, biyolojik ve tıbbi, aynı şekilde hukuki söylem bütünlerini de aynı zamanda analiz etmeksizin sürdürmek zor ve soyut olacaktır..."[16]

Foucault konuşmasını Jean Hyppolite övgüsüyle bitirecektir: "Benim onu dinlediğim onunsa beni dinlemek için artık burada bulunmadığı bu salonda söz aldığım için, söze başlamakta bu kadar korkutucu olan şeyi biliyorum artık."

Jean Lacouture, ertesi gün *Le Monde*'da, filozofun, "küfür zamanlarından kalma bir papaz çömezi rahatlığıyla kendini bıraktığı" bu "başlangıç seremonisi"ni anlatacaktır.[17]

Açılış dersi bir öğretim yılının başlangıcı anlamına gelir: Foucault'nun, 1984 yılına kadar her hafta vereceği ders Paris entelektüel hayatının önemli olaylarından biri haline gelir. Her Çarşamba, ilk zamanlar öğleden sonra, ardından yoğun kalabalığı engellemek niyetiyle sabah saat dokuzda, 8 nolu salona ve ses düzeneği kurulan diğer salonlara yığılan hevesli kalabalığın karşısında bilgisinin, çalışmasının, pedagojik yeteneğinin bütün zenginliğini sergileyecektir. İşte, Fransız üniversitelerinin en büyük hocaları hakkında 1975'te yapılan bir röportajın söyledikleri:

> "Foucault tıpkı suya atlayan biri gibi, hızla ve hiddetli bir şekilde derse giriyor, sandalyesine ulaşmak için insanların üzerinden atlıyor, kâğıtlarını yerleştirmek için ses kayıt cihazlarını kenara itiyor, ceketini çıkarıyor, bir lamba yakıyor ve son sürat ilerliyor. Güç bela aydınlatılan bir salonda modernizme tanınan tek ayrıcalık olan hoparlörlerden yayılan güçlü ve etkileyici bir ses. Üç yüz kişilik salonda en küçük alanı bile doldurmuş, üst üste yığılı beş yüz kişi var. Bir kedi

16. A.g.e., s. 62-70.
17. Jean Lacouture, *Le Monde*, 4 Aralık 1970.

bile ayağını uzatmaktan imtina edecektir. Ders başlamadan kırk dakika önce gelmekle tedbirsizlik ettim. Sonuç: Her yerim ağrıyor. Yaklaşık iki saati bir pencerenin önündeki boşlukta tüneyerek geçirmek kolay değil. Dahası sağdan soldan sıkıştırılmak... Konuşmasında hiçbir belagat yok. Berrak ve son derece etkili. Gelişigüzel konuşmaya en ufak tahammülü yok. Herkese açık olan bu derste, sona eren yıl süresince yaptığı araştırmanın anlamını açıklamak için Foucault'nun yılda on iki saati var. Bu yüzden mümkün olduğunca sıkıştırıyor ve sayfa sonuna geldiği halde hâlâ söyleyecek şeyi olan mektup arkadaşları gibi marjları dolduruyor. 19.15'te duruyor. Öğrenciler masasına doğru atılıyor. Kendisiyle konuşmak için değil, kayıt cihazını kapatmak için. Tek bir soru yok. İzdiham içinde Foucault tek başına."

Foucault bu dersten sonra kendisine ulaşan gazeteciye şunu itiraf eder: "Önerdiğim şeyin tartışılabilmesi gerekirdi. Bazen, ders tatminkâr olmadığında, her şeyi yoluna koymak için küçük bir şey, belki bir soru gerekir. Fakat bu soru hiçbir zaman gelmez. Fransa'da grup etkisi her gerçek tartışmayı imkânsız kılar. Ve dönüş yolu olmadığı için ders tiyatro haline gelir. Orada bulunan insanlarla oyuncu ya da akrobat ilişkisi içindeyim. Ve konuşmamı bitirdiğim zaman, tam bir yalnızlık duygusu..."[18] Zira Collège de France oldukça özel bir kurumdur: Aslında öğretmenlerin konuşacak öğrencileri yoktur. Diploma vermedikleri, hiçbir sınavdan geçirmedikleri ve sonuç olarak kendileriyle karşılıklı konuşup ilişki kurmadıkları dinleyicileri vardır. Yalnızca cambazın ve ustalığını alkışlamaya gelen seyircilerin o haftalık tuhaf karşılaşması.

Foucault için Collège'deki bu dersler, yetmişli yılların başından itibaren yayımlanacak olan eserlerinin deneme tezgâhı olacaktır. Collège'in geleneği bunu gerektirir. Burada, hazırlanmakta olan bir araştırma, Renan'ın formülüne göre söylersek "oluşum halindeki bilim" sergilenmelidir. Elbette her yıl yenilenmek mecburiyetiyle. Böylelikle Foucault üzerinde çalıştığı malzemeyi sergiler, hakkında düşündüğü hipotezlere bir şekil verir. Sonradan bunlar *Hapishanenin Doğuşu*'na ya da *Bilme İstenci*'ne, hatta *Cinselliğin Tarihi*'nin son iki perdesine dönüşecektir. Her ne olursa olsun bu eğitimci faaliyet ondan muazzam bir hazırlık çalışması bekler. Ve son yıllarında sıklıkla, gitgide ağırlığını daha çok hissettiği bu yükten kurtulmak istediğinden bahsedecektir. Fakat şimdilik bu 2 Aralık 1970 günü henüz bezginliğin değil, daha çok zaferin anıdır.

18. Gérard Petitjean, *Les Grands Prêtres de l'université française; Le Nouvel Observateur*, 7 Nisan 1975.

3
Karanlıkların Dersi

Kitapçık uzunlamasına, tuhaf bir formatla hazırlanmıştır. İsmi, *Intolérable*'dır [Hoş Görülemez]. Arkasında, gelişigüzel sıralanan şu kurumlar listesi okunmaktadır:

Aşağıdakiler hoş görülemez:

Mahkemeler
polisler
hastaneler, akıl hastaneleri
okul, askerlik hizmeti
basın, televizyon,
Devlet.

Fakat gerçek hedef hapishanedir. Çünkü 1971 Mayıs'ında yayımlanacak olan kırk sekiz sayfalık bu küçük fasikül, yeni bir hareketi duyur-

maya niyetli bir dizinin ilk sayısı gibi takdim edilir: Hapishaneler Üzerine Enformasyon Grubu [GİP: Groupe d'information sur les prisons].[1]

> "Bu hareket Michel Foucault'nun girişimi neticesinde doğmuştur. Bu doğumu, 8 Şubat 1971'de, Montparnasse İstasyonu'nun altındaki Saint-Bernard Kilisesi'nde bizzat kendisi ilan etmiştir: O gün, 'Hiçbirimiz hapishaneye girmeyeceğimizden emin değiliz. Hele bugün hiç değiliz' der. Ve devam eder: 'Günlük yaşantımızda, sokakta ya da yolda polis kontrolü sıklaşıyor; yabancıların ve gençlerin arasında fikir suçu yeniden ortaya çıktı, narkotik önlemler keyfiliği artırıyor. 'Gözaltı' etkisi altındayız. Bize, adaletin işi başından aşmış deniyor. Bunu pekâlâ görüyoruz. Peki ya onun işinin başından aşmasına neden olan polis ise? Bize hapishanelerin dolup taştığı söyleniyor. Ya önüne gelen hapse atılıyorsa? Hapishaneler hakkında çok az yayın yapılıyor; bu, toplumsal sistemimizin gizli bölgelerinden, yaşantımızın karanlık noktalarından biridir. Bilmeye hakkımız var. Bilmek istiyoruz. Bu yüzden, yargıçlar, avukatlar, gazeteciler, doktorlar, psikologlarla birlikte hapishaneler üzerine enformasyon grubunu oluşturduk.
> Hapishanenin ne demek olduğunu göstermek niyetindeyiz: Oraya gideni, neden ve nasıl oraya gidildiğini, orada olup biteni, mahkûmların ve gözetim personelinin yaşamının nasıl olduğunu, binaları, beslenmeyi, temizliği, iç düzenin nasıl işlediğini, tıbbi denetimi, atölyeleri; oradan nasıl çıkılır ve bizim toplumumuzda oradan çıkan biri olmak ne anlama gelir.
> Bunlar bizim ulaştığımız resmi raporlarda yer almıyor. Hangi sıfatla olursa olsun bir hapishane deneyimine sahip olanlardan ya da onunla bir ilişkisi olanlardan bizimle bağlantı kurmalarını ve bildiklerini bizimle paylaşmalarını rica ediyoruz. İsteyene verebileceğimiz bir anket formu kaleme alındı. Yeterli sayıya ulaşılır ulaşılmaz bunların sonuçları yayımlanacak..."[2]

Bu çağrı metni üç ismin imzasını taşımaktadır: Michel Foucault, eski Yunan tarihçisi, Cezayir Savaşı sırasında Fransız ordusu tarafından uygulanan işkenceleri ifşa etmesiyle ünlü Pierre Vidal-Naquet ve zamanın Katolik *Esprit* dergisinin yöneticisi Jean-Marie Domenach. GIP'in "posta kutusu" olarak verilen adres, Michel Foucault'nun Vaugirard Sokağı 285'teki ikametgâhından başkası değildir. Üstelik çağrının büyükçe bir kısmı Foucault tarafından kaleme alınmıştır. Orada hangi ilgi merkezlerinin kendisini çektiği açık bir biçimde görülür. Tıpkı delilikle ilgilenmesi gibi, "normal" insanı hapse atılan insandan ayıran sınır sanılandan çok daha müphemdir ve iktidar mekanizmalarının nasıl fora edildiğini açığa çıkarmak için gözlemevini kurması gereken yer tam da burasıdır. Buna rağmen, Foucault'nun bu olaydaki çıkış noktası kuramsal saikler olmayacaktır. Öncelikli olarak eylemde, günü gününe müca-

1. *Intolérable*, sayı 1, Champ Libre, 1971.
2. *Création d'un groupe d'information sur les prisons, Esprit*, Mart 1971, s. 531-532.

delede ortaya çıkmıştır. GIP'in bu kurucu metnini, iki ay önce Collège de France'ta gerçekleştirdiği açılış dersinden uzak tutmuş gibidir.

68 Mayıs'ını takip eden eylem dalgası, şiddet gösterileriyle kendini belli etmiş ve sayısız sol görüşlü militanın tutuklanmasına ve mahkûm edilmesine neden olmuştur. Şiddete teşvik, devletin güvenliğini tehlikeye sokmak ya da *La Cause du Peuple** gibi yasaklı gazeteleri yayımlamaktan ötürü bazıları hakkında dava açılmıştır. Hapse atılanlar arasında Alain Geismar, Michel Le Bris, Jean-Pierre Le Dantec gibi isimler vardır. 1970 Eylül'ünde hapsedilen bu militanlardan yirmi dokuzu, politik tutuklular olarak "özel uygulama" elde edebilmek için bir açlık grevi başlatır. Zira şimdiye dek, "adi suçlu" hükümlüsü olarak görülmüş ve ötekilerle aynı tutukluluk koşullarına tabi tutulmuşlardır. Eylem yaklaşık bir ay sürse de epey kısmi kazanımlarla son bulur: Davası açık bir biçimde politik olanlar, yani Devlet Güvenlik Mahkemesi'nce yargılanacak olan militanlar birtakım esnekliklerden faydalanacaktır: ziyaret, kitap ve gazete... Ötekiler, dönemin lisanıyla adi "kamu malına zarar verenler", adi suçlu statüsüne tabi olacaklardır. Fakat hareket geçici olarak durdurulur.

Sorbonne'da ya da Halle-aux-Vins'de başka gruplarla birleşip, Montparnasse İstasyonu'nda, Saint-Bernard Kilisesi'ne yerleşen açlık grevcileri tarafından dışarıdan desteklenen hareket Ocak 1971'de yeniden başlar. Pek çok isim grevcilere destek vermeye gelir: Yves Montand ve Simone Signoret, Vladimir Jankélévitch, Maurice Clavel... Nièvre milletvekili François Mitterrand, Ulusal Meclis'te, "eleştirilir olsa da, ideolojik bir seçimin sonucu olan eylemleri" yüzünden politik militanlara uygulanan muamelenin biçimini itham ederek Adalet Bakanı René Pleven'dan açıklama ister. Pleven 8 Şubat'ta geri adım atar. Grevcilerin talep ettiği iyileştirmeleri incelemekle yükümlü bir komisyon kurulacağını ilan eder. Baskılara karşı mücadele etmek için oluşturulan bir organizasyon olan Kızıl Destek, her şeye rağmen ertesi günkü bir gösteri için çağrı yapar. Toplantı emniyet müdürlüğü tarafından anında yasaklanır ve şiddetle cezalandırılacaktır: Onlarca sorgulama yapılır ve sayısız yaralı vardır ki bunlardan biri tam yüzünün ortasına gelen göz yaşartıcı bombayla yaralanan bir gençtir. Yine 8 Şubat'ta, Saint-Bernard Kilisesi'nde bir basın toplantısı gerçekleşir. Goşist militanların avukatları, Georges Kiejman ve Henri Leclerc "müvekkilleri"nin davanın esası konusunda haklı bulunduklarının altını çizer. Ardından Kızıl

* *La Cause du Peuple* (Halkın Davası): 1848'de George Sand tarafından kurulan gazete. 1968 Mayıs'ında Fransa'da ikinci kez yayın hayatına girer ve Maocu eğilimler taşır. (y.h.n.)

Destek'in sözcüsü Pierre Halbwachs, mikrofonu, GIP'in manifestosunu okuyacak olan Michel Foucault'ya uzatır.

Gerçekten de, goşist tutukluların hareketi cezaevi koşulları üzerine daha genel bir sorgulamayı doğurmuştur. İlk eylemleri sırasında, goşist militanlar için özel statü istemenin paradoksal olabileceği bilinci içindeki açlık grevcileri, "Fransa hapishanelerinde yazılmış", 1 Eylül tarihli bir duyuru yayımlamışlar ve şu ifadelere yer vermişlerdir: "Politik tutukluluk statümüzün fiili olarak tanınmasını istiyoruz. Diğer adi hükümlülere göre başka ayrıcalık talep etmiyoruz. Bizim nazarımızda onlar, onları ürettikten sonra, yeniden eğitmeyi reddeden ve reddetmekle yetinen bir toplumsal sistemin kurbanlarıdır. Dahası, kavgamızın, hapishanelerin şimdiki içler acısı durumunu gözler önüne sererek, bütün tutuklulara faydası olmasını istiyoruz."

Bütün tutuklulara! Vaktiyle psikiyatrik, ekonomik ve hukuki kavramlardan ötürü daha da kalınlaşmış arşivlerin kalın toz tabakası arasında işittiği bu sesler onda sanrılı hatıralara neden olduğu için Michel Foucault bu tarz bildirilere duyarsız kalmayacaktı. Aslında yetmişli yıllarda onu ilgilendirecek olan her şey *Deliliğin Tarihi*'nde çoktan su yüzüne çıkmıştı. Altmışlı yılların başından yetmişli yıllara, ardından seksenlere kadar, Foucault'nun eserinin nasıl evrim geçirdiğini, nasıl kökten bir biçimde dönüşüme uğradığını görmek ilginçtir. Söz dağarcığı ve temaları nasıl da değişmiştir. Fakat aynı zamanda yeni olarak ortaya çıkan her şey, çalışma, araştırma ve eylem içinde yaratılan her şey, bir iç zorunluluktan doğuyor gibi görünen her şey nasıl da değişmiştir. Bunu anlamak için her ders yılı sonunda Foucault'nun kendisi tarafından kaleme alınan ve bir süre sonra ciltler halinde bir araya getirilen *Résumés des cours du Collège de France*'ı[3] okumak yeterlidir: Temalar birbiri ardına sıralanır ve her bir parça, retrospektif bir bakışla, kendinden önce geleni anıştırır ve takip edenin habercisi olmuş gibidir. Kesintiler –bunlar da söz konusudur–, zorluklar –hiç eksik olmazlar–, değişiklikler –üzerlerine düşeni yerine getirmişlerdir– işin sonunda hepsi örgütleyici bir tutarlılık izlenimi vermeye yardımcı olur.

İlk çağrıdan az bir zaman sonra GIP, ilan edilen ankete başlar. Sorular, ziyaret saatlerinde hapishanelerin önünde bekleyen tutuklu ailelerine dağıtılır. Michel Foucault, tutukluların yaşam koşulları ve geçmişleri hakkında tanıklıkları ve öyküleri bir araya getirdiği bu doğrudan temasın peşindedir. Bu kişisel tarih fragmanlarının, bu dokunaklı

3. M. Foucault, *Résumés des cours du Collège de France*, 1970-1982, Julliard, 1989.

güzergâhların, kaba bir gerçeklikle, toplumun kıyısında keşfettiği bu yaşamın tutkunudur. Ankete hapishanelerin durumunu gözler önüne seren küçük bir yorum eşlik eder: "Tutuklulara köpek muamelesi yapılıyor. Sahip oldukları ufacık haklara bile saygı gösterilmiyor. Bu rezaleti gün yüzüne çıkarmak istiyoruz." Ve bunun için yalnızca tek bir çözüm vardır, o da anketi sürdürmek ve tanıkları çoğaltmak: "Bu bilgileri toplamamıza yardımcı olsun diye, tutuklular ya da eski tutuklularla birlikte ekteki soruları cevaplandırmak gerekiyordu."

Böylelikle ilk kitapçık 1971 Mayıs'ında, Champ Libre Yayınları tarafından yayımlanır. Yukarıda adı geçen "kabul edilemez olanlar" listesini ve hareketin hedeflerini ortaya koyan şu kısa açıklamayla:

> "GIP farklı hapishanelerin tutukluları adına konuşmak niyetinde değildir. Tam tersine, onlara bizzat kendi adlarına ve hapishanelerde olup bitenler hakkında konuşma olanağı vermeyi tasarlamaktadır. GIP'in amacı reform yapmak değildir; ideal bir hapishane düşü kurmuyoruz.Tutuklular, cezai baskı sistemi içinde kabul edilemez olanı ifade edebilsin istiyoruz. Bizzat tutukluların kendileri tarafından yapılan bu ifşaatları olabildiğince çabuk, olabildiğince geniş ölçekte dile getirmek durumundayız. Hapishanenin içiyle dışını, politik kavgayla hukuki kavgayı aynı mücadelede birleştirmenin tek yolu budur."

Kitapçık, GIP'in hedeflerini uzun uzadıya açıklayan bir giriş bölümü içermektedir:

> "Mahkemeler, hapishaneler, psikiyatri hastaneleri, üniversiteler, basın ve enformasyon örgütleri; bütün bu kurumlar aracılığıyla ve farklı maskeler altında, kökeninde politik bir nitelik taşıyan bir baskı kendini gösteriyor. Sömürülen sınıf bu baskıyı tanımayı her zaman öğrenmiş, ona karşı koymaktan vazgeçmemiş; fakat bu sınıfa boyun eğdirilmiştir. Nihayet işte yeni toplumsal tabakalarda da –entelektüel, teknisyen, hukukçu, doktor, gazeteci– kabul edilemez hale geliyor. Adaletin, sağlığın, bilginin, enformasyonun dağıtımını üstlenenler, bizzat kendi yaptıkları işte, politik bir iktidarın baskısını hissetmeye başlıyor. Bu yeni hoş görülemezlik, uzun zamandır proletarya tarafından sürdürülen kavgaları ve mücadeleleri selamlıyor. Ve birbirine bağlı bu iki hoş görülemezlik, proletaryanın XIX. yüzyılda biçimlendirdiği araçları yeniden ele geçiriyor: ilk sırada, bizzat işçiler tarafından iş koşulları üzerine yapılan anketler geliyor. Böylece şimdi ele alacağımız *hoş görülemezlik anketleri* yerini alıyor.
>
> 1. Bu anketler baskıcı bir sistemi iyileştirmeye, yumuşatmaya ya da daha dayanılır kılmaya yönelik değildir. Kendini başka bir isim –adalet, teknik, bilgi, nesnellik– altında ifade ettiği her yerde ona saldırmaya yöneliktir. Bu yüzden her biri politik bir eylem olmalıdır.
> 2. Belli amaçları, bir isme ve bir mekâna sahip olan kurumları, idarecileri, sorumluları, yöneticileri hedeflerler. Kurbanlar yaratan ve başkaldırılara

neden olan, hatta bizzat bunların sorumluluğunu üstlenenleri de. O halde her biri bir mücadelenin ilk bölümü olmalıdır.

3. Yönetici sınıfın toplumsal hiyerarşiler ve farklı ekonomik çıkarlar oyunuyla ayrı tuttuğu değişik tabakaları bu hedefler etrafında bir araya getirirler. Tutukluları, avukatları, hâkimleri bir araya getirerek iktidar için kaçınılmaz olan bu engelleri yıkmalıdırlar. Hatta buna doktorları, hastaları ve hastane personelini de dahil etmelidirler. Her biri, stratejik öneme sahip noktada bir cephe, bir saldırı cephesi oluşturmalıdır.
4. Bu anketler bir grup teknisyen tarafından dışarıda hazırlanmamıştır; burada anketörler, bizzat ankete tabi tutulanlardır. Onların görevi söz almak, bölünmeyi ortadan kaldırmak, kabul edilmez olanı formüle etmek ve artık onu kabul etmemektir. Bir diğer görevi de, baskının uygulanmasını engelleyecek mücadeleyi üstlenmektir".[4]

Ardından yirmi hapishane tutuklusu arasında yürütülen anket sonuçları gelir. Somut öneriler arasında, özellikle "sabıka kaydının silinmesi" için bir kampanya başlatma düşüncesi vardır.

Toplamda dört kitapçık olacaktır. İkincisi yine aynı şekilde Champ Libre Yayınları tarafından basılır. Bu, Fleury-Mérogis'ninki gibi, "model hapishane" üzerine bir ankettir. İzleyen ikisi Gallimard Yayınları'ndan çıkar. Üçüncüsü, 21 Ağustos 1971'de, Birleşik Devletler'deki Saint-Quentin Hapishanesi'nde gerçekleşen "Georges Jackson'un katli"ne yoğunlaşır. Dördüncü ve son kitapçık 1973 Ocak'ında yayımlanacak ve 1972 yılındaki tutuklu intiharlarına ayrılacaktır: Michel Foucault ve arkadaşları, kolektif eylemlerdeki umutsuz sıçrayışların yerini, en dramatik biçimiyle kişisel reddin aldığını göstermek ister. Pek çok olay hatırlatılır; fakat bu kitapçığın en dikkat çeken sayfaları, H.M. baş harfleriyle tanımlanan genç bir adam tarafından, 1972 sonbaharında, intiharından kısa bir süre önce yazılmış mektuplardır. Otuz iki yaşındadır, on beş yılını hapishanede geçirmiştir. Eşcinsel olduğu için ayrı bir hücrede tutulmaktadır ve sonunda kendini asar. Uyuşturucu etkisi altında yazılmış şaşırtıcı ve sarsıcı bu mektuplar, sanki bir grubun imzasını taşıyan bu kitapçıklar için kuralmışçasına imzasız, kısa bir açıklamayla takdim edilir. Ne var ki bu metin, "ruhsal ve düşünsel nitelikleri yönüyle bir tutuklunun ne düşündüğünü dosdoğru ifade ettiği ve sanılanın aksine sıradan olmadığı için örnek teşkil ettiğini" düşündüğü bu mektuplardan büyülenen Foucault'nun kendisi tarafından yazılmıştır. Foucault aynı yerde, "Hapishane hâlâ daha gizli, daha grotesk ve daha sert bir hapishane oldukça, Pleven 'reformu' ona dokunmaktan imtina ediyor" der ve devam eder: "Söz konusu olan, dışlamaları ve mahkûmiyetleriyle birlik-

4. *Intolérable*, sayı 1.

te yalnızca genel anlamda bir toplumsal sistem değil, aynı zamanda bu sistemin, sayelerinde işlediği, düzenini teminat altına aldığı, güvenlik ve yönetimin iktidar politikasına uygun bir biçimde, kendi dışlanmışlarını ve mahkûm edilmişlerini sayelerinde ürettiği, mutabakata varılmış ve kişileştirilmiş kışkırtmalar bütünüdür. Bu tutuklunun ölümünden bir kısım insan doğrudan doğruya ve bizzat sorumludur."[5]

Bu arada Foucault cezaevi sistemi hakkındaki düşüncesinin merkezini oluşturacak bir tema üzerinde ısrarla durmuştur. Hapishanenin suçu nasıl ürettiğine ve demir parmaklıklar arkasında bir süre geçirenler için kendini alınyazısı olarak nasıl kurduğuna dikkat çeker: "Oldukça belirgin bir polis, sicil, denetim sistemi yoluyla, bir ilk mahkûmiyetin sonuçlarından kaçma şansları ellerinden alınan genç insanlar, tahliye edilmelerinin hemen ardından hapishaneye geri dönmek zorunda bırakılıyor." *Foucault et la prison* [Foucault ve Hapishane] adlı çalışmasında Michelle Perrot şu satırları aktaracaktır: "Suç üretimi, kanunsuzluğun yönetimi: *Hapishanenin Doğuşu*'nda ortaya konan temalarından birkaçını bu kavramlarda bulabiliriz. Böylelikle bu kitabın hangi doğrudan ve somut deneyimden beslendiğini çıkarabiliyoruz. Toplumların karanlık yönü hakkında yazılan bu büyük kitap, karanlıkların dersiyle besleniyor."[6]

GIP yetmişli yılların başında Foucault'nun büyük davası olacaktır. Bu gerçekten onun hareketidir. Onun ve Daniel Defert'in. Hatırı sayılır sayıda Vincenne'li resmi olmayan bir biçimde aralarına katılır; ne de olsa bu bir parti değildir. Üyelik ve kart gerektirmemektedir. Jean-Claude Passeron, Jean Gattegno, Robert Castel, Gilles Deleuze, Jacques Rancière ve karısı Danièle, Jacques Donzelot gibi isimler bunlardan birkaçıdır... Bir süre sonra da, pek beklenmedik bir biçimde ortaya çıkan fakat önemli işler çıkaran Claude Mauriac devreye girer.

Claude Mauriac, François Mauriac'in oğludur; savaşın hemen ardından General De Gaulle'ün özel sekreterliğini yapmıştır. 1971'de, Foucault'nun çoktandır aşırı sol harekete angaje olduğu sırada, Claude Mauriac *Figaro*'da gazetecilik yapmaktadır. Kendi güncesi *Temps Immobile*'in –yetmişli yıllarda bir avuç entelektüelin militan eylemlerinin günü gününe anlatıldığı bir dostluğun tarihçesi– yüzlerce sayfası boyunca tanışmalarının hayatı üzerindeki sonuçlarından bahsetmeden önce, hiçbir şeyin, kelimenin tam anlamıyla onların"karşılaşma"larının

5. *Intolérable*, sayı 4, *Suicides de prisons*, 1972. Gallimard, 1973, s. 38-40.
6. Michelle Perot, *La Leçon des ténèbres, Michel Foucault et la prison. Actes. Cahiers d'action juridique*, sayı 54, yaz 1986, s. 76-77.

habercisi gibi görünmediğini yazar.[7] Her şey, gösteriler esnasında sık sık gerçekleştiği üzere, bir talihsizlikle başlamıştır: *Le Nouvel Observateur*'de gazeteci olan Alain Jaubert, 29 Mayıs 1971'de, yaralanmış bir göstericiyi hastaneye götürmek isterken bir polis arabasında feci şekilde dövülmüş ve ardından, kamu görevlilerine mukavemet göstermekle suçlanmıştır. Gazeteci olduğu için olay büyük gürültü koparır. Michel Foucault, Gilles Deleuze, bir avukat, Denis Langlois, Doktor Timsitt ve birkaç gazeteci bir "karşı soruşturma" sürdürmek ve gerçeği ortaya çıkarmak için bir araya gelmiştir. İlk basın açıklamalarını yaparlar. Claude Mauriac da, *Figaro*'yu temsilen orada bulunmaktadır ve varlığı hemen göze çarpar. Gelmesini Michel Foucault istemiştir. Birkaç gün sonra, Paris'in Arap mahallesi Goutte d'Or'daki bir kafede, Foucault'yla yapacağı görüşmeyi şöyle anlatır: "Eğer bana yalnızca sekiz gün önce bu kafeyi göstererek orada Michel Foucault'yla oturup sohbet edeceğimi söyleseler inanmakta güçlük çekerdim." Ve o [Foucault] şöyle cevap verir: "Sizi bu tuzağa düşürdüğüm için beni bağışlayın."[8] Claude Mauriac'i seneler boyu kapanında tutacak ve onun heyecan veren hatırasını bugün bile saklayacağı bir tuzak.

Jaubert olayı, bu kişisel ilişkinin, hiçbir koşulun bir gün birbirlerini tanımaya elverişli olmadığı bu iki adam arasında ortaya çıkardığı başka gelişmelerden biri olacaktır. Gerçekleri bilmek istemek, bilgileri bir araya getirmek ve duyurmak isteği ve büyük basın temsilcilikleri ve gazetelerin yanında bir yankı bulma güçlüğü Maurice Clavel tarafından kurulan ve *Libération* gazetesinin ortaya çıkışında önemli rol oynayacak Libération Basın Ajansı'nın (APL) oluşturulmasına ön ayak olacaktır.

GIP'in toplantıları sıklıkla Hélène Cixous'nun Montsouris Parkı'nın yanındaki apartman dairesinde gerçekleşir. "Tam anlamıyla eyleme dönük" tartışmalarını hatırlar Cixous: "Foucault gerçekten oldukça pragmatik biriydi; her zaman verimli olmayı hedefliyordu." Herkes onun bu küçük grubun "şef"i olduğunda hemfikirdi. Jean-Marie Domenac da Foucault'nun harcadığı akıl almaz enerjiyi ve sürekli hazır ve nazır oluşunu hatırlamaktadır: "Her şeyi organize etmeyi nasıl başarıyordu bilmiyorum. Daniel Defert'le birlikte her şeyle ilgileniyor, kurye gönderiyor, bağlantı kuruyor, sayısız telefon görüşmesi yapıyordu; gerekli olduğunda her zaman oradaydı..." Sıklıkla da gerekli oluyordu; çünkü eylem vesileleri eksik olmazdı. 1971 yılının Kasım ayından başlayarak

7. Claude Mauriac, *Le Temps Immobile*, c. 3, *Et comme l'espérance est violente*, Grasset, 1977. Ve *Temps Immobile*'in bütün ciltleri.
8. Claude Mauriac, *Et comme l'espérance est violente*, s. 283.

Fransız hapishanelerinde bir dizi isyan hareketi gelişir. Durum giderek tehlikeli bir hal alır ve 5-13 Aralık tarihleri arasında, Toul'da, merkez Ney'e dek sıçrayan şiddetli olaylarla son bulur. Polis baskın yapar. On beş kadar tutuklu yaralanmıştır. Michel Foucault ve GIP, baskıyı ve aynı şekilde isyanın asıl nedenini oluşturan tutukluluk koşullarını protesto etmek amacıyla harekete geçecektir. Kentte bir "Hakikat-Adalet Komitesi" kurulur ve bu komite enformasyon toplantıları düzenler. Oturumlar zaman zaman fırtınalı geçer. Özellikle de hapishane gardiyanları seslerini duyurmaya geldikleri zaman. Foucault pek çok kere basın toplantılarına katılacaktır. Bunlardan ilki, bakanın, olayları, nedenlerini ve muhtemel çözümleri araştırmak için bir inceleme komisyonu atamasından iki gün sonra, 16 Aralık'ta gerçekleşir. Polemiğin zirvesi, hapishanenin doktor-psikiyatrı Edith Rose'un Adalet Bakanı'na ve Cumhurbaşkanı'na yönelik hazırladığı rapor vesilesiyle yaşanır. Tutukluların yaşam koşullarını, hasta olduklarında gördükleri tedavinin biçimini ayrıntılı bir şekilde anlatan suçlayıcı bir metindir bu. Tek kelimeyle korkunçtur. Bu raporun Toul toplantısında okunması sansasyon yaratmıştır. Foucault birkaç gün sonra *Le Nouvel Observateur*'de bu metinden değişik bölümler alıntılayacaktır:

> "Bu belgenin ortaya koyduğu basit hakikatler içinde gizlenen ya da daha çok bütün gerçekliğiyle ortaya çıkan nedir? Herhangi birinin düzenbazlığı mı? Bir başkasının kanunsuzluğu mu? Olabilir elbette. Fakat bana kalırsa bu, iktidar ilişkilerinin şiddetidir. Oysa toplum, gerçek iktidar ilişkilerini ele veren bütün olaylardan özenle yüz çevirmeyi salık veriyor. Yönetim, yalnızca istatistik ve grafik tablolarının diliyle konuşuyor; sendikalar ise çalışma koşulları, bütçe, istihdam oranı terimleriyle. Orda burda, yalnızca bu olayların kökenindeki kötülüğe saldırmak isteniyor; olaydan uzağa, çatışan güçlerden ve tahakküm fiilinden uzağa, yani hiç kimsenin onu ne gördüğü ne de hissettiği yere bakılmak isteniyor. İşte Toul'un psikiyatrının bahsettiği şey ortada. Oyunu altüst etti ve büyük tabuyu yıktı. Bir iktidar sisteminin içinde yer alan bu psikiyatr, bu iktidar sisteminin işleyişini eleştirmek yerine, şu gün, şu yerde, şu şartlarda orada cereyan eden şeyi eleştirdi... Toul söylemi, cezaevi ve psikiyatri kurumu tarihinde önemli bir olay olarak kalacaktır."[9]

Foucault 5 Ocak 1972'de yeniden söz alır: GIP tarafından tutuklular arasında yürütülen anketin sonuçlarını ortaya koyduktan sonra, "hapishanelerde olan bitenler hakkında kamuoyunu bilgilendirmenin gerekliliği" üzerinde ısrar eder ve "Bay Pleven'i gerçeği söylemeye davet" eder. Aynı toplantı sırasında, Toul isyanında "bizi bir toplama kampı

9. Michel Foucault, *Le Discours de Toul*, *Le Nouvel Observateur*, 27 Aralık 1971.

evrenine hapseden baskı rejimine karşı mücadelenin başlangıcını" gören Sartre'ın bir mesajı da okunur.

Lille'de, Nîmes'de, Fleury-Mérogis'de, Nancy'de başka isyanlar patlak verir... Adalet Bakanı René Pleven GIP'in ve solcu grupların eylemini suçlayarak, "Açıktır ki bazı yıkıcı unsurlar, değişik cezaevi kuruluşlarında tehlikeli bir eyleme neden olmak ya da yeniden böyle bir eylem başlatmak için, bunun sonuçlarına katlanma tehlikesiyle karşı karşıya kalan tutukluları kullanmaya çalışıyor" beyanında bulunur. Komünist gazete *La marseillaise de l'Essonne* ise iktidardan bu "serseri sendikası"nın eylemlerine son vermesini ister. GIP buna rağmen kendi çıkışında ısrar eder ve güvenlik güçlerinin Nancy'deki III. Charles Hapishanesi'ne yaptığı kaba müdahaleyi protesto etmek için Adalet Bakanlığı'nda bir basın açıklaması yapmaya karar verir. Claude Mauriac, Jean-Paul Sartre, Michelle Vian, Gilles ve Fanny Deleuze, Michel Foucault, Daniel Defert ve diğer birkaç isim, 18 Ocak 1972'de Castiglione Sokağı'ndaki Incercontinental Hotel'in önünde buluşur. Grup, Vendôme Meydanı'na doğru ilerler ve bakanlık binasına kadar gelir. Bir bariyer, daha ileri gitmelerine engel olur. O esnada Michel Foucault, Melun Hapishanesi tutukluları tarafından kaleme alınan bir raporu okumaya başlar. "Pleven İstifa", "Katil Pleven" sloganları arasında CRS (timleri) sahneye çıkar ve Claude Mauriac'in ifadesine göre "baskıya direndiklerini gördüğü bu güzel entelektüel kalabalığı hiçbir özen göstermeden dışarı iter. En önde, çırpınıp didinmekten kasları gerilmiş ve kıpkırmızı kesilmiş Foucault bulunmaktadır".[10] Meydandaki kısa süreli itiş kakışı tutuklamalar izlemiştir: Alain Jaubert, Marianne Merleau-Ponty... Sartre ve Foucault aracılık yapmayı dener. Boşuna! Kimliğini gösterip Figaro mensubu olduğunu ifade eden Claude Mauriac daha başarılı olacaktır. İki gösterici serbest bırakılır bırakılmaz grubun dağılacağına söz verir. Öyle de olur. Böylece basın konferansı, Foucault'nun Melun raporunu bir kez daha okuduğu ve Nancy çatışmalarını hatırlattığı APL merkezine taşınır. Üç gün sonra GIP, Sébastopol Bulvarı'nda bir gösteri çağrısı yapar ve yaklaşık bin kadar kişiyi bir araya getirir.

GIP tarafından daha az dikkat çeken başka eylemler de gerçekleştirilmiştir. Noel akşamı hapishanelerin ya da Saint-Sylvestre'in önünde, tutuklulara dünyayla bağlantılarının kopmadığını duyurmak için fener alayları ve şenlik ateşleriyle, hoparlörden yayılan haykırış ve mesajlarla yapılan toplantılar gibi. Foucault 31 Aralık 1971'de, Fresnes'de bun-

10. Claude Mauriac, *Et comme l'espérance est violente*, s. 334.

lardan birine katılır. Hatta Ariane Mnouchkine'in teşvik ettiği Soleil Tiyatrosu oyuncuları hazırladıkları küçük skeçleri cezaevleri önünde sergiler. Ta ki, birkaç dakika içinde polis tarafından dağıtılana dek... Cop darbeleri Paris'te, Nancy'de ya da başka yerde GIP militanlarının üzerine yağmur gibi iner. "Nancy'de polis tarafından kelimenin tam anlamıyla öldüresiye dövüldüm" diye anlatır Hélène Cixous. Michel Foucault ve Jean-Marie Domenach da bu kaderden kaçamaz: 1 Mayıs 1971'de, Paris'te, Santé Hapishanesi'nin önünde on-on beş kişilik bir grupla birlikte, sabıka kaydının silinmesi için bildiri dağıtırlarken sert bir biçimde gözaltına alınırlar. Foucault "yasal olmayan tutuklama, kamu özgürlüklerine engel olma, tahammüden ve alanen hakaret ve hafif saldırı" suçlamasıyla dava açar. Polis memurlarının lehine, men'i mahkemeyle son bulacak bir dava.

GIP yeni eylem biçimleri icat etmekten vazgeçmez. Nancy isyancılarından altısı 1972'de mahkemeye çıkarıldıklarında, GIP tartışmaları oyuna dönüştürmek ister: Vincennes'den Cartoucherie'ye kadar Ariane Mnouchkine topluluğu tarafından verilen, *1793* temsillerinin ardından seyircilerden kısa bir canlandırmaya katılmak için salonda kalmaları istenir. Canlandırma metni açık bir biçimde davanın kendisidir aslında. Foucault, bir koruma polisini ya da bir hâkimi oynar.[11] Foucault tutukluların ihtiyaç duyabilecekleri hukuki yardımı sağlamak için bir derneğin kurulmasına da ön ayak olur. Gilles Deleuze'le birlikte Tutuklu Haklarını Savunma Derneği'ne hamilik etmeyi kabul edecek olan Paul Eluard'ın eşinin evine gidecek ve bu derneğin başkanlığına yazar Vercors getirilecektir.

GIP hatırı sayılır bir başarı elde etmiştir: Neredeyse Fransa'nın her yerinde komiteler kurulur. İlk adım çoğunlukla Maoculardan gelse de, yankısı büyük ölçüde "goşist" çevreleri aşar. Avukatlar, doktorlar, din adamları kendiliğinden iki, üç bin kişiyi bir araya getiren harekete dahil olur. Fakat bu başarı yalnızca bir süreliğine olacaktır. Başlangıçtaki ilkelere sadık kalan Foucault, sözü, tutuklulara ve eski tutuklulara bırakmak ister. 1972 Aralık ayı itibariyle Hapishaneler Eylem Komitesi (CAP) ilk kitapçığını yayımlar. CAP'ın çalışmaları pek çok yılını Melun Hapishanesi'nde geçiren Serge Livrozet tarafından canlandırılmış ve Foucault onun *De la prison à la révolte* adlı, hapishane deneyimini anlatan kitabına önsöz yazmıştır: "Serge Livrozet'nin kitabı, senelerdir hapishaneler üzerine çalışan bu hareketin bir parçasını oluşturur. Kitabın tutukluların tamamının düşündüğü şeyi 'temsil ettiği'ni söylemek

11. Bu "parça"nın metni Ekim 1972'de, *Esprit*'de yayımlanmıştır.

istemiyorum. Fakat bu mücadelenin bir unsuru olduğunu, bu mücadeleden doğduğunu ve bu mücadelede bir rol oynayacağını söylüyorum. Yasa ve yasadışı üzerine belli bir deneyim ve belli bir yaygın düşüncenin kişisel ve güçlü bir ifadesidir: Halkın felsefesi."[12]

CAP, prestijli hamileri karşısında tam bağımsızlığını talep etmekte gecikmeyecektir. Serge Livrozet, Michel Foucault'nun, suç işleme ve yasadışılık hakkında *Libération* gazetesinde isim vermeden yayımladığı bir mülakata kaba bir biçimde karşılık verir. 19 Şubat 1947'de, "Analiz uzmanları canımızı sıkıyor; söz almak ve kim olduğumu açıklamak için hiç kimseye ihtiyacım yok" diye haykıracaktır.[13] O sıralar GIP çoktan el değiştirmiş ve şüphesiz, dinamikler kırılmıştır. 1976'da yayımlanacak bir bilanço-makalede CAP'ın militanlarından bahseden Daniel Defert ve Jacques Donzelot, "Devam ediyorlar evet; fakat etkileri nerede?" diye sorar biraz acı bir şekilde.[14]

Burukluk ve başarısızlık duygusu... Şüphesiz Foucault'nun GIP'in kendini feshedişinin ardından hissettiği şey budur. 1986'da yayımlanan bir mülakatta, "Michel, bütün bunların hiçbir şeye yaramadığı duygusu içindeydi" diyecektir Gilles Deleuze.[15] Deleuze aynı zamanda, yeni bir angaje entelektüel kavramını sınayan bu "serüven"in, bu "deneyim"in Foucault açısından öneminin altını çizer: Yüksek değerler adına sürdürülmeyen fakat gözden kaçmış hakikatlara yoğunlaşan bir bakışın eylemi. Kabul edilemez olanı ve kabul edilemez bir durumda onu gerçekten kabul edilemez yapan şeyi göstermek. Fakat GIP, bir "sözce üretimi" biçimi de olmuştur, diye ekler Deleuze. Bu yüzden onun nazarında, Foucault'nun düşündüğünün aksine, GIP bir başarı elde etmiştir: "Şu an hapishaneler hakkında, doğal olarak tutuklular fakat kimi kez tutuklu olmayanlar tarafından ifade edilen ve daha önce ifade edilmeyen yeni bir sözce tipi mevcut."[16]

*

Collège du France'taki derslerinde Foucault adalet ve ceza hukuku meselelerine yoğunlaşır... Küçük bir araştırma grubuyla birlikte, XIX. yüzyılın başında annesini, erkek kardeşini ve kız kardeşini öldürdüğü

12. Serge Livrozet, *De la prison à la révolte.* Michel Foucault'nun önsözü, Mercure de France, 1973, s. 14.
13. Serge Livrozet, *Le Droit à la parole, Libération,* 19 Şubat 1979.
14. Daniel Defert ev Jacques Donzelot, *La Charnière des prisons. Le Magazine littéraire*, sayı 112-113, Mayıs 1976.
15. Gilles Deleuze, *Foucault and the Prison. History of the Present,* sayı 2, İlkbahar 1986.
16. A.g.e.

için yargılanan ve mahkûm edilen genç bir katil, Pierre Rivière hakkında, 1973'te bir kitap yayımlar. "Psikiyatri ile ceza hukuku arasındaki ilişkilerin tarihini incelemek istiyorduk. Bu yolda ilerlerken, Rivière olayıyla karşılaştık" diyecektir önsözde.[17] Michel Foucault bizzat katilin kendisi tarafından kâğıda dökülen hikâyeyi, yargılama sürecini, adli tıbbı, mahkûmiyeti, hapse atılmayı ve intiharı içine alan tüm dava dosyasını yayımlamaya karar verir. Dikkatini çeken şeyi şöyle izah eder:

> "Rivière olayınınki gibi belgeler, bir bilginin kurumlarla (tıp, psikiyatri, psikopatoloji gibi) ilişkileri çerçevesinde oluşum ve işleyişini ve orada dağıtılan rolleri (uzman, sanık, kaçık-cani vs ile birlikte yargı kurumu) incelemeye imkân tanır. İçlerine söylemlerin yerleştiği ve işlediği, iktidar, egemenlik ve mücadele ilişkilerini deşifre etmeye, böylelikle, aynı zamanda hem olaysal hem politik hem de sonuç itibariyle stratejik olan söylemin (bilimsel söylemler dahil) analizine izin verir. Nihayet buradan, Pierre Rivière'ninki gibi bir söyleme has rahatsız etme gücü ve bir delinin ya da bir suçlunun söylemi olarak onu gizlemeyi, içine girmeyi ve ona bir statü kazandırmayı sayelerinde denediğimiz taktikler bütünü anlaşılır."[18]

Bu satırlar Collège de France'taki açılış dersiyle ne kadar da benzer! Analizi, söylemsel alanlardan kurumsal alanlara, söylemin düzeninden toplumsal pratiklere kaydıracak kadar. Adalet ve hapishane üzerine önsözler, makaleler, mülakatlar, tartışmalar, kolokyumlar birbirini takip eder. Foucault'nun aktif olarak içinde yer alacağı, ölüm cezasına karşı verilen mücadeleyi de unutmamak gerekir. Mesela 1976'da, Christian Ranucci'yi affetmeyen Valéry Giscard d'Estaing'in kahvaltı davetine katılmayı reddedecektir.

*

Foucault'nun en güzel kitaplarından biri, belki de en güzeli, *Hapishanenin Doğuşu* 1975 yılında yayımlanır. Foucault müdahale alanını değiştirmiştir. Artık hapishane kapılarında değil, düşünce alışkanlıkları ve tembelliklerinin karşısına çıkaracağı tarihsel araştırma sahnesindeyizdir. Başlarken, "Bu kitap tarihten çok güncellik içinde doğmuştur" diyecektir. Ve projesi tam olarak "şimdinin tarihini yapmak"tır.[19] Hapishaneler etrafındaki mücadelede söz konusu olan şey, bedenler üzerinde uygulanan bütün bir iktidar teknolojisidir. Hapishane nedir? Geçmişin şaşaalı işkencelerinden hapsetmenin şimdiki sessizliğine nasıl geçilmiştir?

---

17. M. Foucault, *Présentation, Moi Pierre Rivière ayant égorgé ma mère, ma soeur et mon frère içinde*, Gallimard-Julliard, arşivi, 1973, s. 9.
18. A.g.e., s. 13.
19. M. Foucault, *Surveiller et punir*, Gallimard, 1975, s. 35.

"Ortaçağ zındanlarının eski bir mirası mı? Daha çok yeni bir teknoloji: XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar, bireyleri bölmek, denetim altına almak, ölçüp biçmek, onları 'uysal ve faydalı' kılmak için üretilmiş bütün bir prosedür bileşenini gözden geçirmek. Gözetim, uygulamalar, yönlendirmeler, notasyonlar, sıra ve yerler, sınıflandırmalar, yoklamalar, kaydetmeler, bedenleri boyun eğdirme, her çeşit insanı kontrol altına alma ve onların güçlerini manipüle etme biçimlerinin hepsi klasik çağlar boyunca hapishanelerde, orduda, okullarda, kolej ya da atölyelerde geliştirilmiştir: disiplin. Şüphesiz XVIII. yüzyıl özgürlükleri yaratmıştır; fakat onlara derin ve sağlam bir altyapı kazandırmıştır: daima bağlı olduğumuz disiplin toplumu. Hapishane bu gözetim toplumunun oluşumunda yerini yeniden alacaktır."

Foucault, bu süreçte "beşeri bilimler" tarafından oynanan rolün aydınlığa kavuşturulmasında ısrarcıdır:

"Modern ceza sistemi artık yalnızca suçları cezalandırdığını söylemeye cesaret ediyor; suçluların topluma yeniden kazandırıldığını iddia ediyor ve işte neredeyse iki yüzyıldan beri 'beşeri bilimler'le yan yana yürüyor. Bu onun onuru, her ne olursa olsun kendisinden fazla utanç duymamasının bir biçimi: Belki tamamen adil değilim; biraz sabırlı olun, bir bilge olma yolundaymışım gibi düşünün. Birbirlerini şekillendirdikleri noktada, tarihleri aynı teknolojiyi işaret ediyorsa, nasıl olup da psikoloji, psikiyatri, krimonoloji bugünün adaletini haklılaştırabilecektir. İnsanların bilgisi ve cezalandırmaların insaniliğinin altında, disiplin altına alınmış bedenlerin bir çeşit istilası, karma bir boyun eğdirme ve nesneleştirme biçimi, hatta bir iktidar-bilgi bulunur. Modern ahlakın soyağacını bedenlerin politik tarihinden başlayarak çıkarabilir miyiz?[20]

Foucault *Deliliğin Tarihi* ya da *Kliniğin Doğuşu*'nda olduğu gibi, polis dosyalarına veya yenilikçi projelere "ne var ne yok" kabilinden bakmak için felsefi geleneğin kanonik metinlerini yüzüstü bırakmıştır. "Ne Hegel'de ne de Auguste Comte'da burjuvazi doğrudan konuşur. Bu kutsallaştırılmış metinlerin yanında, kesinlikle bilinçli, organize, düşünülmüş bir strateji, politik bir eylemin mevcut söylemini oluşturan, adı sanı bilinmeyen bir belgeler yığını içinde açık bir biçimde okunur."[21]

Hapishanenin Doğuşu hatırı sayılır bir başarı elde etmiştir. Kitaptaki Damiens'in işkencesi ve XVIII. yüzyıldaki cezalandırmaların acımasızlığı hakkındaki sayfalardan sık sık alıntı yapılır. Aynı şekilde, bizzat kendi içine kapalı bir alan olarak iktidarın denetlemeye çalıştığı suçu üreten hapishanenin rolünün önemi de sık sık alıntılanır. "Panoptizm", yani Foucault tarafından uzun uzadıya ele alınan, Jeremy Bentham'ın, her şeyin sürekli olarak görülebildiği merkezi bir noktanın etrafını

20. A.g.e. Kapak metni.
21. Michel Foucault, *Des supplices aux cellules*, *Le Monde*, 21 Şubat 1975.

çeviren bir mimari şeklinde tasarladığı hapishane düzeni, "sektörel muhalefet"in yetmişli yıllar boyunca itham etmekten vazgeçmediği "iktidarın gözü"nün, kurumsal kuşatmanın sembolüne dönüşür. Bu çarpışmanın hengâmesi içinde olgunlaşmış ve düşünülmüş *Hapishanenin Doğuşu*, karşılık olarak şuna hizmet etmek durumundadır: "Benim bütün kitaplarım, *Deliliğin Tarihi* ya da bir başkası olsun, nasıl isterseniz, küçük alet edevat kutularıdır. İnsanlar, gerekirse kitaplarımın kaynaklandıkları da dahil, iktidar sistemlerine kısa devre yaptırmak ya da diskalifiye etmek için bunları açmak, bir tornavida ya da bir pense alır gibi şu cümleyi, şu fikri, şu analizi kullanmak isterlerse... ne âlâ" diyecektir Foucault, vaktiyle verdiği bir mülakatta.[22]

Kitap 315. sayfada adeta asılı kalır: "Burada kesiyorum. Bu kitap, tarihsel arka planda, modern toplumda normalleştirme erki ve bilginin oluşumu konusunda farklı araştırmalara hizmet etmelidir" notu düşer sayfanın altına.[23]

22. A.g.e.
23. *Surveiller et punir*, s. 315.

4
Halk Adaleti ve İşçi Belleği

"Hey baksana, işte Foucault!" Herkes onu görmek için başını döndürürdü. Foucault'nun silueti, bin kişinin arasından seçilen fiziği, hatıraların ve gösterilerde çekilmiş fotoğrafların geride bıraktığı görüntülerden birine dönüşmüştür. Ve yetmişli yılların başında Foucault'nun yaşamı baştan başa değişmiştir. Bu yıllar belki de anımsanması en zor yıllardır. Önceki yıllar için zorluk, kaynak yokluğundan ibaretti: Hiç kimsenin varlığından haberdar olmadığı, keşfedilmesi, gün ışığına kavuşturulması gerekli olan belgeler, yalnızca ender tanıkların anlatabileceği akademik kariyer zamanları. Her şeyi bulmak, her şeyi yerli yerine oturtmak gerekiyordu. 1970 senesi itibariyle Foucault herkesçe tanınan bir şahsiyet olmuştu. Tanınan ve kabul gören, ismi sık sık gazete ve kitaplarda geçen... Hatıralarda, kroniklerde, zamanın tarih

kitaplarında bolca ismi geçer olmuştu. Eğer değerli bir belge varsa, o da elbette Claude Mauriac'in güncesinden başkası değildir. Bununla birlikte bu kaynak bolluğu başka bir problemi ortaya çıkarır. Bu tanıklıklar tanınmış bir kişiliğe, bir militana öncelik verir... Dumézil'in pek de "inanmadığı" bir kişiliğe. Zira o dönemde Foucault'nun varlığı, deyim yerindeyse, "parçalara ayrılmış"tır. Mesela ilişki kurduğu çevre entelektüel ve kültürel çevrenin en aşırı uçlarını bir arada tutacak ölçüde genişlemiş ve en önemlisi çeşitlenmiştir. Bir arada tutmak ifadesi uygun değildir. Foucault sık sık görüştüğü değişik kişiler ve değişik gruplar arasında sıkı bir duvar örüyordu aslında. Jean Daniel'in de işaret ettiği gibi, muhatabı kim olursa olsun, bir tek onunla özel bir ilişki sürdürdüğü hissini vermekte ustaydı. Bu da, o döneme ilişkin hikâyelere sıklıkla çarpıtılmış bakış açılarını da dahil ediyordu. Zaten farklı çevrelerin dışarıya sızmaması, var olmaya devam edebilmeleri için şarttı; mesela, Dumézil'in Glucksmann hakkında düşündüğü şey tahmin edilir ve Canguilhem'in Clavel hakkında bizzat kendi anlattığı düşüncesi bilinirdi.

Kişisel ilişkiler alanında yaşanan bu "ayrılma", bu "parçalanma"yla her düzeyde karşılaşılır. İkinci güçlük buradan kaynaklanmaktadır. Collège de France'taki dersler, kitapların yayımlanması, militan faaliyetler, yurtdışına yapılan yolculuklar... Şu ya da bu fenomeni zamana yerleştirmek ya da ona anlam veren bir ana kaydetmek söz konusu olur olmaz her şey birbirine karışır, üst üste biner, iç içe geçer, kesişir ya da karşı karşıya gelir. Burada başlayan hikâyenin biçimi bu parçalı görünümü hesaba katmalıdır. Anlatım kimi zaman bölük pörçük ve kronoloji altüst edilmiş olacaktır. Ben, bir hikâyenin oldukça düz anlatılmasının tersine temalar ya da meseleler bütününü ele almayı tercih ettim. Eşzamanlı olmaktan başka aralarında bir ilişki bulunmayan olayları suni bir biçimde tekrar etmek istemedim. Ne de tam tersine, yılların koyduğu mesafeye rağmen birbiri ardına sıralanan olaylar dizisini birbirinden ayırmak istedim.

*

Tarih 27 Kasım 1971. Çoğunlukla göçmen işçilerin yaşadığı bir kenar mahalle olan Paris 18. Bölge'deki Marcadet Sokağı'nda, Papaz Hedrich tarafından hayat verilen Yeşil Ev adlı bir lokaldeyiz. "Tıraşsız, beyaz ve gür sakallarıyla" Jean Genet ve Michel Foucault salonda çoktan yerini almış. Claude Mauriac anlatıyor: "Gösterimizin son ayrıntılarını görüşmek için saat ikiye doğru buluştuğumuz Marcadet

Sokağı'ndaki salona yaşlı, ölçülü, neredeyse tek laf etmeyecek, ufak tefek bir adam geliyor: Jean-Paul Sartre. Ben, Genet ve Foucault arasındayım. Tam karşıma oturuyor. Yanlış mı gördüm, yanlış mı anladım? Fakat, sanırım birbirlerini ilk defa gören Jean-Paul Sartre ile Michel Foucault birbirlerine takdim ediliyor..."[1] 27 Kasım 1971'de cereyan eden sahne etkileyiciliğini yitirmemiştir: "Böylelikle aziz biyografisti Jean-Paul Sartre ile Aziz Jean Genet'yi yüz yüze görmüş oldum. Böylelikle büyük yaşlı filozof Sartre'la, büyük genç filozof Foucault'nun ilk karşılaşmalarına şahit oldum." İlk defa birbirleriyle konuşuyor olsalar da ilk defa karşılaşmıyorlardı. Her ikisi de, Vincennes'in boşaltılmasının ardından, Mutualité'de 10 Şubat 1969'da düzenlenen mitinge katılmıştı. Fakat yer darlığı ve sıkış sıkış insan kalabalığı iki filozofun temas etmesine izin vermeyecekti. Ve Claude Mauriac haklı olarak "birbirleri" ile ilk kez "karşılaştıklarını" düşündü.

İki düşünürü karşı karşıya getiren ve entelektüel dünyanın dikkatini çeken şiddetli tartışmanın üzerinden beş yıl geçmiştir. Bir asır gibi gelen beş yıl. 68 Mayıs'ı Fransız toplumu üzerine öyle bir kasırga estirmiştir ki, önceki bütün nirengi noktaları geçersizleşmiştir. Durum böyle olmasaydı, eski De Gaullecü, gösterilerde goşist öğrencilerle omuz omuza duran, kurulu düzenin kökten yıkımını vaaz eden entelektüellerin tarafında, o günlerde söylenildiği gibi, "mücadele cephesi"nde ilk sırada çarpışan Claude Mauriac bütün bu hikâyenin vakanüvisi olur muydu?

O halde Sartre ile Foucault'nun karşılaşması da şaşırtıcı değildir. Karşılaşma "ırkçılığa karşı" bir eylem vesilesiyle gerçekleşir. Genç bir Cezayirli olan Djellali Ben Ali, Paris'in Arap mahallesi Goutte d'Or'daki bir apartmanın güvenlik görevlisini hırpalamıştır. Görevlinin arkadaşının gelişigüzel açtığı ateş sonucu genç ölür. Birkaç yıl sonraki dava sırasında, *Le Monde* bu olayı "hüzünlü ve sıradan bir olay" diye sunacaktır. Oysa bu dram gerçekleştiği zaman başka türlü hissedildi. Binlerce insan "ırkçı cinayete karşı" gösteri yaptı ve Michel Foucault mahalledeki yaşam koşulları üzerine bir inceleme komisyonu kurulması girişimini üstlendi. Gilles Deleuze, Jean Genet, Claude Mauriac, Jean-Claude Passeron ve diğerleri bu Djellali Komitesi'ne katıldı.

Claude Mauriac tarafından aktarılan karşılaşma sahnesinden bir süre sonra, 27 Kasım 1971'de, küçük gruplar Polenceau Sokağı ile

---

1. Claude Mauriac, *Et comme l'espérance est violente*, c. III, *Le temps Immobile*, Grasset, 1977, s. 291. Djellali Komitesi'nin bütün öyküsü için, *Temps Immobile*'in bu cildine olduğu gibi IX. c., *Mauriac et fils*'e de başvurulabilecektir. Aynı şekilde Catherine Von Bülow ve Fazia Ben Ali'nin aşağıda adı geçen kitabına ve elbette *Le Monde*'un koleksiyonuna.

Goutte d'Or Sokağı'nın köşesinde toplanır. Mahalle polis tarafından kuşatılmıştır. Fakat polisler, her zaman olduğu gibi, Sartre'a dokunmama talimatı almışlardır; böylece göstericiler pankartlarını rahat rahat çıkarabilir ve "iktidar tarafından desteklenen örgütlü ırkçı şebekeler"in Goutte d'Or'da neden oldukları tehdidi ifşa ederek, "Mahalle İşçilerine Çağrı"larını yinelerler... Metin, Gilles Deleuze, Michel Drach, Claire Etcherelli, Michel Foucault, Jean Genet, Monique Lange, Michel Leiris, Michèle Manceaux, Marianne Merleau-Ponty, Thierry Mignon, Yves Montand, Jean-Claude Passeron, Jean-Paul Sartre, Simone Signoret tarafından imzalanmıştır. İmza verenlerden birkaçı ve güçlü bir Maocu ekip, CRS müfrezeleri tarafından gözetlenen, neredeyse ıssız sokaklarda dönüp dururlar. Sartre'ın ve elinde megafonla Foucault'nun göründüğü meşhur fotoğraf dizisi bugünlere aittir. Ertesi günden tezi yok Saint-Bruno Kilisesi'nin eğitim salonunda belirli aralıklarla bir istek-dilek toplantısı düzenleyeceklerini ilan ederler. Amaçları, ihtiyaç duyan herkese hukuki yardım sağlamak veya göçmenlerin durmadan vermek zorunda oldukları idari kâğıtları, formları, dosyaları doldurmalarına yardımcı olmaktır.

Bir hayli yorgun ve çoktantır hasta olan Sartre, bu küçük toplantı biter bitmez gider; bu sırada grup, Papaz Hedrich'in kendilerini misafir ettiği Yeşil Ev'de yeniden bir araya gelir. Ertesi gün Foucault, Claude Mauriac'e şunu anlatacaktır: "Dün akşam bir mahalle lokantasına yemeğe gittim. Daha girer girmez birisi 'İşte Jean-Paul Sartre' diye bağırdı." Şunu da eklemekten imtina etmez: "Bunun bir iltifat olup olmadığından emin değilim."

Jean-Claude Passeron, Claude Mauriac, Michel Foucault, Jean Genet... Sıraları geldikçe bu yardım toplantılarında bulunur. Djellali Komitesi, pek çok gösteri örgütleyecek olan bir Göçmen Haklarını Savunma Komitesi'ni yaratmakta gecikmeyecektir. Mesela 31 Mart 1973'te oturma ve çalışma izni elde etme imkânlarını kısıtlayan "Fontanet Genelgesi"ne karşı binlerce kişi Belleville ve Ménilmontant Bulvarlarında bir yürüyüş düzenler. Michel Foucault ve Claude Mauriac en ön sırada yürür.

Komite toplantıları zaman zaman gerilimli geçer: Katılan Arap işçilerin neredeyse tamamı "Filistin komiteleri"nin üyesidir ve ırkçılığı suçlarken İsrail'in unutulmamasını isterler. Fakat Foucault, aslında Sartre gibi, daima kesin bir biçimde İsrail yanlısı olmuştur ve öyle de kalacaktır. Kuşkusuz bu, aktif olarak Filistin yanlısı olan Maocu hareketle başlıca ayrılık noktalarından biri olmuştur ve gerek komiteyi gerek onların eylemlerinin anlamını sık sık "manipüle" eder.

Irkçılığa karşı bu seferberlik Sartre ve Foucault'nun karşılaşmasına vesile olduğu gibi Foucault ile Genet arasında da kısa bir ortaklığa sebebiyet vermiştir. Foucault uzun zamandır bu yazara hayranlık duymaktadır. İsveç'teyken derslerinde onun cevher misali eserinden sık sık bahsetmiştir. Genet eskiden beri etnik azınlıklara destek vermekte ve ona ırkçılığı anıştıracak olan her şeyden ziyadesiyle iğrenmektedir. 1970'te iki ayını Birleşik Devletler'de Kara Panterler'le birlikte geçirmiştir. Filistinlilere bütünüyle destek vermeye hazırdır ve pek çok kereler mülteci kamplarında konaklamıştır. 1986'daki ölümünden birkaç hafta sonra yayımlanacak olan son kitabı *Un Captif Amoureux* bütünüyle Filistin kamplarında geçirdiği günlere ithaf edilmiştir. Kendini Foucault'nun yanında, Djellali Komitesi'nde nasıl bulmuştur? Buna aracı olan Catherine Von Bülow'dur. Bülow Alman'dır ve New York Metropolitan Operası topluluğunda dansçı olarak Birleşik Devletler'de uzun yıllar yaşamıştır. Fransa'ya yerleşmiş ve Gallimard Yayınevi'nde iş bulmuştur. Hem Foucault hem de Genet'yle tanışıklığı vardır. Bir süre Genet'ye yakın olur ve Paris'e geldiğinde kendisiyle ilgilenir. Kızıl Destek ve *La Cause du Peuple*'den yana mücadele eder ve bu yüzden Djellali Komitesi'nin eylemleri patlak verdiğinde "alan"da olacaktır. Kendi macerasını oldukça etkileyici ve şaşırtıcı olan bir anı kitabında anlatmıştır.[2] Foucault ve Genet, Goutte d'Or sokaklarında gezinir, kahvelerinde otururlar. Bülow'a bakılırsa Genet Arap dünyası karşısında büyülenmiştir. Şüphesiz, bir süre sonra Paris'teki gösterilerin çalkantılı sahnesinden kendini çekmesinin nedeni budur: "Onu ilgilendiren tek şey, Filistinlilerin mücadelesiydi" der Catherine Von Bülow. Kimse nerede oturduğunu bilmiyordu. Kah Paris'te kah Fas'ta veya başka bir yerdeydi. Bir görünüp bir kayboluyordu. Ne zaman ve ne süreliğine ortadan kaybolacağı bilinmezdi. Bu yüzden, ezeli ve ebedi deri ceketi içinde zaman zaman ortaya çıkardı. Ardından bir "dalış yapar" ve kimse nereye gittiğini, dönüp dönmeyeceğini bilemezdi. O zamanlar Foucault ile Genet arasında belli bir suçortaklığı vardı. Catherine Von Bülow'a göre, sadece ilgilendikleri konular bakımından; zira mücadeleci eylemleri dışında birbirlerine söyleyecek bir şeyleri ve pek bir ortak noktaları yoktu. Fakat Foucault Genet'yi önemsiyordu. Yazara verdiği değerin en üst göstergesi ise onu Dumézil ile tanıştırmak istemesiydi. Genet hazırdı fakat Dumézil istemedi. Genet'den ve kitaplarından hazzetmiyordu. "Genet'yle neden tanışmak isteyeyim ki?" diye soracaktı Foucault'ya.

*

2. Catherine Von Bülow ve Fazia Ben Ali, *La Goutte d'Or* ya da *le mal des racines*, Stock, 1979.

16 Aralık 1972 Cumartesi, Saat 18.00'de, Rex'in önünde, Madeleine ile Bastille arasındaki bulvarda çığlık sesleri yükselmektedir: "Polisler! Irkçılar! Katiller!.." On kişilik bir grup Bonne-Nouvelle Metrosu önünde yavaş yavaş bir araya gelir... Yüz otuz altı aydın "yas ve protesto" için bir gösteriye çağrılmıştır. Cezayirli bir emekçi, Mohamed Diab, birkaç gün önce bir polis karakolunda şüpheli bir şekilde öldürülmüştür. Gösteri emniyet tarafından yasaklanır ve CRS güçleri yeniden bir araya gelmeye çalışan korteji dağıtmak için anında zor kullanır. Fakat bu tutum yalnızca birkaç dakika sürer. Polis orada hazır bulunan şahsiyetlere kötü davranmaktan çekinir. Foucault gibi Claude Mauriac'te araya girmekten ve sorguya çekilenlerden birkaçını polis güçlerinin elinden çekip almaktan vazgeçmez; fakat sonunda onlar da diğerleri gibi kaderlerine boyun eğerler. Hırpalanmış, küfür yemiş, kötü davranılmış, sorguya çekilmiş olan Claude Mauriac, Michel Foucault ve Jean Genet kimlik kontrolu için merkez Beaujon'a götürülür. Claude Mauriac günlüğüne şunu not edecektir: "Genç yoldaşlarla tıka basa dolu pek çok kafesin önünden geçtikten sonra, Michel Foucault ile ben kendimizi ayrı bir kafeste buluyoruz... Kendisiyle bir iki laf ettiğimiz Jean Genet, sıkı güvenlik kontrolü altında, nereye gider bilinmez, geçip gidiyor."[3] Herkes gece yarısı salıverilecek fakat izleyen günlerde olay gazetelerde büyük gümbürtü koparacaktır.

*

Foucault hiçbir politik harekete katılmaz. Fakat bütün bu dönem boyunca, Daniel Defert'in sıkı ilişki içinde olduğu *La Cause du Peuple*'ün Maocularına yakın durur. Foucault tarafından sürdürülen bütün eylemlerde, ister GIP çerçevesinde ister Djellali Komitesi'nde olsun, Maocuların varlığı oldukça belirgindir. Ve bizzat Foucault "Mao taraftarları"nca neredeyse Fransa'nın her yerinde kurulan "Hakikat-Adalet Komiteleri"nin toplantılarına katılmakta tereddüt etmeyecektir. Mesela, 1972 Kasım sonunda bin beş yüz kişiyi bir araya getiren, Hakikat-Adalet Komitesi'nin Grenoble mitingine katılır. 1970'te yaklaşık yüz elli kişinin öldüğü, Saint-Laurent-du-Pont'daki 5/7 adlı dans salonunun yanmasının sorumlusu olarak hükümet görülür. Foucault söz alır ve kendilerine vasıfsız işlerden, hamallıktan ve komik ücretlerden başka bir şey teklif edilmeyen genç emekçilerin durumunu hatırlatır. Şunu ekler: "Kalacak yeri olmadığı için bu gencin elbette gece dışarı çıkması gerek. Çıkacaktır da. Oysa bu, yeniden coplanması anlamına gelir. Bir dans salonuna girmek ona 12-15 franka patlar; içecek bir şey ister, bu da 8-10 franktır. İşte ben de bu genç oğlanların, bu genç kız-

3. Claude Mauriac, *Les Espaces imaginaires*, c. II, *Le Temps Immobile*, cep kitabı, s. 293-294.

ların sömürüldüğünden ve soyulduğundan bahsediyorum..." "Haraç vergisi"nin, yani gece kulüplerinin boyun eğdiği bu hırsızlık sisteminin temsil ettiği örgütlü soygunu gözler önüne serdikten sonra politikacılar ile bu çürümüşlük biçimleri arasında varolan ilişkilere dikkat çeker. Ve sözlerini şöyle sonlandırır:

> "Tüm ülkede, gizli ya da uluorta, gürültüyle ya da alçak sesle tam bir kontrol sistemi kuruluyor. Rozetiyle milletvekili, UDR [Union des Démocrates pour la Vème République] kadroları, SAC [Service d'Action Civique], resmi ya da sivil polisler; bütün bunlar nüfusu kuşatmak ve onu uygun adım yürütmek ya da sessiz hale getirmek üzere. Bütün bunlar arasında yönetime gelince, o ne yapıyor? Yapılacak tek şey var ve o da bunu yapıyor: Göz yumuyor ve işleri oluruna bırakıyor. 5/7'yi inşa etmeye, açmaya ve yakmaya izin veriyor; ne zaman biri kazanç sağlamak istese anında bırakınız yapsınlar bırakınız etsinler diyor."[4]

Foucault 1972 senesinde, "Maocu militanlarca gerçekleştirilen" ve André Glucksmann, Jean-Pierre Le Dantec, Alain Geismar gibi isimlerin de yer aldığı özel bir sayı çerçevesinde, Pierre Victor ile *Les Temps modernes* için halk adaleti üzerine uzun bir söyleşi gerçekleştirir... Pierre Victor, gerçek adıyla Beny Lévy, Maocu hareketin önderlerinden biridir ve 1973 senesi itibariyle Sartre'ın ikinci sekreteri olacaktır. *On a raison de se révolter* [Başkaldırmakta Haklıyız] başlıklı kitapta, Philippe Gavi'yle birlikte, onunla konuşanlardan biri olur ve 1980'de Sartre tarafından ölümünden çok az bir zaman önce yayımlanan ve yakınlarının şaşkınlığına ve Sartre düşüncesinin artık tanıyamadığı temalara doğru kaydığını gören Simone de Beauvoir'ın kederli öfkesine neden olan mülakatların yazarı olacaktır. Pierre Victor, Fransız tarzı Maoculuğun savaşçı falanjlarını terk etmesinin ardından dine dönüp Ortodoks Yahudiliğine geçecektir. Bugün kendini Yahudi düşüncesi ve dinini araştırmaya vermiştir.[5]

Fakat 1972'de, düşünceleri henüz değişim geçirmemiştir: Victor, bütün tanıklıklara bakılırsa, küçük bir "direnişçi" –yetmişli yılların başında Maocu militanlar kendilerini böyle düşünüp gördükleri için– ordusunun "karizmatik lideri"dir. İşveren iktidarı ve onun polis milisleri tarafından işgal edilen bir ülkenin direnişçilerinin lideri. Foucault'yla

4. *La Vérité Rhône-Alpes*, sayı 3, Aralık 1972. Foucault'nun müdahalesinden bir bölüm aynı şekilde 1 Aralık 1972 tarihli *La Cause du Peuple-J'accuse*'ün 33. sayısında geçmiştir. Metnin bu kısmı çok az değiştirilmiştir. Makaleyi fotoğraflar süsler. Özellikle de, bu gösterinin ön saflarında yer alan Michel Foucault'nunki.

5. Jean-Paul Sartre ile Pierre Victor arasındaki ilişkiler ve Simone de Beauvoir'ın tepkisi hakkında: Annie Cohen-Solal, *Sartre, 1905-1980*, Gallimard, 1985, s. 628-656. Aynı zamanda: Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, Gallimard, 1981.

karşılıklı konuşma yapma fikri, Foucault'nun birinci dereceden rol oynadığı Jaubert olayı hakkında açılan bir karşı soruşturma sonrasında, Temmuz 1971'de doğmuştur. Maocular, 1970'te, yüzlerce maden işçisinin ölümünün ardından, Lens'de yaptıkları gibi, Compagnie des Houillèrs'de, polisi yargılamak için, bir halk mahkemesi kurma niyetindeydiler. Sartre, kendince bir etki uyandıran bu karşı davanın başaktörlerinden biri olmuştur. Zaten, *Les Temps Modernes*'de Victor ile Foucault arasındaki konuşma halk mahkemeleri kavramıyla başlamıştır. Foucault bizzat mahkeme kavramından nefret eder: "Halk adaletinin bu eylemlerinin bir mahkeme formunu alıp almaması konusunu sorgulamamız gerekiyor. Hatta benim varsayımım odur ki, mahkeme, halk adaletinin doğal ifadesi olmayıp, bu adaleti Devlet aygıtının karakteristik kurumlarının içine dahil ederek, onu ele geçirmek, ona hâkim olmak, onu engellemek gibi tarihsel bir işleve sahiptir daha çok." 1792 Eylül katliamlarını anımsatarak şunları ekler:

"Eylül infazları hem iç düşmanlara karşı bir savaş kararı hem iktidardakilerin manevralarına karşı politik bir karar hem de baskıcı sınıflara karşı bir intikam kararıydı. Şiddetli mücadele boyunca, en azından ilk tahminde, bu bir halk adaleti eylemi, baskıya karşı stratejik olarak faydalı ve politik olarak gerekli, bir cevap değil miydi? Oysa infazların daha eylül ayında başlamasından kısa bir süre sonra, Paris Komünü'nden çıkan insanlar ya da bu insanlara yakın duranlar müdahale ettiler ve mahkeme sahnesini düzenlediler: 'intikam' diye haykıran halk ile 'suçlu' ya da 'masum' olan sanıklar arasında bir üçüncü merciyi temsil eden, bir masanın arkasına geçmiş yargıçlar; 'hakikati' ortaya çıkarma ya da 'itiraf'ı yakalama amaçlı sorgulamalar; 'adil' olanı bilme amaçlı müzakereler; otoriter yollarla herkese dayatılan merci; orada, kırılgan olsa da bir Devlet aygıtı embriyosunun yeniden zuhur etmesine şahit olmuyor muyuz? Bir sınıf baskısının mümkün olabilirliğine? Halk ile düşmanları arasında doğru ile yanlış, suçlu ile masum, adil ile adil olmayan arasındaki ayrım çizgisini ortaya koyacak tarafsız bir mercinin tesisi halk adaletine karşı olmanın bir biçimi değil midir? İdeal bir hakemlik yararına halkın kendi mücadelesini etkisizleştirmenin bir biçimi? Bu yüzden ben, bir halk adaleti formu oluşturmak yerine mahkemenin bunun bir deformasyonu olup olmadığını soruyorum."

Pierre Victor'un cevabı şöyledir:

"Evet; fakat burjuva devriminden değil, bir proleter devrimden çıkmış örneklerini ele alalım. Çin'i ele alalım: İlk etapta kitlelerin ideolojik olarak devrimcileştirilmesi, ayaklanan köyler, köylü kitlelerinin düşmanlarına karşı haklı eylemleri gelir. Despotların infaz edilmesi, yüzyıllar boyunca katlanılan bütün haksızlıklara verilen her çeşit karşılık. Halk düşmanlarının infazı giderek büyüyecek ve bunların halk adaleti eylemleri olduğu konusunda hemfikir oluna-

caktır. Bütün bunlar iyi hoş. Köylünün gözü doğru görür ve kırsal yerlerde her şey yolundadır. Fakat sonraki evreye, Kızıl Ordu'nun oluşturulması aşamasına gelindiğinde, ortada başkaldıran kitleler ve onların düşmanları değil, kitleler, düşmanları ve adına Kızıl Ordu denilen kitlelerin birleştirici aygıtı vardır. Bu anda halk adaletinin bütün eylemleri desteklenmiş ve disiplin altına alınmıştır. Ve olası farklı intikam eylemlerinin hukuka, eski feodal yargılama yetkileriyle hiçbir ilgisi olmayan bir halk hukukuna uygun olması için yargılama yetkisi gerekir. Şu infaz ya da bu intikam eyleminin bir hesaplaşma usulü, sonucunda da basit bir biçimde bir egoizmin, yine egoizme dayalı bütün baskı aygıtları karşısındaki rövanşı olmayacağından emin olmak gerekir. Bu örnekte tam da senin, kitleler ile onların üzerinde doğrudan baskı kuranlar arasında üçüncü bir makam olarak adlandırdığın şey var. Bu durumda Halk Mahkemesi'nin yalnızca bir adalet formu değil, halk adaletinin bir deformasyonu olduğunu savunur muydun?"

Foucault söz alır:

"Bu durumda üçüncü bir makamın kitleler ile baskıcıları arasına sızacağından emin misin? Sanmıyorum. Tam tersine, kişisel bir intikamı almak için, kitlelerden, onların iradelerinden uzaklaşan biri ile halk düşmanı olabilecekken öteki tarafından yalnızca kişisel düşman olarak hedeflenmiş biri arasında aracı olanlar bizzat bu kitlelerin kendisidir..."

Kırk sayfalık bu uzun konuşma boyunca Foucault, yargılama sisteminin ve mahkemelerin fiziksel yapılanmalarının tarihini ortaya koyar. İki konuşmacının ifadelerinde, en çok üzerinde durulan şey iki derin tavrın karşı karşıya gelmesidir: Pierre Victor düzenli bir adamdır; planlı ve sistemli bir adam... Foucault kurumlara ve her hareketi, her başkaldırıyı kollayan kurum içindeki unsurlara şiddetle ayak direr görünür. Mesela, fiziksel, maddesel anlamda bir mahkemenin ne demek olduğu konusunda yaptığı şu tespite bakalım:

"Mahkemenin mekânsal düzeninin, mahkemenin içinde ya da önünde bulunan insanların düzeninin ne ifade ettiğine dikkatlice bak. Bu bile bir ideoloji içerir. Bu düzenleme ne demektir? Bir masa, iki tarafla arasına mesafe koyan bu masanın arkasında, yargıçlar denilen üçüncü şahıslar. Konumları, öncelikli olarak birbirlerine karşı tarafsız olduklarına işaret eder, ikinci olarak bu, yargılarının önceden kararlaştırılmadığı, bir hakikat normuna ve haklı ile haksız olana ilişkin belli sayıda fikre bağlı olarak, iki tarafın dinlenmesiyle soruşturmada yerini alacağı ve üçüncü olarak kararlarının bir otorite gücüne sahip olacağı anlamına gelir. Sonuç olarak söylemek istediğim işte bu basit mekânsal düzendir. Oysa iki tarafa da tarafsız kalabilen insanların var olabileceği, kesinlikle geçerli olan bir adalet düşüncesine bağlı olarak yargılamada bulunabilecekleri ve kararlarının infaz edilmek zorunda olduğu düşüncesinin her ne olursa olsun çok ileri

gittiği ve bir halk adaleti düşüncesine oldukça yabancı olduğu görünüyor. Bir halk adaleti durumunda, üç farklı taraf yoktur; kitleler ve düşmanları vardır."

Hep Çin örneğini ve devrimci mahkeme düşüncesini anımsatan Victor'un karşı çıkışlarına cevap vermek için, Foucault tavrını şu sözlerle açıklar.

"Bizimki gibi toplumlarda adalet aygıtı, tarihi bilinmek istenmeyen son derece önemli bir Devlet aygıtı olmuştur. Hukukun tarihi yapılır, ekonominin tarihi yapılır fakat adaletin, yargılama pratiğinin, halihazırda bir ceza sisteminin ne olduğunun, baskı sistemlerinin ne olduğunun tarihinden ise nadiren bahsedilir. Oysa, Devlet aygıtı olarak adaletin tarih içinde kesinlikle başat bir öneme sahip olduğunu düşünüyorum... Belli bir dönemden başlayarak, ortaçağda öncelikli olarak mali bir işleve sahip olan ceza sistemi, isyana karşı mücadeleye göre düzenlenmiştir. Halk isyanlarının bastırılması o zamana kadar bilhassa askeri bir görevdi. Sonradan bir adalet-polis-hapishane bileşimiyle teminat altına alınmış oldu... İşte, devrimin ancak adalet aygıtının kökten yıkımından geçmesinin nedeni budur ve ceza aygıtını anımsatabilen her şey, bunun ideolojisini hatırlatan ve bu ideolojinin gizlice halka ait pratiklere işlemesine izin veren her şey sürgün edilmek zorundadır."

Bu konuşma yetmişli yılların başlarındaki Fransız goşizminin politik ve ideolojik ufkuna epey geniş bir yer verir. Foucault'nun, kendisinin de katıldığı grubun politik düşüncesini tam olarak benimsemekten uzak olduğu da tespit edilebilir. Mesela şu satırlarda olduğu gibi:

Foucault: "Bunun proletarya ideolojisinin kontrolü altında olduğunu söylersen, ben de proletaryanın ideolojisinden ne anladığını sorarım."
Victor: "Bundan Mao'un düşüncesini anlıyorum."
Foucault: "Güzel; fakat Fransız proleterlerin kendi kitleleri içinde düşündüğü şeyin, Mao'un düşüncesi olmadığını gördüğünde ve bunun illaki devrimci bir ideoloji olmadığını anladığında bana hak vereceksin."

Aslında, Foucault'nun mahkemede gördüğü şey burjuva ideolojisinin yeniden üretimidir:

"Mahkeme aynı zamanda, mevcut taraflar için ortak kategorilerin (hırsızlık, dolandırıcılık gibi cezai kategoriler; ahlaklı, ahlaksız gibi ahlaki kategoriler) bulunmasını ve mevcut tarafların buna tabi olmasını gerektirir. Bütün bu fikirler burjuvazinin iktidarı uygularken kullandığı silahlardır. Bu yüzden bir halk mahkemesi fikri beni rahatsız ediyor, hele bir de entelektüeller avukat ya da yargıç rolünü oynamak zorunda kalırlarsa. Zira bu noktada burjuvazinin bahsettiğim temaları yayması ve zorla benimsetmesi tamamen entelektüeller aracılığıyla gerçekleşiyor."

Pierre Victor, tartışmayı özetlemek için, "İdeolojik devrimin ilk evresinde, yağmadan, 'aşırılık'tan yanayım. Sopayı diğer yöne bükmek gerekir ve yumurtaları kırmadan dünyayı tersine çeviremeyiz" formülünü ortaya attığında Foucault fazla uzatmadan şu karşılığı verebilecektir: "Bilhassa sopayı kırmak gerekir."[6]

Jean-Paul Sartre 1973'te bir Belçika dergisine verdiği mülakatta, halk adaleti konusunda Foucault'nun tavrını yorumlar. Kendisini burjuvazinin son siperi olmakla suçlayan *Kelimeler ve Şeyler*'in "yapısalcı" Foucault'suna cevap verdiği mülakattan yedi yıl sonra, Sartre bu defa sola kayan bir Foucault'nun tezlerini tartışır: "Foucault'nun bakış açısı, onu, halk adaletini, üretildikleri yerdeki basit şiddet eylemleri şeklinde tasarlamaya götürüyor" diyecek ve şöyle devam edecektir:

> "Bir tarafta Mao taraftarları ve ben varız, diğer tarafta Foucault var. Anlaşamıyoruz. Biz halkın pekâlâ bir adalet mahkemesi yaratabileceğine inanıyoruz... Foucault'nun kendisi ise radikal: Her burjuva ya da feodal adalet biçimi bir yargı organı, mahkeme, masanın arkasında yer alan yargıçlar varsayar; o halde onu ortadan kaldıralım. Adalet öncelikli olarak kurumları deviren devasa bir eylemi içerir. Fakat, eğer bu büyük eylem esnasında, devrimci adalet biçimi ortaya çıkıyor, yani adalet adına, insanlara hangi önyargılara tabi kılındıkları soruluyorsa, bir masanın arkasına geçmiş insanlarla yapılsın ya da yapılmasın bunda kötü bir şey göremiyorum."[7]

Foucault'nun, Pierre Victor'la bu tartışmadan iki ay sonra gerçekleşen ve bütün bir 1972 senesi boyunca gündemi meşgul eden başka bir olayla, yarattığı etki ve kendi ilgi alanı yüzünden yakından ilgilendiği anlaşılır: Bruay-en-Artois cinayeti. Fransa'nın kuzeyindeki küçük bir maden ocağı kentinde, on altı yaşında genç bir kız gece vakti boş bir arazide katledilmiştir. Tahkikat yargıcı, şüphelerini kentin ileri gelenlerinden birine, Compagnie des Houillères yükümlülüğünde gayrimenkul alım satımlarından sorumlu olan bir notere yöneltir. Yani Pierre Leroy'u suçlar ve onu hapse attırır. Savcılık sanık için geçici salıverme istediğinde, "küçük yargıç" [sorgu yargıcı] hiyerarşik üstlerinin talebini reddeder. Ve kentin bütün işçi nüfusu, yargıcın, "sınıf adaleti"nin talebi karşısındaki direnişini destekler. Yargıç Pascal çok konuşur. Sözümona! Kesin bir şey varsa o da tahkikatın gizliliğini hiçe sayımakla suçlanacak ve Yargıtay tarafından 20 Temmuz 1972'de dosyadan el çektirilecektir.[8]

---

6. Michel Foucault, *Sur la justice populaire. Débat avec les maos. Dossier: Nouveau Fascisme, nouvelle démocratie, Les Temps modernes*, sayı 310 bis, 1972, s. 336-366.
7. Jean-Paul Sartre, *A propos de la justice populaire, Pro justicia* dergisinde yayımlanan söyleşi, birinci yıl, 1973 ikinci yarıyıl, s. 22-23.
8. Bruay-en-Artois olayı hakkında, Yargıç Henri Pascal'ın kitabı *Une certaine idée de la justice*, Fayard, 1973. Aynı zamanda Jacques Batigne, *Bruay, un juge vous fait juge*, Plon, 1972.

Kuşkusuz, Maocular bu tarihten çok önce olaya dört elle sarılmışlardır. Militanlar ve gazeteciler tarafından teksir makinesinde çoğaltılarak yayımlanan *Le Pirate* gazetesine göre "burjuvazi tarafından üretilen sınıf enformasyonu"nu itham etmek için 4 Mayıs'tan itibaren bir Hakikat-Adalet Komitesi oluşturulmuştur. Bu komite gösteriler, yürüyüşler, mitingler düzenler ve bir açlık grevi girişiminde bulunur... Başlama vuruşu Kuzey'in Maocuları tarafından kaleme alınan bildiriler olur: "Sessiz sedasız, büyükannesini görmeye giden bir işçi kızı parça parça edildi. Bu bir yamyamlık eylemidir. Burjuva adaletinin kararı ne olursa olsun, Leroy halkın adaletinin kararına boyun eğmek zorundadır." *La Cause du Peuple*'ün Mayıs sayısı olayı baş sayfada şu başlıkla duyurur: "Şimdi de çocuklarımızı katlediyorlar!" Ve iç sayfalarda ise şu bildiri yer alır: "Bunu yalnızca burjuva yapmış olabilir." "Öfkeli Bruay" sakinleri tarafından imzalanan (fakat onlar tarafından yazılmayan) bu metinde sokağın sesi belli bir coşkuyla aktarılır: "Ona yavaş yavaş işkence etmek gerek", hatta "Onu arabamın arkasına bağlayıp yüz kilometre hızla sürükleyeceğim."[9] *La Cause du Peuple*'ün Yayın Yönetmeni Sartre, bu çeşit ifadelerin üstünü örtmek istemez. Bir sonraki sayıda "Linç Etmek mi Yoksa Halk Adaleti mi?" başlığı altında bu durumu sorgular. "Sömürünün her bir sömürülende uyandırdığı en temel duygu" olan "sınıf nefreti" ilkelerine derin bağlılığı noktasında bütün ön garantileri verdikten sonra, olayları kesin bir biçimde gözden geçirir ve bir kimsenin ispat edilmeksizin suçlu olarak yaftalanmasını reddeder. Şunları yazacaktır: "Halkın haklı nefretini, onu öldürmüş olduğu henüz kanıtlanmadığından küçük Brigitte'in katili Leroy'a değil, sosyal faaliyetleri yüzünden sınıf düşmanı olarak karakterize edilen avukata yöneltmek gerekli olacaktı."[10] "Yoldaşlarını" akla davet etme yönünde Sartre'ın girişimleri etkisiz kalır. Pierre Victor, kolektif imzalı ve Sartre'ın metninin yanında yayımlanacak olan bir *La Cause du Peuple* açıklamasında, Sartre'a şu cevabı verir: "Soru sorma sırası bizde: Leroy (ya da erkek kardeşi) zan altında kalsaydı, halkın onun kendisini ele geçirmeye hakkı olacak mıydı? Evet, diyoruz. Burjuva sınıfının otoritesini altüst etmek için, aşağılanmış olan halkın kısa bir şiddet anı hazırlamaya ve bir avuç aşağılık, iğrenç insanın şahsına saldırmaya hakkı olacaktır. Bir sınıfın otoritesine, bu sınıfın bir iki önderi mızrağın ucunda gezinmeksizin saldırmak zordur."[11] Bruay'a ayrılmış başka bir

9. *La Cause du Peuple*, yeni seri, sayı 23, 1 Mayıs 1972.
10. *La Cause du Peuple*, yeni seri, sayı 24, 17 Mayıs 1972.
11. A.g.e. Cevap toplu olarak imzalanmıştır. *La Cause du Peuple* Hervé Hamon ve Patrick Rotman tarafından Pierre Victor'a ayrılmıştır, *Génération*, c. II, *Les Années de poudre*, Seuil, 1988, s. 434.

sayı 1972 Ağustos'unda yayımlanacaktır. Gazetenin yönelimi kesinlikle değişmemiştir. Her şeye rağmen Sartre Hakikat-Adalet Komitesi'nin daveti üzerine meydanda olacaktır.

Foucault seyahat de edecektir. Bütün bir kentin adalet problemleri etrafındaki seferberliğinde bir örnek bir halk mücadelesi hareketini görür. İlk defa, halk farklı bir olayı politize etmiştir. Politik mücadele yalnızca ücrettalebinden değil aynı zamanda bütün bir yargılama sistemini masaya yatırmaktan geçer.[12] Foucault'nun Bruay olayına ne derece bulaşmış olduğunu tam olarak saptamak güçtür. Mesela o dönemde Bruay Lisesi'nde öğretmenlik yapan ve Hakikat-Adalet Komitesi'nin önemli figürlerinden olan François Ewald'a (*La Cause du Peuple*'de yayımlanan fotoğraflarda kortejin en ön sıralarında yer alır) bakılırsa Foucault'nun adını Bruay olayına karıştırmak büyük bir hata olacaktı. Ona göre, nasıl ki Sartre ve Clavel acı içinde meşhur boş araziyi "görme"ye gelmiştir, herkes gibi Foucault da yalnızca alanda bulunmak için ordadır. Philippe Gavi bunu doğruluyor: Foucault'yu o dönemde çok görüyordu; onun Maoculara karşı son derece eleştirel olduğunu hatırlıyor. Claude Mauriac, günlüğünde Foucault'nun konumundan bahsetmiştir. 23 Haziran 1972 tarihli bir konuşmada, kendisine şu karşılığı veren Foucault'nun radikalizmi karşısında şaşkına dönmüştür: "Oradaydım. Bölgeyi ve söylendiği gibi diken değil, cesedin bulunduğu yerin tam karşısında kesiliveren, epey yüksek gürgen çiti görmek yeter..." Claude Mauriac esas meselenin noterin ya da arkadaşının suçlu olup olmadığını bilmek değil (o adam, o kadın ya da her ikisi olabilir), kanıt olmaksızın bu suça hükmeden dış müdahaleleri mahkûm etmek olduğunda ısrar eder. Foucault'nun cevabı şu olacaktır: "Bu müdahaleler olmasaydı Leroy serbest kalabilecekti. Yargıç Pascal savcılığın baskılarına boyun eğmek zorunda kalabilecekti. Daima korunan Kuzey'in burjuvazisi ilk kez böyle olmayı bırakmıştır. Bruay-en-Artois'da olup biten şeyin böylesi bir önem taşıması bundandır."[13]

Claude Mauriac, Bruay üzerine Foucault'yla yapılan başka bir görüşmeyi nakleder. Çok sonraları, Şubat 1976'da gerçekleştirilmiştir:

> Mauriac: "O halde artık noteri suçlu bulmuyorsunuz?"
> Foucault: "Hayır."
> Mauriac: "Fakat o bölgeye yaptığınız bir ziyaret sonrasındaki çıkarımlarınızı hatırlarsınız..."
> Foucault: "Evet, bütün bir teoriyi anında kurmuştum..."[14]

12. Kayda alınan fakat bildiğim kadarıyla yayımlanmayan söyleşi. Kaseti Berkeley'deki Foucault arşivinde bulunmaktadır.
13. Claude Mauriac, *Et comme l'espérance...*, a.g.e., s. 373-374.
14. Claude Mauriac, *Une certaine rage*, Robert Laffont, 1977, s. 73.

Bu ikinci konuşma, Claude Mauriac ile Michel Foucault, François Ewald'dan bahsettikleri sırada gerçekleşir. Ewald 1975'te Bruay'ı terk etmiş ve tam da Bruay olayı hakkında bir çalışmasını akademik desteği altında gerçekleştirmek üzere Foucault'yu görmeye gelmiştir. O tarihten itibaren Foucault'nun seminerlerinin en önemli katılımcılarından biri olur. François Ewald bugün, 1987 yılının sonunda kurulan "Foucault Merkezi"ne katkıda bulunmaya devam etmektedir.

Şöyle toparlarsak, Foucault uzun zaman noterin suçlu olduğuna inanmış olsa da ve Bruay olayıyla epey yakından ilgilense de, kuşkusuz, *La Cause du Peuple*'de çıkmış makalelere fazla sempati duymamıştır. Bu noktada Jean-Paul Sartre'la aynı dalga boyunda yer almaktaydı. *Libération* gazetesinin ortaya çıkışını hazırlayan tartışmalar esnasında altını çizdiği noktalardan biri de budur. "Projemiz, 'halkın kontrolü altında' makaleler yazmaktır" demiştir, bu toplantılardan birinde bir katılımcı. Ve Foucault, *La Cause du Peuple*'ün Bruay hakkındaki makalelerinin tam olarak karşı örneği çerçevesinde bu "kontrol" sözcüğünün anlamını sorgular. Makalenin en son halinin öncelikli ve dürüst bir şekilde o konuda sorular sorulacak kimselere açıklanmış olması gerekir diyecektir. Sözlerini tırnak içinde yeniden üretmek niyetiyle dinleneceklerini bilmelidirler: "Dinlemek, tamam: Konuştuğundan ötürü herkes yazıma katıldığını bilmelidir. *La Cause du Peuple*'de iken seçim yapma hakkını elinizde bulundurduğunuz düşünülür. O zaman ben hayır derim."[15]

Bruay olayını böylesine uzun uzadıya hatırlatmak istedik. Çünkü bu olayın neden olduğu uyuşmazlıklar, tanıkların söylediğine bakılırsa, belli bir goşizm biçiminin sonunu getirecek bir kopma noktasını ortaya çıkarmıştır. Bu, Bruay çarpışmasında en angaje Maocu militanlardan ve üzerinde en çok durulan makalelerin esinleyicilerinden biri olan Serge July'nin bugünkü analizidir.

Foucault'nun, Temmuz 1971'deki Jaubert olayı sırasında, Claude Mauriac'le birlikte bir inceleme komisyonu oluşturduğunu hatırlıyoruz. Meslek haklarını savunmak için geniş çaplı bir gazeteci seferberliği oluşturulmuştu. İçlerinden bazıları bir basın ajansı kurma fikrini ortaya attı. Evelyne Le Garrec, Claude-Marie Vadrot, Jean-Claude Vernier ve daha başkaları Maurice Clavel'den bu basın ajansının yöneticisi olmasını istedi. 18 Haziran 1971'de doğan Libération oldukça hızlı bir biçimde APL adıyla tanınır oldu. Maurice Clavel, Claude Mauriac gibi, 1968 sonrasında goşist harekete katılan eski bir De Gaullecüdür.

15. Claude Mauriac, Et comme l'espérance..., s. 418-419.

Stalinci Marksizm savaş sonrası yıllarda, entelektüel çevrelerde hüküm sürmeye başladığı zaman *La Liberté de l'esprit* dergisiyle ortak hareket eder. Aynı dönemde Claude Mauriac bu dergide "şöhretlerine, kendini aldatma ve aptallık derecesinde güvenen" solcu entelektüellere şiddetle saldırmaktadır.[16] Clavel romanlar, tiyatro oyunları yazmıştır... Aynı zamanda ortaokul felsefe öğretmenliği de yapmıştır; fakat ciddiyet eksikliği, tahmin edebileceğimiz üzere Georges Canguilhem isimli bir başmüfettişin alt edilmez düşmanlığına neden olmuştur. Clavel öğretmenliği çabucak bırakır. Geçici işlerle hayatını kazanır ve hazırlıktaki eski arkadaşlarından biri ve çok sonraları onu yeniden öğretmenliğe döndürmeye çalışacak olan, General De Gaulle'ün teknik danışmanlarından birinin yanına sığınır. Bu kişi aynı zamanda Foucault'nun yükseköğretim müdür yardımcılığı görevine aday gösterilmesine karşı çıkanlardan biridir.[17] Ben Barka olayında General De Gaulle ile arası açılan Clavel, 1966'nın güzel bir gününde, çabucak ünlü köşe yazarlarından biri olacağı *Le Nouvel Observateur* ekibine dahil olur. *Kelimeler ve Şeyler* yayımlanır yayımlanmaz Foucault'nun eserini göklere çıkarmıştır: "Karşımızdaki Kant'tır" diye tekrarlar Jean Daniel'e ve makalelerinde "bu, Kant'tır" diye yazar.[18] Clavel de pek çokları gibi 1968 şokuna uğrayacak ve bu ateşli Katolik, "A armes égales" adlı bir televizyon programı için çekilen kısa bir filmde ifade ettiği poetik-gosist tezleri geliştirecektir. Filmin 13 Aralık 1971'de yayımlamasının ardından Tours belediye başkanı olan ve aşırı muhafazakârlığıyla tanınan Jean Royer ile yüz yüze bir tartışmaya girecektir. Filmin görüntülerine eşlik eden coşkulu yorumda Clavel, Başkan Pompidou'nun Direniş "karşıtlığı"ndan bahsetmiştir. İfade, bu bölümü montajda kesen program yayıncılarını şoke etmiştir. Filmin görüntüye girmesinden kısa bir süre sonra, Clavel milyonlarca seyirci önünde, canlı yayında bağırarak ayağa kalkmış ve "Bay Sansürcüler! Hepinize iyi akşamlar dilerim!"

16. *La Liberté de l'esprit*, sayı 1, Şubat 1949.

17. Bütün bu ipuçlarını, kişisel öyküler ve entelektüel serüvenlerin hangi noktada birbirine karıştığını ve bir iki slogana ya da anahtar formüle indirgenemeyeceklerini göstermek için veriyorum. Bu, dönemin perspektifleri hakkında tarihsel yanılgıların ve gafların izinde Luc Ferry ile Alain Renaut'nun "68 düşüncesi" adını verdikleri şeyi bu denli basite indirgeyerek tanımlamalarından başka bir şey değildir. Tek bir örnek uğruna, bu düşünce içinde, varlığı dahi, 68 Mayıs'ı ile öznenin başatlığını kabul etmeyen felsefeler arasında sıkı bir ilişki olduğu yolundaki tezlerini yıkan Sartre'ı anmayı tamamen unutmuşlardır. Aynı nedenden ötürü, bilincin önceliğini reddeden fakat 68 Mayıs'ına son derece düşmanca yaklaşan Lévi-Strauss'un etkisini de unutmak zorunda kalmışlardır.

18. Mesela 3 Nisan 1968 tarihli *Le Nouvel Observateur*'de, Mikel Duffrenne'in *Pour l'homme* adlı, yapısalcı dalgaya karşı hümanist değerlerin bir savunusu olduğu anlaşılan kitabı için bir tanıtım yazısı kaleme alır. Clavel Dufrenne'den sempati ve muhabbetle bahseder fakat kendisini, Foucault'nun kitabının yerle bir ettiği eski felsefi değerler tablosunu yeniden ayağa kaldırmak istemekle suçlar.

diyerek program setini terk etmiş ve bunu takip eden günlerde basında epey gürültü koparacak tartışmalara neden olmuştur.

APL'nin amacı, mücadeleleri ve eylemleri hakkındaki haberleri toplamak, başka ajansların engellemesi yüzünden gazete sütunlarında yer bulmakta zorlanan fotoğraf ve bildirileri yayımlamaktır. Foucault'nun başlangıçtan itibaren bu basın ajansıyla ilişkisi vardır: mesela Clavel ve Sartre'la birlikte, 25 Şubat 1972'de Billancourt Renault fabrikaları önünde öldürülen Maocu militan Pierre Overney hakkındaki soruşturmayı sürdürmek ister. Fakat o sıralar hüküm süren gerilim o derece yüksektir ki işçilerle tartışmak olanaksızdır.

APL oldukça hızlı bir biçimde başka bir projeyle bağlantı kuracaktır: *La Cause du Peuple*'ün Maocuları kendi içlerine fazla kapandıklarını ve sekter kopma ve şiddet serüveninden başka çözümler bulmaları gerektiğini hissetmişlerdir. Kızıl Destek, goşist eylemlere yönelik baskıya karşı mücadeleyi genişletmek için "demokratik şahsiyetleri" bir araya getirme rolünü daha önce oynamıştır. Üstelik Foucault burada aktif olarak yer almıştır. 1972 sonunda hazırlanan proje hem basit hem de iddialıdır: Politik bir akımın organı olmaksızın, mücadelelerini ifade edecek bir halk gazetesi çıkarmak. Sartre, gazetenin yöneticiliğini üstlenmeyi kabul edecek, sağlık durumuna rağmen, bellibaşlı Fransız günlük gazetelerinden biri olacak bu yapının uzun ve çetrefilli idaresine kendini fazlasıyla kaptıracaktır.[19] 7 Şubat 1973'te, Jacques Chancel'in, "Radioscopie" adlı programına katılması yönünde yaptığı daveti de kabul etmiştir. Cezayir Savaşı sırasında, 1960'taki 121'ler Manifestosu'ndan beri bir Devlet kanalında konuşmamıştır. Fakat gazetenin doğuşuyla ilgili mümkün olan en geniş yankıyı uyandırmak için, hayatı ve eseri hakkındaki soru-cevap oyununu oynar ve buradan, onun için gündemdeki tek mesele olan, *Libération*'a gelmeye çabalayarak, bir saat boyunca konuşur.

Kuruluş manifestosu, yeni gazeteyi "enformasyon cangılında bir tuzak" gibi takdim eder: Nihayet "halka söz" verecek olan bir gazete. 1972'nin son ayları ile 1973 başlarında, gazeteciliğe verilecek yeni biçimleri tartışmak için, 3. Bölge'deki, Bretagne Sokağı'nda toplantılar gerçekleştirilir. Maocular adına Pierre Victor ve Serge July hazır bulunur. Maocu olmayan akımlara açılımı ise Philippe Gavi sağlayacaktır. Jean-Paul Sartre, Claude Mauriac, Michel Foucault, Alexandre Astruc gibi bir grup entelektüel para bağışlamakla kalmaz, aynı zamanda gazetenin hazırlanmasına gerçek anlamda katkıda bulunmak ister. Mese-

19. *Libération*'un doğumu hakkında, François-Marie Samuelson'un kapsamlı ve bilgilendirici kitabını öneririm: *Il était une fois Libé*... Seuil, 1979.

la Foucault, neredeyse Fransa'nın her yerinde oluşturulan "Libération Komiteleri"ne önemli görevler vermeyi önerir. Her komite kendini gazete yayımlamakla sınırlamayacak, bir kamu yazarı rolü oynayarak, haber toplamayı ve bu haberleri bir araya getirmeyi de üstlenecektir. Ve bilhassa, onların nazarında, meşhur "halk denetimi" suçlu, eşcinsel, kadın gibi dışarıda bırakılan kesimler tarafından uygulanmalıdır.

Foucault, "işçi belleği kronikleri"yle de ilgilenmek istiyordu. 00 Numaralı erken sayılarının birinde[20] Régie Renault'da çalışan José isimli bir işçiyle karşılıklı konuşur ve gazete sütunlarında bir çeşit tefrika şeklinde genişletmek istediği bu bölümü hatırlatır: "İşçilerin kafasında, Halk Cephesi, Direniş gibi büyük mücadelelerden kaynaklı temel deneyimler var... Fakat gazeteler, kitaplar, sendikalar basit bir biçimde eğer unutmazlarsa işlerine gelen şeyi hatırlarlar. Bütün bu unutuluş yüzünden, işçi sınıfının bilgi ve deneyiminden faydalanılamaz. Bunları anlatmak ve bilhassa muhtemel mücadele araçlarından hareketle bunları kullanabilmek ve tanımlayabilmek için, bütün bu anıları gazete etrafında bir araya getirmek ilginç olabilirdi."[21] "Tefrika" XIX. yüzyıla, hatta daha gerilere uzanabilir ve halk mücadelesinin bütün bir tarihini kapsayabilirdi.

Michel Foucault bir ay sonra Renault'nun Portekizli işçisiyle yeniden görüşür. Filozof, makale başlığında "militan ve Collège de France'ta profesör" şeklinde takdim edilir:

> José: "Halkın hizmetinde olan bir entelektüelin görevi, sömürülenlerden gelen ışığı daha geniş bir biçimde yansıtmak olmalıdır. Ayna görevi görmelidir."
> Michel Foucault: "Entelektüellerin rolünü biraz abartmıyor musunuz? İşçilerin, yaptıkları şeyi bilmeleri için entelektüellere ihtiyaçları yoktur; kendileri bunu çok iyi bilir. Benim için entelektüel, üretim aygıtına değil, enformasyon aygıtına bağlanmıştır. Gazetelerde yazabilir, bakış açısını ifade edebilir. Aynı şekilde eski enformasyon aygıtına da bağlanmıştır. Diğer insanların doğrudan sahip olmadığı, belli sayıda kitabın okunmasının kendisine sağladığı bilgiye sahiptir. O halde onun görevi, zaten mevcut olan bir işçi bilinci oluşturmak değil, bu bilincin, bu işçi bilgisinin, enformasyon sistemine girmesine, yayılmasına ve sonuç olarak da olup biten şeyin bilincine varamayan başka işçilerin ve insanların yardımına koşmasına izin vermektir. Aynayı bir aktarma aracı olarak görüp, aynadan bahsetme konusunda seninle aynı fikirdeyim... Şu söylenebilir: Bir entelektüelin bilgisi, işçi bilgisine göre daima kısmi bir bilgidir. Fransız toplumunun tarihinden öğrendiğimiz şey, işçi sınıfının tek başına sahip olduğu bütün bir yekpare deneyime göre bütünüyle kısmidir."[22]

---

20. François-Marie Samuelson'a göre, bundan toplamda beş tane vardır.
21. Michel Foucault, *Pour une chronique de la mémoire ouvrière*, *Libération*, sayı 00, 22 Şubat 1973.
22. *Libération*, birinci yıl, sayı 16, Cumartesi, 26 Mayıs 1973.

Foucault ne yalnızca gazetenin saygıdeğer bir "hami"si olmayı bekler ne de zaman zaman bir makale vermekle yetinir. Röportajlar yaparak, toplantılara katılarak, alınan kararlara ortak olarak aktif bir biçimde dahil olmak ister: ...Bu angaje gazetecilik kavramının, her gün orada bulunursa bir anlamı olacağını çabucak anlayacaktır. Oysa bütün yaşamını gazetenin çıkmasını fiilen üstlenenlerin yaptığı gibi redaksiyon odalarında geçirmek ona olanaksız gelmektedir. Doğrusunu söylemek gerekirse, gazeteyi çıkaranların da entelektüellerin fazla göz önünde olmasına ihtiyaçları yoktur. Philippe Gavi'nin bugün söyleyeceği gibi, Foucault'nun düşünebileceğinden çok daha "manipülatör" bir anlayışa sahiptirler.

Foucault'nun *Libération*'la işbirliği de başlangıç beyanları evresinin ötesine geçemeyecektir. Bir iki makalenin dışında –Serge Livrozet'nin şiddetli tepkisine neden olan, illegalizm üzerine 1974 tarihli isim belirtilmemiş makale bunlardan biridir– Foucault *Libération*'a yazmamıştır. Öte yandan *Libération*'da gerçek anlamda sakin bir ortam yoktur. Maurice Clavel'in sonradan şunları yazacaktır: "Uyum içinde, korkusuz, hevesli Marksist bir ekiple birlikte goşist bir gazete olan *Libération*'un yaratılmasında küçük çapta yer aldığımı hatırlıyorum. Oysa birbirlerini sevmekten hemen vazgeçtiler. Birkaç ay sonra da birbirlerini yok ettiler."[23] 1975-1980 yılları arasında Michel Foucault *Le Nouvel Observateur*'de kendisini daha içtenlikle ifade edecektir. *Libération*'la düzenli bir işbirliğine ancak 1980 senesine doğru yeniden başlayacaktır. Claude Mauriac, 1975-1976 yıllarında Michel Foucault'yla *Libération*'u ilgilendiren birkaç konuşma yaptığını nakleder: Foucault, bu gazeteyi en aşırı sağcı basın kadar olayların özünü değiştirerek sürekli yalan söylerken görüyor olmaktan duyduğu üzüntüden bahseder. Foucault'nun bu dönemdeki politik ifadelerinde bir tema ortaya çıkmaktadır: Eğer inandırıcı olmak istiyorsak, eğer etkileyici olmak istiyorsak öncelikle hakikati bilmek ve bilhassa *söylemek* gerekir. Doğruyu söylemek ve "açıksözlülük", müdahil bir gazetecilik için temel ilke olmalıdır.

Foucault, Maurice Clavel'le yakın ilişkisini sürdürecektir. Clavel, 1976'da Vézelay'ın evinde gerçekleştirilen bir televizyon programına Foucault'nun da katılmasını isteyecek ve olumlu cevap alacaktır. Diğer davetliler Christian Jambert, Guy Lardreau ve André Glucksmann'dır... Politik tercihler ağır basar: Goşizm ölmüştür ve eski Maocular Tanrı'yı ya da totaliterliğin doğasını sorgular. Fakat goşist dönemde ve özellikle

23. Maurice Clavel, *Ce que je crois*, Grasset, 1975, s. 98.

Maocu hareketler içinde kurulan ilişkiler, savaş sonrası yılların Stalincileri tarafından sağa dönmeleri sonrası örülen ilişkilerin devam etmesi –ve her zaman devam ettiği– gibi aynen devam edecektir: arkadaşlık, yardımlaşma, üye seçme ağları.

Clavel, Foucault'ya derin bir tutku beslemektedir. Her zaman bundan bahseder. 1975'te yayımlanan *Ce que je crois* isimli kitabının onlarca sayfasını ona ayırır. *Kelimeler ve Şeyler*'de yapmak istediği şeyi anladığı ve teorik çalışmasını analiz edebildiği için Foucault'nun teşekkür niyetine 1968 Nisan'ında kendisine yazdığı bir mektubu burada zikreder.[24] Clavel, Foucault takıntısını 1976'daki makalelerinin birinde, tam da *Bilme İstenci*'nin yayımlanması sırasında itiraf eder: "Kant gibi 'kendisinden sonra artık eskisi gibi düşünemeyeceğimiz' birisi olarak gördüğüm Foucault'ya olan saplantım bilinir. Dahası Foucault şiddetli sarsmalarla bizi uyanık ve ayakta tutmaktan vazgeçmezken, Kant'ın çabucak uykuya daldığının ortaya çıktığını sanıyorum."[25] Clavel'in 1979'daki ölümü üzerine Foucault bu mücadele yoldaşına dokunaklı bir veda konuşması kaleme alacaktır: *Le Nouvel Observateur*'de Clavel'i Blanchot'yla karşılaştırdığı kısa bir makale yayımlar. Blanchot'nun Foucault için ne ifade ettiği iyi bilinir! "Blanchot: berrak, hareketsiz, gündüzden daha saydam bir gündüzün yolunu gözleyen, kendini sadece onları silen hareketin içinde ortaya çıkaran işaretlere dikkat eden. Clavel: sabırsız, en küçük gürültüde silkinen, yarı gölgede çığlığı basan, fırtınayı çağıran. Bu adamlar –onlardan daha değişiği nasıl düşünülür?– içinde yaşadığımız dünyaya, sonradan gülmeyeceğimiz ya da yüzümüzün kızarmayacağı tek gerilimi, zamanın akışını kıran şeyi dahil ettiler." Ve şöyle bağlar: "Şüphesiz Clavel çağımızda en önemli olan şeyin merkezindeydi. Söylemek istediğim şey şu: Batı'nın yavaş yavaş oluştuğu tarih ve zaman bilincinde epey geniş ve epey derin bir tahrif söz konusudur. Bu bilinci düzenleyen her şey, ona bir süreklilik veren her şey, ona bir bitimlilik veren her şey sökülür. Kimileri yeniden dikmek isteyecektir. Kendisi bize, bugün bile, zamanı başka türlü yaşamak gerektiğini söyler. Özellikle de bugün."[26]

*

24. Maurice Clavel, a.g.e., Özellikle s. 122-148. Foucault'nun mektubu 138 ve 139. sayfalarda bulunuyor.
25. Maurice Clavel, *Vous direz trois rosaires, Le Nouvel Observateur*, 27 Aralık 1976.
26. Michel Foucault, *Vivre autrement le temps, Le Nouvel Observateur*, 30 Nisan 1979.

"Ne yaptık? Tanrım ne yaptık?" Collège de France'ın bir profesörü, 1971 yılının güzel bir günü, dehşetini ifade etmek için Georges Dumézil'e telefon eder. Seçilmesine epey katkıda bulunduğu Foucault'nun yaptıklarını ve eylemlerini aktaran gazeteleri okuduğunda ise şaşkına dönmüştür: Sartre'ın ve goşistlerin yanında Foucault, yürüyüşlerde ön saflarda Foucault, hapishane kapılarında Foucault... "Biz ne yaptık?" diye haykırır profesör, belki de herkesin ahlaki ve bilimsel bir merci olarak baktığı Dumézil'in fikrini almak için. Ne var ki Dumézil meslektaşını rahatlatmaya çalışır: "Çok iyi yaptık" diye cevap verir. Buna rağmen Foucault'nun politik tercihlerini paylaşmaktan uzaktır. Kanatları altına aldığı kişinin "taşkınlıkları"nı kötüye yormaz. Hatta ciddiye bile almaz. Onun için bunlar herkesin kendi ve başkaları adına oynadığı komedilerden biridir. Dahası yetmiş yaşını geçmiştir ve politik meseleler yüzünden böylesi derin bir dostluğu tartışma konusu yapmak istemez. Bu yolu yürüyeli uzun zaman olmuştur. Foucault kendisini ziyaret ettiğinde bu konuya hiç girmez. En fazla, o da zaman zaman, ona şöylesi nüktedan laflar eder: "Senin hâlâ hapishane kapılarında ne işin var!" Bunu söylerken on beş yıl önce, Grand Nord'un buz tutmuş yollarında ya da Carolina Rediviva'nın koridorlarında iki adam arasında kurulan derin, anlamlı dostluğa zarar vermek istemez.

Tarih Dumézil'in haklı olduğunu göstermiştir. Michel Foucault'nun fazla akademik bulmadığı faaliyetlerinden ötürü endişelenen profesörün ona haksızlık ettiğini de: Michel Foucault yalnızca çok büyük bir eğitmen olarak kalmaz, kurum yaşantısına bütün çalışma arkadaşlarıyla özellikle aynı unvanla katılır. "İki Foucault vardı: Biri gösterilerin Foucault'suydu, diğeri ise Collège toplantılarının Foucault'su. Foucault akademik görevini çok ciddiye alıyordu" yorumunda bulunur Le Roy Ladurie. Foucault, akademisyen rolünü zaman zaman kurumla arasına küçük bir mesafe koymaya çalışarak sonuna kadar götürür. Boulez'nin adaylığını önerdiği zaman da böyle yapmıştır. Tartışmalarda yer alır, Collège'in seçebileceği adaylar hakkında görüş bildirir. Kesinlikle istemediği adayları silip atmayı ya da oyunu alacak olanlar için seferber olmayı bilir.

Foucault Collège'de Çarşamba günleri ders vermektedir. İlk yıl, henüz bir kitap formuna kavuşmamış fakat bir inceleme teması olarak düşündüğü "Bilme İstenci"ne yoğunlaşır; ardından 1971-1972'de "Ceza Kuram ve Kuruluşları" ve 1972-1973'te "Cezalandırıcı Toplum", 1973-1974'te "Psikiyatri İktidarı" ve bir sonraki yıl "Anormallik" üzerine. Ve nihayet 1975-1976'da, elbette "Toplumu Savunmak Gerekir" [Il faut

défendre la société]* şeklinde tırnak içine alınmış, kışkırtıcı başlıklı bir derste, politik düşünce içinde savaş şemalarının kullanımını ele alacaktır. 1976-1977'de dersine bir yıl ara verir ve 1977-1978'de "Güvenlik, Toprak, Nüfus" başlıklı bir derste "halkların yönetimi"nin ele alınmasıyla yeniden devam eder. Bu tarihten itibaren, araştırmasını, zaman içinde yükselen bir seyirle, *Cinselliğin Tarihi* tarafından çizilen yöne kaydıracaktır. Ta ki "doğruyu-söylemek" (*parrhesia*)** temasını Eski Yunan'daki "kendilik kaygısı" ilişkisi içinde ele aldığı 1983-1984'teki son öğretim yılına kadar.

Foucault aynı şekilde pazartesi günleri bir saati seminer için ayırır. Ders esnasında bu seminerlere yalnızca çalışma hazırlayanları kabul etmek istediğini bildirir. Fakat her seferinde karşısında yüzün üzerinde insan bulur. "Giriş izni" için daha sıkı bir sınırlandırma getirmeyi deneyecek fakat Collège idaresinin yönetmeliğine takılacaktır: Dersler herkese açık olmalıdır. Foucault taktikler geliştirir; kasım ayında küçük bir öğrenci ve araştırmacı grubunu kendi odasında toplar ve her birini derslerin ve seminerin başladığı ocak ayı için hazırlanacak bir sunumla görevlendirir. En sonunda bunları birleştirecek ve çarşamba sabahları iki saat ders verecektir. Bazı yıllar, çalışma odasında ya da bir kafede, kolektif bir araştırma sürdürmek istediği insanlardan oluşan küçük grubu bir araya toplar. Çerçevesini çizmenin pek de mümkün görünmediği bu küçük "Foucaultcu kabile" üyelerinin eksiksiz bir listesini vermek güçtür. Üstelik gerek çatışmaların gerek zaman zaman gürültülü patırtılı kopmalara yol açan tartışmaların eksik olmadığı da görülür. Böylesi bir ortamın zaman zaman bir "mahkeme salonu"nu andırır olması şaşkınlık yaratmayacak ve işleyişi, statü ve öncelik rekabetlerine ve mücadelelerine sahne olacaktır. İstisnasız her seminerin durumu budur. Foucault'nun bu kuraldan kaçabileceğini düşünmemiz zordur. O bu durumun farkındaydı ve zaman zaman bundan endişeleniyordu. Dostlarından bazılarına bundan bahsetmiştir. Her birinin rolünü sorguladığı ve "ben yokken aralarında ne olup bitiyor" sorusuna cevap aradığı bir mektupta bu konuyu didik didik eder.

İhtiyat ve nesnellik, burada yalnızca resmi kaynaklarla yetinmeyi gerektiriyor. Foucault her senenin sonunda, yönetmelik gereği, Collège *Yıllığı* için verdiği dersin bir özetini kaleme alıyordu. Bazı durumlarda seminerde sunum yapan kişileri, bunların temalarını ve isimlerini belirtirdi. Kuşkusuz, bu listeler tam değildir, bazı senelere ilişkin bilgiler

---

* Michel Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, Çev. Şehsuvar Aktaş, YKY, 2011. (y.h.n.)
** Michel Foucault, *Doğruyu Söylemek*, Çev. Kerem Eksen, Ayrıntı Yayınları, 2005. (y.h.n.)

eksiktir. 1970'teki seminer XIX. Yüzyılda Fransa'da "ceza" kavramı üzerine yoğunlaşmıştır; 1971-1972'deki ise Pierre Rivière "vaka"sı üzerine. Foucault çalışmalara Robert Castel, Jean-Pierre Peter, Gilles Deleuze, Alexandre Fontana, Philippe Riot ve Maryvonne Saison'un katıldığını işaret eder. 1972-1973'te *Pierre Rivière* dosyasıyla ilgili kitabın yayın hazırlığı söz konusu olur. Foucault hiç isim vermemiştir fakat bu seçkide bahsi geçen listeye dayanılırsa, az önce saydıklarımıza Blandine Barret-Kriegel, Patricia Moulin, Jeanne Favret, Gilbert Burlet-Torvic ve Georgette Legée'yi eklemek yerinde olur. Gilles Deleuze kitaba katılmamıştır. 1973-1974'teki seminer iki tema halinde gerçekleştirilir: "Psikiyatri Konusunda Adli Tıp Uzmanlığı" ve "XVIII. Yüzyılda Hastane Kurumu ve Mimarisinin Tarihi". Bu son araştırma, Michel Foucault, Blandine Barret-Kriegel, Anne Thâlâmy (Foucault'nun yeğenidir), François Béguin ve Bruno Fortier'nin katkılarıyla *Les Machines à guérir* adlı bir diğer kolektif yayını doğurmuştur.[27] 1974-1975'te, araştırma psikiyatrik tıp uzmanlığı konusunu takip eder. Ve 1975-1976'da, kriminal psikolojide "Tehlikeli Birey" kavramını ele alır.

1977-1978'deki seminer "Devlet iktidarını genişletmeye yönelik bütün uygulamaları" ve "özellikle düzenin sürdürülmesini, disiplini ve yönetmelikleri" analiz eder. Sunumlar Pasquale Pasquino, Anne-Marie Moulin, François Delaporte ve François Ewald tarafından gerçekleştirilir.

1978-1979 yılı, XIX. yüzyıl sonu hukuki düşüncesini incelemekle geçer. Sunum sahipleri François Ewald, Catherine Mevel, Éliane Allo, Nathalie Coppinger, Pasquale Pasquino, François Delaporte ve Anne-Marie Moulin'dir.

1979-1980'de seminer XIX. yüzyıldaki liberal düşüncenin kimi görünümlerine ayrılır ve sunumlar Nathalie Coppinger, Didier Deleule, Pierre Rosanvallon, François Ewald, Pasquale Pasquino, A. Schutz ve Catherine Mevel tarafından yapılır.[28]

Collège de France yönetimine bakılırsa, "Michel Foucault'nun hiçbir zaman *stricto sensu* [kelimenin tam anlamıyla] resmi olarak tayin edilmiş 'asistan'ı olmamıştır". Bu görevi yerine getirmek için iki araştırmacı sırayla hazır beklemektedir: 1977'den 1980'e kadar, ortaöğrenimden gelen ve CNRS'ye [Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi] geçse de hep Michel Foucault için çalışmaya devam edecek olan François

27. *Les Machines à guérir. Aux origines de l'hôpital moderne*, mimarlık dosyaları ve dokümanları, Çevre Enstitüsü, 1976.
28. Bütün bu veriler *l'Annuaire du Collège de France*'tan kaynaklıdır. *Résumés des cours* kitabında hepsi bulunabilir. Julliard, 1989.

Ewald. 1983'e kadar da Collège de France asistanları içinde yer alan Eliane Allo...[29]

Foucault ekip çalışmasını, kolektif araştırmayı seviyordu. Kuşkusuz, Amerikan üniversitelerinde en çok ilgisini çeken yönlerden biri buydu: Kişiye sunulan, istediği gibi seminer düzenleme olanağı. Bundan sık sık Paul Rabinow'a bahsetmiştir.

*

Foucault'nun, kurduğu kimi dostlukları Goşist dönem sonrasında da sürdürdüğünü gördük. Buna rağmen, 1975'ten sonraki politik tercihlerinin ardından dostluklarından biri çatırdayacaktır. Bu dostluk en eski ve hiç kuşkusuz en güçlü dostluklarından biridir. Bir kopmanın olduğu söylenemese de her şey ortadadır. Yalnızca birbirlerini görmeye son verirler. Ya da daha çok, Foucault kendisi için bu denli değerli olan kişiyle arasına mesafe koymak ister. Araya mesafe koyduğu dostu, 1962'den beri temas halinde bulunduğu Gilles Deleuze'dür.

Bu dostluk Clermont-Ferrand'da Nietzsche'nin gölgesinde doğmuş, iki filozoftan her birinin diğerinin yayınlarını selamladığı karşılıklı makaleler boyunca gün yüzüne çıkmış, gelişmiş ve devam etmiştir. Deleuze, Foucault'nun Roussel üzerine olan kitabını *Arts* dergisinde coşkuyla ele alacaktır.[30] Ardından, 1966'da *Le Nouvel Observateur*'de *Kelimeler ve Şeyler* üzerine yazar.[31] 1970'te, *Critique* dergisindeki, *Bilginin Arkeolojisi* üzerine uzun inceleme yazısı yine kendisine aittir. Makalesinin başlığı meşhur olur: *Yeni bir arşivci.*[32] Yine *Critique* dergisinde, 1975'te, *Hapishanenin Doğuşu*'nu ele alır: *Yazar değil, yeni bir haritacı.*[33]

Foucault hemen karşılık verir: 1969'da *Le Nouvel Observateur*'deki "Ariane s'est pendue"* başlıklı makalesiyle Deleuze'ün *Différence et répétition* [Fark ve Yineleme] başlıklı kitabını selamlar.[34] Ve 1970'te, *Critique* dergisinde "Theatrum philosophicum"** başlıklı makalede Deleuze'ün *Logique du sens* ve *Différence et répétition* adlı çalışmaları-

29. Collège de France İdare Heyeti Yöneticisi J.P. Morant'ın mektubu.
30. Gilles Deleuze, *Raymond Roussel ou l'horreur du vide, Arts*, 23 Ekim 1963.
31. Gilles Deleuze, *L'homme, une existance douteuse, Le Nouvel Observateur*, 1 Haziran 1966.
32. Gilles Deleuze, *Une nouvel archiviste, Critique*, sayı 274, Mart 1970. Gilles Deleuze, *Foucault*. Minuit, 1986.
33. Gilles Deleuze, *Écrivain non: un nouveau cartographe, Critique*, sayı 343, Aralık 1975, *Foucault* içinde, a.g.e.
* Michel Foucault, *Ariadne Kendini Astı, Felsefe Sahnesi-Seçme Yazılar: 5*, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, 2004 içinde s. 179. (y.h.n.)
34. Michel Foucault, *Ariane s'est pendue, Le Nouvel Observateur*, 31 Mart 1969.
** Michel Foucault, *Theatrum Philosophicum, Felsefe Sahnesi-Seçme Yazılar: 5*, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, 2004 içinde s. 202. (y.h.n.)

nı uzun uzadıya yorumlar. "Bana büyükler arasında en büyük gibi gelen iki kitaptan bahsetmem gerekiyor. Öylesine büyük ki, ondan bahsetmek hem güç hem de pek az insanın harcı. Sanırım uzun zaman bu eser, Klossowski'nin eseriyle beraber esrarengiz bir yankı şeklinde, önemli ve etkili başka bir işareti başımızın üzerinde döndürecek. Fakat belki de bir gün yüzyılımız Deleuzecü olacak" diye yazar bu metnin başında Foucault.[35]

Foucault ve Deleuze. Felsefi bir dostluk. Politik bir dostluk. Foucault 1971'de GIP'i yarattığı zaman, kuşkusuz Deleuze buraya katılacak ilk isimlerden biri olur. Jaubert olayını inceleme komisyonu içinde yer alır. Djellali Komitesi'nde aktif olarak mücadele eder. Aralarındaki derin mutabakatı, entelektüellerin rolü konusundaki uzunca bir mülakat ortaya koyar. Bu konuşma "Les Intellectuels et le pouvoir" adını taşımaktadır ve 1972'de *L'Arc* dergisinin Deleuze'e ayrılan bir sayısında yayımlanır. Foucault ve Deleuze burada, bir önceki kuşağın "angajman" adını verdikleri şeyle entelektüellerin yeni ilişkisini tanımlar. Bundan böyle mücadeleleri "birleştirmek", bunların bir teorisini oluşturmak ve anlamını ifade etmek söz konusu değildir. Sartre usulü "total entelektüel" kavramının karşısına "spesifik entelektüel"i çıkarırlar. Spesifik entelektüelden kasıt, mücadelelerin yalnızca belirlenmiş alanlarda, belli noktalarda sürdürüleceğidir. Lokal fakat daha az "radikal" sayılmayan mücadeleler, der Foucault: "Uzlaşma ya da reformculuk söz konusu olmaksızın, en fazla bir görev değişikliğiyle aynı iktidarı sürdürme eğilimi olmaksızın ya da buna çabalamaksızın. Ve bu eylemler, her yere aynı iktidarı götüren tüm denetim ve baskılarla savaşacağı ölçüde bizzat proletaryanın devrimci hareketiyle ilişkili olacaktır." Kısmi mücadelelerin birliğini, genelliğini üreten şey "iktidarın kendi sistemi, iktidarın bütün kullanım ve uygulama biçimleridir" diye ekler Foucault. Deleuze'ün karşılığı ise, "En küçük bir dayatmayı dahi gözümüzün görmeyeceği bu dağınık bütünle yüzleşmeksizin tek bir uygulama noktasına ulaşamayız. Her kısmi devrimci savunma ya da saldırı bu yolla işçi mücadelesine katılır" olmuştur.[36]

1975, 1976, 1977... Politik manzara değişmiştir. Ve bu konuşmanın iki kahramanından hiçbiri artık aynı sözcükleri kullanmayacaktır. Gerçi Foucault'nun o zamanlar yayımlanan kitapları, özellikle de *Hapishanenin Doğuşu*, hep bu temanın bazı unsurlarına bulanmış gibi görünür. Fakat, tanım gereği, bir kitap çıktığı anda, tasarladığı ve yazdığı anda yazarın düşündüğü şeyi ifade eder. Belki de *Bilme İstenci*'nin yayımlanmasının ardından, Foucault'nun 1976 ve 1977'de geçirdiği "kriz"i

35. Michel Foucault. *Theatrum philosophicum, Critique*, sayı 282, Eylül 1972.
36. Gilles Deleuze ve Michel Foucault, *Les Intellectuels et le pouvoir, L'Arc*, sayı 49, 1972.

açıklayan bu zaman farkıdır. O zamanlar onu Deleuze'den ayıracak olan uzaklaşma bu kriz nedeniyle mi gerçekleşmiştir? Çünkü artık birbirlerini görmeyeceklerdir.

Öyle görünüyor ki gerçek neden daha çok politiktir. Deleuze ve Foucault 1977'de, suçlulara maddi destek sağlayarak savunmanın gerekliliğini ihlal ettiği için Almanya'da mahkûm edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalan ve Fransa'dan siyasi sığınma talep eden "Baader grubu"nun avukatı Klaus Croissant'ın iade edilmesine karşı mücadele eder. Avukat iade edilmek üzeredir ve Foucault isyan eder. 14 Kasım 1977'de *Le Nouvel Observateur*'de şunları yazar: "Bu, sizin adınıza, sizinle birlikte konuşan, yaşamınızı, kimliğinizi ve reddedişinizin gücünü duyurmanıza ve kaybetmemenize imkân tanıyan bir avukata sahip çıkma hakkıdır... Bu hak, ne hukuki bir soyutlama ne de boş bir idealdir; bu hak, tarihsel gerçekliğimizin bir parçasını oluşturur ve bu gerçeklikten silinmemelidir."[37] Klaus Croissant sınır dışı edilmek üzere hücresinden yaka paça çıkarıldığında, Michel Foucault yanındaki on kadar insanla sembolik bir barikat oluşturmak için Santé Hapishanesi'nin önünde hazır beklemektedir. Polis tarafından zor kullanılarak dağıtılmışlardır; Foucault'da kırık bile vardır. Birkaç gün sonra, yine *Le Nouvel Observateur*'de, bütün enerjisiyle solun liderlerini sorgular ve onlardan daha kesin tavır almalarını ve Paris'te yakalanmadan önce Klaus Croissant'ı "sakladıklarından ötürü" haklarında dava açılan iki kadını özellikle savunmalarını ister.[38] Adalet Bakanı Alain Peyrefitte, École Normale'den eski arkadaşına cevap vermeye çalışırken Foucault son derece sert bir biçimde karşılık verir.[39] İadenin ardından, Foucault, Jean-Paul Sartre, Simone de Beauvoir ve Marguerita Duras gibi pek çok isimle birlikte, 18 Kasım'da République Meydanı'nda bir gösteri için çağrı yapar. Foucault'nun tavrı nettir; Alman avukata desteğini esirgememiştir. Gerçek anlamıyla işin içinde yer almıştır. Fakat kavgasını kesin bir hukuki problemle sınırlandırmak istemiş, müvekkillerini değil avukatı desteklemeyi kabul etmiştir. Foucault için söz konusu olan "terörist" olarak gördüğü insanları savunmak değildir. Hatta Deleuze'ü suçlar göründüğü şey tam da budur. Deleuze de Avukat Klaus Croissant'ın savunusunu üstlenmiştir. Fakat iki filozof farklı metinlerin altına imza atmıştır. Foucault'nun imzaladığı metin savunma

37. Michel Foucault, *Va-t-on extrader Klaus Croissant?*, *Le Nouvel Observateur*, 14 Kasım 1977.
38. Michel Foucault, *Lettres à quelques leaders de la gauche*, *Le Nouvel Observateur*, 14 Kasım 1977.
39. *Alain Peyreffitte s'explique... Et Michel Foucault répond*, *Le Nouvel Observateur*, 23 Ocak 1978.

hakları ve iadenin reddedilmesiyle sınırlıdır. Felix Guattari ile Deleuze'ünki ise Batı Almanya'yı polis diktatörlüğüne kayan bir ülke olarak resmeder. Şüphesiz, bu olayı Foucault ile Deleuze arasındaki "küslüğün" başlangıç tarihi olarak bir kenara düşebiliriz. Ya da daha doğrusu Foucault'nun Deleuze'e küslüğünün başlangıç tarihi. Çünkü ne bir parlama ne tartışma ne de bir açıklama söz konusu olmuştur; yalnızca, uzun suçortaklıkları sona ermiştir.

Bu yorum, Claude Mauriac'in günlüğünün 10 Mart 1984 tarihli sayfasındaki bir bölümle teyit edilir. Claude Mauriac ve Foucault, o zamanlar, Goutte d'Or'daki lojmanlarından tahliye edilmek istenen göçmen işçiler için aracı olmaya çalışır. Paris belediye başkanına gönderdikleri mektubu imzalamak için kimden ricada bulunabileceklerini düşünürler: "X... Çok iyi olurdu..." (Konuşan Foucault'dur.) Fakat hayır, bunu ondan isteyemez. Claude Mauriac'in şaşkınlığı üzerine Foucault, "Artık birbirimizi görmüyoruz... Klaus Croissant olayından beri. Terörizm ve kanı kabul etmiyordum, Baader ve grubunu onaylamıyordum..."[40] der. Her zaman isim vermekten yana olan Mauriac bu kez Foucault'nun kastettiği kişinin adını vermeyecektir. "X" olarak adlandırılan kişi elbette Gilles Deleuze'dür.

1977 sonu-1978 başı itibariyle Foucault ve Deleuze artık birbirlerini görmez. Her biri diğerinin kitap ve makalelerini okumaya devam etse de ve bu, bundan böyle tek ilişki biçimleri olsa da yolları ayrılacaktır.

Klaus Croissant'ın iade edilmesinden bir ay sonra, Foucault Almanya'da tatsız bir olay yaşamıştır. 1977 Aralık'ında Daniel Defert'le birlikte Almanya'dadır. Doğu Berlin'e gitmek istemeleriyle birlikte kendilerini, kâğıtlarını karıştıran, tuttukları notların fotokopisini alan, not defterlerine kayıtlı kitaplara ilişkin hesap soran bir polis bürokrasisinin karşısında bulurlar... Foucault'nun söyleyeceği gibi "ürkütücü bir izlenim" edinirler. İki gün sonra, bu kez Batı Berlin'de, otellerinden çıktıklarında karşılarında üç polis arabası durur ve makineli tüfekli polislerce çevrilirler. Eller yukarda üzerleri aranır. Kahvaltı esnasında Ulrike Meinhof* hakkındaki bir kitaptan bahsetmişlerdir. Bunu duyan biri de onları ihbar etmiştir. Kimlik kontrolü için polis merkezine götürülürler. Foucault *Spiegel* dergisine kendilerinin hiçbir şey yapmadığını ifade eder. "Yalnızca entelektüeller gibi görünüyorduk ve bu da potansiyel şüpheli olmamıza yetti. Entelektüeller; bütün iktidarlar için, 'adi bir türe' ait olan şu insanlar."[41] Bir ay sonra Foucault, yasaklı bir kitabı desteklediği

40. Claude Mauriac, *Le Temps Immobile*. c. IX, *Mauriac et fils*, Grasset, 1986, s. 388.
* Ulrike Meinhof: Sol-militan Alman kadın gazeteci. (y.h.n.)
41. Michel Foucault, *Nous nous sentions comme une sale espèce, Der Spiegel*, 12 Aralık 1977.

için üniversiteden ihraç edilen Profesör Peter Bruckner'i (daha sonradan Bruckner'in risalesi *Ennemi de l'État*'nın [Devlet Düşmanı] Fransızca baskısı için bir önsöz yazar)[42] desteklemek amacıyla Hannover'un buz tutmuş yollarını arşınlar. Fakat o zamanlar daha önce karşılaştığı "mesleki yasaklamalar" Almanya'sından daha güler yüzlü bir Alınanya vardır karşısında. Gerçekten de 1978 Ocak ayının sonunda, Catherine Von Bülow'la birlikte Batı Berlin'de gerçekleştirilen büyük TUNIX yürüyüşüne katılır. Üç gün süresince üç bin insan coşkuyla "alternatif" hareketlerin kapısını açan bütün mücadele olanaklarını tartışır.

Croissant olayına Deleuze ve Foucault tarafından getirilen farklı değerlendirmeler, aslında, genel olarak politik meseleler hakkında birbirinden kökten bir biçimde ayrılan evrimlerinin ifadesidir. Görüş ayrılıkları "yeni filozoflar" tartışması sırasında açıkça ortaya çıkar. Deleuze, televizyon programlarının şarlatanları olarak gördüğü kimselerin boş ve anlamsız kavramlarını yerle bir ettiği kısa bir makalesinde Glucksmann ve takipçilerini kıyasıya eleştirmiştir. Deleuze bu kişilerin yanardöner düşünce biçimleri, "şehit edebiyatı" tutkuları karşısında "dehşeti"ni haykırır: "Kadavralarla yaşıyorlar." Deleuze'ün metni bu türden öfkeli ifadelerle doludur. Bu keskin ifadeler 5 Haziran 1977 tarihlidir.[43] Deleuze'ün, Foucault'nun bir ay evvel *Le Nouvel Observateur*'ün sütunlarında, Glucksmann'ın *Usta Düşünürler* adlı kitabının övgüsünü yaptığından haberi vardır. Eski ultra Maocu Glucksmann 1974'te etkileyici bir geri dönüş yapmış ve o zamandan itibaren sistemli bir biçimde Gulagları, benzer yolda giden totaliter eğilimleri ve felsefeleri suçlamaya başlamıştır. Foucault, "bu kaçakları, bu kurbanları, bu alt edilemezleri, bu hep yeniden ayağa kaldırılan ayrılıkçıları; kısacası Hegel'in dünyayı kaplayan geceden silmek istediği bu 'kana bulanmış kafaları' ve öteki beyaz biçimleri" felsefi bir söylem içinde duyurduğu için Glucksmann'a teşekkür etmektedir.[44]

Hiç şüphe yok ki, o zamanlar Foucault'nun tercihi felsefi olmaktan çok politik yaklaşımlar tarafından belirlenmiştir. İzleyen yıllarda dostlarına, özellikle de Paul Veyne'e sıklıkla Deleuze'den bahsedecek, Fransa'daki "tek felsefi anlayış"ın sahibi olduğunu yineleyecek ve ölümünden kısa bir süre önce en çok arzuladığı şeylerden biri Deleuze'le barışmak olacaktır. Foucault'nun cenazesinde kendisinden bir konuşma yapmasını isteyen Daniel Defert bunu çok iyi biliyordu. Foucault'nun

42. Michel Foucault, Préface à Peter Bruckner et Alfred Krovosa, *Ennemi de l'État*, Claix, La Pensée sauvage, 1979.
43. Gilles Deleuze, *A propos des nouveaux philosophes et d'un problème plus général*, 5 Haziran 1977. *Minuit* dergisine ek, sayı 24, Mayıs 1977.
44. Michel Foucault, *La Grande Colère des faits, Le Nouvel Observateur*, 9 Mayıs 1977.

eserlerine yönelik, akıl ve duygu titreşimi olağanüstü bir kitap adayacak olan Deleuze'ün muradı da bu olmalıydı. Neden bu kitap? "Benim için bir zorunluluktan doğmuştu. Ona olan hayranlığımdan, ölümünün ve kesintiye uğramış eserinin yarattığı hissiyattan doğmuştu" diye cevap verir Deleuze.[45]

45. Gilles Deleuze. *La Vie, comme une oeuvre d'art, Le Nouvel Observateur*, 29 Ağustos 1986.

5
"Hepimiz Yönetiliyoruz"

Yves Montand, 22 Eylül 1975'te, Madrid'in büyük bir otelinin barında bir bildiri okur.

"Kadın erkek on bir insan ölüm cezasına çarptırıldı. Olağanüstü mahkemeler tarafından tutuklandılar ve adil yargılanma hakkına sahip değildiler. Ne mahkûm etmek için kanıt isteyen adil bir yargılanma ne mahkûm edilenlere kendilerini savunma hakkı veren adil bir yargılanma; ne suçları ne denli ağır olursa olsun, kanunların güvencesini veren bir adil yargılanma ne de bu mahkûmlar üzerinde kötü muameleyi yasaklayan adil bir yargılanma hakkına sahiptiler. Avrupa'da bu adalet için her zaman çarpıştık. Bugün hâlâ, tehlikede olduğu anlarda onun için mücadele etmemiz gerekiyor. Masum olduklarını ilan etmek istemiyoruz, bunun araçlarına sahip değiliz. Geç kalmış bir bağışlama talep etmiyoruz. İspanyol rejiminin geçmişi artık bize bu sabrı vermiyor. Fakat adaletin temel yasaları başkalarına olduğu gibi İspanya'nın evlatlarına da saygı göstersin istiyoruz."

Şöhretin zirvesindeki aktörün yanında Régis Debray, Costa-Gavras, Jean Lacouture, Peder Laudouze, Claude Mauriac ve Michel Foucault oturmaktadır... Zaten metni yazan da Foucault'nun kendisidir.

Catherine Von Bülow, birkaç gün önce kendisiyle telefonda görüşmüştür: "Bir şeyler yapmak gerek. Frankocu diktatörlüğün, bu genç militanları infaz etmesine izin veremeyiz..." Foucault ikna olur: "Bir şeyler yapmak gerek." Fakat ne? Önce düşünmek zorundaydılar; fakat çabuk düşünmek. Ertesi gün için, Catherine Von Bülow'un evinde Claude Mauriac, Jean Daniel, *Témoine chrétien*'i temsilen Peder Laudouze, Régis Debray ve Costa-Gavras'ın katılacağı bir toplantı ayarlanır. Costa-Gavras, dilekçelerin, manifestoların ve yürüyüşlerin ifade etmekte yetersiz kalacağı bu dayanışmayı, fiziksel varoluşlarıyla, fiilen göstermek için İspanya'ya gitmeyi önerir. "Foucault bu biraz çılgınca düşünceden anında etkilendi. Beni hemen ikna etti. O an orada bulunmayan fakat bizimle birlikte hareket edecek olan Yves Montand'ın onayını da aldık" diye anlatır Claude Mauriac.[1]

Buna karşın Foucault, Régis Debray, Jean Daniel ve Costa-Gavras tarafından ortaya atılan, bir basın toplantısı düzenleme teklifinden pek de heyecanlanmaz: "İhtiyacımız olan, eylemimize teatralleştirme olanağı veren bu fikirdir. İçerdiği (önemli olmasa da varolan) tehlikelerle İspanya'daki fiziksel varoluşumuz. Bu önemlidir, bu yenidir, bu daha önce yapılmamış olandır. Eğer bu bir basın toplantısıyla son bulacaksa..."[2] Foucault daha çok sokaklarda bildiri dağıtılmasından yana olacaktır. Pek çok tartışma ve çekince sonrasında uzlaşma yoluna gidilir: Bir basın toplantısı yapılmalı fakat aynı zamanda, listesini elbette Sartre'ın ve ille de Aragon'un hazırlayacağı, seçkin şahsiyetler tarafından imzalanan bir duyuru metni de olmalıydı: Claude Mauriac, André Malraux'ya sorma işini üstlenir. Catherine Von Bülow, Simone de Beauvoir ismini telaffuz eder ve telaffuz etmesiyle birlikte Foucault'da bir öfke patlamasına neden olur. Şimdi güldüğü fakat o zaman epey şaşırdığı bir öfke patlamasına: "Hayır, o iyi yürekli kadın olmaz. O olursa ben gitmem." Romancının eski yakınlarından biri olan Sylvie Le Bon'un, 1967'de, *Les Temps Modernes*'deki saldırılarını henüz hazmedememiştir.

Claude Mauriac, Malraux'dan imzayı koparacaktır. Foucault ise Aragon'dan... Sonuç olarak, çağrının altında beş ismin imzası yer alacaktır: André Malraux, Pierre Mendès France, Louis Aragon, Jean-Paul Sartre ve François Jacob. Yedi kişi de bu mesajı İspanyollara ulaştırmayı üstlenir. Jean Daniel, Paris'ten başlayarak organize edilecek bu

1. Claude Mauriac, *Le Temps Immobile*, c. III, *Et comme l'espérance...*, s. 540.
2. A.g.e., s. 542.

oldukça hassas eylem için *L'Observateur*'ün imkânlarını devreye sokmuştur. Fakat gruba katılamaz; derginin "bağlandığı" pazartesi günleri serbest kalması mümkün değildir. Fakat Jean Lacouture onlara katılacak, acı verici ve her zaman kıyıcı olan faşizmin ülkeye bu tam teçhizat uğrayışı üzerine bir röportaj yapacaktır. Yedi saat. Yedi saatten fazla kalamayacaklardır. Bu bile büyük başarıdır. Mahkûmları kurtarma umutları yoktur. Fakat bağışlanma taleplerini İspanya'nın başkentinde dile getirmek isterler.

Havaalanında tam uçağa binecekleri sırada Foucault, Claude Mauriac ve onlara eşlik etmeye gelen eşi Marie-Claude'e, "Malraux'ya öylesine hayranım ki, öğrenci olduğum yıllarda onun kitaplarının pek çok sayfasını ezbere bilirdim..." diyecektir.

Madrid'e varış problemsiz gerçekleşir. Basın konferansı başlar ve Yves Montand Fransızca metni gazeteciler önünde okumaya fırsat bulur. "Madrid'e bu mesajı getirmek için geldik. Olayların ciddiyeti bizi buna mecbur etti. Varlığımız, bizi sarsan bu öfkenin tehdit altındaki pek çok hayatla dayanışma içinde olmamızı gerektirdiğini ispatlamak istiyor." Sözü, İspanyolca tercümeyi okuyacak olan Régis Debray'ye bırakmak istediğinde, sivil polisler salonu basacak ve onlara oldukları yerde kalmaları, kıpırdamamaları emrini verecektir. Costa-Gavras durumu açıklamaya çalışır. Foucault, "Tutuklu muyuz?" diye sorar. Polis, "Hayır; fakat herkes olduğu yerde kalmak zorunda" cevabını verir. Foucault çağrının bir iki nüshasını elinde saklamıştır ve onları polise vermeyi reddeder. Dik başlı filozof ile düzenin temsilcisi arasında kısa süreli bir itiş kakış yaşanır. Foucault'nun bin bir suratından biri: "Sapsarı kesmiş, gergin, eli ayağı titrer vaziyette, sıçramaya, sel gibi boşalmaya, en faydasız, en tehlikeli ve en güzel haliyle saldırıya geçmeye hazır; reddedişi, saldırganlığı ve cesaretiyle öylesine hayranlık uyandırıyor ki, kendisinde fiziksel bir tepki ile ahlaki bir prensibin söz konusu olduğunun farkına varıyoruz (hatta biliyoruz): bir polisle vücut vücuda gelmenin ve ondan emir almanın fiziki olanaksızlığı..."[3] Foucault, olayı birkaç gün sonra *Libération*'da yorumlayacaktır: "Polislik mesleğinin fiziksel bir güç kullanımı olduğunu söylemeliyim. Polisle karşı karşıya gelen kişi hemen itaat etmek zorunda kalınabilecek emirler altında bu güç kullanımını gizleme riyakârlığına izin vermemelidir. Polisler, temsil ettikleri şeyi sonuna kadar götürmelidir."[4] Foucault ancak Claude Mauriac'in araya girmesi sonucu teslim olacaktır... Zira şiddet, henüz mizah anlayışını yitirmesine neden olmamıştır: "Bir makinelisi olsaydı,

3. A.g.e., s. 561.
4. *Libération*, 24 Eylül 1975.

elbette hemen teslim olurdum."[5] Bu aynı zamanda Yves Montand'ın hatırasını sakladığı bu İspanya çıkarmasının en canlı anılarından biridir: Foucault'nun fiziksel cesareti. Zira Foucault'nun militan eylemleri hakkında anlatılan bütün öykü ve tanıklıklarda dönüp dolaşıp bu özelliğine gelinir: baskıcı eyleme, polisin tavrına karşı bu reddediş, bu isyan etme iradesine "Disipline" karşı tavrına.

Birkaç saniye sonra, ellerinde makineli silahlar üniformalı bir polis timi, orada bulunan, çoğu yabancı bütün gazetecileri tutuklamaya girişir. Bileklerinde kelepçelerle götürülecek ve bir kısmı iki saat içinde, bir kısmı gece yarısı salıverilecektir...[6] Aynı timin eşliğinde fakat kelepçesiz vaziyette, ertesi günkü Frankocu *Arriba* gazetesinin ifadesine göre yedi "paralı asker", oteli terk eder. Foucault *Libération*'da sahneyi anlatmıştır:

> "En son Yves Montand çıktı. Otelin merdivenlerinin üzerindeydi; silahlı polisler merdivenin sağına soluna dağılmıştı. Polis aşağıyı boşaltmıştı ve arabaları çok uzakta duruyordu. Yüzlerce insan arabaların arkasından sahneyi seyrediyordu. Solcu vekil Lambrakis'in cop darbeleriyle dövüldüğü Z'nin sahnesinin tekrarı gibiydi biraz. Montand oldukça vakur, başı biraz geride ağır ağır merdivenlerden indi. Faşizmin varlığını hissettiğimiz an işte bu andır. Bu sahneyi yüzlerce kez görmüşler gibi, insanların görmeden bakıyor oluşları. Aynı zamanda bu hüzün... ve bu sessizlik."[7]

Eylemciler havaalanına götürülmüşlerdir. Üstleri dikkatlice, uzun uzun, sonu gelmez bir şekilde arandıktan sonra kendilerini Paris'e doğru yola çıkan bir uçağın içinde bulurlar. Tam bu sırada bir tatsızlık yaşanır. Bir polis, Peder Laudouze'e İspanyolca küfreder. Bunun üzerine Costa-Gavras "*Abajo fascismo, abajo Franco*" diye bağırarak karşılık verir. Polis ona doğru yönelir ve kendisini takip etmesini emreder. Gavras reddeder. Uçak havalanamaz. Bekleyiş başlar. Sonunda olaylar yatışır, uçak hareket eder ve onlarca gazeteci ve fotoğrafçının beklediği gibi Paris'e doğru havalanır...

Birkaç gün sonra, infazların eli kulağında gibi görünürken, Michel Foucault, Daniel Defert, Claude Mauriac, hep birlikte V. Georges Meydanı'ndaki İspanya Elçiliği önüne yürüyecektir. Genç bir militan, organizasyon grubu önündeki konuşması sırasında Marx'tan bahsedip bahsedemeyeceğini sorduğunda Foucault'nun tepesi atar: "Bana artık Marx'tan bahsetmeyin! Bu beyefendiden bahsedildiğini duymak is-

5. Claude Mauriac, a.g.e., s. 562
6. Jean Lacouture, *Le Cadavre bafouille, Le Nouvel Observateur*, 29 Eylül 1975.
7. *Libération*, 24 Eylül 1975.

temiyorum. Bu işi icra edenlere, bunun için para alanlara, bunun memuru olanlara gidin. Benim Marx'la hesabım tamamen kapanmıştır."[8] Filozoftan böyle bir istekte bulunmak için kötü zamandır. Fakat Claude Mauriac tarafından aktarılan bu olay basit bir anekdot olmaktan uzaktır: Marksizm Parisli entelektüeller arasındaki pek çok tartışmanın merkezinde yer alır. Fransa'da 1974'te yayımlanan Soljenitsin'in kitabı *L'Archipel du Goulag**, hiçbir şeyin durduramayacağı büyük bir yıkım çalışmasını başlatmıştır. Önceki otuz yıl boyunca her yerde hazır ve nazır olan, her kuramsal ya da politik düşüncenin mecburi geçiş noktası, dönemin aşılmaz ufku olan Fransız Marksizmi, bütün bir Marksizm, yetmişli yılların ortasında, çökmek ve entelektüel sahneden silinmek üzeredir.

İlk infazlar gerçekleşeceği sırada, 29 Eylül'de, Michel Foucault, Claude Mauriac, Daniel Defert, bu defa birbirlerinden ayrı olarak bir kez daha République'ten Bastille'e doğru düzenlenen büyük bir yürüyüşe katılır. Claude Mauriac, "De Gaulle, Malraux, Foucault" ismini vermek istediği günlüğünü bu yürüyüşü anlatarak bitirir: Gösterinin sonunda, CRS timleri saldırıya geçip göz yaşartıcı bombalar patlamaya başladığında, eski De Gaullecü, General De Gaulle'ün eski sekreteri... aşırı solcu binlerce militanla birlikte yumruğunu havaya kaldırır...

*

Dostluklar nasıl doğar? Foucault ile Montand arasında başlayan dostluk, filozofun ölümüne kadar sürecek ve Simone Signoret'yle kuracağı daha da yoğun bir ilişkiyle katmerlenecektir. Sık sık görüşecek, telefon görüşmesi yapacak ve pek çok dilekçenin altına birlikte imza atacaklardır. "Kız arkadaşım." Foucault aktristen böyle söz ederdi. "Kız arkadaşımla yemek yedim", "Kız arkadaşıma telefon etmeliyim" dediği vakit, herkes "Simone"dan bahsettiğini anlardı. 1982'de, Michel Foucault ve Simone Signoret dayanışmalarını baskı altına alınmış bir ülkenin bizzat kalbinde göstermek için Bernard Kouchner ile birlikte Polonya'ya gidecektir.

Yves Montand bugün filozofla ilişkilerinden söz ederken ve mesela 1981 sonbaharında, Olympia'da verdiği konser sonrasında Simone Signoret'ye gönderdiği mektubu gösterirken heyecanını gizlemekte zorluk çekiyor. Foucault'nun bu olağanüstü akşam için kendilerine te-

8. Claude Mauriac, a.g.e., s. 581.

* Aleksandr Soljenitsin, *Gulag Takımadaları*, Çev. Selim Taygan, Nebioğlu Yayınevi, 1974. (y.h.n.)

şekkür ettiği ve gerçek bir dostluk ilanı için bu fırsattan yararlandığını belirttiği sıcacık bir mektuptur bu: "Basit hatıraların anısına sunulan bunca kusursuzluk, olağanüstü ve sarsıcıydı" diye yazar Foucault 14 Ekim 1984'te, Montand'ın gösterisi hakkında. Devam eder: "Eski dostluklar vardır. Bizimki müthiş oldu. Uzun zamandır benim için çok şey ifade ediyor. Dünden beri, Montand'la birlikte geçmişimde ve şimdimde pek çok şeyi daha çok sevmeme izin verdiniz. Sizi kucaklıyorum."

1975-1984 yılları arasında pek çok bildiri ve manifestoyu birlikte imzalayacaklar ve özellikle Dünyanın Doktorları örgütünün liderlerinden biri olan Bernard Kouchner ile birlikte eylemler programlamlayıp, organize edeceklerdir.

Montand'ın hatırladığı tek anlaşmazlık 1983 yazının sonunda gerçekleşir: "Glucksmann, Kouchner ve ben Fransız hükümetinden Çad meselesinde Kaddafi'ye karşı daha kesin bir tutum takınmasını isteyen bir metin kaleme almıştık. Foucault imza atmak istemedi. Simone da aynını yaptı. İnsanların, savaşın yapılmasını arzu ettikleri izlenimine kapılmalarını istemiyorlardı."

Yves Montand, Simone Signoret, Michel Foucault: Her zaman bir adaletsizliği ifşa etmeye hazır, her zaman bir dava için harekete geçmekte hızlı. Roger Knobelspiess kapatıldığı zindanda suçsuzluğunu haykırırken, grup harekete geçer ve mahkûmun savunmasını hazırlar. Kesinlikle reddettiği bir silahlı soygun yüzünden 1972'de on beş yıl ceza alır. Ganimeti sekiz yüz frank olan bir silahlı soygun için on beş yıl. Duygulanmak niyeydi?.. "Firar"a dönüşen bir çıkış izni esnasında, itiraf ettiği ve bu yüzden 1981'de yargılanacağı bir dizi soygun gerçekleştirmiştir. Fakat Knobelspiess isyankâr bir tutukludur; hukuk aygıtına sövüp sayan ve onu itham edenlerden biridir. Hapishanede özel güvenlikli bölgeye (QHS) alınmış ve sesini duyurmak için kitaplar yazmıştır. Bunlardan biri 1980'de yayımlanacak olan *QHS* adlı kitaptır ve ilk sayfada söylendiği gibi "aralarında Michel Foucault, Jean Genet, André Glucksmann, Claude Mauriac, Yves Montand, Simone Signoret, Paul Thibaud, Hâkim ve Avukatlar Sendikası ve Fransız Demokrat Yargıçlar Birliği'nın bulunduğu bir savunma komitesinin talebi üzerine" yayımlanır. Kitap Michel Foucault'nun önsözüyle açılır: "İşte sağlam bir belge. Yaklaşık on yıldır Fransa'da çok sesli bir tartışma başladı. Bu bazılarını heyecanlandırıyor. Bu kişiler, uzman olmayanların sessiz kalması arzusundaydılar ve kurumun kendi reformunu ortaya koymasını istiyorlardı. İyi ki işler bu yönde yürümedi. Gerçek ve derin dönüşümler radikal eleştirilerden, dile getirilen reddedişlerden ve bastırılamayan seslerden doğar. Knobelspiess'nin kitabı bu mücadelenin bir parçasını

oluşturuyor." Foucault aynı zamanda hapsetmenin ve hücre cezasının aman vermez mantığını ortaya koyar: "Şiddetle karşı çıktığı bir suç yüzünden mahkûm edildi. Kendini suçlu olarak kabul etmeksizin hapishaneye uyum gösterebilir miydi? Fakat mekanizmayı görüyoruz: Direndiği için QHS'ye alınmıştır. QHS'de ise tehlikeli olduğu için bulunmaktadır. Hapishanede 'tehlikeli'yse serbestken daha da tehlikeliydi. Bu yüzden de suçlandığı cürümü işlemiş olmalıydı. İnkâr etmesinin hiçbir önemi yok; bunu yapmış olmalıydı. QHS kanıt yerine geçer; hapishane, eğitimin, tesis etmekte belki de yetersiz kaldığı şeyi gösterir."[9] Roger Knobelspiess'nin ikinci kitabı *L'Acharnement*, Claude Mauriac tarafından sunulacaktır. 1976 ve 1977'de itiraf ettiği altı soygun yüzünden 1981'de yargılandığında söz konusu olan, *Le Monde*'un yazdığına göre daha çok 1972'deki hukuki hatayı düzeltmektir. Beş yıla mahkûm edilir; fakat Ağır Ceza Mahkemesi "Başkanlık Affı"ndan yararlanmasını talep eder. Talep François Mitterrand tarafından gerçekleştirilir. Serbest bırakılır fakat bu kez 1983'teki bir zırhlı araç saldırısına katıldığından şüphelenilir ve Honfleur yakınında yeniden tutuklanır. Sağcı basın dalgasını geçip ders verecektir: Bu hayduta destek veren manifesto imzacıları nereye kaybolmuştur? Cevap gecikmez: Simone Signoret ve Michel Foucault atağa geçer: Foucault *Libération*'da şunları ifade eder:

> "Olup biten şeyi mi soruyorsunuz? Adamın biri bir soygun yüzünden on beş yıla mahkûm edildi. Dokuz yıl sonra Rouen Mahkemesi mahkûmiyetin göz göre göre abartıldığına karar verdi. Salıverilen adam başka olaylar yüzünden yeniden suçlu gösterildi. Şimdi bütün basın, hatanın, hilenin, yanıltıcı haberin çığırtkanlığını yapıyor. Peki ama kime karşı? Daha hakkaniyetli bir karardan yana olanlara karşı; hapishanenin, bir mahkûmu topluma kazandıracak yapıya sahip olmadığını ilan edenlere karşı. Bir iki basit soru soralım: Yanlışlık nerededir? Hapishane meselesini ciddiyetle ortaya koymayı deneyenler yıllardan beri şunu söyler: Hapishane cezalandırmak ve ıslah etmek için kurulmuştur. Cezalandırır mı? Belki. Peki ya ıslah eder mi? Kesinlikle hayır. Ne topluma kazandırma ne de eğitim; söz konusu olan, yalnızca bir 'suçlu ortamı'nın inşası ve güçlendirilmesidir. Birkaç bin franklık bir soygun yüzünden hapse girenin, oradan namuslu bir adamdan çok bir gangster olarak çıkma ihtimali daha yüksektir. Knobelspiess'nin kitabı bunun iyi bir kanıtıydı; hapishanenin içindeki hapishane, özel güvenlik bölgeleri daha da öfkeli insanlar yaratıyordu. Knobelspiess bunu söyledi, biz söyledik ve bunun daha iyi anlaşılması gerekiyordu. Ne kadar bilebilsek de, olayların bunu doğrulama ihtimali vardır."

Entelektüellerin sorumsuzluklarından bahsedenlere Foucault oldukça sert karşılık verir: "Size gelince, size göre bugünün suçu, dünün

9. Roger Knobelspiess, *QHS*, Stock, 1980. M. Foucault'nun önsözü, s. 13-14.

cezalandırmasını haklılaştıracaktı; akli hareket etmeyi bilmiyorsunuz. Fakat daha da kötüsü, bizim için ve bizzat kendiniz için tehlikelisiniz, en azından, bizim gibi, bir gün keyfi uygulamalarıyla uykuya yatmış bir adaletin darbesiyle karşı karşıya kalmak istemediğinizi farz edersek eğer. Aynı zamanda tarihsel bir tehlikesiniz. Zira, tıpkı bir toplumun yalnızca kendi ve kurumları üzerinde uyguladığı çalışmayla ayakta kalması gibi, bir adalet de kendini her zaman sorgulamak zorundadır."[10]

*

1975 ilkbaharında yayımlanan *Hapishanenin Doğuşu* büyük bir yankı uyandırır. Foucault'nun kitabına ayrılmış *Le Monde*'un iki orta sayfası ya da *Magazine littéraire*'nin özel sayısı, öteki pek çokları arasında buna iki örnektir. Alkış sesleri henüz dinmiştir ki Foucault yeniden sahneye çıkar. "Hapishanenin doğuşu" hakkındaki bu usta işi eserden bir buçuk yıl sonra *Cinselliğin Tarihi* adlı üç ciltlik kitabın ilk cildini yayımlamaya başlar. İkisi arasında nasıl bir ilişki var diye sorulabilir. İlişki açıktır ve Foucault tarafından hemen işaret edilmiştir: Her iki durumda da bize "iktidar"dan ve onun uygulanış yöntemlerinden bahseder. Ve *Hapishanenin Doğuşu*'nda iktidarın, bedenleri baskı altına alan "disiplin" uygulamalarıyla toplumun bütününü katettiğini gösterdiği için, cinselliği iktidarın mekanizma ve ağlarına bağlayan "aygıtlar"ı [Dispositifs] sorgulaması o kadar şaşırtıcı değildir.

Cinselliğin Tarihi iki tip kaygı ekseninde doğmuştur: eski bir proje ile "güncellik". Eski bir projeyi gördük. 1960'ta kaleme aldığı *Deliliğin Tarihi*'nin önsözünden itibaren Foucault, bu tema etrafında dönecek bir eseri duyuruyordu. Bunu düşünmekten vazgeçmedi. 1963'teki, Bataille hakkındaki makalesi, *Préface à la transgression*'da bunun yankısını buluruz. Bu dönemde, cinselliği, onu inşa eden yasaklama ve ihlal etme terimleriyle düşünüyordu çoktandır. 1965 yılında Brezilya'da verdiği bir konferans esnasında bundan Gérard Lebrun'ya da bahseder. Foucault São Paulo'lu dostuna *Kelimeler ve Şeyler*'in el yazmalarını gösterir ve ardından, bir cinsellik tarihi yazmak istediğini çıtlatır. "Yapılması neredeyse imkânsız. Arşivlere asla ulaşamayız" endişesini de ekleyerek. Foucault'nun kuramsal kaygısı dahilinde oldukça uzaklara giden bu fikir, bütün dinamiğini, özgürlük ideolojilerinin çoğaldığı ve Robert Castel'in "psikanalizm" –düşünce ve davranış biçimlerinin hepsinin

10. Michel Foucault, *Vous êtes dangereux, Libération*, 10 Haziran 1983. Knobelspiess bu suçlamayla ilgili olarak 1983'te aklanmıştır. Fakat 1987'de, bir banka soygunu sırasında polisle girişilen karşılıklı ateş sonucu yeniden tutuklanmıştır.

psikanalitik kutsal kitap tarafından ele geçirilmesi– dediği şeyin ortalığı kasıp kavurduğu 68 sonrası gündemden alır. İki fenomen ortak bir noktaya sahiptir: söz cinselliğe açılır. Herkes, burjuva ahlakı, evlilik ve aile modeli tarafından bastırılmış cinsellikten bahseder... Bazıları bizi bu ahlaktan belki de biraz olsun Freud'un kurtardığını söylemiştir. Fakat ötekiler son derece gevşek, ihtiyatlı ve konformist bir şekilde, psikanalizin normalleştirici işlevlerini de ele vermenin gerekliliğinden söz açmıştır. Fakat hepsi, tarzı ya da biçimi ne olursa olsun, insanın hakikatini gözler önüne serebilecek ya da mutluluğun olanaklarını ona sunabilecek olan cinsellikten konuşulmasını istemiştir.

Foucault bu "baskı" hakkında şunları söyler:

> "Biz ise, onlarca yıldır, bu konudan, biraz olsun hava atmadan söz edemez olduk. Kurulu düzene meydan okumanın bilinci, ne kadar yıkıcı olduğumuzu bildiğimizi gösteren bir ses tonu, bugüne karşı komplo kurmanın ve gelişini çabuklaştırmaya katkıda bulunduğumuza inandığımız bir geleceği davet etmenin coşkusu. Cinselliğin bastırılmasına ilişkin bu söylemde, başkaldırmayı, vaat edilen özgürlüğü, başka bir yasanın yaklaşan çağını çağrıştıran bir şeyler vardır. Kehanetin geleneksel işlevlerinin bazıları bu söylemde yeniden harekete geçer. İyi cinsellik belki yarın, belki yarından da yakındır."[11]

Foucault ilk sayfalardan itibaren bu "baskı hipotezi"ni ve onun etrafında gönenen kuramsal ve politik formülasyonları paramparça eder. Yapmak istediği şey nedir peki?

> "Söz konusu olan, genelde yüzyılı aşkın bir zamandan bu yana, ikiyüzlülüğü nedeniyle kendini gürültülü bir biçimde hırpalayan, kendi suskunluğunun gevezeliğini eden, söylemediğinin ayrıntılarını vermek için çabalayan, uyguladığı iktidarları kınayan ve kendisini ayakta tutmuş olan yasalardan kurtulmayı vaat eden bir toplumun durumunu sorgulamaktır... Dile getirmek istediğim soru 'Neden baskı altındayız?' değil, neden böylesine tutkuyla ve yakın geçmişimize, günümüze ve kendimize karşı bu denli büyük bir hınçla, baskı altında olduğumuzu söylediğimizdir. Cinselliğin reddedildiğini ileri sürme, onu gizlediğimizi gösterişli bir biçimde gösterme ve cinsellikten konuşmadığımızı söyleme –ki bunu açık sözlerle dile getirerek, cinselliği en çıplak gerçekliğiyle göstermeye çalışarak, onu gücünün ve sonuçlarının olgusallığı çerçevesinde onaylayarak gerçekleştirdik– sonucuna hangi dolambaçlardan geçerek vardık? Cinsellik ile günahın neden böylesine uzun zaman bağdaştırıldığını düşünmek hiç kuşkusuz meşrudur... Ancak, cinselliği bir zamanlar günah olarak gördüğümüz için günümüzde neden bu denli suçluluk duyduğumuzu da düşünmemiz gerekir."[12]

11. Michel Foucault, *La Volonté de savoir*, Gallimard, 1976, s. 13-14.
12. A.g.e., s. 16-17.

Fakat bu "baskı hipotezi"ni bir açık seçiklik olarak ortaya koymayı reddetmek onu kesin olarak ters yüz etmek anlamına gelmez. Foucault'nun çalışması bir kez daha tarihsel, eleştirel, arkeolojik ve soykütüksel olma iddiasındadır: "Söz konusu olan, bizim toplumumuzda, insanın cinselliğine ilişkin söylemi ayakta tutan iktidar-bilme-haz düzenini, işlerliği ve varoluş nedenleri çerçevesinde belirlemektir... Buradan da yola çıkılınca, asıl önemli noktanın, bu söylem üretimlerinin ve iktidarın bu etkilerinin cinselliğe dair hakikati dile getirmeye mi yoksa tersine, onu saklamaya yönelik yalanlara mı yol açtığını belirlemek değil, onlara hem dayanak hem de araç oluşturan 'bilme istenci'ni ortaya çıkarmak olduğu anlaşılacaktır."[13]

Önce *Bilginin Arkeolojisi*'nde, ardından *Söylemin Düzeni*'nde söylemlerin seyrelme ilkelerini inceleyen Foucault, burada bakış açısını tersine çevirmiştir. Şimdi onun ilgisini çeken, konuşmaya kışkırtma ve aldığı biçimlerdir; bu hızla çoğalışın, onu kuran prensiplerin ve dayandığı mercilerin tarihidir; çünkü XVI. yüzyıldan itibaren, "cinselliğin söyleme geçirilmesi" bir kısıtlama sürecinin sonucu olmamış fakat tersine "bir kışkırtma mekanizmasına dahil olma" sonucunda ortaya çıkmıştır: "Bilme istenci kaldırılması gereken bir tabu önünde durakla yacağına, bir cinsiyet bilimi oluşturmak için kendini paralamıştır."[14] Tespit etmek zorundayız ki, "birtakım görevli memurların, insanların cinsellik konusundaki sırlarını dinledikleri için ücret aldıkları tek uygarlık bizimkidir".[15]

Bilme İstenci küçük bir eserdir: Neredeyse bir cep kitabı formatında; iki yüz sayfadan biraz fazla. Fakat ele alınan tema ve meseleler öylesine geniş kapsamlıdır ki, bunların analizini yapmak ayrı ayrı kitap gerektirir. Foucault orada araştırmalarını Collège de France aday kitapçığında ilan ettiği soyaçekime [*hérédité*] yöneltir, liberalizm ve halkların yönetilmesi üzerine çalışmalarının ve "biyo-siyaset" hakkındaki çalışmasının birkaç taslağını imbikten geçirir. Elbette, normal olanı patolojik olandan ayıran şey üzerine sonu gelmez sorgulama, psikiyatrinin bakışına terk edilmiş "sapkınlığın" canlandırılışıyla karşılaşırız. Hukuk, yasa ve norm hakkındaki kimi sayfalardan etkilenmemek mümkün değildir. Binlerce kez yorumlanan şok formüllere rastlanır; mesela "İktidar aşağıdan gelir" gibi. Bu tümce ve neden olduğu yanlış anlaşılmalara ilişkin olarak Foucault bir nokta üzerinde özellikle durmak zorunda kalacaktır: Onu izleyen tümceler olmaksızın bu tümceyi

13. A.g.e., s. 19-20.
14. A.g.e., s. 21-22.
15. A.g.e., s. 14.

okuyamayız: "İktidar aşağıdan gelir, yani iktidar ilişkilerinin kökeninde ve genel kalıp olarak, egemen olanlarla onlara bağımlı olanlar arasında ikili bir karşıtlık, yukarıdan aşağıya ve toplumsal bünyenin derinliklerine değin gitgide daha kısıtlı gruplar üzerinde etkisini gösteren o ikilik yoktur. Daha ziyade üretim aygıtları, aileler, kısıtlı gruplar, kurumlar içinde oluşan ve rol oynayan güç ilişkilerinin, toplumsal bünyede boylu boyunca oluşan çatlağın etkilerine destek oluşturduklarını varsaymak gerekir."[16] *Hapishanenin Doğuşu*'nu takip ederek bu kitapları yazmaya giriştiği sırada Foucault hâlâ dokuz canlı olan ve ancak yayımlandıkları zaman sendelemeye başlayan Marksist hareketin iktidar kuramlarını böylelikle parçalamak ister.

Fakat şüphesiz, kitabın çıkış noktasını ve özünü oluşturan, Foucault'nun psikanalizle gerçekleştirdiği kopuştur. Özellikle de Lacancı psikanaliz ile. Foucault kendisine yöneltilecek itirazın farkındadır: Hasımları birbirine karıştırıyorsunuz. Baskıdan ve sansürden bahsedenler ve cinselliği bu hantallıklardan kurtarmanın gerekli olduğunu düşünenler ile bunun tersine "yasa"nın terimleriyle konuşanlar ve "yasanın, onu yaratan arzunun ve ihtiyacın oluşturucusu olduğunu" (bu, Lacan'ı ima eden Foucault'nun formülasyonudur) düşünenleri birbirine karıştırıyorsunuz. Aslında, diye açıklar Foucault, bu iki form dayanışma içindedir. Birbirine zıt sonuçlar ve seçimlerle sonuçlansalar da, biricik ve merkeziyetçi bir iktidarın monarşik örneğinin dadandığı "aynı iktidar temsilini", yargısal-politik anlayışı paylaşırlar.

Kelimeler ve Şeyler'den ne kadar da uzaktayızdır artık! O sırada üç beşeri bilim Foucaultcu saldırının elinden kurtuluyordu: etnoloji, dilbilim ve Lacancı versiyonuyla psikanaliz. Foucault ona şöhret getiren eserindeki bütün arkeolojik girişimini bizzat Lacan'dan (ve Lévi-Strauss'dan) hareketle geliştirmiştir. *Bilme İstenci*'nin soykütüksel incelemesine girişmesi Lacan'a karşıdır. Öyle ki, yayımlamaya hazırlandığı incelemeler dizisini "bir psikanaliz arkelojisi" olarak sunabilmiştir.[17] Lacan'dan fakat aynı zamanda Lacan'ın analizlerine bütünüyle karşı çıkanlardan –özgürleşme ideolojileri, Freudcu Marksizm, arzu teorileri, Sade ve Bataille'den kopup gelenler– kopuş... Bunlar çelişkili fakat birbirleriyle dayanışma halinde olan doktrinlerdir diyecektir Foucault, aynı bilme ve iktidar "aygıtları"na [Dispositifs] bağlı bulunurlar.[18]

16. A.g.e., s. 124.
17. A.g.e., s. 172.
18. Mesela "Filozof Foucault" kolokyumunda Jacques-Alain Miller bildirisine bkz: Paris, 9-11 Ocak 1988, a.g.e., Ve aynı seçki içinde Denis Hollier'nin metnine.

Foucault bu birbirine karşıt söylemlerin ortak kaynaklarını göstermek için tarihte hangi döneme uzanır? Zaman içinde yapılan bu yolculuğun, Hıristiyanlığın itiraf ve günah çıkarma öğretilerine doğru olması gerektiğini ilan eder. "İtiraf, cinsellik üzerine doğru söylem üretiminin genel kalıbını oluşturmuştur ve halen de bu niteliğini sürdürmektedir. Bununla birlikte itiraf, kayda değer dönüşümlere de uğramıştır. Uzun zaman, günah çıkarma geleneğinin dahilinde yer alan itiraf, yavaş yavaş, Protestanlıktan, karşı-Reform'dan, XVIII. yüzyıl eğitbilimi ve XIX. yüzyıl tıbbından geçerek... yayıldı."[19] Maurice Blanchot'ya göre günah çıkarma odasından psikiyatr koltuğuna varmak için yüzyıllar geçmiş fakat tüm bu pratiklerde daima cinsellik hakkında konuşturmaya dair bir çabalama söz konusu olmuştur.[20] Sonuç olarak *Bilme İstenci*'nde, başlangıçtan itibaren Foucault'nun bütün kitaplarına dadanmış görünen bilimin kavramlarına yönelik bu sorgulamayla karşılaşılır. Zira ortaçağın ve XVI. yüzyılın günah çıkarma kitapçıklarında yazıldığı şekliyle itirafın biricik ve basit pratiği, yerini, "demografi, biyoloji, tıp, psikiyatri, psikoloji, ahlak, pedagoji, politik eleştiri içinde biçim alan farklı bir söylem patlamasına" bırakmıştır.[21] "Modern Batı'yı karakterize eden cinselliğe ilişkin bu bilme istencinin, itirafın ritüellerini bilimsel düzenin şemaları içinde işler hale getirdiği süreçleri tespit etmek" söz konusudur, der Foucault. Peki, bu büyük ve geleneksel cinsel itiraf zorbalığını bilimsel formlar çerçevesinde inşa etme noktasına nasıl ulaşmıştık?[22] İtirafı, bilimin yeni formları içinde işler hale getiren "bütün bu iktidar ekipmanı"nın incelemesinde söz konusu olan, yüzyıllardır Batı kültürü tarafından gerçekleştirilen insanların uyruklaştırılmasının [*assujettissement*] devasa boyutlarını göstermektir. Uyruklaştırma, yani terimin her iki anlamıyla "özneler" [*sujets*] yaratma.* *Hapishanenin Doğuşu*'nun uzağında olmadığımız görülüyor.

Bilme İstenci, Foucault'nun yine de kendini tamamen bulduğu ve toparladığı çok ince bir kitaptır. Fakat onun gözünde bir başlangıç, çıkış hipotezini doğrulamaya çalışan bir tarihsel soruşturmalar serisine girişten başka bir şey değildir. Kitap çıktığı zaman, bir sonraki seriyi oluşturan liste arka kapağında yer alır.

---

19. *La Volonté de savoir*, s. 84.
20. Maurice Blanchot, *Michel Foucault...*, s. 58.
21. *La Volonté de savoir*, s. 84.
22. A.g.e., s. 87.

* *Sujet* kelimesi Fransızca'da hem özne hem de uyruk anlamına geldiği için bu çift anlamlılıktan faydalanılıyor. Bir önceki cümledeki uyruklaştırma diye karşıladığımız *assujettissement* (İngilizce'si *subjection*) sözcüğünün içerisindeki *sujet/subject* kısmına da bu anlamda dikkat etmek gerekiyor. (y.h.n.)

HISTOIRE DE LA SEXUALİTÉ
La Volonté de savoir

ÇOK YAKINDA:
La Chair et le corps
La Croisade des enfants
La Femme, la mère et l'hystérique
Les pervers
Populations et races

Bütün bunlara ilaveten, kitabın içinde yer alan bir notta, *Le Pouvoir de la vérité* [Hakikatin İktidarı] başlıklı bir eserin yayımlanacağını duyurur.

Foucault, bu tarihsel soruşturmaları her zaman olduğu gibi bizzat kendisinin sürdüreceğini anlamıştır. Onun tarih pratiği budur. Şu ya da bu konuda, şu ya da bu dönemde daha önceden yazılmış çalışmaları okumakla yetinmez, bizzat kendisi görüş alır. Şüphesiz bu Foucault tarafından felsefi düşünceye dahil edilen en büyük kopuşlardan biridir. "Uzun zaman boyunca kuramsal ya da 'spekülatif' düşüncenin, tarihle mesafeli ve belki de biraz kibirli bir ilişkisi oldu. Yüksek nitelikli tarihsel eserlerin okunmasından, tam ve bu yüzden de 'doğru' olarak bakılan bir malzeme talep edilecekti; kendisinin sahip olmadığı bir anlam ve bir hakikat vermek için onu öyle saymak yetiyordu. Başkalarının çalışmasının serbestçe kullanılması kabul edilir bir yöntemdi. Öylesine kabul edilmişti ki, hiç kimse daha önceden yapılmış çalışmadan hazırlık yaptığını gizlemeyi düşünmüyor, onu utanmadan alıntılıyordu. Durumlar değişmişe benziyor" diyecekti bir mülakatında. "Marksizmin tarafında" olup bitenler yüzünden olabilir mi? "Bilenlere güvenmek ve başkalarının bizzat yerinde görmeye gittikleri şeylere kibirle uzaktan bakmak" artık yeterli görünmüyordu. Bütün alanlarda, benzer bir değişim biçimi, "hakkında düşünmek zorunda olduğumuz şeyi, tarihçilerin elinden çıktığı şekilde kabullenmeme ihtiyacını doğurdu. Olguları tarihsel bir nesne olarak tanımlamak ve onlara yaklaşmak için bizzat kendi başımıza yola çıkmalıydık. Bu, kendimiz, düşüncemiz, davranışlarımız hakkında düşünmemize gerçek bir içerik verecek tek araçtı. Farkında olmadan tarihin üstü kapalı postulalarının esiri olmamanın bir biçimiydi. Düşünceye yeni tarihsel hedefleri aktarmanın bir biçimiydi... Artık tarih üzerine bir düşünce değil, tarih içinde bir düşünceydi. Düşünceyi tarihsel çalışmanın sınavından geçirme biçimi; aynı zamanda tarihsel çalışmayı kavramsal ve kuramsal çerçevelerdeki bir dönüşümün sınamasından geçirme biçimi". Her ne olursa olsun ve belki de burası en önemli

noktadır, "bu, kendini gerçekleştirmenin gerekli olduğu bir çalışmadır. Kaynağın çıkış yerine gitmek gerekir; bu biraz zaman ister; emek harcamak gerekir".[23] Foucault'nun sadırıları karşısında tarihçilerin tepkisi çok çeşitli olacaktır; coşkulu bir karşılamadan tutun da şüpheciliğe ve birlikte çalışmaktan kategorik bir redde varıncaya dek.[24]

Cinselliğin Tarihi'nin devamı ilan edilmiştir, dosyalar çoktan hazırdır. Masasında, düşünülen başlıkların her biri için kocaman bir dosya kesin hazırlık vaktini, Foucault'nun nesrinin, böylesi güzel, böylesi özel, bunca titizlikle çalıştığı bu nesrin, başka bir şekil almak için, içerdiği malzemenin tutacağı anı bekler. Bir Foucault kitap taslağı, her şeyden önce neredeyse deşifre edilemeyecek bir yazı anlamına gelir; eklemeler ve çıkarmalarla dolu. Kendisinin de söylediği gibi "başlamak ve yeniden başlamak". Fakat çok çabuk bitireceği umudunu taşır. Dostlarından birine tarih bile verecektir: Her üç ayda bir cilt.

Bilme İstenci –kitapları arasında Nietzscheci olduğu açıkça anlaşılan tek başlık– keskin, yakıcı, ironi dolu bir metindir. Belki de Foucault'nun, akıl almaz bir sözcük ekonomisiyle, "düşünceyi en fazla harekete geçirdiği" bir yapıt. Şüphesiz kitabın, Foucault'nun, sönük ve çekimser olarak değerlendirdiği bir tepki almasının nedenlerinden biri budur. Akıntıya karşı kürek çekmek, "güncelliğin" hâkim düşüncelerini temelden sarsmak, kim olursa olsun sözlerinin ve eylemlerinin tarihsel hakikatini dile getirmek istemiştir. Bunu, tüm beklentilerin ötesinde bir başarıyla sağlamıştır. Fakat yerden yere vurduklarından, kendisine teşekkür etmeye gelmelerini mi beklemeliydi? Basının tepkisi daha olumlu olmuştur. Hatta çok olumlu. Foucault sayısız mülakatta kendisini ifade eder, yapıtı onlarca makalede yorumlanır. Olsa olsa birkaç çekince tespit edilebilir. Fakat kendi çevresinde tam bir düş kırıklığı yaşar, üstelik anlayışsızlığa maruz kalır. Bunu Gilles Deleuze'e açar –1977 yılı başlarındayızdır ve bu iki düşünür birbirinden henüz uzaklaşmamıştır– ve Deleuze, bu kitabın getirdiği yeniliği, bunun gücünü ve verimliliğini yaratan şeyi ifade etmek için kendisine bir mektup, daha doğrusu on sayfalık bir "not" yazar. Fakat Foucault kendini yenik hisseder. Elbette ki, en aleni saldırılar gerçekleşmeye başladığı zaman karşılık verecek ve elli sayfada "Foucault'yu unutmak" konusunda insanları ikna edebileceğine inanan denemecinin tek bir cümleyle hakkından ge-

23. *Libération*, 21 Ocak 1983.
24. Bu tepkilerin ve Michel Foucault'nun tarihçilerle girdiği tartışmanın içeriğine bakmak için, Michelle Perrot tarafından yayıma hazırlanmış, olağanüstü kitap *L'Impossible prison*'a başvurulabilir.

lecektir.[25] Foucault, Baudrillard'ın *Oublier Foucault** başlığıyla çıkan kitabını küçümser bir edayla karşılar ve "Benim problemim, daha çok Baudrillard'ı hatırlamak olacaktır" der. Orada bile kendi öneminin ve etkisinin işaretini görür: "İsmimin yanına herhangi birinin ismini koymak yeterli. Bu kim olursa olsun çok satar." Jean-Paul Aron ve Roger Kempf'in kitabı, *Le Pénis ou la démoralisation de l'Occident* için de aynı tepkiyi gösterecektir. Bütün eleştirmenler bu eseri Foucault-karşıtı olarak sunar ve bu da isminin bir kez daha yankı uyandırmasını sağlar.[26]

Foucault'yu bu denli kırılganlaştıran nedir? En yakınlarının çekinceleri olabilir mi? Ne olursa olsun, bu ilk cildi, yalnızca önsözde kalan araştırmaları derinleştirmeden teslim ettiğine üzülür. Almanca baskısında bundan bahseder:

> "Hiç durmadan sonraki yayınlara anıştırma yapan bir kitabı, karanlığı aydınlatan bir havai fişek gibi önceden göndermenin tedbirsizlik olduğunu biliyorum. Keyfilik ve dogmatizm görüntüsü verme tehlikesi büyük. Hipotezleri, meseleyi ve analiz çizelgelerini bölen iddialarmış gibi görünebilir, bir yanlış anlamaya yol açabilir ve yeni kuramlarmış gibi algılanabilir. Tıpkı Fransa'da olduğu gibi, baskıya karşı (bu alanda büyük bir işgüzarlık göstermeye kadar gitmeden) anında mücadele yararına dönüştürülmüş eleştiriler, cinselliğin baskı altına alındığını inkâr ettiğimden dolayı beni suçladı. Fakat ben hiçbir zaman cinsellik baskısının olmadığını iddia etmedim. Kendi kendime, kendi bütünü içinde, bu analizin, iktidar, bilgi ve cinsiyet arasındaki ilişkileri deşifre etmek için baskı kavramı etrafında birbiriyle ilintili olmaya mecbur olup olmadığını sordum yalnızca; ya da yasaklamaları, engellemeleri, reddetmeleri, perdelemeleri, ana ve başlıca hedef olarak, bastırmaya yöneltmeyen daha karmaşık ve daha tümel bir strateji içine dahil ederek durumların daha iyi anlaşılıp anlaşılamayacağını."[27]

Foucault yanlış okunmuş, yanlış anlaşılmış olmanın acısını yaşar. Belki de yanlış sevilmiş olmanın. "Neden yazmak isteriz bilir misiniz? Sevilmek için" diyecektir, Clermont-Ferrand'da asistanlığını yapan Francine Pariente'e. 1976'da gerçekten az mı "sevilmiş"tir? *Bilme İstenci* olağanüstü bir yayımcılık başarısıdır. Foucault'yu yüksek tirajlara ulaştıracak kitaplardan biri olur: Bugün (Temmuz 1989) bu rakam yüz bin kopyaya yaklaşıyor. Fakat başarı olumsuzlukları da beraberinde getirebilir; nitekim Foucault'yu bir "kriz"e doğru sürükleyecektir. Kişisel ve entelektüel bir krize...

25. Jean Baudrillard, *Oublier Foucault*, Galilée, 1977.

* Jean Baudrillard, *Foucault'yu Unutmak*, Çev. Oğuz Adanır, Dokuz Eylül Yayınları, 1998. (y.h.n.)

26. Jean-Paul Aron, Roger Kempf, *Le Pénis ou la démoralisation de l'Occident*, Grasset, 1977.

27. *La Volonté de savoir*'ın Almanca baskısına önsöz, Suhrkamp, Francfort, 1983.

Foucault tarafından duyurulan kitaplardan hiçbiri gün yüzüne çıkmayacak, kapakta yer alan listenin geçerliği olmayacaktır. Deleuze'ün iddia ettiği gibi belki de iktidar analizlerine fazla kapanmıştı. Projesini yeniden ele alır almaz, bu ilk kitaba bir devam bölümü eklemeden, bu yüz yüze gelişten kaçması gerekecekti. Yine de öncelik verdiği bütün temalar üzerinde çalışmaya başlamıştır; pek çok yayın bunların izini taşır. Mesela Fransız bir hermafrodit, Alexina B. olarak tanınan Herculine Barbin'in *Anılarını* yayıma hazırlar.[28] Kitabın Amerika baskısı için "Doğru bir cinsiyete ihtiyacımız var mı?" teması çerçevesinde uzun bir yorum kaleme alacaktır.[29] Bu eser, Foucault'nun Gallimard Yayınevi için hazırlayacağı "Paralel Yaşamlar" [Les Vies parallèles] seçkisi içinde 1978'de yayımlanır. Metnin sunumunu şu cümlelerle yapar:

> "Eskiler ünlü insanların yaşamlarıyla kendilerininkiler arasında benzerlikler kurmayı seviyordu; yüzyıllar boyunca bu birbirinin aynı gölgelerin konuşmaları dinleniyordu. Benzerliklerin sonsuzla bütünleşmek için kurulduğunu sanıyorum. Tanımlanamaz biçimde, birbirinden ayrılık gösteren başkalarını düşünelim. Ne bir buluşma noktası ne de onları bir araya getirecek bir durum. Mahkûmiyetlerinin yankısından başka yankıları yoktur. Onları, kendilerini ayıran eylemin gücü içinde anlamak gerekir; bir belirsizliğe ya da 'artık bunun anlatılmaz' olduğu ve 'şöhretin' tamamen silindiği yere doğru yol aldıklarında, bıraktıkları anlık ve göz alıcı izi yeniden ele geçirmek gerekir. Bu, Plutarkhos'un* tam tersi olacaktı: Artık onlara hiç kimsenin katılamayacağı noktadaki Paralel Yaşamlar."[30]

Aynı zamanda, pek çok kez *Bilme İstenci*'nde hatırlatılan XIX. yüzyılın şu İngiliz hovardasının metni "My Secret Life" [Gizli Yaşamım] için bir önsöz yazar.[31] Ve *Cahiers du chemin* içinde, aynı ismi taşıyacak olan bir kitaba giriş yazısı olarak "La Vie des hommes infâmes" [Rezil İnsanların Yaşamı] adlı uzunca bir makale yayımlar. Bu kitapta, "karanlıkta kalmış insanların efsanesi adına bir iki taslak çalışmasını bir araya getirmek" istediği, garip şahsiyetlerin, "yarı kurgusal" yaşantıların geçit törenini gerçekleştireceğini duyurur.[32] Bu kitap da hiçbir zaman yayımlanmaz. En azından duyurulduğu şekliyle. Zira ne olursa

---

28. *Herculine Barbin dite Alexina B.* Sunan Michel Foucault, Gallimard, 1978.
29. Amerika baskısına önsöz, Pantheon Books, 1980. *Arcadie* dergisinde Fransızca yayımlanmıştır: Kasım 1980.
* Burada Plutarkhos'un *Paralel Yaşamlar* adlı metinlerine gönderme yapılıyor. Plutarkhos *Paralel Yaşamlar*'da antik çağdaki ünlü Yunan ve Romalı tarihsel kişiliklerin yaşamlarını karşılaştırmalı olarak anlatır. (y.h.n.)
30. *Herculine Barbin...* Michel Foucault imzalı kapak metni.
31. *My Secret Life.* Michel Foucault'nun önsözü, Les Formes du secret Yayınları.
32. Michel Foucault, *Le Vie des hommes infâmes, Cahiers du chemin*, sayı 29, 15 Ocak 1977.

olsun sözü, "kül olup gitmiş bu ehemmiyetsiz yaşamlar"ın biricik izleri olan, hatırlattığı metinlerin arkasında gizli bu dokunaklı gölgelere bırakacaktır. Sayesinde, onları hâlâ işitebildiğimiz ve düşünebildiğimiz bu yalnız söz: bir hiddet ya da umutsuzluk eylemi içinde, iktidarla değiş tokuş ettikleri söz; yani bu "zavallılar", öteki "zavallılara" karşı müdahale etmesini, evrenlerinin –ailelerinin ya da çevrelerinin– merkezinde düzensiz gibi görünen ne varsa düzene sokmasını istemek için krala yöneldikleri sırada... Bu belgelerden bazılarına, 1982'de Arlette Farge'yle birlikte yayımladığı ve sunduğu, "Bastille Arşivleri"nden alınmış "gizli mektuplar"dan oluşan, *le Désordre des familles* [Ailelerin Düzensizliği] içinde rastlanacaktır.[33] "Bastille'e tıkılanlar" üzerine bir kitap projesinden yirmi yıl sonra, yine bu "Arşivler" seçkisi içinde nihayet yayımlanır.

Ve Foucault dersinde, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda halkların yönetme tekniklerini ve iktidar biçimlerini inceleyerek, özellikle XVI. ve XVII. yüzyıllarda Hıristiyan itiraf öğretileri üzerine çalışmaya başlar.

*

17 Aralık 1976'da, istisnai bir şekilde Louvre Müzesi'ne kurulmuş "Apostrophes" platosunda Bernard Pivot şaşkınlığını gizleyemez: "Gerçekten kitabınız hakkında konuşmak istemiyor musunuz?" "Hayır. Öncelikli olarak meseleler biraz da düşünülüyor olmasından ya da artık hiç düşünülmemesi yüzünden yazılır. Bir kitabı bitirmek artık onu görmeyi istememek anlamına da gelir. Yazar, kitabını sevdikçe ona emek harcar. Artık sevmemeye başladığında yazmaktan vazgeçer" cevabını verir Foucault. Sonra bilhassa daha fazla ilgiyi hak eden bir başka kitaba değinir: "Sevdiğim şekilde bir kitap. Gerçek hayattan çıkan fragmanlardan, söylenen şeylerden, eylemlerden, belgelerden, hüzünlerden ve mutsuzluklardan kurulu...". Yazarı? Kim olduğunu merak etmeyin. Bunlar yalnızca, sanık Doktor Stern'in çocuklarının cesareti sayesinde Batı'ya götürülen, Sovyetler Birliği'ndeki bir davanın ses kayıtları. Seçki başlığının ifade ettiği gibi "sıradan bir dava". Bu adamın İsrail'e göç etmek isteyen iki oğlu vardır. KGB, savaştan beri komünist olan Doktor Stern'den oğullarının göçüne engel olmasını istemiştir ve reddettiği için olay yargıya intikal ettirilir. Rüşvet almakla suçlanmaktadır. On kadar kişi aleyhte tanıklık etmeye hazırdır. Fakat aleyhte tanıklık eden bu insanlar dava esnasında Doktor Stern'in masum olduğunu ispat

33. *Le Désordre des familles. Lettres de cachet des archives de la Bastille*, Yay. Haz. Arlette Farge ve M. Foucault, Gallimard-Julliard.

etmek için söylediklerini geri alırlar, Stern buna rağmen mahkûm edilir: Sekiz yıl zorunlu çalışma.[34] İşte Foucault'nun bahsetmek istediği kitap budur: Sovyetler Birliği'nin "sıradan" gerçekliği üzerine olağanüstü bir belge. Ses kaydı "insanın geleceği"ne adanmamış mıdır? Elbette insanın aydaki ilk adımlarından bahsetmek önemlidir; fakat "gerçeğin ne olduğunu söylemeye gelen bu erkek ve bu kadınların adımlarını" da unutmamak gerekir. Devletin bedenler üzerindeki iktidarı karşısında *hayır* demeyi bilen bireylerin direnişi de vardır.

Ben, Pierre Rivière adlı kitabı üzerine bir tartışmaya katılmasını isteyen *La Nouvelle Critique*'e Foucault şu cevabı verecektir: "Bu kitabı tartışmak yerine Doktor Stern davası hakkında bir makale yazmak isterim." İstek cevapsız kalır.

Michel Foucault "Doğu Bloku ülkelerinin muhaliflerine"ne yardımlarını esirgemez. Leonid Brejnev 1977 Haziran'ında Paris'e geldiğinde, her zaman olduğu gibi "bir şeyler yapmak" ister: Pierre Victor'la birlikte, Fransız entelektüeleri ile Sovyet muhaliflerini bir araya getirme fikrini ortaya atarlar. Foucault dikkate şayan bir beceriklilikle her şeyi organize eder. Davet, aralarında Sartre, François Jacob, Roland Barthes'ın bulunduğu on iki isim tarafından imzalanır... "Sizi, Leonid Brejnev'in Fransa'ya kabulu esnasında, Doğu ülkelerinin muhalifleriyle birlikte, 21 Haziran Saat 20:30'da, Récamier Tiyatrosu'nda dostane bir buluşmaya davet ediyoruz." Söylenen saatte Sartre, Simone de Beauvoir'ın kolunda salona geldiğinde Ionesco çoktan yerini almıştır. Bütün tanıkları en çok etkileyen sahne budur. Hasta, neredeyse kör, ağır ağır ilerleyen yaşlı bir adam ve ona rehberlik eden efsanevi bir kadın. Pek çok muhalif hazır bulunmaktadır: Léonid Pliouchtch, André Siniavski, André Amalrik, Vladimir Boukovski ve Sovyetler Birliği'ni nihayet terk etmeyi başaran Mikhaïl Stern. Konukları tiyatroda karşılayan Foucault olacaktır. Kalabalık, sayısız Fransız ya da yabancı kamera... Görmeye değerdir.

*

1979 Mart'ında, *Les Temps Modernes*'nin Pierre Victor'un girişimiyle düzenlediği İsrail-Filistin Kolokyumu için kendi dairesini hazırlar. "Foucault'nun oturma odası masalar, sandalyeler ve bir ses kayıt cihazıyla donatılmıştı. Bir iki teknik güçlüğe rağmen, ilk toplantı 14

34. *Un procès ordinaire en URSS*. Gizli kayıt. Gallimard. Tanıklıklar, 1976.

Mart'ta gerçekleştirilebildi. Kolokyumu, küçük bir konuşmayla Sartre açtı..."[35] diye yazar Simone de Beauvoir. Fakat Foucault toplantıya katılmaz. "Tartışmalara katılmaksızın bizi misafir etmek istiyordu" der Edward Saïd.[36] Zaten bu kolokyum, Simone de Beauvoir ve Edward Saïd'e göre bir "facia" olur.

*

Foucault ve Sartre, 20 Temmuz 1979'da bir kez daha bir araya gelir. Bu defa bir mülteci gemisini kurtarmak söz konusudur. Bernard Kouchner ve bir doktor ekibi, ülkeden kaçmaya çalışan Vietnamlılara yardım amacıyla *L'Île de lumière* isimli bir gemiyi Poulo Bidong Adası açıklarına demirlemeyi başarmıştır. Fakat Kouchner ve arkadaşları, Malezya ve Tayland'daki kamplar ile Batı ülkelerindeki mülteciler için yapılan kamplar arasında köprü işlevi görecek bir geçit yolu sağlamaya niyetlenecekti. Lutétia Hotel'de bir basın toplantısı düzenlenir. Kürsüde, Glucksmann'ın birbirine "takdim" ettiği Jean-Paul Sartre ve Raymond Aron bulunmaktadır. Ayrılıklarından otuz, Sartre'ın École Normale'den eski arkadaşına 1968'de ağız dolusu küfretmesinden on yıl sonra. Birkaç gün sonra, gazetecilerin üzerinde uzun uzadıya durduğu bu Aron'la karşılaşma hadisesine Sartre'ın hiçbir anlam yüklemediğini eklemeyi unutmayan Simone de Beauvoir'ın yazdığına göre, Sartre ve Aron, "yalnızca sözde kalan vaatlerde" bulunan Cumhurbaşkanı Valéry Giscard d'Estaing tarafından kabul edilen entelektüeller heyeti içinde yer alır.[37] Lutétia Hotel'deki basın toplantısı sırasında Michel Foucault, Yves Montand ve Simone Signoret'yle birlikte, salondadır ve "Bay Giscard d'Estaing'den, Fransa'da oturma izni verilmiş sığınmacıların sayısının artırılmasının istenmesi" yönünde söz alır. Aron ve Sartre'ı, Élysée'yi ziyaretlerinden biraz canları sıkkın vaziyette çıktıklarında, yeni bir basın toplantısı vesilesiyle Collège de France'ta karşılayacak olan yine kendisidir. Foucault kendini bu eyleme epey kaptırır. 1978 Kasım'ındaki "Vietnam'a Bir Gemi" Komitesi'nde yer alır. 1981'de, "korsanlığa karşı" bir basın toplantısı için Cenevre'de olacaktır. Burada bir çeşit insan hakları sözleşmesi kaleme alır ve okur:

35. Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, Gallimard, 1981, s. 144.
36. Annie Cohen-Solal, *Sartre, 1905-1980* içinde, Gallimard, 1985, s. 650.
37. Simone de Beauvoir, a.g.e., s. 146. Aynı zamanda bkz. Raymond Aron, *Mémoires*, Julliard, 1983, s. 711-712. Ve *Le Temps Immobile*, Claude Mauriac, c. VII, *Le Rire des pères dans leux yeux des enfants*, Grasset, 1981, s. 503-505.

"Kendi hakları, kendi ödevleri olan ve ister suçlu ister kurban olsun, iktidarın bütün kötüye kullanımlarına karşı çıkmayı üstlenen uluslararası bir yurttaşlık var oluyor. Bundan böyle, hepimiz yönetileniz ve bu sıfatla dayanışma içindeyiz. Yönetimler, toplumların mutluluğu için çalıştıklarını iddia ettiklerinden, kararlarının neden olduğu ya da ihmalkârlıklarının yol açtığı insanların mutsuzluğunu, kâr ve zarar hesabına eklemeyi kendilerine vazife sayarlar. İnsanların mutsuzluklarından sorumlu olduklarını yönetimlere hatırlatmak bu uluslararası vatandaşlığın daimi görevidir. İnsanların mutsuzluğu hiçbir zaman politikanın dilsiz bir kalıntısı olmamalıdır. Bu mutsuzluk iktidarı elinde tutanlara karşı dik durma ve sesini duyurma mutlak hakkını tesis eder. Sıkça bize önerilen görev paylaşımını reddetmek gerekir. Bireylere, öfkelenmek ve konuşmak düşer; yönetimlere ise düşünmek ve hareket etmek. Doğrudur; iyi idareler yönetilenlerin kutsanmış öfkesinden büyük zevk duyarlar, yeter ki lirik kalsın... Bireylerin iradesi, yönetimlerin tekelini –yavaş yavaş ve her gün onun elinden alınması gereken bu tekel– ellerinde tutmak istedikleri bir gerçekliğe kaydolmalıdır."[38]

*

Catherine Von Bülow, 19 Nisan 1980 Cumartesi günü sabah saatlerinde Foucault'ya telefon eder ve Sartre'ın cenazesine gidip gitmeyeceğini sorar. "Sorman bile hata" cevabını verir Foucault. Birkaç saat sonra her ikisi de o devasa kortejin arasındadır. Yirmi-otuz bin kişi cenaze arabasını Montparnasse Mezarlığı'na kadar takip eder. Bugün hâlâ söylendiği gibi "68 Mayıs'ının son manifestosu"dur bu. Foucault, Catherine Von Bülow ve Claude Mauriac'le sohbet eder. "Sartre'dan konuştuk. Bana genç bir adam olduğum zamanlarda, ondan, onun temsil ettiği her şeyden, *Les Temps Modernes*'nin yarattığı entelektüel terörizmden kaçıp kurtulmak istedim dedi" diye anlatır Catherine Von Bülow.

38. *Libération*'da yayımlanan metin, 30 Haziran 1984.

6
Çıplak Ellerle Devrim

Michel Foucault ile Thierry Voeltzel, kendilerini Tahran'a götüren uçakta endişelenmeye başlar. "Kara Cuma"dan birkaç gün sonra, karşılarında nasıl bir ülke bulacaklardır? 8 Eylül 1978'de ordu kalabalığın üzerine ateş açmış, geride dört bine yakın ölü bırakmıştır. Sallantıdaki monarşi tarafından gerçekleştirilen katliamlar, tüm dünyanın şaşkınlığını ve öfkesini üzerine çekmiş, Paris'te, İnsan Hakları Derneği, sendikalar ve sol partiler tarafından bir protesto gösterisi düzenlenmiştir.

Foucault bu yolculuğu bir gazetecilik projesi çerçevesinde gerçekleştirir. 1977'de, İtalyan *Corriere della sera* gazetesinin yöneticisi ona köşe yazısı yazmayı teklif etmiştir. Fakat Foucault'nun hiçbir zaman kültürel ya da felsefi makaleler yazma arzusu olmamıştır. Bunun yerine, olayları yerinde görüp incelemeyi teklif eder. Kimilerinin söylediği

gibi, teklifi geçiştirmenin bir yolu muydu bu? Ya da başkalarının dediği gibi, *Bilme İstenci*'ni başarısız bulmasının ardından şöyle bir silkinme, Paris'ten kaçma ihtiyacı mıydı? Şurası kesin ki, *Corriere della sera*, projeyi Foucault'nun sunduğu şekliyle kabul etmişti. Foucault için gazetecilik deneyimi yeni değildir. Daha önce gördük, *Libération*'un çıkışıyla yakından ilgilenmişti; uzun zamandır ve düzenli olarak *Le Nouvel Obsevateur*'e katkıda bulunuyordu. "Anket"lere gelince, Foucault "goşist" dönemlerinde, özellikle GIP faaliyetleri sırasında bu işe ısınmıştı. Yapılan ilk şey, ki bu, girişimin kolektif tarafıyla ilişkilidir, küçük bir ekibi kendi ayakları üzerinde durur hale getirmek olacaktır. Thierry Voeltzel'i koordinasyonu sağlamakla görevlendirir. Foucault onu, genç adamın otostop yaptığı bir gün tanımıştır; arkadaş olurlar. Üstelik Foucault, Claude Mauriac'in önsözüyle birkaç ay sonra Grasset Yayınları'ndan çıkan, küçük şaşırtıcı bir kitapta yer almak üzere, geçmişi, şu anki yaşamı, hayatı hakkında onunla söyleşi yapmıştır. Mülakat yapanın ismi kitapta geçmemiştir. Fakat Foucault, soruları boyunca, konuştuğu kişininkilerle karşılaştırmak üzere, kendi deneyimlerinin bazılarını hatırlatır.[1] Foucault, Thierry Voeltzel'den başka, bu dönemde kendisine yakın olan bazı kimselere de çağrıda bulunur: Elbette André Glucksmann'a, aynı şekilde bir süre kendisine sempati duyduğu Alain Finkielkraut'a ve diğerlerine. İşte *Corriere*'de ifade ettiği şekliyle onun röportaj anlayışı: "Çağdaş dünya yeni doğan, harekete geçiren, kaybolan veya yeniden ortaya çıkan, insanları ve olayları etkileyen düşüncelerle dolup taşıyor. Bunlar yalnızca entelektüel çevrelerde ya da Batı Avrupa üniversitelerinde değil, aynı zamanda dünya ölçeğinde ve özellikle tarihin şimdiye kadar konuşma ve seslerini duyurma izni vermediği azınlıklar arasında gerçekleşiyor." Ve ekler:

> "Yeryüzünde entelektüellerin tahayyül ettiğinden daha çok fikir vardır ve bu fikirler 'politikacılar'ın düşündüğünden daha faal, daha güçlü, daha tutkuludur. Fikirlerin doğmasına, güçlerinin patlamasına tanıklık etmek gerekir. Bunları ifade eden kitaplarda değil, güçlerinin ortaya çıktığı olaylarda, fikirlerin etrafında onlar için veya onlara karşı sürdürülen mücadelelerde. Dünyayı yöneten, fikirler değildir. Fakat dünyanın fikirlere sahip olması (ve bunu sürekli üretmesi) yüzündendir ki, onu idare eden ya da ona ilk ve son olarak düşünmesi gerektiği şeyi öğretmek isteyenlerce pasif olarak yönetilmemiştir. Bu 'röportajlara', düşüneceğimiz şeyin analizinin, olan biten şeyin analizine bağlı olacak bir anlam vermek niyetindeyiz. Entelektüeller, fikirlerin ve olayların kavşak noktasında gazetecilerle çalışacaktır."[2]

1. Thierry Voeltzel, *Vingt ans ve après*. Claude Mauriac'in önsözü, Grasset, 1978.
2. Michel Foucault, *Les Reportages d'idées, Corriere della sera*, 12 Kasım 1978. Alain Finkielkraut'un Carter Amerika'sı üzerine bir makalesini takdim amacıyla kaleme alınan metin.

Foucault, yolculuğundan önce, 1965'ten beri Paris'te sürgün bir İranlı olan Ahmad Salamatian'ı görecektir pek çok kez. Salamatian, laik ve liberal, tamamen "Üçüncü Cumhuriyet"çi, merkez sol bir parti olan Ulusal Cephe hareketine mensuptur. Kendi tanımıyla "Ulusal kurtuluş çerçevesinde, radikal-sosyalist". Söz konusu hareket, başarısız 1953 demokratik deneyimi sırasında Musaddık'ın partisiydi. Foucault ve Salamatian, bir avukat olan Thierry Mignon ve eşi vasıtasıyla tanışmıştır. Foucault'yu GIP ve aktif bir biçimde yer aldıkları göçmen hakları eylemleri sırasında tanımışlardır. Aynı zamanda İranlı Politik Tutukluların Savunulması İçin Komite'ye üyedirler ve Bayan Mignon, İnsan Hakları Derneği için İran'da pek çok enformasyon vazifesi üstlenmiştir. Foucault 1971'den itibaren bu komitenin metinlerinin altına imzasını atanlardan biri olur. Komiteye doğrudan katılmaz; fakat dilekçelerin altına, özellikle de 1966'da buranın kurucusu olan Jean-Paul Sartre'ın yanına ismini ekler. Mesela on dokuz "antifaşist devrimci militanın" idam edildiği, "İran'daki açık insan hakları ihlallerine karşı Fransız yetkililerin suskunluğu"nu protesto etmek için 4 Şubat 1976'da *Le Monde*'da bir metin yayımlanır. İmza verenler arasında Jean-Paul Sartre ve Simone de Beauvoir'ın yanı sıra François Mitterrand, Michel Rocard, Claude Mauriac, Gilles Deleuze ve Michel Foucault bulunmaktadır... Şah rejimine karşı ayaklanma bütün bir 1978 senesi boyunca gözle görülür bir düzeye ulaşmış ve buna karşın rejimin baskıcı tutumu eylül ayının başından itibaren katliamlar yapmaya kadar varmıştır.

Ahmad Salamatian, Foucault'ya kitap ve belge temin eder, adresleri, bağlantı noktalarını, görüşülecek kimselerin listesini verir. Birkaç gün sonra Foucault İran topraklarındadır: "Havaalanına sokağa çıkma yasağından sonra inerseniz, bir taksi kentin sokakları arasından sizi hızla götürecektir. Sokaklarda kimselerin olmadığını fark edersiniz. Araba yalnızca, otomatik silahlarını size yönelten adamların kurduğu barikatlarda yavaşlayacaktır. Şoför onları görmezse vay haline! Ateş edeceklerdir. Sessizliğe gömülmüş Şah Rıza Meydanı boyunca, gözünüzün görebileceği kadar uzakta, kırmızı ya da yeşil ışıklar nafile yanıp sönecektir. Bu Şah'ın paylaşılamaz saltanatıdır."[3] Foucault ertesi günden itibaren çalışmaya koyulur ve anketine başlar. Fakat dini muhalefetle ilişkiye geçmek oldukça zordur. Bu yüzden önce muhalefetin demokratik militanları ile, sonra da (ortaya çıkan güç sınamasında ordunun oynayacağı rolü anlamaya çalışmak için) askerlerle görüşür. "Dostlarım

3. Bu satırlar 1 Ekim tarihinde *Corriere*'de yayımlanan makalenin sonunu oluşturuyordu; fakat teknik nedenlerden dolayı (çok uzun makale) Foucault'nun izniyle kısaltılmış ve yayımlanmamıştır.

bana, Tahran banliyösünün oldukça steril bir köşesinde, hepsi muhalefetten bazı yüksek subaylarla bir görüşme ayarladılar. Karışıklık arttıkça hükümet, düzeni sağlamak için, hem hazırlıksız hem de kontrolünde olmayan askeri birliklere başvurmak zorunda kalacak, dediler bana. Bu birliklerde, meselelerinin uluslararası komünizmle değil, sokakla, kapalı çarşıdaki esnafla, çalışanlarla, işsizlerle –ki kardeşlerinin şimdi olduğu gibi ya da asker olmazlarsa bizzat kendilerinin de olacağı gibi– olduğunu çabucak keşfetme fırsatı buluyorlar."[4]

Foucault röportajlarına devam eder. İki üç gün önce, rejimi, yani "modernleştirme-despotizm-çürüme bütünü"nü açık açık suçlayan muhalefet liderlerinden biriyle gevezelik ederek yaptığı bir gezintiyi anımsar:

> "Sekiz günlük grevin ardından, daha yeni açılan kapalı çarşıyı ziyaret ettiğim zaman bir ayrıntı dikkatimi çekmişti: Sergilerin üzerine, XIX. yüzyıl gazete reklamlarında görebileceğimiz cinsten yüksekçe ve çerçevelenmiş, şaşkınlık veren on kadar dikiş makinesi dizilmişti. Eski İran minyatürlerini kaba biçimde taklit eden sarmaşık biçimli desenler, yüzeyi kaplayan bitkiler, gonca çiçeklerle süslenmişlerdi bunlar. Hükümsüz bir Doğu'nun imzasını taşıyan bu kullanım dışı modern eşyaların tümü, 'Made in South Corea' etiketini taşıyordu. O zaman, bu son olayların, en geri kalmış grupların fazlasıyla hoyrat bir modernleşme karşısında geri çekilmesi anlamına gelmediğini anladığımı hissettim; bizzat kendisinde bir arkaizm taşıyan bir modernleştirmenin, bütün bir kültür, bütün bir halk tarafından reddiydi bu. Şah'ın bahtsızlığı, bu arkaizmle bir bütün oluşturmaktı. Kabahati, geçmişin bu parçasını, artık bunu istemeyen bir şimdide çürümüşlük ve despotizm yoluyla sürdünmekti."

Foucault bu yüzden, gördüğü ve duyduğu her şeyden ders çıkarır: "Politik bir proje ve sosyal dönüşüm ilkesi olarak İran'da modernleştirme geçmişe ait bir şeydir... İran rejiminin şu anki can çekişmesiyle birlikte, neredeyse altmış yıl öncesine açılan bir dönemin son zamanlarına tanıklık ederiz: İslam ülkelerini Avrupa tarzında modernleştirmek için bir girişim." Foucault bu makaleyi şu sözlerle tamamlayacaktır: "O yüzden, sizden rica ediyorum, artık Avrupa'da bize fazla eski bir ülke için fazla modern bir hükümdarın mutluluk ve mutsuzluklarından bahsetmeyin. Bu noktada İran'da eski olan 'Şah'tır: Elli belki de yüzyıllık bir gecikme. Şah, yağmacı egemenler kadar geçmişte kalmıştır. Ülkesini laiklik ve sanayileşme yoluyla geliştirmenin o çok eski düşünü kurar. Şimdideki arkaizm, Şah'ın modernleşme projesini, despot si-

4. Michel Foucault, *L'armée. Quand la terre tremble, Corriere della sera*, 28 Eylül 1978. Orijinal Fransızca metni alıntılıyorum.

lahlarını ve çürümüş sistemini simgeler."[5] Foucault muhalefet liderleri ve siyaset adamlarıyla görüşmekle yetinmez. Öğrencilerin, sokaktaki insanların, ölmeye hazır olduklarını ilan eden İslamcı gençlerin sesini de duymak ister. Mezarlıklarda –izin verilen tek buluşma yeri– gezinir; üniversitede, hatta cami önlerinde. Kum şehrindeki konutu "İnsan Hakları Savunma Komitesi"nden pek çok militana sığınak hizmeti gören Ayetullah Shariat Madari'yi görmek için Thierry Voeltzel'le birlikte yola düşer.[6] Burada Madari'nin yanı sıra Ayetullah Humeyni'nin İran'a geri dönmesinin ardından başbakan olacak Mehdi Bazargan'la da görüşür. Madari'nin evine girmek kolay değildir. Silahlı askerler sokağı gözetlemektedir. Foucault bütün bir hafta boyunca bilgi toplar, dinler, etrafını izler... Mütemadiyen not tutar, her yeri gezer, her şeyi görmek, her şeyi anlamak ister. Bu denli bitkin düşüren günlerin ardından üstlerine çöken yorgunluk halen Thierry Voeltzel'in hatırındadır.

Gelmelerinden birkaç gün önce, ülkenin bütün camilerinde rejim kurbanlarını anma törenleri düzenlenmiştir. O günlerde mollalar tarafından yapılan beddua kasetleri elden ele dolaşmaktadır ve Foucault onların "Floransa'da Savanarola'un, Münster'de anabaptistlerin veya Cromwell zamanında presbiteryenlerin sesleri gibi korkunç" seslerini duyabilmektedir.[7] Foucault, karşılaştığı herkese aynı soruyu sorar: "Ne istiyorsunuz?" Her zaman aynı cevabı alır: "Bir İslam Hükümeti."

Foucault İran'da bir hafta kalır. Paris'e döndüğünde, göze çarpan ayrıntıları ve anekdotları derin düşüncesiyle buluşturan ve 28 Eylül ile 22 Ekim 1978 tarihleri arasında *Corriera della sera*'da yayımlanacak olan, dört muhteşem makale kaleme alır.[8] Aynı makalelerin, 16 Ekimde *Le Nouvel Observateur*'de şu şekilde son bulacak kısaltılmış bir versiyonu da yayımlanacaktır:

> "Persler, tarihin gün doğumunda Devlet'i icat etti ve bu icadın kazanımlarını İslam'a emanet etti. İdarecileri Halife'ye memurluk etti. Fakat aynı İslam'dan, halkına Devlet'in iktidarına direnmesi için tanımı yapılmamış kaynaklar bahş eden bir inanç türetti. Bir 'İslam Hükümeti' iradesi içinde bir uzlaşıyı, bir çelişkiyi ya da bir yeniliğin başlangıcını görmek gerekmez mi?.. Yeryüzü ve yeraltı kaynakları dünyasal ölçekte stratejik bir hedef olan bu küçük yeryüzü parçasın-

5. Michel Foucault, *Le shah a cent ans de retard*, *Corriere della sera*, 1 Ekim 1978. Orijinal Fransızca metin. Başlık *Corriere*'nindir. Foucault makalesinin başında işaret etmişti: *Le Poids mort de la modernisation.*
6. Michel Foucault, *A quoi rêvent les Iraniens?*, *Le Nouvel Observateur*, 16 Ekim 1978.
7. Michel Foucault, *Téhéran: la foi contre le shah*, *Corriere della sera*, 8 Ekim 1978. Foucault tarafından verilen başlık: İran. İmamı Beklerken.
8. Michel Foucault, *L'armée. Quand la terre tremble*, *Corriere della sera*, 28 Eylül 1978; *Le shah a cent ans de retard*, *Corriere*, 1 Ekim; *Téhéran: la foi contre le shah*, *Corriere*, 8 Ekim; *Retour au prophète*, *Corriere*, 22 Ekim.

da yaşayan insanlar için, biz ötekilerin Rönesans'tan ve Hıristiyanlığın büyük krizinden beri unuttuğumuz bu şeyi, bir politik ruhaniliği hayatları pahasına aramaya çalışmaları ne tuhaf. Gülmeye başlayan Fransızları şimdiden duyuyorum. Fakat bu gülen Fransızların haksız olduklarını da biliyorum."[9]

*

İhtiyar din önderi yavaş yavaş ilerler ve bahçenin ortasındaki büyük elma ağacının altına oturur. On-on beş kişi etrafını çevirir ve neredeyse sakin fakat yankısı dünyayı sarsacak konuşmasını dinler. Neauphles-le-Château, Paris yakınlarında küçük bir kasabadır. Ayetullah Humeyni, 7 Ekim 1978'de, Irak'ta geçirdiği on dört yıllık sürgünün ardından buraya yerleşmiştir. Bütün Avrupa'dan, muhalefetin her kesiminden öğrenciler ya da İranlı sürgünler Ayetullah'ı görmeye gelir. İçlerinde birkaç Avrupalı, özellikle de gazeteciler vardır. İlk sırada, o dönemde *Libération*'da gazeteci olan Pierre Blanchet ve Claire Brière yer almaktadır. Elbette onlarla birlikte Michel Foucault. Zaten Ayetullah Paris'e geldiği zaman, Pierre Blanchet ve Claire Brière, sürgündeki muhalefet liderlerinden ve uzun zamandır Fransa'da, Paris'in bir banliyösü olan Cachan'da oturan ve Humeyni'nin "ruhani kardeş"lerinden biri olan Ebul Hasan Beni Sadr tarafından hemen haberdar edilmişlerdir. Ebul Hasan Beni Sadr olayların ertesinde İslam Cumhuriyeti'nin geçici başkanı olacaktır ve bugün hâlâ Paris yakınlarında yaşamaktadır. Pierre Blanchet ve Claire Brière, kendileri de röportaj yaptıkları sırada, İran'a yolculuğu esnasında tanıdıkları Foucault'ya derhal telefon etmişler ve onunla birlikte Ayetullah'a ulaşmak için Cachan'a, Beni Sadr'ın evine gideceklerdir. Foucault, Beni Sadr'la konuşur ve kendisinden Ayetullah'a, Şah'a karşı fazla kırıcı deklarasyonlarda bulunmamasının daha iyi olacağını açıklamasını ister zira anında ülke dışına çıkarılma tehlikesiyle karşı karşıya kalabilecektir. Foucault o akşam Ayetullah'ın ancak gölgesini görecektir. Ertesi gün gazetecilerin kendisi ile konuşmayı denemek için geldiği Neauphles'de de aynı şey olacak, kabul edilmek için birkaç gün beklemek zorunda kalacaklardır.

İran'da gördüğü şeyden sonra, yalnızca ismi bile İran şehirlerindeki binlerce insanı, hiçbir şeyin, hatta diktatörün ağır silahlarının dahi durduramaz gözüktüğü insan denizini harekete geçiren bu şahsiyeti Michel Foucault'nun nasıl büyük bir arzuyla görmeyi istediğini varın siz düşünün. Ayetullah yerleşir yerleşmez, Foucault'nun *Le Nouvel Observateur*'deki makalesinde söylediği gibi "her şeyi yıktı". Hayır

9. Michel Foucault, *A quoi rêvent les Iraniens*?, a.g.e.

dedi, bütün uzlaşma girişimlerine, bütün anlaşmalara hayır. Ne seçim ne de koalisyon hükümeti söz konusuydu. Şah gitmek zorundaydı. İşte o kadar! Ve kendi rejimini kurtarmak için Şah tarafından ortaya atılan çözümleri benimseyen bütün politikacıları hareketten dışlamakla tehdit etti. Neauphles çevresindeki hareketlenme, "önemli İranlıların" gidip gelmesi şu durumu gözler önüne sermiştir: Ayetullah'ın uzlaşmaz tutumu onu marjinalize etmemiştir. Tam tersine, herkes "on beş yıldır sürgünde olan ihtiyar bir adam ile ona iman eden halkı arasında gizemli bir akımın gücüne" inanır. İran'da durum, iki şahsiyet, "geleneksel kral ile aziz" arasındaki büyük çarpışmaya asılı kalmış gibi görünüyor. Silahlı hükümdar ve yoksun sürgün; despot ve onun karşısında çıplak elleriyle başkaldıran, halkı tarafından alkışlanan adam. Kendi sürükleme gücü epey yüksek olan bu görüntü binlerce ölünün damgasını taşıyan bir gerçekliği gizliyor.[10]

Foucault'nun, Ahmad Salamatian ve Thierry Mignon'la birlikte Neauphles'yi ziyareti sırasında küçük bir tatsızlık yaşanır: Humeyni çevresinden bir molla, başı örtülü olmadığı için Alman kadın gazetecinin bahçeye girmesini engellemek istemiştir. Ahmad Salamatian karşı çıkar ve "Hareketimize vermek istediğiniz imaj bu mu?" diye sorar. Ayetullah'ın oğlu ile damadı araya girer ve mollanın diretmesine karşı çıkar. Gazeteci içeri alınır. Dönüş yolunda Ahmad Salamatian, Thierry Mignon ve Michel Foucault olayı yorumlar. Foucault, İran'dayken başörtüsü takmanın politik bir hareket olduğunu görmekten ne kadar etkilendiğini anlatır. Örtünme alışkanlığı olmayan kadınlar gösterilere katılmak için başörtüsü takmaktaydılar.

*

Çok kısa bir zaman sonra İran'dan ayrılmaya karar verir. Fakat daha önce, Beni Sadr ile etraflıca konuşur. "Michel Foucault, Cachan'daki evime geldi ve yoğun çalışma seansları gerçekleştirdik. Yabancı bir güce başvurmadan gerçekleşen ve kentleri birbirinden ayıran mesafeye, iletişim güçlüklerine rağmen bütün bir ulusu ayağa kaldıran bu devrimin nasıl meydana geldiğini anlamak istiyordu. İktidar kavramını düşünmek istiyordu."

İlk gidişinden bir ay sonra, Foucault ikinci kez ve yine Thierry Voeltzel'le birlikte Tahran'a gelir. Ve anketine devam eder. Grevdeki farklı emekçi gruplarının temsilcileriyle konuşur: İran Havayolları'nda görev yapan ve orta sınıfın "ayrıcalıklıları"ndan sayılan şu pilotla, Tah-

10. A.g.e.

ran'daki modern apartman dairesinde, hatta bin kilometre güneydeki Abadan rafinerisindeki petrol işçileriyle.

Bu yeni röportaj dizisinin –Kasım 1978'de *Corriere*'de yayımlanan dört makale–[11] bitiminde Foucault, Humeyni'nin, bu "neredeyse mistik şahsiyetin" rolünü sorgular:

> "Bugün hiçbir devlet yöneticisi, ülkesindeki bütün kitle iletişim araçları üzerinde doğrudan etkisi olan hiçbir politik lider bu denli kişisel ve bu denli yoğun bir bağlılığın konusu olmakla övünemez. Kuşkusuz, bu bağ üç şeye bağlıdır: Humeyni *orada değildir*. On beş yıldır, kendisinin gelip Şah'ın gitmesini istemekten başka bir şey yapmadığı bir sürgünde yaşar; Humeyni *hiçbir şey söylemez*, hayır demekten başka hiçbir şey. Şah'a, rejime, bağımlılığa hayır! Nihayet Humeyni *bir politikacı değildir*: Bir partisi olmayacaktır, bir Humeyni hükümeti olmayacaktır. Humeyni kolektif bir iradenin bağlantı noktasıdır."

Foucault İran hareketi konusunda şu yargıya varır: "Bu, içimizden her birinin fakat bilhassa onların, şu petrol işçilerinin, şu imparatorluk idaresindeki köylülerin, omuzlarındaki büyük yükü, tüm dünya düzeninin yükünü kaldırmak isteyen, çıplak ellerinden başka bir şeyleri olmayan insanların başkaldırısıdır. Belki de gezegensel sisteme karşı ilk büyük başkaldırı, en modern isyan biçimidir. Dahası en çılgını."[12]

Fakat tartışma, Fransız gazetelerinin sütunlarında yerini almak için röportaj dizisinin ikincisini beklemez: *Le Nouvel Observateur*, Foucault tarafından 16 Ekim'de yayımlanan makaleye verip veriştiren İranlı bir kadın okurun mektubunu yayımlar: "Yirmi beş yıllık suskunluk ve baskı ardından, İran halkı yalnızca Savak [Gizli Polis] ile dinsel fanatizm arasında seçim yapabilecek öyle mi?" Ve devam eder:

> "Ruhanilik mi? Halka ait kaynaklara geri dönüş mü? Suudi Arabistan İslam'ın kaynağından besleniyor. Hırsızların, sevgililerin elleri ve başları vuruluyor. Yani hümanizm fakiri Batı solu için İslam arzu edilebilir... Ya başka yerlerde! Benim gibi pek çok İranlı, bir 'İslam Hükümeti' düşüncesi yüzünden ne yapacağını bilmez ve umutsuz durumda. Neden bahsettiklerini iyi biliyorlar. İran'da ve çevresindeki her yerde İslam, feodal baskıya ve sahte devrime paravan hizmeti görüyor. Aynı zamanda, sık sık Tunus'ta, Pakistan'da, Endonezya'da ve bizde olduğu gibi, İslam –ne yazık ki– ağzına kilit vurulmuş halkların tek ifade aracı. Liberal Batı solu, kımıldamaya susamış toplumlar üzerindeki hangi ağırlığın İslami yaşaya dönüşeceğini ve belki de kötünün kötüsü olan bir çareye kendini kaptırmaması gerektiğini anlamalıydı."

---

11. M. Foucault, *Une révolte aux mains nues, Corriere della sera*, 5 Kasım 1978; *Défi* à l'opposition, 7 Kasım; *La révolte iranienne se propage sur les rubans des casettes*, 19 Kasım; *Le chef mythique de la révolte*, 26 Kasım.
12. Michel Foucault, *Le Chef mythique de la révolte, Corriere della sera*, 26 kasım1978. Foucault tarafından verilen başlık: *La folie de l'Iran*. Orijinal Fransızca'sını aktarıyorum.

Foucault 13 Kasım 1978 tarihli sonraki yazısında bunu hemen yanıtlar:

> "İran'da 'İslam Hükümeti' uğruna gösteriler yapıldığı ve insanlar öldüğü için, bu kavrama hangi içeriğin atfedildiğini ve hangi gücün onu canlandırdığını kendi kendimize sormak temel bir görevdi. Zaten beni çok az ikna eder görünen pek çok unsura işaret ettim. Eğer Bayan H'nin mektubunda söz konusu olan yalnızca hatalı bir okuma olsaydı ona cevap vermezdim. Fakat mektubu kabul edilemez iki şey içeriyor: 1) İslam'ın bütün yüzlerini, bütün biçimlerini, bütün gizilliklerini bin yıllık 'fanatizm' suçlaması altında bütünüyle reddetmek için aynı aşağılama içinde karıştırmak; 2) Her Batılının, İslam'la yalnızca Müslümanları küçümsemek için ilgilendiğinden şüphelenmek (İslam'ı küçümseyen bir Batılı için ne denebilir ki?). Politik güç olarak İslam problemi, kendi dönemimiz ve önümüzdeki yıllar için önemli bir problemdir. Onu mümkün olduğunca akıllıca ele almak için ilk koşul, işe kini karıştırmamaktır."[13]

Foucault İran'la ilgilenmeye devam edecektir. Ayetullah Humeyni 1 Şubat'ta Paris'ten ayrıldığı zaman pek çok gazeteci onunla aynı uçaktadır. Aralarında Serge July ve Claire Brière de bulunmaktadır. Foucault dünya çapında bir olaya tanıklık etmek için havaalanında hazır bekler. 13 Şubat 1979'da *Corriera della sera*'ya yeni bir makale verir. Şah gitmiş, Ayetullah Humeyni gelmiştir. Yüz binlerce İranlı havaalanından Tahran'ın merkezine giden yolu tıkamış durumdadır; "Humeyni, nihayet geri döndün" diye bağıran yüz binlerce kadın ve erkek. Foucault geleceği sorgular. Bir önceki makalesinde şunları söylemiştir: "Geleceğin tarihini yazmayı bilmem. Geçmişi tahayyül etmenin acemisiyim. Yine de, *olup bitmekte olan şeyin* farkına varmayı denemek isterdim; zira hiçbir şey o günleri sona erdirememiştir ve o gün bugündür hâlâ devam edip gitmektedir. Bu belki de 'gazeteci' nin işidir; fakat doğrusu ben yalnızca bir acemiyim."[14] Uzun makale dizisini, gerçekleştiğine şahit olduğu hareket hakkındaki şu sorgulamayla bitirir:

> "Hareketin tarihsel önemi, tanıdık bir 'devrimci' modele uygunluğundan kaynaklanmasa da, Orta Doğu'nun mevcut politik durumunu ve böylelikle de dünyanın stratejik dengesini sarsma olanağını daha çok ona borçlu olacaktır. Şimdiye kadar gücünü yaratan kendine haslığı, sonraki yayılma gücünü gerçekleştirmesini tehlikeye atar. En istikrarsız rejimleri devirerek ve en sağlamlarının rahatını kaçırarak bütün bölgeyi ateşe verebilmesi yüzünden bu tam da 'İslami' bir hareketlir. Yalnızca bir din değil aynı zamanda bir tarihe, bir medeniyete ait yaşam tarzı olan İslam, yüz binlerce insanı etkileyecek devasa bir barut fıçısı

13. *Une Iranienne écrit, Le Nouvel Observateur*, 6 Kasım 1978. Ve Michel Foucault, *Réponse à une lectrice iranienne, Le Nouvel Observateur*, 13 Kasım 1978.
14. *Corriere della sera*, 26 Kasım 1978. Orijinal Fransızca metin.

inşa edebilir. Kısa sürede her Müslüman Devlet, seküler geleneklerinden başlayarak içeriden değiştirilebilir."[15]

Foucault'nun İran "yanlısı" girişiminden epey bahsettik. Fakat bu konuda yazdığı şeylerin tümünü okuyanlar daha azdır. Zira İtalya'da yayımlanan metinler hiçbir zaman Fransızca'ya çevrilmemiş, orijinal Fransızca versiyonlar *Corriera della sera*'nın arşivlerinde beklemiştir. Foucault İtalyanca kitap haline getirilmelerine de karşı çıkmıştır. Onun gözünde bunlar birer röportajdı, kitap haline getirilecek metinler değil. Bugün okunduklarında, İran Devrimi'nin kendisinde yarattığı olağanüstü büyülenme hemen fark edilir. Batı politikasının ya da politik kategorilerinin gözünden kaçan bir devrimdir bu. Aynı zamanda bütün gözlemcileri büyüleyen bir hareket. Foucault'nun ölümünün ardından, Jean Daniel "paylaştığımız bu yanılgı"yı hatırlatacaktır ve Serge July bugün bile Foucault'yla aynı şeyi düşündüğünü –ve yazdığını– söyler. Tabii peşinden, "olabilecek şeylerin bütün işaretlerinin önceden sezilebileceğini" ekler. Şah rejiminin derin bir iğrenme yarattığını ve gösterileri kana bulayan akıl almaz baskının İran halkına duyulan büyük bir sempatiye neden olduğunu hatırlamak gerekir. Herkes Şah'ın mücadeleyi kaybetmesini ve İran'ı terk etmesini umut ediyordu. Sonradan olabilecekleri kendine fazla sormadan. Foucault bu ülkenin o kadar kolay bir biçimde politikanın geleneksel formlarını almayacağını ve tüm gücüyle başkaldıran dinsel patlamanın bir kez zafer kazanıldıktan sonra yok olup gitmeyeceğini hemen görmüştür. Hayır, mollalar uslu uslu camilerine geri dönmeyecekti. Foucault bunu açık bir biçimde dile getirir. Zaten, tenkitçileri karşısında hemen arkasından öne süreceği şey şu olur: Olabilecekleri söylemiştim. Daniel Defert, olayların bu biraz süslenmiş versiyonunu, CFDT tarafından basılan bir armağan kitapta yayımladığı kısa bir biyografik eskizle sergilemiştir: "Foucault 1978 senesinde İtalyan günlük gazetesi *Corriera della sera* için politik röportajlar yapmak üzere İran'a gider. Derin bir dini hareketin politik yıkıcılık altında kendini gösterdiğini işaret ederek skandal yaratır."[16] Foucault bu basit öngörülü tespitten başka bir şey söylemiş midir? İlan ettiği bu geleceğe yersiz umutlar mı bağlamıştır? Buna hiç şüphe yok. Fakat gafının büyüklüğünü hemen kestirmesi güçtür. Zira röportajlarda, tarihsel anın ateşi ile derin politik yargı arasında olayların payını hesaba katmak ve kendi tercihini belirlemek hassas bir dengedir. Foucault basit bir

15. Michel Foucault, *Une poudrière nommée Islam*, *Corriere dela sera*, 13 Şubat 1979. Orijinal Fransızca metin.

16. Daniel Defert, *Quelques repères chronologiques*, *Michel Foucault, une histoire de la vérité* içinde, Syros, 1985, s. 114.

gazeteci olmak istiyordu, der Thierry Voeltzel. Her zaman İran'da hazır bekleyen muhabirlere eşlik ediyor ve onlarla birlikte hareket ediyordu. Özellikle de, kısa bir süre sonra İran hakkında hazırladıkları bir kitap için uzun bir mülakat vereceği *Libération* muhabirleri Claire Brière ve Pierre Blanchet'ye.[17] Basit gazeteci? Yazdığı şeyden dolayı bugün onu artık kimsenin eleştirmeyi aklından geçirmeyeceği biri. Fakat Foucault bu değildi. Belki de aslında Michel Foucault olduğunu unutmuştu; unutmak istiyordu.

Diğerleri onun bunu hatırlamasına yardımcı oldu. Yeni iktidar gerçek yüzünü gösterir göstermez, yani Ayetullah Humeyni'nin 1979 Şubat'ında dönmesinin ardından, tutuklamalar, infazlar, baskıcı sistemin kanlı eylemlerinin alışıldık ayini başladığı zaman, Michel Foucault, zaman zaman acımasızlaşan bir dizi saldırının hedefi haline gelecektir. Ahlak dersine dönmüş –neredeyse bir vaaza– makalelerinde, eski Maoculardan Claudie ve Jacques Broyelle *Le Matin* gazetesinde ona çatar. Foucault'nun "İranlılar ne rüyası görüyor?" sorusuna, "*Filozoflar ne düşünüyor?*" karşılığını verir Broyelle'ler. Foucault oldukça sert bir cevap verir.[18]

Birkaç gün sonra Foucault, *Le Nouvel Observateur*'de "İslam Hükümeti"nin başbakanı Mehdi Bazargan'a açık bir mektup yazar. Eylül 1978'de Kum kentindeki karşılaşmalarını hatırlatır ve kendisine şunları söyler:

> "İnsan haklarından dem vurarak bütün baskıcı rejimlerden bahsediyorduk. Bir umudunuzu ifade etmiştiniz: O zamanlar İranlılar tarafından öylesine yaygın bir biçimde ifade edilen bir İslam hükümetinin iradesinde, bu hakları gerçek anlamda garanti altına alma konusunda başarı sağlanabilecekti. Bunun için üç gerekçeniz vardı. Ruhani bir boyutun, tamamen başka bir dünya lehine, herkesin her şeyi (ve pek çokları için bu 'her şey' bizzat kendilerinden ne eksik ne de fazlaydı) göze aldığı bir halkın isyanını aştığını söylemiştiniz; bu 'bir molla idaresi' tarafından yönetilmiş olmak arzusu değildi. Sanırım bu ifadeyi yerinde kullandınız. Tahran'dan Abadan'a kadar gördüğüm şey sözlerinizi yalanlamıyordu. Kendi tarihsel boyutu, bugünkü dinamizmi içinde İslam'ın, haklar noktasında, sosyalizmin kapitalizmden daha iyi girmediği –bu, söyleyebileceğimizin en azıdır– bu korkunç bahse kahramanca girebileceğini de söylüyordunuz."[19]

Foucault meseleleri son bir defa, bir ay sonra *Le Monde*'un baş sayfasında yayımlanacak olan "Ayaklanmak Boşuna mıdır?" [Inutile

17. Michel Foucault, *L'Esprit d'un monde sans esprit*, Claire Brière ve Pierre Blanchet, *Iran. La révolution au nom de Dieu* içinde, Seuil, 1979.
18. Claudie ve Jacques Broyelle. *A quoi pensent les philosophes?*, *Le Matin*, 24 Mart 1979. Ve Michel Foucault'nun cevabı, *Le Matin*, 26 Mart 1979.
19. Michel Foucault, *Lettre ouverte à Mehdi Bazargan*, *Le Nouvel Observateur*, 14 Nisan 1979.

de se soulever] başlıklı uzun bir makalede ortaya koyacaktır. Sözlerini yüksek bir incelikle sarf eden ve kendisine politik ahlak dersi vermeye kalkanların karşısında, bu sözlerin hakkını veren acılı ve yaralanmış bir adamın muhteşem çıkışıdır bu. Makale entelektüellerin rolü ve onu kuran ahlakın bir tanımı ile son bulur:

> "Günümüzde entelektüellerin sözüne itibar edilmiyor: Bu sözcüğün oldukça açık bir anlamda kullanılabileceğini düşünüyorum. Bu yüzden entelektüel olmadığımızı söylemenin zamanı değil. Zira gülümsemeye neden olabilirim. Entelektüel, benim. Yaptığım şeyden ne anladığım sorulsaydı şöyle cevap verirdim: Eğer stratejist, 'beni ilgilendiren herhangi bir ölümün, herhangi bir haykırışın, bir başkaldırının genelin ihtiyaçları ile ilgisidir; benim için önemli olan içinde bulunduğumuz özel durumdaki şu ya da bu genel prensiptir' diyen insansa, onun bir politikacı, bir tarihçi, bir Şah ya da Ayetullah taraftarı olması benim için fark etmez; benim kuramsal ahlakım aksi yöndedir; 'antistratejik'tir: Tekil bir hareket başkaldırdığında, saygılı; iktidar evrenseli çiğnediğinde, dokuz canlı olmaktır. Basit tercih, zahmetli iş; zira hem tarihi kesintiye uğratan ve onu yerinden oynatan şeyi bizzat tarihin biraz altında durarak kollamak hem de politikanın biraz gerisinde kalarak onu kayıtsız şartsız sınırlandırmak zorunda olan şeye göz kulak olmak gerekir. Ne de olsa bu benim işim. Bunu yapacak ne ilk ne de tek kişiyim. Fakat ben bunu seçtim."[20]

Michel Foucault ardından, 1979'da Dışişleri Bakan "Yardımcılığı"na getirilen fakat birkaç ayı kaçak geçirdikten sonra, 1981'de ülkeden kaçmak durumunda kalan Ahmad Salamatian'a yardım etmeye çalışacaktır.

Politika ile gazetecilik bağlantısına gelince, Foucault ender vesileler dışında uzunca bir süre bundan uzak duracaktır. Serge July, baştan reddettiği kimi önerilere boyun eğmek zorunda kaldığını hatırlar: Hemen gazeteci olunmaz diye karşılık verir ona kısaca; çok çalışmak, iyi araştırmak gerekir... O zamanlar Foucault'nun, Jean Daniel'in *L'Ère des ruptures*'ü hakkında yazdığı uzun makalesi, dostluk ilişkilerine atfedilen bir takdim değildir yalnızca. Özellikle başarısız bir temayülün itirafı olarak, inançlardan vazgeçmeden, kati düşünceleri gözden geçirmekten, bütünüyle bizzat kendine sadık kalarak yargısını değiştirmeyi gerçekleştirmekten ibaret olan bir mesleğin üstesinden gelenlere duyduğu hayranlığın bir itirafı olarak yankı bulur. Merleau-Ponty'nin, "sadece kendi gerçekleriyle yetinmeye hiçbir zaman rıza göstermemeyi" telkin eden dersini gerçekleştirenlere günbegün duyduğu hayranlık. Makalenin başlığı: "Pour une morale de l'inconfort" [Bir Konforsuzluk Ahlakı İçin] olacaktır.[21]

20. Michel Foucault, *Inutile de se soulever?*, *Le Monde*, 11 Mayıs 1979.
21. Michel Foucault, *Pour une morale de l'inconfort*, *Le Nouvel Observateur*, 23 Nisan 1979.

Foucault'nun, İran konusundaki bu "yanılgı"sı sonrasında aldığı eleştiriler ve kendisine yapılan iğnelemelerden derin bir şekilde etkilendiğini düşünenler fazladır. *Bilme İstenci*'ne yönelik eleştirilerin ardından geçirdiği krize eklenen bu yeni kişisel sınamayı aşmakta epey zorlanacaktır. *Cinselliğin Tarihi*'nin devamını getirmemiştir; projesini tamamen değiştirir. Öngörmüş olduğu tematik inceleme dizisi gün yüzüne çıkmayacaktır. Kendini, Hıristiyanlığın ilk zamanlarına ait edebiyatın kapsamlı bir şifre çözümüne vermiş, bunu yapmak için de, tercih ettiği mekânı, Milli Kütüphane'yi terk etmiştir. Orada verilen hizmet öylesine yetersizdir ki, bir kitaba ulaşmak için sonu gelmez beklemelere, en küçük dokümanı incelemek için sayısız engellemelere ve formalitelere artık katlanamaz... Kendisini ilgilendiren bütün kitapları muntazaman bulduğu bir yer keşfetmiştir: 13. Bölge'de, Glacière Sokağı'ndaki Saulchoir Kütüphanesi. Burası Paris Dominikenlerinin kütüphanesidir ve Kütüphane Foucault'nun 1979 Haziran'ında, Roger Stéphane'ın evinde hep birlikte yemek yedikleri bir akşam tanıdığı Michel Albaric tarafından idare edilmektedir. Bu yemekten bir süre sonra Foucault Milli Kütüphane'de Albaric'le karşılaşır ve aradığı kitapları bulmakta güçlük çektiğinden şikâyet eder. Mümin adamın cevabı, "O halde siz de Saulchoir'ya gelin" olacaktır. "Saulchoir" pencereleri kare avluya açılan küçük bir okuma salonudur. Foucault pencerenin kenarına yerleşip bütün gününü orada geçirmekten çok hoşlanır.

Foucault kendini yalnızca yazmak üzere olduğu kitapların konusuna ve içeriğine vermez; onların biçimi ve daha genel olarak yayımlanma problemleriyle de ilgilenir. 1980'li yılların başlarında başlıca kaygılarından biri budur ve bunun sayısız nedeni vardır: Araştırma kitaplarının fazlaca yayımlanmasının onların doğru tepki almalarını engellediğini ve pek çok yanlış anlamaya yol açtığını düşünür. Bir eser gerçek muhataplarının, yani ele aldığı problemleri ve göndermede bulunduğu teorik gelenekleri tanıyan araştırmacıların çemberini aşar aşmaz, Foucault'nun kullandığı ifadeye göre, "bilgi etkileri"nden çok "kanaat etkileri" üretir. O zamanki temel kaygısı kanaat etkilerinden kaçmak gibi görünmektedir. Parolası ciddiyettir. Bir ara, tez ve bilim kitaplarında uzmanlaşmış, Sorbonne Meydanı'nın en akademik yayımcısı olan Vrin Yayınevi'nden kitap çıkarmayı tasarlar.

Foucault, Pierre Nora'yla ilişkisini ani bir şekilde kestiği zaman, yayımlama problemleri üzerine bu sorgulama daha göze batar ve daha merkezde yer alır hale gelir. *Kelimeler ve Şeyler*'in 1966'da yayımlanmasıyla birlikte ilişkileri sıkı bir dostluk ve arkadaşlık çerçevesinde gelişmiştir. Fakat Pierre Nora 1980 senesinin başında *Le Débat*

isimli bir dergi çıkarır. Foucault, Nora'nın başyazısından, Gallimard Yayınları'ndan çıkan "Beşeri Bilimler Kitaplığı" ve "Tarih Kitaplığı" koleksiyonu içindeki kendi seçkisinin tüm yazarlarına saldırıyor izlenimi verdiği için pek hoşlanmaz. Foucault bu metnin pek çok sayfasında kendisinin hedef alındığını hissetmiştir. Bu, iki adam arasında iplerin gerilmesine neden olur ve Foucault *Cinselliğin Tarihi*'nin devamını başka bir yayınevinden çıkarmaya karar verir. Pek çok editörle ilişkiye geçer ve haber çabuk yayıldığı için pek çok editör de onunla bağlantıya geçer. Tercihi Seuil Yayınları'ndan yana olacaktır. Aynı zamanda Barthes'ın arkadaşı olan, Editör François Wahl ile anlaşma sağlanır.

Şunu biliyoruz: Foucault'nun eserleri ne olursa olsun Gallimard Yayınları'ndan çıkacaktır. Ne olup bitmiştir? Seuil, kitapların yayımlanacağını çoktan ilan ettiğine göre Foucault neden bir U dönüşü yapmıştır? Bunun basit bir nedeni vardır: Claude Gallimard, Foucault'yla görüşmüş ve kendi yayınevinin René Allio'nun, *Ben, Pierre Rivière*... den uyarladığı filmine finansal destek verdiğini hatırlatmıştır... Karşılık olarak Foucault, bütün kitaplarını Gallimard Yayınevi'nden çıkarmak durumunda kalmıştır. Şimdiye kadar hiçbir şey Foucault'nun belini böylesine bükmemiştir. Gallimard'dan ayrılma kararı değiştirilemezdi. Bir sözleşmeyle mi bağlanmıştı? Etrafındakilere sürekli, "Bana dava açsınlar" diyordu. Fakat bu kez kendini ahlaki olarak bağlanmış hisseder ve kitaplarını, kendisiyle asla gerçekten barışmayacağı Pierre Nora'ya verir. Foucault'nun öfkesi bir kez patladıktan sonra kolay kolay yatışmazdı. Onda "antik bilgelik" denen şeyden vardı, bu doğru; fakat aynı zamanda büyük Yunan tragedyalarının tutkusu ve sağlam öfke kaynakları da vardı. Yaşantısının daimi özelliklerinden biridir; yakın ilişkide olduğu insanlarla sık sık çatışmıştır. Dostlukta mutlak sadakat ister, ihanet ya da kalleşlik olarak gördüğü şeyi hiçbir zaman affetmezdi. Pierre Nora'dan kopması bunun en belirgin örneklerinden biridir. Ve Nora, efsanevi Foucault kasırgasına maruz kalan tek kişi olmayacak, pek çok isim aynı kaderi paylaşacaktır.

Foucault kitaplarını Gallimard'da yayımlatacak ve Edmond Maire ile bir söyleşi için 1983'te *Débat* ile işbirliğine bile gidecektir. Robert Badinter'le bir söyleşi projesi de olacaktır. Buna rağmen, Seuil Yayınları'ndan François Wahl'la olan ilişkileri ve tartışmaları sonuçsuz kalmaz. Yayıncılık ve fikirlerin dolaşımı konusuyla biraz daralmış olan Foucault, yeni kitaplarının, sağlam araştırmalara tam hakkını veren bir koleksiyon için çıkış noktası oluşturmasını umut ediyordu. Bu koleksiyon çıkacaktır. Bildirivari bir başlık taşır: "Çalışmalar." François Wahl, Paul Veyne ve Michel Foucault'nun yönetimindedir. Foucault tarafın-

dan kaleme alınan tanıtım metninde yayıncılık anlayışları ve amaçları şöyle açıklanır:

> "Fransız yayıncılığı, şimdilerde üniversitelerde ve başka araştırma yerlerinde gerçekleştirilen çalışmaları uygun biçimde yansıtmıyor. Bu anlamda yurtdışında girişilen şeyi de yansıtmıyor. Bunda ekonomik nedenler rol oynuyor: üretim ve çeviri masrafları, dolayısıyla da kitap satış fiyatı. Aynı şekilde kanaat kitaplarının işgal ettiği yer ve onların basında yaratabilecekleri yankı da var. Bu koleksiyonun amacı bu yeri almak, kültür kitaplarını büyük tüketim ağlarına kabul ettirmek değildir. Çalışanlardan çalışanlara homojen birimler arasındaki ilişkileri oturtmaktır. Okumanın yaygınlaşması iyidir; fakat farklı yayıncılık biçimlerinin birbirine karışması gerekmez. Burada üç çeşit metin yayımlanacaktır: Editörlerin çekinerek yaklaştıkları, uzun soluklu çalışmalar; sayfa sayısı az, bir araştırmanın üzerinde duran ve onun dizi halinde gelişmesine imkân tanıyan küçük çaplı çalışmalar; Fransa'daki çalışmalara yardımcı olması için ihtiyaç duyduğumuz yabancı eser çevirileri."

İlk kitap Şubat 1983'te yayımlanır. Bu, *Les Grecs ont-ils cru à leurs mythes** başlıklı bir Paul Veyne kitabıdır. Cildin sonunda "aynı seçki içinde çıkacak" bir eser listesi yer alır: Charles Méla'dan *La Reine et le Graal* ve Michel Foucault'dan *Le Gouvernement de soi et des autres*.[22]

Seksenli yılların başlarında Foucault'yla içli dışlı olan herkes, bu problemlerden neredeyse takıntılı bir biçimde bahsettiğini hatırlamaktadır. Zihni sürekli entelektüel çalışmanın koşulları ve araştırmaların maruz kaldığı durumla meşguldü. Gazetelerin, fikirlerin dolaşıma girmesindeki rolünü ve özellikle yaygınlaşmış değer karmaşasını sorguluyordu: "Dünyanın tarihi konusunda, kurulduğundan beri ağzına ne gelirse anlatan veya en yeni sloganlar ve basmakalıp tümceler yardımıyla hikâyeler kuran üstünkörü kitaplar" der bir mülakatında, "ciddi ve sağlam kitaplarla aynı kefeye konuyor. Daha da kötüsü, vitrinin önünü işgal edip, neredeyse gün yüzüne çıkma olanağı dahi ellerinden alınan diğer kitapları geri plana itiyor."[23]

---

* Paul Veyne, *Yunanlar Mitlerine İnanmışlar mıydı?*, Çev. Mehmet Alkan, Dost Yayınevi, 2003. (y.h.n.)

22. Paul Veyne, *Les Grecs ont-ils cru à leurs mythes?*, Seuil, 1983. Foucault'nun orada ilan edilen kitabı, önce ayrı olarak yayımlamak istediği, ardından bütün projesine dahil edeceği *l'Histoire de la sexualité*'nin ciltlerinden birine dönüşecek olan şeydir şüphesiz. Bu noktada, Üçüncü Kısım, Dokuzuncu Bölüm'deki *eke* bkz.

23. Michel Foucault. *Pour en fuir avec les mensonges, Le Nouvel Observateur*'de ölümünden sonra yayımlanan söyleşi, 21 Haziran 1985.

Michel Foucault özellikle "eleştiri işlevi"nin iflas etmesine üzülür:

"Fikir alışverişlerinin, tartışmaların, farklı fikirler arasında olası çok sert polemiklerin artık kendini ifade edecek yeri yoktur. Dergileri düşünün. İster belli gruplara ait olan dergiler ister tatsız bir eklektizmi devam ettirenler olsun. Unutulmuş olan eleştiri çalışmasının bizzat kendi işlevidir. Ellili yıllarda eleştiri başlı başlına bir çalışmaydı. Bir kitap okumak, bir kitaptan bahsetmek bizzat kendi için, kendi faydası için, kendi kendini dönüştürmek için teslim olunan bir egzersizdi. Sevilmeyen bir kitaptan iyi diye bahsetmek ya da epey sevilen bir kitaba mesafeli yaklaşmak; bu çaba, yazıdan yazıya, kitaptan kitaba, eserden makaleye bir şeyler geçiriyordu. Blanchot ve Barthes'ın ellili yılların Fransız düşüncesine soktuğu şey son derece önemliydi. Oysa eleştiri, politik-hukuki işlevlerle yetinmek adına bu işlevi unutmuş görünüyor: politik düşmanı ifşa etmek, hükümdarları yargılamak ve mahkûm etmek ya da yargılamak ve göklere çıkarmak. Bunlar en yürekler acısı, en az ilginç işlevlerdir. Kimseyi suçlamıyorum. Bireysel tepkilerin kurumsal mekanizmalarla sıkı bir biçimde birbirine karıştığını çok iyi bildiğimden 'İşte sorumlu budur' diyemiyorum. Fakat çok açık ki, bugün artık gerçek eleştiri işlevini yerine getirecek hiçbir yayıncılık biçimi yoktur."

Bu kısırlaşma durumuna ne çare olabilir? "Pek çok şey birbiriyle ilişkilidir. Üniversiteyi ya da en azından iyi tanıdığım ve edebiyatın, beşeri bilimlerin, felsefenin yapıldığı üniversitenin bu yönünü yeniden düşünmek gereklidir belki de. Son yirmi yıl süresince orada gerçekleştirilen çalışma oldukça dikkat çekicidir. Kendini köreltmesine izin vermemelidir. İkinci olarak, üniversite yayınlarını, araştırma ve inceleme yayınlarını yeniden düşünmek gerekir. Üçüncü olarak da yayınevlerini, dergileri ve broşürleri yaşatmaya çalışmak gerekir."[24] Ve Foucault üniversitede verilen, yarışına sistemine dayalı formasyonun saçmalığını da ayaküstü değinir: "Üniversite, çoktandır komik ve hükmü kalmamış uygulamalara bulanmış. Felsefe öğretmeni olmak için sınava hazırlanan bir adayın çalışmasının neden ibaret olduğuna baktığınızda içinizden ağlamak gelir. Bu, araştırmanın ne olacağından, ne olması gerektiğinden habersiz, yanlış çalışmak demektir. Metin ve eleştiri yayıncılığında, çeviri eserde, yabancı hatta yerli çalışmaların takdiminde mükemmel bir şekilde ustalaşabilecek öğrenciler tanıyorum... Yani, kendilerine ve başkalarına faydalı çalışmalar yapmak konusunda." Ve Foucault şu sözlerle içini döker: "Neyin rüyasını görüyorum, biliyor musunuz? Araştırma yayıncılığı yapan bir yayınevinin. Kendi eylemi, problematik biçimi çerçevesinde bu çalışmayı ortaya çıkarabilme olanaklarının peşindeyim tam olarak. Araştırmanın, kendi varsayımsal ve geçici karakteri içinde kendini temsil edilebileceği bir yerin."[25]

24. A.g.e.
25. A.g.e.

7
Kaçırılmış Randevular

Bastille Meydanı ana baba günüdür. Kızıl bayraklar açılmış, *Enternasyonal* marşı söylenmektedir... Bir süre sonra moda olacak ifadeye göre "sol halk" coşkuyla Cumhurbaşkanı adayının zaferini kutlamaktadır. François Mitterrand, Valéry Giscard d'Estaing karşısında galip gelmiştir. Michel Foucault, sosyalist aday lehine yapılan çağrılara imza vermek istemez: "İnsanların, oy kullanma sırasında tek başlarına karar verecek ve eğer gerekiyorsa hemen arkasından eğlenecek kadar erişkin olduklarını dikkate almak gerekiyor."[1] Ve hoş bir Paris ilkbaharının yüzünü gösterdiği 10 Mayıs 1981'de, birkaç arkadaşıyla birlikte, zafer ilan edilir edilmez sokaklara dökülen mutlu kalabalığa karışır.

1. Michel Foucault, *Est-il donc important de penser?* Söyleşi, *Libération*, Cumartesi, 30 Mayıs 1981.

Birkaç gün sonra, "olay olmaya başlayan şeye cevap vermenin vaktinin geldiğine"[2] hükmederek, *Libération*'da yayımlanan bir mülakatta yeni hükümete açık desteğini verir:

"Üç şey dikkatimi çekiyor. Şöyle böyle bir yirmi yıldır, bizzat toplum içinde bir dizi soru ortaya atıldı. Ve bu sorular uzun zaman 'ciddi' ve kurumsal siyaset içinde ifade hakkı bulamadı. Bir tek sosyalistler, bu problemlerin gerçekliğini kavramış ve bunları duyurmuşa benziyor. Şüphesiz bu, zaferlerine yabancı olmayan bir şey. İkinci olarak, bu problemler (bilhassa hukuku ya da göçmenler meselesini kastediyorum) karşısındaki ilk önlemler ya da ilk beyanatlar 'sol mantık' dediğimiz şeye kesinlikle uygun. Mitterrand'ın seçilme nedeni bu. En önemli üçüncü nokta ise, bu adımların çoğunluğun düşüncesi yönünde olmamasıdır. Ne ölüm cezası ne de göçmen meselesi hakkındaki tercihler genel geçer düşünceyi takip ediyor."[3]

Fakat gerçekleşmek üzere olan şeyin şaşırtıcı önsezisiyle şunu ekler:

"Bana öyle geliyor ki, bu seçim pek çokları tarafından bir çeşit zafer anı, yani yönetenler ile yönetilenler arasındaki ilişkilerin değişmesi gibi algılandı. Elbette ki yönetilenler yönetenlerin yerini falan almadı. Her şeyden önce, politik sınıf içinde bir değişiklik gerçekleşti. Barındırdığı tehlikeleri unutmamamız gereken bir parti hükümetine giriyoruz. Bu değişimden itibaren hedeflenen şey, yönetenler ve yönetilenler arasında bir itaat ilişkisinin değil, içinde çalışmanın önemli bir yere sahip olacağı bir ilişkiyi kurmanın mümkün olup olmayacağını bilmektir... 'Ya taraftsın ya değil' ikileminden çıkmak gerekir. Ne olursa olsun, yüz yüze ve dimdik olabiliriz. Bir hükümetle çalışmak ne tümden bağımlı olmayı ne de onaylamayı gerektirir. Hem çalışabilir, hem de dikbaşlı olabiliriz. Bu iki şeyin birlikte yürüyebileceğini düşünüyorum."[4]

Fakat sosyalist hükümetin Foucault'ya önereceği bu birlikte "çalışma" mümkün olmaz. New York'ta kültür danışmanlığı ya da Milli Kütüphane yöneticiliği gibi makamlar teklif edilecektir kendisine. Fakat bu teklifler onu daha ilk anda soğutmuş gibidir. Şüphesiz, büyükelçi olmayı kabul edebilirdi; fakat kültür danışmanı statüsü için artık yaşının geçtiğini ve onu onurlandırmak isteyen bir hükümetten beklediği şeyi hiçbir şekilde karşılamadığını düşünecekti. Buna karşın Milli Kütüphane yöneticiliğini memnuniyetle kabul edebilirdi. Zaten, –elbette dalgasını geçerek; fakat bu, teklife soğuk bakmadığını da kanıtlıyordu– kendisine tahsis edilebilecek şahane işyerini ve olağanüstü ofisi hayal etmeye başlamıştı bile. Fakat onun yerine atanan, François

2. A.g.e.
3. A.g.e.
4. A.g.e.

Mitterrand'ın bir arkadaşı olacaktı. İki yıl sonra kadro yeniden boşaldığında Foucault'nun adı geçmeyecek, yeni göreve Collège de France'tan meslektaşı André Michel getirilecektir.

Foucault ile sosyalist hükümet arasındaki ilişkiler neden çabucak rayından çıkmıştır? Çünkü İran olayında gardını alan Foucault, Polonya'daki darbe sırasında dilekçe verenler kervanına ses getiren bir katılımda bulunacaktır; solcu bile olsa iktidar karşısında "itaat" etmediğini kavga gürültü ortaya koyarak.

13 Aralık 1983'te, bütün dünya Polonya rüyasının çökmekte olduğunu ve General Jaruzelski'nin, sendikal Dayanışma Hareketi'nin aylardır süren eylemlerine ve yayılmasına ani bir biçimde son verdiğini şaşkınlıkla öğrenir. Muhalefet liderleri tutuklanmıştır; tanklar büyük kentlerin sokaklarında devriye gezer. Fransız Dışişleri Bakanı sosyalist Claude Cheysson'un tepkisi, Varşova ve Gdansk'ta demokratik bir sürecin kurulmasına umutla bakan herkeste şok etkisi yaratır. Cheysson, söz konusu olanın tamamen Polonya'nın kendi iç meselesi olduğunu ve Fransız hükümetinin karışmaması gerektiğini beyan eder.

Ertesi gün sabahın epey erken bir vaktinde Michel Foucault'nun telefonu çalar. Arayan Pierre Bourdieu'dür ve skandal olarak değerlendirdiği bu beyanata bir karşılık vermeyi teklif eder. Foucault hiç tereddüt etmeden ikna olur; sosyolog ve filozof bir süre sonra birlikte, Vaugirard Sokağı'nda bir protesto çağrısı kaleme alır. İki adam birbirini çok iyi tanımaktadır. Bourdieu'nün 1951 yılında geldiği Ulm Sokağı'ndan tanışmaktadırlar. Fazla görüşemeseler de ortak pek çok noktaları vardır. Mesela, öğrencisi oldukları Canguilhem'e duydukları büyük saygı gibi. Foucault, Bourdieu'nün 1981 başında Collège de France'a seçilmesine katkıda bulunmuştur. Kariyerleri ve ilgi alanları onları birbirlerinden biraz uzaklaştırsa da, bu tarih, Fransız üniversitesinin bu iki yıldız düşünürü arasındaki yakınlaşmanın tarihidir. İlk defa birlikte bir eyleme katılırlar. Bourdieu, 68 Mayıs'ı sonrasındaki hareketlerden kendini uzak tutmuştur. Militan olmamış, ellili yıllarda, pek çoklarının aksine, hiçbir zaman katılmadığı Komünist Parti'ye olduğu gibi, altmışlı ve yetmişli yılların goşist gruplarına da her zaman mesafeli durmuştur. Oysa 1964'te Bourdieu ile birlikte *Les Héritiers*'de, ardından 1970'te *La Reproduction*'da imzası olan Jean-Claude Passeron, Foucault'yu Vincennes'de yeniden bulmuş ve GIP ya da Djellali Komitesi'nin faaliyetlerinde onu takip etmiştir.

Her ne olursa olsun, 14 Aralık sabahı Foucault ve Bourdieu artık aynı dalga boyundadır. Çağrı metnine çabucak son hali verilir ve oldukça sert bir üslup içermektedir. Foucault, Bourdieu'nün bir işçi sendikası

ile entelektüeller arasında, Polonya'daki *Solidarność** ile akademik ve kültürel çevreler arasındaki ilişkilerin benzerini geliştirmek için CFDT ile ilişkiye geçme önerisini hemen kabul eder.

Fakat yeni kaleme aldıkları metne birkaç imza daha eklemek gerekmektedir. Birkaç saat içinde, François Mitterrand'a yakınlığıyla bilinen Marguerite Duras, yönetmen Patrice Chéreau, Simone Signoret, Yves Montand, senarist Claude Sautet ve yazar Jorge Semprun gibi Fransız solu için sembol olan pek çok ismin desteğini alan çağrı metni, *Libération* ve AFP'ye ulaştırılır. Kendisiyle bağlantıya geçilen Gilles Deleuze çekimser kalmayı yeğler; zira daha yeni yeni düzenini kurmaya çalışan bir hükümeti güç durumda bırakmak istemez. Çağrı metni *Kaçırılmış Randevular* [Les rendez-vous manqués] başlığıyla 15 Aralık'da *Libération*'da yayımlanır:

> "Fransız hükümetinin, Moskova ve Washington gibi, Polonya'da askeri bir diktatörlüğün inşasının, Polonyalılara kendi kaderlerini kendilerinin tayin etme hakkını veren bir iç mesele olduğuna inandırmaya çabalaması gerekmez. Bu ahlak dışı ve asılsız bir iddiadır... 1936'da sosyalist bir hükümet İspanya'da askeri bir darbeyle karşı karşıya kalmıştır; 1956'da sosyalist bir hükümet Macaristan'da baskıyla karşı karşıya kalmıştır; ve 1981'de sosyalist bir hükümet Varşova darbesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu hükümetin tavrı da selefleri-ninki gibi olsun istemiyoruz. Fransız Hükümeti'ne Real-Politik'in icapları yerine uluslararası ahlakın icaplarını yücelteceğine dair verdiği sözü hatırlatırız."

Arkasından kısa fakat epey prestijli ilk imza listesi gelir. "Pierre Bourdieu, Collège de France'ta profesör; Patrice Chéreau, yönetmen; Marguerite Duras, yazar; Bernard Kouchner, Dünyanın Doktorları'ndan; Michel Foucault, Collège de France'ta profesör; Claude Mauriac, yazar; Yves Montand, aktör; Claude Sautet, yapımcı; Jorge Semprun, yazar; Simone Signoret, aktrist."[5]

15 Aralık tarihli *Libération*'daki bu çağrı, neredeyse bir sayfanın köşesine sıkıştırılmış şekilde yayımlanır. Gazete yönetiminin bunu özellikle yapmış olduğunu söyleyemeyiz. Aslında, imza verenler dahil herkes, bir iki ismin arkasından gelen bu satırların büyük yankı uyandırabileceğini beklemiyordu. Buna rağmen, ilginin en yoğun olduğu sabah saatlerinde Europe 1'de program yapan gazeteci Ivan Levaï, 16 Aralık'ta Michel Foucault ve Yves Montand'ı girişimlerini anlatmak

* Solidarność (Dayanışma): 1980 yılında kurulan Polonya İşçi Sendikaları Federasyonu. Polonya'da Komünist Parti dışındaki ilk sendikal örgütlenmedir. Liderliğini Leh Walesa'nın yaptığı hareket hükümetle yuvarlak masa toplantıları yaparak serbest/çok partili seçimlere giden yolu açmıştır.

5. *Libération*, 15 Aralık 1981.

üzere davet eder. Ertesi gün *Libération,* oyuncu Guy Bedos, heykeltıraş Ypoustéguy, sinemacı Jean-Louis Comolli, tarihçi Pierre Vidal-Naquet gibi yeni imzalar eşliğinde protesto metnini yeniden yayımlar... İmza ve desteklerin gönderileceği adres sosyolog Jeaninne Verdes-Leroux'dur. Birkaç gün içinde tufan misali yüzlerce mektup gelir. Her gün yeni imza listesini yayımlayacağını ilan eden *Libération* mektup akını karşısında şaşkına dönerek bu kararından vazgeçer. Destekçiler arasında kimler yoktur ki! Sanat ve akademi çevresinin tanınmış isimleri, Claude Roy ve Loleh Bellon, Suzanne Flon, René Allio, Emmanuel Le Roy Ladurie, Georges Canguilhem, Jean Bollack, Paul Veyne... Ve amfilerde, sınıflarda, ofislerde kaleme alınan sayfalar dolusu yazı gönderen onlarca araştırmacı, öğrenci, liseli ve sendikalı... Mektuplar, imzalar... Basit sempati gösterisinden, olası girişimler için yardım teklifine kadar. Bu dilekçenin yankısı son derece etkili olur. Öyle ki, Polonya'daki darbeyi protesto etmek için elli bin insanı sokağa döken ve "Herkes Kendi Evine, Teşekkürler Cheysson" haykırışları eşliğinde, sosyalist yöneticilerin yuhalanıp ıslıklandığı gösteri bu duygu dalgasını en iyi şekilde ifade etmektedir. Gerçekten de, Polonya olayları çerçevesinde Fransa'da açık bir seferberlik gelişecektir ve bütün basın buna her gün sayfalar ayırır. Bu hareketin biraz da sözcüsü sayılan *Libération* satışlarını ikiye katlar; hatta gazete günü gününe yayımlanan makalelerin ve yorumların toplu-ca verildiği özel bir sayı çıkaracaktır.

Sosyalist Parti'nin ve hükümetin reaksiyonu Foucault ve Bourdieu tarafından acilen kaleme alınan bu öfke manifestosuna verilen tepkilere göre gelişecektir. Partinin genel sekreteri Lionel Jospin bir radyo programında, Yves Montand'ın 1956'da Sovyetler Birliği'ne yaptığı bir turneyi hatırlatarak tepkisini gösterir. Ertesi gün Yves Montand kamuoyuna açık bir mektupla şöyle karşılık verir: "Bana artık asla 'karşı-devrim' ya da 'komünist partilerin işlerine burnunu sokmamak' ya da 'yapılacak bir şey yok' tarzındaki sözleri yutturamayacakları için 1956'da Sovyetler Birliği'ne gittim."[6] Kültür Bakanı Jack Lang, karşı saldırı adına söz alacak son kişi olmayacaktır. *Les Nouvelles littéraires*'de, "Bu ne soytarılık, bu ne düzenbazlık" diye aşağılamayla haykıracak; *Le Matin*'de yayımlanan bir mülakatta ise"tipik bir yapısalcı tutarsızlığı"nı ispatlayan bu entelektüel takımına verip veriştirecektir.[7] Ve ekleyecektir: "İmza verenlerin Polonya halkına yardım götürmeden önce Fransa'daki politik çoğunluğu dağıtmak istediğini teslim

6. *Libération*, 18 Aralık 1981.
7. *Les Nouvelles littéraires*, Polonya Özel Sayısı. 2817. sayının eki, Aralık 1981.

etmek zorundayız."[8] "Solun birliğinin" iç patlamanın eşiğinde olduğu ve sağın bağırıp çağırarak hükümetin komünist bakanlarının istifasını istediği doğrudur. Fakat Jack Lang'ın aşırı kavgacı üslubu bütün gözlemcileri şaşırtır. Küfürlü sözleri, François Mitterrand'ın Cumhurbaşkanlığı görevine getirilmesinin ardından, o dönemde Fransa'da hüküm süren atmosferi oldukça iyi açıklamaktadır. Jack Lang kendini entelektüellerin hareketlerinden ve eylemlerinden sorumlu bir bakan gibi görür ve bilhassa, sola kesin destek verenlerin tümünün sağı silip süpürmek ve o zamanlar geçer akçe olmasına uğraşılan retoriğe göre "eski rejim"i ortadan kaldırmak üzere olduğu bu yeni iktidarın övgü şarkısını tam bir uyum içinde söyleyeceklerine biraz çabuk inanmıştır. Kültür Bakanı, büyük bir inançla solun iktidara gelişini "karanlıktan" "aydınlığa" geçiş olarak tanımlıyordu. Bu bağlamda, saygı duyulması gereken bir iktidara yönelik bir sol şahsiyetler dilekçesi, ona kabul edilemez, akıl almaz, olanaksız geliyordu. Fakat olan buydu. Böylelikle, eski çalışma arkadaşlarının birinin ifadesiyle, bir "karşı-ateş" örgütlemek, entelektüellerin kitle halinde onun ve saygı duyduğu başkanın arkasında olduğunu ispat etmek için elinden ne geliyorsa yapacaktır. Bunlardan biri, *Le Monde*'un yarım sayfasını kaplayacak şekilde yayımlanan ve bakanlıkça finanse edilen, reklam tarzında başka bir dilekçe olacaktır. Polonya'daki baskıyı François Mitterrand'ın tutumuna destek verecek şekilde suçlayan bir metin çerçevesinde imza toplama işini üstlenen ve Jack Lang'ın yakını olan yazar Jean-Pierre Faye tarafından kaleme alınır. Bu çağrı, imzalamaları istenen metinde hangi stratejinin yer aldığını dahi bilmeyen sayısız şahsiyetin takdirini kazanır. Aralarında François Jacob, Jean Lacouture, Alfred Kastler, Vladimir Jankélévitch, Antoine Vitez ve Jean Daniel vardır... Ve elbette onay verdiğini daha sonradan yalanlayacak olan Pierre Vidal-Naquet... Jack Lang ve Jean-Pierre Faye, 22 Aralık'ta Paris Operası'nda iki bin davetlinin katıldığı büyük bir Polonya halkına destek gösterisi de düzenler. Michel Foucault, Simone Signoret, Yves Montand ve Pierre Chéreau oraya gitmeye karar verir. Grupça katılmak üzere çok yakın bir kafede buluşurlar. Diğerlerinin tersine, Foucault'nun davetiyesi yoktur. "Costa-Gavras ve benim davetiyelerimizden birini ona teklif etmemiz boşunaydı. Hayatta olmaz diyerek itiraz etmişti, söz konusu bile olamazdı; eğer kendisinden davetiye istenirse, eğer girmesine engel olunursa oradan hemen çekip gidecek (bu arada Simone Signoret, Costa-Gavras, Chéreau ve ben onunla birlikte gideceğimizi söylüyorduk) ve telefon edecekti. Nereye? Elbette *Libération*'a! Skandalı bir düşünün! Bunu hiçbir surette kaçırmayacak-

8. *Le Matin*, 21 Aralık.

tı. Bunun uygun olup olmadığından çok da emin olmadan, onunla dayanışma içinde hareket etmeye karar verdiğimiz sırada, o bayram etmeye başlamıştı bile" diye anlatır Claude Mauriac.[9] Fakat hiçbir tatsızlık çıkmamış, Foucault Opera'ya girerken hiçbir problem yaşamamıştır.

Bu arada polemik devam eder: Pierre Bourdieu Jack Lang ve Lionel Jospin'i protestocular adına sert bir şekilde suçlar. Parti örgütleri ve bürokratları tarafından bastırılmış "liberter sol geleneğe" bir geri dönüş övgüsünden önce, bütün iktidarlar karşısında entelektüellerin bağımsızlığını talep eder.[10] Buna benzer nazik (!) atışmalar sonrasında, sosyalist hükümet ile Fransız kültürünün en seçkin temsilcileri arasındaki kopuş gerçekleşir. Tepkilerinin açık seçikliği ve şiddetine rağmen, sosyalistler yine de protestolara kulak tıkamamışlardır. Michel Foucault ve Yves Montand'ın yaptığı radyo söyleşisinin ardından, Élysée Sarayı'ndan bir motosikletli programın kasetini almaya gelmiştir. Ve aslında, karşı imza veren entelektüellere kızgınlıklarını gizlemeyen ve Claude Cheysson'un beyanatlarının bütün sosyalistleri değil yalnızca kendini bağladığı konusunda ısrar eden Jack Lang kadar Lionel Jospin de hatalarını düzeltmeye çalışır.

Fakat bir kez kötülük yapılmıştır ve Foucault bu macerayı kolay kolay unutmayacaktır. Sayısız girişime rağmen Sosyalist Parti ve onun hükümetiyle asla uzlaşmak istemeyecektir. Jack Lang onu ofisinde karşılıklı konuşmaya davet etmemiş midir? Foucault dostlarına oraya gittiğinden ve "onu aptal yerine koyduğundan" bahsedecektir. Şüphesiz, konuşma biraz daha derli toplu cereyen eder; fakat bir şey kesindir artık: Köprüler tamamen atılmıştır. 1982 Eylül'ünde Foucault, François Mitterrand tarafından organize edilen bir yemeğe Simone de Beauvoir, Pierre Vidal-Naquet ve Jean Daniel ile birlikte katılsa bile. Yakınlarına söylediği gibi, "kaçmayı başaramadığı" bir yemektir bu. Foucault'nun artık deyim yerindeyse, sosyalistlerle önemli sayılabilecek birkaç istisna dışında (ki bunu göreceğiz) işi olmayacaktır. Foucault, yöneticisi Jacques Fauvet'nin, "10 Mayıs'ı üstlenmekte bu kadar zahmete katlanan" entelektüelleri eleştirdiği *Le Monde* gazetesini de artık asla okumamaya karar verir. Bu gazeteyi artık okumadığını hatırlatmak için tek bir fırsatı bile kaçırmaz ve gerek dostlarını gerek öğrencilerini aynı şeyi yapmaya davet eder.

Sonuç olarak bu dilekçe, basit, tatsız bir olaydan başka bir şey olmayabilecekken ilk elden önemli bir politik bir vakıa haline gelecektir. Ön-

9. Claude Mauriac, *Le temps Immobile*, c. IX, *Mauriac et fils*, Grasset, 1986, s. 359-360.
10. *Libération*, 23 Aralık.

celikle sosyalistler ve ardından Foucault için. Zira Pierre Bourdieu'nün düşüncesi kendi yolunda ilerlemiş ve CFDT ile yakınlaşma vakit kaybetmeksizin gerçekleştirilmiştir. "Kaçırılmış Randevular" için imzaların toplandığı gün, söz konusu randevuyu kaçırmama kararıyla, Bourdieu Edmond Maire'in çalışma arkadaşlarına telefon etmişti. Sendikanın genel sekreteri, *Libération*'un 15 Aralık tarihli nüshasında, yani bu kadar gürültü koparan bu dilekçenin; ya da yaygın adıyla "Foucault-Bourdieu" protestosunun yer aldığı sayıda çıkan bir söyleşideki ilk konuşmalara atıfta bulunarak, "Bu sabah şimdiye kadar CFDT ile özel ilişkisi olmayan bir grup entelektüelle ilişki kurduk. Dayanışma hareketinin güçlerinden ve temellerinden biri olan işçi-entelektüel ilişkisinin Fransa'da kendini göstermesini umut ediyorlar" der.[11] İlk buluşma, 16 Aralık günü 9. Bölge'de bulunan Cadet Sokağı'ndaki CFDT binasında gerçekleşir. Sendika merkezinin pek çok yöneticisi gibi, Başbakan'la randevusundan dolayı uzun süre kalmasa da, Edmond Maire de orada hazır bulunur. Michel Foucault, Pierre Bourdieu, matematikçi Henri Cartan, Alain Touraine, Jacques Juillard, Pierre Rosanvallon gibi CFDT'ye yakın akademisyenler de katılanlar arasındadır... Bourdieu, acil durumlarda hemen tepki göstermek için, sendika ve bu vesileyle bir araya gelen entelektüeller arasında daimi bir bağlantı kurma zorunluluğu üzerinde ısrarla durur. Foucault ise kendi adına, bir enformasyon merkezi ya da Polonya'daki durum hakkında politik ya da hukuki her tür bilgiyi toplamak, denetlemek, tekrar yayımlamakla yükümlü bir basın ajansı oluşturulmasında ısrar eder.

Birkaç gün sonra, kamuoyuna duyurulmak üzere ortak bir metnin kaleme alınacağı bir diğer toplantı ertesi gün gerçekleştirilecektir. Bu kez 22 Aralık'ta, yine 9. Bölge'de, Montholon Meydanı'ndaki sendika merkezinde bir araya gelirler. Zira artık sınırlı bir komite toplantısı söz konusu değildir. Salonda yüz kadar insan bulunmaktadır. Kürsüde Edmond Maire, Pierre Bourdieu, Michel Foucault ve Jacques Chérèque yan yana otururlar... Birkaç gün önce yazılan önergeyi okuyan matematikçi Laurent Schwartz'dır: "Darbeyi mahkûm etmek yetmez... Polonya halkının kavgasına katılmak gerekir." Ardından sıra "rozet" operasyonuna gelir: Kırmızı renkli harflerle üzerine *Dayanışma* amblemi basılmış küçük beyaz dikdörtgenler ceket ve paltolarının yakalarında ışıldar. Foucault kendisininkini aylarca takacaktır. Bu toplantı esnasında uzun uzun söz alır: "Uzun vadeli ve aralıksız çalışmak zorundayız. Öncelikli problem enformasyon problemidir. *Dayanışma*'nın sesi kesilmemelidir. Bu yüzden, her gün bir enformasyon bülteni çıkarabilecek

11. *Libération*, 15 Aralık.

bir basın ajansını Dayanışma'nın hizmetine sunacak bir girişime büyük önem vermek gerekir." Aynı şekilde, bir hukukçu ve doktor ekibinin Polonya'ya gönderilmesini önerir ve bu çerçevede Dünyanın Hekimleri ve onun "Varsovivre" faaliyetlerini hatırlatır.

CFDT'de gerçekleşen bu toplantıyı, Jussieu Fakültesi'nde gerçekleşecek ve 20 Şubat'ta "Doğu-Batı ilişkilerinde durum saptaması" anateması çerçevesinde Polonya üzerine bir "inceleme günü" ile son bulacak bir dizi toplantı takip edecektir. Michel Foucault hazırlık çalışmalarına katkıda bulunur. Ardından da yüzlerce insanın toplanacağı toplantı gününde orada bulunarak yardımcı olur.

Fakat tartışma gruplarına katılanlardan bazıları yine de CFDT ile ilişkilerin niteliğini sorgulayacak, zaman zaman bunları ciddi bir sorun haline getireceklerdir. İnceleme gününden az bir zaman önce bir anda huzursuzluk çıkar: "CFDT'nin yol arkadaşı olmak istemiyoruz" der ve eklerler: "Siz organizasyon olarak oradasınız, bizse bireyler olarak oradayız ve bu yüzden bizi uydulaştıracaklar." Michel Foucault ortalığı yatıştırmaya çalışır ve birdenbire ortaya çıkan bu hararetli tartışmayı şu uzlaştırıcı sözlerle bitirir: "Söz konusu olan yol arkadaşı olmak ya da yan yana yürümek değil, birlikte çalışmaktır." Bu sözleri, bu eylemi sürdürmek istediğini belirten bir formül gibidir. Sonunda her şeye rağmen, "folklorik" tarafı ve bilhassa verimsiz olması kendisini biraz yorgun düşüren Jussieu toplantılarını terk edecektir. Bourdieu de aynı gerekçeler yüzünden uzun süreliğine geri çekilmiştir. Onların sessiz sedasız gitmelerinin ardından hareket de ayakta kalamayacaktır.

Foucault yine de aylar boyunca Paris Polonyalıları tarafından oluşturulan *Dayanışma* komitesi içinde yer alacaktır. Komite sorumlusu Seweryn Blumsztajn, filozofun portresini şöyle çizmiştir: "Bütün zamanını ender görülen bir kendini adama ile en bürokratik ve en tekdüze işlerde bize yardım etmekle geçiriyordu. Ona güvenebilirdik. Değerli zamanına el koymuş gibi hissediyordum. Mesela finans denetleme komisyonumuzun bir üyesiydi. Rakamlarla dolu uzun hesap listelerini hatırlıyorum. Yapacak daha önemli şeyleri olduğunu düşünmekten kendimi alamıyordum."[12] Yapacak daha önemli şeyler?.. Foucault ne olursa olsun Polonyalılar adına üstlendiği sorumluluğu oldukça ciddiye alır ve yardımını esirgemez. Mesela 1982'de, Dünyanın Doktorları tarafından örgütlenen son "Varsovivre" görevinde Bernard Kouchner'ye eşlik etmek için Simone Signoret'yle birlikte hareket edecektir. Diğer iki doktor, Jean-Pierre Maubert ve Jacques Lebas da yolculuğa katılır. Polonyalılara ilaç götüren bir kamyoneti üç bin kilometrelik yol boyun-

12. Seweryn Blumsztajn, *Michel Foucault, une histoire de la vérité* içinde, Syros, 1985, s. 98.

ca sırayla süreceklerdir. Bernard Kouchner'nin dediklerine bakılacak olursa, Polonyalıların aslında bu ilaçlara ihtiyacı yoktu. Bu konvoylar, "Avrupa'nın kafes altına alınmış bu kısmında yaşayan umutlu insanları yüzüstü bırakmamanın tek yoluydu".[13] Kamyonette aynı zamanda, gizlenmiş, basılı dokümanlar da vardı.

Varşova'da militanlar, entelektüeller ve öğrencilerle buluşurlar... Ardından küçük grup Walesa'yı hapishanede ziyaret etmeyi tasarlar fakat kendilerine izin verilmez. Bu kısa konaklama esnasındaki en yoğun duygu anı Auschwitz ziyareti olur: "Aşağıya inmek ve sırası geleni kısa bir an beklemek için birbirimizden ayrıldık. Bu öylesine uzun kısa bir andı ki, hemen önümüzde duran krematuar fırını kendi termik basitliği içinde bir gerçekliğe dönüşüverdi."[14] Foucault Polonya dönüşü, yaptığı bu yolculuğun nedenlerini açıklar:

> "Polonyalıların kendileriyle konuşulmasına ve yanlarına gidilmesine ihtiyaçları var. Dönüşte de, Polonya'dan bahsedilmesine. Fransa'da şu anda Polonya üzerine, oraya götürülen yardım ve borçlarının finansmanı üzerine tartışma yok. Polonya'nın daimi problemi, Sovyet Bloku Avrupa'sının problemini, Avrupa'nın paylaşılması problemini ortaya çıkarıyor. Oysa kısa dönemler –istilalar ya da darbe dönemleri– dışında bundan bahsedilmez... 'Yalnızca bizi yüzüstü bırakmakla kalmayıp kendinizi de yüzüstü bırakıyorsunuz' diyor Polonyalılar. Onları bırakırken kendimizin bir parçasından da vazgeçiyormuşuz gibi."[15]

Polonya için sürdürülen bu eylem Michel Foucault'nun son politik gösterisi olacaktır. Ve bu eylem onu, yirmi beş yıl önce yaşadığı ve çalıştığı bu Varşova kentinde kendi geçmişinin izlerini sürmeye sevketmiştir. Alelacele terk etmek zorunda kaldığı bu yere ve *Folie et déraison*'un önsözünde "Polonya özgürlüğünün eşsiz inatçı güneşi" dediği şeye bir kez daha saygılarını sunmak için geri dönmüştür.

Foucault CFDT ve Edmond Maire'le ilişkilerini sürdürecek ve Maire'le yaptığı "Polonya ve Sonrası" başlıklı uzun bir konuşmayı yayımlayacaktır... Sendikacılık, halk hareketleri, politika, sol ve geçmişi üzerine toplu bir değerlendirmedir bu:

> "O halde problem Polonya'ydı. Orada olup biten şey, bütün yüzleri, bütün eylemleri, bütün etkileri politik boyutlu olan bütünüyle sendikal bir hareketin örneğini oluşturuyordu. Orada olup biten şey Avrupa'nın problemini ortaya

13. Bernard Kouchner, *Un vrai samourai, Michel Foucault, une histoire de la vérité* içinde, Syros.
14. A.g.e.
15. Bernard Kouchner ile söyleşi, Simone Signoret ve Michel Foucault, *Le Nouvel Observateur*, 9 Aralık 1982.

koyuyordu. Bu problem yeniden fakat uzun zamandan beri ilk kez ortaya çıkıyordu; aynı zamanda bizdeki komünist varlığın hükümetteki ağırlığının ne olabileceğini öğrenmek için bir testti. Bu noktada CFDT ile buluşma tamamen doğal bir şekilde gerçekleşti; bunu iyi biliyorsunuz. Kendimiz 'aranmadık'; bir avuç entelektüelle 'ittifak'ın sizin nazarınızda stratejik bir değeri yoktu; ve bir milyon üyeli bir sendikanın ağırlığı bizim için güven verici değildi. Kimi entelektüellerin bu tarz problemlerle haşır neşir olduğunu ve CFDT'nin politik, ekonomik ve sosyal düşüncenin en aktif yerlerinden biri olduğunu düşünecek olursak bunun daha erken vuku bulmadığına şaşırdık doğrusu..."[16]

Kurumsal solla gerçekleşmeyen bu birlikte "çalışma"yı Foucault, CFDT ile sürdürmeye çalışacaktır. Mesela, sendika tarafından sosyal güvenlik problemleri hakkında basılmış olan kolektif bir kitaba katkıda bulunacaktır.[17] CFDT bu işbirliğini unutmayacak ve ölümünün ardından gerçekleştirilen bir sergi ve Edmond Maire, Bernard Kouchner, Pierre Bourdieu'nün makalelerinin yer aldığı bir kitapla filozofa saygılarını sunacaktır...[18]

Bu militan coşkunun diğer sonucu, sosyalistlere karşı 1983 yazında küçük bir kitap yazmayı tasarlaması olur. "Sol entelektüellerinin suskunluğu" teması çerçevesinde Temmuz ve Ağustos ayları boyunca koro halinde çıkarılan gürültü patırtı yüzünden şaşırmış ve sinirlenmiştir. *Le Monde* sütunlarında solcu dilekçe imzacılarının ortadan kaybolması hakkında geniş bir tartışma başlatılmıştır. Çıkış noktası hükümet sözcüsü Max Gallo'nun bir makalesi olur. Bu makale dengeli ve daha çok bir uzlaşma teklifine benzeyen bir makaledir. Dünün Gide'lerinin, Malraux'larının, Alain'lerinin, Langevin'lerinin nerede olduklarını soranlara, mevcut entelektüel sayısını hesap etmek için miting meydanlarına göz gezdirenlere Max Gallo bir tahlil girişimiyle karşılık verir:

"68 Mayıs'ı ile ilişkisi ortada olan 81 Mayıs ve Haziran'ı, entelektüellerin sembolik bir grup olarak nispeten aktif olarak katıldıkları solun bir zaferi olarak ortaya çıkabilir. Bu entelektüeller grubu ile yeni iktidar arasında ortaya çıkan gerilimin nedeni budur. Karşılıklı yanlış anlamalar, engellemeler ve kurumların politik destek içinde formel olarak yer alan ve çalışmalarıyla en 'ileride' olmayan sanatçı ve entelektüellere yönelik çağrıları bu söz konusu gerilimde rol oynamıştır. Pek çok entelektüelin kendini unutulmuş ve memnuniyetsiz hissetmesi ya da oraya yalnızca kutlamak ve övgüler düzmek için çağrılı olması bu yüzdendir. Bu durumun sonuçları ağırdır."

16. Edmond Maire, *La Pologne et après...* Michel Foucault ile söyleşi, *Le Débat*, sayı 25, Mayıs 1983, s. 5-6.
17. *Sécurité social, l'enjeu*, Syros, 1983.
18. *Michel Foucault, une histoire de la vérité*, Syros Yayınları, 1985.

Ve Sosyalist Parti'nin bir yılı aşkın bir süre önce saldırdığı entelektüellere hak verir gibi görünen bir cümleyle bitirir: "Ülkenin öncelikli olarak ihtiyaç duyduğu şey, politik angajman sahibi büyük isimler değil, bağımsız bir şekilde ve gerçeği söyleyerek düşünceye somut olarak katılmaktır."[19] Bu tavır alışı uzun bir makale dizisi ve uzun bir tartışma takip edecektir. Fakat Foucault hiçbir şey söylemez, yalnızca dalgasını geçer: "Aralık 1981'de konuşmak istediğim zaman susmam söylendi. Sustuğum zaman sessizliğime şaşırıyorlar. Bu tek bir şeyi gösteriyor: Yalnızca onlarla aynı fikirdeysem bana söz hakkı veriyorlar." Ardından, ciddiyetini takınarak CFDT ile çalışmasını ön plana çıkarır: "İnsanlar entelektüellerin suskunluğunu sorguluyorken, ben sendikacılarla birlikte sosyal güvenlik üzerine fikir yürütüyorum." Aslında Foucault, gerçek bir emir, bir ihtar olarak yorumladığı şeylere ya da pek çok kereler kullanacağı formüle göre, "gizli Pétaincilik" dediği şeylere hiç de iyi gözle bakmadı: "Mitterrand, Pétain demektir." Ölümünden bir ay önce yayımlayacağı son söyleşilerinden birinde bu tartışma hakkındaki düşüncelerini açıklayacaktır:

> "Söyleminizi değiştirmeniz için sizi sıkıştırdığımızda en eskimiş sloganlarınız adına bizi mahkûm ettiniz. Şimdi de farkına varamadığınız bir gerçekliğin baskısı altında cephe değiştiriyorsunuz, bizden bunu aşmanızı sağlayacak düşünceyi değil, çark etmenizi maskeleyen söylemi temin etmemizi istiyorsunuz. Söylendiği gibi, kötülük entelektüellerin komünistler iktidara geldiklerinde Marksist olmayı bırakmaları yüzünden gelmez; ittifakınızın endişesinin, vakti gelince, sizi yönetir pozisyonuna taşıyacak olan düşünce çalışmasını entelektüellerle birlikte gerçekleştirmenize engel olmasıyla ilişkilidir."[20]

Bu "başka türlü yönetmek" teması hakkındaki suskunluğuna ilişkin sözlere karşılık olarak, 1983 yazının sonunda küçük bir kitap çıkarmayı tasarlamıştı. Burada, Fransa'daki sol iktidarların ardı ardına gelen başarısızlıklarının derin nedenlerini analiz etmeyi umuyordu. Sosyalistlerde eksik olanın, tam da bu "yönetme sanatı" olduğunu düşünüyor, tarihin çok eski zamanlarına bir geri dönüş yaparak bunu ispatlamak istiyordu. Blum'un metinleri üzerinde çalışmaya, yeniden okumaya başlamıştı. Kitapçığına bir başlık bile bulmuştu: "Sosyalistlerin Kafası." Zira hedeflediği şey, partililerin zihinsel yapılarının keşfiydi. Çünkü totaliterlik hakkında en genel geçer, orada burada filizlenen üstünkörü analizlerden epey bunalmıştı. "Bu 'totaliterlik' kavramı yerinde bir ifade değildir. Böylesine esnek bir ifadeden hiçbir şey anlaşılmaz. Asıl incelenmesi

19. *Le Monde*, 26 Temmuz 1983.
20. *Magazine littéraire* ile söyleşi, sayı 204, Mayıs 1984.

gereken, partiler, parti işlevidir." Kitap, onunla yapacağım bir söyleşi şeklinde olmalıydı.* Dahası, kütüphanedeki çalışmaları sırasında kendisine yardımcı olacak bir araştırmacı da gönderen, küçük yayınevi Paul Otchakovsky-Laurens'den çıkacaktı. Herkesin bildiği üzere kitap gün yüzüne çıkmayacaktır. Söyleşi başlar başlamaz Foucault, hakkında daha önce pek çok kitap yazılan böylesi karmaşık, böylesi el yakan bir konuyu, pek çok çalışma senesini vermeden ele almanın mümkün olmadığını fark etmiştir. Kendisini daha önemli başka çalışmalar beklemektedir. *Cinselliğin Tarihi* yolu yarılamıştır ve gelecek aylarda ona son noktayı koymayı ummaktadır.

*

Bernard Kouchner, André Glucksmann, Pierre Blanchet, Claire Brière, Michelle Beauvillard gibi birkaç isimle birlikte Foucault, 1983 yılının sonbaharında, Akademi Tarnier –biraz da toplantılarına ev sahipliği yapan hastanenin ismiyle dalga geçmek için– adını verdikleri bir düşünce grubu örgütler. Polonya eylemleri sırasında Foucault'nun tasarladığı görevleri üstlenmek isteyen, parti dışından insanları bir araya toplama girişimidir söz konusu olan. Amaç hem enformasyon çalışması hem de eylem olanaklarını araştırmaktır. Her toplantı belli bir problem üzerine yoğunlaşır: Libya, Afganistan, Polonya (Yves Montand'ın hazır bulunduğu toplantı). Foucault Fransa'da sol üzerine bir toplantı yapmayı ümit eder ve Bernard Kouchner ile birlikte, basitçe *Académie Tarnier* adını verecekleri bir dergide düşüncelerini ve tartışmalarını yayımlamayı da tasarlar.

Grup, Foucault'nun ölümünden sonra uzun süre var olamayacaktır: "Aslında onun etrafında toplanmıştık. Uymak istediğimiz entelektüel ve ahlaki otoriteyi temsil ediyordu. Ölümünden sonra artık bunun devam etmesinin bir anlamı yoktu. Aslında benim için, mesele zaten kapanmış oldu" der Claire Brière.

Diğer projeler, o zamanlar Foucault'nun Pierre Bourdieu ile gerçekleştirdiği uzun konuşmalardan doğacaktır. Bourdieu'nün anlatımına göre Michel Foucault, "Hiçbir şey yapmazsak, sağ iktidara geldiğinde sert biçimde eleştirileceğiz" diyordu hiç durmadan. Her ikisi de, sosyalistlerin hiçbir şey yapmadığı –çok az ya da çok kötü yaptığı– tüm noktaların altını çizerek, düşünceyi mümkün olduğunca bir "sol man-

* Bu kitap boyunca ilk ağızdan konuşmaktan sakındım. Ama bu noktada başka türlü davranmak bana zor geliyor.

tığa" doğru çekmek konusunda uzlaşır. Karşılıklı konuşmalarından, öncelikli olarak bir uzman topluluğu tarafından kaleme alınan ve belli alanlardaki endişe ve problemleri çözüm taslakları ve eylem önerileri getirerek tanımlayan bir "beyaz kitap" fikri ortaya çıkacaktır. Kültür, eğitim, araştırma... Yine yayımlanmayacak olan bu söyleşi-kitabın ana eksenini oluşturmalıdır.

Bunlar, o zamanlar Planlama Bakanı olan Michel Rocard'ın, Simon Nora başkanlığında ayakları üstünde durmaya çalıştığı ve Pierre Bourdieu ve Michel Foucault'nun katılmayı kabul ettiği düşünce komisyonunun ele alacağı benzer meselelerdir. Zaten Michel Rocard, ilişkilerinin kopmadığı sosyalist devlet adamlarından biridir. Jean Daniel tarafından organize edilen ve Victoires Meydanı'na yakın bir lokantada Michel Rocard ile Michel Foucault'yu ve Edmond Maire ile Pierre Bourdieu'yü olduğu gibi, Franz-Olivier Giesbert ya da Jacques Juillard gibi *Le Nouvel Observateur*'ün bazı sorumlularını da bir araya getirecek pek çok akşam yemeği gerçekleşecektir. 1981'in "dilekçecileri" ile sosyalist hükümet arasında gerçek anlamda bir uzlaşmanın sağlanması amacıyla, sağın yeniden iktidara gelmesinden iki yıl sonra, 1988 Mayıs'ında Michel Rocard'ın başbakan olmasını beklemek gerekecektir: Bernard Kouchner Uluslararası Yardım Genel Sekreterliği'ne getirilmiş; Pierre Bourdieu eğitim müfredatı konusunda Milli Eğitim Bakanı Lionel Jospin tarafından oluşturulan bir düşünce komisyonuna başkanlık etmiştir. Bugün Pierre Bourdieu'nün düşündüğü gibi, bunun nedeni bu "kaçırılmış randevular" hikâyesinin Sosyalist Parti yöneticilerinin bilincinde acı veren bir parçalanmanın izini taşıması ve bir iktidarın entelektüellerle sürdürdüğü ilişkilerin imajını tamamen değiştirmesi olabilir mi? Onlara verilen dersi anladıklarından mı? Michel Foucault'nun yaşasaydı bugün Ceza Yasası Reform Komisyonu'na başkanlık etmeyeceğini kim söyleyebilir? O zamanlar Adalet Bakanı olan ve yaşamının sonuna kadar görüşmeye devam ettiği Robert Badinter'in desteğiyle bir "hukuk araştırmaları merkezi" kurmayı denememiş miydi?

*

Foucault 1984'te Bernard Kouchner'den kendisine bir görev vermesini ister; tartışırlar, pek çok olasılığı akıllarından geçirirler ve sonunda Kouchner ona "Vietnam'a Gemi" projesinin organizatörü ve sorumlusu olmayı teklif eder. Foucault olumlu cevap verecek ve *Cinselliğin Tarihi*'ni tamamlar tamamlamaz yola çıkacaktır.

8
Zen ve Kaliforniya

"Kardinal, kırmızı cübbesiyle seremoniyi yönetiyordu; müminlere doğru ilerledi ve onları 'şalom, şalom' diye seslenerek selamladı. O esnada bütün meydan silahlı polisler, kilisenin içiyse sivil polislerle çevriliydi. Polis geri çekildi ve buna karşı hiçbir şey yapamadı; bunun etkileyici bir tarafı, bir gücü olduğunu söylemeliyim; oradaki, olağanüstü tarihsel bir etkidir" diye anlatır Foucault. 1975 Ekim'inde bir dizi konferans için Brezilya'dayken yasadışı Komünist Parti gizli üyesi bir gazeteci polis merkezinde öldürülmüştü. Gazeteci Yahudi'ydi ve "Yahudi cemaati resmi bir cenaze töreni yapmaya cesaret edemediğinden, bu dinler arası seremoniyi Saint-Paul Katedrali'nde onun anısına gerçekleştiren işte bu Saõ Paulo Başpiskoposu'ydu. Bu olay binlerce insanı meydandaki kiliseye çekti" diye ekler Foucault.[1] Brezilya'da, yo-

1. Thierry Voeltzel, *Vingt ans après*, Grasset, 1978, s. 157.

ğun tutuklama ve şiddet olaylarının yaşandığı bir baskı rejimi vardır... Foucault derslerine bu atmosferde devam etmek istemez ve özgürlüğün olmadığı bu ülkede ders vermeyi reddettiğini üniversiteye bildirir. "O günlerde polis tarafından izleniyorduk" der, evinde kaldığı Gérard Lebrun. Foucault ülkeyi hemen terk edecektir.

Saõ Paulo'ya daha önce 1965'te gelmiştir; ardından bu kez Rio Katolik Üniversitesi'nin davetiyle 1973'te yine gelir; 1974 yılında ise Rio Tıp Fakültesi'nin Sosyal Tıp Enstitüsü'ne. İç kısımlara, Belo Horizonte'ye kadar seyahat eder... Hiç kuşkusuz, Brezilya Foucault'nun hayran olduğu ve orada olmaktan son derece hoşlandığı bir ülkedir. 1975 olaylarından sonra bundan böyle orada istenmediğini anlar. Ancak bu resmi yasaklamaya aldırmadığı için, 1976'da Alliance Française çerçevesinde Bahia Eyaleti'nin başkenti Salvador'da, Recife'de ve Balém'de bir dizi konferans vermeyi kabul eder... Hiçbir problem de yaşamaz.

Tunus dönüşü, Fransa'ya kesin olarak yerleşmiş olsa da Foucault dünyayı dolaşmaktan vazgeçmiş görünmez. Collège de France'ta verdiği dersler vaktinin büyük bir kısmını alır. Büyük bir hazırlık çalışması ve yoğun enerji gerektirir. Fakat profesörler yılda yalnızca yirmi dört saat ders (on iki ders, on iki seminer saati olmak üzere) vermekle yükümlüdür. Bu da haftada iki saatten yaklaşık üç ay demektir. Foucault dinleyicilerini memnun etmek için çırpınırken kendine seyahat etme zamanı da ayırır. 1970-1983 yılları arasında pek çok kereler Brezilya'da, Japonya'da, Kanada'da ve elbette Birleşik Devletler'de bulunacaktır...

1978 yılının Nisan ayında Japonya'da ilginç bir deneyim gerçekleştirir. Zen pratiğini öğrenmek ister ve Uenohara'da, Seionji Tapınağı'nda Uluslararası Zen Meditasyon Salonu'nu yöneten Üstat Omori Sogen ona birkaç gün süresince keşişlerin yaşantısını paylaşmayı teklif eder. Fransa Elçiliği'nde kültür ataşesi olan Christian Polac ve *Shunjuu* dergisinden bir gazeteci Foucault'ya eşlik eder. Filozofun din âlemine yaptığı bu yolculuk hakkında sonradan bir röportaj yayımlayacaklardır. "Budizm felsefesiyle çok yakından ilgilendim; fakat buraya bu yüzden gelmedim. Beni daha çok ilgilendiren şey Zen tapınağındaki yaşamın kendisidir; yani Zen pratiği, egzersizleri ve kurallarıdır" diyecektir kendisini karşılayan din görevlisine. Onun gözünde Zen ile Hıristiyan mistisizmi arasındaki benzerliklerin neler olduğu sorulduğunda, "Hıristiyan tinselliğinde oldukça şaşırtıcı olan şey, daha çok bireyselleşmenin peşinde koşulmasıdır. Bireyin ruhunun gerisinde ne olduğu sezilmeye çalışılır. 'Bana kim olduğunu söyle!' İşte Hıristiyanlığın tinselliği bundan ibarettir. Oysa Zen'de, tinselliğe ilişkin bütün teknikler tam tersine

bireyi silme eğilimindedir" karşılığını verir. Bu başlangıç söyleşisi ve ziyaretler sonrasında eyleme geçmek gerekir: Foucault, Zen'i uygulamaya çabalar fakat daha sonra söyleyeceği gibi "bu oldukça güçtür". Keşiş ona nasıl oturacağını, nasıl nefes alacağını öğretmeye çalışır... Meditasyon egzersizini sona erdiren küçük çan sesinin işitildiği ana kadar çalışırlar.[2] Foucault kuşkusuz, Japonya'yla da çok ilgilenir. Batı rasyonalitesi ve onun sınırlarını sorgulayan biri, "deşifre edilmesi oldukça güç, bir çeşit bilmece"den ibaret olan bu medeniyetle ilgilenmekten nasıl imtina eder diye sorar. Fakat Japonya konusundaki merakı, Barthes ve Lévi-Strauss'da olduğu gibi bir tutkuya dönüşmeyecektir.

Foucault'nun en yoğun ilişki kurduğu ülke Birleşik Devletler olacaktır. Oradaki ilk geçici konaklaması yetmişli yılların başlarına rastlar. New York Eyaleti'nin kuzeyinde, Niagara Şelalesi yakınındaki Buffalo Üniversitesi'nin Fransızca Bölümü tarafından iki kez davet edilmiştir. Amerikan kampüslerindeki ilk konferans dizisi sırasında şöhreti henüz yenidir ve dinleyicilerinin sayısı yüzü aşmaz. Konuşmalarını Fransızca yapar. 1970'te mübadele ve para, 1972'de Eski Yunan'da adalet analizinden başlayarak hakikatin tarihi üzerine konuşur. İlk günlerinde, akşam yemekleri esnasında kravat takılmasını gerektirecek denli ciddi bir havası olan fakülte "kulübü"ne takılır. Tercihini her daim sıfır yakadan, onlarca fotoğrafla meşhur olan ezeli ve ebedi sıfır yaka kazaktan yana kullandığı için bu pek de hoşuna gitmez.

1972'de Fransızca Bölümü'nün profesörlerinden biri olan John K. Simon, hapishanelerin iyileştirilmesi konusunda uzmanlaşmış bir hukuk profesörünün girişimiyle, Buffalo'ya altmış kilometre uzaklıktaki Attica'ya bir ziyaret düzenler. Bu cezaevi bir yıl önce, arkasında elliye yakın ölü bırakarak oldukça şiddetli ve kanlı ayaklanmalara sahne olmuştur. Foucault, dış cephesi bir ortaçağ şatosuna benzeyen bu devasa kaleden çok etkilenmiştir. John Simon'a verdiği mülakatta söyleyeceği gibi, girişteki şu "Disneyland" köşesinden. Arkasına "devasa bir mekanizma", temiz ve net bir koridor "düzeneği" gizlenmiştir ve bu koridorları kullananlara, doğru, kullanışlı, takip edilebilir güzergâhlar sunmaktadır. Bu söyleşide Foucault cezaevi sistemiyle yakından ilgilendiğini de hatırlatır:

> "Geleneksel sosyoloji meseleyi daha çok şöyle ortaya koyuyordu: Toplum bireyleri nasıl bir arada tutabilir?.. Meseleyle başka açıdan ilgilenmiştim ya da doğrusunu isterseniz, bu probleme verilecek başka türlü bir cevapla: Hangi dışlama sistemi aracılığıyla, kimi eleyerek, hangi ayrımı yaratarak, hangi yadsıma ve

2. *Michel Foucault et le Zen, Shunjuu*, sayı 197, 1978.

reddetme oyunu aracılığıyla toplum işleyebilir? Fakat sorduğum soru bana sonradan şöyle dönüyor: Hapishane, negatif dışlama işlevine indirgenmek için ziyadesiyle karmaşık bir örgütlenmedir; değeri, önemi, idare edilirken ona gösterilen özen ve haklı kılma çabaları pozitif bir işleve sahip olduğuna işaret ediyor..."[3]

1972 senesindeki bu Buffalo ikameti sırasında, Foucault Halbrigth-Knox Müzesi'nde Manet üzerine bir konferans da verecektir.

Foucault'nun Birleşik Devletler'e seyahatleri bu tarihten itibaren epey sıklaşacaktır. 1973'te New York'ta konferanslar verir. 1975 ilkbaharında, Berkeley'de Fransızca Bölümü'nü yöneten Leo Bersani'nin davetlisidir. Yüze yakın dinleyici karşısında, bir süre sonra *Bilme İstenci*'ne dönüşecek olan çalışmalarının ana hatlarını sunar. Bunlar, izleyen senelerde kendisine muzafferane bir karşılama yapmaya hazırlanan Kaliforniya'ya ilk adımlarıdır.

Kasım 1975'te, New York'ta, Sylvère Lotringer'in teşfik ettiği *Semiotexts* dergisinin çatısı altında bir "karşı-kültürel" kolokyuma katılır. Columbia Üniversitesi gösteri salonunda gerçekleştirilmesi beklenen toplantı, bine yakın katılımcıyı kabul edebilecek bir amfisi olduğu için Teacher's Collège'a kaydırılır. Foucault'nun konuşması cinsellik üzerinedir ve oldukça "radikal", hiper-goşist bir dinleyici kitlesi karşısında –bu belki de konuşmasının tonunu ve içeriğini açıklar– antipsikiyatri hareketinin kurucu babalarından biri olan Ronald Laing'le söyleşir. Bu sırada, epey gürültü koparacak beyanlarda bulunur; fakat bunlar, analizin ve kuramsal bakışın altını doldurmak için gereklidir:

"1960'tan itibaren olup biten şeyin, hem yeni faşizm biçimlerinin, faşizmin yeni bilinç biçimlerinin, faşizmin yeni tanım biçimlerinin hem de faşizme karşı yeni mücadele biçimlerinin ortaya çıkışı olduğunu düşünüyorum. Ve altmışlı yıllardan itibaren entelektüelin rolü, tam olarak deneyimlerine, eğilimine, kişisel tercihlerine, arzusuna göre kendini konumlandırmaktır; ne yazık ki farkına varılmayan ya da çok kolay hoş görülen faşizm formlarını ortaya çıkarabileceği, bu faşizm biçimlerini tanımlayabileceği, bunları kabul edilemez kılmayı deneyeceği ve faşizme karşı girişilebilecek spesifik mücadele biçiminin hangisi olduğunu tespit edebileceği bir noktada kendini konumlandırmaktır."

Foucault psikiyatri ve hapishane örneğini ele alır ve sözlerini şöyle bitirir: "Sanırım, 'yazıyor musunuz yoksa mücadele mi ediyorsunuz' problemi şimdi tam anlamıyla *out of date*, eski bir problemdir ve ne olursa olsun yakın bir geçmişte girişilen şeyin kendine haslığı, kuramsal ya da tarihsel analizin açık mücadeleden kopmuş olmasını dışlar."[4]

3. *Michel Foucault on Attica*, *Telos*, sayı 19 (1947).
4. Bu metinler bana Sylvère Lotringer tarafından ulaştırıldı.

Bir tatsızlık Foucault'yu epey öfkelendirecektir: Cinsellik üzerine –tercümanın İngilizce aktardığı– konuşmasının ardından biri ayağa kalkmış ve Foucault'yu, hapishaneler konusunda hükümet mekanizmalarının bir parçası olmakla ve radikal Amerikan faaliyetleri hakkında Fransız yetkililerini bilgilendirmek için New York'a gelmekle suçlamıştır. Laing'le söyleşisi sırasında ise biri, "Foucault gibi Laing de CIA tarafından destekleniyor" diye bağıracaktır. Foucault bu defa sakinliğini korur ve "Evet, herkesin parası CIA tarafından fakat benimki KGB tarafından ödeniyor" diye karşılık verir. Her şeye rağmen bu kolokyum Fransız filozofun Amerika yolundaki önemli bir anıdır.

Diğer bir önemli an –fakat bu kez daha akademik kanonlar çerçevesinde– Foucault'nun 1979 Ekim'inde, "pastoral iktidarı" ele aldığı, Stanford'daki *Tanner lectures*'leri ilan etmesidir. Konferanslar "Omnes et singulatim: Politik Aklın Eleştirisine Doğru" başlığını taşımaktadır. Üç yüzden fazla insan dinlemeye gelir. Felsefe profesörlerinin büyük bölümünün olmayışı ise bir o kadar dikkat çekicidir. Foucault'yla bir problemleri yoktur; sadece, fazla "argümana boğulmuş" bu "Fransız düşüncesi" ile ilgilenmek istememişlerdir. Foucault'nun, eseri hakkında bir kitap hazırlayan iki Berkeley profesörü, Hubert Dreyfus ve Paul Rabinow ile tanışması tam da bu zamana rastlar. Dreyfus, Heidegger ve aynı zamanda yapay zekâ ve bilgisayar uzmanı bir filozof, Robinow ise etnologtur ve antropoloji bölümünde ders vermektedir. Foucault'ya telefon eder ve randevu isterler. "İşte benim katillerim" diyecektir onlara, kendisini görmeye San Francisco'daki oteline geldiklerinde. Fakat onlarla yaklaşık sekiz saat boyunca çalışacak ve bu, entelektüel alışveriş ve dostane ilişki temelli bir sonraki işbirliğinin başlangıcı olacaktır. İki Amerikalı yazarın bu dikkat çekici kitabı, Foucault'yla yapılan pek çok konuşmayı içerir.[5] Rabinow tarafından yayıma hazırlanan başka söyleşiler de bir süre sonra *Foucault Reader* içinde yayımlanacak ve eserlerinin özeti, makaleler, konuşmalar, yayımlanmamış önsözlerden oluşan bir metin seçkisini de kapsayacaktır..[6] Kitap, Amerikalı yayıncısı André Schiffrin'a bakılırsa, orijinal baskısı iki ya da üç bin sınırını hiçbir zaman geçmeyen Foucault'nun kendi eserlerinin tirajını fazlasıyla aşarak, oldukça önemli bir başarı yakalayacaktır. Fakat Schiffrin, Foucault'nun *Bilme İstenci*'nin cep baskısının 80.000, *Deliliğin Tarihi*'nin cep baskısının ise 200.000 kopya satarak gerçek bir başarı yakaladığını da ekler.

5. Hubert Dreyfus ve Paul Rabinow, *Michel Foucault, un parcours philosophique*, Gallimard, 1984. Amerika baskısı, Michel Foucault. *Beyond Structuralism and Hermeneutics*, 1982'de yayımlanmıştır, Chicago University Press.
6. *The Foucault Reader*, Paul Rabinow, Pantheon Books, 1984.

Foucault 1980 Ekim'inde, Fransızca Bölümü'nün davetiyle "misafir profesör" olarak yine Berkeley'dedir. Orada meşhur *Howison lectures*'larını verir ve tema olarak "Hakikat ve Öznellik" sorununu seçer. Bu konferanslar, Keith Gandal ve Stephen Kotkin'e göre Foucault adım atar atmaz festival havasına bürünen kampüste kapsamlı bir şekilde tartışılır.[7] Tam bir mitinge dönüşen bu toplantılara katılım öylesine yüksektir ki, polis kapıları kapatmak zorunda kalmıştır. 1980 Kasım'ında, New York Üniversitesi'ne bağlı Institute of Humanities çerçevesinde New York'a gelir ve sosyolog ve roman yazarı Richard Sennett'ın da bir konuşma yaptığı altı yedi yüz kişilik bir dinleyici kitlesi önünde konuşur. Tom Bishop'un söylediği gibi bu "New York hadisesi"ne olan ilgi, akademi çevresini aşar ve *Time Magazine*, bu Fransız filozofun etrafında gelişen gerçek "kült"e eşine az rastlanır bir biçimde tam iki sayfa ayırır ve "opak" teorilerini alaya alır. Çizilen portre hoş değildir; hatta dergi ısrarla, Foucault'nun Amerikan üniversitelerinde acımasız düşmanlarının eksik olmayacağının altını çizer. Eseri katı bir biçimde yargılanmış ve saldırıya uğramıştır.[8] Tarihçi Peter Gay ya da antropolog Clifford Geerz gibi pek çokları, Foucaultcu dalgaya set çekmek için çabalarını esirgemez. Muhafazakârlar radikal tutumlarını eleştirirken epey kalabalık olan Marksistler ona umutsuz bir "nihilizmi" layık görür. Foucault durumu toparlamak, yazılarının yalan yanlış okunmasının önüne geçmek, iğneli konuşmalarından birinde "eleştirideki ucubelikler" olarak adlandırdığı duruma itiraz etmek için pek çok kez kılıç kuşanmak zorunda kalacaktır.[9] Akıl hastaneleri analizi yüzünden, tüm eşyalarını yanındaki poşetlerde taşıyarak New York sokaklarında dolaşan evsiz kadınlardan (*bag ladies*) bile sorumlu tutulacaktır!

Artık herkes teslim etmelidir ki, bir afiş üzerindeki Foucault ismi, bundan böyle öğrenci güruhunu tıklım tıklım dolu amfilere çeker; tıpkı 1981 Kasım'ında Güney Kaliforniya Üniversitesi'nde ve *Time*'daki makaleden bir hafta önce Los Angeles'ta olduğu gibi. Buradaki üç tartışma günü ve özellikle Michel de Certeau'nun katılacağı tarihçilerle yapılan bir söyleşi Foucault'nun araştırmalarına ayrılacaktır.

---

7. Keith Gandal ve Stephen Kotkin, *Foucault in Berkeley History of the Present*, sayı 1, Şubat 1985.

8. Otto Friedrich, *France's Philosopher in of Power, Time Magazine*, 16 Kasım 1981.

9. Michel Foucault, *Monstrosities in Criticism, Diacritics*, 1, 1, sonbahar 1971. Michel Foucault özellikle Georges Steiner'in bir makalesine cevap verir: *The Mandarin of the Hour-Michel Foucault*, 28 Ocak 1971'de *New York Times Book Review*'de yayımlanan. Tartışma, Foucault'nun yeni bir açıklamasının ardından Steiner'in cevabıyla devam eder (*Diacritics*, 1, 2, Kış 1971). Aynı zamanda bkz. 31 Mart 1983'te *New York Review of Books*'da, Lawrence Stone'un 16 Aralık 1982 yayımladığı makaleye cevap.

Foucault 1982'de altı haftasını Burlington'da, Kuzey'in ormanları içinde yitip gitmiş bir üniversite olan Vermont'da geçirir. 1983 ilkbaharında Berkeley'de ve Amerika macerasının zirvesindedir: "Kendi kültürü" üzerine herkese açık olan konferansı kapalı gişe yapar ve bu bir metafor değildir: Üniversite salonunda değil, iki binden fazla insanın yığıldığı bir tiyatroda konuşmak zorunda kalır. Bundan daha iyisini, dinleyici sayısı üç bini geçen Lévi-Strauss'un yaptığı söylenir. Foucault bundan böyle kendini İngilizce ifade eder ve hoşuna gitmeyen bu tarz "şovlar"ın dışında, çalışma ekipleri, araştırma grupları oluşturmaya çalışır.

1983'teki son yolculuğu yine Berkeley olur. Amerikan filozoflarının çoğu tarafından neredeyse tamamen görmezden gelinmiş olsa da Foucault buraya Fransızca ve Felsefe Bölümleri tarafından davet edilmiştir. Fransız felsefesinden bahsetmek için kullanılan ifadelerden en meşhuru "Frog fog" du. Hayranlık uyandıracak bir kısaltmadır bu; fakat tercümesi epey güçtür. Yine de deneyelim: "Kurbağa yiyenlerin gevelemesi." Kısacası Amerikalıların gözünde Foucault'nun yaptığı iş "kıtaya" özgüdür ve biraz bulanıktır. Mantık ya da dil kuramı uzmanlarının Bergsoncu ve Sartrecı Fransız geleneği içinde gördükleri ve ellerinin tersiyle ittikleri bu "edebiyata" hiç ihtiyaçları yoktur. Foucault'nun dinleyicileri bilhassa tarih öğrencileridir; mesela Foucault'nun neredeyse ezbere bildiği Aziz Augustin üzerine devasa eserin sahibi, Geç Dönem Antikite tarihçisi Peter Brown'un derslerini takip edenler ya da Antropoloji Bölümü'nden gelen Rabinow'un öğrencileri. Foucault liberalizm üzerine bir ders verir ve 1920'li yıllardaki "yönetme sanatları" hakkında, daha sınırlı bir seminerin hazırlığına girişir. Öğrencileri dönemleri ve ülkeleri paylaşır: Almanya, İngiltere, Birleşik Devletler, Sovyetler Birliği. Antik Yunan'da "doğruyu-söyleme"nin önemi üzerine başka bir ders daha yapar. Bu derste "hakikat" kavramının zaman içindeki evriminin izini sürmek için, "kendilik kaygısı" ve etikle ilişkileri çerçevesinde analiz edilen "hakikati söyleme" [*véridiction*] sorunu ele alınır. Bu incelemeyi Collège de France'taki derslerinde geliştirmiştir ve kuşkusuz bu, son araştırmalarının ana yönelimlerinden biridir.

Öğrenciler kendileriyle konuşmaktan hoşlanan bu saygın profesöre hayrandır. Foucault'ya ulaşmak hiç de zor değildir. Her profesör gibi onun da *Office hours*'ları, yani öğrencilerinin onunla konuşmaya gelmekte serbest olduğu "açık ofis saatleri" vardır. Dwinelle Hall'de yer alan Fransızca Bölümü'ndeki çalışma odasında, bir sorunu, bir isteği memnuniyetle karşılamak, bir öğüt vermek, bir aydınlatmada bulunmak

için daima hazır bekler. "İlk günler, yanına gitmeye çekiniyorduk; fakat daha sonradan kararımızı verdik ve her şey olağanüstü güzel geçti. Onunla yemeğe bile çıkıyorduk..." diye anlatır David Horn.

Foucault zamanının çoğunu kütüphanede geçirir. Fransa'ya her dönüşünde, çok sayıda ve nitelikli personeliyle mükemmelen organize edilmiş, kaynakça zengin Amerikan kütüphanelerinin muhteşem çalışma mekânlarını göklere çıkarır. Bunlar Uppsala'daki Carolina Rediviva ile karşılaştırılmazdır bile! Foucault okumak, çalışmak, notlar almak, fiş ve belge stokları yapmak için orada saatlerce kalır. *Cinselliğin Tarihi*'ni tamamlar fakat başka projeler de şekillendirmiştir. Liberalizm hakkındaki çalışmasını ilerletmek niyetindedir ve Dreyfus ve Rabinow'a söylediğine göre, daha önce yazmaya başladığı ve XVI. yüzyılda cinsel ahlak ve gerek Katolik gerek Protestan kiliselerinde "kendilik teknikleri"nin, vicdan muhasebesinin ve ruha dikkat etmenin rolüne yoğunlaşacak bir kitap hazırlamak ister.

Foucault Birleşik Devletler'de gözle görünür bir etki yaratmıştır. Ölümünden sonra New York ve Berkeley'de her seferinde onlarca araştırmacıyı, yüzlerce öğrenciyi bir araya getiren söyleşiler düzenlenecektir. Foucault'nun Berkeley'de oluşturduğu çalışma grubu faaliyetlerine devam eder ve *History of the Present* adlı bir basın bülteni düzenli olarak bunların sonuçlarını yayımlar; tıpkı her fasikülde Foucault'nun yayımlanmamış yazılarını ve onu ilgilendiren makaleleri önerdiği gibi. *Time Magazine* 1981'de kültten söz ediyordu. Amerikalıların Foucault'nun eserine olan tutkusu yaklaşık on yıl sonra bile yoğunluğundan hiçbir şey yitirmemiştir.

*

Michel Foucault için Birleşik Devletler, çalışma zevki demektir. Fakat kısaca zevkin kendisi de demektir. Gazete ve dergilerin, bar ve gece kulüplerinin çiçek açtığı eşcinsel mahalleleriyle, New York ve San Francisco'da varolan bu özgürlüğü tadar... Kendi haklarını talep etmekte kararlı ve iyi organize olmuş sayısız gay cemaati vardır. Ve sonra –bu azımsanır gibi değildir– Birleşik Devletler, eşcinselliğin yaş sınırıyla, tamamen gençliğin katı kriterleriyle belirlenmediği bir ülkedir. Yolu San Francisco'dan geçen her Avrupalı yolcu bundan etkilenir; altmışını geçkin, kot pantolon ve deri ceket içinde iki adam rahatlıkla el ele tutuşarak yürüyebilir ya da sokakta öpüşebilir... Oysa Paris'te, Fransa'da ya da Avrupa'da bir eşcinselin tüm bunları yapabilmesi için genç ve yakışıklı olması gerekmektedir.

Foucault kabul etmekte, üstlenmekte bu kadar zorluk çektiği ve New York ya da San Francisco'da bir yaşam tarzı, gözler önünde sergilenen bir kültür olarak keşfettiği bu eşcinselliği bütünüyle yaşamak ister. Los Angeles'ta bir "gay" dergisi olan *The Advocate* ile yaptığı bir söyleşisinde lafı dolandırmadan şunları söyler: "Davranışımızın, özgürlümüzün bir parçasını oluşturur cinsellik. Kendi yarattığımız bir şeydir ve arzumuzun gizli tarafının keşfinden çok daha uzaklara, yeni ilişki, aşk, yaratım biçimlerine doğru gider. Cinsiyet bir kader değildir; yaratıcı bir yaşam olasılığıdır. Gay olduğumuzu ifade etmek yeterli değildir, bir gay kültürünü de oluşturmamız gerekir." Ve uzun uzadıya "SM altkültürü"nden, yani sadomazoşist altkültürden bahseder. "SM pratiği zevk yaratımıdır ve SM gerçek bir altkültürdür; bir yaratım sürecidir, fiziksel zevk kaynağı olarak stratejik bir ilişkiyi kullanır." Evet, "bedenimizi sayısız bir zevk kaynağı olarak kullanma olasılığı gerçekten çok önemlidir". Uyuşturucunun buna ne katabileceğinden de bahseder. Uyuşturucuya "taraf" ya da "karşı" olmanın bir anlamı yoktur. "Uyuşturucu, kültürümüzün bir parçasını oluşturur. Tıpkı müzik gibi. Nasıl ki iyi müzik ve kötü müzik vardır, aynı şekilde iyi ya da kötü uyuşturucu vardır." Zaten Foucault için "iyi uyuşturucu" deneyimi Paris'teki evinin balkonunda yetiştirdiği ve *Time Magazine* makalesinin konu ettiği birkaç "marihuana bitkisi" ile sınırlı değildir. Claude Mauriac 1975'te Foucault'yla arasında geçen bir konuşmayı aktarır ve şöyle yorumlar: "LSD, kokain, afyon... Hepsini denedi. Elbette eroin dışında; ama böyle giderse ona da kendini kaptıracaktır."[10] Ve Foucault'nun Paul Veyne'e anlattığına göre, 1978 Temmuz'unda, Paris'te, Vaugirard Sokağı'ndaki evinin önünde bir araba kendisini yere devirdiğinde afyonun etkisi altındaydı. Hastaneye götürüldü; o sırada, bir dilekçe metnini kendisine iletmek zorunda olduğu Simone Signoret'ye haber verilmesini istemişti. Bir polis memuru telefonla arayıp rahatsız ettiği için özür dileyerek, "Burada, kaza geçirdiğini size bildirmemizi isteyen Bay Foucault diye biri var" dediğinde, aktristin, "Kim olduğunu bilmiyor musunuz? Kendisi Fransa'nın en büyük filozofudur" diye çıkışması unutulmaz.

The Advocate'e verilen mülakatta belki de en önemli nokta, eşcinsel arkadaşlığının tarihinin temalaştırılmasıdır: "Şu anda beni daha çok ilgilendiren arkadaşlık meselesidir. Antikite'den beri yüzyıllar boyunca, arkadaşlık oldukça önemli bir ilişki biçimi olmuştur ve erkekler aynı zamanda yoğun biçimde duygusal olan bu ilişki içinde belli bir özgürlükten, bir çeşit tercihten yararlanmıştır. Bu tarz arkadaşlığın, en azından erkek değerlerine dayalı bir toplumda yitip gitmesinin XVI.

10. Claude Mauriac, *Le Temps Immobile*, c. 1. *Mauriac et fils*, Grasset, 1986, s. 227.

ve XVII. yüzyılda gerçekleştiğini sanıyorum... Hipotezlerimden biri, eşcinselliğin, erkekler arası cinsel ilişkinin XVIII. yüzyılda bir soruna dönüştüğüdür. Eşcinselliğin polisle, hukuk sistemiyle çatışma içine girdiğini görüyoruz. Toplumsal anlamda sorun olmasının nedeni arkadaşlığın ortadan kalkmış olmasıdır. Arkadaşlık önemli ve toplumsal anlamda kabul edilir olduğu sürece hiç kimse erkeklerin birlikte cinsel ilişkide bulunduklarının farkına varmıyordu. Birlikte olsunlar ya da olmasınlar, zaten önemli değildi. Fakat kültürel olarak kabul edilen bir ilişki biçimi olarak arkadaşlık bir kez ortadan kalktıktan sonra problem kendini şöyle ortaya koydu: 'O halde erkekler birlikte ne yapıyor?' Eminim ki, arkadaşlığın bir sosyal ilişki olarak ortadan kalkması ile eşcinselliğin sosyal-politik-tıbbi bir sorun olarak ilan edilmesi aynı sürecin bir parçasıdır."[11]

İşte Foucault'nun Amerika saadeti: Nihayet kendisiyle uzlaşmıştır. İşinde mutludur. Beden zevkleri içinde mutludur. Seksenli yılların başlangıcından itibaren, Birleşik Devletler'e yerleşmek için Fransa'yı ve gitgide zorlukla katlandığı Paris'i ciddi ciddi terk etmeyi tasarlar. Uykusunda, günlük güneşlik ve olağanüstü Kaliforniya cennetinde yaşamayı sayıklar.

Fakat yeni vebanın korkunç hasarlarını yaymaya başladığı yer tam da burasıdır.

11. *Sex, Power and the Politics of Identiy.* Ekim 1982'de gerçekleştirilen ve 7 Ağustos 1984'te Los Angeles *The Advocate*'da yayımlanan söyleşi. "O halde erkekler birlikte ne yapıyorlar?" başlığı altında, 22 Kasım 1985'te *Le Nouvel Observateur*'de bir bölümü yayımlanmıştır.

9
Bir Sanat Yapıtı Olarak Yaşam

"Bu araştırma dizisi tahminimden çok sonra ve tamamen başka bir biçimde yayımlanıyor."[1] Beş araştırmalık bir bütünün girizgâhı olacak *Bilme İstenci* ile 1984 yılının Haziran ayında *Hazların Kullanımı* ve *Kendilik Kaygısı* isimli iki kitabının çıkması arasında sekiz yıl gibi bir süre geçmiştir. Foucault'nun, çalışmasını baştan başa değiştirdiği bir sekiz yıl. Pek çok kere onu yeniden elden geçirmiş ve bir *Cinselliğin Tarihi* projesine atıldığı andan itibaren karşılaştığı tüm problemleri yeniden organize etmekte epey zorluk çekmiştir. Öncelikli olarak, ilan ettiği programı takip etmiştir: "Cinsellik söyleminin" doğum yerini Hıristiyanlıkta ve itiraf öğretisinde aramak. Söz konusu olan "psikanalizin bir arkeolojisini" yapmaktır. Günah çıkarma kitapçıkları

1. Michel Foucault, *L'usage des plaisirs*, Gallimard, 1984. Önsöz, s. 9.

okumaya koyulur, Hıristiyan yazınına dalar. Fakat ona gereken, hiç tasavvur edemeyeceği kadar eskilere uzanmaktır. 1979-1980 döneminde Collège de France'taki dersinin adı "Dirilerin Yönetilmesi"dir ve öncelikli olarak "ilkel Hıristiyanlıkta ruh irdelemeleri ve itiraf yordamlarının incelemesi"ne ayrılmıştır. Sorulan soru şudur: "Yalnızca baş eğmenin yeterli olmadığı fakat kendisinin ne olduğunu söze dökerek ortaya koyması beklenen insanları idare etme biçimi nasıl oluşmuştur?" Foucault bu noktada kendi hakkındaki her şeyi bir kıdemliye ya da üstada söylemek ödeviyle birleşen manastırlardaki "günah çıkarma pratiklerinin tarihi"ni ve "vicdan muhasebesi"nin sistemleşmesini analiz eder.[2] Bu araştırma giderek şekillenmeye başlar ve Foucault bu dönemde *Les Aveux de la chair* [Tenin İtirafları] adını vereceği bir kitabı tamamlar. Fakat Hıristiyan ahlakı ile bu uzun yüz yüze gelişte, daha önce olup biten şeyi sorgulamaksızın Hıristiyanlığın ilk zamanları üzerinde düşünmenin epey zor olacağının farkına varır. Üstelik, "ten öğretilerinin", bir hata ve günah kuramı şeklinde yeniden hazırladığı ve biçim verdiği "kendi ile ilişki" biçimlerinin nereden geldiğini anlamadan bu iş oldukça zor olacaktır. Zira Foucault'nun Hıristiyanlığın analizi içinde keşfettiği şey, başlangıçta inanmış olduğu gibi, daha çileci ve daha çetin bir yaşam tarzının sunulmasından çok "kendilik tekniği"nin yeni bir biçiminin ortaya çıkmasıdır. O halde *Tenin İtirafları* için yazmış olduğu ve antik felsefe ve pagan ahlakını çabucak geçiştirdiği "Giriş" yazısından vazgeçmesi gerekecektir. Çünkü orada, bu döneme ilişkin olan ve pagan kültüründe, belgelerin iddia edebileceğinden çok daha özgür ve hoşgörülü bir cinsel ahlakın atfedildiği kitaplarda bulunan "beylik sözler"i yeniden üretmekle yetiniyordu. Hıristiyan "çilecilik" teması bu kültürde zaten geniş bir yer tutar. Çünkü bu pagan kültüründe asıl problem katı çilecilik kuralları değil, aynı zamanda ve özellikle "kendilik tekniği", "kendilik formasyonu"dur... Bu yeni serüvenin, yani paganizmin ahlak öğretilerinin, Hıristiyanlığın gelişiminin eşiğinde bu "boyun eğme biçimlerini" nasıl inşa ettiğini görmek için, "kendilik kaygısı" ve "hazların kullanımı" temalarını antik felsefeye götürmenin nedeni budur. 1980-81 dönemi için Collège de France dersi "Öznellik ve Hakikat" adını taşır: "Helen ve Roma kültürlerinde 'yaşam tekniği' ya da 'varoluş tekniği' olarak filozofların, ahlak ve töre düşünürlerinin, hekimlerin MÖ birinci yüzyıldan MS ikinci yüzyıla kadarki dönemde ileri sürüp geliştirdikleri görüşleri incelendi. Bu yaşam teknikleri, Yunanların *aphrodisia* adını verdikleri edim türüne uygulanmaları açısından ele alındı; ve bizim 'cinsellik' kavramımızın bunu yeterince iyi ifade etme-

2. Michel Foucault, *Résumés des cours*. 1970-1982, Julliard, 1989, s. 123-128.

diği ortada" diye yazar Foucault "Ders Özetleri"inde ve ekler: "Eskiden beri baskı varsayımı ve onun her zamanki soruları (istek nasıl ve niçin baskı altına alınmıştır?) çerçevesinde düzenlenmiş cinsellik tarihinden ne kadar uzak olduğumuz açıkça görülüyor. Söz konusu olan, arzu değil, edimler ve hazlardır. Başka bir deyişle, yasaklamanın ve yasanın getirdiği bastırım değil, yaşam teknikleri aracılığıyla kendiliğin oluşturulması söz konusudur. Yani üzerinde durduğumuz konu, cinselliğin nasıl bir yana itildiği değil; bizim toplumlarımızda cinsiyet ile özneyi birbirine bağlayan o uzun tarihin nasıl başladığıdır."[3]

Foucault 1981-1982 yıllarında biraz daha tarihin içlerine doğru dalar. Dersi "Öznenin Hermenötiği" adını taşır: Kendilik kaygısına ayrılan bir incelemenin çıkış noktası doğal olarak Platon'un diyaloğu Alkibiades'tir. Bu noktada, kendi kaygısının politikayla, pedagojiyle ve kendini bilmekle ilişkisini ilgilendiren üç sorgulama ortaya çıkar. Ardından Foucault, Sokrates'ten Alkibiades'e kadar gerçekleştirilen önerileri Stoacı ahlakın daha geç metinleriyle karşılaştırır. Platon'dan Stoacılığa değişen şey şudur: "Alkibiades, daha sonra başkalarıyla ilgilenmek istediği ölçüde kendisiyle uğraşmak zorunda olduğunun farkına varmıştı. Kendiyle, kendi için ilgilenmesi söz konusudur şimdi. Kendi için ve bütün varoluşu, kendi ereği boyunca var olmalıdır..."[4]

Şöyle bir tespitte bulunabiliriz: Foucault'nun projesi, yıllar içinde, yeni önsezi ve yeni bulgular tarafından geride bırakılıp aşılmadan önce, kararsızlıkların ve hataların, yanılgıların ve pişmanlıkların rol oynadığı bir "keşif mantığı"nın tesadüfleri sonucu değişime uğramıştır. *Cinselliğin Tarihi* kendilik tekniklerinin bir tarihine, Batı kültürünün başlangıcında "özne"nin ve kendini oluşturduğu yöntemlerin bir soykütüğüne dönüşür. Foucault 1983 ilkbaharında, Hubert Dreyfus ve Paul Rabinow'un kendisine yönelttiği bir dizi soruya cevap verir. Berkeley'in iki profesörü yazdığı ve ilan ettiği sayısız eser başlığı arasında yönünü bulmaya çalışır. Durumu onlara basit bir biçimde anlatır. *Cinselliğin Tarihi* iki cilt olacaktır. İlki *Hazların Kullanımı* başlığını taşıyacak ve Hıristiyanlık öncesi paganizm ahlakına ve cinsel etikle bağlantılı olarak önerdiği kendilik tekniklerine yoğunlaşacaktır. İkinci cilt *Tenin İtirafları* adını alacak ve ilkel Hıristiyanlığa adanacaktır. Ayrıca, *Cinselliğin Tarihi*'ne bağlı olmayan başka bir kitap da olacaktır: "Kendilik" (*the self*) hakkında bir dizi incelemeyi ve içinde, söylediğine bakılırsa kendilik kaygısı temasının ilk hazırlığının yer aldığı antik metin olan *Alkibiades* hakkında bir yorumu bir araya getirecektir. Bu

3. A.g.e., s. 136-137.
4. A.g.e., s. 150.

yüzden bu seçkiye *Kendilik Kaygısı* ismini vermeyi ister. Rabinow söz konusu kitabın Seuil Yayınları'ndan, diğer ikisinin Gallimard'dan mı çıkacağını sorduğunda, Foucault'nun cevabı *evet* olacaktır.[5] Şüphesiz söz konusu olan "yakında çıkacak" duyurusu yapılan, "Çalışmalar" koleksiyonu içindeki, *Le Gouvernement de soi et des autres* adlı kitaptır. Foucault'nun *Hazların Kullanımı* için kaleme aldığı ve *Foucault Reader* için Rabinow'a verdiği önsözün ilk versiyonu bu programın izini taşır: *Hazların Kullanımı* "geç Antikite"yi, yani çağımızın ilk yüzyıllarının pagan kültürünü incelemelidir. *Cinselliğin Tarihi*'nin devamının bu genel sunumunda Antik Yunan söz konusu değildir.

Fakat bir süre sonra program yeniden değişir. Foucault iki projesini bir araya getirmek ister. Bir başlık değiştirme eylemi gerçekleştirir: *Alkibiades*'i bir kenara atma pahasına (yalnızca bir kez anar) Platon hakkındaki çalışma genişletilir ve "Yunan Antikitesi'ne olan bu yönelim *Hazların Kullanımı* adını verdiği cildin merkezini oluşturur. Bu arada Plutarkhos, Epiktetos, Seneca, Galenus *Kendilik Kaygısı* başlığını alan sonraki kitapta bir araya gelir. Nihayet ismi değişmeyecek olan son cilt gelir: *Tenin İtirafları.* Foucault bu evrede, ciltlere ayırmanın gerekliliği üzerinde durur ve kendi kendine, hepsini sekiz yüz sayfadan fazla tutacak, büyük tek bir kitapta toplamanın daha kolay olup olmayacağını sorar. Fakat o zaman da tüm kitapların bitmesini beklemek gerekecektir. Zira bir problem ortaya çıkar: Bütünü tamamlayacak olan cilt, ötekilerden çok önce ve üstelik projenin kesinlikle bu biçimde tasarlanmış olmadığı bir dönemde yazılmıştır. Foucault gereken eklemeler için yeniden çalışmayı umar. En küçük bir gecikmeden sakındığı ve mümkün olduğunca çabuk yayımlamak istediği için, ele alınan dönemlerin kronolojik sırasına uygun olan üç ciltlik "basit bir dağılım"da karar kılar. Tamamlanmamış olan eser bu tarihsel sıralanışın sonunda yer aldığı için endişeye gerek yoktur. Ve 1984 Mayıs'ında, Haziran'da çıkacak iki cildin düzeltilerini tamamladığında, dostlarına, her şeyin bitmiş olması için, *Tenin İtirafları* üzerinde çalışmak için kendisine bir

5. Hubert Dreyfus ve Paul Rabinow, Foucault'yla özellikle Nisan 1983'te Berkeley'de bulunduğu sırada uzun uzadıya söyleşmişlerdir. Burada bahsettiğim yerler 19 Nisan'da kaydedilen bir tartışmadan alınmıştır. Berkeley'de *History of the Present* dergisinin Foucault'ya ayrılan arşivlerinde bunun belgesine bakılabilir. Paul Rabinow, Hubert Dreyfus ve David Horn'a bu söyleşilerin tümünü (onlarca sayfa tutan) bana ulaştırdıklarından ötürü minnettarım. Paul Rabinow ve Hubert Dreyfus kitaplarının Fransızca baskısının 323-346. sayfalarında bulunan konuşma için bunları kısmen kullanmışlardır. Elbette, bütün anekdotik tarafı bir tarafa atmışlardır; fakat bu konuşmada *l'Histoire de la sexualité*'nin ayrı bir kitaptan çok, iki cilt halinde ayrılması gerçekleşmiş gibidir. Bu da Foucault'nun, 1982'de *Le Combat de la chasteté* adlı bir makale yayımladığında onu neden "*l'Histoire de la sexualité*'nin üçüncü cildinden bir bölüm" gibi takdim ettiğini açıklar. Kuşkusuz, söz konusu olan *Aveux de la chair*'dir. Cf. *Communications*, sayı 35, 1982.

ya da iki aylık bir sürenin kalacağını söyler. Son cildin Ekim ayında, öğretim yılı başında çıkabileceğini düşünür.

"*Cinselliğin Tarihi* 1984 yılının Haziran ayındaki bir kitap tanıtım ilanında şu şekilde düzenlenir:

Cilt 1: *La Volonté de savoir* [Bilme İstenci] (1976'da yayımlanmış)
Cilt 2: *L'Usage des plaisirs* [Hazların Kullanımı]
Cilt 3: *Le Souci de soi* [Kendilik Kaygısı]
Cilt 4: *Les Aveux de la chair* [Tenin İtirafları] (yakında)

Foucault kendisinin kaleme aldığı –ve bugün neredeyse izine rastlanmaz olan– bu kitap tanıtım ilanında bunca zahmete malolan araştırmasını şöyle özetlemeye çalışır:

"*Bilme İstenci*'nde sergilenen bu inceleme dizisinin ilk tasarısı ne cinsel tutum ve pratiklerin tarihini yeniden oluşturmak ne de bu davranışları temsil eden fikirleri (bilimsel, dinsel veya felsefi) analiz etmekti; tanıdık bir kavram olmasına rağmen XIX. yüzyılın başlangıcından önce pek de ortaya çıkmayan 'cinselliğin deneyimi' gibi bir şeyin modern Batı toplumlarında nasıl oluştuğunu anlamaktı. Cinsellikten, tarihsel olarak oluşturulmuş bir deneyim diye bahsetmek, arzulayan öznenin soykütüğünü ele almayı ve yalnızca Hıristiyan geleneğinin başlangıcına değil, antik felsefeye de uzanmayı gerektiriyordu.

Michel Foucault, Modern dönemden Hıristiyanlığın ötesine, Antikite'ye kadar uzanarak hem basit hem de genel bir soruyla karşı karşıya kalıyordu: Cinsel tutum ve buna bağlı olan faaliyet ve hazlar neden ahlaki bir tasanın konusunu oluşturur? Besinsel yönelim ve yurttaşlık ödevlerinin yerine getirilmesi gibi bireysel ya da kolektif yaşamın diğer alanlarına taşıdığımız ahlaki dikkatten çok da farklı görünmeyen bu etik kaygı niçin ortaya çıkmıştır? Greko-Latin kültüre uygulanan bu varoluş problematiği, bütün bir incelemeyi büyük bir önemle ona ayıracak kadar, 'varoluş sanatları' ya da 'kendilik teknikleri' adını verebileceğimiz bir pratikler bütününe bağlanmış olarak sırası gelince ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak, klasik Antikite'den Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarına kadar, insan arzusunun soykütüğü üzerine bu geniş incelemenin genel bir çerçeve içine alınmasının nedeni budur. Bütünün üç cilt halinde dağılımı ise şöyle sağlanır:

– *Hazların Kullanımı*, cinsel tutumun, klasik Yunan düşüncesi tarafından değerlendirilme ve ahlaki tercih alanı olarak düşünülme biçimini ve gönderimde bulunduğu öznelleştirme tarzlarını –etik töz, bağımlılık tipleri, kendiliğin ve ahlaki teolojinin değerlendirme biçimleri– inceler. Tıbbi ve felsefi düşünce 'hazların kullanımı'nı –*chrèsis aphrodision*– nasıl hazırlamış ve dört büyük deneyim ekseninde sürekli tekrar edebilen kimi çilecilik temalarını nasıl fonnüle etmiştir: bedenle ilişki, eşle ilişki, oğlanlarla ilişki ve hakikatle ilişki.

– *Kendilik Kaygısı*, MS ilk iki yüzyıldaki Yunan ve Latin metinleri çerçevesinde bu sorunsalı ve onun, kendi ile meşguliyet tarafından hâkim olunan bir yaşam sanatı içinde maruz kaldığı yön değişikliğini analiz eder.

Nihayet *Tenin İtirafları*, Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında ten deneyimini ve arzunun hermenötiğinin ve arındırıcı şifre çözümünün oynadığı rolü ele alacaktır."

Foucault epey uzun zaman önce ilan edilen bu diziye nihayet bir son vermek için çok çalışmıştır. Uzun süren suskunluğu pek çok dedikoduya neden olmuştur: Foucault bitmiştir, söyleyecek hiçbir sözü kalmamıştır, çıkmazdadır... Bir açık aramaya, hatayı ortaya çıkarmaya, başarızlığı ilan etmeye daima hazır olan gazete ve dergiler, bayram eden hasımlar, sabırsız hayranlar ya da endişeli dostlar... Herkes takıntılı bir biçimde şu soruyu sormaktaydı: Peki, devamını ne zaman okuyacağız? Foucault takip ediliyor hissine kapılmıştır. Gerçek bir "düşünür avı (insan avının epey benzeri)" diyecektir Blanchot.[6] Bu yakıştırma abartılı gelebilir fakat Foucault buna benzer şeyleri sıklıkla hissetmiştir. Collège de France'ı terk etmek istediği dönemdir. 1984 senesinin başında, "Bir şey kesin. Gelecek yıl derslere devam etmek istemiyorum" der, bugün bu sözü nasıl anlamak gerektiğini kendi kendine soran Pierre Bourdieu'ye. Pek çok kere yazmayı da bırakacağından bahseder. Aslında, der Paul Veyne'e ve birkaç kişiye daha, yazmaya tesadüfen başlanılır ve olayların iteklemesiyle devam edilir. Yazının, gerçek anlamda seçtiği bir faaliyet olmadığını tekrar eder; *Les Mots*'da [Sözcükler], çok küçük yaşlarından itibaren buna meyilli olduğunu anlatan Sartre'ın tersine. Ve sonra "zafer" için ödenecek bedelin epey ağır olduğunu düşünür. Fakat elden ne gelir? Altmışına yaklaşmışken hayatını nasıl değiştirir? Gazeteciliği düşünür. Bir jeopolitik köşesi fena fikir olmayabilir. Fakat o kadar kolay kurtulamadığı geçmişin ataleti vardır üzerinde. Ve hayatının on yılını, kesintisiz on ağır çalışma yılını verdiği kitaplarını bitirmek istemektedir. En yakın arkadaşlarından biri olan Hervé Guibert, "Kitaplarını tamamlaması gerekiyordu" diye yazar, bir filozofun ıstırabını ve ölümünü hatırlatan olağanüstü öyküsünde. "On yıl boyunca yazdığı, yeniden yazdığı, bozduğu, vazgeçtiği, yeniden bozduğu, yeniden ürettiği, kısalttığı, uzattığı bu kitabı; şüphenin, yenilemenin, büyük tevazunun bu uçsuz bucaksız kitabını. Onu sonsuza dek ortadan kaldırmaya, artık bir kitap yazamadığı, dehasının uzun zamandır öldüğü, suskunluğunun başarısızlık itirafından başka bir şey olmadığı kuru gürültüsünü yayabilsinler diye düşmanlarına çocuksu zaferlerini sunmaya çalışmıştı..."[7]

Ve nihayet girişimi sona erer. Modern insanın ve onun kendi bilincinin doğuşunu deşifre etmenin inanılmaz tutkusu, bu sınırsız tutku meyvelerini vermiştir. Bir süre sonra kitaplar çıkacaktır ve Foucault

6. Maurice Blanchot, *Michel Foucault tel que je l'imagine*, s. 62.
7. Hervé Guibert, *Les Secrets d'un homme, Mauve le Vierge* içinde, Gallimard, 1988.

suskunluğuyla dalga geçenlerin hepsine gereken cevabı vermiş olur. "Uğraşma, başlama ve yeniden başlama, deneme, yanılma ve her şeye yeniden başlama, her adımda tereddütte kalma; yani sonuçta hep tereddüt ve endişe içinde çalışma karşısında vazgeçmeyi tercih eden kişilere gelince, ne yapalım, şurası açık ki onlarla aynı gezegenden değiliz" diye yazacaktır *Hazların Kullanımı*'nın başında.[8]

*

1986'da, sağlam, prestijli ve oldukça "akademik" İngiliz dergisi *Journal of Roman Studies*, bu rövanşla iştahı iyiden iyiye açılan Foucault'ya, son kitapları dolayısıyla uzunca, epey ayrıntılı, epey tartışmalı ve epey övgü dolu bir makale ayırır.[9]

*

Foucault şimdinin tarihini yapmak için bu defa "soykütüksel" incelemesini Batı kültürünün arkeolojik temellerine kadar götürmek zorunda kalmıştır. Antikite tarihçisi Paul Veyne Foucault'nun bakışını giderek uzak zamanlara doğru çevirmesinde kuşkusuz büyük bir rol oynamıştır. Foucault onu École Normale'de psikoloji dersi verdiği yıllardan tanımaktadır. Böylelikle Veyne, öğrencilerinden ve daha önce gördüğümüz gibi Passeron ve daha başkaları gibi, dostlarından biri olmuştur. Sonra birbirlerini kaybederler. 1975'te Paul Veyne Collège de France'a seçilmiştir ve ilişkileri, yetmişli yılların sonunda ve seksenlerde sıkı bir dostluğa ve sıra dışı bir entelektüel sırdaşlığa dönüşene kadar yavaş yavaş yeniden kurulacaktır. Veyne 1978 yılında Foucault'nun tarihsel yöntemine, çarpıcı bir başlık taşıyan uzun bir makale atfeder: *Foucault Tarihi Değiştiriyor*.[10] Paris'e ders vermeye geldiğinde, Foucault onu apartmanının bitişiğindeki, genellikle ofis olarak kullandığı küçük stüdyoda misafir eder. Fırsat buldukça baş başa ya da küçük, Foucaultcu ailenin başka fertleriyle yemek yerler. Veyne ve Foucault uzun konuşmalar yapar ve bunlar yalnızca kuramsal ya da felsefi konuşmalar değildir; kendilerinden bahseder, ortak geçmişlerini ya da görüşmedikleri seneleri yâd ederler. Foucault, *Tenin İtirafları*'nı kaleme aldıktan sonra projesini tamamen değiştirmiştir ve elbette *Hazların Kullanımı*'nı ve *Kendilik Kaygısı*'nı yazarken sık sık Paul Veyne'e danışır. Önsöz'de

8. Michel Foucault, *L'usage...*, s. 17.
9. *Journal of Roman Studies*, c. LXXVI, 1986.
10. *Foucault révolutionne l'histoire, Comment on écrit l'histoire*, Seuil, 1979.

ona olan minnetini dile getirir: "Bu yıllar boyunca P. Veyne bana sürekli yardım etti. Kendisi, hakiki bir tarihçi olduğu için, hakikati araştırmanın ne olduğunu bilir; öte yandan o, doğru ile yanlış oyunlarının tarihini yapmaya kalkıştığınızda içine girdiğiniz labirenti de bilir; o, hakikatin tarihi sorusunun, her düşünce açısından taşıdığı tehlikeye göğüs germeyi günümüzde kabul eden ender kişilerdendir. Bu sayfalardaki etkisi pek zor silinebilir."[11] Zira Veyne ile Foucault arasındaki buluşma yalnızca Antikite'yle sınırlı değildir. Bu buluşma Foucault'nun *Deliliğin Tarihi* adlı çalışmasında bahsettiği "Nietzscheci araştırmanın görkemli ışığı"yla çoktandır aydınlatılmıştır. Bu, Foucault'nun yaşamının son yıllarındaki en büyük takıntılarından biridir: Tarihi "hakikat oyunu" terimleriyle düşünmek. "Bu doğru ve yanlış oyunları yoluyla varlık, kendisini tarihsel deneyim olarak, yani düşünülebilen ve düşünülmek zorunda olan olarak kurabilmektedir." Foucault burada son araştırmalarını daha öncekilerle ilişkilendirir. Aslında bütün kitapları aynı soruyu sormuştur: "İnsan kendini deli olarak algıladığı zaman, kendini hasta olarak gördüğü zaman, kendini canlı, konuşan ve çalışan bir varlık olarak düşündüğü zaman, kendini suçlu olarak yargılayıp, cezalandırdığı zaman hangi hakikat oyunları aracılığıyla kendini kendi varlığını düşünmeye verir?" Ve nihayet: "İnsan hangi hakikat oyunlarından yararlanarak kendini arzulayan insan olarak görmüştür?"[12]

*

Bilme İstenci'nin devamı olan bu üç ciltten, ilk yazılan böylelikle sonuncusu olur. Bu yüzden çıkmayacaktır. Foucault yeniden *Tenin İtirafları* üzerinde çalışmaya koyulmuştur. Bir, iki ayda bu da bitecektir. Öteki projeler dosyalarında, çekmecelerinde, Berkeley seminerleri içinde beklemektedir... Ve özellikle dinlenmek arzusundadır: "Kitaplarımı bitirir bitirmez önce kendimle ilgileneceğim" der Nisan 1983'te Dreyfus ve Rabinow'a. Fakat korkunç hastalık korkunç görevini yerine getirir ve Foucault 1984 Haziran'ının başında hastaneye kaldırılmak zorunda kalır. Sonuna kadar mücadele eder fakat bu defa savaş çoktan kaybedilmiştir.

"Öldükten sonra yayımlanan eser" mefhumuna pek de sıcak bakmadığı bilindiğinden, bu kitap bir süre basılmadan kaldı; zira ailesi bu isteğe hürmet etmekte diretti. 1986 Eylül'ünde yayımlanan bir söyleşide Pierre Nora'nın bu konu hakkında söyledikleri şunlar olacaktı:

11. Michel Foucault, *L'Usage des plaisirs*, Gallimard, 1984. Giriş, s. 14.
12. A.g.e., s. 12-13.

"Hastalığı öncesi tarihli özel bir mektupta 'öldükten sonra yayın yapılmaması' dileğini ifade ediyordu. Mükemmellik düşkünlüğünü bilen mirasçıları bu yüzden oldukça tereddütte kaldılar. Bu bir yorum meselesidir ve benim tavrım ise çok açıktır. Üç kısım söz konusudur: Manet hakkındaki bir kitap taslağı ya da mektuplar gibi tamamlanmamış veya vazgeçilmiş metinler. Hiç şüphesiz bu tür yazıları yayımlamak gerekmez. Collège de France'taki derslere gelince, bu tartışılır; zira kendisi de kararsızdı. Bana söylediği şey hâlâ kulaklarımda: 'Kaldırıp atılacak pek çok fazlalık da, genç dinleyicilerin işine yarayabilecek sürüyle iş ve çalışma da var.' Buna karşın bu dördüncü kitap konusunda sanırım hiçbir belirsizlik yoktu. Bu kitap, Foucault'nun üzerine titrediği *Cinselliğin Tarihi*'nin bir parçasını ve bizzat onun anahtarını oluşturuyor. Foucault'nun, kitabın üzerinde yeniden çalışmaya başlar başlamaz kitabı yeniden yazmaya başlayacağına ve bu yeniden yazımın huy edindiği üzere onu tahmin edemeyeceği kadar uzaklara götüreceğine tümüyle ikna olmuş durumdayım. Yine de çok açık ki, aşırıya kaçmayacak bir editöryal makyajla düzeltilebilecek (mesela gözden geçirilecek atıflar gibi) el yazmaları bulunmaktadır ve Foucault'nun olağanüstü tutarlı düşünce durumunu yansıtır. Bu durumda bunların yayımlanmaması bana ağır bir sorumluluk altına girmek gibi geliyor. Fakat yine de yayımlanmama talebine yalnızca saygı duyabilirim."[13]

Ancak Nora'nın tutumunu çok sert bir biçimde eleştiren Georges Dumézil iş *Tenin İtirafları*'na gelince, Foucault'nun ölümünden önce de sonra da bu tutumu paylaşıyordu: "Bu kitabın durumuna ilişkin bir açıklama getirmek için bir 'okurun dikkatine' ibaresi yeterli olacaktır" diyordu. Paul Veyne de aynı şekilde düşünmektedir. Pierre Nora'nın tersine Dumézil, yayımlanmamış metinlere bir sınır getirmez. Paul Veyne de onun gibi "her şeyi yayımlamak" gerektiğini düşünür. Foucault'nun eski bir metni onları destekler mahiyettedir. Gallimard'ın çıkarmaya başladığı Nietzsche'nin *Bütün Eserleri* için Gilles Deleuze ve Michel Foucault tarafından 1965'te yazılan ve 1967'de yayımlanan bir önsözdür söz konusu olan. İki filozof burada, yazılan her şeyin öldükten sonra yayımlanmasını, el yazmalarına, notlara serbestçe erişilmesini savunur: "Hiç kimse büyük bir eserin sahip olabileceği biçim ya da konu hakkında peşin hüküm veremez (ne de eğer projesinden vazgeçmiş olsaydı Nietzsche'nin düşünüp bulabileceği başka biçimler hakkında). Olsa olsa okur hayal edebilir; hatta ona bunun yöntemlerini vermek gerekir."[14]

*

13. *L'Événement du jeudi* içindeki söyleşi, 18 Eylül 1986.
14. Gilles Deleuze ve Michel Foucault, *Introduction générale*, Nietzsche, *Le Gai Savoir* içinde, Gallimard 1967, s. 11.

Foucault 2 Haziran 1984'te hastalanır, Vaugirard Sokağı'ndaki dairesinde bayılmıştır. 15. Bölge'de, birkaç gün kalacağı bir kliniğe götürülür ve ardından 9 Haziran'da, *Deliliğin Tarihi* kitabında işlevini ve evrimini uzun uzadıya tanımlamış olduğu hastaneye, Salpêtrière'e kabul edilir.

Michel Foucault aylardır onu bu denli yorgun bırakan ve çalışmasını engelleyen bu berbat "grip"ten şikâyet etmekten vazgeçmemiştir. Sürekli öksürür, zaman zaman şiddetli baş ağrılarından yakınır. 1984 senesinin başında hastalık kendini iyiden iyiye hissettirir. "Bir sisin içindeymiş gibiyim" diyecektir. Buna rağmen *Tenin İtirafları*'nda değişiklikler yapmaya ve ondan önce gelecek olan iki kitap, *Hazların Kullanımı ve Kendilik Kaygısı*'nın düzeltilerini gerçekleştirmeye devam edecektir.

Bunlar son kitapları olacaktır. Sürekli baş dönmeleri ve yakasını bırakmayan yorgunluğa rağmen tuttuğu notları kütüphanede teyit etmeye giderkenki acelesi, telaşı, bunları yayımlamak konusundaki azmi, kendini dinlendirme, biraz tatil yapma, kısa süreli de olsa bir mola verme uyarılarına verdiği kesin ret cevabı bunu bildiğini gösterir. Bunlar onun son kitaplarıydı ve onlara bir bütünlük vermek için her şeyi yapmak istiyordu.

O halde ölümün kıyısında olduğunu da biliyor muydu? AIDS'e yakalandığını? Hayır diye karşılık veriyor yakınlarından pek çoğu. Soluğunu kesen hastalığın ne olduğunu hiçbir zaman anlamamıştı. Hastanedeyken bile, bir önceki yıl Daniel Defert ile gittiği ve kendisini heyecanlandıran bir İspanya gezisi projesi tasarlıyordu. Evet, söylediği buydu. Nihayet dinlenmeyi ve hastalığından kurtulmayı umduğu yer tam da orasıydı. Buna gerçekten inanıyor muydu? Yoksa dostlarını mı rahatlatmak istiyordu? En azından bir tanıklık, terazinin kefesini bu ikinci olasılıktan yana eğiyor: Ölümünden önceki kış, Georges Dumézil'i aramış ve ona şunu söylemiştir: "Sanırım, AIDS'e yakalandım." "Sanırım..." İfade kesinlik içermez. Fakat, yaklaşık otuz yıl boyunca en yakınlarından biri olan ve o zamanlar seksen altı yaşına merdiven dayamış eski dostuna fısıldadığı bu sırda, kendisinin de teslim ettiği bir hakikatin sesini işitmek gerekmez mi? Foucault biliyordu ve bundan etrafındaki insanlara bahsetmekten özellikle kaçınıyordu. Az da olsa "ruhani lideri" gibi düşündüğü bu şahsı haberdar etmek istemişti yalnızca. Evet, Foucault biliyordu ama bilmek istemiyordu.

Paul Veyne 1984 Eylül'ünde *Critique* dergisinin özel sayısına bir makale yazacağı zaman, Şubat 1984'te Foucault'yla aralarında geçen bir konuşmayı nakletmek isteyecektir. Jean Piel bu iki sayfayı açıkça

yayımlamamayı tercih etmiştir. Veyne burada Foucault'nun ölüm karşısındaki tutumunu tasvir ediyordu. Foucault'nun kendisi Raymond Roussel hakkındaki kitabında bir yazarın kendi ölümü ile ilişkisinin anekdotik bir mesele olmadığını belirtmemiş miydi? İşte Paul Veyne'in anlatımı:

"Foucault ölüm korkusu hissetmiyordu. Sohbet intihara gelince, zaman zaman bunu dostlarına söylüyordu. Başka bir yolla da olsa, olaylar, ölümden korkmadığını söylediğinde kendisiyle övünmediğini göstermiştir. Antik bilgelik bir kez daha başka biçimde onun için kişisel hale gelmişti; iki kitabının yazımı onun için, felsefi yazının ve günlüğün antik felsefede oynadığı rolü oynamıştır: kendilik üzerine bir kendilik çalışmasının, bir oto-stilizasyonun rolünü. Tam da buraya, hatırası beni bir kahramanlık nişanı gibi etkileyen bir olay gelip yerleşir. Bu sekiz ay boyunca, Foucault bu iki kitabı yazmaya ve yeniden yazmaya, kendine karşı olan bu uzun vadeli borcu kapatmaya çalışmıştı; bana sürekli bu kitaplardan bahsediyor, zaman zaman kendi çevirilerinden birinin düzeltisini yaptırıyor ama kendisini yavaşlatan kuru bir öksürük ve hafif ateşten şikâyet etmekten de vazgeçmiyordu. Nezaketi elden bırakmayarak, doktor olan fakat bunu icra etmeyen eşimden öneriler talep ediyordu. 'Doktorlar da gerçekten AIDS olduğuna inanacak' dedim ona bir gün dalga geçerek (sevişme zevkimizin farklılığı konusunda karşılıklı esprilerimiz dostluğumuzun ritüellerinden biriydi). 'Düşündükleri tam da bu; bana yönelttikleri sorulardan anladım bunu' dedi gülümseyerek. Bugünün okurları, o 1984 yılı Şubat ayında öksürük ve ateşin hiç kimsede şüphe uyandırmamasını anlamakta güçlük çekeceklerdir. Bu hastalık o zamanlar öylesine uzak, öylesine bilinmedik bir belaydı ki, bir söylence ya da hayal ürünü olarak görülüyordu. Tanıdıklarından hiç kimse hiçbir şeyden şüphelenmemişti; biz de ancak sonra öğrendik. 'Şöyle iyice bir dinlenmelisin; çok fazla Yunanca ve Latince çalıştın, bu seni güçsüz bıraktı' diyebildim. 'Haklısın. Ama sonra. Önce bu iki kitapla işimi bitirmek istiyorum' dedi. 'Unutmadan, bu AIDS gerçekten de var mı (zira tıp tarihi asıl tutkum değildir) yoksa bu ahlakçı bir efsane mi?' diye sordum basit bir merakla. 'Dinle beni' dedi sakin bir ses tonuyla ve bir an düşündükten sonra, 'meseleyi yakından inceledim, hakkında fena sayılmayacak şeyler okudum. Evet, böyle bir şey var ve bu bir efsane değil. Amerikalılar bunu yakından incelediler." Ardından bana, şimdi unuttuğum, yönteme ilişkin birkaç cümlelik kesin ayrıntı verdi. Ne de olsa o bir tıp tarihçisiydi ve bir filozof olarak güncel gelişmeleri takip ederdi. Zira, 'eşcinsellerin kanseri' (o günlerde öyle söyleniyordu) hakkında Amerika kaynaklı haberler düzenli olarak gazetelerde yayımlanıyordu. Şimdi düşünüyorum da, aptalca sorum karşısındaki soğukkanlılığı nefesimi kesiyor. Bir gün böyle olacağını anlayıp bana verdiği cevabı düşünmüş olmalıydı ve acı bir teselliyle hafızama güvenmek zorunda kalmıştı; yaşayan *exempla* vermek antik felsefenin başka bir geleneğiydi."[15]

15. *Critique*'in özel sayısında yayımlanan makalesinin sonunda yer alan Paul Veyne metni, sayı 471-472, Ağustos-Eylül 1986. Bu sayfaları Paul Veyne'in isteği üzerine yayımlıyorum.

Michel Foucault hastanenin küçük bir odasında dostlarını kabul eder. Daniel Defert, Hervé Guibert, Mathieu Lindon ve daha başkaları onunla bir süre birlikte olmaya gelir. Yaz güneşi Paris'in üzerinde iyiden iyiye parlamaktadır ve hastane genişçe bir parkın ortasına kurulmuştur. Oraya ulaşmak için epeyce yürümek gerekir. Foucault güler, espriler yapar. Yeni satışa sunulan iki kitabı hakkında çıkan ilk makaleleri yorumlar. İyiye gidiyor görünür, gazeteler de sağlık durumundaki bu iyileşmeden bahseder. Foucault'nun görmeyi istediği ve haber gönderilsin dediği biri vardır ki, o da Georges Canguilhem'dir. Fakat artık çok geçtir. 25 Haziran günü, tam öğleden sonra, AFP'nin bir haberi, önce yazı kurulunda, radyo ve televizyonlarda geçmesinin ardından ise entelektüel camiada büyük bir şaşkınlığa neden olacaktır: "Michel Foucault öldü."

Le Monde doktorların resmi açıklamasını yayımlar:

> Salpêtriere Hastanesi Nöroloji Servisi'nin Şefi Profesör Paul Castaigne ile Doktor Bruno Sauron, Bay Michel Foucault'nun ailesinin onayıyla aşağıdaki açıklamayı yapmıştır: "Bay Michel Foucault 9 Haziran 1984 günü, bir kan zehirlenmesine neden olabilecek nörolojik semptomlar neticesinde zorunlu olan ek tetkiklerin gerçekleştirilebilmesi için Salpêtriere Hastanesi'nin Nöroloji Kliniği'ne yatırılmıştır. Bu incelemeler beyin enfeksiyonu emarelerinin varlığını ortaya koymuştur. Antibiyotik tedavisi başlangıçta olumlu bir etki yaratmış ve Michel Foucault'nun, son çıkan kitaplarına ilişkin ilk tepkileri anlayabilmesine olanak tanımıştır. Birdenbire ağırlaşması ise bütün etkili tedavi yöntemlerini ortadan kaldırmış ve 25 Haziran saat 13.15'te ölüm gerçekleşmiştir."

"Michel Foucault öldü." Gazetelerin ertesi günkü manşeti bu olacaktır. Bir fotoğraf, filozofun ölümüne sekiz sayfa ayıran *Libération*'un bütün bir baş sayfasını kaplar. Serge July'nin başyazısı, anısına yazılan makaleler ve bir dizi tanıklık (Edmond Maire, Pierre Boulez, Jack Lang, Robert Badinter...). Fakat aynı zamanda şaşırtıcı bir not. Aradan beş yıl geçmesine rağmen herkes hâlâ derin bir hoşnutsuzluk ve iğrenmeyle bunu konuşuyorsa bundan bahsetmek gerekir. Sayfanın altında, çerçevelenmiş küçük bir metin, şimdiden her yerde konuşulan bir "söylenti"nin asılsız olduğunu ispatlamaya çabalar: Foucault AIDS'ten mi ölmüştür? "Bu söylentinin etkileme gücü karşısında şaşkına uğradık. Sanki Foucault'nun utanç içinde ölmesi gerekiyormuş gibi" denmektedir makalede.[16] Sonraki günler gazetenin aldığı protesto mektuplarının tam sayısını hiçbir zaman bilemeyeceğiz. Gerçek bir protesto bombardımanı söz konusudur: *Libération* gibi bir gazete nasıl olup da onun AIDS'ten ölmekten duyabileceği "utanç"tan bahsedebilmiştir?

16. *Hier à 13 heures...*, *Libération*. 26 Haziran 1984.

Bu biyografi soruşturması boyunca, Paris'te, New York'ta, Berkeley'de ya da başka yerde onlarca insan benden, her yerde "alçaklıkla" itham edilen bu makalenin ifşa edilmesini istedi. Bu metnin acemice kaleme alındığı kuşku götürmez. Yazarı Foucault'yu tanıyor, çok seviyordu ve aslına bakılırsa yazdığı şeyi söylemek istemiyordu. Dostlarından biri, "İyi yaptığını sandı" der; düşünürün itibarını zedelemeyi hedefleyen bir kampanya gibi düşündüğü şeye karşı Foucault'yu savunduğunu sandı. Ve şüphesiz bilhassa yakınlarının soru yağmuruna tutulmasını engellemek istiyordu. Bütün yaşamı boyunca bu aptallığın yayılmış olmasından büyük üzüntü duyacağını düşünüyorum. Onu bezdirenlerden biri de ben olmak istemem.

Libération birkaç gün sonra, Foucault'nun ölümünü uzun uzadıya yeniden ele alacaktır; özellikle hayatını "anlatmaya" soyunan bir makaleyle birlikte. Bütün hayatı boyunca karşılaştığı güçlükler üzerine iğrenç bir belge: Foucault hakkında dolaşan bütün efsaneleri ve söylenceleri dört sayfada tekrarlama amaçlı yalan yanlış, abartılı bir nesir.[17] Buna karşın daha düzeyli makalelerin birinde, Robert Magiori, Sartre ile Foucault arasındaki ilişkilerin yanı sıra, filozof ile tarihçiler arasındaki ilişkileri de hatırlatacaktır...

Foucault'nun ölümünü takiben, *Le Matin* bütün bir baş sayfasını bu hüzünlü habere ayırır. *Le Monde* yine baş sayfada büyük bir başlık, Pierre Bourdieu'nün bir makalesi, pek çok gazete çalışanının kuram ya da politika sahnesinde Foucaultcu dönemi anlattığı ve Paul Veyne'nin göçüp gitmiş dostunun eserini yâd ettiği içteki iki tam sayfayla beraber çıkar. "Hiçbir şey, bilhassa incelikli, karmaşık ve ters olan bir felsefeyi el rehberi haline getirmekten daha tehlikeli olamaz. Foucault'nun eserinin, ihlalin, bilme ve iktidardan ayrı düşünülemez olan toplumsal sınırın aşılmasının uzun bir keşfi olduğunu bir kez daha söyleyeceğim" diye yazar Pierre Bourdieu. Ve makalesini şu sözlerle tamamlar: "Kendilik hâkimiyetini, yani tarihinin, düşünce kategorilerinin, istemenin ve arzuların tarihinin hâkimiyetini ele geçirmekte kararlı olan bu düşünceyi daha iyi anlatmak isterdim. Ve aynı zamanda bu ciddiyet kaygısını, pratikte olduğu gibi bilgide, Foucault'yu yeri doldurulamaz yapan politik tercihlerde olduğu gibi yaşam tekniklerinde de oportünizmin bu reddini anlatmak isterdim."[18] Paul Veyne birkaç sütun ötede kendi adına şunu ilan edecektir: "Foucault'nun eseri yüzyılın en önemli düşünce olayıdır."[19]

17. Daniel Rondeau, *Le Canard et le Renard ou la vie d'un philosophe. Libération*, 30 Haziran 1984.
18. Pierre Bourdieu, *Le Plaisir de savoir, Le Monde*, 27 Haziran 1984.
19. Paul Veyne, *La Fin de vingt-cinq siècles de métaphysique*. a.g.e.

Birkaç gün sonra Michel Foucault'nun endişeli yüzü *Le Nouvel Observateur*'ün bütün bir baş sayfasını kaplar. Jean Daniel başyazısını "Foucault Tutkusu"na ayırır. Tamamen heyecanla kaleme alınmış bir makaledir bu: Sidi Bou Saïd'deki ilk karşılaşmalarını, politik ortak taraflarını, izleyen yıllardaki tartışmalarını ya da fikir ayrılıklarını yeniden anar. Göçüp giden dosta son bir vedadır bu.[20] *Observateur* pek çok makale ve anı yayımlar. Fernand Braudel "ulusal yas"tan bahseder: "Fransa, döneminin en parıltılı düşünürlerinden, en verimli entelektüellerinden birini yitirmiştir" diyecektir.[21] Fakat *Observateur*'ün bu sayısında Foucault hakkında şimdiye kadar yayımlanan makalelerin en dokunaklısı yer alacaktır. Georges Dumézil, "Ben göçüp gittiğim zaman ölüm konuşmamı Michel yapacak" demeyi alışkanlık haline getirmişti. Fakat yaşamın seyri buna uymaz ve mitoloji bilgininin tahmini tersine döner. Dağılmış ve altüst olmuş yaşlı adam, ivedilikle, Foucault'yu nasıl tanıdığını, asla kötüye gitmeden, en ufak bir tartışmanın, en ufak bir mutsuzluk vesilesinin bu dostluğa gölge düşürmesine izin vermeden yılları devirmeyi bilen bu sırdaşlık ilişkisinin nasıl doğduğunu anlattığı birkaç sayfa kaleme alır. Ardından, filozofun Uppsala Kütüphanesi'nde ilk adımlarına eşlik ettiği eserinden bahseder.

> "Foucault'nun zekâsı, kelimenin tam anlamıyla sınırsız ve sofistikeydi. Gözleınevini, bedenin, ruhun, içgüdünün, fikrin geleneksel ayrıınlarının saçma göründüğü canlı varlığın bölgesine kurmuştu: delilik, cinsellik, suç. En küçük iç rahatlatıcı keşiflere hazır, bir geleneğe çakılı kalmak dışında her şeyi kabul edebilen bakışını buradan bir deniz feneri gibi tarihe ve şimdiye çeviriyordu. Ortaya çıkan bir yargının, ne kendini yıkmasına ne de geri çekilmesine izin vermeden kendi zıddıyla anında ikiye katlandığı, hareketli yansılarıyla çok odaklı bir zekâ. Haliyle bütün bunlar sıra dışı bir teveccüh ve iyi niyet temelindedir."

Ve Dumézil şöyle bitirir: "Dostluğumuz kolay bir başarı oldu. Michel Foucault bundan el ayak çekerek beni yalnızca hayatın güzelliklerinden değil, bizzat özünden de mahrum etti."[22]

*

20. Jean Daniel, *La Passion de Michel Foucault, Le Nouvel Observateur*, 29 Haziran 1984.
21. Le témoignage de Fernand Braudel, a.g.e.
22. Georges Dumézil, *Un homme heureux*, a.g.e. Dumézil, kendisiyle 1986'da yaptığım ve "Michel Foucault'nun anısına" ithaf edilen söyleşi kitabında sık sık Foucault'yla olan dostluğundan bahsedecektir. Cf. Georges Dumézil ile Söyleşiler, Didier Eribon, Gallimard, Folio-Essais, 1987.

Michel Foucault'nun Collège de France'taki son derslerinden biri, 1984 yılı Şubat'ındaki "Hakikatin Cesareti" üzerineydi: Doğruyu söyleme (*parrhesia*) pratiği ile "kendilik kaygısı"nın bizi nasıl kendi hakikatimize ulaştırabildiğini göstermek için Platon'un Sokrates'in ölümü hakkındaki metinlerini incelemişti. Yorumunu, Dumézil'in "Sokrates'in son sözleri" ile ilgili olarak yayımladığı bir metne dayandıracaktı.[23]

*

Bir Haziran gününün epey erken bir saatidir, güneş Paris üzerinde henüz kendini göstermemiştir. Fakat Pitié-Salpêtrière Hastanesi'nin küçük arka avlusunda yüzlerce kişi Michel Foucault'ya son bir saygıda bulunmak için çoktan bir araya gelmiştir. Uzun bir bekleyiş, uzun bir sessizlik. Birdenbire, acıdan değişmiş, kolay anlaşılmayan, başkalaşmış bir ses yükselir:

> "Beni bu yola iten neden ise oldukça basitti. Bu nedenin, bazıları için tek başına yeterli olabileceğini düşünüyorum. Bu neden meraktır: Biraz saplantılı bir şekilde uygulamanın değeceği tek şey olan merak... Bilinmesi uygun olan şeyi kendi içinde asimile etmeye çalışan merak değil, kişinin kendi kendinden kopmasına olanak veren merak... Bilen insanın bir şekilde ve mümkün olduğu kadarıyla dalmasını, yitmesini değil de yalnızca bilgi kazanmasını sağlayacak olsaydı, bilme heyecanının ne değeri olurdu ki? İnsan yaşamında öyle anlar vardır ki, kişinin düşündüğünden farklı düşünüp düşünemeyeceğini ve gördüğünden farklı algılayıp algılayamayacağını sorgulaması, bakmayı ve düşünmeyi sürdürebilmesi için elzemdir. Bana belki, kişinin bu kendi kendisiyle oynadığı oyunların kuliste kalması gerektiğini ve bunların, en iyi durumda, etkilerini sağlar sağlamaz kendiliklerinden silinen hazırlık çalışmaları olduğunu söyleyenler çıkacaktır. Ama günümüzde felsefe –felsefi etkinlik demek istiyorum– düşüncenin kendi üzerine geliştirdiği eleştirel çalışma ve zaten bilineni meşrulaştırmak yerine, nasıl ve nereye kadar farklı düşünmenin olanaklı olduğunu bilmek için girişimde bulunmak değilse nedir ki?"

Bunlar Foucault'nun sözleridir: *Hazların Kullanımı*'na önsözden bir parça. Okuyan Gilles Deleuze'dür. Kalabalık dinler. Yolu, Michel Foucault'nun sayısız yoluyla kesişenlerin ve bin bir yüzünden birini

23. Cf. Éliane Allo, *Les Derniers Paroles du philosophe. Actes de la recherche en sciences sociales*, sayı 16, Mart 1986. Foucault'nun Collège de France'ta asistanlığını yapan É. Allo'nun Dumézil'den Foucault'nun yorumuna cevap vermesini istediği makale. Dumézil'in *Divertissement sur les dernières paroles de Socrate* adlı ve "... *Le moyne noir en gris dedans Varennes*" içinde bulunan Sokrates hakkındaki metni, Gallimard, 1984, Foucault'nun bu metne ilişkin dersi 15 ve 22 Şubat 1984'te gerçekleştirilmiştir.

tanımış olanların hepsinin bir araya geldiği bir kalabalık: akademik kariyerinde, politik mücadeleleri içinde ya da aynı zamanda her ikisinde, dostlukta ve sevgide... Tam dip tarafta, duvara karşı durmuş, vakur oldukları kadar duygulanmış Georges Dumézil ve Georges Canguilhem hemen fark edilir. Collège de France'tan birkaç profesör de uğurlamaya katılmıştır: Paul Veyne, Pierre Bourdieu, Pierre Boulez... Simone Signoret ve Yves Montand ya da Adalet Bakanı Robert Badinter'in hazır bulunuşu herkesin dikkatini çeker. Alain Jaubert, Jean Daniel, Bernard Kouchner, Claude Mauriac ve tanınmış olsun olmasın daha pek çokları da oradadır. Kendisiyle birlikte protesto dilekçelerine imza verenler ve her Çarşamba yalnızca derslerini dinlemeye gelenler...

Cenaze 29 Haziran günü öğleden sonra birkaç saat içinde Vendeuvre Mezarlığı'nda defnedilecektir. Bu kez kalabalıktan uzak, yalnızca aile ve bir iki dost hazır bulunur. Tabutun üzerine, bu uzun yolculuk boyunca kımıldamadan duran Mathieu, Hervé, Daniel ismi yazılı bir gül demeti konulmuştur. Bayan Foucault bir dini törenin olmasını çok istediği için Saulchoir Kütüphanesi'ni yöneten Rahip Michel Albaric kısa bir vaaz vermeye gelir. Ve sonra her şey biter.

*

Gıcırdayan parmaklığı itmek gerekir. Servilerle çevrili geçitte ilerlemek. Yalnızca birkaç metre. Basit gri renkte bir mezar taşı:

PIERRE GIRAUDEAU
MARIE BONNET'NİN EŞİ
1800-1848

Ve alt tarafta, aynı yaldızlı harflerle şunlar yazılmıştır:

PAUL MICHEL FOUCAULT
COLLÈGE DE FRANCE'TA PROFESÖR
1926-1984

Yolun öteki tarafında, bugün Şato adı verilen Piroir'ın eski yapısı göze çarpar. Michel Foucault, ölmeden iki ay önce, *Kendilik Kaygısı*'nın düzeltilerini yapmak için oraya son kez gelmiştir.

*

Foucault'nun yazarlığı son iki kitabıyla birlikte epey değişmiştir: Sakin ve tutkudan arınmış, "yatışmış" ifadelerini kullanır Maurice Blanchot.[24] Gilles Deleuze ise daha yalın olduklarını söyler.[25] Eskinin alev alev yanan, "ihtiraslı" üslubunun epey uzağındayızdır artık.[26] Sanki ölümün yaklaşması ve bunu aylar öncesinden sezmesi Foucault'yu, en sevdiği yazarlarından biri olan Seneca'nın takdir ettiği "felsefi yaşam" modeline uygun olarak sükûnete erdirmişti. Foucault bu noktada bizzat kendi stiline verdiği antik bilgeliği içselleştirmiş gibi görünür: insanın stili olarak yazarın stili. Zira giderek asıl önemsediği problem, "varoluşun stilizasyonu", "yaşamın estetiği" olmuştur. Elbette her zaman olduğu gibi, dokümanlar aracılığıyla formüle ettiği tarihsel problemler söz konusudur. Fakat bu, aynı şekilde her zaman olduğu gibi, düşündüğü şeyle çok sıkı bir biçimde ilişkili olduğunu fark ettiğimiz problemdir. Gilles Deleuze şunun altını özellikle çizer: Foucault'nun o zamanlar ilgilendiği şey, Antikite'ye değil "günümüze" geri dönüştür.[27] Foucault Dreyfus ve Rabinow'a, "Beni şaşırtan şey, toplumumuzda sanatın artık bireylerle ya da yaşamla değil, nesnelerle ilişkisinin olmasıdır... Her bireyin yaşamı bir sanat eseri olamaz mı?" diye sormamış mıdır?[28]

*

1989 senesinin başında, Foucault'nun *Collège de France Yıllığı* için kaleme aldığı "Ders Özetleri"ni bir araya getiren küçük bir kitap yayımlanmıştır. Kitaptaki son yazı, 1981-1982 döneminin dersi olan "Öznenin Hermenötiği" üzerinedir ve Stoacı öğretilerden şu hatırlatmaya yer verir:

> "Ölüm üzerine düşünmenin özel önemi, sadece, kanının genellikle en büyük felaket olarak gördüğü şeyi öncelemesi ya da kişiyi ölümün bir kötülük olmadığına kişiyi inandırması değil, bu önceleyeyle, kişinin yaşamına geçmişe dönük bir bakış yöneltmesi olanağını sağlamasıdır. Nitekim, kişi, ölmek üzere olduğunu düşünürse, yapmakta olduğu her eylemi gerçek değeri içinde yargılayabilir. Epiktetos, 'Ölüm, çiftçiyi çift sürerken, tayfayı denizdeyken yakalar; peki ya sen, hangi işle uğraşırken ölümün pençesine düşmek istersin?' diyor. Seneca da, ölüm anını, insanın bir bakıma kendisinin yargıcı olabileceği ve son gününe kadar gerçekleştirdiği ahlaksal ilerlemeyi ölçebileceği

24. Maurice Blanchot, *Michel Foucault tel que je l'imagine*, s. 63.
25. Gilles Deleuze, *La Vie comme une oeuvre d'art, Le Nouvel Observateur*, 29 Ağustos 1986.
26. Maurice Blanchot, a.g.e., s. 63.
27. Gilles Deleuze, a.g.e.
28. Hubert Dreyfus ve Paul Rabinow'la söyleşi, Dreyfus, Rabinow, *Michel Foucault...*, içinde, a.g.e., s. 331.

an olarak görüyor. Mektup 26'da şöyle diyor: Gerçekleştirebildiğim ahlaksal ilerleme konusunda, ölümün sözüne inanacağım... Kendimi kendimin yargıcı yapacağım ve erdemi dudaklarımda mı yoksa yüreğimde mi yaşattığını bileceğim günü bekliyorum."[29]

Bugün bu tümcelerden yansıyan ne tuhaf bir yankıdır.

29. Michel Foucault, *Résumés des cours. 1970-1983*; Julliard, 1989, s. 165-166.

Ek 1
Deliliğin Tarihi'nin Doğumu Hakkında

Michel Foucault'nun, yalnızca "29 Aralık" tarihi atılmış, muhtemelen 1956 yılına ait ve Noel tatili sırasında Paris'e uğradığı bir zamanda Jacqueline Verdeaux'ya yazdığı bir mektup, bizi neredeyse *l'Histoire de la folie* projesine doğrudan dahil ediyor ve eserin başlangıçta Uppsala Üniversitesi'nde savunulacak bir tez olarak tasarlanmadığını ortaya koyar görünüyor. Verdeaux'nun Sainte-Anne Hastanesi'nden gelen bazı kitapları kendisine gönderme önerisi karşısında Foucault şunları söylüyor: "Sainte-Anne kitapları mı? Teşekkür ederim. Sizden bir iki şey rica edeceğim; burada zaten olağanüstü bir kütüphane var." Hemen arkasından ekliyor: "Hemen hemen 175 sayfa yazdım, 300'de duracağım. Sonuçta bana öyle geliyor ki, Zulu'lar ve Nambikwara'lar hakkında bir iki anekdot dışında faydalı hiçbir şey söylenemez. O halde delilik ve

Akıldışı deneyimini neden Grek düşüncesi tarafından açılmış alanda ele almayayım? Ne de olsa eski kale duvarlarıyla Avrupa... Özellikle, *Eloge de la folie* ile *Phénoménologie de l'Esprit* arasında –Zevk Bahçesi ile Sağırlar Evi arasında– akıldışının deneyimine bu kayma, Avrupa, kendi rasyonalizmi ve pozitivizminin sonunda, hem patetiğinin bir unsuru hem de patolojisinin doğum yeri olan bir patosun ikili biçimi altında nasıl kendi limitleriyle karşılaşmıştır? Erasmus'tan Freud'a, hümanizmden antropolojiye, delilik göğümüzün en gerisine dokunmuştur: Ölçülmesi ve hangi pergelle ölçülmesinin gerekli olduğu bu mesafe değil midir? Düş kırıklığına uğrayacaksınız... Siz ki, bir Yunan trajedisi ve Macbeth'in çaydanlığından çıkan büyülü bir duman bulutu bekliyordunuz. Fakat ne yaparsınız, bu anlamda hiçbir şey yapılmadığından, fazla saçmalamamak için olayları biraz ayrıntılı ele almak gerekir. Deliliğimizin doğumu demek olan üç yüzyıl zaten yeterlidir."

Foucault ardından arkadaşına, bu şekilde tasarlanan kitabın kendisine yapılan deliler hakkında bir kitap siparişi çerçevesine girip giremeyeceğini soruyor: "Editör, 25-30 sayfa Latince bilimsel not içerecek böyle bir kitabı kabul eder mi dersiniz? Ne de olsa, akıldışı ciddi mevzu."

Ve mektubunu şu soruyla bitiyor: "Yaptığım şeyi size sunmak isterdim; fakat öyle anlaşılmaz ki. Yeniden daktilo edilmesi ya da ses kayıt cihazına aktarılması gerekiyor. Haziran'da ya da önümüzdeki Eylül ayında hazır olursa, Aralık [1957] ya da 1958 Ocak'ına yayımlanabilir mi?"

Ek 2

Beşeri bilimler alanında ana tez olarak basma izni almak amacıyla, Hamburg Fransız Enstitüsü yöneticisi Bay Michel Foucault tarafından bırakılan kitap taslağı hakkında Bay Canguilhem'in raporu.

Folie et Déraison. L'Histoire de la folie à l'époque classique. Yoğunluğu onu geniş bir tartışmaya açan (daktilo edilmiş 943 sayfa, 40 sayfayı aşkın ek doküman ve bibliyografya) bir çalışma boyunca Bay Foucault'nun ele aldığı konu budur. Ortaya konan belgeleme eyleminin (arşiv parçaları, tanıklıklar, kuramsal eserler) önemine rağmen, bu hazırlığın yöneltici fikirleri daima kesin bir biçimde serbesttir. Formülün peşine sırf formül olduğu için düşmeyen fakat yeri geldiğinde onun karşısında gerilemeyen üslubu keskin. Psikiyatri tarihi konusunda, yalnızca fikirleri değil, olayları kavrama ve sunuş tekniklerini de yenileyen gerçek bir tezle karşı karşıyayız.

*

Klasik dönemden başlayarak, Bay Foucault, Avrupa tarihinde, XVII. ve XVIII. yüzyılları ya da tam olarak XVI. yüzyılın sonundan, XIX. yüzyılın ilk otuz yılına kadarki sürede, biri bilimin itibarı, diğeri bir kuramın uygulanışının etkililiği iddiasında olan zihinsel tıbbın ve psikiyatri pratiğinin oluşumuna kadar uzanan dönemi ele alıyor. Bay Foucault'nun, farklılıklar ya da zıtlıklar yoluyla kurum, davranış ve kavramların anlamlandırılışını kavramak amacıyla incelenen dönemin en uç sınırlarının ötesine geçip, yine bu sınırlara geri dönmesi yüzünden, onun sosyal yapılar tablosu ve zihinsel yapılar analizi sonuç olarak Edebiyat alanındaki Rönesans'dan psikanalizin doğumuna kadar yayılıyor.

Bay Foucault öncelikli olarak, deliliğin, tarih boyunca değişik biçimlerde yapılandırılmış bir "sosyal alanda"ki algı nesnesi, kolektif bir duyarlık tarafından sezilmekten, bilhassa spekülatif bir anlayış tarafından analitik bir biçimde ayrıştırılmış olmaktan çok, sosyal pratiklerin yarattığı bir algı nesnesi olduğunu göstermeye çalışıyor. Delilik ilk önce giderek bir felakete indirgenerek boş bırakılan bir sosyal alanı işgal etmiştir. Delilik algısı, delilerin tedavi edilmesine tahsis edildikleri zaman, cüzam hastanelerine tıkılma belasının yarattığı korkuya eşlik etmiştir. Klasik döneme ait olan "icat" kapatılma icadıdır (1657 Fransa'sında); deli çalışamadığı için, dilenci, serseri ve işsizlerin arasına katılmış, ekonomik kriz onları serbest çalışmadan mahrum ettiğinde ise zorunlu çalışmayla değerlendirilmiştir. Bu idari düzenleme ve güvenlik pratiği aynı zamanda etik bir tutumdur. Kapatılma, aynı uzamsal lanetleme sınırları içine aylakları, savrukları, uçarıları da dahil eder. Delilik burada, klasik aklın (bulanık mantıksal ve sosyal değer) kolektif akıldışı ismi altında bizzat kendi kendisiyle çatıştığı belirsizlik içinde bireyselliğini yitirir. "Delilerin" kapatılması uzunca bir zaman onların tedavi edilmesini değil, etkisiz hale getirilmelerini ya da "düzeltilmeleri"ni hedefler. Bununla birlikte, XVIII. yüzyılın ortasından itibaren ve Tuke'un İngiltere'deki, Pinel'in Fransa'daki, Reil'in Almanya'daki reformlarından epey önce, delilik belli bir spesifite elde etmiştir. Buna rağmen delilere tahsis edilen kapatılma yurtlarının ortaya çıkışına, deliliğin psikopatoloji olgusu bağlamında ön-bilimsel bir kavranışı olarak bakmak gerekmez. Daha çok ortaya çıkan, kapatılma alanının yeni bir paylaşımıyla sonuçlanan bazı kapatılma kategorilerinin mukavemetidir. Bir önceki dönem deliliği akıldışı ile karıştırmıştı. Akıl tarafından gerçekleştirilen bu ilk ayırma alanındadır ki, akıldışı, deliliğin spesifik alanını belirleyerek bölünür. Yeni ekonomik yapılanmaların ve yeni nüfussal düzen gerekliliklerinin yoksulluk ve yardım kavramlarını yeniden göz-

den geçirmeye sevkettiği ölçüde de, kapatılmanın yekpare ve kayıtsız şartsız yanıltıcı gerçekliği dağılır ve delilik, hapsedilmenin olduğu gibi kalan alanında pek çokları arasında spesifik bir sosyal problem olarak ortaya çıkar. Kısacası güvenlik ve hukuk pratikleri ile bundan böyle bilgiye sunulan gerçeklikler olarak anormalin kategorilerinin su yüzüne çıkması için *kapatılmanın sosyal bir deneyiminin* tarihsel inşası gerekli olmuştur. Deliliğin bilimsel maksatlı tıp bilgisi hiç şüphe yok ki aforoz temelli aktif bir sosyal ayırma deneyimine dayanır.

Modern psikiyatrinin başlangıçlarının bütün tarihi retroaktif yanılsamayla çarpıtılmış bir biçimde kendini gösterir; buna göre delilik, insan doğasında daha önceden *verili* –fark edilmez olsa da– halde bulunmaktadır. Bay Foucault'ya göre doğrusu, akıl tarafından mesafe alınmış deliliğin, öncelikli olarak –nihayet bir inceleme konusu olarak karşımıza çıkması için gerekli koşul– akıldışının bir biçimi şeklinde *oluşturulmuş* olmak zorunda olduğudur. Aklın, kendini soğuk, tarafsız, objektif sanan bu bakışı, aslında bir mesafe alma tepkisi sonucu gizlice yönlendirilmiştir. Pozitivist disiplin ve insansever tutum, yeni doğan psikiyatrinin gözüne mantıksız görünen bu tepki deliliğe yönelik bilimsel ilginin derin gerekçesidir. Uygarlık tarihinde, korku, gözlem nesnesini kesip atmıştır. Rönesans'ın –bizzat varlığın (ve ölümdeki gibi, onun bitiminde değil) içinde ontolojik bölünmenin, hiçliğin ortaya çıkmasının belirtisi– deliliği ile pozitif halin deliliği –ampirik akıl hastalığı fenomeni– arasına tarihsel bir ahlaklaştırma süreci girer. Deliliğin büyüleyici kavramı ile bilimsel kavramı arasına geçiş yapan toplumsal etiktir.

*

Fakat bütün bir klasik delilik deneyimini yalnızca kapatılma pratiğiyle ne özetleyebiliriz ne de sembolize edebiliriz. Bay Foucault deliliğin daima, belli derecelerde, bir tıbbi kaygı nesnesi olduğunu görmezden gelemez. Bununla birlikte bu tıbbi kaygı otonomi tanımıyordu. Kapatılma neredeyse hiçbir zaman tıbbi bir değerlendirmeye dayalı olmayan bir karardan kaynaklanıyorsa da, kapatılma problemlerini içermeyen hukuki yasaklama problemleri tıp kriterlerini tanımlamaya mecbur bırakmaya devam ediyordu; Bu kriterlerin hazırlığı da psikopatalojinin sonraki analizlerinin öncülüğünü yapacaktı. Psikiyatrinin tarihöncesinde, hak sahibi insan güçsüz ya da hasta insandan daha önemlidir. Tıbbın, yabancılaşmanın görünümlerini ve biçimlerini tanımaya yaklaşması hukuki yabancılaşma yoluyla olmuştur. Öyle ki, XIX. yüzyıla kadar, deliliği ilgilendiren tıp bilgisi, hukuk evreninin tespitle-

rini doğru kabul ettiği ölçüde otonom bir bilinç yaratamadı. Zihinsel teşhis bilimi böylelikle, çerçeveleri naturalist sınıflandırmalardan öykünülmüş fakat sonucunda içeriği toplumsal deneyimden kaynaklanır olan bir sınıflandırma girişimine kalkışmış ve onda yitmiştir. Delilik her zaman doğa ile toplum arasında paylaştırılmış bulunuyordu. O halde, Fransız Devrimi döneminde, "mahkûmların kurtulması" sırasında, "tımarhane"ye kapatılma kurumları ve teknikleri nihayet tam anlamıyla sağlamlaştırıldığı zaman, tıbbi bakış açısı için kuramsal nesneye dönüşen deliliğin, etik bir davranış nesnesi olarak kalmasında ve hasta-doktor ikilisinin bir bilme ilişkisinden çok varoluşsal bir "durum"a bağlı olmaya devam etmesinde şaşılacak bir şey yoktur.

Tuke ve Pinel'in reformları ve eğitimi, doğanın hakikati içinde, XVII. ve XVIII. yüzyılların bir toplumun gelenekleri altında gizlediği şeyi nihayet açığa çıkaran kavramsal bir devrimden çok, aklın deliliğe karşı pratik tutumu içinde bir evrimi ifade eder. Ve XIX. yüzyılın ilk yarısında, deliliğin üç temel tarafı; genel felç, *moral insanity* ve saplantı, pozitivist çağın farkına varmadan XVIII. yüzyıldan miras aldığı bir delilik deneyimi yapısını içinde barındırmaktan çok gizler.

Böylelikle Bay Foucault'nun çalışmasında ele alınan şey pozitivist psikiyatrinin –Freud devriminden önce– başlangıçlarının anlamıdır. Ve psikiyatri aracılığıyla tekrar gözden geçirilmiş bulunan pozitif psikolojinin ortaya çıkmasının anlamıdır. Psikolojinin "bilimsel" statüsünün kaynaklarının yeniden söz konusu edilmesi, bu incelemenin yarattığı bir sürpriz olmayacaktır.

Bu çalışmanın özgünlüğü belki de şimdiden görülüyor. Rönesans'tan günümüze kadar, plastik sanatların, edebiyatın ve felsefenin aynasında deliliğin modern insana yansıttığı çehrelerin çeşitliliğini hiçbir zaman gözden kaçırmaması ve bir çıkış yolu zenginliğini kimi kez çözüp kimi kez dolaştırdığı için, Bay Foucault'nun tezi, ağırlığı kolay bir okumayı mümkün kılmayan fakat zekâyı her zaman ödüllendiren eşanlı bir inceleme ve sentez çalışması olarak kendini ortaya koyuyor.

Malzemesine gelince, Bay Foucault bir taraftan hatırı sayılır bir arşiv yığınını yeniden okumuş ve gözden geçirmiş, diğer taraftan bundan ilk kez faydalanan yine kendisi olmuştur. Profesyonel bir tarihçi, genç bir filozofun ilk el dokümanlara ulaşma çabasına sempati duymaktan geri kalmayacaktır. Buna karşın, hiçbir filozof Bay Foucault'yu, tarihsel bilginin kaynaklarına boyun eğme çerçevesinde felsefi anlayışın otonomisine yabancılaşmış olmakla suçlayamayacaktır. Bay Foucault'nun düşüncesi, kısmen tarihin Hegelci vizyonuna duyduğu sempatiden ve

Phénoménologie de l'esprit ile kurduğu yakınlıktan gelen sağlam bir diyalektiği baştan başa muhafaza etmiştir.

Bu çalışmanın özgünlüğü, şimdiye kadar filozoflar ve psikoloji tarihçileri tarafından, onların "uzmanlıklarının" tarih ya da tarihöncesiyle ilgili olan –sıklıkla yöntem ya da temel ilke meseleleri yüzünden– psikiyatrların takdirine bırakılan bir malzemenin felsefi düşüncenin en üst seviyesinde ele alınışında yatıyor.

Sonraki felsefi çalışmaları ve psikoloji eğitimi (Lille Edebiyat Fakültesi'nde psikoloji asistanı ve École Normale Supérieur'da gözetmenlik yapmıştır) felsefe doçentliği kültürünü zenginleştirmiş olan, Bay Foucault psikopatoloji ve onun tarihiyle her zaman kendi tercihi doğrultusunda ilgilenmiştir.

Bay Foucault'nun, tezini yazarken, bugün "anormalin sosyal psikolojisi" adını verebileceğimiz şeyin tarihine katkı yapmaya en ufak bir niyeti ya da bu yönde en ufak bir düşüncesi olup olmadığını bilmiyorum. Bunu yapmıştır ve bunu yaparak, pek çok psikoloğun kökenler hakkında bir sorgulamanın teknikleri ve bu tekniklerin anlamıyla ilişkilerini kesmeyi kabul ettikleri bir zamanda, psikoloji ile felsefe arasında verimli bir diyaloğun yeniden kurulmasına katkı sağlamıştır.

O halde, Bay Foucault'nun araştırmalarının önemine duyduğum inançla, çalışmasının edebiyat ve beşeri bilimler fakültesi jürisi önünde savunulmayı hak ettiğini sanıyor ve benim üzerime düştüğü için, Bay Dekan'a basma izni vermesini öneriyorum.

Georges Canguilhem
19 Nisan 1960

Ek 3

Bu metin Michel Foucault'nun hak sahiplerinin ve Gallimard Yayınları'nın izniyle yayımlanmıştır.

MICHEL FOUCAULT'NUN BAŞLIK VE ÇALIŞMALARI

(Collège de France'a adaylık için kaleme alınan kitapçık)

L'Histoire de la folie à l'âge classique'de, verili bir dönemde akıl hastalığından ne anlayabileceğimizi saptamak istedim. Böylesi bir bilgi elbette farklı patalojik tipleri isimlendiren ve sınıflandıran ve bunları açıklamayı deneyen tıp teorilerinde ortaya çıkar; kanaat fenomenlerin-

de de ortaya çıktığı görülür... delilerin neden olduğu bu eski korkuda, onları çeviren saflık oyununda, tiyatroda ya da edebiyatta temsil edildikleri biçimde. Başka tarihçiler tarafından orada burada yapılan analizler bana kılavuzluk edebilirdi. Fakat bir boyut bana keşfedilmemiş göründü: Ayrı tutulan, toplumdan dışlanan, alıkonan ve tedavi altına alınan delilerin nasıl tespit edildiğini araştırmak gerekiyordu. Hangi kurumlar onları kabul etmeye, alıkoymaya, zaman zaman tedavi etmeye yönelikti; deli olduklarına hangi makamlar karar veriyordu ve hangi kriterler, hangi yöntemler onlara baskı yapmak, onları cezalandırmak ya da iyileştirmek için kullanılmıştı; kısacası hangi kurumsal ya da pratik ağ içinde, deli kendini hem ele geçirilmiş hem de tanımlanmış buluyordu?.. Ancak, işleyişini ve o dönemde bu işleyişe verilen onamaları incelediğimiz zaman, bu ağın çok tutarlı ve birbirine çok iyi eklemlenmiş olduğu ortaya çıkar: Kesin ve birbirine eklemlenmiş her bilgi kendini ona bağımlı halde bulur. Böylece benim için bir amaç şekillenmişti: Karmaşık kurum sistemleri içinde kuşatılmış bilgi. Ve bir yöntem kendini dayatıyordu: Seve seve yapıldığı üzere, yalnızca bilimsel kitaplardan oluşan kütüphaneyi arşınlamak yerine, kararnameler, yönetmelikler, hastane ya da hapishane kayıtları ve hukuki belgelerden oluşan bir arşiv bütününü incelemek gerekliydi. Görünür gövdesi kuramsal veya bilimsel söylem ya da edebiyattan değil de gündelik ve düzenli bir pratikten oluşan bir bilginin analizine giriştiğim yer Arsenal ya da ulusal arşivlerdir.

Bununla birlikte delilik örneği bana yetersiz bir biçimde genel göründü; XVII. ve XVIII. yüzyıllarda psikopatoloji, onu basit bir geleneksel kanaat oyunundan ayıralabilmemiz için hâlâ oldukça ilkelmiş; bana öyle geliyor ki, klinik tıp ortaya çıktığında meseleyi daha kesin ifadelerle ortaya koymuştu; aslında XIX. yüzyılın başlarında, biyoloji, fizyoloji ya da patolojik anatomi gibi oluşturulmuş ya da oluşturulmakta olan bilimlere bağlanmıştı; fakat bir taraftan da hastaneler, yardım kuruluşları, eğitim klinikleri gibi bir kurumlar bütününe bağlanmıştı; idari anketler şeklindeki pratiklere de. Kendi kendime, bu iki işaret noktası arasında, bilimsel kurama yeni gözlem alanları, daha önce yayımlanmamış problemler, şimdiye dek gözden kaçan şeyler öneren bir bilginin hangi yolla doğabileceğini, kendini dönüştüreceğini ve gelişeceğini sordum; fakat diğer yandan, bilimsel bilgiler oraya nasıl taşınmış, nasıl öneri ve etik norm değeri almışlardı. Tıbbın uygulanışı, istikrarsız bir karışım şeklinde, kesin bir bilim ile müphem bir geleneği birleştirmekle sınırlı değildir; kendi dengesi ve kendi tutarlılığı olan bir sistem şeklinde biçim alır.

O halde, basit zihinsel alışkanlıklar olmadan, bilimlerle tam olarak özdeşleştirilemeyecek olan bilgi alanlarının farkına varabilirdik. Bu yüzden *Kelimeler ve Şeyler*'de aksi bir deneyime giriştim: Bir gün yeniden ona dönme tasarısından vazgeçmeksizin, bütün bir pratik ve kurumsal tarafı tarafsızlaştırmak, verili bir dönemde bu bilgilerin pek çoğunun çerçevesini çizmek (doğal sınıflandırmalar, genel dilbilgisi ve XVII. ve XVIII. yüzyılda zenginliklerin analizi) ve ortaya koydukları problemlerin, etkide bulundukları kavramların, sınadıkları kuramların biçimini tanımlamak amacıyla sırası geldiğince onları incelemek. Tek tek ele alınmış bu alanların her birinin iç "arkeolojisi"ni tanımlamakla kalınmıyor, betimlemenin gerekli olduğu kimlikler, analojiler, farklılık bütünleri birinden ötekine, fark ediliyordu. Bütünsel bir konfigürasyon ortaya çıkıyordu. Kuşkusuz, genel anlamıyla klasik görüşü karakterize etmekten uzaktı; fakat tutarlı bir biçimde bütün bir ampirik bilgi alanını düzenliyordu.

Böylece kendimi, oldukça farklı iki sonuç grubuyla karşı karşıya buldum: "Bir taraftan kuşatılmış bilgi"nin spesifik ve görece otonom varoluşunu saptamıştım; diğer taraftan onların her birine ait mimari içindeki sistematik ilişkilerin farkına varmıştım. Bir nokta kaçınılmaz hale geliyordu. *Archeologie du savoir*'da onu kabataslak ifade ettim: Kanaat ile bilimsel bilgi arasında, bilginin seviyesini adlandırmak için önerebileceğimiz, özel bir seviyenin varlığını tespit edebiliriz. Bu bilgi, yalnızca kuramsal metinler ya da deneyim araçları içinde değil aynı zamanda bütün bir pratikler ve kurumlar bütünü içinde vücut bulur; buna rağmen bunların basit bir sonucu, yarı bilinçli ifadesi değildir; aslında, varoluşunu, işleyişini ve tarihini bu şekilde karakterize ederek kendine ait kurallar içerir; bu kurallardan bazıları tek bir alana özgüdür, ötekiler pek çok alanda ortaktır; diğerlerinin bir dönem için genel olduğu da vakidir; nihayet bu bilginin gelişmesi ve onun dönüşümleri karmaşık nedensellik ilişkilerini devreye sokar.

EĞİTİM PROJESİ

Sonraki çalışma iki zorunluluğa boyun eğmiş bulunuyor: Bu incelemeye deney alanı görevi görebilecek somut bir örneğin referansını asla gözden kaçırmamak; tesadüfen rastladığım ya da karşılaşma fırsatı yakalayacağım kuramsal problemleri hazırlamak.

1. Ayrıcalıklı örnek olarak seçtiğim ve belli bir zaman dilimi boyunca bağlı kalacağım alan kalıtımın bilgisidir. XIX. yüzyıl boyunca, yetiştirme teknikleri, türlerin iyileştirilmesi için gerçekleştirilen giri-

şimler, yoğun ekim denemeleri, hayvansal ve bitkisel salgın hastalıklara karşı mücadele çabalarından başlayarak, doğum tarihi XX. yüzyılın başı olarak belirlenebilen bir genetiğin inşasına kadar gelişmiştir. Bu bilgi bir taraftan ekonomik gerekliliklere ve çok özel tarihsel koşullara cevap veriyordu. Tarım alanlarının boyutları ve işletilme biçimlerindeki, pazarların dengesindeki, kâr sağlama normlarındaki, sömürge tarımı sistemindeki değişiklikler bu bilgiyi derin bir biçimde dönüştürmüştür. Bunlar onun yalnızca bilgisini değil, niceliğini ve derecesini de değişikliğe uğratıyorlardı. Diğer taraftan bu bilgi, kimya ya da hayvan ve bitki (XVIII. yüzyılda tanımlanmış, bitki döllenmesi teorisi yoluyla mümkün kılınabilen azotlu gübre kullanımı ya da melezleme tekniği örnekleri) fizyolojisi gibi bilimler tarafından edinilebilen bilgileri alımlayabiliyordu. Fakat bu çifte bağımlılık iç düzen özelliklerini ve biçimlerini onun elinden almaz; epistemolojik olarak verimli (Naudin tarafından belirtilmiş, hatta tanımlanmış kalıtımsal özellik kavramı gibi) kavramlar kadar uyarlanan (türlerin iyileştirilmesi için Vilmorin'in teknikleri gibi) tekniklere de yol açmıştır. Kalıtımın bu insan pratiği içinde türlerin doğal evrimini anlamamıza izin veren modeli bulan Darwin bunda yanılmamıştır.

2. Hazırlanması gerekecek kuramsal problemlere gelince, bunların üç grupta toplanabileceğini düşünüyorum.

Öncelikli olarak bu bilgiye bir statü vermeye çalışmak gerekecek: Hangi sınırlar arasında fark edilmiş ve tanımını yapmak için hangi araçlar kullanılmıştır (önerilen örnekte, neredeyse dilsiz ve gelenek tarafından aktarılan alışkanlıklardan yola çıkıp, usulüne uygun olarak kaydedilen deney ve temel ilkelere varıncaya kadar, malzemenin devasa boyutta olduğu görülüyor); yayılma araçları ve kanallarının neler olduğunu ve bütün sosyal gruplara ve bütün bölgelere homojen biçimde yayılıp yayılmadığını araştırmak da gerekecektir; nihayet, böyle bir bilginin farklı seviyelerinin, bilinç derecelerinin, ekleme ve düzeltme olanaklarının neler olabileceğini ortaya koymayı denemek gerekecektir. Böylece ortaya çıkan kuramsal problem, bireysel ve bilinçli bilgiyi model ya da temel almayan sosyal ve anonim bir bilginin problemidir.

Bir diğer problem grubu bu bilginin bilimsel söylem şeklinde hazırlanışını ilgilendirmektedir. Bu bölümler, bu değişiklikler ve bu başlangıçlar bir anlamda bir bilimi inşa eder. Fakat bazı fenomenolojik proje örneklerinde olduğu gibi, bir bilimin ilk başlangıcını, temel tasarısını ve radikal olabilirlik koşullarını araştırmak yerine, bir bilimin gizli ve muhtelif başlangıçlarına tanıklık etmek denenecektir. Bir bilime doğum

belgesi ve bir çeşit başlangıç (bana örneklik yapacak alanda Naudin'in, Mendel'in, De Vries'nin ya da Morgan'ın metinleri sırası geldikçe bu görevi üstlenebilir) sözleşmesi oluşturacak olan kesin metni bulmak ve tarihlendirmek kimi zaman mümkündür; fakat önemli olan, bir bilginin bilimsel bilgi statüsü ve işlevi kazanabilmesi için, kendilerinden önce, kendileri etrafında ya da kendileri içinde, hangi dönüşümün gerçekleşmiş olmak zorunda olduğunu belirlemektir. Tek bir kelimeyle, bir bilimin, aşkın terimlerle değil, tarih terimleriyle analiz etmek istediğimiz zamanki inşasının kuramsal problemi söz konusudur.

Üçüncü problem grubu bilginin düzenindeki nedenselliği ilgilendirmektedir. Şüphesiz uzun zamandır, olaylar ile keşifler arasına ya da ekonomik zorunluluklar ile bir bilgi (mesela, türlerin, onların adaptasyon kapasitelerinin ve istikrarlarının incelenmesinde XIX. yüzyılın büyük bitkisel yaygın hastalıklarına hangi önemin verildiği bilinir) alanının gelişmesi arasına bütünsel bağıntılar yerleştirilmiştir. Fakat bilginin, seçim ya da değişiklikle, şimdiye dek onun dışında kalmış olan fenomenleri nasıl –hangi yollar ve hangi yasalarla– kaydettiğini, kendisine yabancı olan süreçleri nasıl alımlayabilir hale geldiğini, nihayet onun alanlarından biri ya da derecelerinden biri şeklinde vuku bulan bir değişikliğin, nasıl başka bir yere aktarılabildiğini ve geçerlik kazandığını çok daha açık bir biçimde ortaya koymak gerekir.

Bu üç grup problemin analizi, bilgiyi üç yüzüyle birlikte ortaya çıkaracaktır: pratikler ve kurumlardan oluşan bir bütünü karakterize eder, gruplandırır ve koordine eder; mütemadiyen devinen bilgilerin inşa yeridir; bağlı bulunduğu bilimler tarihi içinde kompleks bir nedenselliğin unsurudur; verili bir dönemde, oldukça özgülleşmiş formlara ve alanlara sahip olduğu ölçüde, pek çok düşünce sistemi şeklinde bölünebilir. Şu kesin: Belli bir dönemin düşünce *sistemini* ya da onun "dünya vizyonu" gibi bir şeyi ortaya koymak kesinlikle söz konusu değildir. Tam tersine, her birçok özel bilgi tipinin taşıyıcısı olan farklı bütünlerin yerini belirlemek söz konusudur; davranışları, yönelim kurallarını, yasaları, alışkanlıkları ya da tavsiyeleri birleştiren; böylelikle aynı zamanda istikrarlı ve dönüşüme elverişli konfigürasyonlar oluşturan bütünler; ayrıca bu farklı alanlar arasındaki çatışma, yakınlık ya da takas ilişkilerini belirlemek de söz konusudur. Düşünce sistemleri, verili bir dönemde içlerinde bilgilerin belirginleştiği, dengelerini bulduğu ve ilişkiye girdiği bu formlardır.

En genel formülasyon çerçevesinde, karşılaştığım problem felsefenin birkaç on yıl önce ortaya koyduğuyla benzemez değildir belki de. Saf bilincin düşünsel geleneği ile duyumun ampirizmi arasında, felsefe

kendini, yenidoğumu, ilişkiyi, hatta bağlantı yüzeyini değil, bir üçüncü boyutu –algının ve bedenin boyutu– bulma işine vakfetmiştir. Bugün belki de düşünce tarihi aynı düzenin yeni bir ayarlamasını gerektirir; oluşturulmuş bilimler ile (sıklıkla tarihin yapıldıkları) kanaat fenomenleri (tarihçilerin ele alımayı bildiği) arasında düşünce sistemleri tarihine girişmek gerekecektir. Fakat bilginin özgüllüğünü bu şekilde açarak, yalnızca şimdiye kadar boş verilen tarihsel bir analiz seviyesi tanımlanmaz; bilgiyi, koşullarını ve tanıyan öznenin statüsünü yeniden sorgulamak zorunda kalınabilecektir.

Ek 4
Collège de France

30 Kasım 1969 tarihli profesörler heyeti.

Bir Düşünce Sistemleri Tarihi Kürsüsü (Jean Hyppolite yönetiminde) kurulması için Bay Jules Vuillemin'nın raporu.

Sayın Yönetici,

Sevgili Çalışma Arkadaşlarım,

Yaklaşık iki yıl önce, Jean Hyppolite aramızdan pek çoklarına, açık açık, kendisini tüm kalbimle desteklediğim bir projeyi açtı. Kadere bakın ki bugün, hem de ölümü yüzünden, size bir Düşünce Sistemleri Tarihi Kürsüsü oluşturmayı önermek suretiyle, bu projeyi üstlenme konusunda tek başımayım.

Yarattığı şeyin yeniliği ve orijinalliğinden ötürü bu oluşuma ışık tutan şeyi sergilemeden önce, kendi adıma onu öncelikle genel olarak

felsefe geleneği içine, daha özel olarak ise Collège de France'a yerleştirmeme izin verin.

Garip bir ısrarla, modernlerin Descartes'ın ruh ile beden arasına yerleştirdiği düalizmi, sonsuza giden düşünceyi onun dolayımıyla eleştirdikleri asıl gerekçeye geri dönülürse bu geleneğin doğası daha açık bir biçimde kavranacaktır.

Fakat öncelikli olarak, şimdi klasik olan ve meslektaşlarımızdan birine borçlu olduğumuz bir kitabın hatırlattığı üzere, Descartes'ı bu düalizme indirgemek onu tanımamak demek olacaktı. Bu, bizzat bu düşünce ile bu uzam arasındaki tözel birleşme kuramından haberdar olmamak demekti. *Méditations*'un yazarının iddia ettiği bütün şey, ayrı ayrı değerlendirilmiş her töz açık ve farklı bir fikir aracılığıyla tanınmış olmaya elverişli olsa da, bunun sonucu olan ve onu ifade eden hassasiyetlerin ve duyguların gerçekten objektif temsiller değil yalnızca "yaşam kılavuz"ları olmaları yüzünden, birleşmelerinin prensipte anlağın ışığına mukavemet göstermesi ve doğası gereği bizi aydınlatmadan heyecanlandırmasıdır.

Bu, içine, aktardığım projenin kaydolduğu felsefi geleneğin bilmeden ya da kötü niyetle Kartezyen birleşme kuramını reddetmesi demek anlamına mı gelir? Hayır demekte hiç sakınca görmeyeceğiz. Aslında, Descartes'ın, fikirlerin ayrılması ile anlamın belirsizliği arasına yerleştirdiği dikotomi, birleşme olgusunu, yani bilginin somut gelişimine yabancı olarak bizzat yaşamı dikkate almayı reddeden ve fikir ve madde arasındaki ayrımın yanında, her ikisini de destekleyen deneyimin birliğini bulmaya çalışan herkese yalnızca tiksinti verebilir.

Böylesi bir çaba, genel olarak çağdaş felsefenin kıtamız üzerindeki ayırt edici özelliğidir. Daha çok Collège de France'ta çiçeklenen bir eğilime aittir. Böylelikle, *Bilincin Dolayımsız Verileri*'nden *Ahlak ve Dinin İki Kaynağı*'na kadar Bergson metafiziği, onu uzam içinde dağıtan ve maddeleştirenler kadar fikirlerin sonsuzluğunda düşünen ve ıslah edenler için de ulaşılmaz olan süre sezgisinin sınırlarını belirlemeyi ve tanımlamayı bırakmamıştır. Aynı şekilde Maurice Merleau-Ponty'yi okuyalım. *Phénoménologie de la perception* ne fizyolojistin onu kendi laboratuvarında küçültebileceğine inandığı düşünce paketi ne de içinde felsefi idealizmi yücelttiği aşkın bilinç demek olan filozofu bedenin kendi deneyimine yerleştiriyordu anında. Ölümünün ardından, yine bu ay yayımlanan bir kitabı değişik varyasyonlar içinde eşsiz olan temayı hatırlatır: "Düşünce algılanamaz, bilgi algılama değildir, söz bütün eylemler arasında bir eylem değildir; fakat söz eylemimizden hakikate doğru giden araçtır, tıpkı bedenin varlığın dünyadaki aracı olması gibi" diyor

yazar. Nihayet, Jean Hyppolite'in, felsefi düşünce tarihi eğitimi projesi çerçevesinde kendi düşüncelerini genç Hegel'in "Yaşamı Düşünmek" sözüyle aktardığını ve sunumunu "hakikatin anlamını insani deneyim bağlamında değerlendirmeyi" umarak bitirdiğini hatırlatacağım.

*

Kurulmasını size önermekten onur duyduğum Düşünce Sistemleri Tarihi Kürsüsü, benzer şekilde tanınmış olan filozoflara başvurarak bahsettiğim ve önemine işaret etme gereği görmediğim Kartezyen olmayan geleneği yenileyerek devam ettirecekti.

Şimdi, usul gereği, önerilen eğitimin dirimselcilikten, fenomenolojiden ve Hegelcilikten nasıl ayrıldığını göstermem gerekecek. Fakat bu, projenin pozitif analizinin ortaya çıkaracağı şeydir.

Bu projenin konusunu oluşturan temaların ve aynı şekilde onlara uygulayabileceğimiz özel yöntemlerin sergilenmesine girişmeyeceğim: bir kalıtım biliminin oluşumu, suç ve kriminoloji. Bunun genel felsefi eğilimini tanımlamakla ve düşüncesini sergilemekle yetineceğim.

II

Öncelikli olarak "düşünceler"den ne anlaşılacaktı?

Bir tarafta psikofizik ya da psikofizyoloji, bir tarafta düşünce arasında, algının fenomenolojisi bedenimizin sahip olduğu deneyimin seviyesine özgü bir nesneyi belirlemişti. Aynı şekilde, insanların kanaatlerinin sayımını yapan yıllıklar ile spesifik ve iyi tanımlanmış bir dil içinde ifade edildikleri şekilde fikirlerin oluşumunu inceleyen bilimlerin geleneksel tarihi arasında düşüncelerin tanımı yerini alır. Bilimsel kuramın ya da sanatın ve edebiyatın bunlardan gerçekleştirdiği temsilde henüz dile getirilmiş ya da düşünülmüş olmayan tutum ve davranışlar söz konusudur ve tanımları, hangi kişisel ve sosyal deneyimin onların kurumlarla, tekniklerle ve pratiklerle sıkı ilişki içerisine girmesine yol açtığını gösterme amaçlıdır.

Böylelikle, hapse kapatılmanın incelenmesi, ne Michelet'ye göre tarihte ne de Kant'a göre metafizikte bulunmayan özgürlüğe ışık saçıyordu. Aynı şekilde, hastanelerin ve orada hastalara uygulanan tedavi biçiminin incelenmesi, yaşam ve ölüm hakkında ne felsefenin ne de tıp tarihinin gösteremediği şeyi ortaya koyar. İçinde yaşadığımız kurumlara öylesine alıştık ki, evreni tasarlama biçimimiz üzerinde etkisi olmayan doğa olguları olarak bakma eğilimi gösteriyoruz onlara. Kavramlara gelince, kuramsal kitaplar onları bize öylesine soyut bir biçim-

de tanımlıyor ki, bir bilgin gelip onları dünya sahnesinde üretsin diye sabırla bekleyerek, bir fikir denizinde tamamen önceden oluştuklarını tahayyül etmek kolayımıza gelecek derecede tarihleri ve kökenleri doğalarına yabancı geliyor bize. Sözcüğe burada verilen anlamda düşünceler ise, pratik ile kuram arasındaki, kurum ile kavram arasındaki canlı ve yaşanmış bu ilişkilerdir öncelikli olarak.

Düşüncelerin, kurumsal bağları yoluyla, dirimselcilik ve fenomenolojinin konularını oluşturdukları aracı hakikatlerden ve köken araştırmalarından nasıl ayrıştıklarını da görüyoruz. Onları Hegelci figürlerden ayırmak için, incelemelerinin gerektirdiği yöntemi tek seferde belirtmek yetecektir.

Tarihsel bireyselciliği rasyonel totaliteyle uzlaştırdığını iddia ettiğinden, Hegel'in yöntemi daima, bunun spesifik ya da tekil olabileceği şeyi ortadan kaldırma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Tam tersine düşünceler çoğulcu ve olumsal formasyonlardır.

Kavramların birbirini takip etmesinden ya da Hegel'e göre, kaçınılmaz yasaları izleyerek, içlerine zamanın ruhunun kaydedildiği bu engin uygarlık ünitelerinden çok, davranış tiplerini analiz etmeye niyet edildiğinde bu nasıl başka türlü gerçekleşecekti? Düşünceler çeşitli ve değişebilir arşivlere bağlanmıştır. Bu bağlantı onları yeni bir yöntemle inceleyen felsefeyi kısıtlıyordu. Dokümanların tesisi amaçlı bu yeni yöntem tarihin yöntemidir. Yazılanlarda ve söylemlerde olduğu gibi, onun arşivleri hapishane, polis, tımarhane kayıtlarında bulunur. Burada, düşünceler belirli ampirik içeriklerle birleşmiş halde bulunur. Oluşumları ve evrimleri, kanaatlerin ani değişikliklerinin ve kavramların kısa tarihinin ötesinde derin ve ağır ritimlerle yetinir.

III

İster pratiklere ve kurumlara fazlasıyla karışmış oldukları yerde ister (bilimlerden çok bilgiler) onlara ne olursa olsun karışmaksızın kuramsal kavramlara yaklaştıkları yerde olsun onları dikkate alalım. Düşünceler, isole durumda fazla kavrayamayacağımız kendiliklerden başka bir şey değildir. Onlar sistemleri oluşturur ve şimdi daha yakından incelenmesi gerekli olan, bu sistemlerdir.

Klasik bilimler tarihi süreklilikler incelemesi tarafından ele geçirilmişti. Kökeni klasik Antikite ya da klasik öncesinde fark edildiği zaman, bir kavramın gelişimini çizmiş olduğuna ve bu kavramın bir bilimden oluşmuş gövde içine yerleştirildiği ana kadar onun duraklamalarına, yenilenmelerine ve dönüşümlerine katlandığına inanılıyordu. Böylelikle, bir atomculuk tarihi genel olarak Leucippe'ten ve

Démocrite'ten kaynaklanır ve felsefi materyalizm, elementlerin antik ve simyasal kuramı, Öklitçi düzenli beden kavramı, görünmeyenlerin aritmetiği, kimyasal element kuramı, aynı şekilde Epikür'ün *clinamen*'i ve nicemsel sıçrama kadar, kural dışı verileri de içine alan bir spekülasyonlar, gözlemler, hesaplar ve kuramlar bütününü aynı hat üzerinde sıralar.

Eskiler'in atomlarını Modern'lerin fikirleri aracılığıyla yorumlamakta tehlikenin ne olduğu hemen anlaşılır, sanki bu Modernler geçmişin karışık ve rastgele verilerini birdenbire aydınlığa kavuşturabilecek ve bu verileri, seçtikleri objektif bir temel ve bilimsel bir statüyle sağlama alacakmış gibi. Kimi zaman aynı disiplin olarak bakılan şeye çok yakın iki durumu karşılaştırdığımız zaman aynı tehlikeyle daha az karşılaşılır ve o zaman bu, tinin doğal bir eylemi yoluyla, Bergson'un tam olarak retrospektif illüzyonlar adını verdiği şeye bırakılır. Böylesi posedürlerle birlikte, içinde, tanımlanmış ya da en azından yerleşmiş halde bulundukları sözcükler ve fikirler bütünü yüzünden, bir sözcüğe ya da bir fikre ihtiva ettiğinden fazlasını söyleterek, verili bir söylemsel sistemin sınırlarını hiç durmadan aşma tehlikesiyle yüz yüze olmamız bu yüzdendir. Hâlâ onların çizdiği sistemin içinde yaşadığımız ve düşündüğümüz zaman bu sınırların farkına varmamız güçtür. Tanıdık bir perspektif inşa ederler ve bu yüzden neredeyse algılanamaz durumdadırlar; anında görünür olmasa da insanların pratiklerine ve spekülasyonlarına düzenli bir akış tahsis ederler.

Bu sistem ilişkileri içindeki, dolayısıyla onları birleştiren ve ayıran yasalar içindeki sözcüklerin ve fikirlerin farkına varmak, onları düşünceler olarak algılamaktır. Başka bir ifadeyle, kurumsallaştırılmış pratikler ya da ampirik bilgiler, bizim durduğumuz noktada, tek bir kanona taşıyamayacağımız gerçek tarihsel *a priori*'yi belirtirler; ve bunun tek bir soruşturması, her dönem ve her bilgi grubu için spesifik olan, başka gruplarla iç ilişkilerini ve bağlantılarını gösterecektir.

Bu düşünce sistemleri incelemesi, kurumlardan görece kurtulmuş ampirik bilgileri amaç edindiği zaman, özellikle, onları yöneten ilişkilerin doğasını en iyi şekilde ortaya çıkaran karşılaştırmalı bir epistemolojiye neden olur. Gerçekten de, mesela genel dilbilgisi, doğal tarih ve XVIII. yüzyılda zenginliklerin analizi gibi pek çok farklı sistemin arasında, onlara spesifik argüman görevi gören unsurların onların tözleriyle hiçbir ortaklıkları olmasa da bu ilişkilerin benzer oldukları vakidir. Bu yüzden, özgünlüklerinin işareti olan bu sistemler arasındaki bağıntı ve kesintilerin yerini belirleyebiliriz. Bu unsurları sınıflandırmaya izin veren kuralların yanında, sonu ister istemez kendilerine çıkmak için

kullanılmış olsa da, terimleri unsurlar seviyesinde verili olmayan türetme kurallarının farkına vardığımız da olur. Bunun gibi sistemlere özgü sentaks, okulda, bir cümleyi dilbilgisel açıdan incelemeyi öğrendiğimiz zaman uyguladığımız modele –pedogojinin terk edip bilimin aldığı– dayalı olarak düzenlenmiş bir işlemler dizisi şeklinde tasarlanmış olabilir. O zaman, örneğin bu, değişecek olan bu soyut kuralların bütünü ve düzenidir ve bu yolla somut ve yüzeysel unsurlar arasındaki ilişkiler üzerine yapılan karşılaştırma tamamlanacaktır.

Bize daha yakın örnekler istenirse, belli bir beşeri bilim grubunun şu anki gelişimini gözlemleyelim. Dilbilimin, etnolojinin, mitolojinin, dinler tarihinin, diferansiyel karşı çıkış kavramları şeklindeki kavramlardan, karşı çıkış sisteminden, sistemler arasındaki karşılaştırmadan gerçekleştirdiği kullanımı inceleyelim. Bu kullanımda incelemeye niyet ettiğimiz düşünce sistemlerinin teşkil ettiği şeyin yeni bir betimlenişi fark edilecektir, belki de şu farkla ki, bugün gözümüzün önünde oluşanlar atalarının onları birbirine yaklaştıran doğaları ve benzerliklerden gerçekleştirdiklerinden çok daha açık bir biçimde biçim alır.

IV

Geriye bu düşünce sistemlerini zaman içinde değerlendirmek, ortaya çıkma, yerleşme, yürürlükten kalkma ve bu spesifik tarihleri kendi aralarında karşılaştırmak kalır. Mesela kurumsal pratiklere sıkı sıkıya bağlı ve boyun eğmiş görünen sistemler, bu pratiklere göre daha çok özgürlüğe sahip olanlardan tamamen başka bir biçimde gelişeceklerdir. Aralarında bağıntı ve benzerlikler kendini gösterse de, boyun eğmeleri ya da özgür oluşlarına göre, kendilerine ait olan zamanı yaşayacaklardır. Birinciler, öncelikle onları inşa eden pratik bilgi kendini kuramsal eserlerde sistemleşmiş ya da doğrulanmış bulmadan önce uzun zaman bekleyebilecektir; ikinciler için bu iki an arasında böyle bir süre gözlenmeyecektir. Aynı şekilde, bir düşünce sisteminin nasıl yerine bir başkasını koyduğunu, mesela biyolojinin nasıl doğal tarihin yerini aldığını incelersek, bu sistemlerin spesifik görünen kopma eşiklerinin, parçalama, saklama, yeniden yorumlama ve ödünç alma biçimlerinin işbaşında olduğunu fark ederiz ve bu sistemlerin hiçbir *a priori*'si yakın ve bir anlamda benzer sistemler üzerinde ne olursa olsun incelenmiş öteki dizilerde onlarla karşılaşacağınızı garanti hatta ima etmez.

Bir düşünce sistemleri tarihi, zamana ilişkin sözlerinin tümüyle öteki tarihleri hatırlatır. Ve öncelikli olarak kendi alanı ve kronolojinin ve belli sürelerin kendine has parçalanışına gösterdiği aşırı ilgi yoluyla bu öteki tarihlerden ayrılır. Fakat buna bağlı kalan bu ayrımlar, orijinal fel-

sefi bir tasarının daha derin ve aydınlatıcı olan bu farklardan bir başkasını gizleyecektir. Konusuna şöyle bir bakmak, başlangıçtaki sözlerime dönerek bitirmeme izin verecektir.

Tarihçi kendi belgelerini yorumlarken, genel olarak bunların anlamını, daha doğrusu iç anlamını –şu bir mezar taşı yazısıdır, bu bir evlilik belgesidir, bu bir satış sözleşmesidir– tespit ettiği anda, bunların ifade ettiği insani niyeti ve oradan da, bireyin, birey tiplerinin, grup, sosyal sınıf vs davranışının toplumsal anlamını çıkarsamaya ve yeniden inşa etmeye kalkışır.

Karakteristik olarak seçilen belgenin doğasını takip eden tarih, şurada bireyler ve olaylar, başka yerde topluluklar ve uzun dönemler üzerinde ısrar ederek stil değiştirecektir. Fakat her durumda, bir belgenin, deşifre etmenin gerekli olduğu bir konunun eylemini ifade ettiği varsayımından hareket edilecektir. Böylelikle insan her zaman sözcükler ve şeyler arasında üçüncü durumundadır ve bir iki yeni fikir ortaya çıksa da kendi kendimize, "Onu kim icat etti? Hangi birey ya da hangi grup? Kim yaydı ve yararlandı?" diye sorma hakkına sahip olacağız. O derece ki, yeniliklerin sorumluluğunu kolektivitelere kadar götürmemizin nedeni her şeye rağmen yaratıcı özne kavramından kurtulmamız değildir.

Buna karşın, bunu düşünce sistemleri tarihi adına yaptıklarını düşünen aktörler artık sahnenin önünde yer almaz. Konuşmak, ayrıntılara inmek, "kesinlikle harekete geçmek demektir; ne düşündüğümüz şeyi ifade etmek ne bildiğimiz şeyi açıklığa kavuşturmak ne de bir dilin yapılarıyla oynamaktır". Şu halde, söylemin düzenindeki bir değişiklik, söylemin alıcısı tarafından ne yeni fikirler ne icat ne yaratıcılık, yalnızca bizzat söylem düzeyinde ve anonim bir pratik içinde ortaya çıkıveren gözle görülür değişimler tasarlar.

Düşünce sistemleri tarihi o halde hiç de bunları düşünen insanın ya da insanların tarihi değildir. Hasılı, bu son alternatifin terimleri içinde sıkışıp kalması yüzündendir ki, materyalizm ile spiritüalizm arasındaki çatışma düşman kardeşleri karşı karşıya getirir, yani aynı meselede ayırır: Düşüncelerin öznesi olarak, bireyler ya da gruplar tercih edilir; fakat daima özneler tercih edilir. Bundan şüphe duymaya yeltenenler, oldukça sınırlı olsa da, evi önce kafasında inşa ettiği için, arıyı mimardan ayıran Marx'ın özdeyişini okusunlar. Düalizmden vazgeçiş ve kartezyen olmayan bir epistemolojinin oluşturulması, gördüğümüz gibi fazlasını gerektirir: Düşünceleri gözeterek özneyi dışarıda bırakmak ve insani doğa olmaksızın bir tarihi inşa etmeye çabalamak.

Ek 5
Collège de France

12 Nisan 1970 Profesörler Heyeti.

Bay Michel Foucault'nun konu başlıklarının Düşünce Sistemleri Tarihi Kürsüsü'ne sunulması için Bay Jules Vuillemin'nın raporu.

Bay Yönetici,

Sevgili Çalışma Arkadaşlarım,

Kurmaya karar verdiğiniz Düşünce Sistemleri Tarihi Kürsüsü için Bay Michel Foucault ilk sırada akla geliyor. Sizi ziyaret etti. Size bir biyografi, bir bibliyografi ve bir eğitim raporu bıraktı.

O halde ben, bellibaşlı eserlerini kronolojik olarak inceleyerek, sizin önünüzde entelektüel kariyerini kısaca tekrar etmekle yetineceğim. Daha sonra, oylarınıza sunulan eğitimin bir iki yönünü ele alacağım.

I

Bu, bir on beş yıl kadar önce Michel Foucault'nun XVII. ve XVIII. yüzyıllarda *Deliliğin Tarihi* çerçevesinde çizmeye niyet ettiği düşünce tarihinden bir bölümdür. Bu kitap kendisini meşhur etmiştir. Okur, yazarın bazı temel noktalarda, bu tarih geleneğini değiştirmiş ya da sarsmış olduğunu hemen fark etmiştir.

Öncelikli olarak incelenen *malzemenin seçimini* etraflıca düşünmek zorunda kalmıştır. Bir kavramın ya da bir kuramın tarihini yapmakla yetinileceği zaman bilimsel kitaplara ve felsefi ya da dini literatüre başvuruluyordu. Fakat, bir tıp kavramı olmadan önce, delilik bir toplumda bireyler arasında belli bir ayırma biçimi, kendi ölçütleri, ritüelleri ve cezaları olan bir dışlamadır. Tıp, yalnızca bu ayırmanın sonuçlarını doğrulamak, açıklamak ve gerektiğinde ona bir ayar vermek için araya girer. Bu yüzden klasik dönemde delilerin nasıl tanıtılıp nasıl tanındığını; konumlarının, düzenlerinin, kurumlarının neler olduğunu araştırmak gerekmiştir. Polis ve kapatılma yurtlarının arşivleri, yasal ya da geleneğe ilişkin düzenlemeler, hukuk belgeleri yazara kaynaklık etmiştir. İşsizler, aylaklar, yoksul ihtiyarlar akıl hastalarıyla aynı kefeye konulduklarından, "hapsetme"nin karşılık geldiği ekonomik ve sosyal şartları incelemiştir; kapatılma yurtları toplumun nasıl sınıflandırdığını, engellediğini, baskı altına aldığını ve tedavi ettiğini gözler önüne sermektedir.

Bu şekilde tasarlanmış bir düşünce tarihinin temel malzemesi metinlerden çok arşivler, kuramlardan çok kurumlar ve tarihlerdir. Bu yüzden, düşünce, kişisel versiyonlardan arıtılmış, kolektif formları çerçevesinde keşfedilir. Bu perspektifte, ağır dönüşümler orijinal buluşlardan uzaklaşmaya yönelir ve ekonomik, politik ve sosyal belirlenimlerin oyunu mantıksal tutarlılıktan daha önemlidir.

"Deliliğin"ki kadar belirsiz kavramları daha sistematik düşünce formlarına uygulamak için terk ettiğimiz zaman, böylesi analizlerin geçerli olup olmadığını kendi kendimize sorabilirdik o halde. Bu genişleme, yazarı, düşüncenin geleneksel tarihine ikinci bir değişiklik getirmeye itmiştir: Bu kez değişiklik *analizin alanındadır*. Kitabın konusunun olduğu gibi: *Naissance de la clinique, une archéologie du regard médical* [1963]. Bilimden sayıldıklarını iddia edemedikleri için, tarihleri boyunca belli bir düzeni temsil etmeyen ara ampirik bilgi alanını terk ederek, eğilim kanaat fenomenleri ile kesin bilimler arasında paylaşılır.

Bu amaçla klinik tıp ayrıcalıklı bir örnek sağlıyordu. İlk bakışta, iki olgu, tarihçinin dikkatini çekmiştir. Klinik tıp tamamen bir dış unsurlar bütününe eğilimli gibi görünebilir; nedeni, varoluşu ve gelişimi çerçevesinde kurumlara, ekonomik ya da sosyal şartlara bağlı olmasıdır. Öte

taraftan, kimya, fizyoloji, biyokimya gibi bilimsel ilerlemelere bağlıdır ve laboratuvar tekniklerini sıkı sıkıya kullanır. Değişik bilimlerin ve pratik yönelimlerin buluşma yerini oluşturmuş görünür. İlk klinikçilerin (Bichat, Laennec, Bayle) neredeyse bütün keşiflerinin düzeltilmeyip kayıtsız şartsız terk edilmek zorunda kalındığı düşünülürse bir bilimin başlangıcı nasıl araştırılabilecektir? Buna rağmen kliniğin tarihi orada, özel kavramlardan ("kumaş" ya da "zedelenme odağı" kavramları gibi), karakteristik yöntemlerden (hastalık işaretleri şeması gibi), tastik ya da bilgi yolundaki gözlemlerden oluşmuş spesifik bir bilginin söz konusu olduğunu gösteriyor. Ona ait olan bütün mevcut yanılgılara rağmen, klinik, daha sonra bu yanılgıları ekarte etmesine ve yeni hakikatleri yerleştirmesine izin veren yöntem ilkelerini çoktandır elinde tutuyordu. XIX. yüzyılın başından itibaren görece bir otonomi ve belli bir bilimsel verimliliğe sahiptir.

Böylelikle, düşünce tarihi, basit kanılar kadar tam da bilim denilenleri birbirinden ayırmak için *bilgiler* adını verebileceğimiz bilgi ve teknik bütününü gruplandırmak ve karakterize etmek eğilimindeydi.

Bu bilgiler nasıl analiz edilecek ve belirlenecektir? Burada bile geleneksel düşünce tarihi zaruri analiz araçlarını ortaya koyuyormuş gibi görünmez. Aslında ya içlerinden her birinin sürekli gelişimini takip etmek için bilimlerin geleneksel anlamda parçalanışını kabul ediyordu ya da bir dönemin düşüncesini tanımlayarak yalnızca ilişkilerini ve bütünlüğünü yeniden yakalıyordu. Bu yüzden, bu kez *analizin bakış açısını* değiştirmek gerekiyordu. Tek bir karşılaştırmalı inceleme düşünce tarihine pusu kuran tehlikeleri aşmaya izin verecekti: monografi ve metafizik.

Eşanlı pek çok bilgi ya da pek çok ardışık bilgi formunun karşı karşıya getirilebilmesinden ötürü, bu karşılaştırma iki yön çerçevesinde gerçekleşebilir. İlk yöntem bilgi ailelerinin yerini belirlemeye izin verecektir; ikincisi onların dönüşüm süreçlerini kavramaya. *Kelimeler ve Şeyler* [1966] bu çifte mukayeseyi oturtmaya vakfedilmiştir.

Klasik dönemde, genel dilbilgisi, doğal tarih ve zenginliklerin analizi belli sayıda ortak unsur içeriyordu; sembol ve düzen kavramları gibi kavramlar, primitif ve basit bir durumdan hareket ederek bir doğuşun yeniden oluşturulması gibi yöntemler, temsilin kuramları gibi kuramlar. Bay Foucault incelenen her bir disiplinin hangi kullanımının bu ortak unsurlardan gerçekleştirebileceğini belirlemeye çalışmıştır: Hangi spesifik şemaya göre dağıtımları yapılıyordu; ne benzeşik ne de ayrı duruyorlardı. Böylelikle, özel bilgiler ile düşüncenin en genel formları arasında genişlemeleriyle ortaya ara düşünce sistemleri çıkıyordu.

Dahası, bu disiplinlerden her biri, XVIII. yüzyılın sonuna doğru, önemli ve daha da dikkat çekici olan bir değişikliğe maruz kalmıştır. Öncelikli olarak yeni bir disiplin dizisi biçim almıştır: tarihsel gramer genel grameri ekarte etmiştir; doğal tarih yerini biyolojiye bırakmış ve politik ekonomi zenginliklerin analizinin yerini alışmıştır. İkinci olarak bu dönüşüm ani bir biçimde ve bu disiplinlerle eski akrabalığına son veren kavramların ve yöntemlerin genel bir yenilenmesiyle gerçekleşmiştir. O halde bir fikrin ya da bir kuramın geride bıraktıklarını değil bu eşanlı değişimlerin dayanışmasını, hiyerarşilerini, bundan sonuçlanabilecek yeni düzenlemeleri analiz etmek gerekliydi.

Bu üç soruşturma, düşünce tarihinin, bilimler ya da kanaat rapsodilerinden çok bilimlerden oluşan ve kurumlar, teknikler ve davranışlar içinde kuşatılmış halde bulunan sistemlerin incelemesine doğru kaydırılabileceğini telkin edecekti.

II

Bay Foucault bunun pek çok özel tarafını takip etme niyetindedir. Öncelikli olarak başlanmış envanterlere devam etmek, yeni sistemler belirlemek, bunları kendi organizasyonları ve dönüşümleri içinde analiz etmek; ardından böyle bir analizin hangi araçları gerektirdiğini düşünmek –hangi yöntemler ve hangi kavramlar *bilgilerin* tarihine tam olarak uyar–; nihayet bu incelemeden kaynaklanan kuramsal problemleri ortaya koymak. Collège de France'ta eğitim bu üç araştırma seviyesini göz önünde bulunduracaktı.

Her yıl bir konferans dizisi tarihsel soruşturmaların devamına ayrılabilecekti. Bunlardan biri çoktan hazırlanmıştır. XIX. yüzyılda kalıtım bilimiyle ilgilidir. Bu sözcüğe verilen en yüksek anlamıyla orada da bir "kuşatılmış" bilgi söz konusudur. Bu bilgi tarım bilimi ve yetiştirme pratikleri içinde işbaşındaydı. Bir kalıtım biyolojisi içinde hazırlanması öncesinde bile, pratikte, ilginç türlerin araştırılması ve belirlenmesine, saf soy oluşumuna ve bazı mutasyonların sürdürülmesine izin veren odur; XIX. yüzyılda tarım tekniklerinin ilerlemesi biraz da bu bilginin gelişmesiyle ilişkilendirilmiştir. Bunun dışında, çağdaş genetiğin nazarında bilimsel sayılmasalar da, ne olursa olsun basit bir geleneksel kanaat koleksiyonu değil kendi tutarlılığı içinde bir "bilgi"yi oluşturan bir bilgi bütünü söz konusudur. Darwin'in, yetiştirmenin insani pratiğini türlerin evriminin modeli olarak alabilmesi olgusunda bunun kanıtı görülecektir; hatta kalıtımsal gizli ve çekinik özellik kavramının, fizyolojik statüsüne kavuşmadan önce, bu pratik seviyesinde kazanmış olduğu olguda da. Nihayet bu bilgi diferansiyel bir biçimde karakterize edilmiş

olabilir. Onu bir yüzyıl önce temsil ettiği şeyle karşılaştırabiliriz, toprak mülkiyetinin dönüşmesinden önce, büyük tarım sömürgelerinin oluşmasından önce, yoğun tarıma geçilmesinden önce, koloni kültürlerinin gelişmesinden önce, tarımbilimsel bir ekonomi eğitimi ve araştırma örgütlenmesinden önce; onu, dönemin fizyolojisinin yeniden üretim mekanizmalarından ve tıbbın kalıtımsal hastalıkların yayılmasından elde edilebileceği şeyle karşılaştırmak gerekecekti; ve son durumda, bu bilgi ve bu bilimsel bilgi çeşitliliğinin XX. yüzyılın başında bir kalıtım bilimi sayesinde bütünleştiği dönüşümün farkına varmak gerekecekti.

Tasarlanan ikinci bir soruşturma, bir biçimde *l'Histoire de la folie*'yi devam ettirecektir; fakat başka bir dönem için ve biraz farklı bir amaçla. XIX. yüzyılda aykırı (aynı anda pataloji, psikoloji, suç sosyolojisi, nevrozlar, sosyal uyumsuzluk) bir bilimin inşa edilmesinin nasıl denendiğini ortaya çıkarmak söz konusu olacaktır; bu bilgi bütün bir denetim (idari, güvenliği ilgilendiren, tıbbi) mekanizması dizisinin varlığıyla mümkün olabilmiş ve sırası gelince bunları kullanıma açmıştır. Diğer yandan, istatistik, psikanaliz, genetik gibi bilgilerden ya da tekniklerden destek almıştır. Fakat bu bilgi şimdiye dek bilime dönüşmemiştir ve belki de asla dönüşmeyecektir. Buna rağmen onun dolayımıyladır ki toplumumuz onun temel değerlerinden birkaçını açıkça belirtiyor ve toplumu koruyan ayrımları güven altına alıyor.

Eğitimin diğer kısmı kimi zaman yöntem meselelerine kimi zaman kuramsal problemlere –iki yılda bir– ayrılabilecektir.

Bay Foucault'ya göre, yöntem meseleleri bir ekip çalışmasının konusunu oluşturmalıdır. Düşünce sistemleri tarihi gerçekten de metinlerin yorumuyla yetinemez ve diğer disiplinlerin kendisine verdiği örnekten esinlenmekten kârlı çıkacaktır. Bay Foucault tarihçilerin yardımıyla yönelinecek belgelerin gövdesinin neden ibaret olduğunu belirlemeyi ister: hangi arşivler belirleyicidir, hangi benzeş diziler oturtulmuş olabilir ve hangi niceliksel tutumla ilişkilidirler (kalıtımın bilgisi hakkındaki araştırmalarla bağlantılı olarak, mesela XIX. yüzyılda tarım tekniklerinin aktarımını ve yaygınlaşmasını saptamaya izin veren doküman dizilerini ortaya koymak denenebilecektir). Dil biliminin yardımıyla içeriklerin semantik analizini yapmak ve farklı söylem formlarının tipolojisini yerleştirmek için kullanılabilen yöntemleri araştıracaktır (mesela XIX. yüzyılın adli metinlerinde, edebiyat eserlerinde, tıp çalışmalarında). Nihayet, bizimkilerden farklı uygarlıkların incelemesinde, tekniklerin ve bilgilerin bunu nasıl ortaya çıkardığını, onları ekonomik koşullar ve sosyal formlarla (bu karşılaştırma, verili bir dönemde, Avrupa toplumunda ve Arap-Müslüman uygarlıklarında tıp bilgisi hakkında

yapılabilecektir) nasıl ilişkiye soktuğunu inceleyecektir. Düşünce tarihinin şimdiye kadar kendisine ait olan yorumsal ve izlenimci stilden kurtulabilmesi bu yöntemlere başvurarak olur.

Kuramsal problemler sırası gelince hesaba katılacaktır. İlk sırada bilgi kuramı gelir: Bilgilerin mevcudiyeti ortaya konuyorsa, klasik formu içinde onlara yer vermeyen bu kuram neyle değiştirilmelidir? Aslına bakılırsa bilgi ne hassas deneyim düzenine ne de saf düşüncenin düzenine aittir. Bay Foucault'ya göre, bir taraftan da, onsuz ne ortaya çıkabilen ne de koordine olan bilgilere olabilirlik koşulu yaratır ve buna rağmen, bizzat kendisi tarihsel olarak sınırlı bir mevcudiyete sahiptir; zaman aracılığıyla ve belli koşullardan sonra oluşur; belli bir süre boyunca ve teknik, ekonomik, maddi bir bağlamla sürekli ilişki içinde işler; birileri iç düzenini, ötekiler dış koşullarını ilgilendiren belli bir dönüşüm sayısının ardından silinir. Böylesi işaretlerin ışığında, Bay Foucault bilginin *a priori* koşullarının formalist kavramı kadar deneyimde üstlenilen anlamların fenomenolojik kavramının incelemesini de yeniden ele alacaktır.

Ele almayı istediği ikinci problem özne problemidir: Bilginin kolektif ve anonim yapısı felsefenin alışkanlık üzere özneye ve bilince atfettiği görevi yeniden sorgulamamalı mıdır? Bilgi, bir dönemin insanlarının pratiğinde, davranışlarında, kararlarında ya da söylemlerinde bireysel bilinçler seviyesindeki yerini almalıdır; fakat diğer taraftan, bu bilginin farklı unsurlarını birbirine bağlayan ve tutarlı hale getiren sistem, bizzat onu yaşayanların elinden kurtulur; bireyler bilgilere sahip olabilir, kavramları kullanabilir, keşifler yapabilir, bu bilginin mümkün kıldığı yeniliklere erişebilirler; ne düzen ilkesinin ne de dönüşüm koşullarının bilincinde değillerdir. Fikirler, eserler ve pratikler bu bilginin içinde yer alır. O halde, bireysel (psikanalizin inceledikleri gibi) ya da kolektif (dilbilimin ya da etnolojinin inceledikleri gibi) olsun, onu başka bilinçsiz düzenlerle karşı karşıya getirerek bilginin bu "bilinçsiz"liğine bir statü kazandırmak gerekecektir.

Nihayet Bay Foucault düşüncenin düzeni içinde nedensellik problemini inceleyecektir: Bilginin dönüşümleri bir doğuşun düzenli gelişimini takip etmez ve ne olursa olsun insan bilincini etkileyerek onda kayıtlı halde bulunan dış süreçlerin doğrudan ve acil sonucu değillerdir. Bilgilerin geleneksel tarihsellik meselesi, bilgilerin, bir uygarlığın maddi unsurları içinde belirlenmiş, değişim gösterebilen ve kuşatılmış sistemler şeklindeki mevcudiyetinden başlayarak ele alınmalıdır.

Bibliyografya

Eserler, makaleler ya da kullanılan belgeler her bölüme ait notlarda belirtilmiştir. Ben burada yalnızca Michel Foucault'nun bellibaşlı metinlerini ve kendisine atfedilen bazı incelemeleri zikrediyorum.

MICHEL FOUCAULT'NUN ESERLERİ

Maladie mentale et personnalité, PUF, 1954.
Maladie mentale et psychologie, PUF, 1962.
Folie et déraison. L'Histoire de la folie à l'âge classique, Plon 1961. *Réédition sous le titre Historire de la folie à l'âge classique*, Gallimard, 1972.
Introduction à l' "Anthropologie" de Kant. (Sosyal Bilimler için ek tez, faculté de Paris (daktilo edilmiş, Sorbonne Kütüphanesi).
Naissance de la clinique. Une archéologie du regard médical. PUF, 1963.
Raymond Roussel, Gallimard, 1963.
Les Mots et les choses, Une archéologie des sciences humaines, Gallimard, 1966.
L'Archéologie du savoir, Gallimard, 1969.

Titres et travaux. Collège de France için aday kitapçığı, 1969.
L'Ordre du discours. Leçon inaugurale au Collège de France, Gallimard, 1971.
Moi Pierre Rivière, ayant égorgé ma mere, ma soeur et mon frère... Un cas de parricide au xix siècle. Toplu eser. Yayıma hazırlayan ve sunan Michel Foucault, Gallimard-Julliard, 1973.
Surveiller et punir. Naissance de la prison. Gallimard, 1975.
La Volonté de savoir (*l'Histoire de la sexualité*, c. I), Gallimard, 1976.
Le Désordre des familles. Letters de cachet des archives de la Bastille. Arlette Farge ve Michel Foucault'nun sunumuyla, Gallimard-Julliard, 1983.
Le Souci de soi et L'Usage des plaisirs (*l'Histoire de la sexualité*'nin II ve III. cildi) Gallimard, 1984.
Resumés des cours au Collège de France. 1970-1982, Julliard, 1989.

ÖNSÖZLER

Ludwig Binswanger, *Le Rêve et l'existence*, Desclée de Brouwer, 1954.
Nietzsche, *Bütün Eserleri*, c. V, *Le Gai Savoir*, Gallimard, 1967 (Gilles Deleuze'le beraber).
Georges Bataille, *Bütün Eserleri*, c. I, Gallimard, 1970.
Serge Livrozet, *De la prison à la révolte*, Mercure de France,1973.
Roger Knobelspiess, *QHS*, Stock, 1980.

MAKALELER YA DA KONFERANS METİNLERİ

La Recherche du psychologue, Des chercheurs français s'interrogent içinde, Privat-PUF, 1957.
L'Histoire de la psychologie de 1850 à 1950, in Denis Huisman ve Alfred Weber, *Tableau de la philosophie contemporaine. L'Histoire de la philosophie*, c. III, Fisbacher, 1957.
Préface à *la transgression, Critique,* sayı 195-196, Ağustos-Eylül 1963.
Guetter le jour qui vient, NRF, sayı 130, Ekim 1963.
Distance, aspect, origine, Critique, sayı 198, Kasım 1963.
La Prose d'Actéon, NRF, sayı 135, Mart 1964.
La Langage de l'espace, Critique, sayı 203, Nisan 1964.
Pourquoi réédite-t-on l'oeuvre de Raymond Roussel, Un précurseur de notre littérature moderne. Le Monde, 22 Ağustos 1964.
La Pensée du dehors, Critique, sayı 229, Haziran 1966 (Fata Morgana, 1986).
Nietzsche, Marx, Freud, in *Nietzsche*, Cahiers de Royaumont, Minuit, 1967.
Structuralisme et analyse littéraire. Tunus'da gerçekleştirilen konuşma, 4 Şubat 1967. *MCF Information* içinde yayımlanan, Fransa Elçiliği, Tunus, 10 Nisan-10 Mayıs 1987.
Réponse à une question, Esprit, sayı 371, Mayıs 1968.
Réponses au cercle d'épistémologie, Cahiers pour l'analyse, sayı 9, yaz 1968.
Ceci n'est pas une pipe, Cahiers du chemin, sayı 2, Ocak 1968 (Fata Morgana, 1973, Magritte'nin Foucault'ya mektuplarıyla beraber).
Qu'est-ce qu'un auteur? Bulletin de la Société française de philosophie, 63. Yıl, sayı 3, Temmuz-Eylül 1969.

Jean Hyppolite, 1907-1968, Revue de métaphysique et de morale, c. XIV, sayı 2, Nisan-Haziran 1969.

Theatrum philosophicum, Critique, sayı 282, Kasım 1970.

Nietzsche, la généalogie, l'histoire, Jean Hyppolite'e Saygı içinde, PUF, 1971.

Manet, Tunus Konferansı, 20 Mayıs 1971, yayımlanmamış metin.

Collège de France'ta bir Edebi Semiyoloji Kürsüsü oluşturulması için Rapor ve Roland Barthes'ın adaylığını sunmak için *Rapor*, 1975. Yayımlanmamış metin.

La Vie des hommes infâmes. Cahiers du chemin, sayı 29, 15 Ocak 1977.

La Vie, l'expérience et la science. Revue de métaphysique et de morale, 90. Yıl, 1985, sayı 1.

İran röportajları, *Corriere della sera*, 28 Eylül, 1., 8, 22 Ekim, 5, 7 19, 26 Kasım 1978 ve 13 Şubat 1979.

A quoi rêvent les Iraniens?, *Le Nouvel Observateur*, 16 Ekim 1978.

Inutile de se soulever? Le Monde, 11 Mayıs 1979.

Pour une morale de l'inconfort, Le Nouvel Observateur, 2 Nisan 1979.

Roland Barthes (1915-1980), Annuaire du Collège de France, 80. Yıl, 1979-1980.

Le Vrai Sexe, Arcadie, Kasım 1980.

Pierre Boulez ou l'écran traversé, Le Nouvel Observateur, 2 Ekim 1982.

Qu'est-ce que les lumières?, Magazine littéraire'de yayımlanan Collège de France dersleri, sayı 207, Mayıs 1984.

L'Histoire de la sexualité'nin ikinci cildindeki Önsöz'ün ilk versiyonu. Fransızca basılmamış. Paul Rabinow, *The Foucault Reader*, Pantheon Books, 1984 (bu cilt, politika hakkında, yine Fransızca yayımlanmayan çok önemli söyleşiler de içerir).

KONUŞMA VE TARTIŞMALAR

Sur la justice populaire, Débat avec les maos (Philippe Gavi ve Pierre Victor, *Les Temps modernes*, sayı 310, Şubat 1972.

Les Intellectuels et le pouvoir, Gilles Deleuze'le konuşma, *L'Arc*, no 49, 1972.

Pour une chronique de la mémoire ouvrière. José adlı, bir Renault işçisiyle konuşma, *Libération*, sayı 00, 22 Şubat 1973.

L'Intellectuel sert à rassembler les idées. Bir Renault işçisiyle (José) konuşma, *Libération*, sayı 16, 26 Mayıs 1973.

Enfermement, psychiatrie, prison. David Cooper ve Jean-Pierre Faye ile konuşmalar, *Change*, sayı 22, Ekim 1977.

L'Angoisse de juger. Robert Badinter ve Jean Laplanche ile ölüm cezası üzerine tartışma, *Le Nouvel Observateur*, 30 Mayıs 1977.

Thierry Voeltzel, *Vingt Ans et* après, Grasset, 1978.

Werner Schroeter ile konuşmalar, Gérard Courant, *Werner Schroeter*, Goethe Institut, 1981.

La Pologne et après... Edmond Maire ile söyleşi, *Le Débat*, sayı 25, Mayıs 1983.

La Musique contemporaine et le public. Pierre Boulez ile konuşmalar, *CNAC Magazine*, sayı 15, 1983.

Jean-Paul Weber, *Le Monde*, 22 Temmuz 1961 (*Folie et déraison* üzerine).
Alain Badiou, *Dossiers pédagogiques de la radio-télévision scolaire*, 27 Şubat 1965 (felsefe ve psikoloji hakkında).
Raymond Bellour, Michel Foucault'yla iki söyleşi, *Les Lettres françaises*, 31 Mart 1966 ve 15 Haziran 1967 (*Kelimeler ve Şeyler* üzerine). *Le Livre des autres*, Herne, 1971.
Madeleine Chapsal, *La Quinzaine littéraire*, 15 Mayıs 1966 (*Kelimeler ve Şeyler* üzerine).
Claude Bonnefoy, *Arts et loisirs*, 15 Temmuz 1966 (*Kelimeler ve Şeyler* üzerine).
Paolo Caruso, *La Fiera leteraria*, 28 Eylül 1967.
Gérard Perrot, *La Presse de Tunis*, 2 Nisan 1967 (yapısalcılık üzerine).
Yngve Lindung, *Bonniers Litterära Magasin*, Mart 1968.
Jean-Pierre Elkabbach, *La Quinzaine littéraire*, 1 Mart 1968 (*Foucault, Sartre'a cevap veriyor*).
Jean-Michel Palmier, *Le Monde*, 3 Mayıs 1969 (*Archéologie du savoir* hakkında).
Jean-Jacques Brochier, *Le Magazine littéraire*, Nisan-Mayıs 1969 (*Archéologie du savoir* hakkında).
Patrick Loriot, *Le Nouvel Observateur*, 9 Şubat 1970 (Vincenne hakkında).
Jelila Hafsia, *La Presse de Tunis*, 12 Ağustos 1971.
Klaus Meienberg, *Tages Anzeiger Magazin*, sayı 12, 25 Mart 1972.
Roger-Pol Droit, *Le Monde*, 21 Şubat 1975 (*Surveiller et punir* hakkında).
Jean-Louis Ezine, *Les Nouvelles littéraires*, 17 Mart 1975.
Jean-Jacques Brochier, *Le Magazine littéraire*, Haziran 1975 (*Surveiller et punir* hakkında).
Bernard-Henri Lévy, *Le Nouvel Observateur*, 12 Mart 1977 (*La Volonté de savoir* hakkında).
Alessandro Fontana, *L'Arc*, sayı 70, 1977.
Christian Polac, *Shunjuu*, sayı 197, 1978 (Zen hakkında).
Pierre Blanchet ve Claire Brière, *L'Esprit d'un monde sans esprit*. P. Blanchet ve C. Brière'e sonsöz, *İran. La révolution au nom de Dieu*, Seuil, 1979.
R. de Ceccaty, J. Dante J. Le Bitoux, *Le Gai Pied*, sayı 25, Nisan 1981.
Ducio Trombadori *Colloqui con Foucault*, 10-17, Cooperativa, 1981.
Didier Eribon, *Libération*, 30 Mayıs 1981 (iktidardaki sol ve entelektüellerin rolü üzerine).
Pierre Blanchet, *Le Nouvel Observateur*, 9 Ekim 1982 (Bernard Kouchner ve Simone Signoret, Polonya hakkında).
Didier Eribon, *Libération*, 21 Ocak 1983.
Gérard Raulet, *Telos*, sayı 5, ilkbahar 1983.
Stephen Riggins, *Ethos* 1, 2, sonbahar 1983.
Arlette Farge, Jean-Paul Dumont, Jean-Paul Iommi, *Le Matin de Paris*, 21 Şubat 1984 (Philippe Ariès hakkında).
François Ewald, *Le Magazine littéraire*, sayı 204, Mayıs 1984 (*l'Histoire de la sexualité* ve politika hakkında).

Gilles Barbedette ve André Scala, *Les Nouvelles littéraires*, 28 Haziran 1984 (*l'Histoire de la sexualité* hakkında).
Pierre Boncenne, *L'Express*, 6 Temmuz 1984 (1978'de, iktidar hakkında gerçekleştirilmiştir).
Bob Gallagher ve Alexander Wilson, *The Advocate*, 7 Ağustos 1984 (1982'de, eşcinsellik ve uyuşturucu hakkında gerçekleştirilmiştir).
Charles Ruas, Raymond Roussel'in Amerika baskısına sonsöz.
Didier Eribon, *Le Nouvel Observateur*, 21 Haziran 1985 (yayıncılık ve eleştiri meseleleri hakkında1982'de gerçekleştirilmiştir).

Michel Foucault'nun yazılarının daha eksiksiz bir bibliyografyası, Tom Keenan tarafından, James Bernauer ve David Rasmussen'in editörlüğünde gerçekleştirilen *The Final Foucault* seçkisi içinde bulunabilir (MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1988). Kuşkusuz orada benim zikrettiğim yayımlanmamış metinler ve Collège de France'a aday kitapçığı yer almaz.

MICHEL FOUCAULT HAKKINDA

Yayımlanmamış Belgeler:

Georges Canguilhem, *Rapport sur le manuscrit déposé par M. Michel Foucault en vue de l'obtention du permis d'imprimer comme these, principale pour le doctorat es lettres*, 19 Nisan 1960.
Henri Gouhier, tez savunusuna ilişkin jüri başkanının raporu, 23 Mayıs 1960.
Jules Vuillemin, Collège de France'a bir düşünce sistemleri tarihi kürsüsü kurulmasını önermek için rapor, 30 Kasım 1969.
Jules Vuillemin, Michel Foucault'nun Collège de France'a adaylığını sunmak için rapor, 13 Nisan 1970.

Eserler:
Hubert Dreyfus ve Paul Rabinow, *Michel Foucault, un parcours philosophique*, Gallimard 1984.
Gilles Deleuze, *Foucault*, Minuit, 1986.
Maurice Blanchot, *Michel Foucault tel que je l'imagine*, Fata Morgana, 1986.
Alan Sheridan, *Discours, sexualité, pouvoir. Initiation à Michel Foucault*, Der. Pierre Mardaga, 1985.
Collectif, *Michel Foucault, une histoire de la vérité*, Syros. 1985.
Michelle Perrot yönetiminde, *L'Impossible Prison. Débat avec Michel Foucault*, Seuil, 1980.
John Rajchman, *Foucault et la liberté de savoir*, PUF, 1987.
Claude Mauriac, *Le Temps Immobile*, c. II X'da, Grasset, 1975-1988. Aynı zamanda: *Une certaine rage*, Laffont, 1977.
Actes du colloque: Michel Foucault philosophe, Seuil 1989.

Makaleler:
Maurice Blanchot. *L'oubli, la déraison, NRF*, Ekim 1961.

Roland Barthes, *Savoir et folie, Critique*, sayı 17, 1961.
Michel Serres, *Géométrie de la folie, Mercure de France*, sayı 1188 Ağustos 1962 ve 1189, Eylül 1962.
Robert Mandrou, *Trois clés pour comprendre l'histoire de la folie à l'époque classique, Annales* ESC, 17. Yıl, sayı 4, Temmuz-Ağustos 1962.
Fernand Braudel, *Note*. Mandrou'nun makalesiyle aynı referans.
Jacques Derrida, *Cogito et l'Histoire de la folie, Revue de métaphysique et de morale*, sayı 4, Ekim-Aralık 1963.
Jean-Paul Sartre, *Sartre répond, L'Arc*, sayı 30, 1966.
Georges Canguilhem, *Mort de l'homme ou épuisement du cogito, Critique*, sayı 242, Temmuz 1967.
Paul Veyne, *Foucault révolutionne l'histoire*; *Comment on écrit l'histoire* içinde, Seuil, 1979.
Pierre Bourdieu, *Une libre pensée*: "*Ne me demandez pas qui je suis*", *Indice*, Roma, sayı 1, 1984.
Gunnar Broberg, *Foucault* à *Uppsala*, Tvärsnitt, sayı 4, 1985.
Keith Gandal ve Stephen Kotkin, *Foucault in Berkeley, History of the present*, sayı 1, 1985.
Eliane Allo, *Les Dernières Paroles du philosophe. Dialogue entre Georges Dumézil et Michel Foucault sur le souci de l'âme, Actes de la recherche en sciences sociales*, sayı 61, Mart 1986.
Gilles Deleuze, *La Vie comme une oeuvre d'art. Le Nouvel Observateur*'deki söyleşi, 28 Ağustos 1986.
Gilles Deleuze, *Fendre les choses, fendre les mots*. Söyleşi, *Libération*, 2 Eylül 1986.
Hubert Dreyfus, *Maladie mentale et psychologie*'nin Kaliforniya baskısına Önsöz, University of California Press, 1987.

ÖZEL SAYILI DERGİLER

Le Magazine littéraire, sayı 101, Haziran 1975.
Le Magazine littéraire, sayı 207, Mayıs 1984.
Actes. Cahiers d'action juridique, sayı. 54, yaz 1986.
Critique, sayı 471-472, Ağustos-Eylül 1986.
Le Débat, sayı 41, Eylül-Kasım 1986.

Kaynaklar

Fransa Ulusal Arşivleri
Paris Akademisi Rektörlüğü
Milli Eğitim Bakanlığı
Dışişleri Bakanlığı
IV. Henri Lisesi (Poitiers) Arşivleri ve Vienne Bölgesi Arşivleri
Saint-Stanislas Koleji Arşivleri
IV. Henri Lisesi (Paris)
École Normale Supérieure (Paris)
Psikoloji Enstitüsü (Paris)
Thiers Vakfı (Paris)
Lille Üniversitesi
Uppsala Aillance française (İsveç)
Uppsala Üniversitesi
Uppsala Carolina Rediviva Kütüphanesi
CNRS (Paris)

Sorbonne Kütüphanesi
Clermont-Ferrand Üniversitesi
Tunus Üniversitesi
Paris VIII Üniversitesi
Collège de France
New York Üniversitesi
Columbia Üniversitesi (New York)
Kaliforniya Üniversitesi (Berkeley)
Flammarion Yayınları
Gallimard Yayınları
Minuit Yayınları
Plon Yayınları

INA Arşivleri
"Apostrophes" (Antenne 2)
Corriere della sera Arşivleri
Le Nouvel Observateur Arşivleri
Raymond Aron Arşivleri
Jean Barraqué Arşivleri

Önemli Kişisel Arşivler:
Pierre Bourdieu, Paule Braudel, Georges Canguilhem, Georges Dumézil, Anne Foucault, Henri Gouhier, Jelila Hafsia, Marguerite Hyppolite, Jean Knapp, Claude Lévi-Strauss, Assia Melamed, Jean-Christophe Oberg, Jean-Claude Passeron, Jacqueline Verdeaux, Paul Veyne, Jules Vuillemin.

Bunun gibi bir kitap, çok sayıda insanın tanıklığı, yardımları ve önerileri olmadan gerçekleştirilemezdi. Sırasıyla:
Maurice Agulhon, Michel Albaric, Éliane Allo, Louis Althusser, Gilbert Amy, Didier Anzieu, Jean-Paul Aron, Pierre Aubenque, Suzanne Bachelard, Ebul Hasan Beni Sadr, Jean-François Battail, François Bédarida, Jacques Bellefroid, Renée Bernard, Leo Bersani, Tom Bishop, Pierre Blanchet, Maurice Blanchot, Howard Bloch, Olivier Bloch, Pierre Boulez, Jean-Marcel Bougereau, Christian Bourgois, Paule Braudel, Yvon Brès, Claire Brière, Jacques Brunschwig, Catherine Von Bülow, Étienne Burin des Roziers, Robert Castel, Maurice Caveing, François Chamoux, Jean Charbonnel, Hélène Cixous, Maurice Clavelin, Francis Cohen, Annie Cohen-Solal, Michel Crouzet, Raoul Curiel, Pierre Daix, Jean Daniel, Marie-Josèphe Dhavernas, Régis Debray, Guy Degen, Jean Delay, Gérard Deledalle, Gilles Deleuze, Jean Deprun, Jacques Derrida, Jean-Toussaint Desanti, Jacques Dolly, Jean-Marie Domenach, Hubert Dreyfus, Claude Dumézil, Élisabeth Dutartre, Jean ve Antoinette Erhard, Doktor Étienne, François Ewald, Michel Fano, James Faubion, Jean-Pierre Faye, Sylvie Ferrand-Mignon, Anne Foucault, Robert Francès, Norihiko Fukui, Keith Gandal, Maurice de Gandillac, Pierre Ganter, Jean-Louis Gardies, Jean Gattegno, Antoine de Gaudemar, Philippe Gavi, Gérard Genette, Bronislaw Geremek, Louis Girard, André Gisselbrecht, Henri Gouhier, François Gros,

Georges Gusdorf, Fathma Haddad, Else Hammar, Ahmed Hasnaoui, Clemens Heller, Stenn-Gunnar Hellström, Malou Hojer, Denis Huisman, Marguerite Hyppolite, Rose-Marie Janzen, Jean-François Josselin, Madeleine Julien, Serge July, Gilbert Kahn, Jérôme Kanapa, Pierre Kaufmann, Hugues de Kerret, Pierre Klossowski, Jean Knapp, Bernard Kouchner, Arthur Krebs, Annie Kriegel, Sylvia Lacan, Agnès Lagache, Jean ve Nadine Laplanche, Olivier Laude, Gérard Lebrune, Serge Leclaire, Victor Leduc, Bernard Legros, Michel Leiris, Emmanuel Le Roy Ladurie, Claude ve Monique Lévi-Strausse, Marc Lévy, Jérôme Lindon, Sylvère Lotringer, Roberto Machado, Pierre Macherey, Alexandre Matheron, Claude Mauriac, Robert Mauzi, Louis Mazauric, Essaied Mazouz, Assia Melamed, Suzanne Merleau-Ponty, Philippe Meyer, Jean Michon-Bordes, Jacques-Alain ve Judith Miller, Jean-François Miquel, Jean Molino, Yves Montand, Jean-Pierre de Morant, Jacques Morel, Yann Moulier, Georg Nagy, Jacques Narbonne, Paule Neuvéglise, Marcel Neveux, Éric Nilsson, Pierre Nora, Jean-Christophe ve Birgit Oberg, Jean d'Ormesson, Ahmed Othmani ve Simon Othmani-Lellouhe, Guy Papon, Jean-Claude ve Francine Pariente, Jean-Claude Passeron, Michelle Perrot, Pierre Petitmengin, Françoise Peyrot, Pierre Pichot, Jean Piel, Dom Pierrot, Maurice Pinguet, Bernard Pivot, Raymond Polin, Jean-Bertrand Pontalis, Jacques Proust, Lucette Rabaté, Éric Rankka, Philippe Rebeyrol, Pierre Rivière, Alain Robbe-Grillet, Régine Roche, Daniel Rocher, Ahmad Salamatian, Jean-Marc Salmon, François-Marie Samuelson, Jean Sarvonnat, André Schiffrin, Jurgen Schmidt-Radefeldt, Dominique Schnapper, John Searle, Jacques Seebacher, Richard Sennet, Michel Serres, Lucien Sève, Margareta Silenstam, John K. Simon, Michel Simon, Jean Sirinelli, Jean-François Sirinelli, Roger Stéphane, Stig Strömholm, Emmanuel Terray, Anne Thâlâmy, Jacqueline Tomaka, Fathi ve Rachida Triki, Jean-Louis Van Regemorter, Georges Vallet, Paul ve Viallaneix, Jacqueline Verdeaux, Jeannine Verdès-Lerouz, André Vergez, Étienne Verley, Guy Verret, Michel Verret, Thierry Voeltzel, Maurice Vouzelaud, Jules Vuillemin, Raymond Weill, Marc Zamansky, Jean-Marie Zemb, Maciej Zurowski...

Değişik nedenlerle, isimlerinin anılmasını istemeyen pek çok insan benimle işbirliğine gidip tanıklık etmişlerdir. Bütün içtenliğimle bu kitabı kendilerine borçlu olduğumu ifade etmek isterim.

Aynı şekilde aşağıdaki şahıs ve kurumlara da teşekkürü borç bilirim:

- Marthe Burais, Corinne Deloi ve Thérèse Richard ve *Le Nouvel Observateur*'ün fotoğraf ve doküman servisi.
- Ulusal Siyaset Bilimleri Vakfı'nın doküman servisi.
- Paris, Michel Foucault Merkezi ve Saulchoir kütüphanesi.
- Berkeley Michel Foucault Merkezi ve *History of the présent Dergisi.*
- Stockholm, Tunus ve Varşova Fransız Elçilikleri'nin kültür servisleri.

Bilhassa minnettarlığını ifade etmek istediklerim ise:

- Kardeşlerinin yazışmalarından alıntı yapma izni verdikleri için Francine Fruchaud ve Denys Foucault'ya;

- Bu kitabın yazım sürecine ciddiyet ve sabırla "eşlik" ettikleri için Françoise Verny ve Monique Nemer'e;
- Değerli ve cömert katkılarından dolayı David Horn ve Dominique Seglard'a;
- Kendisine minnettar olduğumu çok iyi bilen Mathieu Lindon'a;
- Anılarından ve arşivlerinden çekip çıkardıkları sayısız bilginin dışında, unutulmaz bir nezaketle çalışmama sürekli destekleri ve dostluklarıyla eşlik eden Pierre Bourdieu, Georges Canguilhem, Paul Rabinow ve Paul Veyne'e;
- Hazırlanması sırasında bu soruşturmanın her bölümünü okuyan, yeniden okuyan ve yorumlayan ve kendisi olmadan bu kitabın asla sona eremeyeceği Marie Ymonet'ye olacaktır.

Nihayet, bu kitabın ortaya çıkışına vesile olan, başlangıcından itibaren kitabın yazılmasını teşvik eden fakat okumaya ömrü yetmeyen Georges Dumézil'in anısını sevgiyle yâd etmeden son noktayı koyamam.

DİZİN

A
Agulhon, Maurice 43, 53, 55
Aigrain, Abbé 25, 161
Aigrain, Pierre 25, 161
Ajuriaguerra, Julian 50, 61
Alba, André 33
Albaric, Michel 315, 358
Allio, René 316, 323
Allo, Éliane 276, 277, 357
Althusser, Louis 13, 39, 51, 52, 54, 55, 56, 62, 65, 71, 77, 78, 79, 80, 84, 88, 93, 128, 155, 156, 157, 186, 192, 196, 197, 198, 219
Amalrik, André 300
Amiot, Michel 195
Amy, Gilbert 88
Anzieu, Didier 62, 63, 211
Aragon, Louis 76, 78, 186, 284
Ariès, Philippe 133, 134, 135
Aron, Jean-Paul 36, 37, 48, 56, 62, 78, 79, 86, 88, 89, 115, 130, 133, 159, 211, 212, 213, 219, 229, 297, 301
Aron, Raymond 36, 37, 48, 56, 62, 78, 79, 86, 88, 89, 115, 130, 133, 159, 211, 212, 213, 219, 229, 297, 301
Astruc, Alexandre 270
Aubenque, Pierre 56, 58

B
Bachelard, Gaston 40, 49, 65, 66, 79, 130, 146, 150, 151
Bachelard, Suzanne 40,
Badinter, Robert 316, 332, 354, 358
Badiou, Alain 220, 223
Balibar, Etienne 79, 220, 223
Barraqué, Jean 88, 89, 90, 91, 92, 99
Barret-Kriegel, Blandine 276
Barthes, Roland 31, 47, 89, 106, 107, 142, 143, 144, 145, 170, 176, 178, 180, 198, 203, 218, 300, 316, 318, 335
Baruk, Pr Henri 95, 153
Basaglia, Franco 153
Bastide, Georges 157
Bataille, Georges 37, 47, 73, 80, 82, 145, 159, 169, 176, 177, 178, 179, 180, 189, 237, 290, 293
Bateson, Gregory 150
Baudrillard, Jean 297
Baudry, André 48
Bazargan, Mehdi 307, 313
Beauchamp, René 25
Beaufret, Jean 50
Beauvillard, Michelle 331
Beauvoir, Simone de 261, 279, 284, 301, 305, 325
Beckett, Samuel 80, 226, 229

Bedos, Guy 323
Béguin, François 276
Bellefroid, Jacques 133, 134
Bellon, Loleh 323
Bellour, Raymond 187, 192
Ben Ali, Djellali 257, 259
Ben Othman, Ahmed 209
Benveniste, Emile 98
Berger, Gaston 93
Bersani, Léo 336
Beyssade, Jean-Marie 156
Binswanger, Ludwig 14, 65, 66, 67, 68, 81, 85, 87, 92, 94, 108, 145, 175
Bishop, Tom 338
Blanchet, Pierre 308, 313, 331
Blanchot, Maurice 47, 80, 81, 82, 96, 100, 132, 133, 142, 143, 145, 159, 169, 176, 177, 178, 179, 189, 273, 294, 318, 348, 359
Bloch, Jules 98, 195
Bloch, Marc 98, 195
Blumsztajn, Seweryn 327
Bollack, Jean 323
Boukovski, Vladimir 300
Boulez, Pierre 88, 89, 90, 91, 274, 354, 358
Bourdieu, Pierre 13, 190, 321, 322, 323, 325, 326, 327, 329, 331, 332, 348, 355, 358
Bourilly, Jean 113, 114
Bouvier, Jean 218
Braudel, Fernand 143, 145, 146, 161, 173, 212, 213, 229, 230, 356
Breton, André 37
Brière, Claire 308, 311, 313, 331
Broberg, Gunnar 392
Brown, Peter 339
Broyelle, Jacques et Claudie 313
Bruckner, Peter 281
Brunschvicg, Léon 37, 150
Bülow, Catherine Von 257, 259, 281, 284, 302
Butor, Michel 56, 180

C
Caillois, Roger 36, 37, 132, 133
Caillois, Roland 36, 37, 132, 133
Camus, Albert 105, 115
Canguilhem, Georges 13, 19, 20, 35, 36, 37, 38, 40, 42, 43, 57, 58, 62, 79, 93, 127, 128, 129, 130, 131, 135, 136, 138, 140, 141, 143, 150, 151, 157, 158, 170, 181, 192, 195, 196, 208, 211, 212, 218, 256, 269, 321, 323, 354, 358, 363, 367
Cartan, Henri 326
Caruso, Paolo 91
Castel, Robert 13, 150, 151, 152, 153, 154, 194, 220, 246, 276, 290
Cavaillès, Jean 71, 79, 130, 196
Caveing, Maurice 52, 76
Certeau, Michel de 338
Chamoux, François 162
Chancel, Jacques 270
Chapsal, Madeleine 224
Charbonnel, Jean 54, 58, 59
Char, René 11, 15, 66, 80, 81, 82, 83, 88
Chartier, Roger 35
Châtelet, François 51, 190, 220,

223, 227
Chéreau, Patrice 322, 324
Chérèque, Jacques 326
Chevalier, Louis 101, 133
Chevalier, Maurice 101, 133
Cheysson, Claude 321, 323, 325
Chomsky, Noam 154
Cixous, Hélène 220, 247, 250
Clarac, Pierre 235
Clavelin, Maurice 156
Clavel, Maurice 54, 242, 247, 256, 267, 268, 269, 270, 272, 273
Cohen, Francis 76, 261, 301
Colombel, Jeannette 192
Comolli, Jean-Louis 323
Cooper, David 149, 150, 153
Coppinger, Nathalie 276
Corti, José 174
Costa-Gavras, Constantin 284, 285, 286, 324
Courcelle, Pierre 234
Croissant, Klaus 279, 280, 281
Crouzet, Michel 52, 77
Curiel, Raoul 98

D
Daix, Pierre 76, 192, 229
Dampierre, Éric de 133
Daniel, Jean 50, 62, 64, 135, 136, 169, 203, 207, 222, 226, 246, 247, 249, 251, 256, 260, 269, 280, 281, 284, 286, 287, 312, 314, 324, 325, 332, 352, 354, 355, 356, 358
Daumézon, Georges 61, 62, 72
Davy, Georges 56, 57
Debray, Régis 284, 285
Defert, Daniel 169, 203, 222, 226, 246, 247, 249, 251, 260, 280, 281, 286, 287, 312, 352, 354
Degen, Guy 43, 44, 58
Deguy, Michel 180
Delaporte, François 276
Delay, Pr Jean 44, 63, 64, 69, 133
Deledalle, Gérard 202, 203, 204, 205, 207
Deleule, Didier 276
Deleuze, Fanny 249
Deleuze, Gilles 13, 20, 51, 85, 89, 164, 165, 178, 180, 190, 198, 199, 219, 227, 229, 246, 247, 249, 250, 251, 257, 258, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 296, 298, 305, 322, 351, 357, 359
Deprun, Jean 44, 50, 51, 57, 69
Derrida, Jacques 13, 71, 72, 80, 146, 147, 148, 149, 180, 218
Desanti, Jean-Toussaint 13, 50, 75, 76, 129
Descombes, Vincent 37
Dez,Gaston 28
Diab, Mohamed 260
Dieny, Jean 34
Domenach, Jean-Marie 192, 193, 241, 250
Donzelot, Jacques 246, 251
Drach, Michel 258
Dreyfus, Hubert 40, 199, 337, 340, 345, 346, 350, 359
Dreyfus-Lefoyer 40
Droz, Jacques 156, 218, 225
Duby, Georges 229
Duhamel, Colette 58, 87, 108
Duhamel, Georges 58, 87, 108

Dumas, Georges 64
Dumayet, Pierre 189
Dumézil, Georges 11, 12, 13, 34, 35, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 110, 112, 113, 132, 143, 145, 159, 191, 192, 229, 230, 256, 259, 274, 351, 352, 356, 357, 358
Duras, Marguerite 105, 279, 322
Duret, Chanoine 25, 26
Durry, Marcel 160
Durry, Marie-Jeanne 160

E
Elkabbach, Jean-Pierre 194
Erhard, Jean 53
Etcherelli, Claire 258
Ewald, François 267, 268, 276, 277
Ey, Henri 62, 152

F
Falk, Paul 98
Fano, Michel 88, 89
Farge, Ariette 299
Faure, Edgar 218, 219, 222, 223
Fauroux, Roger 54
Fauvet, Jacques 325
Favret, Jeanne 276
Faye, Jean-Pierre 56, 153, 324
Febvre, Lucien 144, 145, 195
Fernandez, Dominique 45, 46, 47, 48
Fessard, Alfred 234
Finkielkraut, Alain 304
Flon, Suzanne 323
Fontana, Alexandre 276
Fortier, Bruno 276
Foucault, Michel 9, 10, 11, 12, 13, 14, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 241, 243, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276,

277, 278, 279, 280, 281, 282, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 381, 382, 383, 384, 385, 386
Foucault, Paul 21, 43
Fouchet, Christian 161, 162, 163
Furet, François 76
Fyson, Peter 101

G
Gandal, Keith 338
Gandillac, Maurice de 136, 140
Garaudy, Roger 55, 164, 165, 197
Gardies, Jean-Louis 50, 58, 74
Gattegno, Jean 179, 204, 208, 209, 219, 246
Gavi, Philippe 261, 267, 270, 272
Gay, Peter 338, 341
Geerz, Clifford 338
Geismar, Alain 242, 261
Genet, Jean 49, 92, 102, 256, 257, 258, 259, 260, 288
Genette, Gérard 72
Giesbert, Franz-Olivier 332
Girard, Louis 26
Glucksmann, André 219, 256, 261, 272, 281, 288, 301, 304, 331
Godard, Jean-Luc 186
Gouhier, Henri 13, 59, 135, 136, 138, 139, 140, 141, 143, 147, 163
Granel, Gérard 148
Granet, Ranet Marcel 98
Green, André 180
Guattari, Félix 280
Guibert, Hervé 348, 354
Guichard, Olivier 223
Guitton, Jean 52
Gurvitch, Georges 170
Gusdorf, Georges 51, 61, 62, 93,

H
Haddad, Fatma 205,
Hafsia, Jelila 203, 204 402
Halbwachs, Pierre 243
Hasselroth, Pr 110
Heller, Clemens 212, 213,
Henry, Maurice 198
Horn, David 340, 346
Huisman, Denis 72,
Hyppolite, Jean 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 50, 57, 95, 96, 105, 116, 128, 136, 140, 157, 159, 179, 205, 211, 213, 223, 230, 238, 374, 376,
Humeyni, Ayetullah 307, 308, 309, 310, 311, 313

J
Jacob, François 132, 229, 284, 300, 324

Jakobson, Roman 190, 199
Jambert, Christian 272
Janet, Pierre 174, 175
Jankélévitch, Vladimir 218, 242, 324
Jaubert, Alain 247, 249, 262, 268, 278, 358
Jospin, Lionel 323, 325, 332
Juin, Hubert 175
Julliard, Jacques 37, 172, 185, 243, 252, 276, 299, 301, 344, 360
July, Serge 268, 270, 311, 312, 314, 354
Juquin, Pierre 52

K
Kahn, Gilbert 115
Kanapa, Jean 75, 76
Kanters, Robert 190, 193
Kastler, Alfred 324
Kempf, Roger 297
Kiejman, Georges 242
Klossowski, Pierre 37, 47, 169, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 278
Knapp, Jean 43, 50, 162
Knobelspiess, Roger 288, 289, 290
Kotarbinski, Pr 113
Kotkin, Stephen 338
Kouchner, Bernard 287, 288, 301, 322, 327, 328, 329, 331, 332, 358
Kriegel, Annie 76, 276
Kuhn, Roland 64, 65, 66, 67, 85, 94

L
Lacan, Jacques 37, 61, 64, 66, 95, 96, 100, 136, 167, 183, 190, 191, 192, 194, 196, 198, 211, 220, 224, 227, 293
Lacombe, Olivier 84
Lacouture, Jean 238, 284, 285, 286, 324
Lacroix, Jean 52, 92, 186, 190
Lagache, Daniel 50, 62, 63, 64, 135, 136, 137, 138, 140, 141
Laing, Ronald 67, 149, 150, 336, 337
Lambrichs, Georges 173, 185
Lange, Monique 258
Lang, Jack 323, 324, 325, 354
Langlois, Denis 247
Lapassade, Georges 209
Laplanche, Jean 40, 55, 56, 63, 136
Lardreau, Guy 272
Lebas, Jacques 327
Le Bon, Sylvie 195, 284
Le Bris, Michel 242
Lebrun, Gérard 13, 171, 184, 187, 290, 334
Leduc,Victor 76,
Legée, Georgette 276
Le Goff, Jacques 52
Leiris, Michel 173, 174, 175, 176, 258,
Le Roy 33, 52, 53, 74, 89, 218, 274, 323,
Leroy, Pierre 265, 266, 267
Lévi-Strauss, Claude 13, 132, 133, 186, 188, 190, 191, 192, 197, 198, 229, 293, 335, 339
Lévi, Sylvain 13, 98, 132, 133, 186, 188, 190, 191, 192, 197,

198, 229, 269, 293, 335, 339,
Lichnérowicz, André 161
Lindon, Jérôme 13, 205, 354,
Lindroth, Stirn 109, 110
Livrozet, Serge 250, 251, 272
Lotringer, Sylvère 336,
Lyotard, Jean-François 56, 227

M
Macciochi, Maria-Antonietta 54
Madari, Ayatollah 307
Maire, Edmond 316, 326, 328, 329, 332, 354
Malapert, Dr 21
Malaurie, Jean 133
Malraux, André 284, 285, 287, 329
Manceaux, Michèle 224, 258
Mandrou, Robert 143, 145
Marcuse, Herbert 150, 194
Martin, Jacques 47, 50, 55
Masson, André 176
Matheron, Alexandre 74, 75, 76, 77,
Maubert, Jean-Pierre 327
Mauriac, Claude 12, 54, 58, 75, 76, 77, 149, 193, 246, 247, 249, 256, 257, 258, 260, 267, 268, 269, 270, 272, 280, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 301, 302, 304, 305, 322, 325, 341, 358,
Mauzi, Robert 43, 58, 106,
Mazauric, Louis 62,
Mazon, Paul 58, 59
Méla, Charles 317
Melamed, Assia 223,
Mendès, France Pierre 21, 96, 105, 207, 284
Merleau-Ponty, Marianne 36, 37, 38, 39, 50, 51, 63, 75, 93, 130, 132, 156, 159, 180, 184, 185, 186, 187, 249, 258, 314, 375,
Messiaen, Olivier 88, 89
Métraux, Alfred 176
Mevel, Catherine 276
Mignon, Thierry 258, 305, 309
Milhau, Jacques 192
Miller, Judith 220, 223, 224, 293,
Milou, Jean-Paul 57
Miquel, André 101, 110, 111,
Mitterrand, François 207, 242, 289, 305
Mnouchkine, Ariane 250
Molino, Jean 72,
Montand, Yves 242, 258, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 301, 322, 323, 324, 325, 331, 358,
Moreau-Reibel, Jean 28
Moulin, Anne-Marie 161, 276

N
Narbonne, Jacques 160,
Nedoncelle, Maurice 405
Neveux, Marcel 86,
Nilsson, Erik 105, 111,
Nizan, Paul 36, 62, 130
Nora, Pierre 106, 172, 184, 185, 200, 315, 316, 332, 350, 351,
O
Oberg, Jean-Christophe 102, 105, 110, 111, 112,
Ombredane, André 64, 65, 96
Ormesson, Jean 34, 54,
Otchakovsky-Laurens, Paul 331
Overney, Pierre 270

P
Palmade 43, 53
Papet-Lépine, Jacques 101
Papon, Jean 43,
Parain, Brice 132
Pariente, Francine 13, 40, 156, 157, 160, 166, 297,
Pascal, Henri 26, 118, 158, 265, 267
Pasquino, Pasquale 276
Passeron, Jean-Claude 13, 66, 71, 72, 74, 75, 77, 161, 218, 220, 222, 246, 257, 258, 321, 349,
Perrot, Michelle 246, 296
Peter, Jean-Pierre 101, 276, 281, 338, 339
Peyrefitte, Alain 279
Pichot, Pierre 63
Piel, Jean 176, 180, 352
Pierrot, Dom 25, 26
Pingaud, Bernard 193
Pinguet, Maurice 13, 44, 64, 72, 74, 95
Pivot, Bernard 299
Pleven, René 242, 245, 248, 249
Pliouchtch, Leonid 300
Polac, Christian 334
Polin, Raymond 84, 85, 86
Pompidou, Georges 161, 164, 179, 269
Pontalis, Jean-Bertrand 136
Poyer, Pr 63
Proust, Jacques 49, 55

Q
Queneau, Raymond 37, 176

R
Rabinow, Paul 13, 68, 199, 277, 337, 339, 340, 345, 346, 350, 359
Raimond, Jean-Bernard 58
Ranciere, Danièle 79
Ranucci, Christian 252
Rat, Maurice 33
Rebeyrol, Philippe 112, 113, 115
Regnault, François 220
Revel, Jean-François 52
Richard, Jean-Claude 43, 149, 218, 338
Riggins, Stephen 90
Riot, Philippe 276
Rivière, Pierre 25, 26, 252, 276, 300, 316
Robbe-Grillet, Alain 115, 174, 176, 180, 194
Rocard, Michel 305, 332
Rodrigues, Gilberte 76
Roncayolo, Marcel 53
Rosanvallon, Pierre 276, 326
Rose, Dr Édith 90, 248
Roudinesco, Elisabeth 37, 95
Roussel, Raymond 82, 96, 100, 159, 173, 174, 175, 176, 185, 189, 192, 277, 353
Rousset, David 53
Roy, Claude 33, 52, 53, 74, 89, 218, 274, 323
Royer, Jean 269

S
Saïd, Edward 203, 204, 207, 209, 211, 212, 213, 301, 356
Saison, Maryvonne 276
Salamatian, Ahmad 305, 309, 314,

Salmon, Jean-Marc 219,
Sartre, Jean-Paul 36, 38, 43, 46, 49, 50, 53, 62, 67, 75, 80, 104, 115, 129, 130, 132, 150, 154, 186, 187, 190, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 199, 207, 222, 249, 257, 258, 259, 261, 262, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 274, 278, 279, 284, 300, 301, 302, 305, 348, 355
Sautet, Claude 322
Scherer, René 227
Schiffrin, André 337,
Schmidt, Jurgen 115,
Schroeter, Werner 169
Schuhl, Pierre-Maxime 42, 56
Schutz, Alain 276
Schwartz, Laurent 326
Semprun, Jorge 322
Sennett, Richard 338
Serres, Michel 13, 40, 143, 144, 145, 156, 165, 166, 219, 222, 223,
Signoret, Simone 242, 258, 287, 288, 289, 301, 322, 324, 327, 328, 341, 358
Simon, Claude 78, 79, 86, 105, 261, 279, 284, 300, 301, 305, 332, 335,
Sirinelli, Jean 35, 52, 77, 170, 203,
Sogen, Omori 334
Sollers, Philippe 176, 180
Staps, Irène 115
Stéphane, Roger 315,
Stern, Mikhaïl 299, 300
Strehler, Robert 43
Svedberg, Theodor 111
Szasz, Thomas 153

T
Thibaud, Paul 288
Timsitt, Dr 247
Touraine, Alain 326
Tournier, Michel 56
Tran, Duc Thao 50
Trombadori, Ducio 68, 73, 78, 96, 152, 154, 199, 200, 209, 210

V
Vadrot, Claude-Marie 268
Vedel, Georges 162
Verdeaux, Georges 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 87, 89, 361,
Verdes-Leroux, Jeannine 323
Vergez, André 62,
Verley, Étienne 79,
Vernant, Jean-Pierre 75, 218
Vernier, Jean-Claude 268
Verret, Guy 43, 76, 77,
Veyne, Paul 13, 71, 72, 74, 80, 82, 83, 281, 316, 317, 323, 341, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 355, 358
Viallaneix, Nelly 43, 52, 58, 166,
Vian, Francis 156, 249
Victor, Pierre 76, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 270, 300,
Vidal-Naquet, Pierre 241, 323, 324, 325
Vitez, Antoine 324
Voeltzel, Thierry 30, 303, 304, 307, 309, 313, 333
Vouzelaud, Maurice 43
Vuillemin, Jules 13, 84, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 180, 211, 219, 225,

226, 230, 233, 234, 235, 374, 381

W
Waelhens, Alphonse de 48
Wahl, François 37, 50, 146, 176, 202, 316
Walesa, Lech 322, 328
Waller, Erik 108
Wallon, Henri 93
Weber, Henri 72, 86, 133, 220, 223
Weil, Éric 37, 43, 115
Wolff, Étienne 229
Wurmser, André 78

Z
Zamansky, Marc 162
Zemb, Jean-Marie 115
Zurowski, Maciej 113

1984 yılında, genç denebilecek bir yaşta, 58 yaşında öldüğünde, Michel Foucault 20. yüzyılın en büyük düşünürlerinden biri olarak kabul ediliyordu. Özellikle sık sık ziyaret ettiği Amerika Birleşik Devletleri'nde seçkin tarihçilerin baş tacı ettiği Foucault, savunduğu tezleri ve yaptığı kapsamlı çalışmalarıyla, günümüzde de halen pek çok tartışmayı ateşlemektedir. Liberal düşünceyi ve gelenekçi ve tutucu Marksist yaklaşımları reddeden düşünür, çağdaş entelektüelin bir modeli haline gelmiştir.

Her ne kadar kendisi hakkında pek konuşmamış ve yazmamış, hatta bizatihi "ilginç hiçbir yanının bulunmadığını" söylemişse de, Didier Eribon elinizdeki kitabıyla onun bu iddiasının pek de doğru olmadığını gösteriyor. Bir gazeteci olarak, Foucault'yu ölümünden çok önce tanıyan Eribon, Foucault'yla yapılan sayısız görüşmeyi annesi, öğretmenleri, sınıf arkadaşları, Simone Signoret ve Yves Montand gibi eylem arkadaşları dahil olmak üzere, onun en yakınlarının anlatımlarıyla harmanlayarak zevkle okunan bir kitap kaleme almış.

Michel Foucault, dünyanın tanıdığı bu sıra dışı filozof, eylemci, hayat insanı kimdi? 1950'lerin sonunda De Gaulle'cü diplomatlarla dostluk kuran genç kültür ateşesi, 1960'ların ortasında yapısalcılığın öncülerinden biri olarak Fransız düşüncesinin yeni yıldızı, Mayıs 1968'de öğrenci ayaklanmaları Fransa'yı ve De Gaulle'cülüğü sarsarken sıkı bir solcu ve Maocu olan Foucault tüm bu süreçte aynı zamanda, akademi dünyasının en üst basamaklarına tırmanıyordu. Bu kitap, olağanüstü bir entelektüelin yaşam yolculuğunun izini sürmekle kalmıyor, II. Dünya Savaşı'ndan günümüze, Fransa'nın kültürel, politik ve entelektüel hayatını da son derece iyi bir şekilde özetliyor.

AYRINTI YAYINLARI • BİYOGRAFİ
ISBN: 978-975-539-702-3
9 789755 397023

950355
BAP

31 TL